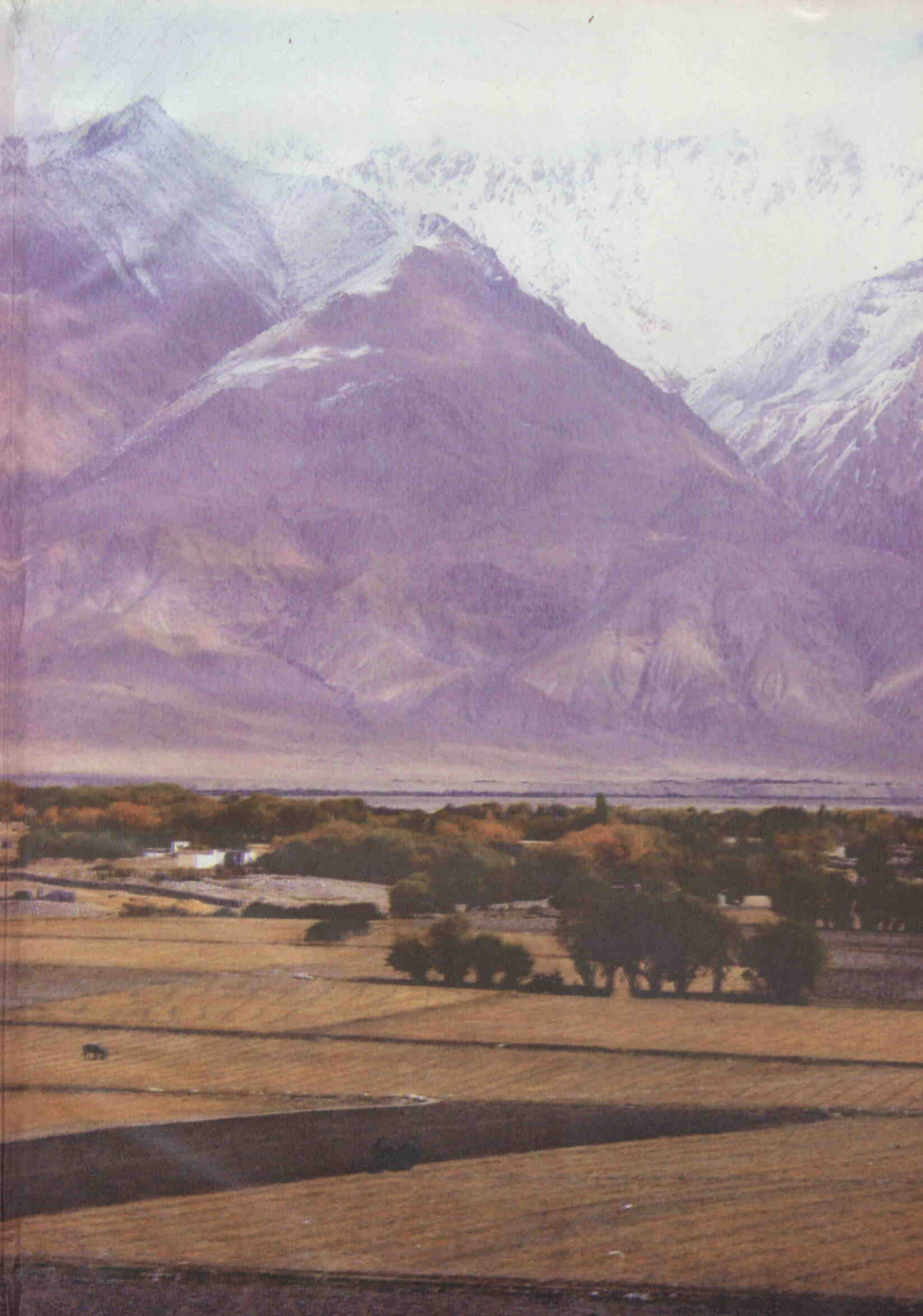
ئابلا ئەخمدى

داۋالغۇش

2



شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى



ئابلا ئەخمدى

داۋالغۇش

رومان

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

动荡/阿布拉·艾赫木迪著.—乌鲁木齐：
新疆人民出版社,2001.9
ISBN 7 — 228 —06713 — 4

Ⅰ.动… Ⅱ. 阿… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语
（中国少数民族语言） Ⅳ.1247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2001)第 068775 号
责任编辑： 吉利力·穆罕默德
封面设计： 加吾兰·吉利力
责任校对： 帕丽达·艾力

动荡(维吾尔文)

长篇小说

2

阿布拉·艾赫木迪

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号,邮政编码:830001）
新 疆 新 华 书 店 发 行
新疆漠尔通(MORTOM)印刷有限责任公司印刷
850×1168 毫米 32 开本 18.375 印张
2001 年 9 月第 1 版 2001 年 9 月第 1 次印刷

ISBN 7 — 228 — 06713 — 4/I.2482 定价:54.50 元（全两册）
单价:25.70

مۇندەرىجە

ئىككىنچى قىسىم

شەبنەم

«ئۇنسۇرلار» دۇنياسى 648
گۇۋاھچى قاتىل..... 682
ئالدامچى مەشۇق 714
سەككىز تال ئالتۇن تۇغمە 750
ئۆلمەس ئاغرىق چىقماس جان 771
«مەي جورىن» نىڭ مەخپىي تارىخى 815
قىل ئۈستىدە 862
يازنىڭ ئەلچىسى 893
ئاق كىنىشكا ـــ ئاق يول 935
قىسمەت ـــ جەزىرىدىن قاپتالغا 978
ياۋاشقا ياماق 1005
ئۆتەڭ ناخشىسى 1037
«موللىكام» ھەققىدە ھېكايە 1070
باھار تۇغقان تۇيغۇلار 1088
تۆلەندى «داجەي» نىڭ نىداسى..... 1120
قۇدىلار كۆڭلى 1147
تەۋرەش 1182

ئىككىنچى قىسىم

ئىنبىنەم

«ئۇنسۇر»لار دۇنياسى

گەمە ـــ يەرنى بىر غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتا كولاپ ، ئۈستى يۇلغۇن ، توغراق شاخلىرى بىلەن يېپىلغان ؛ تۆت ئەتراپىدىن شۇرقىراپ قۇم ـ توپا قۇيۇلۇپ تۇرىدىغان قاپقاراڭغۇ گەمە . قاراڭغۇلۇققۇ بىر گەپ ، كۆزنى يۇمۇپ ئۇخلاپلا كەتسە خاقانىنىڭ ئوردىسىمۇ ، قەلەندەرنىڭ كەپىسىمۇ ، ئوخشاشلا ئادەمگە ئارام-گاھ ، ئوخشاشلا جەننەت . ئۇيقۇ كەلمىسە جەننەتمۇ ئادەمگە دو-زاخ تۇيۇلىدىكەن...

نېمانداق تاڭ ئاتماس كېچە بۇ ؟ ! دائىم مۇشۇنداق بولامدۇ-غاندۇ ، يا بۇگۈن... ؟

تاجىگۇلنىڭ كۆزلىرى يۇمۇقلۇق بولسىمۇ ، زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى . بىر چاغلاردا ئۇ ئېتىزنىڭ قىرى بولامدۇ ، تاشلاندۇق كونا خامان بولامدۇ ، يېنى يەرگە تەگسىلا ئانا قارنىدا ياتقاندەك تاتلىق ئۇخلاپ كېتەتتى . نېمىدىندۇر قورقۇش ، نېمىدىندۇر ئەنسىرەش دېگەنلەر خىيالىغىمۇ كەلمەيتتى . بۇگۈن نېمە بولدى-كىن ، ھەرقانچە زورۇقۇپمۇ ئۇخلىيالمىدى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇ نېمىدىندۇر ئەنسىرەۋاتاتتى ، نېمىدىندۇر قورقۇۋاتاتتى ... قىزلارنىڭ ھەممىسى شۇنداقمۇ ياكى بۇگۈن تاجىگۇلنىڭ مىجەزى بۇزۇلۇپ قالدىمۇ ؟ ئۇ ئۆزى ئېرىشمەكچى بولغان نەر-سىگە ئېرىشىش ئالدىدا تۇرغان ، ھەتتا ئاللىقاچان ئېرىشىپ بولغان تۇرۇقلۇق ، ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىش ، ئۇنىڭدىن قانغۇ-دەك ھۇزۇرلىنىش ئورنىغا ، كىرپىدەك تۇگۈلۇپ ، ئوڭچىدىن ھۇركىگەن توشقاندەك شۇمشىيىۋالدى . يا پۇتىنى يا قولىنى ۋە

ياكى مىدىرلاشقا تېگىشلىك ئەزالىرىدىن بىرەرىنى سەللا مىدىر-لىتىپ ، كۆيۈشۈپ كەتكەن تېنىگە كىچىككىنە ئارام بەرگەن بولسا كىمنىڭ دەردى ؟ ! ھېچبولمىسا سوزۇپقىنا بىرنى تىنىپ ، راۋاپنىڭ تارىسىدەك تارتىشىپ - چىڭقىلىپ كەتكەن ئەسەبلىرى-نى سەل - پەل بوشىتىۋالغان بولسا كاشكى...

ياق ! ئۇنىڭدا ئۇنچىلىك مادارمۇ ، جۈرئەتمۇ يوق ئىدى ! ئۆزىمۇ چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان بىرخىل قورقۇنچ ، بىر خىل ئەندىشە ئۇنىڭ زېھنىنى ، ھەتتا پۈتۈن جىسمىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ سېھىرلەپ ، ھېچ يېرىنى مىدىرلىتالماس قىلىپ قويغان بولۇپ ، ئۇيان بېرىپمۇ ، بۇيان كېلىپمۇ ئويلايدىغىنى بىرلا نەر-سە :

«شۇنداق قىلىپمۇ سالارمۇ ؟ شۇنداق قىلسا...» تاجىگۈل چىپىلداپ تەرلەپ كەتتى . لېكىن توڭۇۋاتاتتى ، تېنى جۇغرۇ-قۇپ ، لەۋلىرىنى مەھكەم يۇمۇۋالمىسا چىشلىرى كاسىلداپ كەت-كۈدەك قاتتىق توڭۇۋاتاتتى . ئۇستىدىكى يوتقان شۆپۈكتەك نې-پىز ۋە رەزگى ، ئاستىدىكى كۆرپە تۆگىنىڭ چومىدەك قاتتىق ۋە تىتما - كاتاك ؛ ئۇنىڭ تېگىدىكى نەچچە يىللىق كونا پاخال ئەۋرىشىملىكىنى يوقىتىپ ، كۈكۈندەك ئۇۋاق ، تېزەكتەك كال-لەك بولۇپ قالغانىدى . ئارىسىدا نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى بىر تەڭرىلا بىلەتتى .

بۇ گەپنى كىم ، قاچان كولىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . بەزىلەر : «بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن ‹قەشقەر گېزىتى› ئىدا-رىسىدىن تارتىپ چېقىرىلغان ئەيسا شاكىر قاتارلىق ‹كا-پىتالىزم يولىغا ماڭغان هوقۇقدارلار› بىلەن ‹داش-قاللار› كولىغان» دېسە ، يەنە بەزىلەر : «ئۇنىڭدىن نەچچە يىل بۇرۇن يۇرتىدىن قېچىپ كەلگەن بىر ‹ئۇنسۇر› كولىغان» دەيدۇ . قارىغاندا ، كېيىنكى پەرەز توغرىدەك قىلىدۇ . چۈنكى ،

بۇ گەمننىڭ ئېنىمۇ ، بويىمۇ ئاران ئىككى مېتىر كېلىدۇ . زورىغا ئىككى ئادەم پاتمىسا ، بىر ئادەمگە چوڭلۇق قىلمايدۇ . ئادەم يېتىپ باقمىغىنىغا بىرەر يىل بولغىنىمۇ شەكسىز .

مانا ھازىر بۇ يەردە ئىككى ئادەم ـــ بىرى تاجىگۇل ، بىرى سالى . گەمننىڭ تارلىقى ، ئارىلىقىنىڭ يېقىنلىقىدىن ، بىر ـ بىرىنىڭ تىنىقى تۇرماق ، يۈرىكىنىڭ سوقۇشىنىمۇ ئاڭلاپ يېتە ـ شىپتۇ . تېخى بىر ـ بىرىنىڭ بەدىنىنىڭ ھارارىتىنى دېمەسسىز !...

نېمىدېگەن راھەت ـ ھە ! تاجىگۇل شۇنىڭدىن تەرلەپ كې ـ تىۋاتامدۇيا ؟

«خۇدايا توۋا» دەڭ ! ھەرگىز ئۇنداق ئىش يوق !...

ئەمىسە... ؟

ئۇلارنى قەشقەردىن ئېلىپ كەلگەن ئاپتوموبىل بۇ يەردە توختىغاندا ، تاجىگۇلمۇ ، سالىمۇ ھەيران بولغىنىدىن بىر ـ بىرىگە سوئال نەزەرىدە تىكىلىشتى .

توۋا ، مۇشۇنداق چۆل ، مۇشۇنداق تۆگىنىڭ لوككىسىدەك قاتار ـ قاتار قۇم بارخانلىرى ، بارخانلارنىڭ ئۈيەر ـ بۇ يېرىدە دۆڭلۇكتە ئۆسكەن شىۋاق سۈپۈرگىدەك دىڭگىيىپ تۇرغان ، چېچىلىپ يانقان يۇلغۇن ، توغراق شاخلىرى ۋە ھەممە يەردە دېگۈدەك پارچە ـ پۈرات يۇلغۇن پورلىرى ۋە قۇم ، قۇم... قۇمدىن بۆلەك ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان جەزىرىدە نېمىدېگەن جىق ئادەم بۇ ! ؟ تېخى ھەر يوغان ، ھەر يوغان يۈك ئاپتوموبىلىدىن سەككىز ـ ئونى تۇرمامدۇ ؟ ! «ئوتانلىق» دېگىنى مۇشۇ ئىكەن ـ دە !... شۇنچە جىق ئوتۇننى نەدىن ئەكېلىشكەندۇ ؟... بۇ يەردىغۇ يا بىرەر تۇپ توغراق ، يا بىرەر تۇپ يۇلغۇن كۆرۈنمەيدۇ...

تاجىگۇل بىلەن سالىنى ھەيران قالدۇرۇۋاتقان نەرسە دەل مۇشۇ ئىدى . ئۇلار كوزۇپتا ئۆره تۇرۇپ ، كۆز يېتىم يەرده نېمه بارلىقىنى بىلىپ بولۇشقانىدى . بىر - بىرىدىن نېمىنىدۇر سو- رىماقچى بولۇشتى - يۇ ، سوراشمىدى . سورىغان بىلەنمۇ ھېچقاي- سىسى قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرەلمەيتتى . شۇنداق ، تاجىگۇل- نىڭ بۇنداق ئوتۇنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۇشى . سالى ئايلىقچى قوشنىلىرىنىڭ ئۆگزىلىرى ، ھويلىلىرىدا كۆرگەنۇ ، قالاپمۇ ، تۇتۇپمۇ باقمىغان . مانا بۇگۇن «ئوتانلىق» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ بىپايان چۆلنىمۇ ، ئۇيەر - بۇ يەرده ئادەم بويى لاۋا ئۇرۇپ كۆيۈۋاتقان گۇلخانلارنىمۇ ۋە بۇ گۇلخانلارنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ نېمىلەرنىدۇر دېيىشىپ قاقاقلاپ كۇلۇشۇۋاتقان ؛ چوڭلىرى قا- پاق تېرەك غولىدەك ، كىچىكلىرى كىچىك بالىنىڭ بېلىدەك كېلىدىغان توغراق ، يۇلغۇن كۆتەكلىرىنى ئىنجىقلاپ كۆتۇرۇپ ، دارقىرىتىپ سۆرەپ ، ئۇ يەر - بۇ يەرده توختىتىلغان يۈك ئاپتوموبىللىرىغا بېسىۋاتقان ئوتۇنچىلارنىمۇ كۆردى . بۇ ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئۇستۇاشلىرىغا ئوخشاشلا كۆرۈمسىز ئىدى . مەي- نەتلىكىنى دېمەمسىز تېخى ! كىيىم - كېچىكىغۇ بەئەينى يىل بويى قىغ توشۇغان ئېشەكنىڭ ئۇچىلىقىنىڭ ئۆزى ، يۈزلىرىگە- مۇ ئۆمۇر بويى سۇ دارىمىغاندەك . شۇڭا ئۇلارنىڭ قايسىسى قارىمۇتۇق ، قايسىسى بۇغداي ئۆڭ ، قايسىسى ئاق... لىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ . قىسقىسى ، قۇم - تۇپراق ئاستىدىن ھازىرلا قېزىپ چىقىرىلغان بىر توپ تىرىك مۇردا...

— موللىكا ، ھوي موللىكا !...

ماتورنى ئۆچۈرگەن شوپۇرنىڭ كابىنكىدىن چىقىپلا ۋارقى- رىشى ، تاجىگۇل بىلەن سالىنى خىيال قۇچىقىدىن تارتىۋالدى . ئۇلار ئالدىراش پەسكە چۈشتى .

— ۋوي ، ئېلاخۇن ئۇستامغۇ بۇ !... تېخى تۇنۇگۈن كې-

تىپ ، بۇگۈن يەنە كېپقاپلىغۇ ؟...

قارا ياغاچنىڭ كۆتىكىدەك يوغان ـ يالپا ، ئۇستىخىنىغا لايىق قويۇق قارا ساقىلى كۆكسىگە چۈشكەن ، ئەكسىچە بۇرۇتى كالتە ، كۆزلىرى توشقانىنىڭ كۆزلىرىدەك سىرتقا پولتىيىپ چىققان ، ئۇچىسىغا پۈتۈن بىر قوينىڭ تېرىسى ياقا قىلىنغان ئاق پوستەك جۇۋا ، بېشىغا قارا كۆل سالۇا تۇماق كىيگەن ئادەم ئۇدۇلدىكى ئاپتوموبىلنىڭ كەينىدىن چىقىپ سۆزلىگەچ ، چوڭ ـ چوڭ قەدەم بىلەن ئېلاخۇن ئۇستامغا يېقىنلاشتى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، موللىكا ! تىنچ تۇرلىمۇ ؟

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، ئۇستام... ئۆزلىرىمۇ ئامان ـ ئېسەن تۇرغانلا ؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر .

ئىككىيلەن قول ئېلىشتى . قوللىرىنى يۈزلىرىگە سىيپاشـ قاندىن كېيىن «موللىكام» دېدى :

ـــ بۇگۈن قونۇپ ، ئەتە كېتەرلا ؟

ـــ ياق ، قونالمايمەن ، ـــ شوپۇر چۈشەندۇردى ، ـــ بالىنىڭ ئانىسىنىڭ ئاي ـ كۈنى يېقىنلاپ قالغان . تۇنۇگۈن بۇ يەردىن بارسام ، قېينانام ئۇنى يۆتكەپ كەتكىلى كەپتىكەن . ماشىنا بىلەن ئاپىرىپ قويۇپ كېلەي دېسەم ، گېۋىيخۇيىنىڭ جۇرنى «ئىككى يول ئوتۇن ئەكېلىۋېتىپ ، نەچچە كۈن دەم ئالساڭ مەيلىڭ» دەپ تۇرۇۋالدى . ئۆزلىرى بىللا ، ئۆزۈمۇ قاشقام بار ئادەم . لېۋىمنى چىشلەپ «ماقۇل» دېمەي بولمىدى . بۇ يەردە ئادەم يېتىشمەي ساقلاپ تۇرۇپ قالماي دەپ ، ئاۋۇ بالىنى ئالغاچ كەلدىم .

«موللىكام» شوپۇر ئىشارەت قىلغان تەرەپكە قاراپ تاجـ گۈل بىلەن سالىنى كۆرۈپ :

ـــ ئوبدان قىپلا . ئەتىگەنىنىڭىزى ئوتۇنغا كەلگەن ماشىنا

بەك جىق . ئوتۇن باسىدىغان ئادەمنىڭ ئازلىقىدا ، شوپۇرلارنىڭ ھەممىسى «كېچىچە كېتىمىز» دەپ ئالدىرىشىۋاتقان··· بىزگىمۇ بۇ «كەل ـ كەل»چىلىك جىق بولسا يەنە بىر ئاي بار دېسىلە ! ئايلىقچىلار قىشلىق ئوتۇننى شۇنداقلا غەملىۋالسا ، بىزنى ئادەم تۇگۇل ، ئىتمۇ يوقلىمايدۇ .ھەپتە ـ ھەپتىلەپ گەمىزدىن چىقماي بىكار ياتىدىغان گەپ··· ماۋۇ باللىنى ئالغاچ كېلىپ قالتىس بەلەن ئىش قىپلا !··· قاراڭغۇ چۈشكىچە ماشىنىلىرىنى توشقۇزۇپ بېرىمىز··· ۋوي ، ئۇلارنىڭ بىرى ئايالمۇ نېمە ؟

ـــ ھەئە . ئىلىغا بارىدىغان ئەر ـ خوتۇن مۇساپىر ئىكەن . ئوتۇننى باسقۇزۇپ بولۇپ ، قايتىشىمدا بىرەر تونۇشۇمنىڭ ما-شىنىسىغا سېلىپ قويارمەن···

ـــ تازا بىر ساۋاب تاپاي دەپلا ـ دە !··· ھوي بالاموي ، مەكېلىڭلار !

سالى بىلەن تاجىگۇل قورۇنۇپراق ئۇلارنىڭ قېشىغا كەل-دى . «موللىكام» سالى بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قول ئې-لىشتى . تاجىگۇل سالىنىڭ كەينىدە يەرگە قاراپ تۇراتتى . «موللىكام» سورىدى :

ـــ ئىلىخونىڭ نەرىگە بارىسىلە ؟

ـــ سۇيدۇڭگە···

سالى كىمدىندۇر ئاڭلىۋالغان بۇ جايىنىڭ ئىسمىنى ئاغزى-دىن قانداق چىقىرىۋەتتى ، ئۆزىمۇ تۈيمىدى . ئەمما ، شۇئان كۆڭلىگە ئەنسىزلىك چۈشۈپ ، چېكىسىدىن «پۇررىدە» تەر ئۆر-لەپ ، كۆزلىرىنى «موللىكام»نىڭ كۆزلىرىدىن قاچۇرۇپ نەگ-دۇر قارىۋالدى . «موللىكام» بۇنى تۈيمىدىمۇ ، سوراشنى داۋام قىلدى :

ـــ سۇيدۇڭدە نېمەڭلار بار ؟

ـــ تاغام··· ياق ، ھامامنىڭ ئوغلى···

— هه... سۈيدۈك ئوبدان يەر . قەشقەرلىق مۇساپىرلار بەك تولا... «ئاللا رەببىم» دەپ بارغانلا ئادەم قۇمغا سۇ سىڭگەن- دەك سىڭىپ كېتىدۇ . كۆچۈنۈپلا ماڭدىڭلىمۇ ، يا بىرەر ئاي ئويناپ كېلەمسىلە ؟

— ئويىنغىلى ماڭمامدۇ ! — دېدى بۇ ئايىغى چىقماس سوئال - سوراقتىن ئىچى پۈشۈپ ، ھەدەپ كۈنگە قاراۋاتقان شوپۇر ، — شىڭلىمۇ ئالماي چىقىشىپتۇ دېسىلە !...

— ھەي ياشلىق ، ھەي ياشلىق... تولىمۇ نادانلىق قىپسە- لە ، باللىرىم !...

— يوتقان - كۆرپە ئالغان ، — دېدى تۈيۈقسىز ئەقىل تاپقان سالى قىپقىزىل يالغان سۆزلەپ ، — ئۇلۇشكۈن كېچە بېلەتكە ئۆچرەتتە تۇرغان يەردە بىرەيلەنگە قارىتىپ قويۇپ ، ئىسسىق ئىچكىلى كەتسەك ئەپقېچىپتۇ . تۇنۈگۈن كەچكىچە ئىز- دەپمۇ تاپالماي ، يۇرتقا قايتايلى دېسەك نومۇس قىلدۇق . شۇڭا ئەر - خوتۇن مەسلىھەتلىشىپ ، بەش - ئون كۈن مەدىكار ئىشلەپ ، يوتقان - كۆرپە قىلىۋېلىپ ئاندىن ماڭايلى دەپ بېكەت- مەك ئالدىدا تۇرساق ، ماۋۇ ئۇستام...

— ھە... مۇنداق ئىش ئىكەن - دە... ئادەملەردە ئىنسان قالمىدى ئۇكام ، ئىنساپ !... ھە - ي - ي... «باش - كۆزىمىز- مەك سەدىقىسى» دېۋىتىڭلار باللىرىم... ئۇنىمۇ دەيمىز ، بۇنىمۇ دەيمىز ، ھەممىسى ئاللانمىڭ ئىرادىسى... ئاللا بۇ يەرگە چاچقان رىزقىڭلار بار ئىكەن ، شۇنى ئىزدەپ كەپقاپسىلە... دېھقان بالا- سى دېگەنگە بۇ يەردە ئىش جىق . ئىشتىن ، بۇ يەرنىڭ چۆللۈكى- دىن زېرىكمىسەڭلىلا ، پۇل دېگەنگە كۆمۈلۈپ كېتىسىلە... قانداق دېدىم ، ئۇستام ؟

— توغرا .

— ئاۋۇال ئېلاخۇن ئۇستامنىڭ ماشىنىسىنى توشقۇزۇپ

يولغا سېلىۋېتىپ ، ئاندىن ئۇچمىز قانغۇدەك مۇڭدىشىۋالىمىز... ئۇستام ، سۇ...

ـــ سۇ ؟ ئۇنى ئۇنتۇپ قالامدىغان !... ئاينا ، لىق بىر تۇك سۇ ئالغاچ كەلدىم...

ـــ كامال تاپسىلا ، ئۇستام !... سۇ ئالغاچ كېلىشنى تاپىلىغان شوپۇرلارنىڭ بىرەرىمۇ كەلمەي تازا بېشىم قېتىپ تۇرۇپتى... خۇداغا شۈكۈر ، ئۇسسۇز قالمايدىغان بولدۇق... شۇنداق قىلىپ «بۇگۈن قونالمايمەن» دېسىلە ؟

ـــ بايا دېدىمغۇ !...

ـــ نېمە دەيتتىم ؟ ماقۇل ، بالىلار ئوتۇننى بېسىپ بولغۇچە ، سىلىگە ئاتاپ قويغان پاقلىنىمنى سويۇپ قازانغا تىقىۋېتەي . بىرەر چىشلەم ئېغىز تېگىپ ، بالىلارنىڭ نېسىۋىسىنى ئالغاچ كېتەرلا...

ـــ ھە ، مانا ما گەپلىرى جايىدا بولدى ! پىشۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، بىر سانىنى ئايرىپ قويسىلا . ئالغاچ كېتىپ ، قېينانامنىڭ دۇئاسىنى ئالاي .

ـــ ماقۇل ، ئۇنىمۇ قىلاي ، كۆڭلۈمدىكىنىمۇ قىلاي... ھەي ئۇستام ، ھەي ئۇستام... ئادەم ـ ئادەم بىلەن ئادەم . كېچىلەپ يول ماڭىدىغان تۇرسىلا ، ئۇنچىلىك ئىشنى قىلمىسام بولامدۇ ؟ ! ـــ «موللىكام» سالىغا بۇرۇلدى ، ـــ بالام ، سىلە بۇرۇن ئوتۇن بېسىپ باقمىغانغۇ دەيمەن ؟

ـــ ياق...

ـــ ماناق قىلىلى ، ـــ ئۇ شوپۇرغا بۇرۇلدى ، ـــ ئۆۋ دۆڭنىڭ كەينىدە سىلىگە ئاتاپ دۆۋىلىتىپ قويغان ئىككى ماشىنا كەلگۈدەك ياش ـ ياش يۇلغۇن كۆتىكى بار . ماشىنىنى شۇ يەرگە ئاپىرىپ ، ماۋۇ بالىلار باسقىنچە بېسىپ تۇرسۇن ، مەن تېۋىي بار يىگىتتىن ئىككىنى تېپىپ يانداپ قويايي...

ـــ ئەجەب ئوبدان گەپ قىللا !... ماشىنىغا چىقىڭلا ئۇ-
كام !...

ئىلاخۇن ئۇستام يورۇق ناماز شامدا ئاسمانپەلەك ئوتۇن بېسىلغان ئاپتوموبىلنى تەسلىكتە قوزغاپ ، چاڭ ـ توزان ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولدى . سالىلارغا بىر تىينمۇ بەرمىدى ، سالىمۇ ئىغىز ئاچالمىدى . ئىغىز ئاچمىغىنىمۇ ئوبدان بولدى : شۇنچە يىراقتىن بىر تىين كىراسىز بۇ يەرگە ئەكىلىپ قويۇڭ ، يەنە تېخى بىر جىڭ كەلگۈدەك گۆش ، يۇمشاق گىرده بىلەن مېھمان قىلىڭ...

سالى بىلەن تاجىگۈل ئاپتوموبىل كەتكەن تەرەپكە قاراپ خىيال سۈرۈپ تۇرغاندا ، «موللىكام» ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى ـ ده ، سورىدى :

ـــ شۇنداق قىلىپ ، بۇ يەردە ئىشلەپ باقامسىلە ؟

ـــ «ئىشلە» دېسىلە...

ـــ بۇنى ئۆزۈڭلا دەڭلا...

ـــ ئىشلەيمىز...

تاجىگۈلمۇ ئۇن قاتتى . «موللىكام» دېدى :

ـــ بۇ يەردىكى ھەممەيلەن سىلەرگە ئوخشاش ئىزىپ ـ تېزىپ كېلىپ قالغان مۇساپىر . تولىسى «ئۇنسۇر» ماۋۇ خېـ نىمدىن بۆلەك خوتۇن كىشى يوق . ھەر ھالدا پەخەسرەك بو-لۇپ ، بىر ـ بىرىڭلىدىن ئايرىلماڭلار .

ـــ ماقۇل .

ـــ مۇنداق دېسەم قورقۇپ كەتمەڭلا يەنە ! ـــ «موللـ-كام» ئىزاھات تەرىقىسىده قوشۇپ قويدى ، ـــ ئادەم ئەمەسمۇ ؟ ئازىدۇ . بىرەرى شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ماۋۇ خېنىمغا ئائەھلىلىك قىلىپ قويمىسۇن دەيمەن... توۋا ، نېمىلەرنى دەپ كەتتىم ؟ ئاغزىمغا تاش ـ تۇپراق !... خاتىرجەم بولۇڭلار ، ھېچ

ئىش بولمايدۇ... ھە راست ، مانا ماۋۇ بۇگۈنلۈك ئىش ھەققىدە - لار ، — «موللىكام» ئالىقىنىدا سىقىمداپ تۇرغان ئىككى دانە بەش يۈەنلىك پۇلنى سالىغا تۇتقۇزدى . سالى «رەھمەت» دېيىشى كە ئاغزىنى ئۆمەللەۋاتقاندا ، ئۇ يەنە مۇنداق دېدى ، — بۇگۈن ئاتىغىنىم مۇشۇكەن . ئاز كۆرمەكلا . ئەتىدىن باشلاپ قىلغان ئىشىڭلىغا بېقىپ پۇل ئالىسىلە . قانداق ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ .

— كەچ بولۇپ كەتتى ، ئارام ئېلىڭلار . مەن سىلەرگە ياتىدىغان جاي كۆرسىتىپ بېرەي...

ئۇ شۇنداق دەپ جايىدىن قوزغالغانىدى . سالى :

— بايا يېگەن گۆش بىلەن نانىنىڭ پۇلىنى... — دەپ ، قولىدىكى پۇلنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ، ئۇ ئىتتىك توختاپ :

— نېمە دەيدۇ مابالا ! — دەپ رەڭگى ئۆڭدى ، — سىلە دېگەن مېھمان . مېھمانىنىڭ ئالدىغا بىر پىيالە چاي قويالمىغان ئادەمنى ئادەم دېگىلى بولامدۇ ! ؟ ئۇ مېنىڭ سىلەرگە قۇيغان بىر پىيالە چېيىم !... تېخى كۆرۈسىلە ، ئەتىدىن باشلاپ بىر تال تېرىقنىمۇ ھېسابلىشىمىز !...

ئەنەشۇ ئادەم ئۇلارغا مۇشۇ گەپنى كۆرسىتىپ بەردى . باشقىلار بىلەن ئاشۇنداق مەسلىھەت قىلىشقانمۇ ياكى بۇ يەردە ئۇنىڭ دېگىنى ھېسابمۇ ؟ بەزىلەرنىڭ بۇ ياش «ئەر خوتۇن»غا يەر تېگىدىن ھەۋەس بىلەن تىكىلىشكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ھېچكىم غەلىتە ـ پەلىك قىلمىدى . ئۇ ئۇلارغا بۇ «ئۆي»نى كۆرسىتىپ ، بەزى مەسلىھەتلەرنى بەرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ «ئۆيى»گە باشلاپ باردى . «ئۆي» تولىمۇ چوڭ بولۇپ ، سەككىز ـ ئون ئادەم ياتىدىغاندەك قىلاتتى . ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا يوغان تاش پەنەر ئېسىپ قويۇلغان بولۇپ ، سەلەركىنىڭ ، تاماكىنىڭ

قاتىسىق پۇرىقىدىن نەپەس ئالماقمۇ تەس ئىدى . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، بىرەيلەن «تام»غا يۆلىنىپ دۇتارنى قانداقتۇر بىر پەدىگە تىرىكشتىپ ئولتۇراتتى . يەنە تۆت ـ بەشەيلەن پەنەر يورۇقىدا قارتا ئويناشۇاتاتتى . سالى بىلەن تاجىگۇل «ئىشىك» تىلا توختىدى . «موللىكام» ئىچكىرى ماڭدى . كۆپچىلىك ئۇنى كۆرۈپلا ئورنىدىن قوپۇشقا ھەۋەسلەنمىدى ، ئۇ :

ـــ قوزغالماي ئويۇنىڭلارنى ئويناۋېرىڭلار ، ـــ دەپ قويۇپ ، گەمىنىڭ ئەك ئولوكىغا كەتتى . كۆپچىلىك سالىلارنى كۆرمەي قالدىمۇ ياكى كۆرسىمۇ كۆرمەسلىككە سالدىمۇ ؟ ئۇلارغا قاراپمۇ قويۇشمىدى . ھايال ئۆتمەي ، «موللىكام» مانا مۇشۇ يوتقان ـ كۆرپىنى كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ، بىرەيلەن :

ـــ موللىكا ، يوتقان ـ كۆرپە كۆتۈرۈپ قاپلىغۇ ؟ بىزدىن يامانلاپ قاللىمۇيا ؟ ـــ دەپ چاقچاق قىلغانىدى . ئۇ :

ـــ سىلىدىن يامانلامدىغان ، ئۇكىلىرىم !... ئاۋۇ باللىنى توڭۇپ قالمىسۇن دەپ...

ـــ ئاۋۇ باللىنى ؟ سالى بىلەن تاجىگۇلنى دەۋاتقان ئوخشىمىلا .

ـــ ھەئە .

ـــ تازا بىر ساۋاب تاپاي دەپلا ـ دە !

ـــ ساڭىمۇ پىشكىسىنى قويۇپ قويدۇم . ساۋاب ئىزدىگۈچىكەلسە ، ئەتىدىن باشلاپ ئۇلارغا قولۇڭدىن كېلىشچە ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويارسەن !

ـــ چاتاق يوق ! ئاۋۇال ئەتە تاڭ ئاتسۇنچۇ ، سىلىگە ساۋاب ئاشماي قالامدۇ تېخى !...

ـــ .....

ـــ بۇگۈنچە بۇنى يېپىنىپ يېتىپ تۇرۇڭلار ، ـــ دېدى

«موللىكام» يوتقان ـ كۆرپىنى سالىغا تەڭلەپ ، ـــ قالغان كەم ـ كۇساڭلارنى ئەتىگىچە بىر ئىش قىلىمىز...

ـــ رەھمەت .

سالى ئۇنىڭ قولىدىن يوتقان ـ كۆرپىنى ئالدى . مانا شۇ چاغدا «ئۆي» دىكىلەرئۇلارنى كۆرۈشتى بولغاي ، بەزىسىئويۇننى توختىتىپ ئۇلار تەرەپكە قاراشتى . ئىككى ـ ئۈچى ئورنىدىن قوپۇپ ئۇلار تەرەپكە كەلگىلى تۇرۇۋىدى ، «موللىكام» :

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت . ئەتە بامدات نامىزىدا كۆرۈشەيلى . ئەزانىنى ئاڭلاپلا قوپساڭلار بولىدۇ ، ـــ دەپ ئۇزىتىپ قويدى...

«قاچان ئەزان چىقار ؟ ئەستا... »

تاجىگۇلنىڭ ئىچى سىقىلغىنىدىن ، بىرەر مىڭ چۈمۈلە ئىچىگە كىرىۋالغاندەك بىئارام بولۇپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ ، بەددىنى تۇگۈل قوللىرىنى مىدىرلىتىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى . كاللىسىدا هامان ئاشۇ بىرلا خىيال :

«سالى شۇنداق قىلىپ تاشلارمۇ ؟ شۇنداق قىلسا... »

تاجىگۇلنىڭ كۆز ئالدىدا تەۋەككۇل «پىستەك» نامايان بولىدى . ئاندىن ئۇنىڭ دەريادا قىلغان هېلىقى قىلىقى...

تاجىگۇل ئەر ـ خوتۇننىڭ بىر ئائىلىدە مەڭگۇ بىللە ياشايدىغان ئىككى جىنس ئىكەنلىكىنى بۇنىڭدىن ئونبەش ـ يىگىرمە يىل بۇرۇن ، يەنى ئۇماچ بىلەن يوبدانىنىڭ تەمىنى پەرق ئەتكەن چاغدىلا بىلگەن بولسىمۇ ، ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى خېلى ياشقا كەلگۈچە بىلمىگەن ؛ تەۋەككۇل «پىستەك» قانچە ـ قانچە قېتىم بىلدۇرۇپ قويۇشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، بىلىشكە ئۇنىمىغانىدى . كېيىن يېشى چوڭىيىپ ، ۋۇجۇدىدا نېمىگىدۇر ئىنتىلىش ، نېمىنىدۇر سېغىنىش تۇيغۇسى جۇش ئۇرغاندىن كېيىن بەكمۇ ـ بەكمۇ بىلگۈسى كەلدى ، هەتتا ئاشۇ تۇيغۇ كۆتۈرگەن غەلياندا ئارامسىزلىنىپ ، ئۇيان

تولغىنىپ ، بۇيان يۇمىلىنىپ ، قانچە ـ قانچە كىچىلەرنى كىر-
پىك قاقماي تاكىغا ئۇلىدى . كىيىن ، قىياسەن بىلدى : بەزى
ئاغزىنىكى «پاشىنىسى» يوق ، شەرەنداز خوتۇنلار بىلەن ئون تۆت ـ
ئون بەش يېشىدىلا ئەرگە تېگىپ ، ئون بەش ـ ئون ئالتە يېشىدا
ئانا بولۇپ قالغان تەكتۇشلىرىنىكى گاھى زارلىنىپ ، گاھى ماخ-
تىنىپ تۇرۇپ ئېيتقان «ھېكايە»لىرىدىن بىلدى . لېكىن ،
ئىككى جىنس ئىككى تەننىكى بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇشىدىن ھا-
سىل بولىدىغان تەكشاشسىز شېرىن لەززەت (ئەگەر مۇشۇ گەپ
راست بولسا !...)تىن بىۋاستە بەھرىمەن بولمىدى . شۇنداق
تۇرۇقلۇق ، ئانىسىغا : «قورسىقىمدا سالىنىكى بالىسى بار» دې-
دى . دېدى ـ يۇ ، ئۆلمىدى ، ئۇنىكى بېرىسى بولدى !

قانداق بولسا قورساقتا بالا بولىدۇ ؟

ئۇ بۇنىمۇ بىلمەيتتى !

لېكىن ، بىلگۈسى بار ، ھەقىقەتەن بىلگۈسى بار ئىدى !

شۇڭا ئۇ ئۆزىنى سالىغا ئاتىۋەتكەن ، ئاشۇ مەقسەت بىلەن
سالىنىكى كەينىدە بەش يىل يۈرگەن . ئۇنى بىرەر كۈن كۆرمەي
قالسا ، نېمىسىنىدۇر يوقىتىپ قويغاندەك بىئارام بولۇپ ، يېگە-
نى ئاش ، ئۇيقۇسى ئۇيقۇ بولمىغان . ئۆزى ئېرىشمەكچى بولغان
نەرسە پەقەت سالىدىلا بارەك ، ئۇنىكىغا ، پەقەت ئۇنىكىغىلا چىن
يۈرىكىدىن كۆيگەن ؛ قوناقلىق ، جىگدىلىك ، تېرەكلىك ...
لەرنىكى دالدىلىرىدا ئوغرىدەك مۆكۈنۈپ ، ئاھۇدەك ئەندىكىپ ،
توشقاندەك قورقۇمسىراپ ، ھازىرلا بىرى باسماداپ تۇتۇپ بوغۇز-
لىتىۋېتىدىغاندەك ئەنسىرەپ ، تىترەپ تۇرۇپ ئاچ كۆزلۈك بە-
لەن سۆيگەن . ئۇنىكى باغرىغا سىڭىپ كەتكۈسى كېلىپ ، بوينىغا
گىرە سالغان قوللىرى قىسقا كېلىپ قالغاندەك ، پۇتىنىكى ئۇچە-
دا دەسسەپ تۇرۇپ ئۇنىكىغا مەھكەم يېپىشقان . جىمى ئېغىرلە-
قىنى ئۇنىكىغا تاشلاپ ، ئۆزىنى ئاجايىپ يەڭگىل ، ئاجايىپ بەخت-

لىك سەزگەن . پەقەت بىرلا نەرسە...

شۇنداق ، ئايال زاتى ئەڭ قىزىقىدىغان ، ئەمەلىيەتتىمۇ ھا- ياتلىق ئالىمنىڭ ئۇنىڭسىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشىنى تەسەۋ- ۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان بىرلا نەرسە تېخىچە ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىغانىدى !

سالى دۆتمۇ ياكى جىنسىي ھەۋىسى يوقمۇ ؟ بۇ جەھەتتە قىلچە بېشارەت بەرمىدى . تاجىگۈلمۇ ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلمىدى...

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر پەردە بار ئىدى . بۇ پەردە...

مانا بۇ يەر ، بۇ گەمە ، بىر جۈپ بەختسىز ئاشىق - مەشۇق ئۇچۇن ئېيتقاندا ، ئەڭ خالىي ، ئەڭ ئازادە ، ئەڭ ياخشى ئىشرەت- گاھ ئىدى . ھەر ئىككىسى بەش يىلدىن بېرى كېچە - كۈندۈز تەقەززا بولغان ، زارىقىپ كۈتكەن نەرسىگە ئېرىشىدىغان پۇرسەت- مۇ تۇنجى قېتىم مانا مۇشۇ يەردە يارىتىلغانىدى !

ئەپسۇس ، ئۇلار بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىشنى بىلمىدى ياكى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشتى... باغرىنى باغرىغا يېقىشىپ ، تاتـ لىققىنا ئىككى - ئۇچتىن سۆيۈشۈپ ، بىر - بىرىنى قېنىپ - قېنىپ پۇرىشۇالغان بولسا كاشكى...

ھېچنېمە ، ھېچنېمە قىلىشمىدى . تېخى ھېچنېمە دېيىشمـ- گىلى تاس قېلىشتى !

ئەخمەقلەر !...

سالى قاراڭغۇدا تىمسىقاپ يۇرۇپ ئورۇن راسلىدى - دە ، «ئىشىك» تۇۋىدە ئۆرە تۇرغان تاجىگۈلگە :

— بۇ ئورۇندا سىلە ياتسىلا . مەن ماۋۇ پاخالدا ياتاي ، — دېدى .

نېمە دېسۇن ؟ تاجىگۈل نېمە دېسۇن ؟ «ئىككىمىز بىللە ياتايلى» دېسۇنمۇ ياكى... ؟

تاجىگۈل ھېچ نەرسە دېمىدى ، ھېچ نەرسىمۇ دېيەلمەيتتى .

هەتتا سالى : «ئىككىمىز بىللە ياتايلى» دېگەن تەقدىردىمۇ ، تاجىگۈل چوقۇم : «ياق ! » دەيتتى .

بۇ ؟...

ئىشەنمەيۋاتامسىز ؟ «بەز يېمەيدىغان مۇشۇك»لەرنى كۆ- رۈپ كۈلكىڭىز قىستاۋاتامدۇ ؟

كۈلۈڭ ، كۈلۈۋېرىڭ ! تولا كۈلۈپ ئۆچىيىڭىز ئۇزۇلۈپ كەتسىمۇ پەرۋايىمىز پەلەك ! ! !

گەپنىڭ راستىنى قىلساق ، سالىنىڭ قورسىقىدا نېمە مەق- سەت - مۇددىئا بار ؟ بۇنىڭدىن قىلچە خەۋىرىمىز يوق ، بىلگە- مىزمۇ كەلمەيدۇ . تاجىگۈلگە كەلسەك ، بۇ پۈتۈنلەي باشقا گەپ : تاجىگۈل ئالدى بىلەن ئادەم ، ئادەم بولغاندىمۇ ، مۇھەببەت - نەپرىتى ئوت بىلەن سۇدەك ئېنىق ، ئىپپەت - نومۇسىنى جېنە- دىن ئەزىز بىلىدىغان شەرم - هايالىق قىز . ئۇنىڭ مەنتىقىسى : قىز بالا سۆيمىسە ، سۆيۈلمىسە ، ئەرلەر ئالدىدا قەدىر - قىممىتى بولمىغىنى شۇ . سۆيمەي ، سۆيۈلمەي ياشاشنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا نىسبەتەن كۆتۈرۈپ قويۇلمىسا زۇلۇم ، هەتتا ئۆز - ئۆزىنى خورلىغانلىق . لېكىن ، «سۆيدۇم - سۆيۈلدۇم» دەپ ئېسەنكە- رەپ كېتىپ ، كىمگىدۇر ئاتاپ شۇنچە قەدىرلەپ ساقلىغان ئەتە- ۋارلىق نەرسىسىنى مەزگىلى ، شەرت - شارائىتى پىشىپ يېتىل- مەي تۇرۇپ كىمگىدۇر (هەتتا ئۇنىڭ هەقىقي خوجايىنىغا !) بېرىۋېتىشنىڭ ئۆزى ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىق بولۇپلا قالماس- تىن ، بەلكى ياشلىق باهارىنىڭ ئۆمۇر بويى پەقەت بىرلا قېتىم ئېچىلىدىغان ، ئىككىنچىلەپ ئېچىلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلىمۇ بولمايدىغان ، قەدىر - قىممىتى تەڭداشسىز گۈل - غۇنچىسىنى بىمەهەل توزۇتۇپ ، ئادەم بىلەن هايۋاننىڭ پەرقىنى ئارىلاشتۇ- رۇۋەتكەنلىك !

تاجىگۈل يىگىرمە ئۈچ يىللىق ئۆمرىدە مۇشۇ مەنتىقىغە

ئىزچىل ئەمەل قىلدى ، مىنۇت ـ سېكۇنت ئېسىدىن چىقارمىدى !

تاجىگۇل مۇشۇ مەنتىقە بويىچە سالىنى كۆپ قېتىم سىنىدى . مەيلى ئۇنىڭغا يېلىمدەك چاپلىشىپ تۇرۇۋېپ ، ئۇنىڭ باغرىغا سىڭىپلا كېتىدىغاندەك ھېسسىيات ـ قىزغىنلىق بىلەن قۇچاقلىغان ، سۆيگەن چاغلىرىدا بولسۇن ياكى كونا خامان ، دەريا بويلىرىدا بىر ـ بىرىنى قوغلاشقان ، پومىداقلىشىپ ۋىلقلاپ كۈلۈشۈپ بىر ـ بىرىگە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ ، پەقەتلا ئۇنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشكەن چاغلىرىدا بولسۇن ، سالى ۋۇجۇدىدىكى يېگىتلەرگە خاس بارلىق شوخلۇق «قېلىنلىق»لىرىنى ئاشكارىلىغان بولسىمۇ ، پەقەت بىرلا ئىشتا ، تاجىگۇل ئەڭ ئەنسىرەيدىغان بىر ئىشتا ئۆزىنى قاتتىق تىزگىنلىدى !

تاجىگۇلنى ئۇنىڭغا شۇنچە مەھكەم ، ھەتتا مەڭگۈلۈك باغلىۋەتكەن ئەڭ ئاساسلىق بىر ئامىل مانا مۇشۇ ئىدى ! سالى بۇنى سەزدىمۇ ياكى سەزمىدىمۇ ؟ بۇ تاجىگۇلگە نىسبەتەن تېخىچە سىر ، ئەلۋەتتە...

تاجىگۇلنى «ئار ـ نومۇس»تىن ، ئاتا ـ ئانىسىدىن ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىدىن ۋاز كەچكۈزۈپ ، مۇشۇ چۆل ـ جەزىرىگە باشلاپ كەلگەن نەرسە ، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ، سالىنىڭ ئاشۇ سەۋرچانلىقى ، ھالاللىقى ئىدى .

سەۋرچان ئادەملەرلا قارشى تەرەپنىڭ چىن ، ھەقىقىي مۇھەببىتىگە ئېرىشەلەيدۇ .

ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئىنتىلىش ، سېغىنىش ، كۈتۈشتە . جىنسىي ئېھتىياجنى قاندۇرۇشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئېرىشكىنى ئاخىرقى ھېسابتا ، قارشى تەرەپنىڭ يۈرەك قېتىدىن ئورغۇپ چىققان پاك مۇھەببىتى ، ساداقىتى ، مېھرى ـ ۋاپاسى

ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ قۇرۇق تېنى بولىدۇ ، خالاس !

تاجىگۈلنىڭ ئىنتىلگىنى ـــ ئالدىنقىسى ھەم كېيىنكىسى ئىدى . ئۇ ئالدىنقىسىغا ئاللىقاچان ئېرىشتى ، تاكى ھازىرغىچە ئۇنىڭ لەززىتى ـ شەرىبتىنى ئېمىپ ، ئەندىشە ئىچىدە ھۇزۇرـلىنىپ ، دېلىغۇللۇق ئىچىدە ئۇمىدلىنىپ ، تەلپۈنۈش ـ ئىنتىـلىش ئىچىدە سۆيۈنۈپ ، كېيىنكىسىگە ئېرىشىش تەقەززاسىدا شېرىن تۇيغۇلارغا ئەسىر بولۇپ كەلدى . لېكىن ، ئۇ مىنۇت ـ سېكۇنت ئىچىدىلا ئېرىشەلىشى پۈتۈنلەي مۇمكىن بولغان بۇ نەرسىگە ئېرىشىشكە ئالدىرىمىدى ، پەقەتلا ئالدىرىمىدى .

ئۇنى «توي» دەپ ئاتىلىدىغان رەسمىيەت خاراكتېرلىك بىر پەردە توسۇپ تۇرۇۋاتاتتى .

بەزىلەر ئۇچۇن رەسمىيەت سانىلىدىغان بۇ ئىش ئۇنىڭ نەزىرىدە تولىمۇ ئۇلۇغ ، تولىمۇ مۇقەددەس ئىدى ! ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقى ، مۇقەددەسلىكى بىلەن تاجىگۈلنىڭ قۇترىغان قىياـدەك مەۋج ئۇرۇۋاتقان جىنسىي ھەۋىسىنى تىزگىنلەپ ، ئۆزىنى ھازىرلا تۇغۇلغاندەك پاك ، ئالتۇندەك ساپ پېتى ساقلاپ كەلگەـنىدى . ئۇ ھازىرمۇ ئاشۇ ئۇلۇغ ، مۇقەددەس پەيتنى كۇتمەكچى !

بۇ مۇمكىنمۇ ؟

قاچان ؟

تاجىگۈلنى ئەندىشىگە سېلىۋاتقان نەرسە دەل مۇشۇ .

يەنىمۇ ئېغىرراقى داۋاملىق مۇشۇ گەپتە سالى بىلەن «ئەر ـ خوتۇن» بولۇپ بىللە يېتىپ ـ قوپۇش !

بۇغۇ چاغلىق گەپ ، مۇبادا سالىنىڭ شوخلۇقى تۇتۇپ…

«سالى شۇنداق قىلىپمۇ تاشلارمۇ ؟ ئەستا… »

سالى ھېچقانداق قىلمىدى . ھەتتا باش ـ ئايىغىغا يەتكىلى بولمايدىغان خىيالىلار دېڭىزىغا غەرق بولغان تاجىگۈل كىمنىڭدۇر ئەزان ئېيتقىنى ، سالىنىڭ پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ گەپتىن

چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى...

ئۇچ كېچە تاجىگۇل ئۇچۇن ئۇچ يىل ، ھەتتا ئوتتۇز يىلدەك تەسلىكتە تاڭ بىلەن ئالماشتى .

بۇ كېچىلەر سالى ئۇچۇنمۇ ئاسان چۈشمىدى . ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى ، ئورۇقلاپ توپا ئۆرلەپ كەتكەن چىرايى بۇنى تاجىگۇلگە بىلدۈردى . ئوخشاشلا ، سالىمۇ تاجىگۇلنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز قالمىدى ، بەلكى ئۇ تاجىگۇلدىن بۇرۇنراق بىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى !

بۇ ئۇچ كۈندە ئۇنىڭ تاجىگۇلنى بىرەر قېتىم سۆيۈپ قويۇش ئۇياقتا تۇرسۇن ، ئۇنىڭغا يېقىنراق ئولتۇرمىغىنىمۇ بۇنىڭ ئىسپاتى ، ئەلۋەتتە !...

بۇنداق ھالەتكە خاتىمە بەرمەي بولمايتتى . كۈندۈزغۇ ئىش بىلەن ، گەپ بىلەن ، «ھايت ـ ھۇيت» بىلەن تۇيمايلا ئۆتۈپ كېتىدىكەن . تاجىگۇلنى ئالساق ، «موللىكام» ئۇنى «چايچى» قىلىپ قويدى .

ـــ خېنىم بالام ، ـــ دېدى ئۇ كۆپچىلىك ناشتا قىلىش ئۈچۈن داشقازانىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشقان پەيتتە ، ـــ ئىش ھەقىقىلىرىنى ئەل نەرخى بەرسەك ، ئېغىر كۆرمىسىلە ، بىزگە «ئانا» بولۇپ ، چاي قازىنىمىزغا ئىگە بولۇپ بېرەلمۇ ؟

بۇ كاتتا ئېتىبار ئىدى . تاجىگۇلنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئوينىپ ، ئىككى مەڭزى ئانار چېچىكىدەك يالتىراپ كەتتى . ئۇنىڭ تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ قالغاندەك ، نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرغاندا ، سالى :

ـــ ئاشمۇ ئېتەمدۇ ؟ ـــ دەپ سالدى .

ـــ ياق ، ـــ دېدى «موللىكام» تەبەسسۇم قىلىپ بېشىنى چايقاپ ، ـــ چاي قاينىتىپ بەرسىلا بولدى . يازىچە سوغۇق سۇ بىلەن جان باقتۇق . ھاۋا سوۋۇپ كېتىپ بارىدۇ ئەمەسمۇ ؟

قىزىق - قىزىق چاي ئىچمىسەك بولمايدۇ . ھە ، ئانچە - مۇنچە شورپا سالىدىغان ، ئۇماچ چالىدىغان ئىشمۇ بار...

تاجىگۇل ئىشىنىڭ «بىسمىللا» سىدىلا قازانىنىڭ ، چۈمۈچىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قېلىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى . شۇ كۈنى كەچتە ، باش چامغۇرنى جىق سېلىپ ئۇماچ چېلىپ ، ھەممەيلەننىڭ بارىكاللىسىغا ئېرىشتى . ئەتىسى بەسەي ، تۇرۇپ ، سەۋزە ، «چايانده‌ك» ئاچچىق لازا بىلەن نانقاينىاق ئېتىپ «ئانا» لىقنى يەتكۈزدى . مانا بۈگۈن بىر قوينىڭ گۆشىنى قازانغا تىقىپ مەجۇنده‌ك پىشۇرۇپ ، ھەممەيلەننىڭ ئېغىز - بۇرنىنى ياغ قىلدى . تېخى ئۆزىگە تەككەن گۆشىنىڭ جىقلىقىنى دېمەسسىز ، كەم دېگەندىمۇ بىر جىڭ !...

بۈگۈن ئىشنى بالدۇرلا يىغىشقانىدى . سالى جامائەت بىلەن نامىاز ئەسىرىنى ئوقۇپ بولغۇچە ، تاجىگۇل قازان - قۇمۇشنى يۇيۇپ تازىلىۋالدى . ئاندىن ئىككىيلەن «ئۆيى»نىڭ ئىككى تەرىپىدە دالىيىپ ياتقان توغراق ياغىچى ئۈستىدە بىر - بىرىگە قارىشىپ خېلىغىچە ئۇن - تىنىسىز ئولتۇرۇپ كېتىشتى . نېمە ئۈچۈندۇر ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايى جىددىي ، بىر - بىرىگە ئەمەس ، نەگىدۇر تىكىلگەن كۆزلىرىدە بىر خىل ئەنسىزلىك نامايان ئىدى .

ئاخىر ، جىملىقنى سالى بۇزدى :

— تاجىگۇل ، — دېدى ئۇ قورۇنۇپراق ، ئاۋازىمۇ غەلىتە ئىدى ، — بۇ يەرگە كۆنەلەمدىكەنلا ؟

— ۋىيەي ، نېمە دەيدىغانلا ! — تاجىگۇل ئۆزىمۇ تۇيماي كۈلۈپ تاشلىدى . يۈزلىرى لالىده‌ك قىزىرىپ كەتكەنىدى . ئوك قولىدىكى ياغلىققا يۆگەلگەن گۆشنى سول قولىغا يۆتكىدى . ئۇلار بۇ گۆشنى ئەتە يېيىش ئۈچۈن ئاشۇرۇپ قېلىشقانىدى ، — بۇ يەرگە كۆنمىسەم نەگە كۆنىمەن ؟ تازا قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا !...

— ئەمدى...

— خاتىرجەم بولسىلا !... يېڭى كەلگەندە بۇ غەلىتە ئادەملەرنى كۆرۈپ تازا قورققان . كېيىن قارىسام ، خېلى تۇزۈك ئادەملەر ئىكەن . ھېلىقى موللىكامغا ئۆز دادامدەك ئامراق بولۇپ قالدىم... ئۇ مەشەنىڭ بوتۇڭى ئوخشىمامدۇ ؟

— ياق ، ئىمام ئىكەن . ئاڭلىسام ، ئۇمۇ «ئۇنسۇر»مىش .

— «ئۇنسۇر !» ۋاي خۇدايىم ، قانداق «ئۇنسۇر» ئىكەن ؟

— قانداق «ئۇنسۇر»لىقىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن .

— نېمىشقا بىلمەيدىغاندۇ ؟

— ئۆزى دەپ بەرگىلى ئۇنىمايدىكەن . شەھەردىن كېلىدىغان شوپۇرلارنىڭ ھەممىسىنى تونۇغىنىدىن قارىغاندا ، تېگى شەھەرلىك ئوخشايدۇ .

— ھە... گەپ ـ سۆزىدىن قاراپ ، مەنمۇ «شەھەرلىكمەكىن» دەپ قالغان...

يەنە جىم بولۇپ قېلىشتى . «ئۆيى»نى ئۇلۇشكۇن تازىلىۋېلىشقاچ ، قىلىدىغان ئىشىمۇ يوق ئىدى . «ئۆي»گە كىرگەن بىلەنمۇ جىن چىراغدا بۇرۇننى ئىسلايدىغان گەپ . خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بولغۇچە مۇشۇنداق ئولتۇرۇش كېرەك . چۈنكى ، ئۇيقۇ كەلمەيدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇ يەرنىڭ ئادەملىرىنىڭ زور كۆپچىلىكى بەش ۋاخ نامازخان ئىكەن . سالى ئاشۇ توپقا قېتىلىۋالغان . «مۇسۇلمانچىلىق» قىلغانىنىڭ پايدىسىنى خېلى كۆردى . ئۇنى چوڭ ـ كىچىكىنىڭ ھەممىسى ھۆرمەتلەيدۇ . مۇشۇنداقلا كېتىۋەرسە ، ئۇلار بۇ يەردە قۇمسارايدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئوبدان ياشايدۇ . بىراق...

مۇشۇ «بىراق» سالىنىڭ يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان چوڭ تاغ ئىدى . ئۇنى ئاغدۇرۇۋەتمىسە ، ئۆزىنىمۇ ، تاجىگۇلنىمۇ بۇگۈن بولمىسا ئەتە چوقۇم شەرمەندە قىلاتتى . ئۇ چاغدا...

سالى يۇرەكلىك ھالدا ئېيتتى :

ـــ مەن مۇنداق ئويلاۋاتىمەن...

ـــ نېمىنى ئويلاۋاتىلا ؟

ـــ ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى...

ـــ «ئىككىمىزنىڭ ئىشى ؟» ۋىيي نېمانداق... ؟

ـــ سىلە قوشۇلسىلا ، نىكاھ قىلدۇرۇۋالساقمىكىن دەيمەن .

تاجىگۇل نەچچە كۈندىن بېرى سالىدىن دەل مۇشۇ گەپنىڭ چىقىشىنى كۈتكەنىدى . ئۇنىڭچە بولسا ، شۇ تاپتا ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئېتىپ ، مۇشۇ گەپنى قىلغان ئاغزىغا بىرەرمىڭنى سۆيۈپ ، تىلىنى نوكچا ناۋات شورىغاندەك شوراپ ـ شورئالسا ھەم بىر ئاغزىدا مىڭ قېتىم : «ياۋاللا... سىلىدىن مۇشۇ گەپ چىقىدىغان كۈنمۇ كېلىدىكەن ـ ھە !... جۇرسىلە ، ھازىرلا... » دەۋەتكۈسى بار ئىدى . ئەپسۇس ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن باشقا گەپ چىقتى :

ـــ ئۇنداق قىلساق ، خەق زاڭلىق ئەتمەمدۇ ؟ !

ـــ نېمىشقا زاڭلىق ئېتىدىكەن ! ـــ سالى تىلىنى باشقۇرالماي قالدى ، ـــ تويلۇق ئېلىپ ، توي قىلغىلىرى بارمىدى يا ؟...

ـــ ئۆتكىنە ئاكا ، نېرى ! ـــ تاجىگۇل بويۇن ـ قۇلاقلىرىغىچە خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىپ ، سالىنى «سەن» لىۋەتكىنىنىمۇ تۈيمىدى ، ـــ «تويلۇق» دەيدىغان ئادەم سېنىڭ كەينىدىن مۇشۇ جەزىرىگە كېلەمدۇ ! ؟ مېنىڭ دەۋاتقىنىم ھەممە خەقنىڭ ئالدىدا ئۆزىمىزنى «ئەر ـ خوتۇن» دەپ يۈرۈپ ، ئەمدى قوپۇپ نىكاھ قىلدۇرمىز دېسەك ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز رەسۋا قىلمامدۇق ! ؟

ـــ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا ، ـــ سالى ئىشەنچ بىلەن

سۆزلەيتتى ، ـــ مەن ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم . سىلە «ماقۇل» دېسىلىلا ، مەن بۇگۈنلا...

سالى پىلانىنى يېپىدىن يېڭىسىگىچە دېدى . تاجىگۈل ئو-ڭايسىزلانغىنىدىن بىر قىزىرىپ ، بىر بوزىرىپ ، قولىدىكى گۆشنى مىجىقلىغىنى مىجىقلىغانىدى . ئاخىر :

ـــ سىلە نېمە دېسىلە شۇ ، ـــ دېدى تىلىنىڭ ئۇچى-دىلا...

ـــ .....

يىگىرمىدەك ئادەم «موللىكام»نىڭ ئىمامەتچىلىكىدە خۇپ-تەن نامىزىنى تاماملاپ ، «ئۆي»لىرىگە تارقىغىلى تۇردى . تاجى-گۈل «مەسچىت» ـــ ئۇچ تەرىپى قۇم دۆڭسى بىلەن ئورالغان بوشلۇق ـــ تىن يىگىرمە قەدەمچە نېرىدا ئۆرە تۇراتتى («ئۆي» دە يالغۇز ئولتۇرۇشتىن قورقۇپ ، سالى بىلەن بىللە كەلگەن-دى) . ئۇ ئالدىدىن ئۆتكەن جامائەت بىلەن بىر - بىرلەپ سالاملاشتى . بەزىسى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپمۇ ئولگۈردى . سالى «موللىكام»نى بىر چەتكە تارتىپ ، ئۆزىنىڭ كىملىكى قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىنى قىلچە يوشۇرماي دېدى .

ـــ شۇنداقمۇ ؟ ـــ دېدى «موللىكام» ھەيران بولغىنىدىن ھاياجان ئارىلاش پەس ئاۋازدا ، ـــ ئىمانى ئەركەك ئوغۇل بالا مەن دېسىلە !... ۋاي ، ۋاي ، ۋاي... يارايلا ! تاجىگۈلمۇ ئۇزۇك-نىڭ كۆزىدەك بالىكەن ئەمەسمۇ !... «ئانامنىڭ تۆپىسىدىن قە-سەم قىلىشقا يارايمەن» دېگەنلىرى نېمىسى !؟ بولدى ، مەن ئىشەندىم . «ئىككىمىزنى نىكاھلاپ قويسىلا» دېگەن گەپلىرىنىڭ ئۆزى يەتتى !... مۇشۇ كۈنلەردە ، سىلە دېمەتلىك ياش باللىنىڭ قايسىسىدا ھايا ، ئىمان قالدى دەيلا ! ؟... ئىت ، مۇشۇك ساقىرى ئەركەك ـ چىشى جۇپلىشىپلا ئالسا ، ئۆزلىرىنى «ئەر ـ خوتۇن بولدۇق» دەپ يۇرۇۋېرىشىدۇ... سىلە ئۆزلىرىنى «تاشمەتخان

ئۇستامنىڭ ئوغلى» دېدىلە . مەن ئۇ كىشىنى تونۇيمەن . ماشىنىچىلىق كارخانىسىدا ئىشلەۋاتقان چېغىدا نەچچە قېتىم كىيىم تىكتۇرگەن . كارخانىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن زادى كۆرۈمىدىم... مەنمۇ شەھەردىن سەھەراغا قوغلاندى قىلىنغان «ئۇنىسۇر» . دۇيجاڭنىڭ تىل ـ تايىقىغا چىدىماي ، بەش قىزىم بىلەن خوتۇنۇمنى تاشلاپ بۇ يەرگە كېلىۋالغىنىمغا ئۇچ يىل بولدى . ئۇدۇللۇق تاپقان پۇلۇمنى ئۇدۇللۇق خوتۇن ـ بالىلىرىمغا ئەۋەتىپ بېرىمەن... كىچىكىمدە ئاز ـ تولا ئىلىم ئۆگىنىپ قويۇپتىكەنمەن ، بۇ يەرنىڭ مۆمىنلىرى «موللىكام» دەپ ئۆزلىرىگە ئىمام قىلىۋالدى . ئوغرى ـ قاراقچىدىن تارتىپ ، يۇرتىدا جان باقالماي ئېزىپ ـ تېزىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغان بىچارىلەرگىچە ھەممىسى گېپىمنى ئاڭلايدۇ... «نېمىشقا» دەملا ؟ مەن بۇ يەرگە ئەڭ كونا ، شوپۇر ئاغىنىلىرىمۇ جىق . ھەممىسى مېنى دەپ كېلىشىدۇ . ھەممىسىنىڭ ئاغزى چىڭ ، ئىشەنچىلىك خەق . شۇڭا مەن بۇ يەردە پادىشاھدەك ياشايمەن... يىگىرمە ياشتىن ئېشىپ قالغان قىزلىرىمنىڭ تېخىچە بىردىن ئەركەكنىڭ تاھارىتىگە سۇ بېرەلمەي يۇرگىنىگە يىغلاشتىن بۆلەك ھېچقانداق غېمىم يوق... بۇ گەپلىرىمنى بۇ يەردە بىر خۇدا ، بىر ئۆزۈمدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدۇ . سىلە بايىقى گەپلەرنى دېمىگەن بولىسىلا ، مەنمۇ بۇ گەپلەرنى سىلىگە دەپ بەرمەيتتىم . سىلىمۇ بىر كىمگە تىنىپ تاشلىمىسىلا جۇما !

— ماقۇل .

— ئىككىلىرى ئۆيگە بېرىپ تۇرۇشسىلا . مەن ھازىرلا بارىمەن...

سالى بىلەن تاجىگۈل «ئۆي»گە كېلىپ ، ئەمدىلا جىن چىراغنى يېقىپ تۇرۇشىغا ، موللىكام يېپىيېڭى بىر جۇپ يوتقان ـ كۆرپە بىلەن بىر دانە «قۇرئان» كۆتۈرگەن ھالدا كىرىپ كەلدى

ۋە يوتقان - كۆرپىنى نەچچە كۈننىڭىزى تاجىگۈل يېتىپ قوپقان يوتقان - كۆرپىنىڭ ئۈستىگە قويدى - دە ، پاخال ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، ئىككىيلەننى ئۈدۈلىدا ئولتۇرغۇزدى . ئاندىن :

— ئەسلىدە ، نىكاھ پاتىھەسىدە ئىككىدىن ئۈچكىچە گۈۋاھچى ھازىر بولۇشى پەرز ئىدى . بۇ يەردە دىيانىتىگە ئىشەنچ قىلغۇدەك بىر كىم بولمىغاچ ، ئاللانىڭ كالامىنى گۈۋاھچىلىققا ئالغاچ كەلدىم ، — دەپ پاتىھەنى باشلىۋەتتى...

— ئى باراخۇدايا ، پاك پەرۋەردىگارا ، بۇ بىر جۈپ ئىخلاسمەن ، مۆمىن بەندىڭگە ئەبىدىلئەبەد ئىسسىقچىلىق ، مېھىر - شەپقەت ئاتا قىلغايسەن ! ئامىن ، ئاللاھۇ ئەكبەر ! — دەپ قولىنى يۈزىگە سۈرگەندىن كېيىن قاچاندۇر تەييارلاپ قويغان بىر پارچە شاكاراپ قىلىنغان ناننى ئوشتۇپ ئىككى پارچە قىلىپ ، ئىككىيلەننىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويدى . ئاندىن :

— مۇبارەك بولسۇن ! — دەپ ئۈنلۈك توۋلىدى ۋە ئۈلاپلا ، — ماۋۇ يوتقان - كۆرپىنى چوڭ قىزىمنىڭ تويىغا ئاتاپ مارالبېشىدا تىكتۇرۇپ كەلگەنىدىم . قىزىمنىڭ ئورنىدا تاجىگۈل خېنىمنىڭ تويىغا سوۋغام بولۇپ قالسۇن ! خەق سورىسا «ساتتىم» دەپ قويىمەن . سىلەرمۇ مۇشۇنداق دەڭلار... — دەپ كۆزلىرىگە «غىللىدە» ياش ئالغاندى ، خۇشاللىق ، ھاياجان ، ھىجىللىق ئىلكىدە ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان تاجىگۈل «پاڭگىدە» يىغلاپ ، ئالىقانلىرى بىلەن يۈزلىرىنى ئېتىۋالدى . سالىنىڭ كۆزلىرىمۇ ئىختىيارسىز ياشلاندى.....

شۇ كېچە — «ئۆي»نىڭ «ئىشىكى»دىن تاجىگۈلنىڭ قاشلىرىدەك ئىنچىكە ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن ھىلال ئاي ، تاجىگۈلنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق ، چاقناق يۈلتۈزلار ماراپ تۇرغان ئۈنتۈلماس كېچە — بىر جۈپ نەۋبەر تەن ، ياق ! بىر جۈپ

نەۋبەر جان بەخت ، ھاياجان ، شادلىق ئىلكىدە ئۆزلىرىنىڭ شۇنـ
چە يىل زارىقىپ كۈتكەن ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىنتىلگەن
نېسىۋىسىگە ئېرىشتى .

بۇ «نېسىۋە» شۇنداق شېرىن ، شۇنداق لەززەتلىك ئىدىكى ،
مۇبادا بىراۋ ئۇلاردىن : «جەننەت ھۇزۇرى نەدە ؟» دەپ سوراپ
قالغۇدەك بولسا ، تاجىگۈل قىلچە تەمتىرىمەستىن : «نەدە بولاتـ
تى ؟ ئاشىقمىنىڭ قوينىدا !...» دەپ جاۋاب بەرسە ، سالىمۇ :
«مەشۇقۇمنىڭ باغرىدا !...» دەپ جاۋاب بەرگەن بولاتتى !

شۇنداق ، بۇ كېچە ئۇلار ھەقىقەتەن جەننەت ھۇزۇرىنى
سۈردى . تۆت ئەتراپىدىن شۇرۇلداپ قۇم ـ تۇپراق تۆكۈلۈپ
تۇرغان ؛ تورۇسىدا پاخال ، توغراق چۆنقىلىرى ساڭگىلاپ تۇرـ
غان ؛ سەللا شامال چىقسا ، ھاڭدەك ئوچۇق «ئىشىك»دىن بىر
ھارۋا قۇم ئېقىپ كىرىدىغان بۇ چاشقان ئۇۋۇسى ئۇلارغا جەننەـ
تۇل مەئۇادەك گۈزەل ، ئازادە ، ئارامبەخش تۇيۇلدى :

قېنىپ ۋەسلىگە جۈپ دىل ، بولدى گۈلخان ،
نە گۈلخانكىم ، بىتەھقىق بولدى ۋولقان .
لېۋىدىن بال ئېمىبان بىر ـ بىرىنىڭ ،
پاراغەت تەختىدە خانىشۇ ـ سۇلتان...

ئۇلارنىڭ ئەتىكى تېڭى ئېنىقكى ، ئۆمرىدىكى ئەڭ گۈزەل ،
ئەڭ يارقىن تاڭلاردىن يۈز ھەسسە ، ھەتتا يۈز مىڭ ھەسسە
گۈزەل ۋە يارقىن بولغۇسى !...

شۇنداق ، ئەتىسى جامائەت بامداتتىن يانغۇچە تاجىگۈل بىر
قازان ئۇماشنى پىشۇرۇپ قاچىلارغا ئۇسسىغۇدەك قىلىپ قويـ
دى . ھەممىدىن كېيىن قازان بېشىغا يېتىپ كەلگەن «موللـ
كام» :

ـــ ۋاي ، ۋاي ، ۋاي ، ـــ دېدى چامغۇر بىلەن قوناق ئۇننىڭ پۇرىقىنى قېنىپ ـ قېنىپ پۇرىغاچ تامىقىنى چاكىلـ ـ دىتىپ ، ـــ ئەجەب ئوخشاپتۇ بۇ ئاش ، ئۆلۈك قوپۇپ ئىچكۇ ـ دەك !... نەچچە يىلنىڭىزى ئەتىگەندە زاغرا بىلەن قاياقسۇ ئد ـ چىپ ، ئەجەبمۇ قىيناپتىكەنمىز بۇ جاننى !... سىلىنى بىزگە خۇدايىم يەتكۈزۈپ بېرىپتىكەن ئەمەسمۇ ، خېنىم بالام !...

ئۇ تاجىگۈلنى خېلى ئۇزۇن ماختىدى . باشقىلارمۇ قاراپ تۇرۇشمىدى . بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي تۇرغان تاجىگۈل خۇشاللىق ، خىجىللىق ئىلكىدە شەلپەردەك قىزىرىپ ، كىرگىلى كامار ئىزدەۋاتقان پاتمىچۇقتەك ، كۆزلىرىنى توختىماي چىمچىقـ لىتىپ ئۇيان ـ بۇيان قارايتتى . ئۇنىڭ خۇشاللىقمۇ ، خىجىلـ لىقمۇ ئىككى سەۋەبتىن بولۇپ ، بىرى ئۇنىڭ بىلەن «موللـ كام»غا ، ئىككىنچىسى ھەممەيلەنگە ئايان ئىدى . ئۇنى قىزارتـ ۋاتقىنى ، خىجىل قىلىۋاتقىنى ، شۇبھىسىزكى ، ئالدىنقىسى ئد ـ دى : «قۇرئان»نى گۈۋاھچى قىلىپ ئوقۇلغان نىكاھ پاتىھەسى ، ئۆمرىدە يېپىنىپمۇ باقمىغان ئوتقاشتەك قىزىل ، ئەجدىھا گۈلـ لۈك خاتىدەن يوتقان ـ كۆرپە... مانا بۇلار تاجىگۈل ئۆلسىمۇ ئېسىدىن چىقمايدىغان ، «موللىكام» ئالدىدا مەڭگۈ يۈزىنى قد ـ زارتىدىغان ئىشلار ئىدى . «سالى قانداق بولۇپ ئۇچراشقىنىغا ئارانلا ئۈچ كۈن بولغان 〈موللىكام〉غا نىكاھ قىلدۇرۇش نىيد ـ تىگە كېلىپ قالدى ؟ 〈موللىكام〉 قانداق بولۇپ ئۆز قىزىنىڭ تويىغا ئاتاپ تىككۈزگەن شۇنچە ئېسىل يوتقان ـ كۆرپىنى ئۇلار ـ غا سوۋغا قىلىۋەتتى ؟ 〈موللىكام〉 زادى قانداق ئادەم ؟... » مانا بۇ سوئاللار تاجىگۈلنىڭ خىيالىدىن بىر دەممۇ نېرى بولمىدى . سالىدىن سوراپ بېقىۋىدى ، ئۇمۇ دۇدۇقلاپ ، ئۇنى قانائەتلەنـ دۈرگۈدەك جاۋاب بېرەلمىدى .

قىزىق ئىش ، ھەقىقەتەن قىزىق ئىش !...

«موللىكام» گېپىنى داۋام قىلدى :

ـــ كۇندە ئەتىگەندە مۇشۇنداق ئۇماچ ئېتىپ بېرىدىغان بولساڭلا ، ئىش ھەققىڭلارنىگە بىر كويدۇن قوشۇپ بېرىمىز ، قانداق دېدىم ، كۆپچىلىك ؟

ـــ شۇنداق قىلايلى .

ـــ يېرىم كېچىدە قوپۇپ ئاش ئەتسە ، بىر كويدۇن قوشۇپ بەرسەك ئاز بولۇپ قالارمىكىن ؟

ـــ توغرا . قوشۇدىغان ئىش بولسا ، ئىككى كويدۇن قوشايلى .

ـــ ماۋۇ خېلى جېنى بار گەپ بولدى !

ـــ ئاۋۋال ئۇماچ چېلىشقا كۆندۈرۈۋالساق ، كېيىن تاجىگۈل لەغمەن بىلەن بېقىۋېتەمدۇ تېخى بىزنى !...

ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئىككى كويدۇن قوشۇدىغان بولدۇق-مۇ ؟

«موللىكام»نىڭ سوئالىغا ھەممەيلەن تەڭ ئاۋاز قوشتى :

ـــ ھەئە .

ـــ قوشتۇق !...

ـــ ئەمىسە بۇگۈندىن باشلاپ كۈنلۈكلىرى يەتتە كوي بولۇدىغان بولدى ، ـــ 〈موللىكام〉 تاجىگۈلگە بۇرۇلدى ، ـــ تاجىگۈل ، رازى بولدىغانلا ؟

ـــ رازى...

تاجىگۈل شۇنداق دەپلا كۆزلىرىگە «غىللىدە» ياش ئالدى . ئەكسىچە ، بىر چەتتە كۈزىتىپ تۇرغان سالىنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ساماغا چۈشۈپ كۆزلىرىدە ئوت چاقناپ كەتتى . دېمىسە-مۇ بۇ ھەقىقەتەن خۇشاللانغۇدەك ئىش ، كۈتۈلمىگەن ئامەت ئىدى !... مۇشۇ كۈنلەردە ، شەھەردە بىر مەدىكارنىڭ كۈنلۈكى ئىككى يۈەن ، تېخى قىلىدىغان ئىشنىڭ تايىنى يوق ، كۈنلەپ ـ

كۈنلەپ ئاچ قورساق گېزىرىپ يۈرىدىغان گەپ ! ئەگەر «ئۇماچ پونكىتى»نىڭ تىل ـ تايىقى بولمايدىغان بولسا ، ئۇ يەرنى يۈرتىدا جان باقالماي ، ئېزىپ ـ تېزىپ قەشقەرگە كېلىپ قالغان مۇسا-پىر ـ مۇجاپىرلار ئۈچۈن «جەننەت» دېسىمۇ بولىدۇ ، سالى بۇنىمۇ ئويلاپ قويغان ، تاجىگۈلمۇ چۈشەندۈرگەن ، تەڭرى ئۇلار-نى «ئۇماچ پونكىتى»گە ئەمەس ، بۇ يەرگە ئەكېلىپلا تاشلاپ ، نېمىدېگەن خاسىيەتلىك ئىش قىلغان ـ هە !...

«موللىكام» توغرا ئېيتىپتۇ : ئۇلارنىڭ رىزقىمۇ ، بەختىمۇ مۇشۇ يەردە ئىكەن !...

مانا ماۋۇ گۆردىن ئېچىۋالغان ئۆلۈكتەك توپا چىراي ، كىيىم ـ كېچىكى ئايلاپ ـ يىللاپ سۇ كۆرمەي قاسماقلىشىپ كەتكەن ئادەملەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى توروڭ ـ توروڭ ، يۈ-رۈش ـ تۇرۇشى ، يېتىپ ـ قوپۇشى ياۋايى سىياق بولسىمۇ ، كۆكسى ـ قارنى كەڭ ، قولى ئوچۇق ، چىقىشقاق ئىكەن . ئەل-ۋەتتە ، گۈل بار يەردە تىكەن بولغىنىدەك ، ئىنتايىن ئاز ساندا تاپتىن چىققان سايياق ، قىمارۋاز ـ لۇكچەكلەرمۇ بار بولۇپ ، ئۇلار كۈندۈزى قان ـ تەر تۆكۈپ تاپقان پۇللىرىنى كېچىلىرى تاۋىكاغا تۆكۈپ ، هەش ـ پەش دېگۈچە ئۇتتۇرۇۋېتىپ قاقسەنەم بولۇپ قالىدىكەن . ئۇلار ئارىسىدا بىر ـ بىرىدىن يۈز يۈەن ، مىڭ يۈەنلەپ قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەنلەرمۇ خېلى كۆپ ئىكەن . بىرەر ئاي ئىشلەپ پۇل تېپىپ يانچۇقىنى توشقۇزۇپ مارالبېشىغا بېرىپ ئۇتتۇرۇپ كېلىدىغانلارمۇ ؛ مارالبېشىنىڭ قىمارۋازلىرى-نى چىللاپ كېلىپ يانچۇقىنى قۇرۇقداپ قويىدىغان «گاڭگۇڭ» لارمۇ ؛ ئۇنىڭ دوپپىسىنى بۇنىڭغا كىيگۈزۈپ ، بىر پۇڭلۇق نەرسىنى بىر يۈەنگە ساتىدىغان «قاراڭغۇ بازارچى»لارمۇ بار ئىكەن . زور كۆپچىلىكى دۇيجاڭلارنىڭ تىل ـ تايىقىغا چىدىماي يۈرتىدىن بەزگەن يالاڭتۆش دېھقانلار بىلەن هەرخىل «ئۇنسۇر»

لار بولۇپ ، بۇ يەرنىڭ ئاساسلىق «ئاھالىسى» ئىكەن . ئۇلارنىڭ بۇ يەردە پەيدا بولغىنىغا ئالدىغا ئۇچ يىل ، كەينىگە بىرەر يىل بولۇپ قاپتۇ . جېنىنىڭ «كۆكسىنى سېتىپ» پۇل تېپىپ ، بىر تىيىننى بۇزماي يىغىۋېتىپتۇ . ئالدىنىڭ نەچچە مىڭ يۇەن ، كەينىنىڭ مىڭ يۇەنلەپ پۇلى بولسىمۇ ، يەنىلا مۇشۇنداق نامراتـ سىياق يۇرىدىكەن . قارىغاندا ، ئۇلارنىڭ «جاھان ئوڭلانغان»دا يۇرتىغا قايتىپ «ئۆزىنى ئاشكارىلاش» نىيىتى بار ئوخشايدۇ .

سالى بۇ يەرگە كېلىپ ئەتىسىلا بۇلارنى ئۇققان . ھەر كىمنىڭ ئىش تەقسىماتى ۋە قىلىدىغان ئىشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىققان : «موللىكام» بىلەن ئىككى ناۋايىدىن باشقىلارنىڭ كۈنى دۆۋە ـ دۆۋە قۇم بارخانلىرى ئاستىدا مىڭ يىللاپ ياتقان يۇلـ غۇن ، توغراقلارنى كولاپ چىقىرىپ بىر جايغا دۆۋىلەپ ، ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرۇدىغان ئاپتوموبىل ، تراكتورلارغا بېسىپ بېرىش ئىكەن . باھا بەلگىلەش ، شوپۇرلار بىلەن پۇتۇشۇشكە «موللىكام» ئىگە ئىكەن . كىمنىڭ بىر ئاپتوموبىل ئوتۇنى سېـ تىلسا ، ئۇنىڭغا بىر ـ ئىككى يۇەن «تاپان ھەققى» بېرىلىدىـ كەن . سالىمۇ ئۇچ كۈندىن بېرى توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ ئىككى ئاپتوموبىل كەلگۈدەك ئوتۇن كولاپ ، يېرىمىنى ئوتتۇز يۇەنگە ساتتى . ئوتتۇز يۇەن قۇمسارايدا بىرىنچى دەرىجىلىك بەرجەس ئەمگەك كۈچىنىڭ ئوتتۇز كۈنلۈك ئىش نومۇرى (گۇڭفېنى) دېگەن گەپ . تېخى يىل ئاخىرىدىكى تەقسىماتتا ، بۇ سانىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىمۇ بەسىمۇشكۇل !

سالى بىلەن تاجىگۇل ھەقىقەتەن تەلەيلىكمىكەن ! ؟

كۈچ — پۇل ، پۇل — ھەممە .

مانا بۇ ، بۇ يەرنىڭ رېئاللىقى .

مىدىرلاپلا تۇرساڭ ، پۇل دېگەن «ئۆمىلەپ» ئالدىڭغا كېلىدۇ . پۇلۇڭ بولسىلا ، «يۇلغۇنىڭ كۆتىكى تۇڭدىن توخۇ سۈتى

چىقىدۇ» . گۆش ـ ياغ دېگەن تۇرۇپ ـ چامغۇرنىڭ ئورنىدا ! بىراق ، بۇ ئادەملەرنىڭ تەبىئىتى شۇنداقمۇ ياكى ھەددىدىن زىيادە پىخسىقمۇ ؟ ناۋايلار بىر تونۇر زاغرا ، بىر تونۇر گىرده ياقسا ، زاغرا تۇگەپ كېتىپ ، گىرده ئېشىپ قالىدۇ . ئۇماچ ئېتىلسە ، قازاننىڭ بىر قەۋەت «تېرىسى»نى قوشۇپ ئىچىۋەتكىلى تاس قېلىشىدۇ . پۇتۇن بىر قوينىڭ گۆشىنى بىرلا ئولىشىپ يەپ تۇگىتىۋېتىشىدۇكى ، «ئەتىمۇ خۇدايىمنىڭ كۈنى بار» دېيىشىمەيدۇ . نەچچە ئايلاپ بۇغداي تاپالمىغا ئېغىز تەگمىسىمۇ پەرۋايى پەلەك . بايىقى لەغمەن توغرىسىدىكى چاقچاققا كەلسەك ، ھېچ بولمىسا ، خېلى جىق ئادەمنىڭ ئارزۇسى . لېكىن ، بۇ مۇمكىن بولمىغان ئىش ئەمەس...

ئۇلار يىلتىز تارتتى ، ئۇچ كۈن ھەپلىشىپ چوڭراق بىر «ئۆي» ياساپ ، تۇنجى قاردىن بۇرۇن مەش قويۇۋالدى . «موللىكام» شوپۇرلار ئارقىلىق قەشقەردىن ئەكەلدۇرۇپ بەرگەن بىر قاناتلىق دۇم ئىشىكنى بېكىتىپ قۇلۇپلىدى . ئۇلارنىڭ «ئۆيى» ھەممە «ئۆي»لەردىن ئازادە ، پاكىز ، ئىسسىق ئىدى . ئۇلار ئەتىگىنى كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئۇماچ ئېچكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، تامىقى خېلى ـ خېلى ھاللىق ئائىلىلەرنىڭكىدىن ياخشىراق بولۇپ ، كۈندە دېگۈدەك لەغمەن بىلەن مانتا يەيتتى . تاجىگۇل بۇنداق ماھارەتنى نەدىن ئۆگىنىۋاپتىكىن ـ تاڭ ، ئەتەكەن تاماقلىرى بىر ـ بىرىدىن مەززىلىك ـ لەززەتلىك ئىدى... ئۇلار يېڭى «ئۆي»گە كۆچۈپ ھەپتىدىن كېيىن «موللىكام»نى كەچلىك تاماققا چاقىردى .

تاجىگۇل ئېرىك پاقلاننىڭ گۆشى بىلەن ياڭيۇ ، پېنتوزا ، پالەك قورۇپ ، مەشۇتنىڭ نەختىدەك ئىنچىكە سوزۇپ لەغمەن ئەتكەنىدى . «موللىكام»غا دۆۋىلەپ ئىككى چىنە يېگۈزدى . «موللىكام» ئوتتۇرا چىنە ئاشنىڭ سۈيىنى تۆپىلەپ ئىچىپ ،

ناھايىتى ئۇزۇن دۇئا قىلدى ؛ تاجگۇلنى بىرمۇنچە ماختاپ رەھمەت ئېيتتى . ئاندىن :

ـــ خان بالام ، ـــ دېدى ئۇلارغا كەينىنى قىلىپ ، ئەمدىلا قاچىلارنى ئاش سۇزگەن داسنىڭ ئىچىگە سېلىپ يۇيۇشقا تۇتۇنغان تاجگۇلگە قاراپ . تاجگۇل بېشىنى كەينىگە قىيا بۇرىدى ، ـــ سىلە ئون ـ يىگىرمە ئادەمگە لەغمەن سوزۇپ ئۇلگۇرتەلەلمۇ ؟

ـــ ئۇلگۇرتىمەن ، ـــ تاجگۇل ئۇدۇللا جاۋاب بەردى ۋە ئۇلاپلا سورىدى ، ـــ قانداق دەيلا ؟

ـــ مەن دەيمەن... ئۆزلىرىمۇ بىلىشىلا... مەن بۇ يەرگە كەلگەن ئۇچ يىلدىن بېرى ، ئاغزىمغا تېتىپ يېگەن ئېشىم مۇشۇ . مۇنداق قارىسام ، تاماققا ئۇستىدەك تۇرىلا . ئوغۇل بالىدەك غەيرەتلىرىمۇ بار ئىكەن... كۇندىن ـ كۇنگە سوغۇق چۇشۇپ كېتىۋاتىدۇ . ھەممە ئۆيگە ئوت يېقىلسا ، چاي قاينىتىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ... سوغۇقتا سالىجان بىلەن ئوتۇن كولايمەن دەپ جانلىرىنى قىينىغىچە ، كۇنلۇكى بىرەر چارەك ئۇندا خېمىر يۇغۇرۇپ ئاش ئېتىپ ، مەشەدىكى خەققە سېتىپ باقسۇنمىكىن دەيمەن...

ـــ ئاشپەزخانا ئاچامدىمەن ؟

تاجگۇل ھاياجىنىنى باسالماي ، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىمۇ تۇيمىدى .

ـــ ھەئە ، ـــ دېدى «موللىكام» كۇلۇمسىرەپ ، ـــ شۇنداق دېسەكمۇ بولىدۇ . قانداق ، سىناپ باقاملا ؟

ـــ بىرمۇنچە خېمىرنى يۇغۇرۇپ قويۇپ ، ساتالماي قالسام قانداق قىلىمەن ؟

ـــ مابالىنى... شۇنىڭدىنمۇ غەم قىلامدىكەن !... سىلىمۇ بىلگەنلا ، بۇ يەردىكى خەقنىڭ تولىسى يۇرتىدا ئۆي ـ ماكانى ، بالا ـ چاقىسى بار خەق . جاھانىنىڭ قاتتىقلىقىدىن ، قانچىلىك بۇ يەرگە

كېلىپ قېلىشقان . كېتەي دېسە ، ئەترەت بېشىنىڭ تىل ـ تايىقىدىن قورقىدۇ . كەتمەي دېسە ، يۇرتىنى ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى سېغىنىدۇ... ھەممىسى دەردەن ، ھەممىسى بىچارە . ئادەمدەك ياشاي دېسە پۇرسەتمۇ ، ئىمكانمۇ يوق... ھە ـ ي ـ ي... قاراڭغۇ گەمىدە دۇم يېتىپ ، دۇم قوپۇپ ، يوغان يېسە شورپا ـ گۆش ، بولمىسا قاياقسۇ بىلەن زاغرا غاجىماق بىركىمگە ئاسانمۇ ؟ ! ھەممىسىنىڭ ئوبدان ـ ئوبدان يېگۈسى بار ، يېگۈلۈكىنىڭ تايىنى يوق... شوپۇرلارنى دەپ نەچچە ئاشپەزنى چىللاپ كەلسەك ، نەچچە كۈن تۇرۇپ بېقىپلا : «بۇ يەردە كۈنلۈكى ئات بېشىدەك ئالتۇن تاپقۇچە ، يۇرتۇمغا بېرىپ ، كۈنلۈكىمگە ئىككى كويدىن نىمكار ئىشلەيمەن» دەپ تۇرغىلى ئۇنىمىدى... ئاشپەزلىك سايىمانلىرىمىزمۇ ، ئىچىگە ئوچاق سېلىنغان يوغان گەممىزمۇ بار . ئەگەر بىر سىناپ باقاي دېسىلە...

ـــ بۇ چاغقۇچە ئۆزلىرى باشلىغان يولدا زىيان تارتمىدۇق ، سىلە «قىل» دېگەن ئىشنى جېنىمىز چىقىپ كەتسىمۇ قىلىمىز ، موللىكا... قانداق دېدىم ، سالى ؟

ـــ توغرا . تاجىگۈل يېتىشىپ بولالمىسا ، مانا مەن بار . ئاۋۇال بىر سىناپ كۆرمەمدۇق ! ؟

ـــ ناۋاتتەك گەپ بولدى !... شۇنداق قىلىشسىلا... مەن ئەتە بامداتتىن يېنىپلا جامائەتكە دەپ ، ھېلىقى گەمىنى تازىلىتاي . شوپۇرلارغا تاپىلاپ ئوتياش ـ چۆنەك ئەكەلدۇرەي . ئۇن ناۋايخانىدىن چىقىدۇ . ئېغىلدا ئىككى قوي تۇرىدۇ ، سويساقلا گۆش... ھە راست ، سىلەر ئىشنى يۇرۇشتۇرۇۋالغۇچە ھەمە چىقىم مەندىن . پايدىسىنى ئۆزۈڭلار خەجلەپ ، دېرىنى قايتۇرۇپ بەرسەڭلار بولدى... نېمە ؟ خۇپتەنگە ئەزان چىقىۋاتامدۇ نېمە ؟

ئۇ گېپىنى توختىتىپ ، قۇلىقىنى دىكىك قىلدى . سالى دېـ

دى :

ـــ شۇنداقتەك تۇرىدۇ .

ـــ رەھمەت بالىلىرىم ! خۇدايىم ئۆيۈڭلىگە قۇت ـ بەرىكەت ئاتا قىلسۇن ! ئامىن ، ئاللاھۇ ئەكبەر ، ـــ دەپ دۇئا قىلىپ ئورنىدىن قوپتى «موللىكام» ۋە كېتىۋېتىپ دېدى ، ـــ مەن چىقىپ تاھارەت ئېلىپ ، خۇپتەنگە تەييارلىق قىلاي...

ئۇ سالىنىڭ قوزۇقتىن پاختىلىق چاپىنىنى ئېلىپ كىيىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قوشۇپ قويدى :

ـــ مەن جامائەتكە دەپ قويماي سالىجان ، سىلە بۇنىڭياقى تاجىگۇلنى يالغۇز تاشلاپ خۇپتەننى جامائەت بىلەن ئوقۇيمەن دېمەي ، ئۆيدە ئوقۇسىلا .

ـــ ماقۇل...

ئۇلار «موللىكام»نى ئۇزىتىپ چىققاندا ، سىرتتا ئەزان ئاۋازى ئەمەس ، بەلكى كىمدۇر بىرى سېغىنىش ـ ئىنتىلىش ، مۇڭ ـ پىغان بىلەن ئېيتقان ناخشا ئاۋازى ئايدىڭ ، جىمجىت كېچىگە جان بېغىشلاۋاتاتتى :

يۈرەكىم چاك ـ چاك بولدى ،
لېۋىڭدىن سۇ ئىچەي ياريم .
ئۆتەر يولۇڭغا باش قويۇپ ،
ئەجەل يەتسە ئۆلەي ياريم .

ئۇشلىماڭ بىلەكىمنى ،
كۆيدۇرمەڭ يۈرەكىمنى .

غېرىپ ـ ئاۋارىدۇر كۆڭلۈم ،
مىسكىنلىك ماكان بولماس .
ئوتۇڭدا كۆيۈپ ئۆلسەم ،

خۇنۇم ئەسلا راۋا بولماس .
ئانارلىق باغقا يول ئاچماڭ ،
جورا بوللىلى قاچماڭ .
.....
.....

ئاھ !... ئادەملەر ، ئادەملەر... ئارمان بىلەن تۇغۇلۇپ ، ئارمان قوغلىشىپ ياشاپ ، دەرماندىن كېتىۋاتقان ئادەملەر !... ئېيتىڭلار ، ئېيتىڭلار ناخشاڭلارنى يۇرىكىڭلاردىن ئۇرغۇپ چىقـ قان !... ئاي كۇلۇۋاتىدۇ . كۇنمۇ كۇلۇدۇ ئەتە... ئۇ كۇلۇۋاتقان يارىڭلاردۇر بەلكىم ؟ قاراڭلار ئەنە ! ! !

گۇۋاھچى قاتىل

— مەتكىرىمنى ئۆلتۈرگىنىم راست ، — دېدى سوپۇر ئاخۇن تۇنجى قېتىم سورالغان سوئالغا جاۋابەن ، — ھەرگىز تېنىۋالمايمەن !

— نېمىشقا ئۆلتۈرمەكچى بولدۇڭ ؟

— ئۇنداق گۇيىنى ئۆلتۈرمەي ئەمىسە !...

— نېمە ! ئۇ قانداق گۇي ئىكەن ؟

— قانداق گۇي بولاتتى ؟ ئاشۇنداق ئۆلتۈرمىسە بولمايدۇ- غان گۇي شۇ !... بىر گەپنى سوراۋېرىدىكەنيا ، ئادەمنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ...

— ماۋۇ نە ؟ بىلەمسەن !...

— بىلگەچ ئۆزۈم كەلدىمغۇ مانا !...

— ئەستا جۇما !... ھوي ، ئادەممۇ ؟ نېمە سەن ؟

— نېمە دېسىلە شۇ !

— مانا ئەمىسە !...

نۆۋەتچى ساقچى سوپۇر ئاخۇننى شۇنداق قاتتىق دۇمبالاپ كەتتىكى ، مۇشت ـ تەستەك دېگەن نېمە ئىكەن ئۇ ؟ قۇنجىلىق بەتىنكىنىڭ ناھالىسى ئۇنىڭ نەچچە يېرىنى كۆكەرتتى ، نەچچە يېرىنى ئىششىتتى ، نەچچە چىشى تۆكۈلۈپ ، ئېغىز ـ بۇرنىدىن ئاققان قان ھەممە يەرنى بۇلغىدى . لېكىن ، ئۇ كىچىككىنە قارشىلىق كۆرسەتمىدى : كويزا سېلىنغان قوللىرىغۇ ئەسلى مىدىرلىمايتتى ، ئاياغلىرىنىمۇ مىت قىلىپ قويمىدى... ئەسلىدە ئۇ بۇ يەرگە «ئەرزان ئۆلۈم» ئىزدەپ كەلگەنىدى . كىم بىلـ

سۇن ، ئۆلۈم بۇ يەردىمۇ «ئەرزان» ئەمەس ئىكەن ...
«بىسمىللا» قىلىپ مۇشۇنداق دۇمبالىغىلى تۇرسا ، ئۆلۈم جازا-
سى بەرگۈچە ئۇنىڭ گۆشىنى سۆڭىكىدىن ئايرىپ ، تېرىسىنى
ئۆتكەمە قىلىپ بولۇدىغان ئوخشىمامدۇ ! ؟... ئۇنىڭغا بۇمۇ ئاز !
ئەخمەق بولمىسا ئۆز ئايىغى بىلەن مېڭىپ ، مۇشۇنداق يەرگە
كېلەمدۇ ؟ ! مەتكېرىمنىڭ ئۆيىدە ، يا بولمىسا ، تالاغا چىقىپلا
ئۇستىرىدەك ئىتتىك پىچقىنى كانىيىغا بىرلا سۇرسە ھەممە
ئىش تۈگىمەمتى ؟ ! يە سوپۇر ، يە تاياقنى... خەقنى ئۆلتۈرمەك
ئۇنداق ئاسان بولغان بىلەن ئۆزى ئۆلمەك مۇشۇنداق تەس ! خەق
بىرلا ئۆلدى ، كەتتى . ئۇنى سوراق قىلىدىغان ، ئۇرۇپ ـ تىللاي-
دىغان ئادەم يوق . پاكىز يۇيۇپ ، چىرايلىق كېپەنلەپ ئاپىرىپ
كۆمۈپ قويسا ، ئانىسىنىڭ قورسىقىدا ياتقاندەك خاتىرجەم يې-
تىپ ، تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكىنىمۇ تۇيماي قالىدۇ... توغرا ،
تېخى ئۇنى كۆمۈشتىن بۇرۇن گۇڭشې تەۋەسىدىكى بۆشۈكتىكى ،
تۆشۈكتىكى ھەممە ئادەمنى يىغىپ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلە-
دۇ . دادۇي ـ دادۇي ، شياۋدۇي ـ شياۋدۇي ئالىيېشىل قەغەزدە
گۈلچەمبىرەك ياساپ ، ئۇنىڭ جىنازىسى كەينىدىن كۆتۈرۈپ
مېڭىشىدۇ... سەنچۇ ؟ سەن گۆرگە كىرمەي تۇرۇپلا بۇ دۇنيادىكى
«مۇنكىر ـ نەكىر»نىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشىڭ ، «گۇرزا»
سىنىڭ تەمىنى تېتىشىڭ ؛ ئۇستىخانلىرىڭ نەچچە قېتىم تېرىقا
ئايلىنىپ ، «ئاق خوراز» نەچچە ـ نەچچە قېتىم تېرىپ پۈتۈنلە-
شى ؛ ئەڭ ئاخىردا بىر پاي ئوق يەپ «ئۇھ» دېيىشىڭ مۇمكىن !
...

بۇ ئۆزۈڭ تاپقان ئىش... چىدا !

لېكىن ، سوپۇر ئاخۇن چىدىمىدى . ئۇ : «ئىقرار قىلغانلار-
غا كەڭچىلىك قىلىنىدۇ» دېگەن گەپنى ناھايىتى كۆپ ئاڭلىغان .
ئۇ مۇشۇ گەپنى يادىغا ئېلىپلا مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالغان . ئۇ

ئاتتىن چۈشۈپلا ساقچىغا ئۆزىنىڭ مەتكىرىمنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن-لىكىنى ئېيىتتى . قولىغا كويزا سالغاندا يەرگە قاراپ تۇردى . مانا مۇشۇ ئۆيگە ئەكىرىپ سولاپ قويۇۋېدى ، بىر ئولتۇرغان جايىدىن قىمىرلىمىدى . نەچچە ساقچى نەچچە قېتىمدىن كىرىپ ، خۇددى ئۇلاغ بازىرىدىكى بېدىكلەر قاتتۇرۇپ باغلاپ قويۇلغان ئاتنىڭ چىشىنى باققاندەك ، ھېلى ئۇنىڭ بىر يېرىنى مىجىقلاپ ، ھېلى بىر يېرىنى قايرىپ بېقىشمۇ ، مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشىدۇ چىرايىنى ئۆزگەرتمىدى .

مۇشۇنىڭ ئۆزى ياۋاش بولغانلىق ، ئىقرار قىلغانلىقتۇ ؟ !

ماۋۇ ساقچى بۇ يەرگە يېتىدىن كېلىپ قالغانمۇ ياكى «ئىقرار قىلىش»نىڭ قانداق بولۇدىغانلىقىنى بىلمەمدۇ ؟ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق ئۇنى دەسسەپ ، ئۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ . مۇشۇنداق ئۇرۇۋەرسە...

«ھامىنى ئۆلۈدىغان ئىش بولغاندىكىن ، بۇنداق جېنىمنى قىينىغىچە ، ماۋۇ ئاداشنى تازا بىر ئەدەپلىسەم ئاسانراق ئۆلتۈرەمدۇ ؟ !... »

سوپۇر ئاخۇن كۈچەپ بىر تەپكەندى ، پۈتۈن ئېسى - يادى ئۇنى دەسسەش - تېپىش بىلەن بولۇپ كەتكەن ساقچى «ۋاي... » دەپ قورسىقىنى چاڭگاللىغىنىچە پوتبولدەك قاڭقىپ ، ئوڭدىسىغا يىقىلدى . ئۇ ئۆزىنى ئوڭلاپ بولغۇچە ، سوپۇر ئاخۇن چاچراپ ئورنىدىن قوپۇپ ، ئۇنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە دەسسەپ پېتىقلىغىلى تۇردى .

— ئادەم ئۇرغانغا تويۇڭە مانا ! — دەيتتى ئۇ ، ھەر قېتىم بىرنى دەسسىگەندە بىر قېتىم ئاشۇ جۈملىنى تەكرارلاپ .

ساقچىنىڭ جېنى ئاشۇنداق ئاجىزمۇ ياكى خۇددىنى يوقاتقاندىمۇ ؟ سەكرەپ قوپۇپلا ئۆز رەقىبىنى بويسۇندۇرۇشنىڭ ئورنىغا ، ھېلى ئۇيانغا يۇمۇلايتتى . چۈشىنىكسىز بىر نېمە-

مىلەرنى ۋارقىرايتتى...
ھە... تاپانچىسىنى ئالماقچى ئىكەن - دە؟!
پاك... پاك!...
مانا «ئەرزان» ئۆلۈم!!!...
ئۇ - ھ - ھ... ئەمدى ئارام تاپتى. بۇ دۇنيانىڭ جىمى پوق - سۈيدۈكىدىن بىراقلا قۇتۇلۇپ، مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتتى... بىراق، بىچارە گۈلزار قانداق قىلار؟ بىر چاغدا «ئۇنسۈرنىڭ قىزى» بولۇپ قېلىپ يېگىنى ئاش بولمىدى. مانا ئەمدى «قاتىلنىڭ خوتۇنى» بولۇپ نېمە كۆن كۆرەر؟! تېخى دادىسىنىڭ يۈزىنى كۆرمىگەن «قاتىلنىڭ بالىسى» مۇ بار... ئاھ خۇدا!...

توۋا، سوپۇر ئاخۇن ئۆلمەپتىكەن ئەمەسمۇ!...

ئاۋۇسى دوختۇر، ماۋۇ ساقچى، تېخى گۈلزارمۇ تۇرامدۇ نېمە؟!...

توغرا، شۇ! گۈلزار شۇ!!!

سوپۇر ئاخۇن ئون ئىككىنچى دوختۇرخانا تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش ئۆيىدە ياتاتتى. تۇنجى قېتىم كۆزىنى ئېچىپلا ئەنە شۇلارنى كۆردى. كۆزلىرىگە ئىشەنگۈسى كەلمەي، ھەممەيلەنگە تەكرار قاراپ چىقتى، ھەممىسى شۇ ئۇچەيلەن...

— ھوشىغا كەلدى، — دېدى سېستىرا كۈلۈمسىرەپ، — مەن دوختۇرغا خەۋەر قىلاي...

— مېنى تونۇلىما؟ — دېدى ئىككى كېچە، ئىككى كۈندۈزنى ئۇنىڭ ئايىغىدا ئۆتكۈزگەن گۈلزار ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېڭىشىپ. كۆز چاناقلىرى لىق ياش ئىدى.

ساقچى سېستىرانىڭ كەينىدىنلا سىرتقا چىقىپ، ئىشىكنى ئاۋايلاپ ياپتى. سوپۇر ئاخۇننىڭ كالپۇكلىرى مىدىرلىدى:

— گۈلزار... سىلە...

— سوپۇر ئاخۇن...
— مەتكىرىم...
— مەتكىرىم... مەتكىرىم ھېچنېمە بولماپتۇ...
— ھە !...

سوپۇر ئاخۇن ئوق تەگكەن شۇڭقاردەك چىرقىراپ ، چۇراپ ئورنىدىن قوپماقچى بولغانىدى ، بېشى كۆتۈرۈلە كۆتۈرۈلمەس-تىن ياستۇققا چۈشتى . گۈلزارنىڭ يۇرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ ، بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە دوختۇر چاقىرغىلى ماڭدى . سوپۇر ئۆزد-نى ھەر تەرەپكە تاشلاپ :

— يالغان ، يالغان ! مەتكىرىم ئۆلگەن ! شۇ چاغدىلا ئۆل-گەن !... ئۇ ئۆلمىسە ، ماڭا بۇ جانىڭ نېمە كېرىكى ؟ !... دەپ ئۈزمەي ۋارقىرايتتى .

مەتكىرىم ھەقىقەتەن ئۆلمىگەنىدى . زىۋەرخان ئېسىگە كې-لىپلا ، پەگادا غەرق قان ئىچىدە دالىيىپ ياتقان مەتكىرىمنى كۆردى ـ دە ، دەسلەپ قاتتىق ھودۇقتى ، پۈت ـ قولى بوشـ-شىپ ، نېمە قىلىشنى بىلمەي بىر پەس ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالدى . نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭغا ئەمەس ، ئۇنى ئۆلتۈرگەن قاتىل — سوپۇر ئاخۇنغا ئىچى ئاغرىۋاتاتتى : «ھەي بالا ، ھەي بالا ، بۇ نېجىسنى نېمىشقىمۇ ئۆلتۈرگەنسەن ؟ ! بۇنىڭدا نېمە ئۆچىڭ بولغىيدى ؟ ! قوي-نىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بالا ئىدىڭ ، شەيتانىنىڭ كەينىگە كى-رىپ ، ئىماندىن چىقىدىغان ئىشنى قىلغىنىڭنى قارا... ئۇغۇ قىساس تۇتۇپ ، ئىتنىڭ ئۆلۈمىدەك ئۆلدى . ئوبدان بولدى ! ھەي ئىسىت ، ھەي ئىسىت... سېنى ھۆكۈمەت ئۆلتۈرمەي قوي-مايدۇ... مېنى گۇۋاھچىلىققا تارتسىغۇ : 〈كىم ئۆلتۈرگىنىنى كۆرمىدىم〉 دەپ تۇرۇۋالمەن . سەن بۇ يەردىن كەتكۈچە بىرەرى كۆرۈپ قالغان بولسا... خۇدايىم ، بىچارىنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلـ-غايسەن !... »

زىۋەرىخان يامغۇردەك تۆكۈلۈپ تۇرۇپ ئېسىنى يىغدى ۋە كۈز يوپۇرمىقىدەك تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن شىرە تۆپىسىدە. كى ئالتۇن تۈگمىلەر ، تىللالارنى ھېلىقى خالتىغا قاچىلاپ يا. چۇقىغا سالدى . ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى سوپۇر ئاخۇندا ئىدى . ئۇنىڭغا ئېچىنىپ ياش تۆكۈۋاتاتتى . ئالتۇن تۈگمىلەر بىلەن تىللالار ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ ، مەتقۇناخۇنىڭ ئىنتى. قامىنى ئېلىپ بېرىدىغان خاسىيەتلىك ئەنگۈشتەردەك تۇيۇلۇپ ، قول ـ ئايىغىغا ماغدۇر كىرگىلى تۇردى . گويا ئاشۇ نەرسىلەرنى كۆتۈرگەن پېتى توختى تۇرنىڭ ئالدىغا بارسا ، توختى تۇر دەر. ھال سوپۇر ئاخۇنغا قانات يېپىپ ، پۈتۈن گۈزىشىنى ھەرىكەتلەن. دۇرۇپ مەتكېرىمنىڭ ئۆلۈكىنى چالما كېسەك قىلدۇرۇۋېتىدى. غاندەك... بىراق ئۇ ھويلىغا چىقىپلا ھوشسىز يانقان ساياھەتنى كۆرۈپ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتتى بولغاي ، ئۇيان ـ بۇيان چېپىپ يۈرۈپ ئالا چۈقان كۆتۈرۈشكە باشلىدى . قوشنىلاردىن بىرى ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەمدىلا بوسۇغىدىن پۈتىنى ئىچكىرىگە ئېلىشىغا ، زىۋەرىخان «پالاققىدە» يىقىلدى ـ دە ، شۇ يانقانچە گۈڭشي دوختۇرخانىسىدا ھەپتە داۋالانغان بولسىمۇ ئەسلىگە كې. لەلمەي ، تۆلەندىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەپ كېتىلدى . ئۇچۇپ يۈرگەن گەپلەردىن قارىغاندا ، ئېرىنى يوقلاپ كەلگۈدەكمۇ ھالى يوق. مىش .

— سوپۇر ئاخۇن قانداق بولۇپ مەي جۇرىنغا تىغ كۆتۈر. گەندۇ ؟

— شۇنى دېسىلە... قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش ئادەم تۇرۇپ...

ھاراق ئىچىپ ، مەست بولۇپ قالغان بولارمىدى ـ يا ؟

— نەدىكىنى !... ساپساق تۇرۇپ شۇنداق قىپتۇ .

— ھېلىقى ساقچىنىمۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغىنى راستمىدۇ ؟

ـــ راست بولماي !... تاپانچىسى بولمىغان بولسا ، ئاللىقا-
چان ئۆلۈپ بولىدىكەن...
ـــ «ياۋاشنىڭ مۇڭگۈزى ئىچىدە» دەپ ، بۇ بالىنىڭ
قىلىپ ئولتۇرغان ئىشىنى !...
ـــ توۋا دەڭلار هوي خەق ، توۋا دەڭلا... ئۇغۇ قىلغۇلۇقنى
ئۆزى قىپتۇ ، دەردىنىمۇ ئۆزى تارتار . جىمى كەلگۈلۈك بىچارە
گۈلزارخانىمغا كېلىدىغان بولدى...
ـــ ئۇنى ئاتا - ئانىسىنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكى بىلەن
چاتمىسىلا مەيلىغۇ !...
ـــ هەرقانچە بولسىمۇ ئۇنداق قىلماس !...
ـــ كۆرۈلا... ئاۋۋال مەي جۇرېن بىر ساقايسۇن . تۆلەندى
«داجەي» بىلەن بىرلىشىپ ، تاشمەتخاندىن ئالالمىغان دەردىنى
ئۇنىڭدىن ئالمىسا مانا مەن !...
ـــ نېمە دەيدىغانلا... تۆلەندى ئەمدى تاشمەتخانىنىڭ ئېتە-
نىمۇ ئاغزىغا ئالالمايدۇ !...
ـــ نېمىشقا ؟
ـــ نېمىشقا بولاتتى... ئۇنىڭ قىزى تاجىگۈل سالى بىلەن
قېچىپ كېتىپتۇ !...
ـــ توۋا دېسىلە... ئۇ قىز بالا هەرقانچە بولسىمۇ ئۇنداق
قىلماس !...
ـــ راست... تەۋەككۈل «پىستەك» شۇنداق دەيدۇ . ئەگەر
راستتىنلا شۇنداق بولغان بولسا ، ئەسلى تاماشانى ئەمدى كۆرۈ-
دىكەنمىز دېسىلە !...
ـــ .....

قۇمسارايدا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەرنىڭ هەممىسى مۇشۇ .
بۇلارنىڭ قانچىلىكى راست ، قانچىلىكى يالغان ؟ خۇدا بىلىدۇ .
بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز : ئون بەش كۈندىن كېيىن سوپۇر ئاخۇن-

نى دوختۇرخانىدىن تۇرمىگە ئېلىپ كېتىشتى . بىر پاي ئوق ئۇنىڭ سول قۇلىقىنىڭ مونچىقىنى ، ئىككىنچى پېيى سول بېقىنىنى تېشىپ ئۆتۈپ ، ئۇچىينى زەخمىلەندۇرگەنىكەن . «ئاسان ساقايدى» . قالغىنى تۇرمىدە ئەسلىگە كېلىدۇ... مەتكېرىم تېخىچە دوختۇرخانىدا . ناھىيە مەسئۇللىرى دوختۇرلارغا ئۇنى «سىنىپىي دۇشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان قەھرىمان» سۈپىتىدە قېتىرقىنىپ داۋالاش ، نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇنى تەل قىلىپ بېرىشنى قايتا ـ قايتا جېكىلىدى . تېخى ۋىلايەت رەھبەر-لىرىنىڭ ئۇنى يوقلاپ كېلىدىغانلىقىنىمۇ گەپپى بار...

بىراق ، مەتكېرىم نېمە ئۈچۈندۇر كۈندىن ـ كۈنگە بوشۇ-شۇپ ، كۈندىن ـ كۈنگە ئېزىلىپ كېتىۋاتاتتى . جاراھىتى تو-لۇق ساقايغاندىن كېيىن ، ۋىلايەتلىك كادىرلار ساناتوريىسىگە ئەۋەتىپ ، ئۇزاق مۇددەت دەم ئالدۇرۇش توغرىسىدىكى بېشارەت-لەرمۇ ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرەلمىدى...

سوپۇر ئاخۇن دوختۇرخانىدىن ئېلىپ چىقىلىپ ھەپتىدىن كېيىن ئۇ تۇنجى قېتىم سوراق قىلىندى . ئۇنىڭ يارىسى ئاسان سەن ساقىيىپ بولغان بولسىمۇ ، ئورۇقلاپ بىر تېرە ، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدى . ئەكسىچە ، كۆزلىرى بۇرۇنقىدەكلا ئۆتكۈر ، نۇرلۇق ئىدى .

ـــ بىر گەپنى سورىشۇېرەملا ؟ ـــ دېدى ئۇ چېچىلىپ . قايتا ـ قايتا سورالغان «نېمە مەقسەت بىلەن ئۆلتۈرۇشكە ئۇرۇنـ دۇڭ ؟» دېگەن سوئالغا جاۋابەن ، ـــ بىكاردىن بىكار ئادەم ئۆلتۈرگىلى سارايغا بولۇپ قالمىدىم... ئۇ گۇيىنى ئۆلتۈرمىسە بولمايدىغان شۇنداق بىر ئىش بار !...

ـــ شۇ ئىشنى دەپباقمامسەن ئەمىسە !

ـــ دېمەيمەن دېدىم ، دېمەيمەن !...

ـــ نېمىشقا دېمەيسەن ؟ !

ـــ .....

ـــ هەي ، ماۋۇ نە؟ بىلەمسەن !

ـــ بىلمەمتىمكى... مەندەك قاتىلىنى سولايدىغان تۇرمە !

سوراقچى بىلەن كاتىپ بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويدى . مۇھاپىزەتچى ساقچى دىققىتىنى سوپۇر ئاخۇنغا تىخىمۇ مەركەزلەشتۈردى .

ـــ بىلسەڭ ياخشى ، ـــ دېدى سوراقچى جىددىي قىلىپ ، ـــ مەن ساڭا دەپ قويماي ، قاتىللىق قىلىشتىكى مۇدىئايىڭنى ياۋاشلىق بىلەن دېسەڭ دېدىك ، جاھىللىق قىلساڭ ، بۇ يەردە بىكار نەچچە يىل ئوشۇق يېتىپ كېتىسەن...

ـــ ياتسام ياتتىم... ئۆزۈم خالاپ كەلگەن يەر بۇ !... مەتكىرىم دېگەن مۇناپىق ئۆلمەي قاپتۇ . بولمىسا ھازىرلا ئاچىقىپ ئېتىۋەتسەڭلار مۇرادىمغا يېتەتتىم !...

نەچچە قېتىملىق سوراق قىلچە نەتىجىسىز ئۆتتى . سوراقچىمۇ ، كاتىپمۇ يەڭگۈشلىنىپ باقتى . لېكىن ، نەتىجە ھامان ئوخشاش بولدى ، سوپۇر ئاخۇن ھېچ نەرسە دېگىلى ئۇنمىدى . ھېلىقى ساقچىنىڭ ئىشى ساۋاق بولدىمۇ ياكى سوراق دېگەن ئەسلى مۇشۇنداق ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشمۇ ؟ ھېچكىم ئۇنىڭغا قول تەگكۈزمىدى ، تىللاپمۇ سالمىدى . ئاخىر بىر قېتىملىق سوراقتا ، سوپۇر ئاخۇن :

ـــ ئەگەر زادى دېمىسەم بولمايدىغان ئىش بولسا ، ئەمىسە مېنى تو جۇرېنىنىڭ قېشىغا ئاپىرىڭلار . ھەممە گەپنى شۇنىڭغا دەيمەن . بۇنىڭغا ئۇنىمىساڭلار ، ئۆلتۈرۈۋەتسەڭلەمۇ ھېچنېمە دېمەيمەن ! ـــ دەپلا گەپنى ئۆزدى .

ئازغىنا كەم بىر ئايلىق ئەمەلىيەت سوراقچىلارنى ئۇنىڭ رايىغا كۆندۈردى...

ـــ سىلە بىلمەيلا دەيمەن ، توجۇرېن... مەتكىرىم دېگەن

ئادەم ئەمەس بىر نەرسە ئۇ ! ـــ توختى تۇر ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كىرگەن مۇھاپىزەتچى ساقچىنى سىرتقا چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنلا سوپۇر ئاخۇن تىلغا كىردى ، ـــ ئاۋۋال دېسەم ، يۆجىن دادۇي ھاراق زاۋۇتىنىڭ جىمى پايدىسى ئۇنىڭ . سىلە ئىشەنمەيلا لېكىن بۇ راست ئىش . پاكىت دېسىلە ، مانا مەن ئۆزۈم ناھىيە-دىكى قارائۇغۇ بازارچى سۇلايمانىنىڭ ئۆيىگە ھەپتىدە ئىككى تۇنۇك ھاراق ئاپىرىپ بېرىمەن . مانا بۇ بىژۇى··· ؛ ئىككىنچىسى ، زىكىر-ۇللا بىلەن بىرلىشىپ دوختۇرخانىنى يەپ بولغىلى تۇردى··· قانداق يەپ بولغانلىقىنى تەكشۈرسىلە بىلىلا··· ھە ، ئاندىن ، توغرا ، دادۇي ـ شياۋدۇيلەردىن كەستۈرۈپ ، مانا مەن سېتىپ بەرگەن ياغاچلارنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق··· تېخى دادۇيجاڭ ، شياۋدۇي-جاڭلارنى بىر ـ بىرىگە ئۇچقاشتۇرماي ئېلىپ ، قارائۇغۇ بازاردا پۇل قىلىپ بەرگەن گۇرۇچلىرىمۇ تۆت ـ بەش ماشىنا كەلمىسە مانا مەن !··· ھە ، بۇ ئۇچىنچى بولدىما ؟ ! تۆتىنچىسى ، گۇڭشې-نىڭ كاسسىرى ھېلىمنىياز بىلەن بىرلىشىپ نەچچە يىللىق سۇ پۇلىنى يەپ كەتتى . ھى ، ھى ، ھى··· مانا بۇنى مەندىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدۇ ! مەن بۇ ئىشنى بارغۇ ، مەتكىرىم گۇڭشېنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالغان چاغدىلا بىلىپ قالغان··· سىلە بىلمەيلا ، توغرا ، سىلە ئۇ چاغدا تېخى كەلمىگەن··· بىزنىڭ گۇڭشېدا ، كاسسىرنىڭ جاۋىنىدە گىرانات پارتلاپ كەتكەن ئىشنى ئاڭلىغان-مۇ ؟

ـــ ئاڭلىغان . قانداق دەيسىز ؟

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بۆلمەي ، زېھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتقان توختى تۇر ھەقىقەتەن ئاشۇنداق بىر ئىش بولغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ مەتكىرىمنىڭ خىيانەتچىلىك ئىشى بىلەن زادى قانداق مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلمەيتتى . ھېلىمنىيازنىڭ ھېسا-باتىدىكى بوشلۇقنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئىشىمۇ دەل مۇشۇ

پارتلاش تۇپەيلىدىن كۆيۈپ كەتكەن ھۆججەتلەرگىمۇ تاقىلىپ تۇرغاچ ، ھازىرغىچە «ئېسىقلىق» ئىدى . ئادەتتە ئون ئېغىز گەپ سورىسا ، ئاران بىر ئېغىز جاۋاب بېرىدىغان بۇ مۆرىمەس- ئىك بۇنچىلا گەپدانلىقى ، بۇنچىلا جىق ئىشنى بىلىدىغانلىقىغا توختى تۇر ھەيران بولۇۋاتاتتى...

سوپۇر ئاخۇن گېپىنى داۋام قىلدى :

— شۇ چاغدا : «قەشقەرنىڭ ئىسيانچىلىرى بېسىپ كىرىپ گۇڭشېنى بۇلايدىكەن... » دېگەن گەپ تارقىلىپ ، كېچىلىرى خاماندا ، ئېتىزدا تۇنەيدىغان بولۇپ قالغانىدۇق . بىر كۈنى ، مەتكېرىم بىزنى قەشقەردىن قېچىپ كەلگەن باۋخۇاڭپەي[1] لەر بىلەن بىللە ناھىيىلىك ۋۇجۇاڭبۇ[2] نىڭ قورال ئامبىرىنى بۇلاشقا ئاپاردى . قارىساق ، ئۇ قوراللارنىڭ بىرىنىڭمۇ تەپكىسى يوق ئىكەن . شۇنداق بولسىمۇ بىر مەزگىل بوينىمىزغا ئېسىۋېلىپ ھەيۋە كۆرسىتىپ يۈردۇق . كېيىن ، مەتكېرىم نەدىن تاپتىكىن ، نەچچە ساندۇق پىلتىسىگە ئوت يېقىپ ئاتىدىغان گرانات ئەكېلىپ ، ئىشەنچىلىك ئادەملىرىگە ئىككىدىن تارقىتىپ بەردى . مەن ئۇ چاغدا كۈندۈزى ئۇنى توشۇپ ، كېچىسى ئاتخانىدا ياتاتتىم . بىر كۈنى كېچىدە ئۇيقۇم كەلمەي ئولتۇرسام ، ئىشىك غىچىرلىغاندەك قىلدى . شۇنداق چاڭزىدىن قارىسام ، بىرى كاسىسىرنىڭ ئىشكىنى قۇلۇپلاۋېتىپتۇ . مەن ئۇنى ھېلىمنىيازمەكىن دەپ تاس ئالدىغا چىقىدىكەنمەن . قاراپ تۇرسام ، مەتكېرىم ئالدىمدىن ئۆتۈپ ، دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى . بىردەمدىن كېيىن «ياققىدە» قىلغان ئاۋاز چىقتى . بولغان ئىش مۇشۇ... ئەتىسى : «كاسسىرنىڭ جاۋىنىدىكى گرانات پارتلاپ كېتىپ ،

---

① باۋخۇاڭپەي — پادىشاھنى قوغدىغۇچىلار .
② ۋۇجۇاڭبۇ — قوراللىق بۆلۈم .

هۆججەتلەرنىڭ جىمىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ» دېگەن گەپ چىقتى. سىلىمۇ بىلىلا، ئاتخانىنىڭ يېنى خالا. ئەتىسى ئەتىگەندە، مەن خالادا ئولتۇرسام، كاسسىر ئەخلەت تۆكۈپ چىقىپ كەتتى. شۇنداق قارىسام، پارچە ـ پۈرات گىرانات پارچىلىرى تۇرىدۇ. جۇپلاپ باقسام پۈتۈن بولدى. ھېلىقى قەغەزلەرنىڭ ئارىسىدا كۆيگەن تالونىنىڭ پارچىسىمۇ يوق... كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشۈپ، گىرانات پارچىلىرىنى ئاتخانىغا ئەكىرىپ، بىر يەرگە تىقىپ قويدۇم. ھازىرمۇ بار... ئويلاپ باقسىلا، كاسسىرنىڭ ئاچقۇچى مەتكېرىمدە نېمىش قىلىدۇ؟ جاۋەننى كۆيدۈرەلمىگەن گىرانات ھۆججەتلەرنى قانداق كۆيدۈرەلەيدۇ؟ ئىشەنمىسىلە، ئۆزلىرى بىر تەكشۈرۈپ باقسىلا! ئۇ جاۋەن ھېلىمۇ شۇ پېتى تۇرىدۇ...

سوپۇر ئاخۇن تۈيۈقسىز گېپىنى توختاتتى. چىرايىمۇ ئۆڭدى. مۇھاپىزەتچى ساقچى كىرگەندى. سوپۇر ئاخۇن بېشىنى قاشلاپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا توختى تۇرغا قارىغاندى، توختى تۇر:

— چىقىپ تۇرۇڭ، — دېدى مۇھاپىزەتچىگە. مۇھاپىزەتچى ئىتتىك كەينىگە يېنىپ ئىشىكنى ياپتى. توختى تۇر سوپۇر ئاخۇنغا بۇرۇلدى، — يەنىچۇ؟

— يانا... ئەستا... بۇ گەپنى قانداقمۇ ئاغزىمدىن چىقىرار-مەن...

— سۆزلەۋېرىڭ، تارتىنماڭ!

— ئەمىسە بۇ گەپنى ئۆزلىرىلا بىلسىلە جۇمۇ!؟

— ماقۇل.

— «قەسەم ئىچىپ بەرسىلە» دەي دېسەم، سىلە قەسەمگە ئىشەنمەيلا. دېمەي دېسەم تېخى... ئەستا...

— ماڭا ئىشىنىڭ، ھېچكىمگە تىنمايمەن!

— سوراقچىغىمۇ دېمەملا؟

— دېمەيمەن ، ۋالىيغىمۇ دېمەيمەن...
— مېنىڭ پەيلىمنى كۆرلەھە؟ ئەگەر بۇ گەپ يېيىلىپ كېتىدىغان بولسا...
— خاتىرجەم بولۇڭ ، ماڭا ئىشەنمىسىڭىز...
— سىلىگە ئىشەنمەي ، كىمگە ئىشىنەتتىمكى...
— ئەمىسە... ؟
— مەتكېرىمنى خەق بىكار «خوراز» دېمەيدۇ ، — سوغۇر ئاخۇن قورۇنۇپراق گەپ باشلىدى ، — گۇڭشي تەۋەسىدىكى فۇداۋيۇەن خېنىملار بىلەن ئەرتىس خېنىملارنىڭ تولىسى ئۇنىڭ كىچىك خوتۇنى . غوپۇر پومنىڭ كىچىك خوتۇنى بىدىيان خېنىمۇ بار تېخى... مەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىمەن... بەزىسى بىلەن مېنىڭ كۆزۈمچە ئوينىغان . ئېتىنى دەپ بەر دېسىلە ، قۇلىقىدىن تۇتۇپ بىرىدىن ساناپ بېرەلەيمەن . شۇڭا مېنى بەزى ياش باللا : «سوپۇر مىلەڭزە» دەپ شائخو قىلسىمۇ خاپا بولمايمەن . نېمىشقا دەملا ؟ مەن ئۇنىڭغا نۇرغۇن قېتىم ئىشىك ساقلاپ بەرگەن ، ئاشىنىلىرىنى ھارۋامدا ئەكېلىپ ، ھارۋامدا ئاپىرىپ قويغان...

قىزىق سۆزلەۋاتقان سوپۇر ئاخۇن تۇيۇقسىز كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ، ئاۋۋال خىرتىلداپ ، كېيىن ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى توسۇپ ، تۇرمىنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى . توختى تۇر ھەيران بولغىنىدىن ئۇنىڭغا تىكىلىپلا قالدى . مۇھاپىزەتچى چىرايى ئۆڭگەن ھالدا ھاسسازلاپ كىرىپ كەلگەنىدى ، توختى تۇر :

— ھېچگەپ يوق . چىقىڭ ! باشقىلارمۇ كىرمەسۇن ! — دەپ سىلكىۋەتتى .

سوپۇر ئاخۇن خېلى ئۇزاق يىغلاپ ، «ھە - ي - ي» دەپ سوزۇپ بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋېتىپ ، پاختىلىق چاپىنىنىڭ

يېڭى بىلەن يۈز - كۆزلىرىنى سۈرتۈشكە باشلىغاندا ، توختى تۇر ئېچىنغان هالدا ئۆزۈ - ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك دېدى :

— بۇ گەپلەرنى بالدۇررراق دېگەن بولسىڭىزچۇ...

— كىمگە دەيمەن ؟ سىلىگىمۇ ؟ — سوپۇر ئاخۇن قوللىرىنى ئىتتىك پەسكە چۈشۈرۈپ ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك قادالدى ، — هىم... نېمە دەۋاتىلا ؟ سىلە كېچە - كۈندۈز ئۇنى خوش - خوشلاپ يانلىرىدا ئېلىپ يۈرسىلە ، بۇ گەپلەرنى سىلىگە قانداق دېگىلى بولىدۇ ! ؟ تېخى باشقا ئەمەلدارلارنىڭ هەممىسى ئۇنىڭ بىلەن بىر تۆشۈككە سىيىدىغان تۇرسا... قورساقلىرىغا كىرىپ چىقسام ، «ئەمىسە هازىر نېمىشقا دەيسەن ؟» دەپ ئويلاۋاتىلا... هازىر دېيىشىم : بىرىنچىدىن ، مەن تۇرمىدە . جازا مۇددىتىم توشقاندا مەيدان ئەزاسى بولۇپ كېتىپ ، بۇ يەرگە دەسسىمەسەملا ، مەتكېرىمنىڭ ماڭا كۈچى يەتمەيدۇ ... ئىككىنچىدىن ، سىلە خېلى تۇزۈك ئادەم . سىلە بولمىغان بولىسىلا ، گۈلزار تېببىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بارالمايتتى... هە راست ، مەتكېرىمنىڭ هەممە جىنايىتىنى دەپ بەرسەم ، ئۇنى جۇرېنلىقتىن ئېلىۋېتەملا ؟

ئۇنىڭ بۇ بالىلارچە سوئالى توختى تۇرنى سەل مەڭدەتتى . «ياق» دەي دېسە ، ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى توختى تۇر ئۈچۈن تېپىلغۇسىز پاكىت ، مەتكېرىم ئۈچۈن تەييار «سىرتماق» ئىدى . «هە» دەي دېسە ، ئۇنىڭدا بۇنداق چوڭ ئىشنى ئۆزى يالغۇز بىر تەرەپ قىلغۇدەك هوقۇق — كۈچ يوق ئىدى .

— دېگەنلىرىڭىز پاكىت بىلەن ئىسپاتلانسا ، ئېلىۋېتىشىمىز مۇمكىن ، — دېدى ئۇ مۇجمەلرەك قىلىپ ، — ئۇنىڭ ئۈستىدە ئاممىنىڭ پىكرى بەك كۆپ... بىزمۇ تەكشۈرۈپ ، ئۇنىڭدا خېلى ئېغىر مەسىلە بارلىقىنى هېس قىلدۇق...

— بايا دېگەنلىرىمنىمۇ ئېنىقلىغانمۇ ؟

ـــ بەزىلىرىنى ئېنىقلىغان ، بەزىسىنى ئەمدى ئاڭلاۋاتـ
مەن . قايتىپ بېرىپلا چوقۇم ئېنىقلايمەن... سىز پاش قىلغان
بۇ مەسىلىلەر ناھايىتى مۇھىم ئىكەن... يەنە بىلىدىغانلىرىڭىز
بولسا ، قورقماي دەۋېرىڭ... سىز بۇ گەپلەرنى بۇرۇنراق ماڭا
دېگەن بولسىڭىز ، مەتكېرىم ئاللىقاچان جازالىنىپ بولاتتى .
مۇشۇ قېتىمقى ئىشمۇ يۈز بەرمەيتتى... خەير ، بولغۇلۇق بولـ
دى ، ئورنىغا كەلمەيدۇ... ھە ، توغرا ، مەتكېرىمنى مۇشۇ جىنا-
يەتلىرى ئۈچۈن ئۆلتۈرمەكچى بولغانمىدىڭىز ؟

ـــ يا ـ ق !... نېمە دەيدىغانلا !... ئەستا...

ـــ باشقا ئىش ئۈچۈنمۇ ؟

ـــ شۇنداق بولماي !... بىلەملا ، ئۇ گۈي... ئۇ گۈي
بىزنىڭ گۈلزارغا باسقۇنچىلىق قىلىپ...

ـــ ھە !... ھۇ ھايۋان !...

توختى تۇرنىڭ بېشىغا تاش تەگكەندەك ، قۇلىقى «ۋىڭگىدە»
قىلىپ ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى ، ھەتتا ئورۇندۇقتىن قو-
پۇپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى . ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى .
گويا قەپەسكە بەنت قىلىنغان يولۋاستەك ، توختىماي ئۇيان ـ
بۇيان ماڭاتتى . مىڭ تەسلىكتە مەيدە يانچۇقىدىن بىر تال تاماكا
ئېلىپ ، لەۋلىرى ئارىسىغا قىستۇرغان بولسىمۇ ، تۇتاشتۇرالماي
يەتتە ـ سەككىز تال سەرەڭگىنى بۇزۇپ بولدى . ئادەتتە تۇڭمەن
تېشىدەك ئېغىر ـ بېسىق ، گەپ ـ سۆزلىرى سىلىق ـ سىياپە ،
پرىنسىپلىق مەسىلىلەردە ئاجايىپ كەسكىن بۇ ئادەمنى ھېچقا-
چان بۇنداق ھالەتتە كۆرۈپ باقمىغان سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ تىلى
تۇتۇلۇپلا قالدى . ئەيمەنگىنىدىن تامغا چاپلىشىپلا كەتتى . كۆز
قارىچۇقلىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ توختىماي پىلدىرلايتتى...

ـــ مۇشۇ گېپىڭىز راست ـ ھە ؟ ـــ توختى تۇر ئۇنىڭ
ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئىككىيلەنىنىڭ ئارىلىقى بىر مېتىرمۇ

كەلمەيتتى ، ـــ گۈلزار ئۆزى شۇنداق دەمدۇ ، يا... ؟

ـــ ياق ئاۋۋال ئۆزۈم ئۇقۇپ ، كېيىن گۈلزارنى ئىقرار قىلدۇردۇم .

ـــ ھە... بۇ... ؟

ـــ مەن... مەن دەپ بېرەي...

سوپۇر ئاخۇن گېپىنى باشلاش بىلەنلا يىغلاپ كەتتى . توختى تۇر تەسەللىمۇ بەرمىدى ، گەپمۇ سورىمىدى . سوپۇر ئاخۇن دەم خىرتىلداپ ، دەم ئېسەدەپ يىغلاپ تۇرۇپ ، مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەردى :

شەنبە كۈنى ، گۈڭشې كادىرلىرى ئادەتتىكى كۈنلەردىن بىر ـ ئىككى سائەت بالدۇر ئىشتىن چۈشۈپ كېتىدۇ . تېخى بەزىسى چۈشتىن كېيىن ئىشخانىغا پۈتۈنمۇ تىقىپ قويمايدۇ . بۈگۈنمۇ شەنبە ، كۈن ئولتۇرار ـ ئولتۇرماستىن ھەممە ئىشخانىلار تاقـ لىپ بولدى . دەرۋازىۋەن بىلەن سوپۇر ئاخۇندىن بۆلەك ئادەم قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ . ئىككىيلەن ئۈيان ـ بۈياندىن پاراڭلاشـ قاچ ، دەرۋازا تۈۋىدە ئىككى سائەتتەك تۇرۇشتى . سوپۇر ئاخۇن مەتكېرىمنى كۈتۈۋاتاتتى . چۈنكى ئۇ ئەتە ئۆزىگە نېمە ۋەزىپە يارلىقىنى بىلىشى كېرەك ئىدى . بولمىسا ئەتە ئەتىگەندە تۆت كىلومېتىر يول مېڭىپ بۇ يەرگە كېلىشى كېرەك . گۈڭشېدا ھارۋا بىر ، ھارۋىكەشمۇ بىر ، ھارۋىدا ئولتۇرۇدىغانلار خېلى بار . «ھارۋىكەش ـــ ئاۋارىكەش» دەپ بىكار ئېيتىلمىغان . سوپۇر ئاخۇننىڭ ۋەزىپىسى باشلىق توشۇش . قايسىبىر باشلىق «ھايت» دەپ بولغۇچە ، سوپۇر ئاخۇن «ھۇيت» دەپ ھارۋىنى تەييار قىلمىسا ، ئىشتىدىغان تىلغۇ بىر گەپ ، «ماڭ !» دەپلا قالسا ، ئۇدۇللا بېرىپ كەتمەننىڭ تۈۋىدە توختايدۇ . ئون يىل چۆلۈۋۈر تۇتقان قولدا كەتمەن توختامدۇ ؟ توختاشنىغۇ توختايدۇ ،

باشتىن ئېگىز كۆتۈرۈپ «گۈپ ـ گۈپ» چېپىپ ، كۈنلۈكى بىر گۈڭگا ـــ ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى ئىشلەيدىغان ئون نومۇرغا ئىشلىيەلمىسە ھېساب··· ھارۋىكەش دېگەننىڭ ئەتىگەنلىك «دولقۇن»نمۇ ، ھاشار ـ مەدىكىرىنمۇ ئالۋان ـ ياسىقىنمۇ يوق . ئاتنى ئۆلتۈرۈپ ، ھارۋىنى يىتتۈرۈپ قويماي تىمىسقاپلا بەرسە ، كادىرلارنىڭكىدەك مۇقىم مائاشى ، ئۈيان ـ بۇيانداىن ئۆزىچە كېلىپ قالىدىغان رىزقى ـ نېسىۋىسى ئۈزۈلمەيدۇ ، تېخى ئۆ- سۈپمۇ تۇرىدۇ . سوپۇر ئاخۇننى ئالساق ، مائاشى يېقىندا يىگىرمە يۈەنگە ئۆستى . بۇ پۇل ئون يىل بالا ئوقۇتقان بىر خەلق ئوقۇت- قۇچىسىنىڭ بىر ئايلىق مائاشى دېگەن گەپ !··· شۇڭا ، ئۇ چوقۇم قۇلىقىنى يۇمشاق ، ئايىغىنى ئىتتىك ، تىلىنى گال ، كۆزىنى كور··· قىلىشى كېرەك . سوپۇر ئاخۇن مۇشۇ پۇلغا ئېرىشىش ئۈچۈن قانچە ـ قانچە كېچىلەرنى ئاتخانىدا تۇنەپ ، كىشىلەرنىڭ ئىشكى ئالدىدا دۇگدەرەپ ، قار ـ يامغۇر ، بوران ـ چاپقۇنغا يەم بولۇپ تاڭغا ئۇلىدى . يۇرىكىنى خۇن ـ زەرداپ قىلىۋەتكۈدەك ئىشلارنى چېلىقتۇرسىمۇ كۆزىنى يۇمۇپ سۈكۈت قىلدى . مانا ئەمدى ئۇ دېگەن پۈتۈن گۇڭشېگە داڭقى كەتكەن گۈلزار دوختۇرنىڭ ئېرى . ئۆزىنى ئويلىمىغاندىمۇ ، خوتۇنىنى ئويلىشى كېرەك ـ دە ! ھېلىمۇ ياخشى ، گۈلزار ئۆزىنىڭ كاتتا دوختۇرلۇقىنى بىرەر قېتىمۇ پەش قىلىپ باقمىدى . مائاشى چىقىپ بولغۇچە ، بىر تىيىنىمۇ ئۇيان ـ بۇيان قىلماي ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدۇ ، ئەگەر ئۇ بەزى كادىر ئاياللاردەك داغۋاز ، ھالى يوغان ئايال بولىدىغان بولسا ، سوپۇر ئاخۇندەك ئايلىقى ئاز ، ھەپتىدە ئۈچ — تۆت كېچە تالا ـ تۇزدە تۇنەپ يۇرىدىغان ئادەم بىلەن ئۆي تۇتامدۇ ؟ !

باشقا باشلىقلارغۇ ئۇنىڭ ماڭغان ـ تۇرغىنى بىلەن ئانچە كارى يوق ، خادىككىمۇ ئانچە كۆپ ئولتۇرۇپ كەتمەيدۇ . مەتكې-

ېىم تاس قالىدۇ ئۆيىنى خادىككە كۆچۈرۈۋالغىلى !... سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭدىن ئەڭ قورقىدۇ ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ بۇيرۇ-قىدىن چىقمايدۇ . ھازىر ئۇنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ . دەرۋازىۋەننىڭ دېيىشىچە مەتكېرىم چۈشتىن كېيىن ئىشخانىغا بىر كىرىپ قويۇپلا سىرتقا چىقىپ كەتكەنچە ، ھازىرغىچە قايتىپ كۆرسەتمەپتۇ . ئەگەر ئۇ بۇگۈن كېچە بىر يەرگە بارىدىغان بولۇپ قالسا ، سوپۇر ئاخۇن ھارۋىنى تەييار قىلمىسا بولمايدۇ . تېخى ئۇنىڭ ئەتە بىر يەرگە بارىدىغان ـ بارمايدىغانلىقىنىمۇ ئۇقۇۋالـ-مىسا بولمايدۇ . بولمىسا كېچىچە خاتىرجەم ياتقىلى بولامدۇ ؟ !

تىت ـ تىت بولغان سوپۇر ئاخۇن كۈن پېتىشقا قارىدى . ئاللىقاچان كۈن ئولتۇرۇپ ، قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغانىدى . بۇ چاغدا گۈلزارلارمۇ ئىشتىن چۈشۈپ بولاتتى . ئەگەر سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ قېشىغا بارالمغان بولسا ، بۇ چاغقۇچە ئۇلار ئۆيـ-ىنىڭ يېرىم يولىنى مېڭىپ بولۇشاتتى . بىچارە ئۇنى ئىشخانىسىدا كۈتۈپ ئولتۇرغانمىدۇ ياكى دوختۇرخانىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ساقلاپ تۇرغانمىدۇ ؟...

بۇنداق ئىشقۇ كۆپ بولغان ، ئۇ بۇنىڭغا كۆنۈك . لېكىن ، ھازىر نازۇك ۋاخ . سالىنى سوپۇر ئاخۇن ئۆزى قاچۇرۇۋەتكەن ، ھېلىمۇ ياخشى تۈتۈلۈپ قالمىدى . تۈتۈلۈپ قالسىمۇ دەردىنى ئۆزىڭ تارتسا بولاتتى . نېمە ئۈچۈندۇر بۇ ئىش گۈلزارنى بوشاش-تۇرۇۋېلاۋەتتى ، يەنە نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك ، بىر ئورۇق ئادەم تېخىمۇ ئورۇقلاپ ، كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمايدىغان بولۇپ قالدى . جىمغۇرلۇقنى دېمەيسىز تېخى... خىزمەت ئۈستىدە قانداقكىن تاك ؟ ئۆيدە سوپۇر ئاخۇن گەپ سورىمىسا ، ئاغزىنى ئېچىپمۇ تاشلىمايدۇ . چىرايىدا پۈتمەس ـ تۈگىمەس مۇڭ...

«ئەستا... »

سوپۇر ئاخۇن قاتتىق بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېلىپ ،

دەرۋازىۋەنگە بۇرۇلدى . كۆز ئالدىدا گۈلزارنىڭ دوختۇرخانا ئالـ
ـدىدا بويۇن قىسىپ تۇرغان بىچارە ھالىتى نامايان بولغانىدى .
ـــ ئېيدىل ئاكا ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ خاپا بولماي مەشەدە
بىرەدەم مىدىرلىماي تۇرۇپ تۇرامىلا ؟
ـــ تۇرماي نېمىش قىلىمەن... قانداق دەيسەن ؟
ـــ «شاققىدە» بېرىپ ، گۈلزارغا بىرەدەم ساقلاپ تۇرۇشـ
نى تاپىلاپ قويۇپ كېلەيمىكىن دەيمەن... مەن قايتىپ كەلگۈـ
چە ، مەي جۇرېن كېلىپ قالسا...
ـــ خاتىرجەم كېتىۋەر . مەي جۇرېننى ئۆزۈم توغرىلايـ
مەن . بۇ مەي جۇرېنزە...
دەرۋازا ئالدىدا گۈلزار يوق ئىكەن . سوپۇر ئاخۇن بىر
بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئۇنىڭ ئىشخانىسى ئالدىغا كەلدى . ئىشـ
خانا ئىچىدىن ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى چىقىۋاتاتتى :
ـــ مەن نۇرغۇن جاھىل ئاياللارنى كۆرگەن . ئەمما ،
سىزدەك جاھىلنى پەقەت كۆرمەپتىكەنمەن ، ـــ بۇ مەتكېرىسـ
نىڭ ئاۋازى ئىدى . سوپۇر ئاخۇننىڭ تۇتقۇچقا يېقىنلاشقان قولى
قايتىپ چۈشتى ، ـــ ھېلىمۇ جاھىللىقىڭىزدىن ، ھەممە ئىشتا
زىيان تارتىپ كېلىۋاتىسىز... بۇدا يەنە جاھىللىق قىلىدىغان
بولسىڭىز...
ـــ قوللىرىدىن كەلگەننى قىلسىلا ! ـــ مانا بۇ گۈلزارـ
نىڭ ئاۋازى ، ـــ مېنى كىم چاغلاۋاتىلا ؟ نەچچە يىلنىڭىزنى
دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ ، چاۋلىرىنى چىتقا يېيىۋەتمىگىنىمـ
دىن خۇش بولسىلا !...
ـــ سىزما ؟ ! ھى ـ ھى ، ھى ـ ھى... شۇ چاغدا كاللا
ئىشلىتىپ سوپۇرغا چاپلىۋەتمىگەن بولسام ، نېمە كۈنگە قالىدـ
غانلىقىڭىزنى ئويلاپراق گەپ قىلسىڭىز بولارمىكىن...
ـــ شۇ چاغدا گەپلىرىگە كىرىپ سوپۇر ئاخۇنغا تەگكۈچە ،

ئۆزۈمنى بۇلاققا تاشلاپلا ئۆلۈۋالغان بولسام ، سىلىدىن مۇشۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرامتىم ؟ ! نومۇس قىلماي قىلىۋاتقان گېپىڭنى !... سىلىنىڭ شۇ چاغدا قىلغان ئىپلاسلىقلىرىنى سوپۇر ئاخۇن ئۇقۇپ قالىدىغان بولسا...

— ئۇقسا نېمە قىلىۋېتەر ؟ ئۆلتۈرۈۋېتەرمۇ ؟ ! دائىم شۇنداق دەپ تەرە تاراقشتىمسىز... نوچى بولسىڭىز ، سوپۇرغا ئۆز ئاغزىڭىز بىلەن بىر دەۋېتىڭە قېنى !...

— دېسەم دېدىم !... مۇشۇنداق كەينىمگە كىرىۋېلىۋېرىدىغان بولسىلا ، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى چوقۇم ئۇنىڭغا دەيمەن !... شۇ گەپنى دېۋېلىپلا ، ئۇنىڭ قولىدا ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى !...

— ئۇنچىلامۇ دەپ كەتمەڭ... ناز دېگەنمۇ ، ئاچچىق دېگەنمۇ يولىدىراق بولغىنى ياخشى... ئەگەر مەن ئوغلۇمنىڭ يۈزىنى قىلمايدىغان بولسام ، بەش يىلىنىڭىزى بىرەر قېتىممۇ كۆڭلۈمنى ئېلىپ قويغىلى ئۇنىمىغىنىڭىزغا ئاللىقاچان كۆرگۈلۈكىڭىزنى كۆرسىتەتتىم... ھېلىمۇ سەۋر قىلىپ مەشەگە كەلدىم . ئەگەر بۇدامۇ كۆڭلۈمنى رەت قىلىدىغان بولسىڭىز...

— چىق ، لۇكچەك !... ئۇنداق كۆڭلۈڭنى قىزىڭ جالاپ ئالسۇن !... ھۇ ، ھۇ ، ھۇ...

يۇرەكنىڭ تۇشتىدىن ئېتىلىپ چىققان ئاچچىق ـ ھەسرەتلىك يىغا ، گۈلدۇر ـ تاراق...

غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان سوپۇر ئاخۇن لاغىلداپ تىترەپ ، ئەتراپقا ئالاق ـ جالاق كۆز يۈگۈرتتى . نۆۋەتچى دوختۇر تېخى كەلمىگەنمۇ ياكى كېسەلخانىغا كىرىپ كەتكەنمۇ ؟ چىرىغى يېقىلمىغان كاردىوردا ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيتتى . كاردىورنىڭ ئاۋۇ چېتى — ھازىر كېسەل يېتىۋاتقان بىردىنبىر ياتاق — تىن «كورت !» دېگەن ئاۋازغا ئۇلىشىپلا ، قىيا ـ

چىيا كۈلكه كۆتۈرۈلدى . سوپۇر ئاخۇن نېمه قىلىشىنى بىلەلمەي تۇرغاندا ، ئىشخانا ئىشكى تۇيۇقسىز ئېچىلىپ ، مەتكېرىم خىراپ نېمىلەرنىدۇر دېگىنىچه چىقىپ كەلدى ـ ده ، سوپۇر ئاخۇنغا سۇئالىشىپ دېگۈدەك ئالدىدىن ئۆتۈپ ، ئىككى قەدەمنى بىر چاماداپ سىرتقا چىقىپ كەتتى . سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ كەينىدىن ئېتىلىپ بېرىپلا كارنىيىدىن ئاماقچى بولدى ـ يۇ ، ئاياغلىرىنى يۆتكىيەلمىدى . ئۇنىڭ كاللىسى ئىدىرلاۋاتاتتى :

«ئەگەر مەن ئوغلۇمنىڭ يۈزىنى قىلمايدىغان بولسام...»

«مەتكېرىم قايسى ئوغلىنىڭ گېپىنى قىلغاندۇ ؟ ئۇنىڭ يا ئوغلى بولمىسا...

«بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى چوقۇم ئۇنىڭغا دەيمەن !...»

«گۈلزار قايسى گەپنى ماڭا دېمەكچى بولغىنىدى ؟... ‹ ئۇنىڭ قولىدا ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى › دېگىنىچۇ ! ؟... گۈلزار ماڭا تېگىشتىن بۇرۇن ، مەتكېرىم بىلەن ئاشنا ئوينىپ ، سۇپۇرگىنى قورسىقىغا ئۇندۇرۇۋالغان بولغىيىدى يا ؟...»

سوپۇر ئاخۇن توينىڭ ئالدى ـ كەينىده بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى چاقماق تېزلىكىده كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى : ئەتىياز . تۇن نىسپىدىن ئۆتكەن چاغ . ئاسماندا تۇل خوتۇننىڭ ئوچقىدىكى قۇقاستەك ، ئۇ يەر ـ بۇ يەرده يۇلتۇز پىلىلدايدۇ . قىشلاق ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان زېمىنگه شامال ھۆكۈمران . مويلىرىدىن پۇرقىراپ هور ئۆرلەۋاتقان ئاتنىڭ پەرۋايى پەلەك ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ پۇشقۇرۇپ قويۇپ ، ئالغا قاراپ ئۇچقىنى ئۇچقان . ئاق تۇمىقىنى قېشىغىچه چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان سوپۇر ئاخۇننىڭ ئىككى قولى يەڭلىرى ئىچىگه تىقىلىق ، قامچىسى قولتۇقىغا قىستۇرۇلغان . ئات مېڭىشىنى سەللا ئاستىلاتسا «تىرت !» دەپ قويىدۇ . خادىكتىكى گىلەم ئۇستىگه سېلىنغان قېلىن يېكەندازدا مەتكېرىم قوللىرى ئۇستىگه بېشىنى قويۇپ دالىيىپ ياتىدۇ .

ئۇ بۇگۈن چۈشتىن كېيىنلا «شېكەر شەنبە»نىڭ پەيزىنى سۈرۈش ئۈچۈن ، يەتتىنچى دادۇي سېكرىتارى ۋېلىچوڭنىڭ ئۆيىگە بارغان . تويغۇدەك يەپ ، چىلاشقۇدەك ئىچىپ ، بىر سان خام گۆش ، ئىككى كىلوگرام كەلگۈدەك پىششىق گۆشنى زەللە قىلىپ ئۆيگە يېنىشى . ئەلۋەتتە ، سوپۇر ئاخۇنمۇ تۆت سەر كەلگۈدەك بويۇن گۆشى بىلەن بىر چىنە شورپىغا پوتەيدەك نان چىلاپ ئىچىۋالدى . ئۈچىيى ئەپچىللا ياغلىشىپ قالغاچقىمۇ ، سوغۇقمۇ ئانچە بوزەك ئېتەلمىدى . كەيپىمۇ چاغ...

— چۇ كالۋا !...

— ۋە سوپۇر ! — مەتكېرىم ئاياغلىرىنى يىغىپ ، يېنى بولۇپ سوپۇر ئاخۇنغا قارىدى ، — چوكان سېغىنىدىكىمۇ ؟

خىيالەتتە ئولتۇرغان سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ بۇ غەلىتە چاقچىقىدىن گاڭگىرىغىنىدىن ، «ھەئە» ياكى «ياق» دەپ جاۋاب بېرىش ئورنىغا :

— چاقچاق قىلمىسىلا ، ئۇنداق ، — دەپ قىزىرىپ كەتتى . مەتكېرىم بۇنى كۆرمىدى ، ئەلۋەتتە .

— چاقچاق ئەمەس ! — دەپ ئاۋازىنى كۆتۈردى مەتكېرىم ، — دادامنىڭ كىچىكىدە خەتنە قىلىمەن دەپ ئاختا قىلىۋەتمىگەن بولغىيدى ؟ !

— ئا... ئۇنداق گەپنى قىلمىسىلا ، مەي جۇرېن !...

— ما گۇينى... ۋە ئانامنىڭ ئوغۇل بالا دەپ شۇمەكقۇ سالغان بولغىيدى ؟ !

— .....

— ئىزا تارتىۋاتامسەن ؟ ھى - ھى - ھى - ھى... بۇ يىل يىگىرمە بەشكە كىردىڭغۇ دەيمەن ؟

— ھەئە .

— «ساقلىم مەيدەمگە چۈشتى ، خوتۇن قارىسى كۆرمە-

ىدىم» دەپ ، شۇ چاغقىچە ئۆيلەنمەي يۈرگىنىڭدىن ھەيرانمەن...
پۇلۇڭ يوقمۇ ، يا خوتۇن كىشىدىن قورقۇپ ئۆيلەنمەي يۈرەمسەن ؟

— نېمىشقا قورقتىمكى...

— راست قورقمايسەن ھە ؟

— ھەئە .

— ئۇنداق بولسا ، مەن ئاتىدارچىلىق قىلىپ ، بىرىنى ئەپبەرسەم نېمە دەيسەن ؟

— كىمنى ئەپبېرىلا ؟

— ئۆزۈڭنىڭ كىمنى ئالغۇسى بار ؟

— مەن... مېنىڭ...

— نېمە دۇدۇقلايسەن ؟... بىرەرىگە چەن سوقماپسەن - دە !

.....

— دېگۈڭ كەلمەيۋاتامدۇ ؟ مەن دەپ بېرەيمۇ ئەمىسە !...

— .....

— گۈڭشېدىكى زىيالىي ياش گۈلزارغا مۆل - مۆل قارايدىغىنىڭغۇ راستتۇ ؟ !

— مەن... ئۇنىڭغا... ئۇنىڭغا ھەممە ئادەم قارايدۇ...

— مەندىن يوشۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولما ! خەق ماڭا ئاللىقاچان ئىنكاس قىلىپ بولدى...

ئۇنىڭ باشتىكى گەپلىرىنى مەسلىكتىكى چاقچاق دەپ چۈشەنگەن سوپۇر ئاخۇننى كېيىنكى گەپلىرى خېلىلا جىددىيلەشتۈرۈپ قويغانىدى . ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي سورىدى :

— نېمە دەپ ئىنكاس قىلدى ؟

— سېنى «سۈيدۈك پۇراپ قاپتۇ» دەپچۇ ! گۈلزارمۇ سېنىڭ چۆرەڭدە ئەگىيدىكەن...

— نەدىكى يالغان گەپكە ئىشىنىپ يۈرىدىكەنلا !... مېنىڭ ئۇنىڭغا قارىغىنىم راست... چىرايلىق بولغاندىكىن ، ئادەم قاراپ تاشلايدىكەن... ئۇنى ماڭا قارايدۇ دېگەن گەپ يالغان !...

— ھى - ھى ، ھى - ھى... ئەمدى بىر ئېغىز راست گەپ قىلدىڭ !... ئوغۇل بالا بولساڭ دەپباقە ، گۈلزارنى ئالغۇڭ بارمۇ ؟

— ئالغۇم بولماي !... — سوپۇر ئاخۇن ئېچىلىپ كەتتى ، — گۈلزار تەگمەيدۇ - دە...

— تېگىپ قالسىچۇ ؟

— تەگسە... تەگسە...

— گاچىدا گەپ قىل ! ئالامسەن ، ئالمامسەن ؟

— ئالمامتىمكى... ئالىمەن !

— بولدى ، گېپىمىز گەپ ! سېنىڭ نەچچە يىلىنىڭىزى كېچە - كۈندۈز سىزغان سىزىقىمدىن چىقماي پۈتۈمگا پۈت ، قولۇمغا قول بولغىنىڭغا ، گۈلزارنى ساڭا ئېپبەرگىنىم ئېپبەرگەن ! ئەگەر گېپىمدىن يېنىۋالسام ، سەن چىچ ، مەن يەي !...

شۇنداق قىلىپ ، مەتكېرىم ۋەدىسىنى ئەملەدە كۆرسەتتى . سوپۇر ئاخۇن تاكى گۈلزار بىلەن ئىككىسى كۆرسەتكۈچ بارماق-لىرىنى توي خېتىگە بېسىپ كاتىپقا بىر يۈەن يىگىرمە پۇڭ رەسمىيەت ھەققىنى تۆلەپ بولغۇچە ، بۇ ئىشنىڭ راستلىقىغا دەرگۇمان ئىدى . كېيىنكى ئىشلار بۇنىڭدىنمۇ ئوڭاي بولدى . بىراق...

سوپۇر ئاخۇن يالغۇز ئوغۇل ئىدى . ئاتا - ئانىسىدىن كىچىكلا يېتىم قېلىپ ، تاغىسىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولدى . تاغىسى دادۇي مەسچىتىنىڭ ئىمامى بولۇپ ، بىتاھارەت يەرگە دەسسىمەيتتى . سوپۇر ئاخۇننى ئۆزىگە ۋارىس قىلىش نىيىتىدە ، كۈندۈزى مەكتەپتە ئوقۇتسا ، كېچىلىرى «ھەپتەيەك» تىن دەرس

ئۆتتى . روزىنى ، نامازنى قازا قىلدۇمىدى . ئۇمۇ تاغىسىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىپ ، ئون بەش يېشىدا «قۇرئان»نى يادا ئېلىپ بولدى . تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئوتتۇرا ھال نەتىجە بىلەن پۈتتۈردى . ھالال ـ ھارامنى پەرق ئېتىشتە بولسۇن ، ئەدەپ ئەخلاقتا بولسۇن ، تەكتۇشلىرىدىن جىق ئۈستۈن ئىدى . يەنە نەچچە يىل ئۆتسە ، تاغىسىنىڭ ئورنىنى بېسىپ ، «ئىمام» بولۇپ قېلىشى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى . تاغىسىنىڭ ئۇشتۇمتۇت ۋاپات بولۇشى ئۇنىڭ تەقدىرىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتى . دەسلەپ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ پادىچىسى ، كېيىن گۇڭشېنىڭ ھارۋىكەشى بولدى... گۈلزار بىلەن توي قىلىش ئۇنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان ئىش ئىدى . ئۇنىڭغا چاقچاقتەك تۇيۇلغان بۇ ئىش بىر ھەپتە ئىچىدىلا رېئاللىققا ئايلاندى . مانا ، گۈلزار ئۆزى بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپتۇ . «ئۇزۇندە ناخشىسى» ئوقۇلۇپ ، ئىككىيلەننىڭ ئەر ـ خوتۇن بولغانلىقى تەبرىكلەندى . يەنە بىر ـ ئىككى سائەتتىن كېيىن ئىككىيلەن بىر ئۆيگە ، بىر يوتقانغا كىرىپ كېتىشىدۇ . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، سوپۇر ئاخۇننىڭ ئۆزى تاماق ئېتىپ ، ئۆزى كىر ـ قات يۇيۇپ ، دۇم يېتىپ ـ دۇم قوپۇدىغان بويتاقلىق تۇرمۇشىغا مەڭگۈلۈك خاتىمە بېرىلىدۇ...

«قاچان نىكاھ قىلىدىغاندۇ ؟»

يۇرىكى خۇشاللىق ، ھاياجاندىن ئۇسسۇلغا چۈشكەن سوپۇر ئاخۇن پەقەت مۇشۇ ئىشنىلا كۈتۈپ تاقىتى تاق ئىدى . ئەكسىچە ، «تەشۋىقات دۇيى»نىڭ تۇنجى نومۇرى باشلىنىش بىلەنلا ، مەتكېرىم ئۇنى گۈلزاردىن ئايرىپ ، بىر ئىشخانىغا باشلاپ كىرىدى . ئىشخانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا جۈپلەپ توختىتىلغان ئىككى شىرەنى چۆرىدەپ زىكرۇللا قاتارلىق يەتتە ـ سەككىز كىشى كۈلۈشۈپ ـ چاقچاقلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . ئۇلارنى كۆرۈپ

ھەممىسى ئورنىدىن قوپۇپ ، ئۇلارغا جاي بوشاتتى . سوپۇر ئاخۇن تارتىنغىنىدىن ئىشىك تۆۋىدىلا توختىۋالغانىدى . مەتكېرىم ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە تۆرگە ئاچىقىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزۇۋالىدى .

— قېنى ، بولمامسىلە ! — دېدى مەتكېرىم ئىشىك تۆۋىدە تۇرغان زاپخوزغا قۇرۇق شەرەنى ئىما قىلىپ ، — بىرلەپ مەكتىنى ئەكىرمەمسىلە !...

— مانا ھازىر...

زاپخوز ئالدىراش سىرتقا چىقىپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي شەرە ئۈستىنى ھەرخىل نازۇ - نېمەتلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى . تاخىردا ، يوغان رو چەينەك بىلەن ئوندەك پىيالىنى مەتكېرىمنىڭ ئالدىغا توختاتتى .

— باشلامدۇق ؟ — دېدى مەتكېرىم پىيالىلەرنى چەينەكتىكى ھاراق بىلەن تولدۇرۇپ . زاپخوز ئالمىنىپ يۇرۇپ ، ھاراق قۇيۇلغان پىيالىلەرنى سورۇندىكىلەرنىڭ مەرتىۋىسى بويىچە بىر - بىرلەپ سۇندى ، — بۇگۈن ئىنىمىز سوپۇرنىڭ تويى . قېنى ، ھەممىمىز ئۇنىڭ تويىنى تەبرىكلەپ ، بىر قاپاقتىن كۆتۈرۈۋېتەيلى !

مەتكېرىم پىيالىنى ئاغزىغا ئەكېتىۋېتىپ ، سوپۇر ئاخۇنغا بۇرۇلدى . ئۇ قورۇنغىنىدىن كىرپىدەك تۆگۈلۈۋالغانىدى . مەتكېرىم ئۇنى جەينىكى بىلەن نوقۇپ :

— نېمانداق ئولتۇرىدۇ ماۋۇ ! — دېدى كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا . پىيالىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ بولغانلارمۇ نەپسىنى يېغدى ، — پىيالىنى قولۇڭغا ئېلىپ ، قوپە ئورنۇڭدىن ! شۇنچە ئادەم ئىززىتىڭنى قىلىپ ، تويۇڭنى تەبرىكلەيمىز دەۋاتساق...

— قوپە ، سوپۇر !...

— مەي جۇرىپىنىڭ شۇنچە ئىززىتىڭنى قىلغىنىغا نېمىمۇ

قىلىپ بېرىۋېتەرسەن !...

— بولە ئىتتىك !...

تەرەپ - تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن خۇشامەت ، ھېسسىداشلىق ، ھەسەت ، مەسخىرە... ئارىلاشقان بۇ سادالار سوپۇر ئاخۇنىنى ئاخىر ئورنىدىن قوپۇشقا مەجبۇر قىلدى . قولىنىمكى تىترىگەنىدىن ، پىيالىدىكى ھاراق داۋالغۇپ بارماقلىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى . «ئەستا ، شامنى تېخى ئوقۇيالمىدىم ، خۇپتەننىمۇ ئوقۇيالمايدىغان بولدۇم - دە !... ماۋۇ نېجىس چاپىنىمغا يۇقۇپ كەتمەسە بولاتتى...» ئۇ ئىچىدە ئاشۇنداق دېگەچ ، كۆچىلىككە يېلىنىش نەزىرى بىلەن تىكىلدى ۋە :

— مەن... مەن... يا ئىچىشنى بىلمىسەم...

— ھا - ھا ، ھا - ھا !... مانىكى گېپىنى !...

— بۇرنۇڭغا قۇيماي ، ئاغزىڭغا قۇيسا ، ئىچكەن دېگەن شۇ !...

— بۇنى ئىچمىسەك ، گۈلزارنىڭ يوتقىنىغا كىرەلمەيسەن جۇما !...

— بولە ئىتتىك ! مەي جۇرىنىنىڭ قولىنى تالدۇرۇۋەتتىڭ !...

— .....

كېيىنكى «چاقچاق»لار شۇنداق قوپال ، شۇنداق تېتىقسىز ئىدىكى ، سوپۇر ئاخۇنمۇ ئەقلى - ھۇشى جايىدا ئادەم ، ئۇنى ئائىلىغان مۇشۇكمۇ ئاچچىقىدا يولۋاسقا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى !

سوپۇر ئاخۇن بىر كۆتۈرۈپلا پىيالىنى بىكارلىدى . كېيىنكى پىيالىلەر قولىغا تېگىپ بولغۇچە قورسىقىغا كىرىپ بولدى...

سوپۇر ئاخۇن ئەتىسى چاچگاھ مەھەلدە ئېسىگە كەلدى . بېشى ئامبۇر بىلەن قىسقاندەك قاتتىق ئاغرىۋاتاتتى . سىرتتىن

نېمىنىدۇر كۆتۈرۈپ كىرگەن گۈلزار ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېـ
لىپ توختاپ ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى . سوپۇر ئاخۇن خىجالەت
بولغىنىدىن يەرگە كىرىپ كەتمىدى ـ يۇ ، ئۇنىڭ بېرىسى بولـ
دى . لېكىن ، ئۇ زورىغا تەبەسسۇم قىلىپ :

ـــ تىنچ قوپۇپلىمۇ ؟ ـــ دېگەندى ، گۈلزار :

ـــ نىكاھلانماي تۇرۇپ قىلغان ئىشنى !... ـــ دەپلا ئېسىدەپ يىغلاپ كەتتى .

ئۇ زادى نېمە ئىش قىلىپ قويدى ؟

سوپۇر ئاخۇن دەسلەپ گۈلزارنىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يېتەلـ
مەي تېڭىرقاپلا كەتكەندى ، كېيىن ئۆزىنىڭ يېرىم يالىڭاچ
ھالەتتە ، گۈلزارنىڭ قانداقتۇر خۇشبۇي بىر نېمىنىڭ ھىدى
كېلىۋاتقان يۇمشاق ، قىزىل شەنبىجى يوتقىنىدا ياتقىنىنى كۆـ
رۈپ ، ھەقىقەتەنمۇ ھېچقاچان قىلىپ باقمىغان بىر ئىشنى قىلىپ
سالغىنىغا كۆزى يەتتى . ئۆزىنىڭ ئورنى ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدا
تەرتىپسىز ھالەتتە تۇراتتى...

مەسلىك ـــ پەسلىك . ھاراق ئادەمنى نېمە كويلارغا سالـ
مايدۇ ـ ھە !

سوپۇر ئاخۇن ئاخشام بولغان ئىشنىڭ ئېسىدە قالغانلىرىنى
خىجىللىق ، ئۆكۈنۈش ئىچىدە سۆزلەپ بەردى . گۈلزار يۈزىنى
تىزلىرى ئۈستىگە چاپلاپ ، مەشنىڭ ئالدىدا تۇگۈلۈپ بىر ئول
تۇرغانچە زۇۋانمۇ سۈرمىدى ، قىمىرلاپمۇ قويمىدى . ئارىلاپ ـ
ئارىلاپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى...

ـــ خاپا بولمىسىلا ! ـــ دېدى سوپۇر ئاخۇن گېپىنىڭ
ئاخىرىدا مەيۈس ، خىجالەتمەن تەلەپپۇزدا دۇدۇقلاپ ، ـــ
مەن... مەن ئىككىنچى بۇنداق ئەسكىلىك قىلمايمەن... بىز...
بىز بىر كۈنى نىكاھلىنىۋالايلى...

ئۇلار پۈتۈشتى...

نىكاھسىز تۇغۇلغان ئوغۇل سۇپۇرگە ئۇچ ياشقا كىرەي دەپ قالغان چاغدىمۇ ئۇلار تېخى نىكاھلانمىغانىدى . ئەر ـ خوتۇنچىلىقىمۇ قىلىشمىدى...

ـــ نېمە ! ـــ توختى تۇر ھەيران بولغىنىدىن ، سوپۇر ئاخۇننىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى ، ـــ نېمىشقا مۇنداق ئىشمۇ بارمۇ ؟ نېمىشقا نىكاھلانمىدىڭلار ؟

ـــ بۇنى سۆزلەپ كەلسەم ، گەپ بەك چىق... جىمى ئەيىب ھەندە...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ كېيىن قانداق بولدى ؟

ـــ كېيىن... كېيىن ، ـــ سوپۇر ئاخۇن يەنە خىرتىلداپ غىلى تۇردى . بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلمايتتى . توختى تۇر بارمىقىنى كۆيدۈرگىلى تۇرغان ناماكا قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ دەسسەپ ئۆچۈرۈۋەتتى . كۆزلىرى سوپۇر ئاخۇندا ئىدى ، ـــ كېيىن ، «ئۇزۇندە ناخشىسى» ئوقۇپ توي قىلىدىغانلار كۆپەيمەپ كەتتى . «بىرەر موللىغا نىكاھ قىلدۇرغىنىمىزنى گۇڭشې ئۇقۇپ قالسا ، 〈 ئۇنسۇر〉 قالپىقى كىيىپ ، يەۋانقان نېنىمدىن ئايرىلىپ قالماي» دەپ قورقتۇم . گۈلزارمۇ ماڭا تېگىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلغاندەك پەقەت قاپىقىنى ئاچماس بولۇۋالدى . سۇپۇرگىگىمۇ قارىغىلى ئۇنىمىدى . دادىسى «ئۇنسۇر» بولغاندىن كېيىن ئۆيگە كىرسىلا يىغلاپ ، كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ كەتتى . مەن گەپ سورىمىسام ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايتتى . ئۇنىڭ كۆڭلى مۇشۇنداق پاراكەندە تۇرسا ، نىكاھ قىلدۇرۇشنىڭ گېپىنى قانداق ئاغزىمدىن چىقىرالايمەن ؟ !... ـــ سوپۇر ئاخۇن توختى تۇرغا سوئال نەزەرىدە قاراپ قويۇپ ، خېلى ئۇزاق خىرتىلدىدى . كۆز يېشى يامغۇردەك تۆكۈلەتتى . ئېيتمۇھتەيمۇ دېمىدى ، ـــ مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغانىدىم . مەن نىكاھ قىلدۇرۇشنىڭ گېپىنى قىلسام ، ئۇنىڭ «ياق» دەپلا ئۆيۈمدىن

چىقىپ كېتىپ ، داغدا قويۇشىدىن قورقتۇم... كېيىن ئۇ ئۇ-
قۇشقا باردىغان بولدى . يەنە ئېغىز ئاچالمىدىم . بارغۇزماي
دېسەم ، مۇنداق پۇرسەت يەنە كەلمەيدۇ . ئۆمرى تاغار يۈدۈپ
ئۆتۈپ كەتسە قىساسىغا قالىمەن... «ئەقلى بولسا ، قىلغان ياخ-
شىلىقىمنى بىلەر . ئۇ بىلمىسە ، خۇدايىم بىلەر . نىكاھسىز
تۇغۇلغان بولسىمۇ بىر بالام بار... » دەپ چىرايلىق يولغا سېلىپ
قويدۇم . ئۆزۈم يوقلاپ بارالمىساممۇ ، تاپقىنىمنى ئەۋەتىپ تۇر-
دۇم . ئوقۇشى پۈتكەندىن كېيىن قارىسام ئۇ ئاسماندا ، مەن يەردە
ئىكەنمەن... ئەيمىنىپ تېخىمۇ گەپ ئاچالمىدىم . «بىر يوتقاندا
ياتالمىساممۇ ، بىر ئۆيدە تۇرغاندىكىن بولمىدىمۇ ؟ ! چىشىغا تې-
گىپ قويماي» دەپ ئۆزۈمنى تۇتتۇم . قولۇمدىن كېلىشچە
كۆڭلىنى ئايىدىم . كېيىن ئۆزى نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلدى .
ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ناھىيىگە بېرىپ ، تاغامنىڭ بىر ئاغىنىسى-
گە نىكاھ قىلدۇرۇپ ، كاككۇك بىلەن زەينەپتەك ئامراق ئەر -
خوتۇن بولۇپ كەتتۇق . ئۇنىڭ قورسىقى يوغىنىغانسېرى ، ئاتام
بىلەن ئانام تىرىلىپ كەلگەندەك خۇش بولۇپ يۈرسەم ، مەتكېرىم
دېگەن ئوغرى... — سوپۇر ئاخۇن تۇيۇقسىز ئۆزىنى كاچاتلاپ
ھۆركىرەپ يىغلاپ ، خېلىغىچە ئۆزىنى توختىتالمىدى . توختى
تۇر ھەيرانلىق ئىلكىدە ئۇنىڭغا تىكىلىپ ، يا تەسەللى بەرمىدى ، يا
سوئال سورىمىدى ، — مەتكېرىم دېگەن ئوغرى ، — دەپ تىلغا
كىردى سوپۇر ئاخۇن خىرتىلداپ تۇرۇپ ، — گۈلزارنىڭ ئىش-
خانىسىدىن چىققاندا يا ئۇنىڭغا ، يا گۈلزارغا گەپ قىلمايلا ئۆيگە
كەتكىنىم ئوبدان بولاپتىكەن . شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ئۇ
ئوغرىغا پىچاق سېلىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسام ، سۈپۈرگە كىم-
نىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپلا قولغا ئېلىنىپ ئېتە-
لىپ كېتىپ ، گۈلزارنىڭ قورسىقىدىكى بالامنى يېتىم قىلىپ
قويىدىكەنمەن...

سوپۇر ئاخۇن گۈلزارنىڭ «ئىقرار»نى قىسقىچە سۆزلەپ بولۇپ ، ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ گەپلەرنى توختى تۇردىن بۆلەك ھېچكىمگە دېگىلى ئۇنىمىغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندۈردى . ئاندىن :

— دەپبىقسىلا ، تو جۇرېن ، مەتكىرىم دېگەن مۇناپىق ئۆلۈمگە لايىقمىكەن ، ئەمەسمىكەن ؟ مەن شۇڭا ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتەي دېگەن ! — دەپلا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قارىدى . بۇ كۆزلەردە تولۇپ تاشقان ئىشەنچ ، تۇگمەس - پۈتمەس غەزەپ - نەپرەت ئوتى چاقناۋاتاتتى .

توختى تۇر كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ ، بىر يېرى قاتتىق ئاغرىۋاتقاندەك تەرىنى پۈرۈشتۈرۈپ «ئۇھ» تارتتى - دە ، دېدى :

ئۇ ھەقىقەتەن ئۆلۈمگە لايىق . لېكىن ، ئۆلۈم جازاسىنى سىز ئەمەس ، قانۇن ئىجرا قىلىشى كېرەك ئىدى... بەكمۇ ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويۇپسىز... مەن سىزگە ئىشىنىمەن ، قانۇننىمۇ ئىشەنمەن... خاتىرجەم بولۇڭ ، بۇگۈندىن ئېتىبارەن سىزنى ھېچكىم ئاۋارە قىلمايدۇ... ئىككىمىز دېيىشكەن گەپلەرنى ھېچكىمگە تىنماڭ . مەتكىرىمنىڭ ئىشىنى ئىككىمىز بىللە بىر تەرەپ قىلىمىز... ئەمدى بۇ يەردە ئۇزاق ياتمايسىز . ئۇقتىڭىزمۇ ؟

— ئۇقتۇم .

— ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ ! — توختى تۇر كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قوللىرىنى قىستى ، — مەن ئەتە يەنە كېلىمەن...

توختى تۇر ئەمدىلا ئىشىك تۈۋىگە كېلىشىگە :

— ئوبدان تو جۇرېن ، — دەپ يېلىندى سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ، — مەنغۇ مەيلى ، بىچارە گۈلزارنىڭ گېپى خەقنە يېيىلىپ كېتىپ قالمىسۇن جۇما !...

توختى تۇر توختاپ ، كەينىگە بۇرۇلۇپ تەبەسسۇم قىلدى .
بۇ تەبەسسۇم تولىمۇ تەبىئىي ۋە سەمىمىي ئىدى .
ـــ مەن سىزگە : «ۋالىيغىمۇ دېمەيمەن» دەپ ۋەدە بەر-
دىمغۇ !... تازا ئىشەنچ قىلالمايۋېتىپسىز ـ دە ؟ قارالڭ سىزنى ،
مەن يا كىچىك بالا بولمىسام...
ـــ ئىشەنگەچ ، ھەممە گەپنىمنى سىلىگە دېدىمغۇ !...
ـــ ھە ، مانا مۇشۇ گەپنىڭىزدە چىڭ تۇرۇڭ !... ماقۇلمۇ ؟
ـــ ماقۇل...

ئالدامچى مەشۇق

توختى تۇر سوپۇر ئاخۇنغا قول قويدى . ئىلگىرى ئۇ سوپۇر ئاخۇننى قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش ، ئاق كۆڭۈل ، مىننەت ـ تەمەسىز ، ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق «ياۋاش كالا» دەپ بىلەتتى . بۇ تۇيغۇ ئۇنىڭدا مۇشۇ گۈڭشېگە كېلىپلا پەيدا بولغان . كېيىنكى ئەمەلىيەتمۇ بۇنى ئىسپاتلىغان . شۇڭا ، توختى تۇر ئۇنى بۆلەكچىلا ئىززەتلەيتتى . باشقىلار ئۇنى «سەن» ، «سوپۇر» دېسە ، ئۇ «سىز» ياكى «سوپۇر ئاخۇن» دەيتتى . قولىدىن كېلىشچە ئۇنى ئاسراپ ، ئېغىر ـ يېنىك ئىشلارغا سالمايتتى ؛ خادىككە ئولتۇرۇپ بىر يەرگە بېرىپ قالسا ، ئالدى بىلەن ئويلايدىغىنى ئۇنىڭ قورسىقى ئىدى . ئولتۇرۇشلارغا كىرىپ قالسا ، چوقۇم ئۇنى ھەمداستىخان قىلىپ ، بويىنىنى قىسىپ قويمايتتى . ئەمەلىيەتتە ئۇ خادىكتا كەمدىن كەم ئولتۇراتتى . باردىغان مەزىلى بەش كىلومېتىردىن ئۇزاق بولمىسىلا پىيادە ماڭاتتى . بەزىلەر ، بولۇپمۇ مەتكېرىم خۇشامەت قىلىپ ، خادىك بىلەن مېڭىشنى تەشەببۇس قىلسا ، ئۇ : «ئەسكەرلىكتە خېلى ئۇزاق يەرلەرگىمۇ پىيادە مېڭىپ كۆنۈپ قاپتىكەنمەن ، خادىكنى قوشۇپ بولغۇچە بېرىپ بولىمەن... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مەن ئىشمىنى تۇگىتىپ قايتقۇچە ، سوپۇر ئاخۇن بىلەن ئات بىكار ساقلاپ تۇرىدىكەن...» دەپ رەت قىلاتتى . ئەمەلىيەتتە بۇ ، مەتكېرىم قاتارلىقلارغا «ھارۋىكەشنى ، ئاتنى ئاسرائىلار» دەپ قىلىنغان

يوشۇرۇن دەۋەت ئىدى . بىراق ، مەتكىرىم دۆتمۇ ياكى قەستەن شۇنداق قىلامدۇ ؟ «خالاغىمۇ خادىك بىلەن بارمىسا ، ئىشتىنىڭ ئېغى شالتاق بولۇپ كېتىدۇ» . قەيەردىدۇر قونۇپ قالغۇدەك بولسا ، سوپۇر ئاخۇن خادىك ئۇستىدە تۇنەيدۇ ؛ يامغۇر - يېغىندا قالسا ، خادىكنىڭ ئاستى ئۇنىڭغا «ئۆي» بولىدۇ ، لېكىن ئۇ ھېچقاچان ۋايساپ باققان ئەمەس . شۇنداقتىمۇ ، توختى تۇر بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپ ، ئۇنىڭغا غايىبانە ئىچ ئاغرىتقان ، مەتكىرىمگە ئۆچلۇكى تۇتقان . بولۇپمۇ مەتكىرىم «شاپاق تەرگەن» ئاخشاملىرى سوپۇر ئاخۇننى «دەرۋازىۋەن» قىلىدىغاندىلىقى توغرىسىدىكى «مىش - مىش»لار بەكمۇ ئوغىسىنى قاينىتقان . تىكتىكلاش ، ۋاستىلىك ، بۇاستە تەكشۇرۇش ئارقىلىق ، مەتكىرىمنىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق «خوراز» ئىكەنلىكىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇپ ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئىكاس قىلسا ، بىر مۇئاۋىن مۇدىر : «ئىستىل مەسلىسى — خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت . ماۋ جۇشىنىڭ ئىنقىلابىي لۇشىيەنىي قوغداشتا پىداكارلىق كۆرسەتكەن مەتكىرىمدەك ياخشى يولداشنى ئاسرىشىمىز كېرەك . ئۇنى ئۆزىڭىز بىر چەتكە تارتىپ ، ئاممىا ئىچىدە تارقىلىپ يۈرگەن سۆز - چۆچەكلەردىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇڭ . بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلسۇن !...» دەپلا گەپنى ئۇزگەن... ئەينى چاغدا ، توختى تۇر ئۆزىنى خېلى «يوغان ئادەم» سانايتتى . مەتكىرىمنى «ۋاقتى كەلگەندە بىر پەشۋاغا ياردەملەشكەن پاخشى خوراز» دەپ بىلەتتى . ئەمدى كۆردىكى ، «غوجامنىڭ غوجىسى ، چامغۇرنىڭ ئورىسى بار» ئىكەن . مەتكىرىمنى «مەي جۇرېن» قىلىپ تۇرغان «ئوردا»دىكى ئاشۇ «غوجام»لار ئىكەن !...

«ياخشى يولداش...»

مەتكىرىمنىڭ زادى نەرى ياخشى؟ توختى تۇر ھەرقانچە ئويلاپمۇ ئۇنىڭ «ياخشى» يېرىنى ئېسىگە ئالالمىدى. «يامان» يېرىنى دەپ تىركىشەي دېسە، قولىدا تۇزۇك پاكىت يوق. «غوجام»نى قايىل قىلالمايدۇ. «ماقۇل» دەپلا «غوجام»نىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقماي بولمىدى...

بىراق، «ماقۇل»نى «ماقۇل» پېتى قالدۇرۇپ، مەتكىرىمنى «ئامما ئىچىدە تارقىلىپ يۈرگەن سۆز - چۆچەكلەر»دىن خەۋەرلەندۈرمىدى. «〈سۆز - چۆچەك〉مىش! ـــ دەيتتى ئىچىدە، چىشلىرىنى غەزەپ بىلەن غۇچۇرلىتىپ، ـــ 〈ئالىمىز ـــ تېگىمىز〉 دەپ ۋەدىلەشكەن بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقتا سۆيۈشكىنى ياكى چاقچاقلىشىپ كۈلۈشكىنىنى بىرەرى كۆرۈپ قېلىپ ئىنكاس قىلسا، ئۇلارنىڭ قوللىرىنى بىر - بىرىگە چېتىپ باغلاپ، 〈بۇرژۇئازىيىگە ئەسىر بولغان، مەيدانىنى يوقتىپ پرولېتارىياتنىڭ يۈزىگە داغ چۈشۈرگەن رەسۋالار〉 دەپ ئۇرۇپ - سوقۇپ پىپەن قىلسا، دادۇيمۇ دادۇي سۆرەپ يۈرۈپ سازايى قىلسا بولىدىكە - نۇ، مۇشۇنداق ئىشلارغا بېۋاستە قوماندانلىق قىلىدىغان مەتكىرىمنىڭ نەچچە ئائىلىنى بۇزغىنى، نەچچە ئەر - خوتۇننىڭ ئارىسىغا تىكەن تېرىغىنى؛ نەچچە قىزنى چوكان قىلىپ، يۇرت - جامائەت ئالدىدا باش كۆتۈرۈپ يۈرەلمەس قىلىۋەتكىنى〈...خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت〉مىكەن؟! بۇ〈ئەمەلدارنىڭ ئوت قويۇشىغا يول قويۇپ، پۇقرانىڭ چىراغ يېقىشىنى چەكلىگەنلىك〉 ئەمەسمۇ؟!...»

توختى تۇر مۇشۇ گەپلىرىنى ھېلىقى «غوجام»نىڭ ئالدىدا دەۋەتمىگىنىگە قاتتىق ئۆكۈندى. باشقا «غوجام»لارغا دېمەكچى

بولدى ـ يۇ ، دېمىدى . دېگەن بىلەنمۇ ئۆزى كۆتكەن مەقسەتكە يېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنىدى : «قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ» دە ! «چوقۇي» دېسىمۇ چوقۇيالمايدۇ . چۈنكى ، مەتكېرىم سۇڭگۇتكەن گۈرۈچ ، چوشقا ، ھاراق... لار ئۇلارنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلاپ ، تۇمشۇقلىرىنى كەپشەرلىۋەتكەن !...

توختى تۇر قىسماققا چۈشكەن قۇرغۇيدەك تىپىرلاپ ، كۈندىلەرنى ، ئايلارنى ئۆتكۈزدى . نۇرغۇن ۋاقىتنى ، زېھنىنى سەرپ قىلىپ مەتكېرىمنىڭ قەدىمىنى ساناشقا ، ئۆلچەشكە باشلىدى . مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ «كۈرەش — پىپەن قىلىش» باسقۇچى ئاخىرلىشىپ ، «ئۆزگەرتىش» باسقۇچى يېتىپ كەلگىنىمۇ نەكەم ، مەتكېرىمنى «ئېنىقلاش» توغرۇلۇق يۇقىرىدىن شەپە يوق . لېكىن ، توختى تۇر نىيىتىدىن يانمىدى ، ئەمما چاندۇرمىدى ئۇ نىشاننى ئىقتىسادىي جەھەتكە يۆتكەپ ، گۇڭشېنىڭ مالىيە كىرىم ـ چىقىمىنى ئېنىقلاشنى تۇتۇش بىلەن بىر چاغدا ، مەتكېرىمنىڭ دادۇي ـ شياۋدۇيلەردىن «يۇڭداپ» كەتكەن نەرسىلىرىنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن سۈرۈشتۈرۈشكە كىرىشتى . گۇڭشېنىڭ ھېسابى «پارتلاپ كەتكەن ھۆججەتلەر»گە تاقىلىپ ئايىغى چىقمىغان بولسا ، دادۇيجاڭ ـ شياۋدۇيجاڭلارنىڭ كۆپچىلىكى زۇۋان سۈرگىلى ئۇنىمىدى . بەزى ئىنكاس ـ گۇمانلار ، ھەتتا بەزى يىپ ئۇچلىرى سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەندىلا پاكىتكا ئايلىناتتى .

توختى تۇر بۇ يەرگە كېلىپ بىرەر يىلدىن كېيىن كىشىلەرنىڭ سوپۇر ئاخۇننى «مەي جۇرىنىڭ قۇلى ، پۇت ـ قولى ، قۇلىقى...» دەپ كەينىدىن مەسخىرە قىلغىنىنى ئاڭلاپ ئاچچىقى كەلگەن . راست ئەمەسمۇ ، بىر ھارۋىكەش ئۆز رەھبىرىگە سادىق

بولمسا ، قاچان «هايت» دېسه شۇئان «هۇيت» دەپ بۇير ۇقمدا بولمسا قانداق بولغىنى ؟ ! «تۆۋەن يۇقىرىغا بويسۇنۇش» پرىنـ سىپىغا سادىق بولمىغان ئادەمنى هارۋىكەشلىكتەك مۇشۇنداق مۇهىم ئىشقا قويغىلى بولامدۇ ؟ !توختى تۇر ئۇنى ئۇزاق مۇددەت سىنىدى . هېچقانداق ئېۋەن تاپالمىدى . گۇڭشې مەسئۇللىرى بىلەن خادىككە ئولتۇرۇپ بىر يانغا ماڭغاندا ، قەستەن بەزى «ئىچكى» گەپلەرنى ئېغىزىدىن چىقىرىپمۇ باقتى . لېكىن ، سو- پۇر ئاخۇنىنىڭ بىخەستەلىك قىلىپ ، بىر يەردە ئېغىزىدىن «چـ- چىپ» قويغىنىنى ئىسپاتلىيالمىدى . «ئوغۇل بالا ئىكەن ! ـــ دېدى ئىچىدە ئۇنىڭغا قايىل بولۇپ ، ـــ كونا بەنزە هارۋىكەشنى هەقىقەتەن ياخشى تاللاپتىكەن··· » كېيىنكى ئەمەلىيەت توختى تۇرنىڭ بۇ قارىشىنى تېخىمۇ ئىسپاتلىدى . ئۆزىمۇ تۇيۇپ ـ تۇيمايلا ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالدى . ئەمما ، ئۇنىڭ تويى توختى تۇرنى گۇمانسىرىتىپ قويدى . ئۇ چاغدا توختى تۇر قەشقەر شۆبە هەربىي رايوندا يىغىنغا قاتنىشىۋاتاتتى . قايتىپ كېلىپلا ئۇنىڭ گۇلزار بىلەن توي قىلىۋالغىنىنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىغا ئىشەنگۇـ سى كەلمىدى . چۇنكى ئۇ گۇلزارنىڭ هېچكىم بىلەن مۇهەببەت باغلىمىغانلىقى ، هەتتا مۇنداق ئويىمۇ يوقلۇقى ؛ پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ ، كەلگۈـ سىدە بىرەر دوختۇرلۇق مەكتىپىگە ئىمتىهان بېرىش تەييارلىقـ دا بولۇۋاتقانلىقىنىمۇ بەش قولدەك بىلەتتى . نېمە بولدىكىن ، مانا ئەمدى هەممىدىن كېيىپ سوپۇر ئاخۇنغا تېگىپ ، ئىسمى ـ جىسـ- مىغا لايىق «مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچى» بولۇۋاپتۇ . ئادەتتە ، قىزلار ئەرگە تەگسە بۆلەكچە ئېچىلىپ ، بۆلەكچە خۇشخۇي ـــ سۈلكەتلىك بولۇپ كېتىدىغان . ئەكسىچە ، گۇلزار نەچچە كۈندىلا

نەچچە ياش قېرىپ كەتكەندەك تۇگۇلۇپلا قاپتۇ . چىرايىمۇ ، ئاۋۇا-زىمۇ... ئۆزىنىڭ ئەمەس !...

ھەي ياشلىق . ھەي تىزگىنسىز سۈرەك بەڭگۈاش ياشلىق . 〈ئون يىل كۆيسەڭ كۆيمىدىم ، بىر باقساڭ كۆيۈپ ئۆلدۈم〉 دېگەندەك ، ئاخىر سوپۇر ئاخۇنغا ھەممىنى تېگىشىپ قويۇپ ، مانا ئەمدى پۇشايماندا قاپسەن - دە ! توغرا ، ئاتا - ئاناڭمۇ تويۇڭغا قاتنىشىپ بەرمەپتۇ . قىز بالىغا بۇنىڭدىن چوڭراق ئەلەم بولامدۇ ؟ ! تاكى تويۇڭ بولغۇچە ، بۇ ئىشنى ساۋاقداشلىرىڭدىنمۇ سىر تۇتۇپ يۈرگىنىڭ نېمىسى ؟ ! يا بىر يەرگە بېرىپ كەلگۈچە سوپۇر ئاخۇننىڭ ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ... شۇنداق ئوخشايدۇ . كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەرمۇ مۇشۇ... ۋاي بېچارە ، مۇشۇ گەپلەر قۇلىقىڭغا كىرىپ قېلىپ خىجالەتچىلىكتە قاپسەن - دە !... ئۆزى خالىغان ئەرگە تەگكەننىڭ نېمىسى يامان ؟ خەقمۇ - زە ، گويا ئۆزلىرىنىڭ قىزى يوقتەك !... »

مۇشۇ خىياللارغا ئەسىر بولغان توختى تۇر نەچچە - نەچچە قېتىم گۈلزار بىلەن ئۇچرىشىپ ، ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ قويماقچى بولدى - يۇ ، ئۇنداق قىلغۇسى كەلمىدى . پۇرسەتمۇ چىقمىدى . ئېنىقراقى ، ئۇنى خىجىل قىلغۇسى ، دەردىگە دەرد قوشقۇسى كەلمىدى . سوپۇر ئاخۇندىنمۇ توي توغرۇلۇق سورىمىدى . «مەي جۇرېن ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويغان» بۇ توي ئۇنى سوپۇر ئاخۇندىن سەل ئېھتىيات قىلىدىغان قىلىپ قويدى ، خالاس...

گۈلزار تۇغدى . تېخىمۇ پۇچۇلۇپ كەتتى . لېكىن ، ئۇ ئەمگەكتە ھېچكىمدىن كېيىن قالمىدى . سوپۇر ئاخۇننىڭ ئېيتىشچە ، گۈلزار بۇرۇنقىدەكلا ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بې-

ېشىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ يۈرۈپتىمىش . بۇ گەپ توختى تۇرنى ھەم ھەيران قىلدى ، ھەم خۇش قىلدى . «ھە ، ئەسلىدە كەلگۈسى ئىستىقبالىڭنىڭ نابۇد بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ ، پۈشايمان ئىچىدە يوقىلىپ كېتىپتىكەنسەن ـ دە ! ـــ دەپ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ كەتتى توختى تۇر سۆيۈنگەن ھالدا ، ـــ يارايسەن ، قىزىم ! بۇنىڭدىن كېيىن ئالىي مەكتەپكە قوبۇل قىلىنىدىغانلارغا ‹قىز ـ چوكان› ، ‹ئۆيلەنگەن ـ ئۆيلەنمىگەن› دېگەن شەرتلەر قويۇلمايدۇ . ئەمگەكتە ، تۇرمۇشتا كەمبەغەل ـ تۆۋەن دېھقانلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىسىلا قوبۇل قىلىنىشۋېرىدۇ . ئۇ كۈنلەرگە ئۇزاق قالمىدى··· »

يۇقىرىدىن سان چۈشتى . توختى تۇر گۈلزارنى «زىيالىي ياشلار نۇقتىسى» دا «چېنىقىۋاتقان»لار قاتارىغا قوشۇشنى تەكلىپ قىلغانىدى . مەتكېرىم بىرىنچى بولۇپ قارشى چىقتى :

ـــ ئۇنىڭغا نېمە ئوقۇش ! ـــ دېدى ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، ـــ ئۇنىڭ چېنىقىۋاتقان زىيالىي ياشلارغا يامان تەسىر بېرىپ ، بىزگە تېپىپ بەرگەن ئاۋارىچىلىقى ئازمۇ ؟ ئەمدى ئۇ ئېرى بىلەن بالىسىنى ئوقۇسۇن !··· ئۇنى ئېلىپلا سوپۇرمۇ تۇگىشىپ كەتتى . ئۆزى ئۇ خېنىم توغرۇلۇق بىر نېمە دېمىگىنى بىلەن كۆڭلىدىكىنى مەن بىلىمەن··· ئەگەر ئۇ خېنىم ئوقۇپ كادىر بولۇۋالسا ، سوپۇرنى تېخىمۇ كۆزىگە ئىلماي پايتىما قىلىۋېتىدۇ !···

باشقىلارمۇ ئۇنى قوللىدى . توختى تۇرنىڭ سېرىق چاپىنى بار ، بۇ يەرگە «مېھمان» ، ھامان كېتىدۇ . باشقىلار چوقۇم مۇشۇنى كۆزدە تۇتۇپ مەتكېرىمنىڭ تەرىپىنى ئالدى .

قانداق قىلىشى كېرەك ؟

سانىنى ھەرقايسى دادۇيلەرگە تەقسىملەپ چۈشۈرۈۋېتىپ ئە-
تىسى ، توختى تۇر تۆلەندى «داجەي»نى «قىچقىلاپ» بأققانىدى ،
ئۇ :

ـــ سان ئىككى بولغان بولسا ، بىزنىڭ تاجىگۈل بىلەن گۈلزارخانىنى ئەۋەتەي دېگەن . ئاران بىر ئىكەن ، گۈلزارخان باسۇنمىكى دەيمەن ، ـــ دەپ سۆزلەپلا كەتتى ، ـــ تو جۇرېن ، سىلە بىلمەيلا ، گۈلزارخان قالتىس بەلەن بالا . دادىسى كاساپەت قالپاق كىيىپ قالمىغان بولسا ، مەن ئۇنى ئاللىقاچان دادۇيگە ئايالار جۇرىنى قىلىۋالاتتىم... ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيدۇ . «كەتـ-سۇن» دەيمەن . «ئاتا ـ ئانىسىدىن نېرى تۇرۇپ ئوقۇپ كەلسە ، تېخىمۇ ئوبدان ئادەم بولۇپ كېتىدۇ» دەيمەن...

ـــ بالىسى تۇرسا... ئۇنى قانداق قىلىدۇ ؟

ـــ ئانىسى باقىدۇ . نەۋرىسىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ، تاشمەت دېگەن ئۇنسۇرمۇ پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتىگە قايىل بولۇپ ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەيدۇ !...

ـــ توغرا ئويلاپسىز ، ـــ مەقسىتىگە يەتكەن توختى تۇر ئۇنى ماختىدى ، ـــ ئۆز قىزىڭىزنى ئەۋەتمەي ، بىر ئۇنسۇرنىڭ قىزىنى ئەۋەتكىنىڭىز چوقۇم ئاممىا ئىچىدە ياخشى تەسىر قوزغايـ-دۇ...

ـــ نېمە دەيدىغانلا تو جۇرېن ! ـــ تۆلەندى ئۆڭدى ، ـــ گۈلزارخان ئۇنسۇرنىڭ قىزى بولغان بىلەن بىزنىڭ سوپۇر ئا-خۇننىڭ خوتۇنى . تېخى گۈلزارخان سوپۇر ئاخۇنغا تېگىپ بىر يىلدىن كېيىن دادىسى ئۇنسۇر بولغان تۇرسا...

ـــ توغرا ، توغرا ، مەن...

توختى تۇرمۇ ، تۆلەندى «داجەي»مۇ مەقسىتىگە يەتتى .

گۈلزارمۇ ئۇلارنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىپ ، مەتكېرىمنىڭ ئال-
دىدا تىلىنى قىسمىدى . تېخى گۈلدەك ئېچىلىپ ، سوپۇر ئاخۇن
بىلەن كاككۇك - زەينەپتەك بولۇپ كەتكىنىچۇ !...

«ھەي گۈلزار ، ھەي گۈلزار... ئەجەبمۇ چىداملىق يارىلىپ
قاپتىكەنسەن ! — دېدى توختى تۇر سوپۇر ئاخۇن بىلەن خوش-
لىشىپ چىقىۋېتىپ يۇقىرىقىلارنى ئويلاپ سۆيۈنگەن ھەم ئېچىنە-
غان ھالدا ، — ئېرىنگىمۇ بولمىدىغان يىگىت ئىكەن... مەن ئەخ-
مەق خەقلەرنىڭ ئەپقاچتى گەپلىرىگە ئىشىنىپ ، ئۇنى بىرەر
قېتىممۇ چېكىپ باقمای ، مەتكېرىم دېگەن مۇناپىقنىڭ شۇنچە
يىل رەھبەرلىك بەنزىدە ساقلىنىپ تۇرۇشىغا شارائىت يارىتىپ
بېرىپتىمەن ئەمەسمۇ ! بىرىنچى قول رەھبەر ئۆز سايىسىدىن
ئۆزى ھۇركۇپ ، قول ئاستىدىكى ئادەم بىلەن سەممىي سىرداش-
مىسا ، كىممۇ ئۇنىڭغا يۈرەك سىرلىرىنى ئېيتالمسۇن ! ؟... »

*　　*　　*

توختى تۇر ھەرقانچە ئالدىرىغىنى بىلەن سائەت ئۇچتە ئاران
گۈلزارنىڭ قېشىغا كېلەلىدى . ئۇ بۇ يەرگە كېلىشتىن ئىلگە-
رى ، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بىلەن سوپۇر
ئاخۇننىڭ ئىشى توغرۇلۇق تەپسىلىي سۆزلەشتى . گۈلزارنىڭ
بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتنى ئاڭلىغاندا ، ساقچى باشلىقىنىڭ قۇيقا
چاچلىرى تىك تۇرۇپ ، شىرەنى قاتتىق بىر مۇشتلاپ ئورنىدىن
قوپۇپ كەتتى . ئۇلار كونا سەبداش ، يېقىن دوست بولۇپ ، مۇشۇ
ناھىيىگىمۇ بىللە كېلىپ بىللە كەسىپ ئالماشقانىدى . گۈلزار-
نىڭ ئىشىنى قەتئىي سىر تۇتۇشقا ۋەدىلەشتى . سوپۇر ئاخۇننى

داۋالاش ـ ئاسراش ئۇستىدە باش قاتۇرۇشتى . توختى تۇر ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ گۈڭشىغا كەلدى ـ يۇ ، ئىشخانىسىغا پۇت تىقماستىن ئۇدۇللا بۇيانغا چاپتى .

ئىشخانىدا گۈلزاردىن بۆلەك يەنە ئۇچەيلەن بار ئىدى . ئۇنى كۆرۈپلا ھەممىسى ئورنىدىن قوپۇشتى .

ـــ گۈلزار ، ئىشىڭىز ئالدىراش ئەمەستۇ ؟ ـــ دېدى توختى تۇر بوسۇغىدىلا توختاپ ، ـــ سىزدىن سورايدىغان ئىككى ئېغىز گەپ بار ئىدى... بىردەم سىرتقا چىقامسىز ؟

ـــ بىز چىقايلى ، ـــ غىياسىدىن ئىشىك تەرەپكە ماڭغاندى ، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى ، ـــ بىكارچىلىقتا گەپ سوقۇپ ئولتۇرۇپتۇق...

باشقىلار چىقىپ كەتتى . توختى تۇر ئىشىكنى يېپىپ ، گۈلزارنىڭ ئۇدۇلىدىكى غىچىرلاپ تۇرىدىغان ئورۇندۇققا چۆكتى . گۈلزار تېخىچە ئۆرە تۇراتتى . توختى تۇرغا ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، قاڭشىرى بىرمۇنچە ئۆسۈپ قالغاندەك كۆرۈندى . چىرايى سولغۇن ، تۇرقى مىسكىن ، روھسىز ئىدى .

«دەرد يەپ كېتىپتۇ ـ دە ، بىچارىنى... ـــ دەپ ئىچىنى ئۇردى توختى تۇر ، ـــ بىردەمدىلا ئون يىل قېرىپ كەتكەندەك... »

ـــ ئولتۇرۇڭ ، ـــ گۈلزار قورۇنۇپراق ئورۇندۇقتا كاسساسىنى قويدى ، ـــ سوپۇر ئاخۇننى يوقلاپ قويدىڭىزمۇ ؟

ـــ ياق .

ـــ نېمىشقا ؟ ئىشتىن ئايرىلالمىغان ئوخشىمامسىز ؟

ـــ ياق...

گۈلزار كۆزلىرىگە ياش ئالدى . توختى تۇر يۇرىكىنى بىر

نەرسە قىسقاندەك بىئارام بولدى ـ يۇ ، چاندۇرمىدى .
ـــ مىجەزىڭىز يوق ئوخشىمامدۇ ؟
ـــ ياق... بارسام كۆرۈشتۈرمىدى...
ـــ ھو... توغرا ، كېسىلمىگىچە ، توختىتىلغانلار ـ نى سىرت بىلەن ئالاقە قىلدۇرمايدىغان قائىدە بار...

توختى تۇر ئۇيان ـ بۇياندىن گەپ ئەگىتىپ يۇرۇپ ، ئاخىر ئاساسىي مەقسەتكە كۆچتى . گۈلزار چوقۇم مۇشۇنداق بولىدىغاـ لىقىنى ئاللىقاچان مۆلچەرلىگەن . بۇنىڭسىزمۇ ، كۈندۈزى ئىش بىلەن ـــ كېسەللەر بىلەن ھەپىلىشىپ كۈننى ئاسانلا كەچ قىلغىنى بىلەن تۈننى تاڭغا ئۇلىمىقى بەكمۇ تەس ئىدى . بولۇپمۇ مەتكېرىمنىڭ ئۆلگەنلىكى ، سوپۇر ئاخۇننىڭ ساقچىدىن ئوق يەپ ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قېلىشى ، گۈلزارنىڭ يېرىم ئۆمرىنى يەپ بولدى . بۇنىڭچە بولسا ، مەتكېرىم چوقۇم ئۆلۈشى ، سوپۇر ئاخۇن تاپىنىدىن چېچىنىڭ ئۇچىغىچە جىنايەت پاتقىقىغا پېتىپ كەتكەن بىر مۇناپىقنى يوقاتقان قەھرىمان سۈپىتىدە مۇكاپاتلىنىشى كېرەك ئىدى . بىراق ، «قانۇن» دېگەن بۇ نەرسە ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۇنى تۈزگۈچىلەر بىلەن ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئىش قىلىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مەتكېرىم پۈتۈن ۋىلايەتكە تونۇلغان «كاتتا ئەرباپ» ، قانۇن تۈزگۈچىلەرمۇ ئىجرا قىلغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ قوللىغۇچىلىرى ، ئارقا تېرەكلىرى . ھازىرقى ھالەتتە سوپۇر ئاخۇن ئالەمچە سەۋەب كۆرسەتسىمۇ ، قانۇن ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ . چۈنكى ، ئۇ قاتىل ، يەنە كېلىپ «قىزىل ھاكىمىيەت» كە ، «قىزىل ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىر» غا تىغ سالغان ئەشەددىي قاتىل (گۈلزار بۇنى گېزىت خەۋىرىدە كۆرگەن) . ھەممە يەردە ئۇچۇپ يۈرگەن

«مىش - مىش»لاردىن قارىغاندا ، سوپۇر ئاخۇن ئۆلتۈرۈلمىگەن تەقدىردىمۇ ، مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنار ئىدى . چۈنكى ، ئەگەر ھېلىقى ساقچى تاپانچىدىن ئوق چىقىرىپ ئۆزىنى قوغدىمىغان بولسا ، سوپۇر ئاخۇن ئۇنى چوقۇم ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن··· گۈلزار بۇ «مىش - مىش»لارنى دوختۇرخانىدا سوپۇر ئاخۇنغا ھەمراھ بولغان چاغدىلا ئاڭلىغان . قارىغاندا ، ئۇنى «ئېرىنىڭ ئېڭىكىنى ئۆز قولى بىلەن چاتسۇن» دەپ ئۈيەرگە ئاپارغان بولسا كېرەك . سوپۇر ئاخۇن ھوشىغا كەلگەن كۈنىلا ئۇنى يولغا سېلىپ قويدى . كېيىن ئۇنىڭغا بەزى گەپلەرنى تاپىلاپ قويماقچى بولۇپ ئاتايەن ناھىيىگە بارغانىدى ، كۆرۈشتۈرمىدى . تېخى نۆۋەتچى ساقچى ئۇنىڭ دومبىيىپ تۇرغان قورسىقىغا قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپمۇ قويدى··· مانا شۇنىڭدىن بېرى ، گۈلزارغا ئۈيقۇ ھارام . كۆزى ئىلىنىسىلا ، مەتكېرىمنىڭ بىر چاغدىكى ھېلىقى ئىشى نامايان بولۇپ ، يۈرىكىنى چايانداپ چاقىدۇ··· ئۇ شۇ چاغدا يوتقاندىن چىقىپلا توختى تۇرنى تېپىپ ، بولغان ئىشنى يوشۇرماي دېمىگىنىگە ؛ ھېچبولمىسا ، سوپۇر ئاخۇنغا تېگىشنى رەت قىلىپ ، بېشىغا كەلگەننى كۆرمىگىنىگە قاتتىق ئۆكۈندى . كېيىنچۇ كېيىن تېخى سوپۇر ئاخۇننى ئالداپ···

تېخى ئىككى بالا ، ئىككى دادىمۇ بار . سۇپۇرگىنى ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭغا تۇيدۇرماستىن نەگىدۇر ئېلىپ كېتىپتۇ . گۈلزار ئۇنىڭ دادىسىدىن نىجاسەتتىن سەسكەنگەندەك سەسكەنگەچ ، ئۇنىڭغىمۇ مېھرى چۈشمىگەن . ئۇنى كۆرسىلا ھېلىقى ئىش يادىغا يېتىپ ، بۇ دۇنيادا بارمۇ ، يوقمۇ بولۇپ كېتەتتى . مانا ئەمدى ئۇ بۇ يەردە يوق . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنى يەنە كۆرۈپ «بالام» دېيىش نېسىپ بولامدۇ - بولمامدۇ ؟ بۇنىمۇ خۇدايىم

بىلىدۇ . ھەر نېمىدېگەن بىلەن بالىنىڭ بىر يېرى ئاننىڭ يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرىگە تۇتاش بولىدىكەن ، گۈلزار ئۇنى ئەسلىمەي تۇرالمىدى ، ھەتتا سېغىنغان چاغلىرىمۇ بولدى . بولۇپمۇ كېچىلىرى يالغۇزلۇقتىن ئۆي تۇتۇپ يەۋاتقاندەك بىئارام بولۇپ ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلسە ، قورسىقىدىكىسى : «ئانا ، مەن ساڭا ھەمراھ» دېگەندەك تېپىچەكلىگەن چاغدا ، تۇيۇپ ـ تۇيمايلا سۈپۈرگىنى ئەسلەپ قالاتتى . ئۇلىشىپلا ، قۇلىقىغا مەتكېرىمىنىڭ «ھى ـ ھى» لىغان مەسخىرىلىك كۈلكىسى ئاڭلانغاندەك بولاتتى ـ دە ، كۆز ياشلىرى بۇلاق سۈيىدەك تېشىپ ـ يامراپ ، «ئۇھ» دېگۈدەك ھالى قالمايتتى . ئەلۋەتتە ، سوپۇر ئاخۇننى بىرەمۇ يادىدىن چىقارماي سېغىنىپ ئەسلەيتتى ، تەقدىردىن قايغۇراتتى . ئۇ ئەسلىدە مەتكېرىم بىلەن بولغان ئىشنى ئېيتقان چاغدا ، ئۇنىڭ ئۆزىنى دەسسەپ پېتىقلىۋېتىشى ، ھەتتا ئۆلتۈرۈۋېتىشنى رازىمەنلىك بىلەن كۈتكەن . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، ئۇنىڭدىن يېگەن تاياق ئانا سۈتىدىن ھالال ، ئۇنىڭ قولىدا ئۆلۈش ـــ تەڭرىنىڭ جازاسىنىڭ ئۇنىڭ قولى ئارقىلىق ئىجرا قىلىنىشى ئىدى ، خالاس . لېكىن ، سوپۇر ئاخۇن ئۇنداق قىلمىدى . ئۇنىڭ گەپلىرىنى لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ئاڭلىدى ـ يۇ ، ئۇنى «تاك» ئېتىپمۇچەكمەستىن ، ئۆزىنى تۇرمىدە كۆردى ، جېنىدىن ئايرىلغىلىمۇ تاس قالدى…

ئۇنىڭ پۇشتى ـــ گۈلزارنىڭ قورسىقىدىكى مۇشۇ بالا قەدىرلەشكە ، ئاسراشقا لايىق ئەمەسمۇ ! ؟

مانا بۇ بالا ، كۆپ بولسا ئىككى ئايدا ، ئاز بولسا بىر ئايدا يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچىدۇ . ئۇنىڭ تىلى چىقىپ ، تۇنجى قېتىم «داد ـ دا» دېگەن چاغدا ، سوپۇر ئاخۇن ھاياتلىق ئالىمىدە

مەۋجۇت بولامدۇ ياكى... ؟

ياق ! ئۇ ياشىشى ، ئۆز پۇشتىدىن تۆرەلگەن بۇ نارەسىدىنى كۆزى بىلەن كۆرۈشى ؛ قولىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ ، باغرىغا بېسىپ قېنىپ ـ قېنىپ سۆيۈشى كېرەك !... ئۇنى ھەم ئۆزىنى بۇ مەقسەتكە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، گۈلزار قولىدىن كېلىدىغانلىك ھەممىسىنى قىلىشى ؛ قانچىلىك بەدەل تۆلەشكە تېگىشلىك بولسا مەردانىلىك بىلەن تۆلىشى كېرەك . بۇنىڭدىن بۆلەك يول يوق !...

گۈلزار قەتئىي قارارغا كەلدى . ئەمدى ئۇ قانداقتۇر «نو-مۇس» ، «يۈز ـ ئابرۇي» دېگەنلەرنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، ئۆزىنىڭ جىمى «رەسۋاچىلىق»لىرىنى ئۆز ئاغزى ، ئۆز قەلىمى بىلەن جاراستانغا يېيىش بەدىلىگە سوپۇر ئاخۇنغا بېرىلىدىغان قانۇنىي جازانى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللىتىش ، يەڭگىللىتەلمە-سە ، سوراق مەيدانىدا مەتكېرىمدىن قانلىق ئۆچ ئېلىش يولى بىلەن تۇرمىگە كىرىپ ، سوپۇر ئاخۇن بىلەن ئۆمۈرۋايەت بىللە بولۇشنى قولىغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلىدى . ئۇ بىرىنچى قىلىپ ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى بېشىدىن كەچۈرگەنلىرىنى يېپىدىن يېڭىسىغىچە يېزىپ چىقتى . قانچە ـ قانچە تاڭ ئاتماس كېچىلەرنى مۇشۇ ئىشقا مەغۇل بولۇپ تاڭغا ئۇلىغان گۈلزار نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنى ئاۋۇال توختى تۇرغا كۆرسەتمەكچى ، كېيىنكى قەدەمنى ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە باسماقچى بولدى . چۈنكى ، گۈلزار بۇ گۇڭشىدا پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىشىنەتتى . گۈلزار يازغا-لىرىنى قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چىقىپ ، تۈزىتىشكە تېگىشلىك جايلىرىنى تۈزەتتى . ئاندىن خۇشخەت قىلىپ كۆچۈرۈپ چىقتى ـ دە ، ئۇنى ئىزدەپ ئارقىمۇ ئارقا ئىككى قېتىم گۇڭشىغا كىرگەن بولسىمۇ ئۇنى تاپالمىدى . كەچقۇرۇن ياتقىغا ئىزدەپ كىرىش-

تىن ھېيىقتى... مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۆزى گۈلزارنى ئىزدەپ كىرىپتۇ . گەپ - سۆزىدىن قارىغاندا ، سوپۇر ئاخۇننىڭ ئاغزىدىن بەزى ئىشلارنى ئۇققان ئوخشايدۇ . چالا قالغان يېرىنى مانا بۇ خەتتىن ئۇقسۇن !...

گۈلزار سوزۇپ بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋەتتى - دە ، خورما رەڭ چىپەرقۇت پاختىلىق كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىدىن چىرايلىق تۆت قاتلانغان مايسا رەڭ دۇردۇن ياغلىقنى ئېلىپ ، كۆزلىرىنىڭ جىيىكى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۇچىنى سۈرتتى . ئاندىن ، شىرەنىڭ تارتمىسىدىن ئىچىگە «ئۇزۇندە» ، «ئۇچ ئەسەر» ۋە بىرەر زاغرىنى سېلىپ ، ئۆيدىن ، ئىشخانىدىن چىقىسىلا بوينىغا ئېسىپ يۇرۇدىغان چاقماقنىمۇ ماشىرەڭ بىرىزىنت سومكىنى ئالدى - دە ، ئۆزى ئاق قەغەزنى يەملەپلا ياسىغان يوغان كونۋېرتنى توختى تۇرغا ئىككى قوللاپ سۇندى .

— بۇنى كۆرۈپ باقسىلا ! — دەپ ئىلتىجا قىلدى ئۇ ، — ھەممە گەپنى يېزىپ قويغان . سىلىنى ئىككى قېتىم ئىزدەپ بېرىپ تاپالمىدىم...

— شۇنداقمۇ ؟ — توختى تۇر تەبەسسۇم قىلغاچ ، كونۋېرتنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى ، — ئىزدەپ كەلگىنىڭىزنى بىرى ماڭا دەپقويسىچۇ... نېمە ئىش بىلەن ئىزدىگەنتىڭىز ؟

— مۇشۇ خەتنى كۆرسىتەي دەپ...

— ھە... ئاۋارە بوپسىز - دە... مەن ھازىرلا كۆرەي... توختى تۇر كونۋېرتتىن خەتنى چىقاردى . خەت كەم دېگەندىمۇ يىگىرمە بەت كېلەتتى . توختى تۇر بىرىنچى قۇرنى ئوقۇش بىلەنلا ئۇنىڭغا بېشىچىلا كىرىپ كەتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇ قانداقتۇر «خەت» ئەمەس ، بەلكى بىر نومۇسى بۇلغانغان ناتىۋان

ئايالنىڭ يۈرەك قېتىدىن ئۇرغۇپ چىققان ھەسرەتلىك شىكايەتنا-
مە ياكى ئادەمنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان ئېچىنىشلىق ھېكايە
ئىدى ! توختى تۇر ھەربىر قۇر ، ھەربىر جۈملىنى ياندۇرۇپ -
ياندۇرۇپ ئوقۇيتتى . ئوقۇغانسېرى تەرى تۇرۇلۇپ ، كۆزلىرى
غەزەپتىن چاقنايتتى . بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلىپ ، قوۋۇزلە-
رى لىپىلدايتتى . كېتىپ - كېتىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ،
تۆكۈرۈكىنى يۇتاتتى . كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنى كۈزىتىپ ئول-
تۇرغان گۈلزار بۇرنىنى ، كۆزلىرىنى سۈرتۈش بىلەن بەنت
ئىدى...

توختى تۇر خەتنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئوقۇپ بولدى .
ئەمدىكى قۇرلاردا ئۇنىڭغىمۇ ، بىزگىمۇ مەلۇم بولمىغان ئاجايىپ -
غارايىپلارنىڭ مۇقەددىمىسى باشلانغانىدى .

توي كۆچۈرگۈچىلەر توي سوۋغىسى — رەئىس ماۋزېدۇڭ-
نىڭ ئەينەكلىك رامكىغا ئېلىنغان رەڭلىك سۈرىتى بىلەن «گۆ-
ھەر كىتاب»لارنى ئۆينىڭ تەكچىلىرىگە تىزىۋېتىپ ، ئۇلار بىلەن
خوشلاشتى . يا سوپۇر ئاخۇن ، يا گۈلزار ئۇلارنى ئۇزىتىپ
چىقمىدى . ئۇلارنىڭ كۈلۈشكەن ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىشقان
ئاۋازى تېخى يىراقلاشماستىن ، ئىشىككە يۆلىنىپ ئارانلا يەر
دەسسەپ تۇرغان سوپۇر ئاخۇن دەلدۇگۈنۈپ ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇ -
رىسى — بىر باغ پاخال بىلەن يېپىپ قويۇلغان تۆڭلۈكنىڭ
ئۈدۈلىغا كەلدى - دە ، قوللىرىنى ئېگىز - پەس پۇلاڭلىتىپ ،
ئۆينى بېشىغا كىيگۈدەك ئەلپازدا ۋارقىراپ كەتتى :

— توي دېگەن مۇشۇنداق بولامدۇ ؟ ! نىكاھ قىلىنىڭ دېسە
ئۇنىماي ، ئادەمگە ھاراق ئىچكۈزۈپ ئىمانىنى بۇلغاپ... ھۇ ،

مەتكىرىم دېگەن ئوغرى !... تېخى «ساڭا ئاتىدار چىلىق قىلدىم» دەيدا... ئالمايمەن ! ئۇنداق نىكاھ قىلمايدىغان خوتۇننى ئۆلتۈر- سەڭمۇ ئالمايمەن ! ھۇ ، ھۇ !...

سوپۇر ئاخۇن بىر كىمدىن قاتتىق تاياق يېگەن قىز بالىدەك ھۇقىيتىپ يىغلاپ ، يۈزلىرىنى شۇنداق چاڭگاللىغانىدى ، سەنتۈ- رۈلۈپ كېتىپ ، ئۆينىڭ تۆرى ـــ مورا ئۇچاقنىڭ تۈۋىگە سې- لىنغان كۆرپىدە قورۇنۇپ ، قورقۇمسىراپ ئولتۇرغان گۈلزار- نىڭ ئالدىغىلا دۈم يىقىلدى . بۇنىڭسىزمۇ جېنى ئىچىدە چېپىپ يۈرگەن گۈلزار چاچراپ ئورنىدىن قوپتى ـ ده ، پەگاغا چۈشۈپ ، ئىشىككە يۆلىنىۋالدى . يۈرىكى ئات چاپقاندەك دۈپۈلدەپ ، تىنە- قى زادى ئىچىگە چۈشمەيتتى ، تېشىلەلمەي ئاران تۇرغان كۆزلە- رى بۇلاققا ئايلاندى . لېكىن ، ئۇن قويۇپ يىغلىمىدى . ھەممە يېرىدىن چىپىلداپ تەر ئېقىپ ، كەچ كۈز يوپۇرمىقىدەك لاغىل- داپ تىترەيتتى...

سوپۇر ئاخۇن مەتكىرىمنى ۋە يەنە كىملەرنىدۇر ئاغزى بېسىلماي تىللىغاچ ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئورنىدىن قوپۇشقا تىرىشاتتى ـ يۇ ، قوپالمايتتى . بىردەم كىچىك بالىدەك ئۆمىلە- سە ، بىردەم يەرنى مۇشتلاپ ، كىگىزدىن توپا چىقىرىۋېتەتتى . تېخى كىگىزنىڭ يىرتىقىغا قولى كىرىپ قېلىپ ، لىگەندەك يەرنى ئۈزۈپمۇ ئالدى...

بۇنداق ھالەت بىر سائەت داۋاملاشتىمۇ ياكى بىر يىلمۇ ؟ گۈلزار پەقەت بىلمىدى . بىلگۈدەك خۇدىمۇ ، مادارىمۇ يوق ئە- دى . تاكى سوپۇر ئاخۇن ئاياغلىرىنى ئۈزۈن سۇنۇپ ، قوللىرى- نى ئىككى يانغا سوزۇپ دۈم ياتقان پېتى خارقىراپ ئۇخلاپ كەتكەندىلا گۈلزار ئېسىنى يىغدى .

«يەنە بىر گەپ ، تويدىن كېيىن سوپۇر سىزنىڭ قىز ئە-
مەسلىكىزنى ، قورسىقىڭىزدا بالا بارلىقىنى ھەرگىز بىلمەيدۇ
... نېمىنى نېمە قىلىپ ، مانا بۇنىڭغا مەن كېپىل... »

مەتكېرىم توغرا ئېيتقانىكەن ، سوپۇر ئاخۇن بۇ تۇرقىدا گۈلزارنىڭ «قىز - چوكانلىقى» ئۈياقتا تۇرسۇن ، ھەتتا ئۇنىڭ قېشىدا بارلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . بەلكى ئۇخلاپ قېنىپ ، مەسلە-
كى پۈتۈنلەي يېشىلگەندىمۇ بىلمەس ! ؟

گۈلزارنىڭ كۆڭلى سەل ئارامىغا چۈشتى . ئۇستىدىن بې-
سىپ تۇرغان يوغان تاغ ئاغدۇرۇلغاندى ، يەڭگىل تىندى .
تۈيۈپ - تۈيمايلا تەبەسسۇم قىلدى . ئۇ ئىككى ئايدىن بېرى
مۇشۇنداق يەڭگىل تىنىپ باقمىغان ، تەبەسسۇم قىلىشنى ئۇنتۇپ-
مۇ قالاي دېگەن . ئۇنىڭ نالىسى تەڭرىگە يەتتىمۇ ياكى پېشانىسە-
گە پۈتۈلگەن قىسمەت شۇنداقمۇ ؟ ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنى ئار -
نومۇس شوتىسىنىڭ ئەبجەق ۋاخىنىلىرىدىن تېيىلدۇرۇۋەتمەي ،
ئامەت راۋىقىنىڭ ئارامبەخش پىشانىڭغا يەتكۈزدى !...

ئەر — ئون سەككىز ياشلىق قىز ئۇچۈن ئېرىشىش ئىنتا-
يىن زۆرۈر بولغان بىباھا ئەڭگۈشتەر !

ئەر — ئون سەككىز ياشلىق قىز ئۇچۈن كەم بولسا بولمايدىغان «يېرىم خۇدا» ، كۆچلۈك قول - قانات ، ھېچقانداق نەرسە ئورنىنى باسالمايدىغان مەزمۇت ئارقا تىرەك ! !

ئەر — ئون سەككىز ياشلىق قىز ئۇچۈن لەززىتىنى ھېچنېمىگە تەڭلەشتۈرگىلى ، قىممىتىنى ھېچقانداق نەرسە بە-
لەن ئۆلچىگىلى بولمايدىغان ئابى ھايات بۇلىقى ؛ مەڭگۈلۈك راھەت - پاراغەت مەنبەيى ! ! !

گۈلزارنىڭ ئالدىدا ھاراقنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن ئۆزە-

ىنىڭ نېمە ، كىم ۋە نەدە ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇغان ھالدا خارقىراپ ئۇخلاۋاتقان مانا بۇ يىگىت دەل ئاشۇنداق ئەر . گەرچە ئۇ گۈلزار ئېرىشىشنى ئارزۇلىغاندەك ئۇنچىلا چىرايلىق ، ھال ـ كۈنى ئوبدان ، ئىلىم ـ بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن ، ئەقىل ـ پاراسەتتە تەڭتۇشلىرىنى بېسىپ چۈشىدىغان پەۋقۇلئاددە ئىقتىدارلىق يىگىت بولمىسىمۇ ، ئۆزىنىڭ ياۋاش ـ يۇمشاقلىقى ، قوش كالا سىدەك ئىشچان ـ مىننەتسىزلىكى بىلەن پۈتۈن گۈڭشېنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن كەمتەر ، ئاق كۆڭۈل ئەر . باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ ، ئۇنى شۇنداقلا پارچىلايدىغان بولسا ، گۈلزارداەك ئىككى چىقمىسا ھېساب ئەمەس !

ئۇنىڭ جىسمىدە گۈلزارغا كېرەكلىك ھەممە نەرسە بار !

گۈلزار شۇنداقلا قول سوزسا ، تويى بولغان قىز توي كېچىسى ئېرىشىشكە تېگىشلىك بولغان ھەممە نەرسىگە بىمالال ئېرىشەلەيدۇ ! تېخى قارشى تەرەپنىڭ زورلۇقى ، مەجبۇرلىشى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۆزىنىڭ خاھىشى ـ ئىختىيارى بىلەن !...

تېخىمۇ مۇھىمى ، ئۇنىڭ بۇلغانغان تېنى «پاكلىنىپ» ، كۆڭۈل غەشلىكى تەلتۆكۈس تۈگەيدۇ . ئەتە تاڭ ئاتقاندا ، گۈلزار قىلچە قورۇنماستىن ، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە ئۇدۇل قارىيالايدۇ . ھېچكىم (مەتكېرىمدىن باشقا) ئۇنىڭ «بۇزۇلۇپ كەتكەن» لىكىنى بىلمەيدۇ . بىر مەزگىل ، ئەڭ كېچىككەندىمۇ قورسىقىدىكى بالا يەرگە چۈشكۈچە سەۋر قىلىپ ئۇنىڭغا خوتۇن بولۇپ تۇرۇپ ، بىرەر ئىشنى باھانداپ ئۇنىڭ بىلەن ئاجرىشىپ كەتسىلا ھەممە ئىش تۈگىمەمدۇ ؟ ! ئەخمەق ، بالىنىڭ غېمىدە قاپتۇ تېخى... سالامەت تۇغۇپلا ئالسا ، يا سوپۇر ئاخۇنغا تاشلاپ بېرىدۇ ، يا بولمىسا...

گۈلزار سوپۇر ئاخۇننىڭ بېشىدا ئۆره تۇرۇپ ، چىقىرغان دۆڭى ، چۈشىگەن ئويى قالمىدى . ئۇيان بېرىپمۇ ، بۇيان كېلىپمۇ بۇگۈن كېچىنى قانداق ئۆتكۈزۈشته چېكى توختىمايۋاتاتتى . ئورۇننى نەگە ، قانداق سېلىش ؛ سوپۇر ئاخۇننى ئورۇنغا قانداق ياتقۇزۇش ؛ ئۆزى نەده ، قانداق يېتىشمۇ ئايىغىغا يەتكىلى بولمايدىغان بىر غەم ئىدى... گۈلزار ئۆينى سۈپۈرۈپ ، مېھماندىن كەشى سىرتتىن ئالغاچ كىرگەن لاي ، چالما ، ئەخلەت - چاۋارلارنى پەگاغا دۆۋىلىدى - ده ، نەچچه قېتىم سوپۇر ئاخۇنىڭ ، نەچچه قېتىم ئۆزىنىڭ كۆرپىسىنى قولىغا ئالدى - يۇ ، يەنه جايىغا قويۇپ قويدى...

توۋا ، نېمىدېگەن خورلۇق بۇ ؟ تېخى بايىلا تويى بولغان بىر قىزنىڭ تۆر - پەگىرىنى بىلمەيدىغان بىر ئۆيگه ئۇياندىن كىرىپ ، بۇياندىن سۈپۈرگه ، يوتقان - كۆرپه كۆتۈرۈپ يۈرۈشى نېمىدېگەن ئەجەبلىنەرلىك ئىش - هه !... كاشكى ، ئىلگىرى بىرەر قېتىم بولسىمۇ سوپۇر ئاخۇنىڭ قولىنى تۇتقان ، هېچ بولمىغاندا ، ئۇنىڭ بىلەن بىرده‌م - يېرىمده‌م ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئولتۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى بىر - بىرىگه چېتىش توغرۇلۇق تاتلىققىنا تۆت ئېغىز مۇڭداشقان بولسا كىم‌نىڭ دەردى !؟... ئۇلار ئەزەلدىن بىرەر ئېغىز گەپلىشىپ بېقىشمىغان ، سوپۇر ئاخۇن قانداقكىن ، گۈلزار ئۇنىڭ ئاۋازى قانداق چىقىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . مانا بايا ئاڭلىدى ، هارۋىكەشنىڭ ئاۋازى هارۋا چاقىنىڭ ئاۋازىدىن پەرقلەنمەيدىكەن ؛ قوپاللىقى تۇرۇپ تۇرسۇن ، ئىشلەتكەن سۆز - ئىبارىلىرىدىنلا ئادەمنىڭ تېنى جۇغۇلدايدۇ ! گۈلزار ئۇنىڭ ئاۋازىنى سەسكىنىپ ، قورۇنۇپ ، تىترەپ تۇرۇپ ئاڭلىدى . گەرچه ئۇ مەتكەپ

ىمنى ۋە يەنە كىملەرنىدۇر ئانا ـ مانىسىنى قوشۇپ ـ قارماپ تىللاۋاتقان بولسىمۇ گۈلزارغا ئۆزىنى تىللاۋاتقاندەك تۇيۇلدى...

مانا هازىر ئۇ بىخود ، بىر كىم گېپىنى بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتـ سە ، جان قۇشىنىڭ تەن قەپىسىدىن قانداق ئۇچۇپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمايدۇ .

بۇ گۈلزارغا كەلگەن ئامەتمۇ ياكى... ؟

ئامەتمىش... تۇفي ! قۇرۇپ كەتسۇن ئۇنداق «ئامەت» ! ! !

گۈلزارغۇ ئادەم ، ئادەم بولغاندىمۇ ، ئەركەك زاتىنىڭ جىسـ مىدا ئايال زاتى ئۈچۈن ئاپىرىدە قىلىنغان شېرىنلىك ـ لەززەتـ تىن تېرىقچىلىك تېتىپ بېقىشقا ئۈلگۈرمىگەن ناتۇۋان قىز . هايۋان جېنىدا ئەركىكى چىشىسىنى قوغلىمىسا ، مۇندا قچە ئېيىتـ قاندا ، ئۆز تىلى بىلەن مۇھەببەت ئىزهار قىلمىسا ، چىشىسى هەرگىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن جۈپلەشمەيدۇ . شۇنداق ئىكەن ، گۈلزار قايسى يۈزى بىلەن سوپۇر ئاخۇن بىلەن بىر يوتقاندا يېتىپ ، ئەتە قانداق بېشىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن قوپۇدۇ ؟ ! جىنسىي ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈنمۇ ياكى «قارا» بولغان يۈزىنى ئاقارتىپ ، ئۆزىنىڭ «بەدىنىگە ئەركەك چىۋىن قونمىغان قىز» ئىكەنلىكىنى خەلقى ئالەمنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈنمۇ ؟...

ئەلۋەتتە كېيىنكىسى ئۈچۈن !

چۈنكى ، هېلىقى نەس باسقان كېچىدىن كېيىنلا ، گۈلزاردا جىنسىي هەۋەس دېگەن نەرسە تۈپ يىلتىزىدىن قۇرۇغان . «ئەر» دېگەن ئاتالغۇنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا نىسبەتەن قىزلارغا بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان دەهشەتلىك نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان . بـ ـراق ، ئۇنىڭدىكى چەكسىز ئار ـ نومۇس تۇيغۇسى ئۇنى مۇشۇ «ئەر» گە باغلاپ قويدى . بۇگۈن كېچە مۇشۇ «ئەر» گە ئۆزىنىڭ

«مەسۇمە پاك قىز» ئىكەنلىكىنى «ئىسپاتلاپ» بېرەلىسىلا ، مەڭگۈ «پاك خوتۇن» ، «پاك ئانا»... سۇپىتىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىۋېرىدۇ .

سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن قارىغاندا ، گۈلزار چوقۇم مەقسىتىگە يېتەلەيتتى . لېكىن...

«... نىكاھ قىلىشىڭ دېسە ئۇنىماي ، ئادەمگە ھاراق ئىچكۈزۈپ ئىمانىنى بۇلغاپ... ئالمايمەن ! ئۇنداق نىكاھ قىلدۇرمايدىغان خوتۇننى ئۆلتۈرسەڭمۇ ئالمايمەن !... »

سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ مۇشۇ گەپلىرى تۇيۇقسىز ئېسىگە كېلىپ قالغان گۈلزار باشقىچە ئەقىل تاپقاندى ، گۈلزار ئۆزىنىڭ يوقان ـ كۆرپىسىدە ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا ئورۇن راسلاپ ، تارتقۇشلاپ يۇرۇپ سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ كىيىمىنى سالدۇردى ـ دە ، يۇمىلىتىپ ئاپىرىپ ياتقۇزۇپ ، ئۇستىنى مەھكەم چۇمكۈەتتى . ئاندىن ، سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ يوتقان ـ كۆرپىسىنى مەرەپتىن ئېلىپ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يايدى . سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ پات ئارىدا ئويغىنىدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن ئىچ كۆڭلىكىدىن بۆلەك كىيىملىرىنى سېلىپ ، سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ بېشىدىكى تەكىيە ئاستىغا تىقىپ قويدى ـ دە ، مەشنىڭ ئالدىدا تىزىنى قۇچاقلاپ تۇگۈلۈپ ئولتۇردى . تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ، ئۇ قارەك ئاق ، پاختەدەك يۇمران بىلەكلىرى ، يېرىمى ئىچ كۆڭلەك سىرتىغا چىقىپ تۇرغان ، قۇيغان ئۆپكىدەك چىلىك ۋە جۇلالىق ئەمچەكلىرىگە كۆزى چۈشكەندە ، كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ «ۋىللىدە» قىزىراتتى ـ يۇ ، ھايال ئۆتمەي ئەسلىگە كېلىپ ، غۇرۇرى قاتتىق خورلانغانلىقىغا مەيۇس قىياپەتكە كىرىۋالاتتى...

فۇداۋيۇەننىڭ ئاۋازى كەلدى . سوپۇر ئاخۇن تېخىچە بۆ-

شۇكتىكى بوۋاقتەك بىغەم ، شەرىن ئۇيقۇدا . گۈلزار ئۆزى رول ئالغان «ئويۇن»نى ئۇنتۇغا كۆرسەتكۈسى كېلىپ نەچچە قېتىم ئۇنىڭ يېنىغا يېقىن بېرىپ ، ئۇنتۇغا كەينىنى قىلىپ ئولتۇرۇۋېپ باققان بولسىمۇ ، سوپۇر ئاخۇن كۆزلىرىنى ئېچىپ ئۇنتۇغا قاراش تۇگۈل ، بىرەر ئەزاسىنى مىدىرلىتىپمۇ سالمىدى . گۈلزار بىرەر شەپە چىقىرىپ ئۇنى ئويغاتماقچى بولدى - يۇ ، يۈزى چىدىمىدى...

گۈلزار ئىشىك يوچۇقىدىن قاراپ تالڭ سۈزۈلۈشكە باشلىغانلىقىنى سەزدى . بۇنتۇسىزمۇ ، مەلۇم ئېھتىياج ئۇنى سىرتقا چىقىشقا قىستاۋاتاتتى . «ئويۇن»نى ئاياغلاشتۇرۇۋېپ ، «پەردە»نى ياپمىسا بولمايتتى . ئۇ سوپۇر ئاخۇنغا قاراپ بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن پەگانىڭ بۇلۇڭىغا توختىتىلغان چىلەكتىن قاپقارا مىس چوگۇنغا لىق سۇ توشقۇزۇۋېپ ئوچاققا توختاتتى - دە ، ئوت يېقىۋەتتى . ئاندىن پەگادا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېپ ، نوگايدا سۇ ئېلىپ چاچلىرىنى قويۇق نەمدەپ تارىدى . ئىككى نوگاي سۈنى يەرگە تۆكۈۋېپ شىلەمپەت قىلدى . ئاخىردا كىيىملىرىنى ئېلىش باھانىسىدە تەكىينى خېلى بەك مىدىرلاتقان بولسىمۇ سوپۇر ئاخۇن تۇيمىدى . «تۇيدى» دېيىلسە ، ئۇياندىن بۇيانغا ئۆرۈلۈپلا قويدى . پىلانى كۆپۈككە ئايلانغان گۈلزار كىيىمىنى كىيىپلا سىرتقا چىقىپ كەتتى... تاجىگۈل «يوقلاق» ئېتىپ كەلگەندە ، ئۇ تېخى ھاجەتخانىدا ئىدى . تاجىگۈل بىلەن قانداق كۆرۈشتى ، ئۇنىڭ قولىدىكى داستىخاننى قانداق ئالدى ؟ ئىزا ، خورلۇق ، نومۇس ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتىمۇ - خوشلاشمىدى ؟ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختاپ قالغىنىنىمۇ تۇيمىدى . ئۇ سوپۇر ئاخۇننىڭ ئويغاقلىقىنى كۆرۈپلا يىغلاپ تاشلىدى . سوپۇر

ئاخۇن تىنچلىق سوراپ ، ئۆزرە قويغانىدى ، ئۇ دەرھال يېڭى «پەدە» چىقىرىپ ، سوپۇر ئاخۇنىنىڭ ئاخشام مەسلىكتە دېگەن گەپلىرىنى ئۆز گېپى قىلىپ ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى . كۇتمەگەندە ، سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى راستقا ئېلىپ ، نىكاھ قىلدۇرۇۋېتىشنىڭ گېپىنى قىلغانىدى ، گۇلزار بىر ئېسىلۋالغانچە قويۇپ بەرمىدى ۋە ئۆز گېپىنىڭ راستلىقىنى تېخىمۇ ئىسپاتلاش ئۈچۈن :

— ئىتتىك قوپۇپ غۇسلى قىلىۋەتسىلە ! ھېلى تاجىگۇل كېلىپ كەتتى . سەل تۇرۇپ يەنە بىر كىم كېلىپ قالسا... — دېگىنىچە سىرتقا چىقىپ ئىشىكنى ياپتى . ياپتى - يۇ ، ئىچ - ئىچىدىن كۇلكە ئېتىلىپ چىقىپ ، ئىككى قولى بىلەن ئاغزىنى تۇتۇۋېلىشقا ئاران ئۇلگۇردى...

لېكىن ، ئۇنىڭغا ئۇزاق كۇلۇش نېسىپ بولمىدى . ئارىدىن ھەپتە ئۆتتى - ئۆتمىدى ، بىر كۈنى گۇلزار ئىككى چېلەككە بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ ئۆيگە كېتىۋاتسا ، تۇيۇقسىز مەتكېرىم يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا ئالدىدا پەيدا بولۇپ ، يولىنى توسۇپ :

— ھە خانىم ، سوپۇر بىلەن ئەپلىشىپ قالدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سەت ھىجايدى .

— ھەئە ، — دېدى گۇلزارمۇ قىلچە تارتىنىپ - قورۇنۇپ ئولتۇرماستىن .

— قانداق ؟ مەن دېمەپمىدىم... قىز ئەمەسلىكىڭىزنى بىلمەي قاپتۇ - دە ، ئۇ گۇي ؟

— .....

— قورسىقىڭىزدا مېنىڭ بالام بارلىقىنى تۇيدۇرۇپ قويمىغانسىز ؟

— ياق .

— ياخشى ! ئىشەنچلىك ئىشقىمۇ بىرمۇنچە يىغلاپ يۈرەمدىغان ؟ ! مەن باشتىلا سەزگەن ، قالتىس پەمىڭىز بار ئىكەن !... سىزگە قول قويدۇم ! قورسىقىڭىزدىكى بالىنى ئوبدان ئاسراڭ . چۈشۈپ كېتىپ قالمىسۇن !... تولغاق تۇتقانىنى بىلەمسىز ؟ نېمىنى نېمە قىلىپ ، بىلمىسىڭىز ، خوتۇن خەق يامان ، ئۆگىتىدۇ ... شۇنداقلا تولغاق تۇتسا ، ماڭا شەپە بېرىۋېتىڭ . ئۆزۈمنىڭ خادىكى بىلەن ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئەۋەتىپ ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ھەممە ئىشىڭىزنى توغرىلايمەن... ماقۇلمۇ ؟

— ماقۇل .

— .....

بۇنداق «غەمخورلۇق» پەقەت ئۇزۇلمىدى . گۈلزار قاچان يالغۇز قالسا ، مەتكېرىم ئوڭچى تايغاندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولاتتى - دە ، ئۇنى بۇنى تاپىلايتتى ، ئۇنى - بۇنى تەڭلەيتتى . گۈلزار رەت قىلسا ، يا زورلاپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويىاتتى ، يا ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويۇپ كېتىپ قالاتتى . گۈلزارمۇ ئۇ نەرسىلەرنى شۇئان يەرگە ئېتىپ ، دەسسەپ چەيلىۋېتەتتى... تېخى بىر دەم ئېلىش كۇنى ، مەتكېرىم مۇرىسىگە ئوڭ مىلتىقىنى ئېسىپ سوپۇر ئاخۇننى ئىزدىگەن بولۇپ ئۆيگىلا ئۇسسۇپ كىر-دى . گۈلزار ھويلىدا ئەتىيازنىڭ سېرىق ئاپتىپىغا قاقلانغاچ كىر يۇيۇۋاتاتتى . بارغانسېرى كۆپۈپ ، تەشتەككە پاتماي سىرتقا يامراۋاتقان سوپۇن ماغزىپىغا تىكىلگىنىچە خىيال دەريا سىدا ئۇزۇ-ۋاتقان گۈلزار مەتكېرىمنىڭ قاچان ھويلىغا كىرىپ ، كەينى تەرىپىدە ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرغىنىنى تۇيمايلا قالدى . تۇيغاندا بولسا ، سەسكەنگىنىدىن چۈراپ ئورنىدىن قو-

پۇپ ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە نەشتەردەك قادالدى . قولىدىكى ماغزاپـ
نى سۇرتۇپمۇ ئەتمىدى . ئىككىيلەننىڭ ئارىلىقى بىر مېتىرمۇ
كەلمەيتتى .

ـــ سوپۇر دېگەن ئاداش كۆرۈنمەيدۇغۇ ؟ ـــ دەپ ھىجايـ
دى مەتكېرىم ، ـــ ئۇنىڭ مەينىتىنى بىر ئېرىتىۋېتەي دەپسىز ـ
دە !... ھى ـ ھى ـ ھى... ياخشى ، ھەر نېمىدېگەنبىلەن شەھەر
قىزى ـ دە !... بۇياققا ئۆردەك ئانقىلى كەپتىم . سىزدىن قورـ
قۇپ قېچىپ كەتتىمۇ ؟ بىرىمۇ ئۇچرىمىدى... نېمىنى نېمە قـ
لىپ ، سالامەت تۇرغانسىز ؟

گۈلزار ئېغىز ئېچىشقا ھارسىنىپ : «ھىم» دەپ دىمىغىنى
قاقتى ھەم كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ ، قاياققىدۇر قارىۋالدى .
شۇ چاغ ، مەيدىسىدە چايان ئۆمىلەۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، سەسكەنـ
گىنىدىن چېكىسىدىن مۇزدەك تەر ئۆرلىدى . ۋۇجۇدىغا تىترەك
ئولىشىپ ، پۇت ـ قولى بوشىشىپلا كەتتى . كۈپكۈندۈزدە ، يەنە
كېلىپ ئۆز ھويلىسىدا يۈز بەرگەن بۇ نومۇسسىز قىلىق ئۇنى
ئەقلىدىن ئازدۇرغىلى تاس قالغانىدى . چۈنكى ئۇ ، ئون سەككىز
يىللىق ئۆمرىنى تەڭتۇش ئوغۇللار ئارىسىدا ئۆتكۈزگەن ، ئۇلار
بىلەن ئىرمىشىپ ـ چىرمىشىپ ، ۋىلىقلاپ كۈلۈپ چاقچاقلـ
ىشىپ ، نۇرغۇن شەپشەكلىكلەرنى قىلغان ؛ ئوغۇللارمۇ ئۆز نۆۋـ
تىدە ئۇنى پوكاندەك قىزارتىۋەتكۈدەك بەد قىلىقلارنى قىلغان
بولسىمۇ ، ھېچقايسىسى ئۇنىڭ مەيدىسىگە قول ئۇزىتىپ باقمـ
ىغان ، «ئۇزاتتى» دېگەندىمۇ ، ھېچقانداق غەرەز ـ مەقسەتسىزلا
ئۇزاتقان بولسا كېرەك ،گۈلزار قىلچە غەلىتىلىك ھېس قىلمـ
ىغان ، ھەتتا ۋۇجۇدى يايراپ ، كۆڭلى سۆيۈنگەن . بەزىدە چاڭـ
دۇرمىسا ، بەزىدە : «ئەسكى...» دەپ قويۇپلا بولدى قىلغان...

هازىر گۈلزارنىڭ مەيدىسىگە تەككىنى قانداقتۇر ھەقىقىي بىر ئەركەك زاتىنىڭ قولى ئەمەس ، بەلكى بىر زەھەرلىك چايانىنىڭ نەشتىرى ۋە ياكى ھەممە يېرى قان ـ يىرىڭ ، نىجاسەت بىلەن بۇلغانغان قورقۇنچلۇق مەخلۇقنىڭ ئۆتكۈر تىرنىقى ئىدى ! بۇ نەشتەر ، بۇ تىرناقلار ئۇنىڭ قېنىنى شوراپ ، دېمىنى كېسىپ ، تىلىنى باغلاپ ، پۈت ـ قوللىرىنى مىدىرلىتالماس قىلىپ قويغانىدى . پەقەت مېڭىسىنىڭ كىچىككىنە يېرىلا سېزىمىنى يوقاتمىغانىدى . ئۇ سېزىپ تۇراتتى . نېمە قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ گۈلزارغا شۇ ئۆگەتتى :

ـــ تۈفىي !...

گۈلزار پۈتۈن كۈچى بىلەن مەتكەبىرىمنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى . ماغزاپ يۇقى قوللىرىمۇ تەڭلا ئىشقا چۈشۈپ ، «چايان» نى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى . بۇنداق زەربىنى كۈتمىگەن مەتكەبىرىم بىر قەدەم كەينىگە داجىپ ، چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن يۈزىنى سۈرتۈشكە باشلىدى . چىرايى غەزەپتىن كۆكىرىپ كەتكەنىدى .

ـــ بۇنچە قىلىپ كەتمەك ، خېنىم ! ـــ دېدى ئۇ چىشلىرى ئارىسىدىن ھەم زورلاپ كۈلۈمسىرىدى ، ـــ مەن تۈتمىغان ، كۆرمىگەن نەرسىمدى ئۇ !؟ ھى ـ ھى ـ ھى... مەن تۈتۈپ ، ئويناپ تويۇپ «ھۆ» دېگۈدەك بولغاندا ، سوپۇرغا تاشلاپ بەرگەن بىر نېمىنى...

ـــ چىقە لۈكچەك ! ھېلى بىكار...

گۈلزار شۇنداق دەپلا قولىغا نوگاينى ئېلىپ ، دەرۋازا تۈۋىگە بېرىۋالدى . ئەلپازىدىن ھازىرلا ۋارقىرايدىغاندەك قىلاتتى . مەتكەبىرىم «ھىم» دەپ قويۇپ تاشقىرىغا ماڭدى . گۈلزارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ بولۇپ :

— ماقۇل ، مەن چىقاي··· سىزمۇ قىزلىقىڭىزنى كىم ئالغانلىقى بىلەن قورسىقىڭىزدىكى كىمنىڭ بالىسىلىقىنى ئۇنۇتۇپ قالماڭ ! — دېدى - دە ، كۆزدىن يوقالدى···

مۇنداق ئىشلار كېيىنمۇ بولدى . بىر ئەمەس ، كۆپ قېتىم بولدى . گۈلزارنىڭ سىلكىشلىرى ، ھەتتا ئۇنىڭ ئانىسى ، ئاچا - سىڭىللىرىنى ئاغزىغا ئېلىپ تىللاشلىرىمۇ ئۇنىڭغا سەي بولمىدى . نىيىتىدىن ياندۇرالمىدى . لېكىن ، ھېچ نەرسىگىمۇ ئېرىشەلمىدى .

كۈنلەر ، ئايلار ئۆتكەنسېرى ، گۈلزار تېخىمۇ «قېتىپ قېلىشىپ» كەتتىمۇ قانداق ؟ ئۇنىڭ «قىزلىق ، بالا» توغرىسىدىكى ئاگاھلاندۇرۇشلىرىنى ئاڭلىغاندا يىغلاش ئورنىغا «بالا دەملا ؟ مەن تېخى ئۇنى 〈چۈشۈمدە چىشلىگەن ئىتنىڭ چىشى قالدۇرغان يارا〉 دەپ يۇرۇپتىمەن··· شۇ ئىت سىلە ئىكەنلە - دە ، مەي جۇرېن !··· » دەپ مەسخىرىلىك ھىجىيىدىغان بولۇۋالىدى . مەتكېرىم شۇنداقلا كۆزدىن غايىب بولۇشىغا ، كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلەتتى . قولىدىن كەلسە ، كۈندىن - كۈنگە يوغىناپ - دومبىيىپ كېتىۋاتقان قورسىقىنى يېرىپلا ، ئۆزىنى مۇشۇ كۈنگە قويغان «يارا»نى ئېلىۋەتكۈسى كېلەتتى - يۇ ، ھايال ئۆتمەي ، ئۇنداق قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ ، دۇنيادا بارمۇ ، يوقمۇ بولۇپ كېتەتتى .

قىسقىسى ئۇ مەتكېرىمگە قانداق تاقابىل تۇرۇش يولىنى تېپىۋالغانىدى !

بىراق ، پەقەت تاقابىل تۇرغىلى بولمايدىغان بىر ئىش — سوپۇر ئاخۇنغا بولغان غايىبانە يېقىنلىق — ئۇنى كۈندىن - كۈنگە قىينىۋاتاتتى ، ئۆزى تۇيۇپ - تۇيمايلا سوپۇر ئاخۇنغا

مايىل بولۇپ قالدى . سوپۇر ئاخۇننىڭ ئىلگىرى ئۇنىڭغا ھەددى-
دىن زىيادە قوپال كۆرۈنگەن ئۇستىخىنى ئەمدى ئۇنىڭغا تولىمۇ
قاۋۇل كۆرۈنۈدىغان ؛ ئاياغلىرىنى ئالدىرىماي يۆتكەپ ، چېتىنى
سەل كېرىپ مېڭىشى يولۇاسنىڭ مېڭىشىنى ئەسلىتىدىغان ؛
يوغان بېشى ، قارىمۇتۇق ۋە سەل يالپاقراق كەلگەن يۈز كىپتى ،
نېمىدىندۇرر قورقۇپ كەتكەندەك ، ئادەمگە ھېيىقىپراق قارايدى-
غان چوڭ - چوڭ قوي كۆزلىرى قاچاندۇر بىر چاغدا چۈشىدە
كۆرۈپ ئاشىق بولغان يىگىتنى ئوڭىدا كۆرسىتىدىغان بولدى .
تېخى ئۇنىڭ ھەر بىر سۆز ، ھەر بىر ھەرىكىتىدە چاقناپ
تۇرغان ئەدەب - ئەخلاق ، شەرم - ھايانى دېمەيسىزا...

گەرچە ئۇلار بىر قازانىڭ تامىقىنى بىللە يەپ ، بىر ئۆيدە
بىللە تۇرۇشۇۋاتقان بولسىمۇ ، سوپۇر ئاخۇن گۈلزارنىڭ ئۆزى
بىلەن ئەر - خوتۇن بولۇش نىيىتى يوقلۇقىنى بىلىپ قالدىمۇ
ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ ؟ بىرەر موللىغا نىكاھ پاتىھەسى ئوقۇتۇ-
ۋېتىش گېپىنى پەقەتلا ئېغىزغا ئالمىدى . كۈن ئۆتۈپ ، ئاي
ئۆتۈپ ، ئۇنىڭغا ئەستىرى بار چاقچاق قىلىپ تاشلىمىدى . ئاخ-
شىمى ياتىدىغان چاغ بولغاندا ، ئۇ بىرەر ئىشنى باھانىداپ ھويلا-
غا چىقىپ كېتىپ ، گۈلزار يوتقانغا كىرىپ يۆگىنىپ يېتىپ
بولغاندا قايتىپ كىرەتتى - دە ، چىراغنى ئۆچۈرۈپ يوتقىنىغا
كىرەتتى . ئەتىگىنى گۈلزار ئويغىنىشتىن بۇرۇنلا ئورنىدىن
قوپۇپ بامدات نامىزىنى ئوقۇيتتى - دە ، نەگىدۇر غايىب بولاتـ-
تى . داستىخان ئۈستىدە ياكى باشقا چاغدا ، ھەرگىز گۈلزارنىڭ
كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ گەپ قىلمايتتى...

مانا بۇ غەلىتە مىجەز گۈلزارنى ئۇنىڭغا باغلاپ قويدى .
ئەگەر ئۇ ئۈسسۈپلا يوتقىنىغا كىرگۈدەك بولسا ، گۈلزار رازـ-

مەنلىك بىلەن باغرىغا ئۆزىنى ئاتقان بولاتتى . ئوچۇقراق ئېيتساق ، گۈلزارغا نىسبەتەن «نىكاھ» دېگەن نەرسىنىڭ بولۇش - بولماسلىقى ـــ ئىككى تەننىڭ قوشۇلۇشى ، ئىككى يۈرەكنىڭ ژىسال قۇچۇشىدا زادى بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان ئىلاھى تۇسۇق ئەمەس ، بەلكى بىر رەسمىيەت ئىدى ، خالاس . ئەگەر رەسمىيەتتىن گەپ ئېچىلسا ، ھازىر ئېقىۋاتقىنى توي خېتى . ئۇلار جامائەت ئالدىدا ، ھۆكۈمەت ئالدىدا قانۇنلۇق ئەر - خوتۇن ، لېكىن...

شۇنداق ، كېيىنكى ئاۋارىچىلىقنى گۈلزار ئۆزى تاپقان . «مۇھەببەت» دېگەن نەرسىنى ئاللىقاچان بۇلغانغان تېنىدىن ئۈستۈن قويۇپ ، ئاق كۆڭۈل سوپۇر ئاخۇنىنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالدى . مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ چۈچۈلا بولۇپ كەتكىنى بىلەنمۇ ئۇنىڭ پەرۋايى پەلەك ! مۇبادا ئۇ ئۇنىڭ تېنى كىم تەرىپىدىن بۇلغانغىنىنى ، قورسىقىدىكى بالا كىمنىڭ ئىكەنلىكىنى سېزىپلا قالسا ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمىگەندىمۇ ، ئۆيىدە بىر سائەت ، بىر مىنۇتمۇ تۇرغۇزمايدۇ !...

ئۇ چاغدا گۈلزار نېمە بولىدۇ ؟

بۇنى تەڭرى بىلىدۇ !

ناۋادا ، گەپتىن گەپ چىقىرىپ ، گەپ ئارىسىدا «نىكاھ» نى تىلغا ئېلىپ باقسا قانداق بولار !

نېمە ! ئۇ دېگەن ئايال تۇرسا... قانداق ئاغزى بارىدۇ ! ؟

ھەممە يوللار ئېتىك ئىدى . گۈلزار خونۇقۇپ كەتتى . خونۇقۇش ئىچىدە سوپۇر ئاخۇنغا قولىدىن كېلىشچە يېقىنچىلىق قىلغان بولسىمۇ ، سوپۇر ئاخۇن پىسەنتىگە ئالمىغاندەك يۈرۈۋەردى . گۈلزار ئۇنىڭ توي كۈنىدىكىدەك قاتتىق مەست بولۇپ ،

ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىگە ئېسىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى ، ھەتتا ئۇ ئېسىلمىسا ، ئۆزى ئېسىلىپ ، تاكى ئاتقاندا ئۇنىڭ بىلەن چىرمىشىپ ياتقان ھالەتتە ئويغىنىپ ، ئاردىكى «پەردە»نى مەڭگۈلۈك كۆتۈرۈۋېتىشكىمۇ تەييارلىنىپ قويدى . بىراق ، ئۇ تەمە قىلغان ئىش ھەرگىز سادىر بولمىدى . ئەكسىچە ، سوپۇر ئاخۇن تېخىمۇ پەجۋاغ ، تېخىمۇ ئەدەپلىك بولۇپ كەتتى…

«سوپۇر ئاخۇندا ئەرلىك تۇيغۇسى يوقمىدۇ ـ يا ؟ !… »

گۈلزار مۇشۇنداق ئويلاپ بولۇپ قىزىرىپ كەتتى . چۈنكى يەۋالغاندەك كۆڭۈل غەشلىكى ئىچىدە بىرمۇنچە كېچە ـ كۈندۈز ـ لەرنى ئۆتكۈزۈۋەتتى . ئۇيان ئويلىنىپ ، بۇيان ئويلىنىپ ، ئاخىرى ، يۈزىنى «داپتەك» قىلىپ تۇرۇپ ، ئۆزى بىرىنچى بولۇپ گەپ تېشىش نىيىتىگە كەلدى . بىراق…

ھەممە ئىشنى مۇشۇ «بىراق» بۇزامدىكىن ـ تاكى ؟ ئۇ تازا كۆڭۈل توختىتىپ ، سوپۇر ئاخۇنغا دېمەكچى بولغان گەپلىرىنى ئىچىدە قايتا ـ قايتا يادلاپ ، «مانا دەيمەن ، ئەنە دەيمەن» دەپ يۈرگەن كۈنلەردە ، دادىسى ئۇشتۇمتۇت دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى . ئۇلىشىپلا ، ئائىلىسى بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلاشتى . تۇغۇت ، دادىسىنىڭ «ئۇنسۇر» بولۇپ قېلىشى گۈلزارنىڭ جىمى تۇيغۇ ـ ھېسلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنى تىرىك مومايغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . تاسادىپىي بېشىغا قونغان ئامەت قۇشى ـــ ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشىش ـــ ئۇنى پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرۈش نىيىتىگە كەلتۈردى . سوپۇر ئاخۇنمۇ ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاپ ، غەيرىتىگە غەيرەت قوشتى . بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە تەلەپ قىلمىدى . ئەمما ، مەتكېرىم پۇرسەت تاپسىلا ئۇنى «قەرز» تۆلەشكە قىستاپ ئارام بەرمىدى .

ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن «ئوتتۇز كويلۇق غالچا» — زىكرۇللا قانات سۆرەپ ، ئۇنى ئىككى بۆرىنىڭ ئارىسىدا قالغان يالغۇز قوزىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . ئەمدى ئۇ ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق بىر ھىمايىچىگە موھتاج بولۇپ قالغانىدى . بىر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن يۈزىنى «پولو»دەك قىلىپ تۇرۇپ ، «نىكاھ» توغرۇلۇق گەپ ئاچتى .

— مەن شۇ چاغنىڭ ئۆزىدىلا نىكاھ قىلدۇرۇۋېتەيلى دېگەن . كېيىن «ھۆكۈمەت ئۇقۇپ قالسا (ئىدىيىسى خۇراپىي ئىكەن) دەپ ئىشتىن بوشىتىۋېتىشىدىن قورقۇپ شۇك تۇرۇۋ - ۋالغان ، — دەپ قىزاردى سوپۇر ئاخۇن گەپنىڭ راستىنى قىلىپ ، — ئاندىن... كېيىن ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ... »

— ھە ، ئاتا ـ ئانامنىڭ «ئۇنسۇر»لۇقى يۇقۇپ قېلىشىدىن قورقۇپلا ـ دە ! ؟

سوپۇر ئاخۇن گۈلزارنىڭ ئۆزىنى قەستەن گەپكە سېلىۋاتقىنىنى تۇيماي ، كۆڭلىگە كەلگەننى دەۋەردى :

— نەدىكى گەپنى قىلىدىكەنلا !... ئۇنىڭدىن قورقۇدىغان بولسام ، سىلىدىن ئايرىلىپ كەتمەمتىم ؟ ! كۆڭۈللىرىنىڭ ئارامى يوق چاغدا ، رەنجىتىپ قويارمەنمىكى دەپ قورقتۇم ، كېيىن... ئوقۇشقا كەتتىلە...

— ئەمدىچۇ ؟

— ئەمدى...

گەپ تۈگىدى . گۈلزار ھاياجانلانغىنىدىن ئېسەدەپ يىغلاپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئاتتى . سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنى مەھكەم

قۇچاقلاپ ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئاجايىپ چوڭقۇر ھەۋەس ـ ئىشتىياق بىلەن سۆيۈپ كەتتى...

بۇ ، دەل ۋىلايەتتىن A تىپلىق يۇقۇملۇق جىگەر يالليۇغىنى داۋالاش ئەترىتى يېتىپ كەلگەن كۈنلەرنىڭ بىرى بولۇپ ، گۈل-زار ئەتىسىدىن باشلاپ بۆلەكلا بىر ئادەمگە ئايلاندى . بىراق ، سوپۇر ئاخۇننى ئالدىغىنىدىن خىجىل بولۇپ كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرى ھامان قاراڭغۇ ئىدى . ئۇ بۇ قاراڭغۇلۇقتىن قۇتۇلۇشقا خېلى تىرىشىپ باقتى ـ يۇ ، ئاخىرقى ھېسابتا بەل قويۇۋەتتى . چۈنكى ئۇ ئايال ئىدى ، ئانا ئىدى ! ئۆز دادىسىنى «دادا» دېيىش مەڭگۈ نېسىپ بولمايدىغان بىر بالىغا ئانا بولۇپ قالغىنى ئاز كەلگەندەك ، قورسىقىدىكى بالىنىڭمۇ يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچ-ماي تۇرۇپلا يېتىم بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى . تېخىمۇ مۇھىمى ، سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا «ئوغۇل بالىچە-لىقى تۈتۈپ» يوغان بىر كۆڭۈلسىزلىك تېرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى . مانا بۇ قېتىم...

توختى تۇر خەتنى ئوقۇپ بولغىلى نىكەم . لېكىن ، ئۇنىڭ كۆزلىرى خەتتە ، خىيال قۇشلىرى ئۆزى مۇشۇ گۈڭشېغا كەل-گەن دەسلەپكى كۈنلەردىن تاكى بۈگۈنگىچە بولغان ئۇزاق جەريان ئۈستىدە ئەگىپ يۈرەتتى . توختى تۇر يا گۈلزارنى ئەيىبلەشنى ، يا تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەي ، ئىچ ـ ئىچىدىن بىئارام بولۇۋا-تاتتى . چۈنكى ، پرىنسىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا ، گۈلزارنى «قە-زىل ھاكىمىيەت»نىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىگە ئىشەنمەي ئۆزىگمۇ ، ئېرىگمۇ بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىق تاپقانلىقتا ئەيىبلەشكە بولاتتى . لېكىن ، بۇ «پرىنسىپ»نىڭ ئەينى چاغدا گۈلزارنى بىر مەھەل

«يامان ئادەم ، يامان ئىشلارغا قارشى دادىل كۈرەش قىلغان قەھرىمان» سۈپىتىدە كۆككە كۆتۈرسەمۇ ، ئاخىرقى ھېسابتا ، ئۇنىڭ ئەڭ نازۇك ئىچكى مەخپىيىتىنى پۈتكۈل جەمئىيەتكە ئاشكارىلىۋېتىپ ، بىر ئۆمۈر بەختسىز قىلىپ قويىدىغانلىقىنى ئويلىغاندا ، ئۇنى «ئار ـ نومۇسنى ھەممىدىن ئەلا بىلگەن يۈزى تۆۋەن ، جاسارەتلىك قىز» دەپ ماختاشقا بولاتتى . بىراق ، توخـ تى تۇر بۇنداق قىلالمايتتى . بۇنداق قىلسا «پرىنسىپنى ئاياغ ئاستى قىلغان» بولاتتى . بۇنداق قىلماي دېسە ، ۋىجدانى ئارام تاپمايتتى... ئادەمگە ۋىجدان ئازابىدىن ئارتۇق خورلۇق يوق !

گۈلزار بۇ يەرگە «چېنىقىش»قا كەلگەن يىلى ، توختى تۇرنىڭ چوڭ قىزىمۇ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ مەلۇم گۇڭشېغا «كەمبەغەل ـ تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى ئېلىش»قا چۈشكەنىدى . يېرىم يىل بولا ـ بولماستىن ، گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرى ئۇنىڭغا باسقۇنچىلىق قىپتۇ . قىز بۇ خورلۇققا چىدىماي ، شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىلا ناھىيىلىك ئىنقىلا ـ بىي كومىتېتكە ئەرز قىپتۇ . ناھىيە بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ ئەمە ـ لىيلەشتۈرۈش بىلەن بىر چاغدا ، گۇڭشې بويىچە مۇدىرنى پىپەن قىلىش يىغىنى ئېچىپ ، قىزنى ئۇنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلـ دۇرۇپتۇ ھەم نەق مەيداندىلا مۇدىرنى قولغا ئېلىپ ، قىزنى پەۋقۇلئاددە قەھرىمان سۈپىتىدە ماختاپتۇ . يىغىندىن كېيىنلا ، پۈتۈنسۈرۈك بىر مۇدىرنى ئاغدۇرۇۋەتكەن بۇ قىزنىڭ پېشانىسـ گە «ئاجاق» دېگەن «ۋىۋىسكا» ئېسىلىپ ، ھەمراھلىرىنىڭ مەسخىرە ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قاپتۇ... مانا ھازىر ئۇنىڭ بىر ئوبدان خىزمىتى ، خېلى يۇقىرى مائاشى بار . بىراق ، ئۇنىڭ

تەكتۇشلىرى ئاللىقاچان بىردىن ئۆينىڭ خوجايىنى ، بىر ـ ئىكـ
كىدىن بالىنىڭ ئانىسى بولۇپ بولغان بولسىمۇ ، ئۇ تېخى ئەر ـ
سىز ـــ تۇل . چۈنكى ئۇ «ئاجاق»...

ئۇ يەنە قاچانغىچە ئەرسىز يۈرەر ؟

بۇ ـــ توختى تۇرنىڭ بېشىدىكى ئەڭ چوڭ غەم .

گۈلزارمۇ «ئاجاق» . لېكىن ئۇنىڭ ئېرى بار . «ئاجاق» لىقىنىمۇ ئاران نەچچە كىشى بىلىدۇ . گۈلزار ئۇنىڭ قىزىدىن كۆپ بەختلىك !

توختى تۇر «پرىنسىپ»نى دەپ ئۇنىڭ بەختىنى تارتىۋېلىپ ، ئۆز قىزىغا ئوخشاش «قەھرىمان» قىلمىشى كېرەكمۇ ياكى... ؟

توغرا ، تېخى بۇ «ئاجاق»نىڭ نارەسىدە ئوغلى سۈپۈرگـ
نىڭ تەقدىرىمۇ بار...

توختى تۇر گۈلزارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ئادەم ھەيران قالغۇدەك چىدام ـ غەيرىتىگە چىن كۆڭلىدىن ئاپىرىن ئوقۇدى . بىراق «پرىنسىپتىن چەتنەپ كەتمەسلىك» ئۈچۈن ، خەتتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، گۈلزارغا ئۇدۇل قارىماستىن :

ـــ ئەسلىدە ، ئاشۇ ئىش يۈز بەرگەن چاغدىلا مېنى ئىزدەـ
گەن بولسىڭىز بولاپتىكەن ، ـــ دېدى سوزۇپ بىر تىنىپ ، ـــ خەير ، بوپتۇ... ئۆتكەن ئىشنى ئويلاۋېرىپ ئۆزىڭىزنى ئالدۇرۇپ قويماڭ... ھەممىسى ئۆتۈپ كېتىدۇ... سوپۇر ئاخۇنمۇ سىزنىڭ غېمىڭىزدە ئىكەن . سىزلا ئاغزىڭىزنى چىڭ تۇتسىڭىز ، ئاراڭـ
لاردىكى ئىشنى سوپۇر ئاخۇن ھېچكىمگە دېمەيدۇ...

ـــ سوتتىمۇ دېمەسمۇ ؟

ـــ دېمەيدۇ .

ـــ دېمىسە... ؟

— خاتىرجەم بولۇڭ . سوپۇر ئاخۇن بىلەن پۈتۈشۈپ قويدۇم... سىز ئوبدان ماسلىشىپ بېرەلىسىڭىز ، سوتنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن... سىزنىڭ هازىرقى ۋەزىپىڭىز ماۋ-جۇشى ئەسەرلىرىنى هەرقانداق چاغدىكىدىن بەكرەك تىرىشىپ ئۆگىنىپ ، خىزمەتتە تېخىمۇ ئاكتىپلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ، يولداشلارنىڭ هېسسداشلىقىنى قوزغاش . چۈشەندىڭىزمۇ ؟

— چۈشەندىم .

گۈلزار شۇنداق دەپلا يىغلاپ تاشلىدى . چۈنكى ئۇ توختى تۇرغا «يۇرىكى»نى تاپشۇرۇپ خاتا قىلمىغانلىقىنى سەزگەنىدى...

سەككىز تال ئالتۇن تۇڭمە

زىۋەرىخان تۇغمىدى . تۇغۇش ئۇياقتا تۇرسۇن ، مەتكىرىمىدىن ھامىلدارمۇ بولۇپ باقمىدى . توۋا ، نېمە ئىشتۇ بۇ ؟ ئون تۆت ياش چېغىدىلا ئاتىسى نامەلۇم بىر بالىنى تۇغۇپ قويۇپ نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى ؟ نېمە خاپىلىقلارنى تارتمىدى ؟ ! 18 يىل ئۆمرىنۇ ئەرسىز ئۆتتى ، ئەرلىك بولغىنىغا تۆت يىل بولغان تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا ھامىلدار بولمايدۇ ؟ يەنە بىر مەزگىل ئۆتسە ، ئۇنىڭ جۇۋانلىق مەزگىلى تۈگەپ ، ھامىلدار بولۇش ئىقتىدارىدىن قالىدۇ . ئۇ چاغدا...

ھە - ي - ي... ھامان ئەرسىز ئولتۇرغاندىن كېيىن ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە چىداپ ، مەنقۇناخۇننىڭ تەرىتىدە ئۆتۈپ كەتسە بوپتىكەن... ئۆزىدىن ئۆتكەن . شا يۇنۇس ئاكىنىڭ گېپىنى يىرالماي ، كۆڭلى قىزىمىغان ئىشقا ماقۇل بولغاندىكىن بۇمۇ ئۇنىڭغا ئاز !... تېخى مەتكىرىمنىڭ ھاراقنى ئۆلگۈدەك ئىچىۋېلىپ : «تۇغمىدىڭ ، تۇغمىدىڭ» دەپ بۆرە تېرىسىنى كىيىشلىرىچۇ !...

زىۋەرىخان مەتكىرىمگە خوتۇن بولۇپ بىر يىلدىن كېيىنلا مانا مۇشۇنداق كۈنگە قالدى . يا زىۋەرىخاننىڭ «ئىسسىماي» ۋاتقانلىقى سەۋەب بولدىمۇ ، يا مەتكىرىم ئۇنى ئۇيان ئۆتۈپ قۇچاقلاپ ، بۇيان ئۆتۈپ سۆيۈپ - يالاۋېرىپ تويۇپ قالدىمۇ ؟ مەتكىرىم ئەمدى ئۇنىڭغا «كۆيدۇم - ئۆچتۇم» دېيىشنىڭ ئورنىغا : «تۇغمىدىڭ ، تۇغمىدىڭ» دەيدىغان بولۇۋالدى . سىلكىشلەش ، ئارزۇلاپ ئەتكەن تاماقلىرىدىن قۇسۇر تېپىپ يېمەسلىك

خېمىرغا قۇرۇقئۇن سەپكەنچىلىكلا بىر ئىش . ئېغىر ئالغۇچىلىكىمۇ ، رەنجىگىچىلىكمۇ يوق . بۇنداق ئىش ھەممە ئۆيدە بار ، يامان يېرى مەتكېرىم بىر كۈن ئۆيدە ياتسا ، بىر كۈن تالادا قونۇپ قالاتتى . نەدە قونغانلىقىنى سوراپ قالغۇدەك بولسا ، چاشقانغا ئېتىلىشقا تەييارلانغان مۇشۇكتەك ھۇرپىيىپ : «نېمە كارىك ! كۈنلۈكۈك تۈتۈۋاتامدۇ ؟ ھالىغا باقماي ، دەۋاتقان گېپىنى !... سىگگەن نېنىكىنى يېيىشنى بىل !... » دەپ چالۋاقايتتى .

زۇۋرىخان تۈنجى قېتىم مۇشۇنداق دەشنەم يەپ نەچچە كۈنگىچە خۇددىنى تاپالمىدى . كېيىن : «ئوۋۇش ، نەدە قونۇپ ، نەدە تۈنەپ يۈرسە نېمە كارىم ؟ مېنى دېسە ، ئۆلگۈچە قېشىمغا كەلمەسۇنا !... » دەپ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەردى . چۈنكى ئۇ مەتكېرىمگە نېمە ئۈچۈن «خوراز» دېگەن لەقەم قويۇلۇپ قالغانلىقىنىڭ سىرىنى ھەرقانداق ئادەمدىن ئوبدانراق بىلەتتى...

بىراق ، كۆڭۈل دېگەن غەلىتە نەرسە ئىكەن ، مەتكېرىم قېشىدا بولسىلا پۈتۈن بەدىنى شۇركىنىپ ، ئۆزىنى قويۇدىغانغا يەر تاپالماي قالاتتى . تۇيۇقسىز باسماداپ قۇچاقلىغان ، سۆيگەن ، ئۇيەر - بۇ يېرىنى سىلىغان - مىجىقلىغان چاغلىرىدا بولسا ، قانداقتۇر نىجاسەتكە يولۇققاندەك يىرگىنىپ ، يۈزلىرىنى تەتۇر ئۆرۈۋالاتتى ياكى كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ ، جانسىز - ھېسسىياتسىز بۇتتەك قېتىپ تۇرۇپ بېرەتتى . مەتكېرىم ئۇنىڭ تېنىدىن ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىگە ئېرىشىپ ، تاقىلداپ كەتكەن نەپسىنى قاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن بولسا ، تېنىگە يۇققان «مەرەز»نى نەچچە چېلەك سۇ بىلەن ئادالايتتى . بۇنىڭ بىلەنمۇ كۆڭلى ئىمىن تاپماي ، ئىچىدە پۇشقىنىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى ، ھەتتا ئۇنسىز ياش تۆكەتتى . ئەكسىچە ، مەتكېرىم بىرەر كېچە ئۆيدە قونماي قالسا ، نېمە ئۇچۇندۇر يۈرىكى ئېغىپ ، زادى ئۇيقۇسى كەلمەيتتى . ئۆتكەن - كەچكەن ئىشلارنى

تولا ئەسلەپ ، تاڭ ئېتىپ ، كۈن چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۈيماي قالاتتى .

راستىنى ئېيتقاندا ، مەتكېرىمگە قىلچىمۇ كۆڭلى يوق بولۇپلا قالماستىن ، ئۆلگۈدەك ئۆچ ئىدى . ئۇنىڭغا «خوتۇن» بولۇپ قالغىنى ئۈچۈنلا ، ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە ، بىر ئورۇندا يېتىپ - قوپۇۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇنى ئۆزىگە «ئەر» سانىمايتتى . ئۆزىنى «خوتۇن» قىلغان چاغدا بولسا ، ئۇنىڭغا رازىمەنلىك بىلەن خوتۇن بولۇپ هۈزۈرلىنىش ئورنىغا ، ئۆزىنىڭ ئايال زاتى ئىكەنلىكىنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتى . «ئېرى» نىڭ نېمە قىلىۋاتقىنى ، ئۆز جىسمىدا نېمە ئۆزگىچىلىكلەر يۈز بېرىۋاتقىنىنى تۈيماي قالىدىغان چاغلىرى ناھايىتى تولا ئىدى .

قىسقىسى ، ئۇ بىر رېزىنكە قونچاق ، مەتكېرىم ئاشۇ قوزۇ-چاققا هەۋەس باغلىغان قېرى ئەخمەق ئىدى !

گەرچە زىۋەرىخاندىن ئىبارەت بۇ «قونچاق» قا كىچىككىنە يېرى مىدىرلاپ قالدى ، ئۇنىڭغا بىر يۆلەنچۈك لازىم ئىكەن...

ياش ئاللىقاچان قىرىقتىن ئاشتى . يۈزلىرىنىڭ گۆشى قېچىپ ، چىرايى سولاشتى . تۆلەندىدىن بۆلەك قېرىندىشى ، باغرىنى يېرىپ چىققان بىرەر پەرزەنتىمۇ يوق . ئەمدى قوپۇپ پۈتۈن گۈزىشې «پېشىدە نامار ئوقۇۋاتقان» مەتكېرىمدەكمۇ شۇنداق چوڭ «يۆلەنچۈك» تىنمۇ ئايرىلىپ قالسا قانداق بولىدۇ ؟ !

ئەخمەقلىق ! ئۇچىغا چىققان نادانلىق ! ! !

زىۋەرىخان ئەقىل تاپتى : «ئېرى» نېمە دېسە «ماقۇل» دەپ ، نېمە قىلسا يول قويۇپ ، ئۇنى مەزگۈ پۈتىغا چېتىۋالسىلا بولىدىمۇ ! ؟

زىۋەرىخان كىم ؟ ئۇ كىم ؟ ئەگەر ئۇ ئالايلا دېسە ، هېلىغۇ زىۋەرىخان ئىكەن ، بۇ گۈزىشىنىڭ تۈمۈچۈقتەك چىرايلىق ، بەددىنىگە ئەركەك چۈنۇن قونمىغان نازىنىنلىرى ئۇنىڭغا خوتۇن

بولۇش ئۈياقتا تۇرسۇن ، كەشىگە پېتەك بولۇشقىمۇ تەييار ! لېكىن ، ئۇ ئۇلارغا ئەمەس ، ئۇنىڭغا تۇردى .

نېمە ئۈچۈن ؟

زىۋەرىخان بۇنى كېيىنرەك ئويلاپ يەتتى ، مەتكېرىمنىڭ ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا كۆڭلى بار !

بىراق ، زىۋەرىخاننىڭ تەرسالىقى ئۇنىڭ دىلىغا تەگدى . تالاغا قارايدىغان قىلىپ قويدى . تالاغا قارىسا قارىمامدۇ !... زىۋەرىخان : «ئەر كىشى دېگەن تالانىڭ ئادىمى . مەتكېرىم تالاغا چىقسا خەقنىڭ ، ئۆيگە كىرسە مېنىڭ» دەپلا ئاغزىنى گاچا ، كۆزىنى قارىغۇ قىلىۋېلىپ ، «مەن سېنىڭ خوتۇنۇڭ» دەپ قويۇپ يۇرۇۋەرسە ، ئۇنى بىر كىم بۇ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرامتى ؟ ! كۈنلەرنىڭ كۈنى كېلىپ ، بىرنى تۇغۇۋالسا...

لېكىن ، مەتكېرىم يۇمشىمىدى . چۈنكى ، زىۋەرىخان تۇغمىدى . تۇغماسلىق ئۇنىڭغا نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تېپىپ بەردى . مەتكېرىم دەسلەپ بەزى كېچىلىرى كىملەرنىڭدۇر ئۆيدە قونۇپ - تۇنەپ ئۇنىڭ يۇرىكىنى زېدە قىلغان بولسا ، بارا - بارا ، ئۆيگە مېھمان چىللاش باھانىسىدە ھەرقايسى دادۇي «تەشۇنقات دۇيى» لىرىنىڭ چىرايلىق - چىرايلىق قىز - چوكان ئارتىسلىرىدىن نەچچىنى ئەكېلىپ ، يېرىم كېچە - يېرىم كېچىگىچە ناخشا ئېيتقۇزۇپ ، ئۇسسۇل ئويناتقىدىغان ؛ مېھمانلار ئۇزايدىغان چاغدا ، «ئۆيى يىراق» دېگەننى باھانە قىلىپ ئۇلاردىن بىرەرنى قوندۇرۇپ قالىدىغان بولۇۋالدى . قوندۇرسىغۇ مەيلى لېكىن ھېلىقىدەك ئىشلار...

زىۋەرىخان چىدىدى . ھەممە ئىشنى كۆرۈپ ، بىلىپ تۇرۇپ چىدىدى . تېخى ئۆگەي قىزى سايامەتنىڭ تۇيۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ، تاك ئاتقۇچە ئۆرە ئولتۇردى...

مانا ھازىر ئۇنىڭ ئۆيىدە «قونۇپ» كېتىدىغان قىز - چوكانلار ئارىسىدا ناھىيە ئىچىدىن كېلىدىغانلىرىمۇ ، قەشقەر

شەھىرىدىن كېلىدىغانلىرىمۇ بار !...

قىسقىسى ، زىۋەرىخان ئۇنىڭغا خوتۇن ئەمەس ، بەلكى خىز-مەتكار ، سادىق ئىشىك باقار !...

زىۋەرىخان تۇيۇپ - تۇيمايلا مۇشۇنداق ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى . ئەگەر بىرنى تۇغالىغان بولسا...

مۇشۇنداق ئايىغى چىقماس خىيالىلار دەرياسىغا غەرق بولغان زىۋەرىخان كەچلىك تاماقتىن كېيىن مۈكچىيىپ بىر ئولتۇرۇ-ۋالغىنىچە ، ئىككى كۈنىڭىزى يۇيۇپ ، مىڭ تەسلىكته قۇرۇتۇ-ۋالغان يوتقانلاردىن بىرىگە پاختا سېلىپ تەپچىپ ، سىيرىپ قويلىدىن چىقىرىپ ، چىرايلىق قاتلاپ مەرەپكە تىزىپ قويدى . ئاياغلىرى كۈيۈشۈپ ، بېلى سىرقىراپ ئاغرىپ ، تاياقتەك قېتىپ-ۋالغاندى . ئېگىلىپ ، تۇزلەندى . پاچاق ، لىپەكلىرىنى بىر هازا ئۇۋلىدى - سىلىدى . ئىش قىلىدىغان ئادەم ئاز ، «تۇنەكچى» كۆپ بولىدىغان بۇ ئائىلىدە هەممىدىن كۆپ ، هەممىدىن ئېغىر ئىش يوتقان - كۆرپە يۇيۇش ، تىكىش ؛ كىمدۇر بىرى بىر كېچە ياتقان يوتقان - كۆرپىنى ، بولۇپمۇ «خېنىم»لار ياتقان يوتقان - كۆرپىنى ئەتىسىلا يۇيۇپ تازىلىۋەتمىسە ، زىۋەرىخاننىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيتتى . بىراق ، بۇ قېتىمقىسى ئۇنىڭ ئۇچۇنلا ئەمەس ئىدى ، ئەلۋەتته . هاۋا سوۋۇغىلى تۇرغىلى نىكەم . يەنە ئالته كۈندە قىش ئېيى كىرىدۇ . هاۋانىڭ مۇشۇنچىلىك ۋاقتىدا يۇيۇدىغانىنى يۇيۇپ ، ئوڭلايدىغانىنى ئوڭلىۋالمىسا ، قىشتا جاپاغا قالىدىغان گەپ . ئاندىن قالسا ، «جۇرېنىڭ خوتۇنى» يا ئەمگەكە كە چىقمىسا ، يا بۇ ئۆيده ئاش ئېتىش ، سۇ قۇيۇشتىن بۆلەك ئىشمۇ بولمىسا ، زىۋەرىخان بىكارچىلىقتا كۈننى قانداق كەچ قىلىدۇ ؟ ! «ئېرى» كۆپىنچه ئۇيەر - بۇيەردە گال باققاچقا ، ئۆگەي قىزى بىلەن قول - قول مىدىرلىسا ، ئىككى جانىڭ تامىقىنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچه پىشۇرۇپ يەپ ، قازان - قۇمۇشنى يىغىشتۇرۇپ بولىدۇ . هېلىمۇ ياخشى ، بۇ ئۆيده ئاشۇ

قىز بولۇپ قاپتىكەن ، بولمىسا زىۋەرىخاننى يوغان هويلا «هاپ» ئېتىپ يەپ كەتمەسمىدى ؟ !

يەنە بىر جەهەتتىن ئېيتقاندا ، زىۋەرىخاننى بۇ ئۆيدە تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان ئىككىنچى بىر نەرسە دەل مۇشۇ ئانا مېهرىگە قانمىغان ، دادا مېهرىنى كۆرمىگەن بىچارە ـ ئاجىزە ئىدى . زىۋەردەخان مۇشۇ ئۆيگە كېلىپ ئەتىسىدىن باشلاپلا سايادەت ئۇنى «ئانا» دېيىشكە باشلىغان . خۇددى يوغان بىر يۆلەنچۈككە ئېرىشكەندەك سۆيۈنۈپ ، ئاچىلىرىنىڭ تەقدىرى ، دادىسىنىڭ ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ يوشۇرۇن سىرلىرىنى يېيىدىن ـ يېڭىسىگىچە سۆزلەپ بېرىپ ، زىۋەردەخاننى ھەيران قالدۇرغان ؛ دادىسىنى قانداق كۈتۈش ، نېمىلەرگە دىققەت قىلىش ھەققىدە بالىلارچە ساددا ئەمما ناھايىتى ئورۇنلۇق مەسلىھەتلەرنى بەرگەن ؛ كېيىنكى ئەمەلىيەتمۇ ئۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ پۈتۈنلەي توغرىلىقىنى ئىسپاتلىغانىدى . شۇڭا ، زىۋەردەخان ئۇنىڭغا ئۆز قىزىدەك ئامراق بولۇپ قالدى . چامىسىنىڭ يېتىشىچە ئۇنى ئاسراپ ، ئوقۇشتىن بۆلەك ھېچقانداق ئىشقا سالمايتتى . ئۇنىڭ «چولاق» بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈنلا ، قازان ـ قۇمۇشنىڭ ئىشىغا ئارىلاشتۇراتتى . بىراق ، نېمە ئۈچۈندۇر «ئېرى» توغرۇلۇق ئۇنىڭ بىلەن زادىلا هال ـ مۇڭ بولمايتتى...

سايادەت ئاللىقاچان ئۇخلاپ قېتىپ كەتتى . مەتكېرىم نەلەردە يۈرىدىكىن ، تېخىچە قارىسىمۇ يوق . زىۋەرىخان شىرە سائىتىگە قاراپ ، توك كېتىشكە ئاز قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، مەتكېرىمگە ئورۇن سېلىپ قويۇشقا ئالدىرىدى . ئەگەر مەتكېرىم تۆتسەر ئىچىپ ، يېرىم جىڭ مەست بولۇپ كېلىپ قالسا (شەنبە ، يەكشەنبە كۈنلىرى دائىم شۇنداق بولاتتى) ، ئۇنى يوتقانغا چۈمكىۋەتمەكمۇ ئاسان ئەمەس...

زىۋەرىخان قولىغا سۈپۈرگىنى ئېلىپ ، ئەمدىلا مەتكېرىم

يېتىپ ـ قوپۇدىغان كارىۋات ئۈستىدىكى گىلەمنى سۈپۈرۈپ بولۇپ شۇنداق كەينىگە بۇرۇلۇشىغا ، كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىدە چوڭىنىڭ ئۈستىگە كىچىكى دەستىلەكلىك ساندۇقلارغا كۆزى چۈشۈپ قالدى . ئۇنى جەلپ قىلغىنى ئۇ ساندۇقلا ئەمەس ، بەلكى كىچىك ساندۇقنىڭ قاغا تۇمشۇقىغا ئىلىنقلىق قۇلۇپتا ساڭگىلاپ تۇرغان بىر توپ ئاچقۇچ ئىدى .

«ۋىيەي ، ئاكىشى بۇ ساندۇقنى قاچان ئاچقان بولغىيدى ؟ ئاچقۇچلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ . ئەتىگەنىنىڭىزى ئەجەب كۆرمەپ-تىمەن يا !... »

بۇ ساندۇقلار زىۋەرىخان مۇشۇ ئۆيگە كەلگەن چاغدا دەل مۇشۇ جايدا ، مۇشۇ پېتى تۇرغانكەن . مانا نەچچە يىلدىن بېرىمۇ شۇ پېتى تۇرۇپتۇ . زىۋەرىخان ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى ئەسلا بىلمەيدۇ . چۈنكى مەتكىرىم ئۇ ساندۇقلارنىڭ ئاچقۇچلىرىنى كېچە ـ كۈندۈز يېنىدىن ئايرىمايدۇ ، ئۇخلاشقا ياتىدىغان چاغدا ، يانچۇقىغا ئاچقۇچ سېلىنغان كىيىمىنى قاتلاپ ياستۇقىنىڭ تېگىگە تىقىۋالىدۇ . ئەلۋەتتە ، غەرق مەست كەلگەن چاغلىرىدا بولسا ، ھەرگىز كىيىمىنى سالغىلى ئۇنىمايدۇ . تاسادىپىي ساندۇق ئېچىش توغرا كېلىپ قالسا ، ئالدى بىلەن ئىشىكنى ئىچىدىن زەنجىرلەپ ، ئاندىن ئاچىدۇ . زىۋەرىخانغۇ بۇ ئۆيدە يات نەرخى ئادەم ، ھەتتا قىزى سايامەتنىمۇ بۇ ساندۇقلارنىڭ تۈۋىگە يېقىن يولاتمايدۇ... زىۋەرىخان بۇ ساندۇقلاردا زادى نېمە بارلىقىنى بىلگۈسى كېلىپ ، نەچچە ـ نەچچە قېتىم ئۇنىڭدىن سوراپ باقماقچى بولدى ـ يۇ ، سورىمىدى . سورىغان بىلەنمۇ بىكار ـ دە !...

ئادەم غەلىتە مەخلۇق ، بىر نەرسىگە قىزىقىپ قالدىمۇ ، بولدى ، ئايلاپ ـ يىللاپ خىيالىدىن چىقىرىۋەتمەيدۇ . ئوڭىغۇ ئوڭى ، چۈشىدىمۇ شۇ نەرسىنى چۈشەيدۇ ، تاكى ئۇنىڭغا ئېرىشمىگۈچە ، ھېچبولمىغاندا ، كۆزى بىلەن بىر كۆرۈۋالمىغۇچە كۆڭلى قانا-

ئەت تاپمايدۇ . زىۋەرىخان ئادەتتە ياۋاش ـ يۇمشاق ، ئوشۇق گەپپى يوق ، مۇلايىم ئايال بولغىنى بىلەن ئىچى پۇختا ، كۆزى ئۆتكۇر ، ئۆزىگە سەل غەلىتە تۇيۇلغان نەرسىنى ئايلاپ ـ يىللاپ ئېسىدىن چىقارمايدىغان ئايال ئىدى . ئۇ بۇ ئۆيگە كېلىپ ئۇچىنچى كۈنى بولسا كېرەك ، بىر ئىش بىلەن مۇشۇ ئۆيگە كىرىپ قالدى . زىۋەرىخان يېپىقلىق ئىشىكنى «تاراققىدە» ئېچىشىغا ساندۇق بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان مەتكېرىم ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۇنى كۆرۈپلا ئۆچتى . زىۋەرىخانمۇ بوسۇغىدا توختاپ قالدى . مەتكېرىم :

ـــ بىر نەرسىگە كىرگەنمىدىلە ؟ ـــ دېدى دەرھال ئۆزىنى ئوڭلاپ ۋە ساندۇقنى ئالدىراش قۇلۇپلىدى ـ دە ، زىۋەرىخان جاۋاب بېرىپ بولغۇچە ، ـــ گۇڭشېدىكى يىغىندا يەتكۇزىدىغان مۇھىم بىر ماتېرىيال بار ئىدى ، شۇنى ئېلىۋالدىم . كەچلىك تاماقنى بالدۇرراق ئېتەلا . تاماقتىن كېيىن گۇڭشېدا يىغىن بار··· ـــ دېگىنىچە ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ، بوينىنى قايرىپ تۇرۇپ نەچچىنى سۆيۈۋەتكەندىن كېيىن ئالدىراش سىرتقا چىقىپ كەتتى . مانا شۇنىڭدىن بۇيان ، قاچان ساندۇق ئېچىلىدىكەن ، ئىشىك ئىچىدىن زەنجىرلىنىدىغان بولدى . زىۋەرىخان دەسلەپ : «بۇ ساندۇقلاردا ئۆلۈپ كەتكەن خوتۇنىنىڭ ئەتىۋارلىق تەۋەررۈك نەرسىلىرى قاچىلاقلىق ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، ئانچىلا قىزىقىپمۇ كەتمىدى . بۇ ئىش داۋاملىشىۋەرگەن ، كۈنلەر ئۆتۈۋەرگەنسېرى قىزىقىشى ھەسسىلەپ ئاشتى . بېرىپ ـ بېرىپ ، قىزىقىشى گۇمانغا ، گۇمانى ھەسەتكە ئايلاندى . «ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى چوقۇم بىلمەي قويمايمەن !··· » دەيتتى ئىچىدە خىتاب قىلىپ . لېكىن ، پۇرسەت چىقمىدى . مانا بۈگۈن··· بۇنىڭدەك ياخشى پۇرسەت قاچان كېلىدۇ ! ؟

زىۋەرىخان ھېچنەرسىگە قارىماستىن ئاچقۇچقا يېپىشتى . قۇلۇپ ئوچۇق ئىكەن . ساندۇقنى ئېچىۋىدى ، مەتكېرىمنىڭ ئا-

يىملىق كىيىملىرى بىلەن قانداقتۇر قەغەزلەر كۆزىگە چېلىقـ
تى . «مۇھىم ماتېرىيال دېگىنى مۇشۇ قەغەزلەر ئىكەن ـ دە !... »
دەپ ئىچىدە پىچىرلىدى كۆڭلى لەت يېگەن زىۋەرخان ۋە ئۆزىمۇ
تۇيماستىن ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى بىر ـ بىرلەپ مالتىلىغىلى
تۇردى . قولىنى ساندۇقنىڭ ئەڭ تېگىگە تىققانىدى ، قولى قاتـ
تىق بىر نەرسىگە تېگىپ «جىرىق» قىلغان ئاۋاز چىقتى . ئۇنىڭ
يۈرىكىمۇ «پۇلاڭلىدە» ئېغىپ ، نەپىسى قىسىلىپ كېتىۋاتقاندـ
دەك بولدى . لېكىن ، بىر خىل قىزىقىش قولىنى ھەرىكەتتىن
توختاتمىدى...

مانا ، ئالىقانچىلىك چوڭلۇقتىكى قارا چىپەرقۇت خالتا .
خالتىنىڭ ئىچىدىكى نەرسىنىڭ ھەجمىدىن ۋەزنى ئېغىر . تېخى
ئۇ پارچە ـ پارچە ، تۇگمەدەك يۇمىلاق ـ يۇمىلاق...

«بۇنىڭدىكى نېمىدۇ ؟»

قىزىقىش ـــ ئەنسىرەش ، قورقۇش دېگەنلەرنى ئېسىدىن
كۆتۈرۈۋەتكەنمۇ ياكى پۈتۈنلەي خۇددىنى يوقاتقانمۇ ؟ زىۋەرخان
خالتىنى كۆتۈرگىنىچە ئۆينىڭ تۆرىگە توختىتىلغان شىرە يېنىغا
كەلدى ـ دە ، خالتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، شۇنداقلا دۇم قىلغانـ
دى ، كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى . ئۇلاردىن چاقنىغان ئېـ
لېكترنىڭ ئەكس نۇرى كۆزلىرىنى چاقىقايتىپ ، كۆڭلىنى ئالاڭـ
غۇرىتىۋەتتى .

«ۋىيەي ، نېمىدۇ بۇ ؟ ئالتۇنمۇ نېمە ؟ ! ﴿ تىللا ﴾ دەپقۇ ئاڭـ
لىغان ، شۇ بولۇپ قالمىسۇن يەنە !... »

زىۋەرخاننىڭ خىيالى ئۇزۇلمەستىن ، كۆزلىرى تېخىمۇ
غەلىتە بىر نەرسىگە قادالغىنىچە قېتىپ قالدى . «ئالتۇن تۇگـ
مە ؟ ھېلىقى مېنىڭ تۇگمەمدەك... »

ـــ بىر ، ئىككى ، ئۈچ ، تۆت ، بەش... سەككىز ! ؟
ئۇنىڭمۇ سەككىز ئىدى !
زىۋەرخان چوڭ ـ كىچىكلىكىمۇ ، شەكلىمۇ سوقا چىلانغا

ئوخشايدىغان ، يۇزىده خىلمۇ خىل گۈلى ، بىر تەرىپىده كىچىك-
كىنه بېغى بار ، ھازىرلا زەرگەرنىڭ قولىدىن چىققاندەك ۋالىل-
داپ نۇر چېچىپ تۇرغان سەككىز تال ئالتۇن تۇگمىنى نېمە
ئۈچۈندۇر شامال سوققان قۇمۇش پۈپۈكىدەك تىترەپ كېتىۋاتقان
بارماقلىرى بىلەن تەسلىكتە بىر - بىرلەپ قىسىپ ئېلىپ ئالد-
قىنىغا يىغدى - دە ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرىگە تىكىلگەن
كۆزلىرىدىن لۆممىده ياش ئېتىلىپ چىقىپ :

— شۇ ! شۇ ! ! ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ئەقىلدىن ئازغاند-
ەك ، خىيال قۇشلىرى يىراق - يىراقلارغا سەپەر قىلغانىدى :

بۇ سەككىز تال ئالتۇن تۇگمە ئۇنىڭ ئىدى ، ھەقىقەتەن
ئۇنىڭ ئىدى ! بۇ ئالتۇن تۇگمىلەر ئۇنىڭ قولىغا چۈشكەندە ،
ئۇ تېخى ئاران يىگىرمە ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان ، مەتقۇناخۇنغا
خوتۇن بولۇۋاتقىنىغا يەتتە يىل بولغان چاغ ئىدى . تېگىنى
سۈرۈشتۈرۈپ كەلسە ، بۇ ئالتۇن تۇگمىلەر ئۇنىڭ ئەمەس ،
بەلكى غوپۇر ھاجىم بايىنىڭ چوڭ خوتۇنى بۇۋىسارە خېنىمنىڭ
ئىدى . كېيىن ئۇنىڭ بولدى . ھېلىقى «ياقىلار ئېتەك ، ئېتەك-
لەر ياقا بولغان» مۇنداقچە ئېيتساق ، پۇلدار بايلارنىڭ چاڭگال-
لاپ ، خالتىلاپ تەڭگە - تىللاغا سېتىۋالغان يەر - زېمىن ، باغ
- ۋارانلىرى ئەسلى خوجايىنلىرى — نامرات دېھقانلارغا بىر
پۇلسىز ، بىر قىلسىز تەقسىملەپ بېرىلگەن «يەر ئىسلاھاتى»
مەزگىلىده ئۇنىڭ ئىلكىگە ئۆتتى . بىر كۈنى كەنت بويىچە «مې-
ۋە» تەقسىملەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى . بىر كۈن بۇرۇن ئۇقتۇ-
رۇش قىلىنغاچقىمۇ ، قاق سەھەردىلا ئۇلۇغ - ئۇششاقنىڭ ھەم-
مىسى يىغىن مەيدانىغا ئېقىشقا باشلىدى . «كەنت قوغداش ئەت-
رىتى»نىڭ تۆلەندى ، مەتكېرىم قاتارلىق ئەزىمەتلىرى قىزىل
رەڭده بويالغان كالتەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، بارلىق پومېشچىك ،
باي دېھقانلارنى ئۆي - ئۆيدىن ئالدىغا سېلىپ سۈرۈپ چىقىشتى
- دە ، رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن باش قوماندان جۇدېنىڭ رەسمى

ئېسىلغان يىغىن سەھنىسىنىڭ ئالدىغا قاتار تۇرغۇزۇۋېتىشتى . ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بىر نەپەردىن «قوغدىغۇچى» قىزىل كالتەكلىرىنى تەڭلەپ تۇراتتى . گۈلدۈراس ئالقىش ، دەبدەبىلىك شوئار سادالىرى ئىچىدە ، يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى ئەترىتىنىڭ مەسئۇلى بۇگۈنكى يىغىنىنىڭ مەقسىتى ، ئەھمىيىتى ھەققىدە ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلىگەندىن كېيىن ، «مېۋە» تارقىتىش باشلانغانلىقىنى جاكارلىدى ھەم بىرىنچى قىلىپ مەتقۇناخۇن بىلەن زىۋەرخانىنىڭ ئېتىنى چاقىردى .

شوئار ، ئالقىش ، يەنە شوئار ، يەنە ئالقىش !...

مۇڭگۈزلىرىگە قىزىل شەلپەر چىگىلگەن سېمىز بىر جۈپ ئۇي بىلەن بۇقۇسا ، كەتمەن ، تاغار قاتارلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرى مەتقۇناخۇنىنىڭ ؛ غوپۇر ھاجىم بايىنىڭ چوڭ خوتۇنى بۇۋۇ-سارە خېنىم بىلەن كىچىك خوتۇنى بىدىيان خېنىمنىڭ بىر قىسىم ئەتىۋارلىق كىيىم ـ كېچەكلىرى زىۋەرخانىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇلغاندا ، مەيداندىكىلەرنىڭ كۆزلىرى ھەسەتتىن چەكچەيىپ كەتتى . لېكىن ، قوللىرى چاۋاك چېلىشتىن ، ئاغزى شوئار توۋلاشتىن توختىمىدى . چۈنكى ، بۇ يەردە بۇلاردىن چوڭراق «مېۋە» يوق ئىدى . ئۇلاپلا ، غوپۇر «پوم»نىڭ ھەشەمەتلىك باغ ھويلىسىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى مەتقۇناخۇنىنىڭ ئىلكىگە ئۆتكەنلىكى جاكارلاندى .

شۇنداق قىلىپ ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىلىقتا ، قۇمسارايىنىڭ بايلىرى يەر ـ سۇسىز ، ئۆي ـ ماكانسىز گادايغا ؛ گادايلىرى توققۇزى تەل بايلارغا ئايلاندى !...

ئاشۇ يىغىندىن كېيىنلا قەشقەرگە يول ئالغان بىدىيان خېنىم قۇمسارايغا ئىككىنچى دەسسىمىدى . بۇنداق خورلۇققا چىدىمىغان بۇۋىسارە خېنىم قىشتىن چىقالماي ئۆلدى . غوپۇر «پوم»نىڭ قىزلىرى بۇرۇنلا ياتلىق بولۇپ كەتكەنىدى . يالغۇز ئوغلى نادىرمۇ كانسۇ كۆمۈر كانىغا ئىشچىلىققا يېزىلىپ كەتتى . چۈنكى

بۇ كۈنلەردە ، شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە دېگۈدەك چوڭ ـ چوڭ زاۋۇت ـ كانلار كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلۇۋاتاتتى . ئىشچى كۈچىنىڭ كەملىكىدىن شەھەرلىكلەر يېتىشمەي ، يېزا ـ كەنت-لەردىن تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ دېھقان ياشلىرى قوبۇل قىلىنىۋا-تاتتى . شەرت تولىمۇ ئاددىي بولۇپ ، تېنى ساغلام ، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ياكى «ئېلىپبە» ھەرپلىرىنى تولۇق تو-نۇپ ، يامداپ گېزىت ئوقۇيالايدىغانلار ئۆزى خالىغان بىر زا-ۋۇتقا ئىشچى بولالىغاندىن تاشقىرى ، ساۋاتسىزلارمۇ كۆمۈركان ، گىئولوگىيىلىك چارلاش ئەترەتلىرىگە ئىشچىلىققا قوبۇل قىلى-نىۋېرەتتى . بىراق ، يېڭىلا يەر ـ سۇلۇق بولۇپ «تىرىنقى يېرتىلغان» ئازاد دېھقانلار ئۆز پەرزەنتلىرىنى يېنىدىن ئايرىغۇ-سى كەلمىگەچ ، ئىشچىلىققا يېزىلىپ كېتىدىغانلارنىڭ زور كۆپ-چىلىكى پومېشچىك ، باي دېھقان بالىلىرى ئىدى . 16 ياشلىق نادىر دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ «قۇرئان»نى تۈگەتكەن ، ئاندىن باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنىدى . بىرىنچى تۇركۈمدىلا قوبۇل قىلىنىدى . غوپۇر «پوم»مۇ توسۇۋالمىدى...

ـــ مەتقۇناخۇن ، ـــ دېدى غوپۇر «پوم» ئوغلى كېتىپ ئۈچ ئايلاردىن كېيىنكى بىر كەچقۇرۇنلۇقى ئېتىزدىن يانغان مەتقۇناخۇننىڭ ئالدىنى توسۇپ ، ـــ ھېلىمۇ بىرەر يىلنىڭىزى جىق ئادەمگەرچىلىك قىلدىڭ... مەن سەندىن ئۈدۈنيا ، بۇ دۇنيا رازى... ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، يالغۇز قالدىم... كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى ، ئاڭلاپ باقارسەنمۇ ؟ !

ـــ ئىلتىماس ؟... بۇ... دېسىلە قېنى...

ـــ مۇنداق گەپ : نادىر كەتكەندىن بېرى ، ئاش ـ تامىقى-دىن سەن خەۋەر ئېلىۋاتىسەن... ئۆزۈم قازان ئاساي دېسەم ، سەنمۇ ، زىۋەرەممۇ : «سەت تۇرىدۇ» دەپ ئۇنمايدىكەنسىلەر... مۇنداق قىلىۋەرسەڭلار بەك خىجىل بولىدىكەنمەن... ئاندىن ، ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، بىدىيان دېگەن شەقىقى شەھەردىن كەلگىلى

ئۇنماي «خېتىمنى ئالىمەن» دەپ خاپا قىلىۋاتىدۇ... مەن قېـ شىڭدا تۇرۇۋەرسەم ، ئۆزۈڭلىمۇ سىقىلىپ قالىسىلەر... قېرىپ قالدىممىكىن ، ئاغرىق ـ سىلىقىممۇ كۆپىيىپ قېلىۋاتىدۇ... سىلەرگە يۈك بولۇۋەرمەي...

ـــ مۇشۇ گەپمىدى؟ خاتىرجەم بولسىلا ! ھەرگىز ئېغىر كەلمەيلا...

ـــ ئۇنداق دېمە ، ئۇكام ! ـــ غوپۇر «پوم» كۆزلىرىگە ياش ئالدى . ئۇ ئەمدىلا قىرىق ياشتىن ھالقىغان بولسىمۇ ئاتمىش ياشلىق بوۋايدەك كۆرۈنەتتى ، ـــ بىلىمەن... سەنغۇ ئۆلسەڭمۇ ئۇنداق ئويلىمايسەن... ئۆزۈم قىسىلىپ قالدىكەنمەن...

ـــ «باغ ھويلامنى تارتىۋالدىڭ» دەپ ئاغرىنىپ قاللىمۇ يا؟...

ـــ ئەستا ، ما بالىنى... نېمە دەيدىغانسەن ! ساڭا ئېلىپ بەرمىسە ، باشقا بىرىگە ئېلىپ بېرەتتى... شۇنىمۇ بىلمەسمەنما؟ !

ـــ مەيلىمگە قويۇپ بەرسە ، بۇ ھويلىغا دەسسىگىممۇ يوق ... پۇقرادارچىلىق ئىكەن ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىگە بويۇن تولغـ يالمىدىم...

ـــ ئوبدان قىلدىڭ... «پادىشاھنىڭ ئەمرى ـــ خۇدانىڭ ئەمرى» دېگەن گەپ بار . خۇدا ماڭا زەيدۇڭنىڭ دىلىغا سېلىپ ، باي ـ كەمبەغەلنى تەڭشەتتى . بۇنىڭدىن ناگۇزا بولساق ھەرگىز بولمايدۇ !...

ـــ ئەمىسە... ؟

ـــ مۇنداق ئىش ، سېنىڭ ئۆيۈڭنى بىرەرىيلىنىڭزى ئادەم ئولتۇرماي ، تاملىرى شورىداپ تۆكۈلگىلى تۇرۇپتۇ... «ماقۇل» دېسەڭ ، شۇ ئۆينى ماڭا بەرسەڭ...

ـــ قاملاشمىغان گەپنى قىلمىسىلا ئۇنداق ! ـــ مەتقۇنا ـ خۇن تاتاردى ، ـــ سىقىلىپ قالغان بولسىلا ، مەن ئەتىلا ئۆيۈمـ گە كۆچۈپ كېتىپ ، ھويلىلىرىنى بىكارلاپ بېرەي !... بىزگە

«مېۋە» تەككەن نەرسىلەرمۇ ئۆزلىرىگە قالسۇن !...

— بوش گەپ قىل ، ئوبدان ئۇكام ، خوش بولۇپ كېتەي !... ھېلى بىر كىم ئاڭلاپ قالسا ، ماڭا خاپىلىق كېلىدۇ... — غوپۇر «پوم» چەكچەيگەن كۆزلىرىنى ئەتراپقا ئالاق - جالاق تىكىۋېتىپ ، مەنقۇناخۇننىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى . مەنقۇناخۇن تەتۇر قارىۋالدى ، — مەن بايا دېدىم ، مەن سەندىن ئۇ دۇنيا ، بۇ دۇنيا رازى !... كۇن مۇشۇ ۋاخ بوپتۇ ، ساڭا كەتكەن ھېچنەرسىگە نارازىلىقىم يوق... خۇدايىم ساڭا قۇتاتسۇن !... مېنىڭ بېغىمغا ، يەرلىرىمگە سېنىڭ جىق ئەجرىڭ كىرگەن... ھەممىسى ساڭا ھالال... ماڭا ئەمدى گۆردىن بۆلەك ھېچنەرسە كېرەك ئەمەس !... قىزلىرىم ئەردە ، نادىر ھۆكۇمەتنىڭ نېنىنى يەۋاتىدۇ . قايسى جېنىم بىلەن يەر تېرىپ ، قايسى جېنىم بىلەن باغدىن خەۋەر ئالىمەن ؟ ! قولۇمدىكى بەش مو يەرگە ئاران كۇچۇم يېتىدۇ... ھەرگىز ئۇنداق گەپنى قىلما !... قىزلىرىمنىڭ مەيلىچە بولسا ، نىۋاخ قېشىغا ئاپىرىۋالاتتى . ئۇنىمىدىم ، «كۇيئوغۇللارنىڭ قولىغا قاراپ قالماي» دەپ ئۇنىمىدىم... يېقىندا ئاڭلىسام ، بەزىلەر سېنىڭ مېنى بېقىۋاتقىنىڭنى سۆز - چۆچەك قىلىشىپ يۇرۇپتۇ...

— نېمە ! شۇنداق گەپمۇ بارمىكەن تېخى ! ؟

— قاراپ تۇرۇپ يالغان گەپ قىلغىلى بېشىم ئونمۇ مۇشۇ كۇندە ! ؟ ئىشەنمىسەڭ ، زىۋەرخاننى تىڭ - تىڭلىتىپ باق... مەن جىق ئويلاندىم ، سەن كىچىك ئادەم ئەمەس . «پومېشچىكىنىڭ بېشىنى سىلىدى» دېگەن گەپ چاپلىشىپ قالسا ئوبدان بولمايدۇ . ئاندىن ، مەنمۇ خاتىرجەم بولالمايدىكەنمەن...

شۇنداق قىلىپ ، غوپۇر «پوم»غا قالدۇرۇلغان تاشقىرىقى ھويلىدىكى ئىككى ئېغىز قوشنا ئۆي (ئەينى چاغدا ، بۇ ئۆيلەردە يىراق - يېقىندىن كېلىپ قالغان مۇساپىر ئىشلەمچىلەر يېتىپ - قوپاتتى ياكى ئائىلىلىك مۇساپىرلارنىڭ ئۇزۇن يىل ئولتۇرۇشىغا

بېرىلەتتى . زىۋەرىخانىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئەنە شۇنداقلاردىن بولۇپ ، مۇشۇ ئۆيدە جان ئۈزگەن . زىۋەرىخانمۇ مۇشۇ ئۆيلەرنىڭ بىرىدە تۇغۇلغان) بىلەن ئېغىلغا مەتقۇناخۇننىڭ كۈتلەك كەپىسى تېگىشىلدى . دەسلەپ بۇ ئىش نۇرغۇن غۇلغۇلىغا سەۋەبچى بولغان بولسىمۇ ، ئۈزاق ئۆتمەي بېسىقىپ قالدى . چۈنكى ، بۇ ئۆيلەرنى سېتىش ـ ئېلىش ، ئۆتۈنۈپ بېرىش هوقۇقى ئۇ ئىككىيلەننىڭ ئىلكىدە ئىدى . شۇنداقلا ، «پوم»نىڭ يېرى مەتقوناخۇننىڭ ئىدىشكى ئالدىدا ئىدى...

مەتقۇناخۇن ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئىككى هويلا ، كۆتۈرمە قىلىپ سېلىنغان بىر ـ بىرىدىن ئېسىل سەككىز ئېغىز ئۆي ، ئېغىل قوتانىنىڭ خوجايىنى بولۇپ قالغانلىقىغا تولۇق ئىشەنگەن ، 20 ياشىنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان ئوغلى تۆلەندىنى ئۆيلەشكە قايتا تەرەددۇتلەندى . ئىلگىرىمۇ 2 — 3 قېتىم مىدىرلىغان بولسىمۇ ، نېمە ئۈچۈندۇر ئايىغى چىقمىغاندى . بۇ قېتىم كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىنلا تويىنى قىلىۋېتىش نىيىتىگە كەلدى . ئۇنىڭ «پاختەك» مەھەللىسىدىكى ئىسمەت «پاختەك»نىڭ ئوتتۇرانچى قىزى رەنىخانغا كۆزى چۈشكەن ئىدى . تۆلەندىگىمۇ ياقتى . ئىككى ئائىلە پۈتۈشۈپ ، رەسمىي «پەي ـ پەي»گە چۈشتى :

— تويىنى چوڭراق قىلساق ، — دېدى قىز تەرەپ .

— خۇدايىم بۇيرۇسا !... — دېدى مەتقۇناخۇن...

بىر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۆلەندى قىزىل كالتەكىنى كۆتۈرۈپ سىرتقا چىقىپ كەتتى . ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن پىشايۋانىنىڭ سۇپىسىدا يانپاشلاپ يېتىشىپ ساپال چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۈيان ـ بۇياندىن مۇڭدىشىشتى . گەپ تۆلەندىنىڭ تويى ئۈستىگە كۆچكەندە :

— مەتقۇناخۇن ، — دېدى زىۋەرىخان ، — ئاشلىق دېگەن جان ئۈلىقى ، يېسەك ئاش ، ساقلاپ قويساق پۇلنى تۇتۇپ

ياتىدۇ . ساتساق پۇل... ئەسلىسەم ، ئەتە پەيشەنبە ـــ قەشقەر.. نىڭ بازىرى ئىكەن . سىلە ناھىيە بازىرىغا قوناق سانقىلى بارماڭ قەشقەرگە بېرىپ ، غوپۇر «پوم» نىڭ خوتۇنلىرىدىن ماڭا «مېۋە» تەگكەن ھېلىقى كىيىملەرنى سېتىپ كەلسىلە قانداق ؟

ـــ نېمىشقا ئەمدى ؟...

ـــ كىيىشنى كۆڭلۈم كۆتۈرمەيدىكەن...

ـــ كونا دەپمۇ ؟

ـــ ياق !...

ـــ ئەمىسە... ؟

ـــ بۇلتۇر يىغىندىن يېنىپلا ، خۇشلۇقىمدا ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىدىن تاقاپ ، بۇۋىسارە خېنىمنىڭ كىمخاپ نىمچىسىنى شۇنداق كىيىپ باقسام ، بۆلەكلا بىر خوتۇنغا ئوخشاپ قالدىم . بىر چاغدا ، قۇلىقىمغا بۇۋىسارە خېنىمنىڭ : «ھوي قەلەندەر ، نىمچەمنى سال !... ساڭا ئاۋاتنىڭ سۇلىمىسى بىلەن ھەزرەتنىڭ شەتلەكلىكى يارىشىدۇ !... قېنى ، نوچى بولساڭ ، نىمچەمنى ئۇچاڭغا ئارتىپ تالاغا بىر چىقىپ باقە... ھۆپ ، ئىشتىنىنىڭ ئېغى كۆك ، پاچىقى قىزىل غالچىنىڭ قىزى !... » دەپ تىللىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولماسمۇ ، قورقىنىمدىن ھۆركىرەپ يىغلاپ ، ئايلىنىپ كەتكىلى تاس قاپتىمەن دېسىلە !...

ـــ ھە... شۇڭىزە ، ئۇ كىيىملەرنى ئۇچاڭلىغا ساپقىنىڭلىنى كۆرمەپتىكەنمەن ـ دە ! ؟

ـــ ھەئە... خەق ئۆز رازىلىقى بىلەن بەرمىگەن نەرسىنى كىيىشنى كۆڭلۈم كۆتۈرمەي...

ـــ ئۇنداق ئادەم ھامامغا بېرىۋەتسەڭلا بولمامتى ؟ !

ـــ ئالغىلى ئۇنمىدى .

ـــ نېمىشقا ئۇنمايدىكەن ؟

ـــ «خەقنىڭ نەرسىسى قۇتاتمايدۇ... » دەپ ئۇنمىدى .

ـــ ئا خوتۇننى... مەپكۇرىسى① تازا كونىيكەن ـ دە !...
ـــ مەنمۇ ؟ «مەپكۇرلىرى كونىيكەن... » دېسەم ، ئۇ : «ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن تەتىللا ، كىمخاپ دېگەننى شەھەردىكى يۇز خېنىمنىڭ بىرى كىيەلەيدۇ . مەندەك چاڭگا باش سەھرالىق خوتۇن ئۇنى كىيىۋالسام ، چاققا چورۇق ئاسقاندەك ئىش بولماـ مدۇ !... بۇڭسارە خېنىم شەھەرلىك باينىڭ قىزى بولمىغان بولسا ، ئۇنىڭغا بۇنداق نىمچە نەدە تۇرۇپتۇ !... ئۆزۈڭ كىيىشكە كۆڭلۈك كۆتۈرمىگەن نەرسىنى ماڭا تەڭلەپ نېمە قىلىسەن ؟ ! ساقلاپ قويۇپ ، باشقا كۇن چۇشكەندە ساتساڭلار ، بىرمۇنچە پۇل بولىدۇ... » دەپ ئالغىلى ئۇنىمىغان...
ـــ ھە ، بۇنداق دەڭلا... ئۇنى كۆتۈرۇپ ، ئاۋارە بولۇپ قەشقەرگە ئاپارغانغا لايىق پۇلغا ئالارمۇ ؟ !
ـــ نېمىشقا ئالمايتتىكى ، ـــ زىۋەرىخان دېكىندى ، ـــ ھېلىقى كىمخاپ نىمچىنىڭ تۇگمىلىرى ئالتۇن ئىكەن !...
ـــ ئالتۇن دېگەننىمۇ تۇگمە قىلامدۇ ؟ !
ـــ ۋىيى ، ما ئادەمنى... ھاممىلىرى شۇنداق دېگەن !... بۇڭسارە خېنىممۇ باشقىلارغا شۇنداق دەپتىكەنمىش !...
ـــ توۋا ، ماگەپنى...
ـــ ئىشەنمەيۋاتاملا ؟ ئۇنداق بولسا ، مەن ئاچىقىپ باقاي . تازا بىر كۆرۈپ باقسىلا...
زىۋەرىخان شۇنداق دەپلا چىراغنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي كونا قەمرۇت رومالغا ئورالغان بىر بوغچىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى . بۇ بوغچىدىكى ھەممە نەرسە بۇلتۇر ئۇنىڭغا «مېۋە» تەگكەن نەرسىلەر بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ساندۇقى بولمىغاچ ، بىرەر يىلنىڭزى مەرەپتىكى يوتقان ـ كۆرـ پىلەرنىڭ ئاستىغا باسۇرۇقلۇق پېتى تۇرغانىدى . بۇگۇن تۇنجى

---

① مەپكۇرە — ئىدىيە .

قېتىم مەتقۇناخۇننىڭ ئالدىدا ئېچىلدى .

ـــ مانا قارىسىلا ! ـــ زىۋەرىخان بوغچىنىڭ ئەڭ ئۈستىدە چىرايلىق قاتلاقلىق تۇرغان يىپيېڭى خاتىدەن ئەستەر ، كىمخاپ تاشلىق نىمچىنىڭ قاتار كەتكەن تۇگمىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆرسەتتى ، ـــ ئالتۇن دېگەن مۇشۇنداق بولىدىغاندۇ ! ؟

مەتقۇناخۇن كۆزلىرىگە بىر ئىشىنىپ ، بىر ئىشەنمەي :

ـــ تۇچمىكىن دەيمىنا... ـــ دېگەندى ، زىۋەرىخان :

ـــ ياق ، تۇچ ئەمەس ! ـــ دەپ بېشىنى چايقاپ چۈشلىداپ كەتتى ، ـــ ھاممىلىرىنىڭ دېيىشچە ، تۇچ دېگەن بىر يەردە ئۇچ كۈن تۇرسا قاريداپ ، پارقىرىمايدىكەن . ھاممىلىرى ھېلىقى گېجەك پاقلانىڭ بوينىغا ئېسىپ قويغان كولدۇرما بىلەن بۇ تۇگمىلەرنى كۆچۈلكىنىڭ ئېتىكىگە سۈركەپ ماڭا كۆرسىتىپ قويغان... ئىشەنمىسىلە مانا كۆرۈپ باقسىلا...

زىۋەرىخان سۆزلىگەچ ، بىر تۇگمىنى ئۆچۈپ كەتكەن قىزىل ماتا كۆچۈلكىنىڭ يېڭىگە سۈركەشكە باشلىدى . ئۇ قانچە سۈركىسە ، تۇگمە شۇنچە پارقىرايتتى . ئىچىگە تەسۋىرلىگۈسىز بىر خىل خۇشاللىق ئېقىپ كىرگەن مەتقۇناخۇننىڭ كۆزلىرىمۇ ئاشۇ تۇگمىلەردەك پارقىراپ كەتتى .

ـــ قانداق ، راستمىكەن ؟ ـــ دېدى زىۋەرىخان ئۇنىڭغا تىكىلىپ .

ـــ ھەئە ، راست ئىكەن ! ـــ دېدى ئۇمۇ ھاياجان بىلەن ، ـــ ئەكېلىڭلا ، تازابىر كۆرۈپ باقاي... «ئالتۇنغا چىش ئۆتىدۇ» دەپ ئاڭلىغان...

مەتقۇناخۇن شۇنداق دەپلا بىر تۇگمىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ كۈچەپ بىر چىشلەپ :

ـــ ئاپلا ، ـــ دەۋەتتى ، ـــ كاساپەتنىڭ ئىچى كاۋاك ئىكەن ئەمەسما !...

ـــ ۋىيىي... شۇنداقما ؟

ـــ كۆرمەمسىلە مانا... چىشىم پېتىپ كەتتى...

ـــ بوشراق چىشلىمەمدىغان ! ـــ زىۋەرىخان ئىتتىك چاپاننى قولىغا ئېلىپ ، تۇگمىدىكى چىش ئىزىغا تىكىلدى . چىرايى سەل ئۆڭگەندەك تۇراتتى ، ـــ قانداق قىلارمىز ئەمدى ؟

ـــ قانداق قىلاتتۇق ؟ ئەتە قەشقەرگە ئاپىرىپ ساتمىمىز ! ساتقىلا يوقمىدى يا ؟

ئۇ زىۋەرىخانغا سىناق نەزەرىدە قاراپ قويغانىدى ، زىۋەردىخان :

ـــ ساتقۇم يوق بولسا ، «سېتىپ كەلسىلە» دەمتىم ؟ تازا گەپلىرى بار ئىكەن ! ـــ دەپ كۇلدى .

ـــ چاقچاق قىلىپ قويدۇم !...

مەتقۇناخۇننىڭ ئاشۇ ئاخىرقى چاقچىقى زىۋەرىخاننىڭ كۆڭلىدىن ھازىرغىچە چىقمىدى . چۈنكى ، مەتقۇناخۇن ئاشۇ كېچىسى بىر ئۇيقۇدىن كېيىن قەشقەرگە كەتكەنچە ئىككىنچى قايتىپ كەلمىدى . جەستى قىزىل دەرياسىنىڭ ئاياغ ئېقىنىدىن تېپىلىدى...

«شۇ ! بۇ تۇگمىلەر چوقۇم شۇ ! ! ! مانا بۇ ئىزلار مەتقۇنا-خۇننىڭ چىشلىرىنىڭ ئىزلىرى ! ! ! مەتكېرىم بۇلارنى نەدىن ئالغان بولغىيدى ؟... »

زىۋەرىخان مۇشۇنداق خىياللار ئارىسىدا توختىماي ياش تۆكۈپ ، دۇنيادا بارمۇ ، يوقمۇ بولۇپ تۇرغاندا ، دەرۋازا «جالاقدە» ئېچىلىپ يېپىلدى (دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىنمىغىچە ، سىرتتىن كەلگەن ئادەم يوچۇقتىن قولىنى تىقىپ ، زەنجىرنى قاغا تۇمشۇقتىن چۇشۇرەلەيتتى) . زىۋەرىخان كىرگەن ئادەم مەتكېرىم ئىكەنلىكىنى تۇيدى . لېكىن ، پىسەنت قىلمىدى . باشقا چاغ بولىدىغان بولسا ، ئاللىقاچان ساندۇقنى قۇلۇپلاپلا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇچقان بولاتتى . بىرى ، ئۇنداق قىلىشقا ئۇلگۇرەلمىدى ؛ ئىكىنچىدىن ، قەتئىي ئۇنداق قىلغۇسى كەلمىدى .

ـــ نېمىش قىلىۋاتىسەن ! ـــ مەتكېرىم بوسۇغىدىن پۈتـ
نى ئىچكىرىگە ئالا ـ ئالمايلا گۈركىرىدى . ئۇ شىرە ئۈستىدە
كۆز چېقىپ پارقىراپ تۇرغان تىللالارنى كۆرۈپ خۇددىنى يوقاتـ
قانىدى ، ـــ ھۇ ئاناڭنى... ! ـــ مەتكېرىم ئوقتەك ئېتىلىپ
كەلگەن پېتى زىۋەرىخاننىڭ كانىيىدىن ئالدى ، ـــ سەن جالاپنى
ئوغرىلىق قىلغانغا تويغۇزمايدىغان بولسام !...
ـــ قويۇۋەت ، لۈكچەك ! ـــ زىۋەرىخانغا بۇنداق كۈچ ،
بۇنداق غەيرەت نەدىن ئاپىرىدە بولدىكىن ، بىرلا يۇلقۇنۇپ ئۇنىڭ
قولىدىن ئاجراپ كەتتى ۋە ئىككى قەدەم كەينىگە چېكىنىپ
تۇرۇپ ، قولىدىكى تۈگمىلەرنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ سوراق قىلـ
غىلى تۇردى ، ـــ ھوي تۈتۈلماس ئوغرى ! بۇنى نەدىن ئالدىڭ ؟
تېخى مېنى ئوغرى دەيدا ! ؟ مۇشۇ تۈگمىلەرنى دەپ مەتقۇناخۇننى
ئۆلتۈرۈپتىكەنسەن ـ دە ، جۇۋاينىمەك كەتكۇر لۈكچەك ! ؟...
مەن ھازىرلا بۇ تۈگمىلەرنى تۈجۇرىنغا ئاپىرىپ ، ئىككى پۈتۈڭنى
بىر ئۆتۈككە تىققۇزمايدىغان بولسام...
كۆزلىرى باش كەسكەن جاللاتنىڭ كۆزلىرىدەك قىزىرىپ ،
چانىقىدىن چىقىپ كەتكۇدەك چەكچەيگەن مەتكېرىم نېمىدۇر دېـ
مەكچى بولغانىدى ، دېيەلمىدى . ئېنىقراقى ، دېيىشكە ئۇلگۇرەلـ
مىدى . چۈنكى ، زىۋەرىخان ھۇقىيىتىپ يىغلاپ ، ئاق بالداقتەك
ئېتىلغان پېتى ئىشىك تەرەپكە ماڭغانىدى . ئىشىكتىن چىقىپلا
كەتسە... ئىشىنىڭ ئاقۇنىتىنى ئاللىقاچان تەسەۋۋۇر قىلىپ ئۇلـ
گۈرگەن مەتكېرىم تىلىنى ئىشقا سېلىشنىڭ ئورنىغا ئاياغلىرىنى
ئىشقا سېلىشنى ئەۋزەل كۆردى ـ دە ، قوزىغا ئېتىلغان بۆرىدەك
ئىككىلا سەكرەپ ، زىۋەرىخاننى پەگادىلا باسمادىۋالدى . ئەمدى
زىۋەرىخان ھەرقانچە كۈچىگىنى ، ھەرقانچە زورۇققىنى بىلەنمۇ
ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇپ چىقالايدىغاندەك ئەمەس ئىدى . لې
كىن ، ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن تىركىشەتتى ، تىپىرلايتتى ،
خىرقىرايتتى . ئۇ قانچە بەك تىپىرلىسا ، خىرقىرىسا ، مەتكېرىم

شۇنچه كۆچەپ بوغاتتى ، باساتتى ، نەقتايتتى...

بولمىدى ، زىۋەرىخاننىڭ تىنىقى كېسىلىپ ، پۈتۈن بەدىنى لەخپۇخىدەك بوشىشىپ ، تىپىرلاش تۈگۈل ، مىدىرلىغۇدەكمۇ ھالى قالمىدى . كۆزلىرى چەكچەيگەن پېتى قېتىپ قالدى . ئەمما ، كاللىسى تېخى سەگەكتەك قىلاتتى :

«بۇ لۇكچەك مېنىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتەمدۇنېمە ؟ ! ئەستا ، ئالـ تۇن تۈگمىلەرنىڭ گېپىنى بىركىمگە دەۋالالىغان بولساممۇ... »

ـــ ۋايجان !

مەتكېرىم توخۇگۇزدەك چىرقىراپ ، بىر غۇلاچ يەرگە قاخـ قىپ دۇم چۈشتى .

گاچ... گاچ... گاچ !...

كەينى ـ كەينىدىن گەچگىسىگە كۇچ بىلەن تىقىلغان پىچاق ئاخىر ئۇنىڭ ئۇننىنى ئۆچۈردى . زىۋەرىخان ھۇشسىز ياتاتتى .

«ۋايجان ـ ۋايەي... »نى ئاخلاپ ئۇيقۇسى ئېچىلىپ كەتكەن سايا ـ ھەت چالا ـ پۇچۇق كىينىپلا ھۇجرىسىدىن چىقىپ ، ئەمدىلا دادىسىنىڭ ياتاق ئۆيىگە يېقىنلىشىشىغا ، چىپىلداپ قان تېمىپ تۇرغان يوغان ھارۋىكەش پىچىقىنى كۆتۈرگىنىچە ئۆيدىن چىقـ ۋاتقان ئادەمنى كۆرۈپ قورقىنىدىن :

ـــ ئا ـ نا ! ! ! ـــ دەپ بىرلا چىرقىرىدى ـ دە ، ئوخدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى .

ئۇ ـــ سوپۇر ئاخۇن ئىدى .

سوپۇر ئاخۇن ئاشۇ ماڭغان پېتى گۇخشي ئاتخانىسىغا كىرـ دى ـ دە ، خادىككە قاتىدىغان ئاتنى يايداق مىنىپ ، قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ ، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ھەيۋەتلىك ئەگىن دەرۋازىسىدىن كىرىپ توختىدى...

ئۆلمەس ئاغرىق ـ چىقماس جان

نان بىلەن جان تومۇرداش . تاشمەتخان بۇنى كىچىكىدىنلا بىلەتتى . «نانىنىڭ ئۇۋقى يەرگە چۈشۈپ كەتسە يامان بولىدۇ» دېگەن ئەقىدىگە ئۆزى ئەمەل قىلىپلا قالماي ، بالىلىرىنىڭ كاللـ سىغىمۇ قاچىلىغان . «كىم نېمىنى ئەتىۋارلىسا ، شۇنى جىق بېرىمەن» دېگەن خۇدايىم ۋەدىسىدىن يېنىۋالدىمۇ ياكى تاشمەتـ خانلارنىڭ ئاش ـ نانىنى قانچىلىك ئەزىزلايدىغانلىقىنى بىلمەي قالدىمۇ ؟ تۇيۇقسىزلا ئۇلارنى ئاش ـ نانىدىن قىسىپ قويدى . توققۇز جان ئادەم كۈنلۈكى ئۈچتىن نان يېسە ، يىگىرمە يەتتە نان يەيدۇ . يىگىرمە يەتتە نان ـــ يىگىرمە يەتتە كوي دېگەن گەپ . يىگىرمە يەتتە كوي ـــ ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن خادىمنىڭ بىر ئايلىق مائاشى . تاشمەتخان ئائىلىسىدە ، ئايدا يىگىرمە يەتتە كوي تاپالايدىغان بىرمۇ ئادەم يوق . بولغان تەقدىرـ دىمۇ ، ئۇنىڭ بىر ئاي تاپقىنى ئۇلارغا ئاران بىر كـۈنلۈك ئوزۇق بولـدۇ . قالـغان يىگىرمە يەتتە كۈنـگىچۇ ؟ خـۇدايىم بېرەر...

خۇدايىم بەرمىدى !

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئۈچ ـ تۆت كۈن قالتىس ئىززىتىنى قىلىپ بېشىدا كۆتۈرۈشتى . يېگىنى ئالدىدا ، يېمىگىنى كەينىدە بولدى . بەشىنچى ، ئالتىنچى كۈنگە بارغاندا ، ئاشلىق ماگىزىنىدىن نورما ئاشلىق سېتىۋالماقنىڭ تەسلىكى ، تېخى ئوتتۇز جىڭ نورمىنىڭ ئۈچكە ، تۆتكە بۆلۈپ سېتىپ بېرىلىدىغانلىقى توغرۇلۇق ۋايساپ ، تاشمەتخانلارنىڭ گېپىنى بوغاتتى . قاراڭغۇ بازارـ

دىن كۈنده ، كۈنئاشار سېتىۋېلىپ ئەكىرىلگەن دەسته ـ دەسته نانلار ئۆي ئىگىلىرىنىڭ كۆزىگه ئۆزىنىڭ بىر نېنىچىلىك كۆ-رۈنمەمدۇ ـ قانداق؟ چىرايىنىڭ بىر يەرلىرىده قارا بۇلۇت ئەگىگىنى ئەگىگەن...

ـــ ئەتىلا كېتەيلى ، ـــ دەيتتى تاشمەتخان كېچىسى هەمـ-مەيلەن ئۇخلاپ كەتكەنده خوتۇنىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ ، ـــ بىرجانىنىڭ بىر ـ ئىككى ئايلىق نورمىسىنى يەپ بولدۇق . بۇ بىچارىلەرگىمۇ تەس...

ئۇلار كېتەتتى . ئۇنىڭ ئۆيىدىن بۇنىڭ ئۆيىگه ، بۇنىڭ ئۆيىدىن ئۇنىڭ ئۆيىگه چاندۇرمايلا كېتەتتى . چاقىرغان ـ چاـ-قىرمىغان تۇغقانلارنىڭ ئۆيلىرىده بىر ـ ئىككى كۈندىن قونۇپ ـ تۇنەپ يۇرۇپ چىللە كىرىپ قالدى . ئاشلىق ساتقان ، ئېشەك ساتقان (هارۋىنىڭ «گېلى» بولمىغاچ ساتمىدى) پۇللارنىڭ يېرىمى ئۆي ـ ئۆيگه «ئادەمگەرچىلىك» قىلىش بىلەن تۇگىدى . «پەتىلەيدىغان» ئۆيلەر ، ئىچىدىغان «چاي»لارنىڭ قۇيرۇقىنى قۇم باستى . سوغۇقمۇ : «قىش ئوچىقى تار ، قوپ ئۆيۈڭگه بار» دەپ نەره تارتقىلى تۇردى . دېمىسىمۇ ، ئىككى ئاي ئاز ۋاقىت ئەمەس . توققۇز جان ئادەمنى ئىككى ئاي ئۆيلىرىده قوندۇرۇپ ، قورسىقىنى باققان تۇغقانلارغا هەرقانچه تەشەككۇر ئېيتسا ئازلىق قىلىدۇ . ئۇلارنىڭ بەزىده ئوچۇق چىراي بەرمىگەنلىكى ، بەزىده بىلىپ ـ بىلمەي قوشۇقنى تاۋاققا ئۇرۇپ تاشلىغىنى ئاغرىنغۇ-دەك ئىش ئەمەس . چۈنكى ، جاهان شۇنداق . هەممە نەرسە نور-مىلىق ، بېلەتلىك . بېلەت بولمىسا ، كىنىشكىدا بولمىسا ، ئاچ-لىقتىن ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان ئادەمگه نورما سىرتىدا بىرنان تۇگۈل ، بىر تال دان بېرىلمەيدۇ . شۇنداق ئىكەن ، بىر چىشلەم نان ، بىر قوشۇق ئاشنىمۇ «گېلىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ» ئۇلارغا بەرگەن بۇ مېهرىبان ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردىن ئاغرىنسا خۇدا راۋا كۆرەمدۇ ؟ !

ياق ، ئەمدى ئۇلارنى يەنە پاراكەندە قىلماسلىق كېرەك !...
بىر كۈنى ، ناماز ئەسىرى بىلەن ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ساقلىغان تاشمەتخان ئۇستام بىلەن ئەمرىددىن ناماز شامغا ئەزان چىققان مەھەلدە ئۆز ئۆيىنىڭ ھازىرقى خوجايىنلىرىنىڭ دىدارىنى كۆردى . ئۇلار ئۇچ بالىنىڭ بىرىنى يەسلىدىن ، ئىككىسىنى مەكتەپتىن ئېلىپ كەلگەن بولسا كېرەك ، ئايال كىچىكىنى كۆتۈرۈۋالغان ، ئەر چوڭلىرىنى يېتىلىۋالغانىدى . ئەر قۇلۇپنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن ئايال بىلەن بالىلار «قارا ـ قارا قۇشلارىم» بولۇپ ئەگەشتى . تاشمەتخان بىلەن ئەمرىددىنمۇ ئۇلارغا سوڭدىشىپلا ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختاشتى .

ـــ يەنە نېمە گەپ ؟ ـــ دەپ تەرىنى تۇردى ئەمدىلا پىشايۋاننىڭ چىرىغىنى يېقىپ ، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بولۇپ كەينىگە بۇرۇلغان ئەر خوجايىن تاشمەتخانلارنى كۆرۈپ ، ـــ قانداق غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم بۇ !... دەيدىغان گېپىنى ئۆي ـ مۇلۇك بۆلۈمىگە دېمەي ، ئادەمنى پاراكەندە قىلىپ...

ـــ خاپا بولمىسىلا ئۇكام ، بىقوروچىلىقتا ئالدىلىرىغا كېلىپ قالدۇق...

ـــ ھە ، دەيدىغىنىڭىزنى تېزراق دەڭ ! ئادەم ئىشتىن ھېرىپ ئاران كەلگەندە...

ـــ ئىككى ئايىنىڭىزنى ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭكىدە يېتىپ ـ قوپۇپ يۈرۈپ ، بىچارىلەرنى بەك قىينىۋەتتۇق... ئەمدى ئۆز ـ لىرىنى ھالىمىزغا يېتەرمىكىن دەپ...

ـــ نېمە دېمەكچى سىز ؟ گېپىڭىزنى ئوچۇق دەڭە !...

ـــ ئۆيدىن بىر ئېغىزنى بېرىپ تۇرارمىكىن دەپ...

ـــ نېمە ! يەنە شۇ گەپمۇ ؟ مەن ئۆتكەندە نېمە دېدىم ؟ !

ـــ سىلە...

ـــ مېنىڭ سىز بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم يوق ! بۇ ئۆيىنى ماڭا ھۆكۈمەت بەرگەن . ئىجارىسىنىمۇ ھۆكۈمەت ئېلىۋاتىدۇ . بىكاردىن بىكار مېنىڭ كۆزۈمگە كىرىۋالغۇچە ، ھالىڭىزنى گې-ۋېيخۇيغا ئېيتسىڭىز بولمامدۇ !...

ـــ گېۋېيخۇيغىمۇ ئېيتىمەن ، ئۇكام... ئۆزلىرىمۇ بىلىلا ، بەش يىلنىڭىزى سەھرادا يۈرۈپ ، شەھەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن... قىش ـــ قورۇدا ، توققۇزجان ئادەمگە باش تىققۇدەك مۇقىمراق كامار بولمىسا ، ئادەم خاتىرجەم يول ماڭالمايدىكەن... مەن ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكەندىن بېرى جىق ئويلاندىم... ئۆزۈمنىڭ تېگى بىلەن ئۆيۈم تۇرۇپ ئولتۇرماي ، ئۆي ئىزدەپ نەگە بارىمەن ؟ !... مەن بىرىنچىدىن پومېشچىك ، ئىككىنچىدىن كاپىتالىست ئەمەس . ئۆيۈمنى مۇسادىرە قىلىشقا شەرتىم توشمايدۇ... سىلىمۇ ئاڭلىغان بولغىيتىلە ؟ مەن يېزىغا ماڭىدىغان چاغدا ھۆكۈمەت پۇلنى كۆزۈمگە تىقسىمۇ بۇ ئۆيىنى ساتقىلى ئۇنىمىغان . مانا ئەمدى بېشىمغا كۈن چۈشۈپ قايتىپ كەلگەندە ، بۇ ئۆيدە ئولتۇرماي نەدە ئولتۇرىمەن ؟ !

ـــ .....

ـــ بىزگە ئىچلىرى ئاغرىسۇن... بىرەر ئۆينى بەرگىلىرى كەلمىسە ، پېشايۋاندا يېتىپ - قوپسىقمۇ بولۇۋېرىدۇ . «ئىجارە تۆلەك» دېسىلىمۇ مەيلى... مەن ئەمدى ئۆلتۇرسىلىمۇ بۇ ھويلـ-دىن چىقمايمەن...

تاشمەتخان گەپنى ئۇزۈپلا ، پېشايۋاننىڭ سۇپىسىدا ئولتۇر-دى . ئەلپازىدىن قارىغاندا ، «خوجايىن» دىن گەپ تەمە قىلىۋاتا-تى . «خوجايىن» ئۇنىڭغا گەپ قىلىپ ئاغزىنى ئۇپرىتتىشنى ھار ئالدىمۇ ياكى خۇمارى تۇتتىمۇ ؟ «پۇششىدە» بىرنى تىنىۋېتىپ ، تاماكا يۆگەشكە تۇتۇندى .

ـــ ماڭ جۇگۇ ! ـــ تاشمەتخان ئەمرىددىنگە بۇيرۇق قىلدى ، ـــ ئىتتىك بېرىپ ، ئاناڭ بىلەن ئۇكىلىرىڭنى باشلاپ

كەل ! ھارۋىنىڭ ئارغامچىسىنى تەكشۈرۈۋېتىپ ئاندىن سۆرەڭلار . يولدا يېشىلىپ كېتىپ ئاۋارە قىلمىسۇن...

— ئۆيگە كىرىشمەي ، نېمە قاراپ تۇرۇشسەن ؟ — «خوجايىن» بىر ئۆزىگە ، بىر تاشمەتخانغا پاقا تەشكەن سويمىدەك چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇشقان ئوغۇللىرىغا زەردە قىلدى . خوتۇنى ئاللىقاچان ئۆيگە كىرىپ كەتكەنىدى ، — مېڭىشە !...

بالىلار ئۆيگە ماڭدى . ئۇمۇ ئۇلارنىڭ كەينىدىنلا ئۆيگە كىرىپ ، ئىشىكنى «جالاقىدە» ياپتى .

ئۇنىڭ ئېتى ئابلەتخان بولۇپ ، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى ئىدى . دېھقان بالىسى ئىكەن . ئوقۇش نەتىجىسى پەۋقۇلئاددە يۇقىرى بولغاچ شەھەردە قاپتۇ . مەكتەپتە خېلى يۇز ـ ئابرۇيى بارمىش . خوتۇنى شادىيە مەكتەپنىڭ «دوختۇرى» ئىكەن . ئىكىلەن توي قىلىپ ئون يىلغىچە مەكتەپنىڭ بىر ئېغىز كۆتلەك ئۆيىدە ئولتۇرۇپتۇ . ئۇلار نۇرغۇن يول مېڭىپ ، نۇرغۇن پۇل خەجلەپ ئاران مۇشۇ ھويلىغا ئېرىشىپتىكەن . ئۇ تاشمەتخان بىلەن تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەندە ، ئۇنىڭ ئالدىغا چاي ـ مەزە قويۇپ ، مۇشۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەن ھەم ئۆيگە سىم تارتىپ ، توك ئەكىرگەنلىكى ؛ ئۆينىڭ ياخشى ـ يامان يەرلىرىنى ئوڭلىتىشقا نەچچە پۇل خەجلىگەنلىكى قاتارلىقلارنىمۇ تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن . گەپ ـ سۆزلىرى سىلىق ـ سىپايە ، مۇئامىلىسى ئىللىق ئىدى . كېيىن نېمە بولدىكىن ـ تاڭ ، تاشمەتخان ئىكىنچى قېتىم كېلىپ ، ئۆيدىن بىر ئېغىزنى ۋاقىتلىق بېرىپ تۇرۇش توغرۇلۇق گەپ ئېچىشىغىلا «پەدىسى» بۇزۇلۇپ ، بۆلەكلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى . تەرىنىڭ سۆرۈنلۈكىغۇ بىر-گەپ ، خۇددى مۇشۇ ھويلىنىڭ ئەۋلادىمۇ ـ ئەۋلاد مىراسخورىدەك ، تەلەپپۇزى مۇزدەك سۆرۈن ، گەپ ـ سۆزلىرى زەھەردەك ئاچچىق ھەم قوپال ئىدى .

— مەن بۇ ئۆينى ھۆكۈمەتتىن ئالغان ، — دېدى ئۇ

تۇيۇقسىز تاشمەتخاننى «سىز»لەپ ، ـــ سىز بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم يوق... سىزگە ئۆي لازىم بولسا ، بېرىپ ھۆكۈمەتكە دەڭ !... ماڭا يالۋۇرۇپ ، ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈپ بەرسىڭىزمۇ بوسۇغامدىن كىرگۈزمەيمەن !...

كېيىن ئىش شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى ، تاشمەتخان ئىشىك تۈۋىدە پەيدا بولۇشىغا ، ئىشىك دەرھال ئىچىدىن زەنجىر-لىناتتى ياكى «دادام يوق !» دەيتتى بالىلىرى ئىشىكنى گەۋدە-سى بىلەن توسۇپ تۇرۇپ . تاشمەتخان ئۇنىڭ ئەمدىلا خىزمەتتىن چۈشۈشىگە ئۇلگۈرۈپ كەلسىمۇ ، دەم ئېلىش كۈنلىرى كەلسىمۇ ئەھۋال ئوخشاش ئىدى . كېيىن دائىم ئىشىكنى ئىچىدىن زەن-جىرلىۋالىدىغان بولۇشتى . تاشمەتخان قاچانلا ئىشىك قاقسۇن ، ئېرىشىدىغىنى بىرخىللا جاۋاب : «دادام يوق !»

دېمەك «خوجايىن» ئۇنىڭدىن بىزار . پوزىتسىيىسىمۇ ئې-نىق : «ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈپ بەرسىڭىزمۇ بوسۇغامدىن كىر-گۈزمەيمەن !... »

بوسۇغا ؟ «سېنىڭ ئىدى ، مېنىڭ بولدى ؛ سورىۋىدىم ، دورا بولدى» كۆرۈڭ بۇ ئىشنى ! تاشمەتخانىنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋى-سى خۇن ـ خۇننى سەرپ قىلىپ ، مىڭ تەسلىكته بىنا قىلغان شۇنچه ئازاده هويلا ـ ئارامنىڭ بوسۇغىسى قانداق بولۇپ ئۇنىڭ بولۇپ قالدى ؟ دەسسەتمەيمىش تېخى !... چۆچۈرىنى خام سانا-تۇ ! تاشمەتخان قانداق دەسسەيدىكىن قېنى...

بۇ گەپ تاشمەتخانغا قاتتىق هار كەلگەنىدى . نەچچه كېچه كىرپىك قاقمىدى . ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەرۋاهى بىلەن غايىبانه مۇڭدىشىپ ، ئۇنسىز ياش تۆكتى . ئۇيان ئۆرۈلۈپ ، بۇيان يۇمە-لاپ ، ئويلىغىنى بىرلا ئوي ، شۇنچه ئادەم پاتقان بۇ شەهەرگه ئۇ نېمىشقا پاتمىدى ؟ ئالداندى ، قورقتى . سوۋېت سوتسىيال جاهانگىرلىكى بىلەن مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ ئاسماندىن ، زېمىندىن قىلىدىغان هۇجۇمىدا توپ

يەمى بولۇپ كېتىشتىن قورقتى . يېزىدىن ئىبارەت «جەننەت» كە باشقا شەھەرلىكلەردىن بۇرۇنراق بېرىپ ، پۇختىراق «ئۇۋا» تۇزۇۋېلىشقا ئالدىرىدى ؛ يەنە بىرى ، ئاھالە كومىتېت مۇدىرى تۇراق دېگەن لۇكچەكنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا بۇ يەردىن كەتتى . ئەگەر ئۇ ، شۇ چاغدا يۈرىكىنى چوڭراق ، نەپسىنى كىچىكرەك قىلىپ : «بۇداچە تۇرۇپ تۇرۇپ ، ئىككىنچى قېتىمدا باراي» دېگەن بولسا ، ھېلىغۇ تۇراق ئىكەن ، ئۇنىڭدىن يوغاندىراقمۇ ئۇلارنى ئۆيىدىن قوغلىيالمايدىكەن . ئادەم دېگەندە ئاز - تولا خورەك بولمىسا بولمايدىكەن . شۇ قېتىم ماڭغىلى ئۇنمىغان كادىرلارنى ئۇرغان ، ھەتتا ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ پىچاق كۆتۈرگەنلەرنىڭ بىرىمۇ بارمىدى ! «ئىككىنچى ، ئۈچىنچى تۇركۈم...» دېگىنىمۇ قۇرۇق گەپ ئىكەن . «ئالۋان ، ئالۋانغا ئىشلەيدۇ گالۋاڭ» دېگەندەك ، ئاھالە كومىتېت بويىچە ئاشۇ قېتىم يېزىغا قوغلانغان تاشمەتخان قاتارلىق ئۈچ ئۆيلۈك «گالۋاڭدىن» بۆلەك ھېچكىم ھېچيەرگە مىدىرلىماپتۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، بۇ لىن بياۋ پارتىيىگە قارشى گۇرۇھنىڭ شىنجاڭدىكى چاپارمىنى لۇڭ شۇجېن[1] ئۇرۇش ۋەھىمىسى تارقىتىپ ، خەلقنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاش ئۈچۈن قوللانغان ۋاستە ئىكەن . ئۇنىڭ تەختىن چۈشۈشى بىلەن تەڭ ، بۇ ئىشنىڭمۇ قۇيرۇقىنى قۇم بېسىپتۇ-مىش . مەيلى بۇ «مىش - مىش»لار راست بولسۇن ياكى يالغان بولسۇن ، تاشمەتخان ئەمدى ھەرگىز گالۋاڭلىق قىلمايدۇ . مەيلى تۇرمىدە سېسىپ ئۆلسۇن ياكى بىر پاي ئوقتا جان بەرسۇن ، جىنازىسى چوقۇم شەھەردىن چىقىدۇ . بۇنى خوتۇن - بالىلىرىنىڭ كاللىسىغىمۇ «قۇيدى...»

ھە راست ، تۆلەندى «داجەي» ئۇرۇمچى ، بېيجىڭ تەرەپلەر-گە كېتىپ قالدىمۇ ياكى خەلق ئەسكەرلىرىگە مۇھىم ۋەزىپە

---

① لۇڭ شۇجېن — 1968 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى بولغان . لىن بياۋ ئۆلگەندىن كېيىن تەختىن چۈشكەن .

چىقىپ قالدىمۇ؟ تەۋەككۇل «پىستەك»نىڭ قارىسى كۆرۈنمە-
دى . تاشمەتخان دەسلەپ ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىشتىن قور-
قۇپ ، بالىلىرىنى بىردىن ، ئىككىدىن بۆلۈپ ، تۇغقانلارنىڭ ئۆ-
يىگە چېچىۋەتكەن ؛ ئۆزى سەككىز - ئون كۈن بالىخانا ، قازناق-
لاردا يوشۇرنۇپ ھېچكىمگە كۆرۈنمىگەنىدى . كېيىن جېنىدىن
تويۇپ ، ھەممە يەردە ئاشكارا سۆرۈلۈپ يۈرۈۋېرىدى ، يۈرىكى يو-
غىناپ ، كۆڭلى خېلى ئارام تېپىپ قالدى . تېخى تەپتارتماستىن
ئاھالە كومىتېت مۇدىرى (تۇراق مۇدىر قولغا ئېلىنىپ كېتىپ-
تۇ) ، كوچا باشقارما مۇدىرلىرىغا نەچچە قېتىمدىن بويىنى كۆر-
ستىپ بولدى . ئابلەت ئەپەندى (تاشمەتخان ئابلەتجاننى شۇنداق
ئاتايتتى)نىڭ گېپى بىلەن شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ
ئۆي - مۇلۈك باشقۇرۇش بۆلۈمىگىمۇ بېرىۋىدى ، يا مۇسادىرە
قىلىش تالونى ، يا مۇناسىۋەتلىك رەسمىيەتلىرى بولمىغان بۇ
ئىشقا ھېچكىم بىر نەرسە دېيەلمىدى . ئەمدىكى گەپ —
خوتۇن - بالىلىرىنى كەينىگە سېلىپ ، كۈدە - كۆرپىسىنى
كۆتۈرۈپلا قەدىم جايىغا ئۈسسۈپ كىرىپ ، ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئۆينىڭ
خوجايىنى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىشتە قالدى . بەزىدە ، ئادەم يې-
لىنىپ - يالۋۇرۇپ ئېرىشەلمىگەن نەرسىگە زورلۇق بىلەن ،
ھېچبولمىغاندا ئۆكتەملىك - ئۇششۇقلۇق قىلىش يولى بىلەن
ئېرىشىدۇ . مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئادەملەرنى مانا مۇشۇنداق روھ-
تا تەربىيىلىدى . «باتۇر»لار بىلەن «قۇل»لار ئارىسىدىكى پەرق
ناھايىتى چوڭ . تاشمەتخان بۇ كەمگىچە كېيىنكىسىگە مەنسۇپ
بولۇپ كەلدى . ئەمدى ئۇنىڭمۇ «ئىسيان» كۆتۈرگۈسى ، «بۇز-
غۇسى» كېلىپ قالدى . ئۇ شۇنداقلا غەيرەت قىلىپ ، ئۆز ئۆيىگە
ئۇسسۇپلا كىرسۇنچۇ ، «قانۇن»مۇ ، «پرىنسىپ»مۇ ، ھەممە-
سى ، ھەممىسى ئۇنى ئىزدەپ كېلىدۇ... ئۆلۈپ كېتىدىغان
جانغا ، بەختىگىنى سىناپ باق ، تاشمەت ! تۇرمىنىڭ گۇندىپايلە-
رى تۆلەندى «داجەي» بىلەن تەۋەككۇل «پىستەك»تىن مىڭ

هەسسە ياخشى !...

تاشمەتخان بۇگۈن مانا مۇشۇ مەقسەت بىلەن كەلگەن . ئاب-
لەت ئەپەندى ئۇنىڭ پەيلىنىڭ يامانلىقىنى بىلىپ قالدىمۇ ياكى
بۇ قارا قورساق تومپايغا گەپ قىلىمەن دەپ «گۆھەرنى تاشقا
ئۇرغۇسى» كەلمىدىمۇ ؟ ئىشىكنى بىر يېپىپ كىرىپ كەتكەنچە ،
ئىككىنچى بويىنى كۆرسەتمىدى...

ئادەم مەقسىتىگە يەتسە ، دوزاخمۇ جەننەت ھۇزۇرى بېرىدۇ-
غان ئوخشايدۇ . توققۇز جان ئادەم پېشايۋان سۇپىسىدا تۇنجى
كېچىنى ئۆتكۈزدى . خېۋىر بىلەن سۇپۇرگىدىن باشقىلار دەسلەپ
ئۇيقۇسى كەلمەي ، بىرى «ئۇھ» تارتسا ، بىرى ئۇلۇغ - كىچىك
تىنىپ ، بىرى ئوڭدا بولسا ، بىرى يېنى بولۇپ ، ئۇ يېرىنى
ياپسا ، بۇ يېرى ئېچىلىپ قېلىپ ، تاڭنى قانداق ئاتقۇزۇش
غېمىدە كۆزلىرى ياشلانغانىدى . كېيىن نېمە بولدىكىن ، مەلەخ-
تەك ئۇخلاپ كېتىپ ، ئابلەت ئەپەندىلەرنىڭ ئۆيدىن قاچان ،
قانداق چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى . ئەلۋەتتە ، تاشمەت-
خانىنىمۇ «تۇيمىدى» دېسەك ئادىللىق بولماس . ئۇ تۇيدى لېكىن
چاندۇرمىدى . ئابلەت ئەپەندى بىلەن شادىيە خانىم ئويغىنىپ ،
ئۆينىڭ چىرىغىنى ياققان چاغدا ، تاشمەتخان ئويغاق ئىدى . ئۇ
ئۇخلىغان بولۇپ شۇك يېتىۋالدى . روزىخان ئويغانغانىدى . ئۇ-
نىمۇ مىدىرلىغىلى قويمىدى . ئابلەت ئەپەندىلەر پۇتىنىڭ ئۇچىدا
دەسسىپ ھويلىدىن چىقىپ دەرۋازىنى ياپقاندىلا ، تاشمەتخان
ھەممەيلەننى ئويغاتتى . دەرۋازا تۇۋىگە بارغانىدى . دەرۋازا ئو-
چۇق ئىكەن . قۇلۇپ بىلەن بىر تال ئاچقۇچ قاغا تۇمشۇققا
ئىلىقلىق تۇرۇپتۇ...

تاشمەتخان يەنىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى . بىر ھەپتە سىرتقا
چىقمىدى . بەك زۆرۇر ئىش بولمىسا ، باشقىلارنىمۇ ئاساسەن
سىرتقا چىقارمايتتى . ھېلىمۇ ياخشى ، پېشايۋاننىڭ بۇلۇڭىدىكى
مورا ئوچاق شۇ پېتى تۇرۇپتىكەن ، خامنى پىشۇرۇپ يەپ ،

ئىسسىقسىز قېلىشمىدى . قولۇم ـ قوشنىلارمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆيىگە باشلاپ ، تاماق ئەكىرىپ يوقلاپ ، ئادەمگەرچىلىكنى يەتكۈزۈپ تۇرۇشتى . كۈنبويى ئادەم ئۇزۇلمەيتتى ، بۇلۇپمۇ باغرى يۇمشاق ، ئاق كۆڭۈل ، قەدىناس قوشنا ئاياللار بەزىدە تاپقىنىنى ئېلىپ ، بەزىدە ئىككى قولىنى سېلىپلا كېرىپ ، ئۇلاردىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى قىسمەتلىرىنى ھېكايە قىلىپ بېرەتتى ھەم ئۇلاردىن يېزا ۋە يېزا تۇرمۇشى توغرۇلۇق يېڭى ـ يېڭى سوئاللارنى سورايتتى . تاشمەتخانلارمۇ يولى ـ يولىدا جاۋاب بېرەتتى . ئۇ يەرنىڭ «چىرايلىق» يەرلىرىنى ئاسان تىلغا ئالمايتتى ياكى گەپ يوپۇتۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى . ئۇ يەردىن نېمىشقا قايتىپ كەلگەنلىكى سورالغاندا بولسا ، سالى بەكۈڭۈشلۇق تۇپەيلىدىن تۆلەندى «داجەي» بىلەن ئۆچەكىشىپ قېلىپ نەگىدۇر غايىب بولغاندىن كېيىن ئۇ يەردە داۋاملىق تۇرغۇسى كەلمەي كۆچۈنۈپلا كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ ئۇلارنى قايىل قىلاتتى ، ھېسداشلىقىنى قوزغايتتى . بۇنداق ھېسداشلىق ، تەبىئىيكى ، ئابلەت ئەپەندىلەرگە لەنەت ئوقۇش بىلەن ئاياغلىشاتتى .

ـــ ئۇنداق دېمىسىلە ، ـــ دەيتتى تاشمەتخان بىر يېرى ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، ـــ ئۇلارمۇ مۇساپىر ئىكەن... ئابلەت ئەپەندىمنىڭ دېگىنى توغرا ، ئۇلار بۇ ئۆينى ھۆكۈمەتتىن ئىجارىگە ئالغان . ئۇلارنىڭ بىز بىلەن ھېچقانداق ئالغۇ ـ بەرگۈسى يوق... ھېلىمۇ ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ، كۈدە ـ كۆپمىزنى ئاچقىپ تالاغا تاشلىۋەتمىدى... خۇدايىم دىلىغا ئىنساپ بېرىپ ، بىرەر ئېغىز ئۆيىمىزنى بىكارلاپ بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس...

قوشنىلارنىڭ نەپرەتلىك قاراشلىرى ، ئۆي ـ ئۆيدە بولۇۋاتقان غەيۋەت ـ شىكايەتلەر كۈچىنى كۆرسەتمەي قالمىدى :

ـــ ئابلەت ، ـــ دېدى بىر كۈنى كېچىسى شادىيە خانىم

بالىلار ئۇخلاپ كەتكەندىن كېيىن پىچىرلاپ ، تاشمەتخانلار دېرىزىسىگە تۇڭدىلا يېتىشاتتى ، ـــ ئۆي ـ مۇلۇك بۆلۈمىگە باردىڭىز مۇ ؟

ـــ باردىم ، ـــ ئابلەت ئەپەندى تېخىمۇ پەس ئاۋازدا جاۋاب بەردى .

ـــ نېمە دەيدۇ ؟

ـــ «قوغلاپ چىقىرىۋېتەلمىسەڭلار ، كارىڭلار بولمىسۇن . ئۆزىمىز بىر تەرەپ قىلىمىز » دەيدۇ .

ـــ قاچان بىر تەرەپ قىلىدىكەن ؟

ـــ ئۇنى دېمىدى .

ـــ ئۇلارنىڭ پىشايۋاندا يېتىپ ـ قوپۇۋاتقىنىنى دېمىگەنمىدىڭىز ؟

ـــ دېمەي قالامدىمەن !...

ـــ ئەستا ، ئەجەب سەت ئىش بولدى ـ دە ، بۇ...

ـــ .....

ـــ ھوي ئابلەت...

ـــ ھە .

ـــ چەتتىكى ئۆينى ئۇلارغا ئېچىپ بېرىپ تۇرمامدۇق ؟

ـــ نېمە دەپ ئېچىپ بېرىمىز بىكاردىن ـ بىكار !... خەق يا مېنىڭ قېينىاتا ـ قېينانام بولمىسا...

ـــ گېپىنىڭ سەتلىكىنى... ئۇ ئۆي بىكار تۇرسىمۇ تۇرمامدۇ ! ؟...

ـــ ئىجارىسىنى تۆلىگەندىكىن ، بىكار تۇرسا تۇرۇۋېرىدۇ ! ئالتە كۈندە ياز كەلسە ، ئاش تاماقنى نەدە ئېتىسەن ؟ !

ـــ ئۇنىڭدا ئەتمىسەم ، بۇيانداكى ئۆيدە ئېتەرمەن ، يا ئاڭغىچە ئۇلار بىر يەردىن ئۆي تېپىپ كۆچۈپ كېتەر...

ـــ ئەخمەقلىقىنى !... مۇشۇنداق سوغۇقتا پېشايۋاننىڭدا يېتىۋالغان خەق قوڭنى ئۆيۈڭگە بىر تىقىۋالسا ، ئۆلتۈرسەڭمۇ

كۆچمەيدۇ !

— ئۆي - مۇلۇك بۆلۈمىدىكىلەر قاراپ تۇرماس ؟...

— مەن ئۇقتۇم . بۇنداق ئۆيلەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرۇلۇق ئېنىق بەلگىلىمە يوق ئوخشايدۇ . ئۆزىمىز چىقىرىۋالىدىغان ئىشلار بولمايدىكەن...

— شۇندقمۇ ؟ ئەستا...

— غەم قىلما . بەش - ئون كۈن گەپ قىلمىساق ، بۇ خەق نومۇس قىلىپ بولسىمۇ كۆچۈپ كېتىدۇ...

— دەۋاتقان گېپىنى... ئۆي ئۆزىنىڭ تۇرسا ، خەق نېمە دەپ نومۇس قىلىدۇ ؟ !... سىزگە دېمىگەن بىلەن نەچچە كۈننى - كۈنزى ئۇششاق گەپنىڭ تولىلىقىدىن نومۇسقا ئۆلگۈدەك بولىدۇم !...

— نېمە ئۇششاق گەپ ئىكەن ؟

— نېمە گەپ بولاتتى ، «تالا مۇشۇكى ئۆي مۇشۇكىنى قوغلىغاندەك ، خەقنى پېشايۋاندا ياتقۇزۇپ قويۇپ نومۇس قىلمامسىلەر ؟ » دېگەن گەپچۇ !...

— بىز ئۇيغۇر خەقنى بىلمەمسەن ؟ هەممىسى ئاغزىدا دەيدۇ !... قېنى ، نوچى بولسا ، شۇنداق دېگەنلەرنىڭ بىرەرى ئاخەققە بىرەر ئېغىز ئۆيىنى بىكارلاپ بېرىپ باقسۇنا !... سەن بىلەن بىزنىڭ ئازادىراق ئۆيگە ئېرىشىپ قالغىنىمىزنى كۆرەلمەيۋاتقان گەپ !... كىم بىلىدۇ تېخى ، ئاشۇنداق ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغانلارنىڭ بىرەرى ماڭا خەققە گەپ ئۆگىتىپ مۇشۇنداق قىلدۇرغانمۇ...

— مەيلى قانداق بولسۇن ، مەن بۇنداق ئۆيدىن تويدۇم ! قوشنىلارنىڭ هەممىسى زائىلىق ئېتىپ كۈلۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، ئادەم يا يۈرەكلىكىنا دەرۋازىدىن كىرىپ - چىقالمايۋاتقان ، يا ئەر - خوتۇن ئاۋازىنى چىقىرىپراق ئىككى ئېغىز گەپلىشەلمەيۋاتقان . خۇددى يېڭىگە دەسسىگەندەك... ئەگەر گېپىمگە كىر-

مەيدىغان بولسىڭىز ، بۇ «ئازادە» ئۆيىڭىزدە ئۆزىڭىز تۇرۇۋۇۋ-
لىڭ ! مەن ئەتىدىن باشلاپ ئىشخانىدا يېتىپ قوپۇمەن !...

— .....

شادىيە خانىم دېگىنىنى قىلدى . ئابلەت ئەپەندى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشىدىن قورقتىمۇ ياكى تاشمەتخانلارغا ئىچى ئاغ-
رىپ قالدىمۇ ۋە ياكى قولۇم - قوشنىلارنىڭ نەپرەتلىك قاراشلى-
رى ، تۇرۇلگەن قاپاقلىرى ، ئۆزىنى ئىما قىلىپ مەسخىرىلىك پىچىرلىشىشلىرىدىن ئاز - تولا خىجىل بولدىمۇ ؟ تازا قاتتىق شۇنىرغانلىق قار يېغىپ ، پېشايۋان سۇپىسىنىڭ يېرىمىنى كۆ-
مۈۋەتكەن بىر كۈنى قاق سەھەردە ، خوتۇنى ئېچىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئۆيىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ ، ئاچقۇچنى پېشايۋان سۇپىسىنىڭ لېۋىگە قويۇپ :

— ئاۋۇ ئۆيدە ئولتۇرۇڭلار ، — دەپلا ئىككى ئوغلىنى يېتىلەپ سىرتقا ماڭدى . قىزىنى شادىيە خانىم بېقىۋاتقان بولسا كېرەك ، ھەپتىنىڭىزى كۆرۈنمىدى .

— رەھمەت ، مۇئەللىم ! — دېدى بېلىنىڭ تۆۋىنىنى يوتقانغا يۆگەپ ، كۆزلىرىنى قىيا يۇمۇپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇر-
غان تاشمەتخان بۇ كاتتا ئىلتىپاتتىن يۈرىكى سۆيۈنۈپ ، — خۇدايىم بىزدەك خار قىلمىسۇن !...

ئابلەتجان ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى...

ئويغاقلار ئالمان - تالمان ئورنىدىن قوپۇپ پەسكە چۈشۈش-
تى ؛ ئۇخلاۋاتقانلار كۆزلىرىنى ئۇۋلىشىپ ، يوتقاندىن سۇغۇرۇ-
لۇپ چىقىشتى . توپتوغرا 20 كۈن پۈتۈن يېتىپ ، پۈتۈن قو-
پۇپ ، پىتلاپ كەتكەن بۇ ئادەملەر شۇ ئاخشىمى يېرىم كېچىگىچە پىت بېقىشىپ ، «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خوشلۇقى ، پۈت - قولۇمنىڭ بوشلۇقى» دېگەن ماقالنىڭ تەمىنى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم تېتى-
غاندەك بولۇشتى . شادىيە خانىممۇ ئۆيدە بولۇپ ، يېرىم كېچىگىچە كىر يۇيۇپ ، پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە چىگىلگەن تاننى توشقۇزۇۋەتتى .

* * *

چىللە چىقىپ كېتەي دېدى . توققۇز «يالماش زاۋۇتى» ئاشلىق ساتقان ، ئېشەك ساتقان پۇللارنىڭ ئۇۋۇنقىنى قويماي «يالماپ» بولدى . ھېلىمۇ ياخشى ھارۋىنى ساتماپتىكەن ، تاش-مەتخان چاچگاھدىن تاكى ناماز شامغىچە يولۇچىلار بېكىتى ، ئاشلىق ماگىزىنلىرى ئالدىدا سوۋرەپ يۈرۈپ ، كۈنلۈكى سەككىز — ئون نانغا ئىشلەپ ، ئائىلىسىدىكىلەرنى ئاچلىقتىن ئۆلتۈرۈپ قويمىدى . ئەمرىددىن ، نەسرىددىن ، سەدرىددىنلەر قاراڭغۇ با-زارچى ناۋايلاردىن بىر — ئىككى پۇڭ پايدىسىغا نان ئېلىپ - سېتىپ ، ئۆز گېلىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقىدىغان بولۇش-تى . تاڭنۇر بىلەن دىلنۇر ئەتىگىنى يۇلتۇز تارقىماستا ئورنىدىن قوپۇپ ، ئۆزىگە تونۇش ئىدارە - جەمئىيەت ، مەكتەپ··· لەرنىڭ ئەخلەتخانىلىرىدىكى كۈللەرنى مالتىلاپ يۈرۈپ بەزى كۈنلىرى بىرەر سېۋەتتىن ، بەزى كۈنلىرى بىرەر چاڭگالدىن شاخار تېرىپ كېلىپ مەشىنىڭ ئالدىغا دۆۋىلەيتتى . ئاندىن بىرەر چىشلەم نان يەۋېلىپ ، شەھەر سىرتىغا چاۋار تەرگىلى چىقىپ كېتىشەتتى . كۈنلەر مۇشۇنداقلا ئۆتۈۋەرسە ، توققۇزجان ئادەم ئۆلمەي - يىتە-مەي قىشتىن چىقىۋالاتتى . ئەتىيازنىڭ سېرىق ئاپتېپىغا ئۇلا-شىۋالسىلا ، باللارغا مەدىكارچىلىق دەمدۇ ، سوغۇق سۇنى قە-زىل رەڭدە بويىپ بىر — ئىككى پۇڭدىن سېتىش··· دەمدۇ ، ئىشقىلىپ ، مىدىرىغىلى ئىش چىقاتتى . مىدىرلاپلا تۇرسا ، تەڭ-رى بەندىسىنى ئاچ قويمايدۇ . مۇشۇ ئارزۇ خېۋىر بىلەن سۇپۇر-گىدىن بۆلەك ھەممە ئادەمنى تەڭ مىدىرلىتىۋاتاتتى . مىدىرلە-غانسېرى رىزقى كەملەپ ، كۈنلىرى تەسلىشىۋاتاتتى ؛ خېرىدار-دىن ھارۋا سۆرەيدىغانلار كۆپەيىپ كېتىۋاتامدۇ ياكى تاشمەتخا-نىڭ رىزقى - نېسىۋىسى زادى شۇنچىلىكمۇ ؟ بەزى كۈنلىرى

يېگەن نان ، ماڭغان يول ، سۆرىگەن يۈككە لايىق بىر نەرسە تاپالمايدىغان بولۇپ قالدى . ھەممىدىن يامىنى — بازار باشقۇ- رۇش خادىملىرى بالىلارنى تونۇپ قالدى . ئۇلار نەگىلا بارسا ، شۇ يەرگە بازار باشقۇرغۇچى ئۇنۇپ ، قوينىدىكى بىر — ئىككى نان ، ئىشتىنىنىڭ لەپىزىگە تۇگۈۋالغان بىر — ئىككى يۈەن پۇلنى مۇسادىرە قىلغاندىن تاشقىرى ، ئۇرۇپ - تىللاپ ئېغىز - بۇرنىنى قانغا بويۇۋېتەتتى . بالىلار بۇ يەردىن قوغلىسا ئۇ يەرگە قېچىپ ، كۈندۈزلىرى ساتالمىسا كېچىلىرى كىنو - تىيا- تىرخانىلارنىڭ ئالدىدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ساتماقچى بولۇشۇپمۇ ئۇلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمىدى . چۈنكى ، بەزى بازار باشقۇ- رۇش خادىملىرى كەچ كىرگۈچە ھۆكۈمەتكە ئىشلىسە ، ئىشتىن چۈشۈپلا ، گاھى ئۆزى يالغۇز ، گاھى ياش - قاۋۇل تۇغقانلىرد- ىدىن نەچچىنى «ياردەمچى» قىلىپ «كېچىلىك ئوۋ»غا چىقاتتى . «ئوۋ» ئوۋلايدىغان ئەڭ ياخشى جاي كۆپىنچە ، كىنو - تىياتىر- خانىلارنىڭ ئالدى بولاتتى . بۇ يەرگە تاماشاچىلارلا كېلىپ قال- ماي ، ئوغرى - يانچۇقچى ، «شاپاقچى» ، قاراڭغۇ بازارچىلارغد- چە يىغىلىپ «رىزق» ئىزدەيتتى . ھېلى بىرەر نان كۆتۈرۈۋالـ- غان «ناۋاي» پەيدا بولسا ، ھېلى يانچۇقتەك كىچىككىنە خالتىدا گازىرمىدى ، گۈلە - جىگدىمىدى ، ئىشقىلىپ ، چاينىغىلى بولـ- ىدىغان بىر نېمىنى كۆتۈرۈۋالغان «باققال» پەيدا بولۇپ قالاتتى . بەزىدە ياغلىققا ، گېزىتكە.ئورالغان بىر — ئىككى جىڭ ئۇن ياكى گۈرۈچ كۆتۈرۈۋالغان «رەۋەندە»مۇ ، بىرەر شېشە ياغ كۆتۈرۈۋالغان «ياغچى»مۇ ، بىرەر جىڭ گۆش كۆتۈرۈۋالغان «قاسساپ»...مۇ كۆزگە چېلىقىپ قالاتتى . ئۇلارنىڭ بازىرى شۇنداق ئىتتىك ئىدىكى ، «مال»قويۇندىن چىقىپ بولغۇچە پۇلغا ئالمىشىپ بولاتتى . «ئوۋچى»لارنىڭ بۇرنى قان ھىدلىغان بۆرد- نىڭ بۇرنىدەك سەزگۈر ، كۆزلىرى ھۇۋقۇشنىڭ كۆزلىرىدەك ئۆتكۈرمىكىن - تاك ، قەيەردە «سودا» بولۇپ ، «مال» ئەمدىلا

پۇل بىلەن ئالمىشىپ ، ئۇ قولدىن بۇ قولغا ئۆتۈشىگىلا ، قوزغا ئېتىلغان بۆرىدەك ئېتىلىپ كېلىپ ، ئالغۇچىنىمۇ ، سانتۇچىنى- مۇ بىراقلا باسمادايتتى - دە ، ھەممە يېرىنى ئاختۇرۇپ ، پۇلى- نىمۇ ، «مال»نىمۇ «مۇسادىرە» قىلاتتى . يېلىنىش - يالۇۇ- رۇشمۇ ، ھال ئېيتىش - چۈشەندۈرۈشمۇ ھېچنېمىگە دال بول- مايتتى . سەللا قوپاللىق قىلسا ، ئېغىز - بۇرنى قانغا بويىلاتتى . تېخىمۇ ئەجەپلىنەرلىكى «مۇسادىرە» قىلىنغان ھېچقانداق نەر- سىگە تالون يېزىپ بېرەلمەيتتى ، ھېچكىممۇ تالون تەلەپ قىل- مايتتى... ئەمرىددىن بۇ ئىشتىن بەكمۇ ھەيران ئىدى . چۈنكى ئۇ قاراڭغۇ بازارچىلاردىن مۇسادىرە قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ خې- لى كۆپ قىسمى ھۆكۈمەت خەزىنىسىگە ئەمەس ، بەلكى «بازار باشقۇرغۇچى»لارنىڭ گېلىغا كىرىپ كېتىۋاتقىنىنى سېزىپ قال- غان ؛ تېخى نەچچە قېتىم «بازار باشقۇرغۇچى»لارنىڭ كەينىگە چۈشۈپ ، «مۇسادىرە» قىلىنغان «مال»لارنىڭ قانداق بىر تە- رەپ قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆتى يېرىلغۇدەك غەزەپلەنگەن بولسىمۇ ، ئۆزىنىڭ «ماكانسىز»لىقىنى ئېسىگە ئېلىپ ، پەيلىگە ھاي بەرگەنىدى .

بىر كۈنى كەچتە ، ئۇچ ئاكا - ئۇكا «خەلق كىنوخانىسى» ئالدىدا پەيدا بولدى . چاۋشىيەن خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ «گۈلچى قىز» فىلىمى قويۇلۇۋاتاتتى . بىرىنچى قېتىملىقى ئاخىرلاشسا ، ئىككىنچى قېتىم يەنە قويۇلاتتى . ئادەم بەكمۇ تولا ، بېلەت سېتىش بوتكىسىنىڭ ئالدى قىستا - قىستاڭ ئىدى . بۇ كۈنلەر- دە ، ئۆتكەلدىن ئۆتكەن «قىزىل كىنو»لاردىن «شىيا جيابالڭ» ، «قىزىل چىراغ» ، «تۈزلەڭلىكتىكى پارتىزانلار» قاتارلىق ئون نەچچىسى ، ئالبانىيىنىڭ «ئۆلسەكمۇ تىز پۈكمەيمىز» قاتارلىق ئىككى - ئۈچ فىلىمى قەشقەرلىكنىڭ ئىدىيىسىنى «قىزىل» لاشتۇرىدىغان ئاساسلىق مەنبۇى قورالى بولۇپ قالغانىدى . «گۈلچى قىز»نىڭ پەيدا بولۇشى ، ئۇلۇغ - ئۇششاقنىڭ ھەممە-

سىنى ئۆي ـ ئۆيدىن سۈرۈپ چىقتى . ئاۋۋال رەھبىرلىرى كادىر-
لار ، ئاندىن پارتىيە ـ ئىتتىپاق ئەزالىرى ، ئىشچى ـ خىزمەتچى-
لەر نۆۋەت بىلەن كوللېكتىپ بېلەت سېتىۋېلىپ كۆردى . ئا-
خىردا شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئىختىيارلىرى كۆرۈشىگە پۇرسەت بە-
رىلدى .

بۇ ئاشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرى ئىدى .

بېلەت سېتىش بوتكىسى ئالدىدىكى قىستا ـ قىستاڭدا ئەم-
ىرىدىن بىلەن سەدرىددىنمۇ بار ئىدى . ئۇلار بەشتىن ئون بېلەت-
نى تۆشۈكتىن ساق ئېلىپ ، سالامەت پۇل قىلالىسىلا ، ئاكا ـ
ئۇكا ئۈچەيلەن كىنو كۆرۈۋالغاندىن تاشقىرى ، ئىككى ـ ئۈچ
ناننىڭ پۇلىغىمۇ ئىشلەپ قالاتتى . بەختىگە يارىشا ، ئۇلارنىڭ
قولىغا بېلەت تەگدى . خېرىدارنىڭ تولىلىقىدىن كىمگە سېتىش-
نى بىلەلمەي قېلىشتى . ئۇ ئىتتىرىپ ، بۇ تارتقۇشلاپ يۈرۈپ ،
ئۇلارنى كىنوخانىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى پېشايۋانلىق سەھنە-
نىڭ يېنىغا ئەكېلىپ قويۇشتى .

— ماڭا بىرنى بەرسىلە !...

— ماڭا ئىككىنى...

بالىلىق ، بالىسىز ئاياللار ؛ ياشانغان ، ئاغرىقچان ئەرلەر-
نىڭ تەرەپ ـ تەرەپتىن سۇنۇلغان قوللىرى ، يېلىنغان ئاۋازلىرى
ئۇلارنى تېخىمۇ تەمتىرىتىۋەتتى . بېلەتلەرنى كىمگە بېرىپ ،
پۇلنى قانداق ئېلىشنى بىلىشەلمەيۋاتاتتى .

— ئۇكام ، ماڭا بەشنى بەرگىنە !

— ماڭا بەشنى...

دۇك سودا . پۇلنى ئېلىپ ، بېلەتنى بېرىۋەتسىلا ئىش پۈت-
تى !

ئىككىسى بېلەتنى ئىككىيلەنگە بېرىپ ، ئەمدىلا پۇلنى ئې-
لىپ تۇرۇشىغا ، يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا بىر «بازار باشقۇر-
غۇچى» پەيدا بولدى ـ دە ، پۇلىنىمۇ ، بېلەتنىمۇ تارتىۋالدى . پۇل

ئىگىلىرى ئۇنىڭغا بىرەم يالۋۇرۇپ بېقىپ ، «تۇتۇپ ئاپىرىپ سولاپ قويمىغىنىمغا خۇش بولۇپ ، بۇ يەردىن چىرايلىقچە كېتىڭ ژال ! » دېگەن «شەپقەت» كە ئېرىشىپ : «بالاڭنىڭ گۆشىنى يېگەندەك بولارسەن ، ئىلاھىم !... » دەپ غۇتۇلداشقىنىچە كۆزدىن يوقالدى . جامائەتنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ ئاشۇنداق مەنىنى تاپقىلى بولاتتى...

— قازى ، بۇ يەردە نېمىش قىلىۋاتىسەن ؟

يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى بىرەيلەن توپ ئارىسىدىن چىقىپ ، بازار باشقۇرغۇچى — قازى بىلەن قول ئېلىشتى .

— ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتىمەن ، — دېدى قازى جاۋابەن ھەم ئۇلاپلا سورىدى ، — بۇياققا كېلىپ قاپسەنغۇ ؟

— كىنو كۆرگىلى كەلگەن . بېلەت ئالالماي...

— نەچچىسى لازىم ئىدى ؟

— ئون . ئونى بولسا...

— نېمانداق جىق ؟

— بەك قىزىقكەن دەپ ئاڭلاپ ، دادام ئۆيدىكى ھەممەيلەنىنى كۆرسىتىپ قويايلى دەپتى . ئۆزى ئاۋەدە قالدى...

— ھە... تازا ئوبدان ۋاختتا كەپسەن... مە ، بۇنى ئال . يەتمىسە يەنە تېپىپ بېرىمەن .

— يېتىدۇ ، — يىگىت بېلەتنى ساناپ ، ئىككى يۈەن پۇل تەڭلىدى ، — دادام تازا خوش بولىدىغان بولدى - دە !... ئاز بولسىمۇ بۇنى يېنىڭغا سېپقوي .

— بولدى ، كېتىۋەر...

قازى ئۇنىڭ قولىنى بىپەرۋالىق بىلەن ئىتتىرىۋېتىپ ، تاماكا يۆگەشكە باشلىدى . يىگىت :

— رەھمەت ئاداش ! — دەپ قويۇپلا كۆزدىن يوقالدى .

جامائەت ئارىسىدا پىچىر - پىچىر ، غۇلغۇلا . كۆزلەردە زەھەرلىك ئاچچىق غەزەپ نۇرى... قازىنىڭ پەرۋايى پەلەك .

چۇنكى ، ئۇنىڭدا مۇشۇنداق هوقۇق بار .

هوقۇق ـــ هەممە !

قازى ئەمرىددىن بىلەن سەدرىددىنگە بىرمۇنچە «تەربىيە» بەرگەندىن كېيىن :

ـــ بۇدا يەنە قولۇمغا چۈشۈپ قالمىدىغان بولۇشساڭ ، ئانا ـ ماناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىۋېتىمەن ! ـــ دەپ ئىككىدىن تەسـ تەك سالدى ـ دە ، كەتتى .

ـــ هۇ بۇلاڭچى ! ـــ دېدى بۇرنى كۆپكەن بىرەيلەن ئۇنىڭ كەينىدىن كۆز ئۇزمەي ، ـــ خەقنىڭ بىرنېمىسىدە خەقـ نى خۇش قىلىۋاتقىنىنى ، نومۇس قىلماي !...

باشقىلارنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلدى :

ـــ قاراڭغۇ بازارچىنىڭ بېلىتىنىغۇ تارتىۋالسۇن ، هېلىقى ئىككىيلەننىڭ ئون كويىنى نېمە دەپ تارتىۋالمدۇ ! ؟

ـــ مۇسادىرە قىلغانلىق توغرىسىدا تالون يېزىپ بەرمىگـ نىدىن قارىغاندا ، خەقتىن تارتىۋالغان نەرسىنىڭ هەممىسى ئۇ بۇلاڭچىنىڭ گېلىغا كىرىدىكەن ـ دە ! ؟

ـــ شۇنداق بولمىسا ، كۇندۇزى بۇلىغىنى ئاز كەلگەندەك ، مۇشۇنداق سوغۇق كېچىدە بۇ يەردە نېمە بار ئۇنىڭغا ! ؟

ـــ ئۇنىڭ مۇنداق قىلىۋاتقىنىنى باشلىقى بىلمەمدىغاندۇ ؟

ـــ بىلمەي قالامدۇ ! «سۇ باشتىن لاي» دەپ ، باشلىقى ئۇنىڭدىن جىقراق يېمىسە ، ئۇنى بۇنداق ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتەمـ دۇ ! ؟

ـــ شۇنى دېسىلە... بۇلتۇر كۇزدە بىرى بىر دېھقانىنىڭ بىر سېۋەت ئەنجۇرىنى باشقۇرۇۋاپتى . «تەمىنات ـ سودا كوپېراـ تىپىغا ئاپىرىپ سېتىپ بەرسە ، بىرەر كويلۇق ئېلىپ ، بالىلىرىمنى بىر مېهمان قىلىپ قويساي» دەپ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ قالمامدىمەن ، نەدىكىنى ، بازار باشقۇرۇش پونكىتىغا ئەكىرىپ ، سەككىز ـ ئونەيلەن ئولىشىپ بىر يېگىلى تۇرۇپتى ،

بىردەمدە سېۋەتنىڭ تېگى كۆرۈندى . يەپ بولالمىغانلىرىنى ياغ-
لىققا ، يوپۇرماققا ئېلىشۋېلىپ ، سېۋەتنى دېھقانىنىڭ ئالدىغا
«پاققىدە» تاشلىدى . «ھېلى پۇل بېرەر ، مانا پۇل بېرەر» دەپ
قاراپ تۇرسام ، نەدىكىنى ، ھېچكىمنىڭ خىيالىدا يوق ، قۇرۇق
پارانىڭغا چۈشۈپ كېتىشتى . كۈتۈۋېرىپ زېرىككەن دېھقان ھېلد-
قى بازار باشقۇرغۇچىنىڭ يېڭىنى تارتىپ ، ئەنجۈرنىڭ پۇلىنى
سوراپتى . نېمە دېدى دېيىشمەملا : «قارانىغۇ بازارچى دەپ تانا-
ۋېتىنى تارتمىغىنىمىزغا خۇش بولۇپ ، ئاستا بۇ يەردىن كېتىۋال-
سالىڭ بولارمىكىن !» دەپ ھۇرپەيدى . دېھقان : «مەن قارانىغۇ
بازارچى ئەمەس . بۇ ئەنجۈر ئۆز بېغىمدىن چىققان···» دەپ
ئۆزىنى ئاقلىۋىدى ، باشلىق بولسا كېرەك ، «قۇ سوجالىڭ» دېگەن
بىرى : «بېغىڭدىن چىققان بولسا ، نېمىشقا تەمىنات ـ سودا
كوپېراتىپىغا سېتىپ بەرمەي ، قارانىغۇ بازاردا ساتىسەن ، ھۇ
ئوغرى ! 〈پۇل〉 دەيدۇ تېخى··· پۇل لازىم بولسا ، سېنى مۇشۇنداق قارانىغۇ بازارچىلىققا سېلىپ ، ئىنقىلابىي تەرتىپنى بۇزدۇر-
غان سېكرېتارىڭنى قېشىمغا باشلاپ كىر !···» دېگىنىچە ، دېھ-
قانىنىڭ بېلىگە نەچچىنى تېپىۋەتتى . بىچارە دېھقان قار ـ يامغۇر
يىغلاپ ، سېۋېتىگىمۇ قارىماي كېتىپ قالدى···

ـــ بۇ دېگەن قانچىلىك ئىش دەيلا ! ئاڭلىسا ئادەمنىڭ
يۈرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك نى ـ نى ئىشلار بار···

دەسلەپ تاسادىپىي ئەمما تەرتىپلىك باشلانغان شىكايەت ،
بارا ـ بارا ئۈنىڭمۇ سۆزلىگۈسى كېلىپ كېتىپ ،
سورۇن نەچچىگە بۆلۈندى . ئاڭلايدىغان قۇلاقتىن سۆزلەيدىغان
ئېغىز كۆپ ئىدى . نەسرىددىن ئاڭلاپ زېرىكتىمۇ ، ئاكىسىنىڭ
پېشىنى تارتتى .

ـــ كەتمەمدۇق ؟ توڭۇپ كەتتىم···

ـــ جىندەك تۇرۇپ تۇرە···

ـــ ماۋۇ ناننى···

— ۋاي... تېخى سېتىپ بولمىدىڭما؟
— ئۆزۈڭ «ساتما» دېگەن تۇرساڭ...
نەسرىددىننىڭ قولىدىكى كونا برېزېنت سومكىدا 10 دەك گىرده بار ئىدى. ئەمرىددىن بىلەن سەدرىددىن نانغا قارىغاندا تاپاۋىتى نەچچە ھەسسە ئوبدان بولغان كىنو بېلىتى سودىسى ۋە ئۇنىڭدىن تارتقان زىيانىنى قانداق تۆلۈۋېلىش غېمىده قېلىپ، تېخى ساتىدىغان نان بارلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىشقانىدى.
— سەدرىددىن!...
— مانا مەن، ئاكا...
— مەيەرگە كېلە!
ئەمرىددىن شۇنداق دەپلا نەسرىددىننى ئەگەشتۈرۈپ، قىسىلىپ يۇرۇپ توپ ئارىسىدىن چىقتى. ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا سەينىڭ ئوتتۇرىسىغا غۇجمەك بولدى.
— ما ئىككىمىزنى قازى دېگەن بۇلاڭچى تونۇپ قالدى، — دېدى ئەمرىددىن نەسرىددىنگە قاراپ، — بىز سومكىدىكى نانىنى ساقلاپ تۇرايلى، سەن بىردىن، بىردىن ئاپىرىپ سېتىپ كېلەمسەن؟
— ماقۇل.
ئەمرىددىن ئۇكىسىنىڭ قولىدىن سومكىسىنى ئېلىپ سىرتىمىسىنى ئاچتى ـ دە، بىر نانىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ تاپىلىدى:
— بۇلاڭچىغا تارتقۇزۇپ قويما جۇما!
—. ماقۇل.
نەسرىددىن كەتتى. ئىككىسى تاكى ئۇ بېلەت سېتىش بوتكىسى ئالدىدىكى ئادەم توپى ئارىسىغا كىرىپ كۆزدىن غايىب بولغۇچە نەزىرىنى ئۇنىڭدىن يۆتكىمىدى. ئادەمنىڭ كىچىكى يوق، ئون بەش ياش، ئون ئىككى ياش، توققۇز ياشلىق بۇ ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا «تىجارەت»كە قەدەم قويۇش بىلەنلا، ھەربىكەت

«مىزانى» تۇزۇۋىلىشقانىدى . ئىككىسى بىردىن ناننى قويۇنغا تىقىپ ، بىرنى قولىدا كۆتۈرۈپ بازار ئايلىنىدۇ . بىرى ئون ـ يىگىرمە نان قاچىلانغان سومكىنى تۇتۇپ ئۇلاردىن بىر ـ ئىككى يۇز قەدەم نېرىدا بىركىمنى كۈتۈۋاتقان قىياپەتتە دۇگدىيىپ تۇرىدۇ . مۇبادا كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ قولىدىكى سومكىدا نان بارلىقىنى سېزىپ قېلىپ ، سېتىش ـ ساتماسلىقىنى سوراپ قالغۇدەك بولسا ، قىلچە ئىككىلەنمەستىن : «ساتمايمەن» دەپ جاۋاب بېرىدۇ ياكى : «ئۇنغا تېگىشكەن . دادامنى ساقلاۋاتىمەن» دەپ مىشىلداپ يىغلاپ ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئېرىتىدۇ . بازار باشقۇرغۇچىلارنىڭ سېزىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ، ئۇچى نۆۋەتلىشىپ تۇرىدۇ ؛ تۇرىدىغان جايىنى كۆندە نەچچە قېتىم ئالماشتۇرۇشنىمۇ ئۇنتۇمايدۇ . ئىككى «ناۋاي» بولسا ، بىر نان ساتسا بىرنىڭ ، ئىككىنى ساتسا ئىككىنىڭ پۇلىنى «كاسىر»غا ئۆتكۈزۈپ تۇرىدۇ . بازار باشقۇرغۇچى تۇتۇۋالسا ، ئېرىدىشىدىغىنى بىر ياكى ئىككى نان بولىدۇ ، خالاس .

ئەمرىددىن بىر جايدا تۇرۇۋېرىپ ئىچى پۇشتى ھەم نەسرىدىنىڭ ئىككى ناننى تېخىچە سېتىپ بولالمىغىنىدىن ئەنسىرەپ ، سەدرىددىنگە :

ـــ سەن مىشەدە مىدىرلىماي تۇرۇپ تۇر ، مەن بېرىپ نەسرىددىنگە قاراپ باقاي . بازار باشقۇرۇشقا تۇتۇلۇپ قالغان بولمىسۇن··· ـــ دېگىنىچە كىنوخانا تەرەپكە ماڭدى .

ئۇ ئەمدىلا ئون نەچچە قەدەم مېڭىشقا ، يىگىرمىدەك ئادەم غۇلغۇلدىن ئايرىلىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىشكە باشلىدى . بىر خىل قىزىقىش ئۇنى يولدىن توختاتتى .

ـــ ماڭا بىرنى···

ـــ ماڭا ئىككىنى···

ھەش ـ پەش دېگۈچە ، كىشىلەر ئەمرىددىنىمۇ قورشۇۋېلىشتى . بايا قازى «باشقۇرغان» بېلەتنى ئېلىپ كەتكەن ھېلىقى

يىگىت داجىپ ـ داجىپ ، ئەمرىددىنگە سوقۇلۇپ توختىدى . قولىدا بىر توپ بىلەت تۇراتتى . ئەمرىددىن ھەيران بولغىنىدىن كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى ، قېنى قايناپ ، غەزەپتىن كۆزلىرى چەكچەيدى . ئۆزىنىڭ كىم ، نەدە ، نېمە دەپ تۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنۇتتى بولغاي ، ئۇ بىرەيلەنگە ئىككى دانە بىلەتنى ئىككى يۈەنگە سېتىپ ، ئەمدىلا پۇلنى ئېلىشقا ، ئەمرىددىن ئۇنىڭ قولىنى «كاپ» قىلىپ تۇتۇپ ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى :

ـــ قاراڭغۇ بازارچى !... ۋاي قازىكا ، مەيەردە بىر قاراڭغۇ بازارچىنى تۇتۇۋالدىم !...

ئۇ ۋارقىراۋەرگەنسېرى ، ئاۋازىنى ئاڭلىغانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ، بىرەر يۈز ئادەم يىغىلىپ قالدى . چوڭ بىر ئولجىدىن بېشارەت تاپقان قازى ھاسسازلاپ يېتىپ كېلىپ ، جامائەتنى جەينەكلەپ يول ئېچىپ توپنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرگەندە ، پۇت ـ قولى گۈرۈچى چىقىپ كەتكەن ھېسىپتەك بوشىشىپ ، نېمە دېيىش ، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالدى . كەيـ ـنىگە ياناي دېسە ، بۇ يەردىكىلەرنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۇنى تو ـ نۇيتتى . ئالدىغا مېڭىپ «قاراڭغۇ بازارچى»نى بىر نېمە قىلاي دېسە...

ئۇ خۇددىنى تېپىپ بولغۇچە ، «قاراڭغۇ بازارچى»بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ ، يۈزلىرىنىڭ نەچچە يېرى يارا بولغان ئەمرىد ـ دىن ئۇنى كۆرۈپ قالدى .

ـــ قازىكا ، ـــ دېدى ئۇ «قاراڭغۇ بازارچى»نى ياقىسـ ـدىن تارتىپ سۆرەپ ، ـــ بۇ ئۇيغۇر بايا سىلە مەندىن تارتىۋې ـ لىپ بەرگەن ئون بىلەتتىن ئىككىنى ئىككى كويغا ساتتى . قولىدا سەككىزى بار !...

ـــ ۋەگۈي ، بايا مېنى نېمە دەپ گوللىغان ؟ ـــ قازىنىڭ ئېغىزى بىلەن قولى تەڭلا ئىشقا چۈشۈپ ، «قاراڭغۇ بازارچى» نى نەچچە تەستەك سېلىۋەتتى ، ـــ «ئانام ، دادام ، ئۆيدىكى

ھەممەيلەن كۆرۈدۇ» دەيدۇ تېخى !... ماڭە گۈي ! مەن سېنى پونكىتتقا ئاپىرىپ...

ـــ ئوبدان قازىكا ، بېلىتىمنى ئېلىپ بەرسىلە ! ـــ ئەمـ ـرىددىنىڭ يىغلامسىراپ پېشىگە ئېسىلىشى قازىنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ قويدى ، ـــ مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى...

ـــ ھە ، سەنمىدىڭ ؟ ـــ قازىمۇ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى ، ـــ پونكىتتقا بىللە بېرىپ ، باشلىقىمىزنىڭ ئالدىدا گۈۋاھچىلىقتىن ئۆتۈپ بەرمىسەڭ ، ماگۈي ئۇششۇقلۇق قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ . سېنى شۇ يەردە مۇكاپاتلايمىز . ماقۇلمۇ ؟

ـــ ماقۇل... نەسرىددىن ، سەدرىددىن ، قېنى سىلە ؟ جۇـ رۇئىلا ، بازار باشقۇرۇشقا بارىمىز !...

خۇشاللىقتا جېنى ئىچىگە پاتماي قالغان ئەمرىددىن ئىككى ئىنىسىنى كەينىگە سېلىپ ، قازىنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى...

بىراق . «مۇكاپات»نى ئەمرىددىن ئېلىپلا قالماستىن ، تاشـ ـمەتخانىمۇ قۇرۇق قالمىدى . ئۇچ بالا يېرىم كېچىگىچىمۇ قايتىپ كەلمىگەچ ، تاشمەتخان كېچىچە تالادىن كىرمىدى . روزىخان زاـ ـدىلا كىرپىك قاقمىدى . تاڭ ئاتقاندا ، ئۇلارنى «چوقۇم تەۋەككۈل ‹پىستەك› تۇتۇپ كەتتى» دەپ قىياس قىلىشىپ ، چوڭ ـ كىچىكىنىڭ ھەممىسى ئۇۋۇسىغا سۇكىرىپ كەتكەن چۈمۈلە توـ ـپىدەك دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالدى . ھارغىنلىق ، ئۇيقۇسىزـ ـلىقتىن كۆزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ كەتكەن تاشمەتخان ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يۈزىنى تام تەرەپكە قىلىپ تۇگۈلۈپ يېتىۋالغانـ ـدى . روزىخان ، تاڭنۇر ، دىلنۇرلار دېرىزە تۇۋىگە غۇجمەكلەـ ـشىپ ، ئۇنسىز ياش تۆكۈشۈۋاتاتتى . سۇپۇرگە روزىخانىڭ ، خېۋىر تاڭنۇرنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ، ئۇلارغا قورقۇمسىـ ـراپ قاراپ جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى . ھەر ئېھتىمالغا قارشى ، تاڭنۇر بىلەن دىلنۇرنى شاخار تېرىشكە چىقىرىشمىدى . ئادەتتە ، بىر چاڭگال بولسىمۇ شاخارنى تېجەپ قېلىش مەقسىتىدە كەچقۇـ

رۇنلا مەشكە ئوت يېقىشاتتى . بۇگۈنمۇ ئوت يېقىلمىدى . ئىشىك ـ دېرىزىنىڭ يوچۇقلىرى مەھكەم ئېتىلگەچ ، ئۆي يىلمان ئىدى . يېگۈدەك نان يوقمۇ ياكى كۆڭلى تارتمىدىمۇ ؟ تېخىچە ناشتا قىلىشمىدى . چۈش بولاي دەپ قالغان بولسىمۇ ، ئېنى ئىككى غۇلاچ ، بويى تۆت غۇلاچ كېلىدىغان ، ۋاساجۇپ ، تاملىرى گەج بىلەن ئويۇپ چىقىرىلغان مېھراپ شەكىللىك نەقىشدار تەكچىلەر بىلەن تولغان بۇ ئۆي تېخىچە گۈڭگا ـ گىرىمسەن ئىدى . جاللاتنىڭ قاپىقىدەك تۈرۈلۈۋالغان كۈل رەڭ بۇلۇت توپلىرى هويلىنى ماناڭلاشتۇرۇپ ، قىش بوۋاينىڭ غايىب قوللىرى بىلەن دېرىزە ئەينەكلىرىگە تارتىلغان گۈلدار مۈز «پەردە»نى بارغانسېرى قېلىنلاشتۇرۇۋېتىپ باراتتى .

دەرۋازا قېقىلدى . ھەممەيلەننىڭ چىرايى ئېچىلىپ ، بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىۋېلىشتى . تاشمەتخان غەلىتە چاقچاقلىق بىلەن ئوڭدا بولۇپ ، ئۆزە قوپۇپ ئولتۇردى .

ـــ تاڭنۇر ، بول ! ـــ دېدى روزىخان هاياجانلىق تەلەپ ـ پۈزدا ، ـــ ئەمرىددىنلەر كەلدىمىكىن...

تاڭنۇر چۈراپ قوپۇپ ، سىرتقا چاپتى . سۈپۈرگە بىلەن خېشىر كەينىدىن ئەگەشتى .

هايال ئۆتمەي قايتىپ كىرگەن تاڭنۇر ئاهالە كومىتېتىدىن تاشمەتخاننى چاقىرغىلى ئادەم كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلغاندا ، ھەممەيلەننىڭ چىرايىغا ئۆلۈك سىنىجى كىردى...

ـــ ئۇستام ، ـــ دېدى ئاهالە كومىتېت مۇدىر رەھىمـجان ، ئىشخانىدا ئىككىيلەن يالغۇز قالغاندا ، ـــ مەن ئالدىلـىرىدا چوڭ بولغان بالا . ئۆز دادامنى قانچىلىك چۈشەنسەم ، سىلىنىمۇ شۇنچىلىك چۈشىنىمەن... مېنىڭچە بولسا ، بۇگۈنلا ئۆيلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ بېرىپ ، ھەممىلىرىنى بىرەر ئىشقا تىقىپ قويغۇم بار . نوپۇسلىرى يېزىدا بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن ، پەقەت ئامالسىز قالدىم... كوچا باشقارمىسىدىكى ئۆزۈمگە يې-

قىن ، سىلىنىمۇ ئوبدان بىلىدىغان بەزى ئاغىنىلىرىمگە مەسلە-
ھەت سالسام ، ئۇلارمۇ نوپۇسنىڭ گېپىنى قىلىپ ، قۇشقۇنغا
ئولتۇرۇۋالدى . كۆزۈمنى يۇمۇپلا ، بورىچىلىق كارخانىسى بولا-
مدۇ ، لەڭپۇڭچىلىق كارخانىسى بولامدۇ ، دوپپىچىلىق كارخانە-
سى بولامدۇ ، بىرەرىگە تىقىپ قويايي دېسەم ، زامان نازۇك ،
ئادەملەر يامان... سىلىگىمۇ ، ئۆزۈمگىمۇ خاپىلىق تېپىۋالارمەن-
مىكى دەپ قورقۇمەن... يېزىدا «ئۇنسۇر» بولغانلىرى راستمۇ ؟

ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن دىلى سۆيۈنۈپ ، ئۆزىنى يىغلىۋېتىش-
تىن ئاران تۇتۇپ ئولتۇرغان تاشمەتخان «دوققىدە» مىخقا ئۇس-
سىگەندەك بىر چۆچۈپ ، ئۇدۇللا جاۋاب بەردى :

— راست .

— بۇ گەپنى سالىجاننى تۇتقىلى كەلگەنلەر دېگەن . يېقىن-
لىڭىزى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى... — رەھىمجان بىر ئۇلۇغ
- كىچىك تىنىپ ، يېپىقلىق ئىشىككە قاراپ قويدى ، — سالە-
جاندىن خەۋەر بارمۇ ؟

— يوق .

— نەدە يۈرۈدىغاندۇ ئۇ بالا ؟ ئۇرۇمچى ، غۇلجا تەرەپلەرگە
كېتىپ قالدىمىكىن ؟...

— .....

— ئائىلىلىمىكىن ، سىلە بىلەن بىللە يېزىغا چۈشۈپ
كەتكەن شېرىۋانكام بىلەن سېلىمانكاملار غۇلجىغا كېتىپتۇ...

— شۇنداقمۇ ؟ سىلە قانداق ئۇقتىلا ؟

— يېقىندا تۇغقانلىرىغا خەت كەپتۇ . ئۇلارنىڭ دېيىشىچە ،
ھال - كۈنى خېلى ئوبدان ئوخشايدۇ...

— كۆرسىلە بۇ ئىشنى... ھەر نېمە بولسا...

— ئۇلار ئالدىنقى يىلىلا بىر قېتىم كېلىپ ، كوچا باشقار-
مىسىغا ھال ئېيتقانىكەن . ئۇلارنىڭ ئۆيىنى ھۆكۈمەتكە سېتىۋە-
تكەنلىكىنى باھانە قىلىپ ، ئىگە بولغىلى ئۇنىماپتۇ...

— شۇنداقمۇ ؟

— سىلە خېلى ئەقىللىرى بىلەن ئىش قىلىپ ، ئۆيىنى ساتماپتىكەنلا... كوچا باشقارمىسىدىكى بەزىلەر سىلىنى كەتكۈزۈۋېتىشنىڭ گېپىنى قىپتى . مەن ئۆينىڭ ئىشىنى تاقاپ قويدۇم...

— رەھمەت ، ئۇكام !... ئۆي ـ مۈلۈك بۆلۈمىدىكىلەرنىڭ بىزنى ئۆيدىن قوغلىمىغانلىقى مۇشۇ ئىشتىن ئىكەن ـ دە !

— ئۇنى ئۇقمىدىم... ئانچە ئۇمىدلىنىپمۇ كەتمىسىلە ، بوشاڭلىق قىلىپ ئۆينى تارتقۇزۇپمۇ قويمىسىلا...

— ماقۇل . ئۆزلىرى بولغاندىكىن...

— مېنىڭ گېپىمنى قىلمىسىلا ! مېنىڭ قولۇمدىن ھېچنېمە كەلمەيدۇ !... ئاساقىتەك سەككىز بالا بىلەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۆي ـ ماكانلىرىدىن قوغلىنىپ ، ئۆز يۇرت ، ئۆز مەھەللىلىرىدە نوپۇس ـ نورمىسىز مۇساپىر بولۇپ قالغانلىرىغا ئىچىم ئاغرىغىنىدىن مۇشۇ گەپنى قىلىۋاتىمەن...

— رەھمەت ، ئۇكام...

— مەن بۇ گەپنى خېلى بۇرۇنلا دەي دېگەن . ئۆزۈمنىڭ سايەمدىن قورقۇپ ئېغىز ئاچالمىدىم . ئۆزلىرى بىلەنمۇ ئۇچراشمىدىم . بۇنى بىر كىمگە تىنىپ تاشلىمىسىلا جۇمۇ !

— خاتىرجەم بولسىلا ئىت ئېمىپ چوڭ بولغان بولسامۇ...

— مەن سىلىگە ئىشىنىمەن... بۇگۈن تاسادىپىي مۆرىتى كېلىپ قېلىپ ، كۆڭلۈمدىكىنى دېۋالدىم...

— رەھمەت ، ئۇكام ! رەھمەت...

— مۇنداق گەپ...

مۇدىر تۇنۇگۈن كەچتە ، ئەمدىردىن ، سەدىرددىن ، نەسىرىددىنلەر كىنو بېلىتى نان سېتىپ قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلىۋاتقاندا ، بازار باشقۇرۇش خادىملىرى تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنغانلىقى ؛ بۇ جەريانىدا ئۇلار باشقۇرۇشقا قارشىلىق كۆرسەتىپ ، بىرى بازار

باشقۇرغۇچىنىڭ قولىنى چىشلىۋالغانلىقى ئۈچۈن ، كىچىچە بازار باشقۇرۇش پونكىتىگە سولاپ قويغانلىقى ؛ قايتا ـ قايتا سوراق قىلسىمۇ ، ئۇلار يۇرت ـ مەھەللىسىنى دەپ بەرگىلى ئۇنىمىغاندىلىقى ؛ ئۇلارنى «ئۇماش پونكىتى»غا ھەيدەپ مېڭىش ئالدىدا تۇرغاندا ، ئۆزىنىڭ كوچا باشقارمىسىدىكى يىغىندىن قايتىۋېتىپ ، بۇ ئىشنىڭ ئۇستىدىن چۈشۈپ قالغانلىقى... نى سۆزلەگەندىن كېيىن :

ــ پونكىت باشلىقى مېنىڭ ساۋاقدىشىم ئىدى ، ــ دېدى مۇدىر بىر يېرى سىرقىراپ ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ ، ــ ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ ، سىلىنىڭ ئەھۋاللىرىنى دېدىم . ئۇمۇ تارتىشىپ تۇرماستىن بالىلارنى ئالدىمغا سېلىپ بەردى . مەن بىزنىڭ ئاغىنىلەرنىڭ گۇمانلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ، ئۇلارنى سولىتىپ قويۇپ ، ئۆزلىرىنى چارقىرتتىم...

ــ ئۇ ـ ھ ـ ھ... ــ دەپ سوزۇپ تىندى تاشمەتخان كۆزلىرىگە «غىللىدە» ياش ئېلىپ ، ــ خۇدايىم نامەردكە تېلىندۇرمىسۇن ، مۇدىر !...

ــ ئۇنداق دېمىسىلە !... ھەممىمىز بىر بۆزنىڭ ئۇچى... بىرىمىزنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە ، بىرىمىز تاماشا كۆرسەك ئەپلىشەمدۇ ! ؟ ئامالنىڭ يولۇقىدىن ، نۇرغۇن ياخشى نىيەتلىك ئادەملەر ئۆزى خالىمايدىغان بەزى يامان ئىشلارنى قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ... بىر ئادەم نۇرغۇن جاپادا پۇل تېپىپ ، قورسىقى ئاچقاندا يۇگۇرۇپلا بازارغا چىقىپ ، يۇرەكلىك بىر نان ئېلىپ يېيەلمەيدىكەن ، بۇ جاھاننىڭ نېمە ئارزۇلىغۇچىلىكى قالدى ! ؟... بۇلارنى ئويلىسا ، ئادەمنىڭ بىر كۈنمۇ ياشىغۇسى كەلمەيدۇ... قانداق قىلاتتۇق ، چىداپ ياشاپ باقايلى... سىلە بىلمەيلا ، ھازىر ئەڭ قاتتىق تۇتۇلۇۋاتقان ئىش ــ قاراڭغۇ بازارچىلىق . بۇ چاغقۇچە بىزنىڭ تەۋەدە بىرمۇ قاراڭغۇ بازارچى سېزىلمىگەچ ، يۇقىرى بىزگە ئانچە قاتتىق تېكىلىۋالمىغان...

بۇگۈن بىراقلا ئۇچى چىقىپتۇ . مەن بۇنى مەشەدىلا باستۇرۇۋەتـ مەكچى . سىلىمۇ جىق يېمىسىلە ئاز يەپ ، بالىلارنى مۇشۇ ئىشقا سالمىسىلا...

— ئوبدان...

— مەن جىق ئويلاندىم ، بالىلار قارائۇغۇ بازارغا ئارىلىـ شىپ قالسا ، ئۆزلىرىنىڭ كېيىنلىكى تەس بولىدۇ . مېنىڭمۇ تىلىم قىسىلىدۇ . ئۆزلىرىنىمۇ مېنىمۇ ئايىسىلا...

مانا شۇ كۈندىن ئېتىبارەن... «ناۋاي» لارنىڭ كۈنى پۈتتى . ئەمرىددىن دادىسىدىن بۇرۇنراق هارۋىنى سۆرەپ ئاشلىق ماگىـ زىنى ئالدىدا پەيدا بولىدىغان بولدى . تاشمەتخان يېتىپ كەلگەنـ دە ، ئۇ يابىرەر خېرىدارغا ئۆچىرەت ساقلاپ بېرىۋاتقان ، يا بىرەرنىڭ ئۈن ـ گۈرۈچىنى جىڭلىتىپ هارۋىغا بېسىش ئالدىدا تۇرغان بولاتتى . تېخى بەزىدە سەدرىددىن بىلەن بىللە بىرەرىگە ۋاكالىتەن ئۆچىرەت ساقلاپ ماگىزىن ئالدىدا تۇنەپ ، 40 — 50 پۇڭ تاپان هەققى تاپىدىغان كۈنلىرىمۇ بولاتتى . كۈن قايرىـ لارغا يېقىن بېكەت ئالدىغا ئۈنۈپ ، يولۇچىلار ئاپتوبۇستىن چۈشۈپ بولار ـ بولماستىن بەزىسىنىڭ سومكا ـ خۇرجۇنلىرىغا قول ئۇزاتسا ، بەزىسىنىڭ ئالدىنى توسۇپ : «شىڭلىلىرىنى ئەپـ چۈشۈپ ، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ بېرەيمۇ ؟» دەپ ئاپتوبۇسنىڭ شو ـ تىسىغا يامىشاتتى . سىلكىشلەر ، سەتلەشلەرنى چۈنقىغا ئالمايتـ تى...

كۈنلەر ئۆتمەكتە . هارۋا چاقلىرى تاڭ سۈزۈلگەندىن ئەل ئايىغى جىمىققۇچە گاھ توختاپ ، گاھ ئايلانماقتا . توققۇز «يالـ ماش زاۋۇتى» هارۋا چاقلىرى ئۇدۇللۇق تېپىپ كەلگەننى ئۇـ دۇللۇق يالماپ ، ئۆگزىدىكى هاجەتخانىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان جەـ گە ، ۋاسىلارنىڭ يۈكىنى ئېغىرلاشتۇرماقتا . قايسىدۇر بوۋا ـ مومىلاردىن مىراس قالغان ، يىللاپ ـ يىللاپ تەكچىدىن چۈشـ مەيدىغان تەۋەررۈك جانان چەينەك ، تۇچ چەينەك بىلەن تاشمەتـ

خاننى «ئۇستام ـ ئۇستام» قىلغان رىسىنىڭ دەزمىلىمۇ پۇلغا تېگىشلىپ گەندىگە ئايلىنىپ كەتتى . ئىككىنچى ئاي كىرىش بىلەن تەڭ ، ئۆيدە پۇلغا تېگىشكىلى بولمىدىغان نەرسىلەر تۈـ گەپ ، ئېچىرقاپ كەتكىنىدىن كېچە ـ كۈندۈز توختىماي «ئۇـ گۇت ـ ئۇگۇت» دەپ غۇلدۇرلايدىغان «تۇگمەن»لەرنىڭ «چاـ ناق»لىرىدىكى بوشلۇقنى ھارۋا چاقلىرى تولدۇرالماس بولۇپ قالدى . ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ «شەپقەت» لىرىمۇ «تاش»نىڭ كاۋىكىدىن نېرىغا ئۆتمەيلا غايىب بولىدىغان بولدى . دەسلەپ سۇپۇرگە بىلەن خېۋىردىن باشقىلار ھەپتىدە بىر ـ ئىككى كۈندىن «نەپلى روزا» تۇتۇشقا ئادەتلەنگەن بولسا ، ئەمدـ لىكتە كۈنلۈكى بىر ۋاخ «ئىپتا»لا قىلىدىغان بولۇشتى . كونا پالاس ، ئەسكى كىگىز ، رەزگى يوتقان ـ كۆرپىلەرنى ئاش ـ نانغا تېگىشىۋەتكىلى بولمايتتى... كۈنۈم ـ كۈنۈم ئاچ قورساق يۈرۈدىغان بۇ ئادەملەر كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ ، ھالسىزلـ نىپ ، يەر دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمايۋاتاتتى . ھەممىسى ناماز ئوقۇشقا ، ئىچىدە ئۇششاق سۇرىلەرنى ئوقۇپ ئۆزىگە ، بىر ـ بىرىگە ھۇرۇشكە ئادەتلەندى . كۈندۈزى كۈنگە ، كېچىسى ئايغا قاراپ دۇئا قىلىپ ، تەڭرىدىن بىرلا نەرسە ـــ قورسىقى تويغۇـ دەك نان تىلەيتتى . تەڭرى ئۇلارنىڭ ئىلتىجاسىغا قۇلاق سالمامـ دۇ ياكى ئۇلارنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەنمۇ ؟ ئۇلارنىڭ بىر نېنىنى ئىككى قىلىپ بەرمەكتە يوق ، بارغانسېرى رىزقىنى كەملىتىپ ، بەزى كۈنلىرى جان بېشىغا بىرىدىنمۇ نان بەرمەيۋاـ تاتتى...

تاشمەتخان يېزىدىن قايتىپ كىرگىنىگە پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى . ئۇيەردە ، قولىدا پۇلى بولسۇن ـ بولمىسۇن ، خالتا كۆتۈرۈپ ئەترەتنىڭ ئامبىرىغا بارسىلا ، تېرىق بولامدۇ ، پاتاق قوناق بولامدۇ ، نورمىسىغا لايىق بىر نېمىنى خالتىسىغا قاچىلاپ ئۆيگە ئەكېلەيتتى . ئۇنىڭغا قالدۇرۇق يەردىن چىققانلىقى «يالاڭـ

چۇق» قىلىپ سەرپ بىلەنرەك ئىشلەتسە ، ئۇ ئاينى بۇ ئايغا بەخۇدۇك ئۇلايتتى . ئېغىز - بۇرنىدىن چىققۇدەك يەپ سېسىق كېكىرىپ كەتمىسمۇ ، ھازىرقىدەك كۈنلەپ - كۈنلەپ ئاچ قالمايتتى . يەنە ئىككى — ئۈچ يىل تەخىر قىلسا ، كۆچەتلىرى- نىڭ ھەممىسى مېۋىگە كىرىپ ، يىلدا بىرەر تاغار گۈلە - قاق قۇرۇتۇۋالغىلى بولاتتى . ئۆيلىرىنى دېمەمسىز تېخى ، سەھرا پەدىسىدە ۋاسىدا ھەميان قىلىپ يېپىلغان ئايۋان ، ساراي ، دە- لىز ، مېھمانخانا ، ئۇ چەت - بۇ چەت ھويلا... ۋارقىرامدۇ ، جارقىرامدۇ ، نېمە قىلسا ھېچكىمنىڭ كارى يوق . تارتىنىپ - قورۇنۇپمۇ ئولتۇرمايتتى . بۇ ئۆينى «ئۆزۈمنىڭ» دېگەنبىلەن ، «خوجايىن» باشقا . ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ، يوغانراق چامداپ ماڭغىلىمۇ ، ئاۋازىنى چىقىرىپراق گەپ قىلغىلىمۇ بولمايدۇ . ئۆگزىنىڭ ، ھويلىنىڭ ، ئىشىك ئالدىنىڭ قارلىرىنى ئارا كۈندە ئالتە قېتىم سۈپۈرۈپ - تازىلاپ ، چوڭ كوچىغا ئاچقىپ تۆكۈپ بالىلارنىڭ جۇلقى چىقىپ كەتتى . «خوجايىن»نىڭ ئۇلارغا رەھمىتىغۇ يوق ، چىرايىنى ئېچىپراق قاراپمۇ قويمايدۇ . بەلكى ئۇ بۇ ئىشنى «ئۆي ئىجارىسى»غا ئۇرۇۋۈەتكەن بولسا كېرەك . بۇنداق بولمىسا ، چوقۇم : «ھەر قايسىڭ نېمىيىتىڭ؟ مەن بۇ ئۆيگە ئىجارە تۆلىگەن . چىدىمساڭ ئولتۇرۇش ، چىدىمساڭ كۈدە - كۆرپەڭنى كۆتۈرۈش !... » دېگىنى . باشقىسىنى دېمىگەندىمۇ ، مۇشۇنىڭ ئۆزىگە چىدىماقمۇ كۈندىن - كۈنگە تەسلىشىپ كېتە- ۋاتاتتى . بۇنى تۇغقانلارمۇ ، قوشنىلارمۇ بىلدى . ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتتى . ياش ئەر - خوتۇنىنىڭ كۈنلەپ بىرەر ئېغىز گەپ قىلىشماي ئىچىگە تىنىپ يۈرۈشى ئادەمنى قانچىلىك ئازابلىسا ، بىر ئىشكىتىن كىرىپ چىقىدىغان قولۇم - قوشنىلارنىڭ بىر - بىرىنى مەنسىتمەسلىكى ، ھېچبولمىغاندا ، «مۇسۇلمان سالىمى» غا ياردەمسىلىقىمۇ شۇنچىلىك ئازابلايدۇ ، ھەتتا ھەر كۈنى بىر ئايلىق ئۆمرىنى خورىتىپ ، جاھاندىن بىزار قىلىدۇ .

«خوجايىن»نىڭ كۈن بويى سۈرگۈنگە چۈشكەن غۇنجۇدەك تەرىنى تۈرۈپ يۈرۈشى ، يۈزمۇ يۈز دوقۇرۇشۇپ قالغاندا كۆرمىگەنگە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىشى ، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم»غا «ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام» دەپ قويسا بىر يېرى ئۈپراپ كېتىدىغاندەك ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس باش لىڭشىتىپ قويۇشى ، كىچىك بالا بىلەنمۇ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم» دەپ سالاملىشىپ ئادەتلىنىپ قالغان تاشمەتخان تۈرماق ، ئۇلۇغ ـ ئۇششاقنىڭ ھەممىسىگە قاتتىق هار كەلدى . ئۇلار «خوجايىن»دىن ئەزرائىلدىن قورقاتتەك قورقاتتى ، ئەيمىنەتتى . ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭغا رو-بىرو بولماسلىققا تىرىشاتتى . خېۋىر بىلەن سۈپۈرگە جېنىدا كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ئانىسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرسا ئولتۇراتتىكى ، يا هويلىغا ، يا ئىشىك تۈۋىگە چىقىپ بىردەم ـ يېرىمدەم ئويناپ مايتتى .

«سەھرالىق ماكانسىز !... »

«خوجايىن»نىڭ كىچىك ئوغلى سۈپۈرگىنى مۇشۇنداق تىلاپتۇ . بۇ بۇنىڭدىن بىر ئاي ئىلگىرى بولغان ئىش . بىر يەكشەنبە كۈنى ، بالىلار دەرۋازا تۈۋىدە جىجىق ئويناۋاتقىنىدا گەپ تالىشىپ قاپتۇ . بۇگەپ «كىچىك خوجايىن»نىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەن ، سۈپۈرگە پوتلا ـ ماڭقىسىنى ئېقىتىپ يىغلىغان پېتى ئۆيگە كىرىپ ، بولغان ئىشنى روزىخانغا دېدى . بۇنىڭ سىزمۇ يېرىلالماي ئاران تۇرغان روزىخان ئۇنى باغرىغا بېسىپ بىر هازا خىرتىلداپ يىغلىدى . ئەتىسى بامدات بىلەن ئىككى قىزىنى كەينىگە سېلىپ تۇپراق بېشىغا چىقىپ ، ئۆزىنى ئەجداد-لىرىنىڭ قەبرىسىگە ئېتىپ قانغۇدەك هازا ئاچتى . ئۇلارنىڭ ئەرۋاهىدىن مەدەت تىلىدى... بۇ گەپ تاشمەتخانىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە ، غەزەپلەنگىنىدىن ئېتىلىپ چىقىپ «خوجايىن»نىڭ گېلىنى بوغقۇسى كەلدى ـ يۇ ، پەيلىگە هاي بەردى . «بۇ گەپ چوڭلارنىڭ ئاغزىدىن چىقمىغان بولسا ، ـــ دەيتتى ئۇ ئىچىدە

پىچىرلاپ ، ـــ كىچىك بالىنىڭ خىيالىغا قانداق كېلىدۇ ! ؟... »

تاشمەتخانىغا ئۆز ئۆيى خوخا ـ يانتاقلىق جاڭگالغا ئوخشاپ قالغانىدى . بۇ ئۆيدە تۇرغۇسىمۇ ، يېتىپ ـ قوپقۇسىمۇ كەلمەيتـ تى . ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ تۇرغان سەككىز جۈپ كۆز ، سەككىز گالىنى سىغدۇرغۇدەك كامار يوق ئىدى . ئۆز ئۆيىدە ئەھۋال بۇ تۇرسا ، خەقنىڭ ئۆيىدە قوشنا ئولتۇرۇپ نېمە كۈن كۆرمەك !...

يېزىدىكى ئۆيگە قايتىپ كەتسىچۇ ؟

بۇمۇ بولمىدىغان ئىش . تۆلەندى «داجەي»نىڭ ئالدىغا ئېگىلىپ بېرىپ ، «خاتالىق»قىنى تونۇغانلىقىنى بىلدۈرسە ، يوغان قىلسا تۆت — بەش كۈن «كۈرس»قا سولاپ ، تەۋەككۈل «پىسـ تەك»كە دۇمبالىتىدۇ . ئاندىن ، نازارەت ئاستىدا كەتمەنگە سا ـ لىدۇ . بۇنىڭ بەدىلىگە ئاۋۇ سەككىز جان ئادەم كەڭ ـ كۈشادە ماكانغا ، قورسىقى تويغۇدەك نانغا ئېرىشىدۇ .

شۇنداق قىل ، تاشمەتخان !

بىراق ، تاشمەتخان دەرھال خېمىغا ياندى ، بىرى ، تۆلەندى «داجەي»گە ئېگىلىپ : «خاتالىشىپتىمەن» دېگۈسى كەلمىدى ؛ يەنە بىرى ، ئابلەت ئەپەندىنى بۇ ئۆيگە مەڭگۈلۈك قانۇنلۇق «خو ـ جايىن» قىلىپ قويغۇسى كەلمىدى .

«قېنى ، چىداپ باقاي ، ـــ دەيتتى ئۇ ھەر ۋاق نامازنىڭ ئايىغىدا دۇئاغا قول كۆتۈرگەندە تەڭرىگە مۇناجات ئېيتىپ ، ـــ بالىلىرىمنىڭ پېشانىسىدە بولسا ، يارانقان ئىگەم ، ئاتا ـ بوۋام ـ نىڭ قان تەرى بىلەن پۈتكەن ھويلام ياتلارغا نېسىپ بولۇپ كەتمەس... ئەي ئۇلۇغ ئىگەم ، مەن غېرىپ ـ مىسكىن قۇلۇڭ ـ نىڭ دۇئاسىنى دەرگاھىڭدا قوبۇل قىلىپ جىمى بەندىلىرىڭ ـ نىڭ ، جۇملىدىن پادىشاھىمىزنىڭ دىلىغا ئىنسان بەرگەيسەن ، ئامىن... »

تاشمەتخان بىلەن ئەمرىددىن ئاران ئۆچ يۈەنگە ئىشلىدى . ھەر كۈنى نان سېتىۋالىدىغان قارائۇغۇ بازارچى چوپقىتىگە يالۋۇ ـ

رۇپ يۇرۇپ ، ئۇ پۇلغا تۆت نان ئالدى . يەنە ئۈچ نانىنى نېسى ئېلىپ ، خۇپتەنگە ئۇلگۇرۇپ ئۆيگە كەلدى . ئەمرىددىن بىلەن ئىككىسى تېخى بايراق بىر دوختۇر ئايالىنىڭ 300 جىلىك ئۇنىنى يار بېشىغا ئاچقىپ بېرىپ ، ئۇنىڭ ئۆيىدە يېرىمدىن زاغرىنى چىلاپ يەپ قورسىقىنى ئارام ئالدۇرۇۋېلىشقانىدى . ئۆيدىكى يەتتە جانغا ئاتاپ نەق ـ نېسىگە ئالغان يەتتە نانىنى روزىخانغا تۇنقۇزدى ـ دە ، پەگاھدا تۇرغان ئىۋرىقنى ئېلىپ ، تاھارەت يەڭگۇشلەش ئۈچۈن ئالدىراش ئۆگزىگە چىقىپ كەتتى . قايتىپ چۈشكەندە ، ئۇنىڭدىن باشقىلار داستىخانىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بولۇشقانىدى . بىر كىشىلىك ئورۇن بوش تۇراتتى . روزىخان مەشنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، چۆمۈچ بىلەن قازاندىكى بىر نەرسىنى مالتىلاۋاتاتتى .

تاشمەتخان ھەيران بولغىنىدىن ، پەگادا تۇرۇپلا سورىدى :

ـــ بىر نەرسە ئەتتىڭلىمۇ ، يا... ؟

ـــ ھەئە ، ـــ روزىخان ئۇنىڭغا قارىماي قويمىدى ، ـــ ئىككى تال نانقاينىاق ئەتتىم .

ـــ نېمانداق چاققان ! ئۆگزىگە چىقىپ چۈشكىچە ئارىلىقتا...

ـــ مەن شۇنداق چاققان... سىلىنى ساقلاۋېرىپ ، بالىلار-نىڭ ئۈچىيى چاپلىشىپ كەتتى . ئىتتىكرەك داستىخانغا كەلسە-لە !...

تاشمەتخان زورىغا كۈلۈمسىرەپ داستىخانغا كەلدى . سۈ-پۈرگە بىلەن خېۋىر ئۇنىڭغا ئاسلاندەك سۈۋىشىپ ، مامۇقتەك يۇمران يۇزلىرىنى ئۇنىڭ خېلىدىن بېرى ئۇستىرا ، قايچا كۆر-مىگەن يىرىك ساقال ـ بۇرۇتىغا سۈركەشكە باشلىدى . يېزىدا تىل ـ تاياق ئاستىدا ئۆتكۈزگەن تۆت يىل بىر سېرى ، شەھەرگە كىرگەن بۇ تۆت ئاي تاشمەتخاننىڭ چاچ ـ ساقىلىنى ئونسېرى ئاقارتىۋەتكەنىدى . ئۇ بۇ ئۆي بىلەن خوشلاشقان چاغدا ، چوكان ـ جۇۋانلارنىڭ يۇرىكىگە ئوت سالغۇدەك چىرايلىق ھۆسنى ،

ياشلارنىڭكىدەك يارىشىملىق ، قارىلىغاچنىڭ قانىتىدەك قاپقارا ، قويۇق بۇرۇتى بار ئىدى . يېزىغا چىقىپ ئۆزاق ئۆتمەي ساقال قويۇۋالدى . دەسلەپ ، ساقال ـ بۇرۇتىدا ئۇدۇللۇق پەيدا بولغان ئاقنى ئۇدۇللۇق يۇلۇپ ، ئۆزىنى «قېرىتمىغان» ئىدى . كەينى كەينىدىن قوغلاپ كەلگەن كۆڭۈلسىز كەچمىشلەر ئۇنىڭ يۈرىكىنى مۇزلىتىپ ، قورساقتىن بۆلەك ھېچنېمە بىلەن كارى يوق قىلىپ قويدى .

يېيىش ـ ئىشلەش ، ئىشلەش ـ يېيىش .

باشقىسى بولسىمۇ ، بولمىسىمۇ بولىدىغان نەرسىلەر ، تەن ساق بولسا ، گالغا توق ـ توق يەپ ، بىكار تۇرماي مىدىرلاپلا بەرسە ، بەندىنىڭ رىزقى تۇگىمەيدۇ . يېزىدا شۇنداق بولغان . ئۆز شەھەرىگە قايتىپ ، ئۆز ئۆيىگە بېشىنى تىقىۋالغان بولسىمۇ ، تۆت جانىنى مىدىرلاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلدى . بۇ يەردە «كوپېراتىپ» ، «كارخانا» دېگەنلەر شۇنچە تولا بولسىمۇ ، يا ئۇنىڭ ئۆزىگە ، يا خوتۇن ـ بالىلىرىغا «كارخانا ئەزاسى» بولۇپ ، كۈنلۈكى بىر ـ ئىككى نانغا ئىشلەش نېسىپ بولمىدى . بەزى قولى ئۇزۇن ، بالىسى ئۇششاق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر «بۇرژۇئا» بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ ، ئۆيىدە يا خىزمەتكار ، يا بالا باققۇچى توختىتالمايدىكەن . بولمىسا ، تاڭنۇر بىلەن دىلىنۇر ئىككى ئائىلىنىڭ خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ ، ئايدا يىگىرمە يۈەندىن قىرىق يۈەن تاپالايتتى . ئەمرىددىن بىلەن نەسرىددىنمۇ... ھەي ، نېمىسىنى دەيسىز... تاشمەتخانىنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگىنى غەم ، غەم يەنە غەملا ئوخشايدۇ...

تاشمەتخانىنى غەم يەپ كەتتى . توققۇزجان ئادەم كېچە ـ كۈندۈز بىر ئۆيدە بولغاچ ، غەملىرىنى خوتۇنى بىلەن ئورتاقلاشقۇدەك پۈرسەتمۇ چىقمايدۇ . پۈرسەت چىققان تەقدىردىمۇ ، ئۇ بىچارىنىڭ دەردىگە دەرد قوشۇپ ، قان ـ زەردىپقا تولغان يۈرىكىنى تىلغانىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ! جىمى خاپىلىقنى تاپقان ئۆزى .

داۋاسىنىمۇ ئۆزى تېپىشى كېرەك !...

تاشمەتخان مۇشۇ خىتابنىڭ تۇرتكىسىدە مىدىرلاپ يۈردى . كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ئاچ ـ زىرىن قالسىمۇ چاندۇرمىدى . ئۆيگە كۈلۈپ كىرىپ ، ئۆيدىن كۈلۈپ چىقاتتى . ئىچى قانچە بەك سىقىلسا ، خېۋىر بىلەن سۆپۈرگىنى شۇنچە بەك گەپكە سالاتتى ، ئەركىلىتەتتى . ئۇلارنىڭ زىنداندەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆز-لىرى ، سارغايغان چىرايى ، كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ كېتىۋاتقان بىر تېرە ـ بىر سۆڭەك تېنىنى كۆرۈپ يۈرىكى قان يىغلاپ كېتىۋاتسىمۇ ، ئۇلاردىن تەبەسسۇمىنى ، شېرىن ـ سۆخەن چاقچىقىنى ئايىماي ، ئۆزىدىن بۆلەك سەككىز جان ئادەمگە «ئاتا» لىقىنى يەتكۈزۈپ ، ئۇلارغا روھىي تىرەك بولۇۋاتاتتى . ئەمما ، ئۆزىگە روھىي تىرەك بولغۇدەك ھېچكىم يوق ئىدى . چىراغ ئۆچۈرۈلسىلا ، تېخى بايىلا ئىللىق تەبەسسۇم چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى ياش بۇلىقىغا ئايلىنىپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى چىلىق ـ چىلىق نەمدىلىپ كېتەتتى...

خىيال بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەن تاشمەتخان خوتۇنىنىڭ نانقاياناقنى قاچىلارغا ئۇسسۇپ ، ھەممەيلەننىڭ ئالدىغا قاتار تىزىۋەتكىنىنى تۇيماي قالدى . كۆپچىلىك ئۇنىڭ باش بولۇپ قاچىنى قولغا ئېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى . ئاچلىقتىن گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلەر ، قارىچۇقلار ئۆچۈپ قالاي ـ قالاي دېگەن قوقاستەك پىلىلداۋاتقان چاناقلار بىر ئۇنىڭغا ، بىر ئالدىدىكى قاچىغا ئاچ كۆزلۈك ، تەقەززالىق بىلەن تىكىلەمەكتە ئىدى .

ـــ ۋاي ، ماڭمۇ ئۇسسۇدۇڭلىمۇ ؟ ـــ دېدى سۆپۈرگىنى ئەركىلىتىۋېتىپ تۇيۇقسىز داستىخانغا كۆزى چۈشۈپ قالغان تاشمەتخان ، ـــ مېنىڭ قورسىقىم توق . بالىلارغا بۆلۈپ بېرىڭلار .

ـــ قورسىقىم توق ؟ بازاردىن بىر نەرسە ئېلىپ يېگەنمىدىڭ

له ؟

ـــ ياق ، بىر دوختۇرخانىمنىڭ ئۇننىنى ئاپىرىپ بەرسەك مېھمان قىلدى...

ـــ پۇچۇق زاغرىغا قورسىقىڭ تويامدۇ ؟ ـــ ئەمرىددىن لوقما سالدى ، ـــ يېگىنە دادا !...

ـــ باللارغا سىقىنماي يەۋەرسىلە ! قازاندا يەنە بار...

ـــ يەنە بار ؟ نېمانداق جىق ؟... ناننى نەدىن تاپتىڭلا ؟

ـــ نەدىن تاپاتتىم ؟ خۇدايىم بەردى !

روزىخان غەلىتە تەبەسسۇم قىلدى . باللارمۇ كۈلۈمسىرەدى . تاشمەتخان ھەممەيلەنگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ قانداقتۇ بىر مۆجىزە يۈز بەرگەنلىكىنى سەزگەندەك بولدى ـ ده ، بۇ «تېپىشماق»نى تاماقتىن كېيىن تېپىش نىيىتىگە كېلىپ ، قاچىغا قول ئۇزاتتى...

تاشمەتخان ئۆمرىدە نۇرغۇن خورلۇق تارتقان لېكىن چىدەغان ، بۇ قېتىم چىدىمىدى ، پەقەت چىدىمىدى . ئۆلەي دېدى ـ يۇ ، ئۆلەلمىدى . تەقدىرى جاننى ئالمىسا ، بەندىنىڭ ئۆلمىكى ھەقىقەتەن تەس ئىكەن . بۇ جاھاننىڭغۇ ئارزۇلىغۇچىلىكى يوق ، جاننىڭمۇ ئارزۇلىغۇچىلىكى قالمىدى . ئۇنىڭغا دوزاخمۇ ، جەننەتمۇ ئوخشاش . كۆزلىرى بىرلا يۇمۇلۇپ ، ئىككىنچى ئېچىلمىسلا بولدى . جېنىمۇ ، تېنىمۇ ئارام تاپتى دېگەن گەپ . ئۆيمۇ ، خوتۇنمۇ ، بالا ـ چاقىمۇ ، ھەممىسى ، ھەممىسى ئوشۇق يۈك . بۇ چاغقۇچە ئۆزى خالاپ يۈدۈپ يۈرگەن . ئەمدى ئۇلارنى يۈدۈپ يۈرگۈدەك ماداريمۇ ، ھەپسىلىسىمۇ قالمىدى . كىيىم دېگەنىنىڭ ياماپ ـ تۇنەپ ، نەچچە يىلدا بىرنى كىيىسىمۇ كۇن ئۆتمىدىكەن . ئەمما گالىنى ياماپ قويغىلى بولمايدىكەن . گېلىنى باقالمىغان ھالىغا ، شۇنچە جىق ئادەمگە «ئاتا» بولۇپ نېمە كەپتۇ ؟ ! تېخى ئۆزىنى «ئەركەك» دەپ يۈرگىنى نېمىسى ؟ ! خوتۇنى توغرا ئېيتتى :

ـــ نېمە؟ «زېدى پەس!؟» ۋاي قوۋۇرغام، «ئېسىل غوجام هارۋا سۆرەپ تاپقان پۇلغا قاچان تۆت نان ئېلىپ كىرەر-كىن» دەپ ئېڭەك يۆلەپ تەلمۇرۇپ ئولتۇرۇپ نېمە كۈن كۆر-دۇق؟!... «تۆرنى ئالغان نوچى ئەمەس، زەللە ئالغان نوچى» دەپتىكەن!... «نومۇس، نومۇس» دەپ ئاچلىقتىن ئۆلۈپ بەر-سەك بولامتى؟! «زېدى پەس» دەملا، «قەلەندەر» دەملا، نېمە دېسىلە دەۋەرسىلە!... ئوغرىلىق قىلماي، جالاپلىق قىلماي، بالىلىرىمغا توق - توق يېگۈزۈپ، قىشتىن سالامەت چىقىرىۋال-سامىلا بولدى!... قەلەندەرلىكىم كۆزلىرىگە سەت كۆرۈنگەن بولسا، ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئېسىلزادە خېنىمنىڭ قېشىغا بارسا-لا!... ھۇ... ھۇ...

يۇرەكنىڭ تۇشتىن چىققان ناله، بۇلاققا ئايلانغان كۆزلەر تاشمەتخانىنىڭ تىلىنى باغلاپ، يۇرىكىنى داغلىدى. ئەمدى بۇ ئۆيدە ئۇنىڭغا تالاشقۇدەك هوقۇقمۇ، تارتىشقۇدەك ئورۇنمۇ قال-مىغانىدى.

نان ـــ جان، جان ـــ نان!

بالىلارغا كېرىكى مۇشۇ!

بۇنى ئانىسى بېرىپتۇ. ئانىسى ئۆيمۇ ئۆي دوقۇرۇپ «هەق دوس...» دەپ تىلەپ تاپقان قاتتىق - قۇرۇق نان بىلەن ئۇلار-نىڭ قورسىقىنى بىر تويغۇزۇپلا، هەممىسىنى ئۆزىگە رام قىلد-ۇرۇپتۇ. هەتتا كۈنۈم - تۈنۈم ئاچ قورساق يۇرسىمۇ، خەقنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى هالۋا يەپ، ياغ كېكىرىپ يۇرگەندەك سالاپەتلىك كۆرسىتىشكە ئادەتلەنگەن ئەمرىددىن بىلەن تاڭنۇرمۇ ئانىسى تەرەپكە ئۆتۈۋېلىپ، كۆزلىرى بىلەن دادىسىنى ئەيىبلىگىلى تۇر-دى!

دېمەك، تاشمەتخان بۇ ئۆيگە ئوشۇقچە ئادەم. ئۇ بولسىمۇ، بولمىسىمۇ ئۇلارنىڭ هېچنېمىسى كېمەپ قالمايدۇ. ئۇلارغا كېرىكى نان ـــ هاياتلىق! تاشمەتخانغا كېرىكى نومۇس. يەتتە

ئەزاسى سالامەت ئادەمنىڭ تىلەمچىلىك قىلىشى ، تىلەپ تاپقان نان بىلەن جان ساقلاپ ياشىشى ـــ سېپى ئۆزىدىن تىرىكتاپ-لىق ؛ تەڭرى بەرگەن ئىككى قولىنى ئاياپ ، ئۆز - ئۆزىنى خورلىغانلىق !...

تاشمەتخان داستىخانغا دۇئامۇ قىلماستىن ، نەچچە ئايلاپ بىتاپلىق تۇشكىدە ياتقان ئادەمدەك ئىنجىقلاپ ، قوللىرىغا تايـ-نىپ تەسلىكتە ئورنىدىن قوپتى - دە ، كىشەنلەپ قويۇلغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئاياغلىرىنى سۆرىگىنىچە ئىشىككە قاراپ ماڭدى . ئۇنىڭ هويلىغا چىقىشىغا ، «خوجايىن»نىڭ ئىشكى «تاراققىدە» يېپىلدى . تاشمەتخاننىڭ يۇرىكى ئىشىك يوچۇقىغا قىسىلىپ قالغاندەك «ۋاڑڑىدە» ئېچىشىپ ، كۆزلىرىدىن مۆلـ-دۇردەك ياش قۇيۇلدى...

تاشمەتخان ئەتىسى خۇپتەن بىلەن ئۆيگە ئۇندى . تۇنۇگۈن كېچىنى نەدە ، قانداق تاڭ ئاتقۇزدى ؟ بۇگۈن كۈننى نەدە ، قانداق كەچ قىلدى ؟ هېچكىم سوراشقا جۇرئەت قىلالمىدى . ئۆزىمۇ دەپ بەرمىدى . ئۇنىڭ هايات پېتى ئۆيگە كىرگەنلىكى روزىخان ئۇ-چۇنمۇ ، بالىلار ئۇچۇنمۇ ئايەم خۇشاللىقى بەخش ئەتكەنىدى . هەممىسى ئولىشىپ كېلىپ ، ئۇنى باغرىغا باستى ، سۆيدى ، خۇشاللىق ياشلىرى بىلەن يۇزلىرىنى نەملىدى . يۆلەپ ئەكېلىپ تۇشەككە ياتقۇزۇپ ، ئۇستىنى قېلىن چۆمكۈەتتى . ئۇنى ئىز-دەپ چىقىپ كېتىشكەن ئەمرىددىن بىلەن سەدرىددىن سوغۇقتىن غورىدەك كۆكىرىشىپ بوسۇغىدا پەيدا بولغان چاغدا ، ئاللىقاچان باش توخۇ چىللىغان بولۇپ ، ۋۇجۇدىدا بىر تونۇرنىڭ ئوتى كۆيۈپ ، پېشانىسىدىن ماشتەك - ماشتەك تەر ئۆرلەۋاتقان تاشـ-مەتخان چۈشىدە روزىخان بىلەن گەپلىشىۋاتقاندەك : «خوتۇن ، نېمىشقا يىغلايسىلە ؟ خەق ‹تىلەمچى› دېگەن بولسا ئۆزىنىڭ ئاغزى... يا سىلە تىلەمچى بولمىساڭلا... ئۆيىمىز بار ئەمەسمۇ ؟ ئۆلسەكمۇ كۆچمەيمىز !... » دەپ جۆيلۇۋاتاتتى...

تاشمەتخان ئەتىسى ئورنىدىن قوپالمىدى . ئۆپكىسىگە سوغۇق تەگكۈزۈۋالغانىكەن . قىزىتىپ ، تەرلەپ ، يۆتىلىپ ـ قېقىلىپ ، ھېلى ئۆلۈپ ، ھېلى تىرىلىپ ، كۈندە نەچچە قېتىم رازىلىق بېرىپ ، نەچچە قېتىم رازىلىق ئېلىپ ، ياستۇق بىلەن بىر تۇغقان بولۇپ ياتقىنىغا بىر ئاي بولاي دەپ قالدى . ئۇرۇق تۇغقان ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ھەممىسى يوقلاپ كىرىشتى . دوختۇرخاناندا يېتىپ داۋالىنىش توغرىسىدىكى دەۋەتلەرنى تاشمەتخان چىرايلىقچە رەت قىلدى : «جان تەنده ئامانەت ، ـــ دېدى ئۇ ئۆزىنى يوقلاپ كەلگەنلەرگە رەھمەت ئېيتىپ رازىلىق بەرگەندىن كېيىن ، ـــ قادىر ئىگەمگە لازىم بولسا ھەر باپ بىلەن ئالىدۇ··· مەن دوختۇرخانىغا كىرىۋالسام ، بالىلار تىيىپ ـ سېيىم بولۇپ كېتىدۇ . ھەر بىرلىرىگىمۇ ئاۋارىچىلىق تېپىپ بېرىمەن··· » روزىخانغا باشقا گەپنى قىلاتتى : «مەن جېنىمغا ئېچ ئاغرىتىشنى بىلمەيدىغان سارائىمۇ ؟ ! يا قولىمىزدا پۇل بولمىسا 〈تۇغقانلاردىن قەرز ئالساق〉 دەمسىلە ؟ ياق ، ھەرگىز ئۇنداق قىلمائىلار ! ئۇلارنىڭ دەردى ئازمۇ ! ؟ ھېلىمۇ جىق ئېغىرىمىزنى كۆتۈردى . ئەمدى يەنە پۇتىمىزنى ئارتىۋالساق بولمايدۇ ··· بۇگۈنگىچە خۇدادىن جان قەرزىم بار ، بەندىدىن بىر چىشلەم نان قەرزىم يوق··· ئىش بۇ يەرگە يەتكەندە ، تۇغقانلاردىن قەرزدار بولۇپ قالسام ، ئۇنى نېمەم بىلەن تۆلەيمەن ؟ ! ئالمىدىس ، ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ قالسا ، ئۇ قەرز سىلىگە مىراس قالمامدۇ ؟ ! يەتتە بالىنى باقمىسىلە ، قەرزنى تۆلەمسىلە ؟ ! ماڭا تېگىپ ئىككى پۇللۇق خوۋلۇق كۆرمەي مۈكچىيىپ كەتكىنىڭلا ئاز كەلگەندەك ، بىرمۇنچە قەرزنى مىراس قالدۇرسام ، خۇدا راۋا كۆرەمدۇ ؟ ! گۆرۈمده خاتىرجەم ياتالامدىمەن ؟ ! مېنى رازى بولمىسۇن دېسەڭلا ، ھەرگىز قەرز ئېلىشنىڭ گېپىنى قىلمائىلا !··· »

روزىخان ئۇنىڭ رايىغا باقتى . لېكىن ، شۇك ياتمىدى ، بۇگۈنى ئۇنىڭ ، ئەتىسى بۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ : «پالانى دوختۇر

پوكۇنى دورىنى بۇيرۇپتى ، تاپالماي بېشىم قاتتى... » دەپ مە-
شىلداپ يىغلايتتى . ئۇ دورا ياشۇ ئۆيدىن چىقىپ قالاتتى ، يا
بولمىسا ، بىر - ئىككى كۇن ئىچىدە «ئۆز ئايىغى بىلەن مە-
كتىپ » تاشمەتخانىنىڭ ياستۇقى تۇڭدە پەيدا بولاتتى . ھەتتا شادىيە
خانىممۇ بىرمۇنچە دورا ئەكىرىپ بەردى ، تاماق ئېتىپ يوقلە-
دى .

ھارۋا ئەمرىددىنگە قالدى . ئۇ بامدانقا ئەزان چىققاندا ئۆي-
دىن چىقىپ كەتسە ، خۇپتەنگە يېقىن ئۆيگە ئۇنىدۇ . نەچچە پۇل
تاپسا ، بىر پۇتىنى زايە قىلماي ئانىسىغا تۇتقۇزىدۇ . تاتىنۇر
دادىسىنىڭ قېشىدىن مىنۇت - سېكۇنت ئايرىلمايدۇ . باشقا بالە-
لار شاخار تېرىش ، چاۋار تېرىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھۆددىسە-
دىن چىققاندىن تاشقىرى ، كىچىكلىرى ئانىسىغا ئەگىشىپ ،
چوتىلىرى بىردىن - ئىككىدىن بۆلۈنۈپ چۇش - پېشىنغىچە
ئارقا كوچا ، خالتا كوچىلارنى ئايلىنىپ تىلەمچىلىك قىلىدۇ .
ئۇلارنىڭ ئەڭ ئەنسىرەيدىغىنى — تۇغقانلىرى ، تونۇش - بە-
لىشلىرىنىڭ كۆرۈپ قېلىشى . روزىخان يۇزىنى يېپىۋالغاچ ،
ئاسانلىقچە ئۇنى بىر كىم تونۇۋالالمايدۇ . ئەنسىرىتىدىغىنى بالە-
لار . شۇڭا ئۇلار ئۇرۇق - تۇغقانلار ئولتۇرۇشلۇق كوچا -
مەھەللىلەرگە زادى ئاياغ باسمايدۇ . يولدا ماڭسا ، بىر كۆزى
ساخاۋەتچى ئائىلىلەرنىڭ دەرۋازىسىدا بولسا ، بىر كۆزى چوقۇم
ئۆتكەن - كەچكەنلەرنىڭ چىرايى ، ئاۋازىدا . خۇداغا شۇكۇر ،
بۇگۇنگىچە ھېچكىمگە تۇغقانلارنىڭ كۆزى چۇشۇپ قالمىدى .
مۇشۇنداقلا ئۆتۈۋەرسە ، ئالتە كۇندە قىشمۇ چىقىپ كېتىدۇ . ياز
كەلسە...

تاشمەتخان تەقدىرگە تەن بەرگەنىدى . تەن بەرمەسلىككە
ئىلاجىمۇ يوق ، ھەددىمۇ ئەمەس . يا دەس ئورنىدىن قوپۇپ ، بىر
پىيالە چاينى ئۆزى قۇيۇپ ئىچەلمىسە ، يا تالاغا چىقىپ بىر نان
چاغلىق نەرسە تېپىپ كىرەلمىسە ، قانداقتۇر «يۇز ، ئار -

نومۇس» دېگەنلەرگە ئېسىلۈېلىپ ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئاچلىق-
تىن ئۆلتۈرۈپ قويسۇنمۇ ياكى ھەممەيلەننى ئۆز قولى بىلەن
بوغۇزلاپ ، ئارقىدىن ئۆزىمۇ ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلسۇنمۇ ؟ ياق !
نۆزەمبىللا ياق !... ئۇنىڭدا بۇنچىلا چوڭ جۇرئەت يوق . مەڭگۇ
بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ! ! !

تاشمەتخان تەن بەردى ، خوتۇنىغا تەن بەردى . ئۇ خوتۇن
ئەمرىددىنىنىڭ ئىشلەپ تاپقىنىنى پەقەت ئېرىگىلا يېگۈزىدۇ .
باشقىلارنىڭ يەيدىغىنى تىلەپ تاپقان پارچە پۇرات نانلار...
تاشمەتخان بۇنىڭدىن بەك خىجىل . شۇنداقتىمۇ ئامالسىز...
خوتۇنىغا كۈندە مىڭ قېتىم رەھمەت ئېيتقۇسى بار ـ يۇ ،
ئېيتمايدۇ . ئۆزىگە ئاتاپ ئېتىلگەن تاماقنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە
يېگۈسى بار ـ يۇ ، ئۇنداق قىلمايدۇ . ئۇنىڭغا قاتتىق ئىچى
ئاغرىيدۇ ـ يۇ ، بۇنى ئاشكارا قىلمايدۇ . ئۇنىڭغا غايىبانە دۇئا
قىلىدۇ ، تەنسىھەتلىك تىلەيدۇ ، چاندۇرمايدۇ... تۇگۈلۈپ ياتقا-
نى ياتقان . كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ئېغىزمۇ ئاچمايدۇ . ئۇ خوتۇنىدىن
بەكمۇ رازى . ھېلىقى كۈنى ئۇنى «زېدى پەس» دەپ تىللىغىنى ،
ھەتتا ئاچچىقىدا بىر تەستەك سېلىۋەتكىنىگە كېچە ـ كۈندۈز
پۇشايمان قىلىدۇ . نەچچە ـ نەچچە قېتىم ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم
سورىماقچى ، مۆلدۈردەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ قوللىرىنى يۇزىگە
ياقماقچى بولدى ـ يۇ ، ئۇنداق قىلالمىدى . ئوچۇقراقى ـــ بىر
تامچە يامغۇر تېمىپ كەتسە ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كېتىدىغان مۇ-
جاما قەغەزدەك تىترەپ ، ئاران ـ ئاران يەر دەسسەپ تۇرغان
بۇ خوتۇنىنىڭ كۆزلىرىنى ئارتۇقچە ياشلاپ ، دەردىگە دەرد قوشقۇ-
سى كەلمىدى . بۇنىڭسىزمۇ ، ئۇنىڭ تارتىۋاتقان دەردى ، چېكە-
ۋاتقان ئازابى ئازمۇ ؟ ! بەزى بېجىمبوش خوتۇنلاردەك «بەرسەك
يەيمەن ، ئۇرساڭ ئۆلۈمەن» دەپ بېزىرىپ تۇرسا قانداق قىلغۇ-
لۇق ؟ ! خۇدا نېمە بەرسە ، ئاشۇ خوتۇنغا بەرسۇن !...

تاشمەتخان تەن بەرگىنى بىلەن خوتۇنىنىڭ بۇ ئىشىدىن

قىلچە رازى ئەمەس ئىدى . شۇنداقلا ، كۆرۈڭانقان مۇشۇ كۈنلە-
رىنى ئۆزىدىن ، ئۆزىنىڭ ياشلىقىدا بىلىپ - بىلمەي ئۆتكۈزگەن
گۈناھى كەبىر ، گۈناھى سەغرلىرىدىن كۆرەتتى . ئاتا - ئانىسى-
غا قىلغان ھۆرمەتسىزلىكلىرى ، ئاش - نانىنى خارلىغان مەمەدانە
قىلىقلىرىنى بىر - بىرلەپ ئەسلەپ ، بۇ دۇنيادا بارمۇ ، يوقمۇ
بولاتتى . تەڭرىنىڭ ئۆزىنى جازالاش ئورنىغا نارەسىدە بالىلىرى-
نى جازالاپ ، ئۆزىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ خارۇ - زارلىق كوچە-
سىغا تاشلىۋەتكىنىدىن قاتتىق نارازى ئىدى . شۇڭا ، بىراقلا
خېمىغا يېنىپ ، ئۆلۈشتىن ياشاشنى ئەلا بىلىپ قالدى . ئۇ
ياشايدۇ ، ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس ، بالىلىرى ، خوتۇنى ئۈچۈن يا-
شىشى كېرەك . ئۇ تىرىكلا بولىدىكەن ، ھامان بىر كۈنى بالىلە-
رى ، خوتۇنى ئالدىدىكى قەرزىنى چوقۇم تۆلەيدۇ ! ئاز قالدى ،
باھار كېلىدۇ ، ياز كېلىدۇ... ئاشۇ كۈنلەرگە ئۇلىشىۋالالىساڭلا
ھەممە ئىش ئوڭلىنىدۇ . «چىدا ، سەۋر قىل تاشمەت ! بالىلە-
رىڭ تىلەمچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئەمەس ، چوڭ - چوڭ ئىشلار
ئۈچۈن يارىتىلغان . لېكىن ، ھازىر ۋاقتى ئەمەس . شۇنداق
كۈنلەر كېلىدۇكى ، ئايھاي !... »

قاچان ؟ زادى قاچان ؟ ! ئۇ - ھ - ھ...

تاشمەتخان سوزۇپ بىر تىنىپ ، بېشىنى ياستۇقتىن كۆتۈر-
گەنىدى ، قاتتىق يۆتەل تۇتتى . ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى سىلاپ ئول-
تۇرغان تاڭنۇر ئىتتىك كېلىپ ئۇنى كەينىدىن يۆلىدى - دە ،
بىر قولى بىلەن ئۇنىڭغا بەلغەم قاچىسىنى تەڭلىدى . تاشمەتخان
خېلى ئۇزاق يۆتەلدى . بەلغەمنى ياندۇرالماي نەچچە قېتىم چۆجە
خورازدەك قىچقىرىپ ، كۆزلىرىدىن پۇرقىراپ ياش كەتتى .
كۆزلىرى تاڭنۇرنىڭ ئۆزىگە ئامراقلىق ، قىيالماسلىق بىلەن
تىكىلىپ تۇرغان ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن تاسادىپىي ئۇچرى-
شىپ قېلىپ ، يۇرىكىدىن بىر ئوتلۇق «ئاھ» ئېتىلىپ چىقتى .
چۈنكى ئۇ كۆزلەر كىمگىدۇر بىچارىلەرچە تىكىلىپ : «ھەق

دوس ، خەيرى قوللىرىدىن ، ئىمان دىللىرىدىن كەتمىگەي !... مەن غېرىپ ، مۇساپىرغا بىرنى بەرسىلە ، خۇدايىم سىلىگە مىڭ-نى بەرگەي !... » دەپ ئۇنسىز نىدا قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەت-كەنىدى . تاشمەتخان ئەقىلدىن ئازغاندەك ، دىلنۇرنى تارتىپلا باغرىغا باستى ـ دە ، بۆرىدەك «هۇۋ»لاپ كەتتى .

بۇ ئۇنىڭ شەھەرگە قايتىپ كىرگەندىن بېرى تۇنجى قېتىم ئۆزىنى تۇتالماي ئۇن قويۇپ يىغلىشى ئىدى . «ياق ، ياق ! ـــ دەيتتى ئۇ ، ئىچىدە قايتا ـ قايتا تەكرارلاپ ، ـــ ئوغۇل بالا نېمە ئىش قىلسا ئەيىب ئەمەس ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا ياراشقۇ-دەك چىرايلىق قىزلىرىمنى ئۆلسەممۇ تىلەمچىلىككە سالمايمەن !... »

ئەتىسىدىن باشلاپ ، دىلنۇرمۇ تىلەمچىلىككە چىقمىدى .

«مەي جۇرېن»نىڭ مەخپىي تارىخى

بۇ تولىمۇ كونا گەپ ، بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇنقى ھېكايە : زىۋەرىخانىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ يۇرتقا مۇساپىر ئىدى . جاھانىنىڭ قاتتىقچىلىقىدىن ئۆز يۇرتىدا جان باقالماي قالغىچقا چىقىپ كەتكەن بۇ ياش ئەر ـ خوتۇن بەش ياشلىق قىزى زىۋەـ رەمنى كەينىگە سېلىپ جاھان كېزىپ مەدىكارچىلىق قىلىپ يۈرۈپ قۇمسارايغا كېلىپ قالدى . دەسلەپ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئۆيىدە كېيىن غوپۇر ھاجىم بايىنىڭ ئۆيىدە مەدىكار ئىشلەپ يازنى چىقاردى . ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە ئۇستىخىنى چۈشۈپ قالدى بولـ غاي ، قىش كېلىش بىلەنلا ئېرى يىللىقچىلىققا ، خوتۇنى دېدەكـ لىككە يالىلاندى . زىۋەرەم ئون ياشقا كىرگەن يىلى تومۇزدا تارقالغان يۇقۇملۇق ئىچ ئۆتكۈ قۇمسارايدىن يۇزلىگەن ئادەمنى ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتتى . شۇ قاتاردا زىۋەرەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىـ مۇ بار ئىدى . بۇۋىسارە خېنىم ئىگە ـ چاقسىز قالغان بۇ قىزنى ئۆزىنىڭ ئۇچ قىزىغا قوشۇپ بالىچىلاپ بېقىۋېلىش نىيىتىگە كەلدى . قىزلىرى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى «ئۇچۇپ» كېتىشكە تەييارلىنىۋاتقاچ ، غوپۇر ھاجىم بايمۇ قۇلاق يوپۇردى…

بىلىنمەيلا ئۇچ يىل ئۆتۈپ كەتتى . زىۋەرەم بوي تارتىپ ، ئەپچىللا رەڭ تۇزۇپ قالدى . ئۇ ئويۇن ـ تاماشا دېگەننى زادى بىلمەيتتى . كۈن بويى بىردەم بىكار تۇرمايتتى . غوپۇر ھاجىم باي ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنىڭدىن رازى ئىدى . گېپىدىن ، كىيىم ـ كېچەكتىن خېلى ئوبدان خەۋەر ئالاتتى . شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ

يېتىم قىز ئىكەنلىكىنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى . كۈز كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوت ئېلىش ئۈچۈن باغنىڭ ئارقىسىدىكى قوناقلىققا چىقتى . كۈندە ئىككى ۋاخ ئېلىۋەرگەچ ، ئوتىغۇچقا چىققۇدەك ئوت قالماپتىكەن . زىۋەرەم ئۇ ئېتىزدىن بۇ ئېتىزغا ، بۇ ئېتىزدىن ئۇ ئېتىزغا يۆتكىلىپ يۈرۈپ ، مەھەللىدىن خېلى يىراقلاپ كەتكىنىنى تۇيمىدى . كەچكى شەپەق تارقاپ ، زاۋال ۋاقتى بولاي دەپ قالدى . قاپمۇ ئوت بىلەن لىق تولدى . يۈدۈپلا ماڭسا ، قاش قارايغۇچە ئۆزىنى ئۆيدە كۆرەتتى . ئالغان ئوتى كۆزلىرىگە كۈندىكىدىن ئاز كۆرۈنۈپ ، قايتىپ كېتىشكە كۆڭلى ئۇنمىدى . قاپنىڭ ئىككى يېنىدىن تۇتۇپ تارتىپ ، ئوتنى دەسسەپ چىڭدىدى . ئالدى ، يەنە ئالدى ، ئېلىۋەردى…

سۈلار شارقىراپ ئاقسا ،
تۇگمەننىڭ نورى دەيمەن .
بېشىمغا ھەر بالا كەلسە ، ئاللا بالىخان ،
ئۆزۈمنىڭ شورى دەيمەن ، يادوس…

مەن بارالمىدىم تۇزغا ،
مەيدەمنى ياقاي مۇزغا ؟ !
يانچۇقۇمدا پۇلۇم يوق ، ئاللا بالىخان ،
ئىچىم كۆيىدۇ قىزغا ، يادوس…

تونۇش ئاۋاز ، تونۇش ناخشا .

زىۋەرەم ناخشىغا مەغۇل بولغاچ ، ئوت ئېلىشنى داۋاملاشتۇردى . كۆڭلىده : «مەتكېرىم ئاكام كېلىپ قالسا ، بىللە كەتسەم بولاپتىكەن… » دەپ ئويلىدى ، ھەتتا ئۇنى توۋلىماقچى بولدى ـ يۇ ، توۋلىمىدى . مەتكېرىمنىڭ ئاۋازى بارا ـ بارا يېقىنلىشىپ ، كېيىن بىراقلا ئۆچتى . زىۋەرەمنىڭ تېنى شۇر ـ

كۇنۇپ ، قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇتلەندى . قاپنى تەسلىكتە يۇ-
دۇپ ، ئوتىغۇچنى كۆتۈرگىنىچە بىرەر يۈز قەدەم ماڭدى -
ماڭمىدى ، ئەمدىلا يول بويىغا يېقىنلىشىشىغا ، بىر غايىب قول
ئاغزىنى مەھكەم تۇتتى - دە ، دەس كۆتۈرگەن پېتى قوناقلىققا
ئەكىرىپ كەتتى...

زىۋەرەم هوشىغا كەلگەندە ، ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باسقان بولۇپ ، قارا چېكەتكىنىڭ چىرىلدىشىدىن بۆلەك ھېچقانداق سادا يوق ئىدى . ئۇ بىر هازا بوغنۇقۇپ - بوغنۇقۇپ يىغلىدى . زادى نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئەسلەشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، كىمنىڭدۇر ئۆزىنى ئاستىغا بېسىپ تۇرۇپ تامبىلىنى سالدۇر-غىنى ، بىر يېرىنى پىچاق بىلەن تىلغاندەك قاتتىق ئاغرىتىۋەتكە-نىدىن بۆلەك ھېچنەرسىنى ئېسىگە ئالالمىدى . ئۇ ئاغرىق هېلە-مۇ بار . كۆڭلەك - تامبىلى چىلىق - چىلىق هۆل . نېمە ئۈچۈن ؟ سىيىپ تاشلىدىمۇ يا ؟ ئۇ ھېچنېمىنى بىلەلمىدى . بېشى قېيىپ ، هەممە يېرى تەڭ ئاغرىۋاتاتتى ، هەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى . ئەتراپ گۆردەك قاراڭغۇ ، ئادەمنىڭ قورقۇسى كەلگۈدەك جىمجىت - ئەنسىز... ئۇنىڭچە بولسا ، جايىدىن قوزغالمايلا ياتسا . لېكىن ، ئۇ كېتىشى كېرەك . قويلار ئاچ ، بۇۋىسارە خېنىم يالغۇز . چوقۇم كۈتۈپ كۆزى تۆت . ئۇنى دېمە-گەندىمۇ زىۋەرەم قورقىنىدىن جېنى ئىچىدە قېچىپ يۈرۈدۇ . بۇ يەردە يەنە تۇرالمايدۇ...

ئۇ تەسلىكتە ئورنىدىن قوپتى . يەنە «سىيىپ» تاشلىدى . يوتىسىنى بويلاپ ئاققان «سۈيدۈك» ئوشۇقلىرىنىمۇ هۆل قىلە-ۋەتتى . ئىتتىك ئولتۇردى ، قوپتى ، يەنە ئولتۇردى . «سۈي-دۈك» توختايدىغاندەك ئەمەس . نەچچە قوپۇپ ، نەچچە ئولتۇرۇپ باقتى ، يەنىلا ئوخشاش... يىغلاۋېرىپ كۆزلىرى قۇرۇپ كەتتى . بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ ، كۆز ئالدى تېخىمۇ قاراڭغۇلە-شىپ كەتكىلى تۇردى . ئەمدى كېتىۋالمىسا ، مىشەدىلا...

زۆھرەم لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ قوناقلىقتىن چىقتى . تەمىسقاپ يۇرۇپ ، ئوت قاچىلانغان قاپنى تاپتى . يۇدۇپ بېقىۋدى ، ئورنىدىن قوزغىيالمىدى . بۇنىڭسىزمۇ ، ئاياغلىرى گەۋدىسىنى ئاران كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتاتتى . قاپنى تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيمىدى . كۆزىغۇ قىياتتى ، بۇۋىسارە خېنىمدىن قورقاتتى . مۇشۇ قورقۇش ئۇنىڭغا كۈچ ئاتا قىلدى ، ئەقىل بەردى ؛ ئۇ ئوتنى بىر سېقىم ـ بىرسېقىمدىن ئېلىپ يەرگە تاشلاپ قاپنى يېرىملاتتى ـ دە ، يۇدۇپ يولغا چۈشتى . يول بويى قانچە قېتىم يىقىلىپ قانچە قېتىم قوپتى ؟ قانچىلىك تەرى قانچىلىك يېشى ئاقتى ؟ بۇنى تەڭرىدىن بۆلەك ھېچكىم كۆرمىدى ، بىلمىدى...

زۆھرەم بۇۋىسارە خېنىمدىن تىل ، ھەتتا تاياق كۈتكەنىدى . ئەكسىچە ، ئەگىنىسىگە «غارت» قىلىپ ئېچىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ-لا ساپال چىراغنى كۆتۈرۈپ تاشقارقى ھويلىغا چىققان بۇۋىسارە خېنىم ئۇنىڭ تۇرقىنى كۆرۈپلا ھودۇققىنىدىن :

ـــ ۋىيەي ، نېمە بولدۇڭ ؟ ۋاي خۇدايىم ، كور بولاققا تىقىلىپ كەتكەن ئوخشىمامسەن ؟ بول ، قاپنى قويۇپ ، ئوچاقىنىڭ ئالدىغا كىر !... ئوتنى جېنىڭغا تۇشلۇقراق ئالماي... سېنىزە... ـــ دەپ غۇدۇڭشىغىنىچە ئۇنى مۇرىسىدىن تۇتۇپ ئۆيگە ئەكىردى . سۆگەتنىڭ يوغان كۆتىكى تۇتەپ كۆيۈۋاتقان مورا ئوچاقنىڭ پەگا تەرىپىگە ئولتۇرغۇزدى . قولىدىكى چىراغنى مورا بېشىغا قويۇپ ، تېخىچە خىرتىلداپ يىغلاۋاتقان زۆھرەمگە بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەۋېتىپ ، زۆھرەمنىڭ ئاستىدىكى كىگىزگە ئاققان قاننى كۆرۈپ قالدى ـ دە :

ـــ ئاللا خۇدايىم... نېمە ئىش بۇ ؟ ! ـــ دەپ پېشانىسىگە «ۋاققىدە» بىرنى ئۇردى ـ دە ، ئەقلىدىن ئازغاندەك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، كىمنىدۇر قاغاپ كەتتى . زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، زۆھرەمنىڭ ئۈيەر ـ بۇ يېرىنى قاراشتۇرۇپ چىقتى . ئۇنى ـ بۇنى سورىدى . زۆھرەم ئۇنى قانائەتلەندۈرگۈدەك بىر نەرسە دەپ

بەرەلمىگەن بولسىمۇ ، ئۇ ھەممىنى بىلدى ، چۈشەندى...

زىۋەرەمنىڭ كۆڭلىكى ، قىزىل ماتا تامبىلى ، ھەممە يېرىگە يالاپ ـ يۇقۇپ كەتكەن قان ئۇنىڭغا ھەممە گەپنى دەپ بەرگەنىدى . زىۋەرەمنى قىستاپ يۈرمىدى . پەقەت سورىمىسا بولمايدىغان بىر گەپ ـــ كىمنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى يىغلاپ تۇرۇپ سورىغانىدى ، زىۋەرەم ھېچنەرسە دەپ بەرەلمىدى . ئەكـ سىچە ، يىغىسى تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى ، خالاس .

ـــ بۇ ئىشنى ھېچكىمگە ئاغزىڭدىن چىقىرىپ تاشلىما ! ـــ دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلىدى بۇۋىسارە خېنىم ئۇنىڭ ئۇستىۋېشىنى يەڭگۈشلەپ ، ئوچاق بېشىدىكى لىق سۇيۇق ئاش ئۇسۇلغان پو- راچنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇۋېتىپ ، ـــ غوپۇر ھاجىم داداڭمۇ بىلمىسۇن . ئۇقتۇڭمۇ ؟

ـــ .....

زىۋەرەم قانسىراپ كەتكەنىدى . نەچچە كۈنگىچە ئورنىدىن قوپالمىدى . ئېنىقراقى ، بۇۋىسارە خېنىم ئۇنى يوتقان بىلەن مەھكەم چۈمكەپ ، مىدىرلىغىلى قويمىدى . ئۇنىڭ نېمە بولغانلـ قىنى سورىغانلارغا : «كېزىك بولۇپ قاپتۇ» دەپ جاۋاب بەردى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇنىڭ زادى نېمە بولغانلىقىنى ھېچكىم بىلىش- كە ئۇلگۈرمەيلا ئاياغقا تۇرۇۋالدى .

ئىش ـــ قىلسا ، قىلسا تۇگىمەيدىغان ئىش...

ئىش بىلەن بولۇپ كەتكەن زىۋەرەم ھېلىقى جاننى قاقشىتـ مىغان ۋەقەنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتى . بۇۋىسارە خېنىم ئۇنىڭغا ئۆز ئانىسىدەكلا تۇيۇلىدىغان بولدى . ئۇنىڭ ئىشارىتىگە مايىل ، پۈتىغا پۈت ، قولىغا قول ئىدى... غازان چۈشكىلى تۇردى . زىۋەرەمنىڭ كېتىپ ـ كېتىپ بېشى قېيىپ ، كۆزلىرى تورلـ شىدىغان ؛ تاماق يېگۈسى كەلمەي كۆڭلى ئېلىشىدىغان ، ھەتتا قۇرۇق «ھۆ» تۇتۇدىغان بولۇپ قالدى . مۇشۇ كۈنلەردە ، قۇمسا- راي تۇرماق ، بۇ ئەتراپتىكى يۇرتلاردىنمۇ تاپقىلى بولمايدىغان

ئاچچىق گىلاس ، ئالا غورا... دېگەندەك نەرسىلەرنى چۈشلىرىدە كۆرەتتى ، تويغۇچە يەيتتى . ئويغىنىپلا چۈشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ پۈشۈقۇنۇپ يىغلايتتى . قېشىدا بىر كىم بولمىسىلا كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمايتتى . ئاتا ـ ئانىسى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، دەردىگە دەرد قوشاتتى ، يىغىسىنى تېخىمۇ ئەدىتەتتى... ئورۇقلىدى ، چىرايى سارغايدى . پۈت ـ قولى ماغدۇرسىزلىنىپ ، ئىش خوشياقماس بولۇپ قالدى . كۈندۈزلىرى مۈگدەپلا يۇرەتتى . كەچ كىرىش بىلەنلا ئۇيقۇسى قېچىپ ، تۈننى تاڭغا ئۇلىيالماي ئون جېنىنىڭ بىرى قالاتتى . لېكىن ، بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنمىدى . بەزى كېچىلىرى ئىچىگە ۋەسۋەسە ، قورقۇنچ كىرىۋېلىپ ، تۈيۈپ ـ تۈيمايلا : «خۇدا ئۆزۈڭ بار !» دەپ نىدا قىلىپ قوياتتى .

خۇدا دىلىغا سالدىمۇ ياكى بۇۋىسارە خېنىم شۇنداق سەزگۈرمۇ ؟ بىر كۈنى زىۋەرەمنىڭ چىرايىغا تازا سىنچىلاپ بىر ھازا قاراپ كەتتى . ئاندىن ئۇنى ـ بۇنى سوريدى . زىۋەرەم قورۇنۇپ تۇرۇپ ئۆز جىسمىدا يېقىندىن بېرى سادىر بولغان ئۆزگىرىشلەرنى چالا قويماي سۆزلەپ بەردى .

ـــ ماۋۇ پېشكەللىكنى كۆرمەمدىغان ! ـــ دەپ يىغلاپ تاشلىدى بۇۋىسارە خېنىم . ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ چىرايىدا قان دىدارى قالمىغاندى ، ـــ بويۇڭدا قالغان ئوخشىمامدۇ ؟ !

«بويۇڭدا قالغان ئوخشىمامدۇ ؟ !»

زىۋەرەم بۇ گەپنى خېلى كۆپ ئاڭلىغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى . ھازىرمۇ بىلمىدى . بۇۋىسارە خېنىمنىڭ چىرايىنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئۆڭۈشى ، ئاۋازىدىكى ئەنسىزلىك ئۇنى خېلىلا چۆچۈتتى . چەكچەيگەن كۆزلىرى بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئاغزىدا ئىدى .

ـــ بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنما جۇمۇ !

ـــ ماقۇل .

بىر كىمگە تىنىش تۇگۈل ، نېمە ئۇچۇن تىنماسلىقىنىڭ تېگىگە يېتىپ بولغۇچە ، زىۋەرەم ئۆزىنى مەتقۇناخۇننىڭ قوينىدا كۆردى . قوناقلىقتا بولغان ئىشنى مەتقۇناخۇنمۇ قىلدى . لېكىن ، زىۋەرەم ئۇنچىلا قىينالمىدى ، هوشىدىنمۇ كەتمىدى .

ئەر ـ خوتۇنچىلىق مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ !

زىۋەرەم كۆنۈپ قالدى ، هەتتا مەتقۇناخۇنغا ئامراق بولۇپ قالدى...

تۇغدى . ئۇچ كۈنلۈك تولغاق ئازابى ئۇنىلا ئەمەس ، مەتقۇناخۇننىمۇ ئوچۇق گۆرنىڭ ئاغزىغا ئاپىرىپ كەلدى . بالا ـــ مۇشۇكنىڭ ئاسلىنىچىلىك قىز بالا ـــ ئەمچەكنى ئاغزىغا ئالالمىدى . ئەمچەك ؟ زىۋەرەمنىڭ ئۆزى تېخى ئاغزىدىن سۈت پۇرقى كەتمىگەن بالا تۇرسا ، ئەمچەك نەدە تۇرۇپتۇ ! ؟ كۆممىقوناقتەك تۇگمە ، ئەمدىلا كۆكرەك تېرىسىنى كۆتۈرۈشكە باشلىغان ياڭاقتەك چوڭلۇقتىكى بەزدە سۈت نېمە ئىش قىلسۇن ! ؟

بالا ئۇچىنچى كۈنى ئۆلدى...

ئىككى قىش ، ئىككى ياز چىقىپ كەتتى . يەنە كۈز . مەتقۇناخۇن يېرىم چارەك[1] يەرگە مەللە كېۋەز[2] تېرىغانىدى . تازا ئوخشىدى ، يوپۇرمىقىدىن تولىراق غوزا ئالدى . زىۋەرەم ئەتىگەنى بىر ۋاخ ، كەچقۇرۇندا بىر ۋاخ ئۇدۇللۇق ئېچىلغانىنى ، ئۇدۇللۇق تېرىدۇ . زىۋەرەم سەمىرىپ ، تولۇپ ، رەسمى چوكان سىياقىغا كىرىپ قالغان . بەزى دىلى يېقىن چوكان ـ جۇۋانلار ئۇنىڭ يارىشىملىق مەيدىسى بىلەن يۇپيۇمىلاق ساغرىسىغا قاراپ : «ساڭا ئەر يارىشىپتۇ جۇمۇ ، زىۋەرەم !... » دەپ چاقچاق قىلىشىدۇ . ئۇنىڭ سايىسىنى مارايدىغان ، گەپ ئەگىتىپ ئۇنىڭدىن نېمىنى دۇر تەمە قىلىدىغان يىگىتلەرمۇ يوق ئەمەس . زىۋەرەم سەمىمىي

---

① چارەك — هازىرقى يەر ئۆلچىمىدە بىر موغا ياكى ئېغىرلىق ئۆلچىمىدە ئون كىلوگرامغا تەڭ .

② مەللە كېۋەز — كېۋەزنىڭ بىر تۈرى . رەڭگى سارغۇچ توپا رەڭگە مايىل . هازىر نەسلى قۇرۇپ كەتتى .

چاقچاقلارنىمۇ ، «تىكىنى» بار ئىشارەتلەرنىمۇ كۆلۈپ قويۇپلا ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ .

زېۋەرەم يەنە كېۋەزلىكتە . كەچكى شەپەق ئوتقاشتەك جۇلا-سى بىلەن كۆز دالىسىنى تېخىمۇ گۈزەللىككە پۈركىمەكتە . كېۋەزلىكنىڭ قىرىدىكى قاغا جىگدە شاخلىرىنى ئارامگاھ قىلغان ئاققۇشقاچلار تىنىمسىز ۋېچىرلاشماقتا . ئاسماندا بىر توپ قاغا قۇجغىنەكمۇ ، سامۇ ، نېمىدۇر بىر نېمىنى ئالدىغا سېلىپ سۈرۈپ يۇرۇشىدۇ . قاياقتىندۇر ئۇچۇپ كەلگەن بىر توپ ئۆردەك كۆز يېتىم يەردىكى ساسلىققا چۈشۈپ كەتتى . يىراقتا ناخشا ئاۋازى . ئاۋاز بارغانسېرى يېقىنلىشىپ ، زېۋەرەمنىڭ قۇلىقى تۈۋىدىلا ياڭراشقا باشلىدى :

ئۇيانمۇ زەيكەش ،
بۇيانمۇ زەيكەش .
ئۆتەلمەيسەن كۆۋرۈك يوق ، ۋاي تاجىخان ،
ئارقامدىن ئەگەش ، خېنىم ، ئالتۇن .

ئۆگزەڭدە پەغەز ،
هويلاڭدا مەغەز①
ئويناپ - كۇلۇپ خەجلەيسەن ، ۋاي تاجىخان ،
گۈگۈتتەك قەغەز ، خېنىم ، ئالتۇن…

زېۋەرەمنىڭ زېھنى چېچىلىپ ، قوللىرى ئىشقا بارمىدى . يۇرىكى بىرخىل ئىزتىراپ ، خورلۇق ئىچىدە ئەنسىز تىپىرلاشقا باشلىدى . ئۇ ناخشا ئېيتىۋاتقان كىشىنىڭ مەتكېرىم ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى . زېۋەرەم نىكۇنىكى تۇغۇتتىن قوپتى ، مەتكېرىم

① مەغەز — ئېگىز . كۆل بويىدا ئۆستۈرۈلىدۇ .

ئۇنىڭغا ئىت چۈنىدەك يېپىشۋالىدىغان بولدى . ئۇيان ئۆتۈپ-
مۇ ، بۇيان ئۆتۈپمۇ غەلىتە قىلىق ، غەلىتە چاقچاقلارنى قىلاتتى .
تېخى نومۇس قىلماستىن ، مەتقۇناخۇنىنىڭ يوتقاندىكى «كارامە-
تى »نىڭ قانداقلىقىنى سورايتتى . «مۇشتۇمدەك تۇرۇپ ، داداڭ-
دەك ئادەمنىڭ قوينىدا قانداق ياتقۇڭ كېلىدۇ ؟ قېرىنىڭ قوينىدا
يېتىۋەرسەڭ قېرىلىقنى يۇقۇپ ، ئالتە كۈندە مومايۋولۇپ كېتە-
سەن جۇما !... » دەپ مەسخىرە قىلىپ ، كۆزلىرىدىن ياش ئالات-
تى . ئۇ يەر - بۇ يېرىگە قول ئۇزىتىشتىنمۇ يانمايتتى... زىۋەرەم
نەچچە قېتىم ئۇنى ئېرىگە چېقىشتۇرماقچى بولدى - يۇ ، ئۇنداق
قىلالمىدى . گەرچە ئۇنىڭ يېشى كىچىك بولسىمۇ ، «دۇكان»
كۆرگەن چوكان ، ھەتتا بىر بالىغا ئانا بولغان جۇۋان ، مەتقۇنا-
خۇنغا ئۆمۈرلۈك نىكاھلانغان خوتۇن ئىدى . ئەر - خوتۇنچىلىق
نېمە ؟ ئاشنىۋازلىق نېمە ؟ ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان ئىدى .
ئېرى ئۇنىڭ شىكايىتىنى توغرا چۈشىنىپ ، ئۇنى ئۆز ھىمايىسە-
گە ئالسىغۇ ئالدى ، بولمىسا ، يامان ئاتلىق بولغىنى ئاز كەلگەن-
دەك ، ئېرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالمىدۇ . بۇ تەرىپى ناھايىتى ئېنىق !...
زىۋەرەم تۇغۇتتىن قوپۇپ ئۇزاق ئۆتمەي ، مەتقۇناخۇن ئۇنى كە-
چىك چاغلاپ ئاغزىنى تاتلاپ باققۇسى كەلدىمۇ ياكى باشقىچە
غەرىزى بارمۇ ؟ تۇيۇقسىز ، بىر چاغدا قوناقلىقتا يۈز بەرگەن
ھېلىقى ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى سوراپ قالدى . زىۋەرەم بىلگەن ،
سەزگەنلىرىنى چالا قويماي سۆزلەپ بەردى . مەتقۇناخۇن «پۇش-
شىدە» بىرنى تىنىپ ، ئۇنىڭغا كەينىنى قىلىپ ئۇخلاپ كەتتى .
كېيىن ، يەنە كېيىن... نەچچە - نەچچە قېتىم تەكرار سورىدى .
زىۋەرەممۇ بىرلا گەپنى تەكرارلاۋەردى . بۇنىڭ بىلەنمۇ گۇمانى
بېسىلمىغان مەتقۇناخۇن كەنت تەۋەسىدىكى بەزىلەرنىڭ ئېتىنى
ئاتاشتىنمۇ يانمىدى . غوپۇر ھاجىم بايىنىڭ ئېتى چىققاندا ، زىۋە-
رەمنىڭ يۈرىكى قان يىغلاپ ، تىلى گەپكە كەلمەي قالدى . مەتقۇ-
ناخۇن بۇنى «ئىقرار قىلغانلىق» دەپ چۈشىنىپ قالدى بولغاي ،

غوپۇر هاجىم باينى كەينىدىن تىللايدىغان بولۇۋالدى... مانا مۇشۇ ئىشلار زىۋەرەمنى خېلى ئەقىللىق قىلىپ قويغان . ئېرىنىڭ ئالدىدا مەتكەبىرىمنى تىلغا ئالسا ، ئۇ بۇ ئىشنى ئاسانلىقچە تۈگىتىۋەتمەيدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مەتكەبىرىم «قاشقىسى» بار ئادەم . ئۇنىڭغا «خوراز» دېگەن لەقەم بىكار قويۇلمىغان . بىدىيان خېنىم بىلەن ئاشنا ئىكەنلىكى غوپۇر هاجىم بايدىن بۆلەك هېچكىمگە سىر ئەمەس . پۈتۈن يۇرتتا خوتۇننىنى ئۇنىڭدىن كۆنلىمەيدىغانلار يوق دېيەرلىك ، مەنقۇناخۇنمۇ شۇنىڭ ئىچىدە ، ئەلۋەتتە . شۇڭا ئۇ يېشى يىگىرمىدىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ تېخى بويتاق . ئاتا ـ ئانىسىدىن مىراس قالغان ئىككى چارەكلىك يەر بىلەن يەر بېشىدىكى كۈتلەك ئۆيدىن بۆلەك هېچنېمىسى يوق . ئۇنىڭ كۆتىكىنى كولاپ بېرىپ ، بۇنىڭ ئوتۇننىنى يېرىپ ، ئېغىلىنى قۇرۇقداپ بېرىپ قورساق بېقىپ كۈنلەرنى ، يىللارنى ئۆتكۈزىدۇ . غوپۇر هاجىم بايدىن بۆلەك هېچكىم ئۇنى هەپتىدىن ئارتۇق يالىلمايدۇ...

ـــ زىۋەرەم ، يائاللا... كۈندە مۇشۇ ئىشنى قىلىۋېرىپ ، زېرىكمەمسەن ؟ مەتقۇۋان دېگەن لەقىتاسما سېنى ئىشلىتىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان بولدى ـ دە !...

مەتكەبىرىم سۆزلىگەچ زىۋەرەمگە يېقىنلاشتى . زىۋەرەم «شارتتىدە» بۇرۇلۇپ ، ئۇنىڭغا غىل ـ پاللا بىر قارىدى ـ دە ، ئىتتىك باشقا تەرەپكە قارىۋالدى . ئۇ تەرلەپ كېتىۋاتاتتى . پۈت ـ قوللىرىدىن ماغدۇر كەتكەن . كۆزلىرى هىمات ئىزدەيتتى . ئۇلارنىڭ ئېتىزىغا يانداشقان نەچچە كاندۇك كېۋەزلىكتىن بۆلەك هەممە يەر شاللىق ، ئاسماندا قاغا توپى ، جىگدە شاخلىرىدا ئاققۇشقاچ ، ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيدۇ...

زىۋەرەم لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىدىكى كېۋەزنى قاپقا سېلىشقا باشلىدى . يۇرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالغاندەك ، تىنىقى كېسىلىپ كېتىپ باراتتى . كۆڭلىدە قايسى

تەرەپ بىلەن ماڭسا مەتكېرىمدىن قۇتۇلۇشىنى ئويلاۋاتاتتى . لې-
كىن ، مەتكېرىم ئويلاشقىمۇ پۇرسەت بەرمىدى :

— ئەجەب چىرايلىق بالىسەن جۇمۇ ، زىۋەرەم ! — مەت-
كېرىم ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغانىدى . قولى ئۇنىڭ يەلكىسە-
گە تەگدى . زىۋەرەم بەدىنىدە چايان ئۆمىلەۋاتقاندەك سەسكە-
نىپ ، ئالدىغا ئىككى ـ ئۈچ قەدەم سەنتۈرۈلدى ـ دە ، ئىتتىك
ئۆزىنى ئوڭلاپ ئۇنىڭغا غەزەب بىلەن تىكىلدى . كۆز ياشلىرى
مۆلدۈردەك تۆكۈلۈۋاتاتتى ، — ھى ، ھى ، ھى··· قورقۇپ
كەتتىڭمۇ ؟ چاقچاق قىلىپ قويدۇم . ھى ، ھى ، ھى···

مەتكېرىم غەلىتە ھىجىيىپ ، قىستاپ كەلگىلى تۇردى .
زىۋەرەم كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئۈزمەي ، بىر قەدەم ، بىر قەدەم
كەينىگە چېكىندى . ئۇمۇ ، بۇمۇ پات ـ پات ئەتراپقا قاراپ
قويياتتى .

— كۆيۈك دېگەننى بىلەمسەن ؟ مەن ساڭا نەچچە يىل
كۆيدۈم . سېنى ئالارمەن دەپ چۆرەڭدە ئەگمىپ يۈرسەم ، غوپۇر
ھاجى دېگەن ئوغرى ماڭا بەرمەي ، مەنقۇۋان دېگەن قېرىنغا بەردى···
بالامنىمۇ ئۆلتۈردۈڭ···

— نېمە !··· بالا··· ؟

زىۋەرەم ئاغزىدىن مۇشۇ گەپنىڭ قانداق چىقىپ كەتكىنىنى
تۈيمايلا قالدى . كۆزلىرى بۇلاققا ئايلاندى . كاللىسى ئىشلەيدە-
غاندەك ئەمەس ئىدى . مەتكېرىم گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتە-
ۋەتتى :

— تېخى بىلمەمسەن ؟ قورسىقىدىكى بالا مېنىڭ ئىدى···

— ھە !···

— ھى ، ھى ، ھى··· قىزلىقىڭنى ئالغىنىمنىمۇ بىلمەپ-
سەن ـ دە ! ؟ ساڭا كۆيگىنىمدىن ، چىدىماي شۇنداق قىلغان···
شۇنداق قىلسام ، غوپۇر ھاجى دېگەن ئوغرى سېنى ماڭا بېرىۋە-
تەمدىكىن دەپتىكەنمەن··· گېپىمگە كىرسەڭ ، مەنقۇۋاندىن خې-

تىڭنى ئېلىپ ماڭا تەگ ، بولمىسا ئاشنا ئويناپ تۇرساقمۇ بولـ
ىدۇ . بۇنىڭغىمۇ ئۇنىمىسا ، يا ئۇچرىغان يەردە تۇتۇۋېلىپ ھەـ
لىقىدەك قىلىمەن ، يا ئۆلتۈرۈۋېتىپ خۇنۇڭنى تۆلەيمەن...
بۇگۈن ھەممە گەپنى ئۇقتۇڭ چىرايلىقچە ماقۇل دېسەڭ ، ھازىر
بىر قېتىم...

— تۇڤي !...

مەتكېرىمنىڭ گېپىنىك قۇيرۇقى ئاغزىدا قالدى . زىۋەرەم غەزەپ بىلەن بىرنى تۇكۇرۇۋېلا قولىدىكى قاپنىمۇ ، ئېتىكىدىكى كېۋەزنىمۇ يەرگە تاشلاپ ، ئۆزىنى شاللىق تەرەپكە ئاتتى ۋە ھۇقىيتىپ يىغلىغىنىچە :

— مۇشۇ گېپىڭنى مەتقۇناخۇنغا دەپ ، ئەتتىمنى ئالغۇزـ
مايدىغان بولسام !... — دەپ تەكرارلاۋەردى .

مەتكېرىم ئۇنىڭ كەينىدىن شاللىقنىڭ قىرىغچە يۇگۈرۈپ بېقىپ قەدىمىنى توختاتتى ـ دە :

— قېنى ، ئۇنىڭغا بىر دەپباقە ، سەن جالاپنىڭ قارنىڭنى چۇۋۇپ ، ئۇچىيىڭنى بېشىمغا سەللە قىلىپ يۆگىمەيدىغان بولـ
سام ، مەتكېرىم دېگەن ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن ! — دەپ بىر ھازا پوپوزا قىلىپ قويۇپ «غىپپىدە» تىكىۋەتتى...

زىۋەرەم ئۇ گەپنى ھېچكىمگە دېمىدى . مەتكېرىممۇ ئۇنىڭ كەينىدىن قالمىدى . لېكىن ، مەقسىتىگە يېتەلمىدى .

مەتقۇناخۇن ئۆلتۈرۈلگەن چاغدا ، مەتكېرىم ئىككىنچى قىـ
رىغا ئاتا بولۇش ئالدىدا تۇراتتى...

زىۋەرخان ھېكايىسىنى تۇگىتىپ ، بىر ھازا خىرتىلدىدى . ئاق داكا رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن يۈز ـ كۆزىنى نەچچە قېتىم سۈرتتى . ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان توختى تۇر سوزۇپ «ئۇھ» تارتتى . زىۋەرخان ئۇنى تۆلەندى «داجەي» ئارقىلىق چاقىرتىپ كەلگەندى . نېمە ئۈچۈن چاقىرـ
تىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا دېگىلى ئۇنىمىغان . بايىدىن بېرى توختى

تۇرغا بىر قىسمىنى دېدى . گەپنىڭ يوغان بېشى تېخى كەينىدە ئىدى :

ـــ مەتكېرىمنىڭ كادىرلار ساناتورىيىسىدە دەم ئېلىۋاتقىنى راستمۇ ؟

زىۋەرىخاننىڭ ھەممە ئادەم بىلىدىغان بۇ ئىشنى سورىشى توختى تۇرنى سەل ئەجەبلەندۈردى ـ يۇ ، چاندۇرمىدى . پاختىسى سىغىنىقىپ شۆپۈكتەك بولۇپ قالغان ئەسكى شەنبىجى كۆپىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇۋېرىپ كۈيۈشۈپ قالغان ئاياغلىرىنى سەل رۇسلىۋېلىپ ئۇدۇللا جاۋاب بەردى .

ـــ ھەئە .

ـــ ئۇنى سىلە ئەۋەتلىمۇ ، يا ؟...

ـــ ياق ، ناھىيە ئەۋەتتى .

ـــ مەن تېخى سىلىنى ئەۋەتتى دەپ يۈرۈپتىمەن... ـــ زىۋەرىخان بۇزۇنىنى بىر تارتىۋېلىپ ، تۇڭلۇككە قارىدى . تۇڭلۇك ئۇستىدە تىكلەشكەن كۈز قۇياشى توختى تۇرنىڭ ئارقا تەرىپىدە چاپانىنىڭ پېشىچىلىك يەرنى يورۇتۇپ تۇرغاچ ، ئۆي ئادەتتىكى ھەرقانداق چاغدىكىدىن يورۇق ئىدى ، ـــ توۋا ، ھۆكۈمەت دېگەنمۇزە... سىلە مەتكېرىمنىڭ ئوغرىلىقىنى بىلەمەلا ؟

ـــ ياق . قانداق دەيلا ؟

ـــ ئۇ دېگەن بىر تۇتۇلماس ئوغرى !...

ـــ شۇنداقمۇ ؟

ـــ شۇنداق بولماي !... سىلە بىلمەيلا ، ئۇ بۇرۇنلا ئوغرى ئىدى ، ھازىرمۇ ئوغرى... مەن ئۇنى تۇتۇۋالغان . ئەگەرچەندە سوپۇرئاخۇن تۆپىگە كىرىپ قالمىغان بولسا ، ئۇ ئوغرى مېنى ئاللىقاچان ئۆلتۈرۈۋېتەتتى...

بۇ ھەقىقەتەن يېڭى گەپ ئىدى . توختى تۇر ھەيران بولغىنىدىن ، زىۋەرىخاننىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىنى تۇيمايلا قالدى :

ـــ راستمۇ؟ سىلە بۇ گەپنى بالدۇررىاق دېمەي...
ـــ بالدۇررىاق دەي دېسەم ، ـــ زىۋەرىخان يىغلاپ تاشلـ
دى . ئايىغىغا يېپىلغان يوتقانىنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ ، راۋۇ-
رۇس يۇكۇنۇپ ئۇلتۇردى ، ـــ نېمە دېسەم بولا ؟... سىلە مېنى
كېسەل دەملا ؟ مېنىڭ ھېچقانداق كېسىلىم يوق . مەتكېرىمنى
كۆزۈم كۆرمىسۇن دەپلا يالغاندىن كېسەل بولۇۋالغان... سىلىنى
ئىزدەپ باراي دېسەم ، خەق : «ئېرى كېسەل ياتسا يوقلاپ قوي-
ماي ، تو جۇرېنىنىڭ قېشىدا نېمىش قىلىدىغاندۇ ؟» دەپ قالار-
مىكىن دەپ بوسۇغا ئاتلاپ چىقالمىدىم . تۇنۇگۇن ئاڭلىسام ،
مەتكېرىمنى ساناتورىيىگە ئەۋەتىۋېتىشىپلا...
ـــ سىلە بىلەن خوشلىشىپ ماڭغاندۇ ؟
ـــ قايسى يۈزى بىلەن مېنىڭ دىدارىمغا قارايدۇ ! ؟
ـــ بۇ... ؟
ـــ ئۇنىڭ جېنى مېنىڭ چاڭگىلىمدا ، ئۇنىڭ قەستى مەن-
دە . مېنى قاچان ئۆلتۈرۈۋېتەركىن دەپ قورقۇپ يۈرىكىم سۇ...
زىۋەرىخان مەتكېرىم توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىنى چالا قوي-
ماي سۆزلىدى . ھېلىقى جېدەلنىڭ پۈتكۈل جەريانىنى ئەينەن
دەپ بەردى . ئاندىن :
ـــ مانا ئۇنىڭ ئوغرىلىغان نەرسىلىرى ، ـــ دەپ ياستۇق-
نىڭ ئاستىدىن ھېلىقى چىپەرقۇت خالتىنى ئالدى ـ دە ، ئىچى-
دىكى تىللالارنى توختى تۇرنىڭ ئالدىغا تۆكتى ، ـــ ماۋۇ زۇن-
نارنى مەن غوپۇر ھاجىم پومنىڭ كىچىك خوتۇنى بىدىيان خې-
نىمنىڭ بوينىدا كۆرگەن . ماۋۇ تۇگمىلەر غوپۇر پومدىن ماڭا
«مېۋە» تەگكەن نەمچىنىڭ تۇگمىسى . مەنقۇناخۇن مۇشۇ تۇگمى-
لەرنى سانقىلى كېتىپ جېنىدىن ئايرىلغان . ئۇنى ئۆلتۈرگەن
ئادەم چوقۇم مەتكېرىم !...
توختى تۇر كۆزلىرىگە ئىشىنىپ ـ ئىشەنمەي ، قىيپاچ
چۇشكەن كۇن نۇرىدا ۋالىلداپ جۇلالىنىۋاتقان ئالتۇن ئەسۋابلار-

غا تىكىلگىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كەتتى . زىۋەرىخان ئېيتقان «چۆچەك» ئۇنى 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىغا ، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ نېرىغا باشلاپ بارغان بولسا ، كۆز ئالدىدا يالىلداپ تۇرغان بىر دۆۋە «پاكىت» ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ ، قېنىنى قاينىتىۋەتكەندى . ئۇنىڭچە بولسا ، ھازىرلا مەتكەبىمنىڭ ماتېرىيالىنى تەييارلاپ ، قولغا ئالدۇرۇۋەتسە ، ھەتتا ئاتتۇرۇۋەتسە . لېكىن ، پاكىت باشقا گەپ ، پاكىتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ ، جىنايەتنى بېكىتىش يەنە باشقا گەپ . بۇ ئالتۇن تۇغمىلەر زىۋەرىخانىنىڭ ئىكەنلىكىدە شەك يوق دېگەندىمۇ ، ئۇلارنىڭ قانداق بولۇپ مەتكەبىمنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقى زىۋەرىخانغىمۇ ، ئۇنىڭغىمۇ سىر . بۇ سىرنى ئاچماي تۇرۇپ ، مەتكەبىمنى «قاتىل» دەپ بېكىتلىكى بولمايدۇ . مانا ماۋۇ تىللا-لار ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ئەتكەس مال . بىر رەھىمسىزي كادىرنىڭ ئەتكەس مال ساقلىشى ، ئېنىقكى ، جىنايەت يولىغا ماڭغانلىقى . سوپۇرئاخۇن پاش قىلغان ، توختى تۇر مەخپىي تەكشۈرۈپ بېكىتكەن مەسىلىلەرگە قوشۇپ مانا بۇ زۇننارنىڭ كېلىش مەنبەيىنى ئېنىقلاپ كۆرسە...

ھاياجانلىنىپ كەتكەن توختى تۇر نېمە دېيىش ، نېمە قىلىشنى بىلەلمەيلا قالغاندى . ئاخىر :

ـــ بۇ ئىشتىن تۆلەندى ئاخۇننىڭ خەۋىرى بارمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ياق . ئۇنىڭغا دېمىدىم... ئۇنىڭ مىجەزى بەك ئىتتىك . ئىشنى بۇزۇپ قويمىسۇن دەپ دېمىدىم . ئاندىن... ئەستا... ھېلىقى سەت ئىشنى ئۇنىڭ ئالدىدا قانداق ئاغزىمدىن چىقىرالاي-مەن ؟ ! ئەگەر مۇشۇ تۇغمىلەر قولۇمغا چۈشۈپ قالمىغان بولسا ، ئۇ ئىشنى سىلىگىمۇ دېمەي ، ئۆلگۈچە ئىچىمدە سېسىتىۋېتەتتىم... ئوبدان تو جۇرېن ، سىلىدىن خۇش بولۇپ كېتەي ، ئۆزلىرىگە ئىشىنىپ دېگەن مۇشۇ ئىشنى ئۆزلىرىدىن بۆلەك

هېچكىم بىلىپ قالمىسۇن جۇما !

ـــ خاتىرجەم بولسىلا... سىلە تەمىنلىگەن بۇ پاكىتلار بىزنى كۆچلۈك قورالغا ئىگە قىلدى . مەتكېرىم بۇنىڭدىن كېيىن يەنە مۇدىر بولالمايدۇ... سىلىمۇ بۇ گەپنى ھازىرچە ئۆزلىرىلا بىلىپ تۇرسىلا...

بۇ گەپنى بىركىمگە دەمدىغان !... تۆلەندى ئاخۇنغىمۇ دېمەيمەن دېسىلە !...

ـــ توغرا دېدىلە . تۆلەندى ئاخۇنمۇ ئۇقماي تۇرسۇن !... يەنە بىر گەپ ، مەتكېرىمنىڭ ئىشى بىر تەرەپ بولغۇچە ، سىلە يەنە بەش ـ ئون كۈن ساقايمىغان بولۇپ يېتىپ تۇرسىلا . بۇنىڭ ھەر جەھەتتىن پايدىسى بار... ماقۇلمۇ ؟

ـــ ماقۇل . سىلە نېمە دېسىلە شۇ...

توختى تۇر خوشلىشىپ ئورنىدىن قوپقاندا زىۋەرخان يېڭىۋاشتىن يوتقانغا يۆگەندى .

* * *

مەتكېرىمنىڭ ئاغزىدىكى قۇلۇپ ئاخىر ئېچىلدى . ئۇ سانا-توريېيدىن ئۇدۇللا تۇرمىگە ئېلىپ بېرىلغانىدى . دەسلەپكى نەچچە كۈننى خۇپسەنلىك ، ئۆكتەملىك بىلەن ئۆتكۈزدى . ئاغزى بېسىلماي ئۆز تۆھپىلىرىنى سۆزلەپ ، جىنايەت ئۆتكۈزۈش ئۇياقتا تۇرسۇن ، تېرىقچىلىك خاتالىقى بارلىقىنىمۇ ئىقرار قىلمىدى . سوپۇر ئاخۇن تەمىنلىگەن يېپ ئۇچلىرى ئاساسىدا تەكشۈرۈپ ئەمەلىيەشتۈرۈلگەن پاكىتلار ، بولۇپمۇ ھېلىقى گىرانات پارچىسى بىلەن ئالتۇن تۇگمە ۋە تىللالار بىر ـ بىرلەپ كۆزىگە تىقىلغاندا چاشقاندەك ياۋىشىپ ، نائىلاج دۇدۇقلىغىلى تۇردى :

مەتكېرىم بىدىيان خېنىمنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىشىغىلا ، مەتقۇناخۇن بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى . بىدىيان خېنىم مەتقۇنا-

خۇننى كۆرۈپلا ئۆزىنى دەرۋازىنىڭ دالدىسىغا ئالدى . مەتكېرىم-
نىڭ چىرايى «لاپپىدە» ئۆتكۈدى ـ يۇ ، دەرھال ئەسلىگە كەلدى :
ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ـــ دېدى ئۇ زورىغا كۈلۈمسى-
رەپ ، مەتقۇناخۇنغا قول ئۇزىتىپ ، ـــ بازارغا كىرگەن ئوخ-
شىمامسەن ؟
ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، ـــ مەتقۇناخۇن نائىلاج ئۇنىڭ
قولىنى قىستى ، ـــ بۇ يەردە نېمىش قىلىسەن ؟ بىدىيان خې-
نىمنىڭ ئۆيىغۇ بۇ ؟
ـــ سەنمۇ بىلەمسەن ؟
ـــ تويىنىڭ مەپىسىنى ئۆزۈم ھەيدىگەن تۇرسام...
ـــ ھە... مەن تېخى... شەھەرگە بەك ئەتىگەندە كىرىپ
قاپتىكەنمەن... ناشتا قىلىۋالاي دەپ...
ـــ ناشتا قىلدىڭمۇ ؟
ـــ ھەئە .
ئۇلار يولغا چۈشتى . كېتىۋېتىپ ، مەتقۇناخۇن چاقچاق
قىلدى :
ـــ كونا ئوتلىرىڭ ئۆچمەپتۇ ـ دە ، مەتكېرىم ! «ناشتا
قىلدىم» دەيدۇ تېخى...
ـــ راست...
ـــ كېچىچە «قوش ھەيدەپ» ھېرىپ كەتكىنىڭ كۆزلە-
رىڭدىن چىقىپ تۇرمامدۇ ! ؟ تۇنۇگۈن ناماز دېگەر بىلەن شەھەر-
گە ماڭغىنىڭنى كۆرمىگەن بولسام كاشكى...
ـــ چاقچاق قىلمىغىنا ، مەتقۇنىكا !...
ـــ چاقچاق ؟ كۆر بۇ گەپنى... ئەمىسە كېچىچە نەدە يا-
تىڭ ؟
ـــ كېچىچە... كېچىچە
ـــ مانا گەپ تۇغدىڭغۇ !... سېنىزە...
ـــ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ...

ـــ ئىتتىنىڭ كۆڭلىمىكەن ئۇ ! تېزىكىنى ياپسا ، مېزىڭ چۇۋۇلۇپ تۇرغان... قاچانمۇ ئادەم بولارسەم ؟ ! مۇشۇ ئىشىكىنى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئۇقۇپ قالمىسا ياخشى ، ئۇقۇپلا قالسا ئىككى پۇتۇڭ بىر ئۆتۈككە تىقىلمىسا مانا مەن...

ـــ سەن دېمىسەڭ ئۇقمايدۇ...

ـــ نېمىشقا دېمەيدىكەنمەن ؟ مىشەدىن بېرىپلا دەيمەن ! ئايدەك خوتۇنى ، گۆھەردەك بالىسى تۇرۇپ ، پومېشچىكىنىڭ يالىقىنى يالايدىغان سەندەك ئەسكىنى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئوڭلىمىسا...

ـــ ئوبدان مەقۇنىكا ، بۇداچە ئېغىر ئاياغ خوتۇنۇمنىڭ يۈزىنى قىلىپ ، مۇشۇ گەپنى يوقىتىۋەتكىن !... كېيىن يەنە شۇنداق پوقنى يەپ تاشلىسام ، نېمە قىلسالڭ مەيلى !... ماقۇلمۇ ؟

ـــ ھى ، ھى ، ھى... قورقتىڭما ؟ ئېغىر ئاياغ خوتۇنۇڭنى شىپى كەلتۇرمىگەن بولسالڭ ، ساڭا ھەرگىز رەھىم قىلمايتتىم . خەير ، شۇ بىچارىنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ قالمىسۇن...

مەقۇناخۇن ئۇنى بىرمۇنچە تەرلەتكەندىن كېيىن ، چاپان بازىرى تەرەپكە كەتتى . مەتكېرىم ئۇنىڭ كەينىدىن بىردەم قاراپ تۇردى ـ دە ، ئۆزىمۇ سەزمەستىن قارا كۆرە ئۇنىڭغا ئەگەشتى . قۇلىقىدا ماۋۇ جۇملە :

«مىشەدىن بېرىپلا دەيمەن !... »

مەتكېرىم ھەقىقەتەن قورقۇپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ : «سېنى مەن كۆرمىدىم ، مېنى سەن كۆرمىدىڭ . بۇ ئىش ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىلا قالسۇن... ئىككىنچى مۇشۇنداق پوقنى يېگۈچى بولما !... » دېگەن ۋەدىسىگىمۇ ئىشەنچ قىلالمايۋاتاتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ ، يەنىمۇ چىڭراق ۋەدە ئالغۇسى ، بىرەر ئاشخانىغا باشلاپ ئوبدان بىر مېھمان قىلىپ ، ئاغزىنى تىكىۋەتكۈسى ، ئاندىن يۇرتقا بىللە قايتقۇسى كەلدى . لېكىن ، ئۇنداق قىلىشقا گەدىنى قويمىدى . «ئۇنىڭ ھېچكىمگە دېمەيمەن دېگىنى

يالغان ! ـــ دەيتتى شەيتان ۋەسۋەسىگە سېلىپ ، ـــ بۇگۈن دېمىسە ، ئەتە چوقۇم دەيدۇ . ئۇ چاغدا ، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىن ئەدىپىگىنى يەپلا قالماي ، خوتۇن ـ بالاڭدىنمۇ ئايرىلىسەن . كەنتكە مىراپمۇ بولالمايسەن !... »

مەتكېرىم مەنقۇناخۇننى كۆزىدىن قاچۇرمىدى . ئۇ بىرقەدەم چامدىسا بىر قەدەم ، ئىككى قەدەم چامدىسا ئىككى قەدەم چاما-داپ ، كەينىدە سايىدەك ئەگىشىپلا يۈردى . مەنقۇناخۇن زەرگەر بازىرىدا ناھايىتى ئۇزاق ھايال بولدى ، ھەربىر زەرگەرلىك دۇ-كىنىدا بىر ئاش پىشىم ۋاقىت تۇردى ، قولىدىكى نەرسىنى ھەممە زەرگەرگە كۆرسەتتى . مەتكېرىم تىك ـ تىكىلاپ ئۇقتە-كى ، ئۇنىڭ ساتماقچى بولغىنى قانداقتۇر ئالتۇن تۇگمە ئىكەن . تۇگمىلەر ئۆزى يوغان بولسىمۇ ، ئىچىگە موم قاچىلانغاچ ، ۋەزنى يېنىك ئىكەن زەرگەرلەر تارازىدا مومنىڭ ئېغىرلىقىنى چىقىرە-ۋېتىپ سېتىۋالماقچى بولۇشۇپتۇ . مەنقۇناخۇن بۇ گەپكە ئىشەنمەي ، ھېلى ئۇنىڭغا ، ھېلى بۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ . مەتكېرىم مۇشۇ ئارىلىقتا ئۇنىڭ كۆزىگە چۇشۇپ قالغىلى تاس قالدى...

بازار تارقاپ ، كۇن ئولتۇرارغا يېقىن ، مەنقۇناخۇن قۇمسا-رايغا يول ئالدى . مەتكېرىممۇ ئوۋچى تايغانداك ، ئۇنىڭ ئىزىغا چۇشتى ۋە شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپلا ئۇنىڭغا يانداشتى .

ـــ يائاللا ، ئەجەب ئوبدان ئۇچراپ قالدىڭ ! ـــ مەتكېرىم ھىجايغىنىچە مەنقۇناخۇننىڭ مۇرىسىنى تۇتتى . خىيالەتتە كېتە-ۋاتقان مەنقۇناخۇن چۆچۇپ كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۇنى كۆردى ـ ده ، كۇلۇمسىرىدى ، ـــ ياتونۇش بىر كىم ئۇچرىمىدى ، «كې-چىدە يالغۇز مېڭىپ ، ئۆيگە قانداق كېتىپ بولارمەن » دەپ تازا ئەنسىرەپتىم...

ـــ بىدىيان خېنىمنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ ئولتۇرۇ-ۋېرىپ ، كەچ بولۇپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قاپسەن ـ ده !

ـــ بىر گەپنى دەۋېرىدىكەنسەن... ـــ مەتكېرىم تېرىككەن-

ەك دومسايدى ، ـــ «ئىككىنچى ئۇنىڭ دىداربغا قارىمايمەن» دەپ ۋەدە بەردىمغۇ ، ساڭا !... ئۆزۈڭچۇ ؟ ئۆزۈڭ كىمنىڭ كۆزدە-نىڭ ئىچىگە قاراپ ئولتۇرۇپ مۇشۇ چاغنى قىلمۇەتتىڭ ؟

ـــ مېنىڭ سەندەك قىچىقىم يوق ، ئۇكام... نەچچە ئايدا قەشقەرگە ئاران بىر كەلگەندە ، كوچا ئايلىنىپ بازار كۆردۇم . ئۆيگە سودىلىق قىلدىم...

ـــ مەنمۇ شۇ... بازار چۆرگىلەپ ، كۆزۈمنىڭ پىتىنى ئۆلتۇردۇم...

ئىككىيلەن گەپلەشكەچ مېڭىپ ، قاش قارايغان چاغدا دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى . ھەر ئىككىسى يالاڭ ئاياغ ئىدى . مەتقۇناخۇن ئۆشنىسىدىكى زەدەك ، چامغۇر ، تارشا گۈگۈت... بىلەن تولغان رەزگى خورجۇننى يەرگە قويۇپ ، سەگەز ئەستەرلىك قىزىل چەكمەن تونى بىلەن ئاق ماتا يەكتىكىنىڭ پەشلىرىنى قايرىپ بەلبېغىغا قىستۇردى ـ دە ، ئېغى تىزىغىچە ساڭگىلاپ تۇرغان ماتا ئىشتىنىنىڭ پۇشقىقىنى تۇرگىلى ئېڭىشتى . مەتكېرىم ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئىدى . يەرگە ئېڭىشىپلا قوش مۇشتەك چوڭلۇقتىكى تاشنى ئالدى ـ دە ، مەتقۇناخۇننىڭ بېشىغا ئۇردى . مەتقۇناخۇن دۇملا يىقىلدى . ئەسەبىيلەشكەن مەتكېرىم مۇشۇكىتەك چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ئۇستىگە مىنىۋېلىپ ، تاكى مەتقۇناخۇن جان ئۈزگەنگە قەدەر ئۇرۇشنى توختاتمىدى . ئاندىن ، ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ ، نىمچە سانتان پۇل بىلەن ئالتۇن تۇگمىلەرنى ئېلىۋېلىپ ، جەسەتنى دەريا‌غا تاشلىۋەتتى . ئارىدىن يىگىرمە نەچچە يىل ئۆتكەندە ، ئاشۇ ئالتۇن تۇگمىلەرنىڭ ئۆزىدىلا مەتكېرىمگە تاپشۇراتىنىڭ بوينىغا سىرتماق بولۇشىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەنىدى...

تىللالار «بەش خىل ئۇنسۇر»لارنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرغاندا قولغا چۈشكەن غەنىيمەت ئىدى . ھەرقايسى دادۇي ، ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرى ھەر قېتىملىق ئۆي ئاختۇرۇشتا قولغا چۈشكەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدىلا مەتكېرىمگە تاپشۇراتى-

تى . مەتكىرىم ئۆزىگە لازىملىقلىرىنى ئېلىپ قېلىپ ، قالغىنى-
نى گۈڭشېنىڭ كاسسىرى ئارقىلىق بانكىغا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى .
كاسسىرمۇ تېگىشلىك «نېسىۋە»گە ئېرىشىپ تۇرغاچ ، بۇ ئىشنى
ھېچكىمگە تىنمايتتى... ئەينى چاغدا ئۆي ئاختۇرۇلۇپ ، ئالتۇن -
كۈمۈشلىرى مۇسادىرە قىلىنغان «بەش خىل ئۇنسۇر»لاردىن
سۈرۈشتۈرۈپ تىزىملىك تۈرغۇزۇپ ، بانكىنىڭ جەدۋەللىرىگە
سېلىشتۇرۇپ ئەمەلىيەشتۈرۈش ئارقىلىق مەلۇم بولدىكى ، باڭ-
كىنىڭ تاپشۇرۇۋالغىنى مۇسادىرە قىلىنغان ئالتۇن - كۈمۈش-
نىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيدىكەن . زىۋەرخانىنىڭ قولغا چۈشۈرگىنى
تېخىمۇ ئاز بولۇپ ، مەتكىرىم بىلەن كاسسىر بۇزۇپ - چاچقاڭ-
نىڭ نەچچىدىن بىرى ئىكەن...

مەتكىرىم زۇننارنى «بىدىيان خاندىن سېتىۋالغان» دەپلا
گەپنى ئۈزدى . زىۋەرخاننى نىكاھىغا ئالغانلىقى تۆلەندىدىن پاي-
دىلىنىپ ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئىكەن . گۈلزارغا
باسقۇنچىلىق قىلغانلىقى بىلەن سوپۇر ئاخۇننى ئالدىغانلىقىنى
ئاسانلا ئىقرار قىلغان بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ تويىدىن كېيىنمۇ
دائىم گۈلزارنىڭ كەينىگە كىرىۋالغانلىقى ، مەقسىتىگە يېتەلمە-
گەچ ، ھەرخىل يوللار بىلەن ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلغانلىقى ،
ھەتتا تېببىي مەكتەپ رەھبەرلىكىگە ئىسىمسىز خەت يېزىپ ،
گۈلزارنى مەكتەپتىن قوغلاتماقچى بولغانلىقى تىلغا ئېلىنغاندا ،
مەتكىرىم «تۆھمەت !» دەپ چىچاڭشىدى . ئۇنىڭ ئەينى چاغدىكى
خېتىنى كۆزىگە تىققاندا بولسا ، كۆزلىرى جامدەك چەكچىيىپ ،
چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى . ئەمدى ئۇ كىشىلەردىن يوشۇر-
غۇدەك ھېچقانداق سىرى قالمىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ، جېنىدىن
تەلتۆكۈس ئۈمىد ئۈزگەنىدى . شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ، كىم-
نىڭ ئېتى تىلغا ئېلىنسا ، شۇنىڭدىن «مېنى پاش قىپتۇ» دەپ
گۇمانلىنىپ ، ئۇنىڭ چۈۋۈتقۇسىنى چۈۋۈپ رەسۋا قىلىۋەتتى ،
ھەتتا ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈپ ، بەزىلەرگە تۆھمەت چاپلاشتىن-

مۇ يانمىدى...

*　　*　　*

مەتكېرىم بىدىيان خېنىم توغرۇلۇق ئاساسەن ھېچنەرسە دېمىگەنىدى . لېكىن ، توختى تۇرنىڭ كۆڭلىدە بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى توغرۇلۇق يوغان بىر سوراق ئالامىتى بار ئىدى . ئۆزى كۆزىتىپ ھېس قىلغان ، باشقىلاردىن ئاڭلىغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى . ئۇ ئەينى چاغدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئىنكاس قىلغاندا ، بەزى رەھبەرلەر توختى تۇرنى «چوڭ ـ چوڭ سىياسىي ئىشلارنى تۇتماي ، ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلارغا ئېسىلىۋاپسىز» دەپ ئەيىبلىگەن ھەم : «ھازىر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت تەركىبىدىكى ئاممىنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ ئەيىبىنى كولايدىغان ۋاقىت ئەمەس...» دەپ ئاگاھلاندۇرغان . مانا ئەمدى ھەممە ئىش چۇۋۇلۇپ كەتتى . «كولىماڭ» دەيدىغانلار مۇ يوق . ئەكسىچە ، رەھبەرلەرنىڭ ھەممىسى «چوڭقۇر كولاش» غېمىدە . شۇنداق ئىكەن ، توختى تۇر «كىچىك جەھەت» كىمۇ سەل قارىماسلىقى كېرەك !...

ـــ بۇنى دەملا ؟ ـــ دېدى بىدىيان خېنىم گويا ئۆزى بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز نەرسە ئۇستىدە گەپ قىلىۋاتقاندەك قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ . 45 ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ تۇغماس ئايال ھېلىمۇ بۇرۇنقىدەك چىرايلىق ، ساغلام ئىدى ، ـــ بۇنى مەي جۇرېن مەندىن ئۇستەك ئالغان ! ئۆزىمۇ شۇنداق دېگەن ھەقچان ؟

ئۇنىڭ جاللاتنىڭ قىلىچىدەك ئۆتكۇر ، يۈرەكلەرنى تېشىپ ئۆتكۈدەك غەلىتە سوغۇق نۇر چاقناپ تۇرغان يوغان ، قاپقارا كۆزلىرى ئۆزىگە ھاياسىزلىق بىلەن تىكىلگەندە ، توختى تۇرنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ ، نەزىرىنى قاياققىدۇر يۆتكىۋالدى . ئۇنىڭغا

قانداق تاقابىل تۇرۇشنى بىلەلمەي ھودۇققىنىدىن ، شىرە ئۈس-
تىدىكى تاماكا قۇتىسىنى ئالدىغا تارتىپ ، بارمىقى بىلەن تاكىل-
دىتىپ چېكىشكە باشلىدى .

— توۋا ، شۇمۇ ئەركىشى بولۇپ قاپتۇ... نومۇس قىلماي ، ئاشنىسىدىن ئۈستەك ئالغان نەرسىنى خەققە تۇتقۇزۇپ قويغىنى !... مەن تېخى بۇنى «ئاللىقاچان سېتىپ ئۈكلەپ بولدى ، يا بولمىسا ، بىرەر جالاپنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويدى» دەپ يۈرۈپ-تىمەن... خىيانەت قىلغان پۇللىرىنى ماڭا خەجلەپ بەردىم ، دېمىگەندۇ ؟

— دېدى ، — توختى تۇر قىلغىلى گەپ تاپالمای ، قارد-
سىغا سۆزلىدى ، — ھەممە ئىشتا سىزنى شېرىك دەۋاتىدۇ...

— پوقنى يەپتۇ ! ھۇ بېشىنى يەيدىغان پىتىلىق !... — بىدىيان خېنىم كاسىسىغا يېگۈنە سانجىلىپ كەتكەندەك چىرقد-
راپ ، ئورۇندۇقتىن قوپۇپ كەتتى . چىرايىدىكى بایاتىنقى تەلۈد-
لەرچە تەمكىنلىك ، مەغرۇرلۇق ئارىلاشقان ھایاسىزلىق ئورنىنى ئۆكتەملىك ، بېشەملىك ئىگىلىگەندى . مەتكېرىمنى قاغاۋېتىپ ، ئىشتاننىڭ ئىچىدىكى بىرنېمىسىنىمۇ ئاغزىغا ئېلىپ بولدى ، — ئىشەنمىسلە ! ئۇ شوۋېچىغا ھەرگىز ئىشەنمىسلە !... بۇرۇن ، ھەر قېتىم قەشقەرگە بارسا ، مەندىن توم - توم ئېلىپ خەجلەيتد-
تى . مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى ، مەندىنمۇ ئالمىدى ، ماڭد-
مۇ بەرمىدى . مەندە قۇرۇق جاندىن بۆلەك ھېچنېمە بولمىسا ، نېمىنى ئالىدۇ ؟ ! بولسىمۇ بەرمىدىم تازا !... ئويلاپ باقسىلا ، «مەن يوغان گۈزىشىنىڭ جۇرىنى» دەپ گىدىيىپ ، نەدىكى راخد-
نا بولۇپ كەتكەن جالاپلارنى ئۆيۈمگە باشلاپ كىرىپ ، كۆزۈمگە كۆرسىتىپ ئويناپ يۈرسە ، يەنە تۆپىلەپ ئۇنىڭغا پۇل خەج-
لەمدىمەن ! ؟ ھەممە پۇلنى ئاشۇ جالاپلارغا خەجلىدى !...

— سىزگە زادى پۇل خەجلىمىدى ؟ ئەمىسە بىزنى ئالداپتۇ - ده ، ئۇ !...

— بايا دېدىمغۇ ، ئۇنىڭ گېپىگە ھەرگىز ئىشەنمىسلە !...
— ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇپ سۆزلىشەيلى ، — بىدىيان خېنىم ئورۇندۇقتا چۆكۈپلا ئۇلۇغ - كىچىك تىندى . ئۇ ئىچ - ئىچىدىن تىت - تىت بولۇۋاتقان بولسا كېرەك ، قۇيغان ئۆپكە-دەك ئاپپاق ، يۇمىلاق يۈزلىرى گاھ بوزىرىپ ، گاھ تېخىمۇ ئاقىرىپ كېتەتتى . كۆزلىرىدە ياش ئەگىدى . توختى تۇر ئالدى-دىكى زۇنارنى قولىغا ئېلىپ ، ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىغاندىن كېيىن سورىدى ، — بۇنى ئۇنىڭغا قاچان بەرگەن ؟
— بۇنىما ؟ بۇنى مىشەگە كۆچۈپ كېلىدىغان چاغدا بەر-گەن .
— نېمىشقا بەرگەن ؟
— نېمىشقا بېرەتتىم ؟ «بۇ يەرگە كەلسەم ، ئاشۇ زۇننار-نىڭ يۈزىدىن ئوبدانراق كۈن كۆرەرمەنمىكىن » دەپ بەرگەن...
ئۇنىڭ ئېيتىشچە ، «تارقاقلاشتۇرۇش » گېپى چىقار - چىقمايلا ، ئۇنىڭ ئېتى داڭزىنىڭ بېشىغا يېزىلىپ قاپتۇ . تازا بېشى قېتىپ ، يىغا يىغلاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، خۇددى بىركىم چاقىرىپ قويغاندەك مەكتەپنىم كىرىپ كەپتۇ - دە ، قونۇپ قاپتۇ . ئىككىسى كېچىچە ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ ، قانغۇچە ئويناپتۇ . ئەگەر بىدىيان خېنىم راستىنلا يېزىغا چۈ-شىدىغان بولۇپ قالسا ، «ۋېيشىڭ » گۈڭشېغا بېرىپ ، مەكتەپنم بىلەن نىكاھلىنىشقا پۈتۈشۈپتۇ . ئەتىگىنى بىدىيان خېنىم كۆزد-نى ئاچسا ، مەكتەپنم ئۇنىڭ يالىڭاچ تېنىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ، زۇننارنى ئويناۋاتقۇدەك...
— ۋىيەي ، بۇنى نەدىن ئاللا ؟ — دەپتۇ بىدىيان خېنىم ھەيران بولۇپ ، — چۈشۈپ قاپتىكەنمۇ ؟
— ياق ، — دەپتۇ مەكتەپنم ئۇنى قىچقلاپ ، — بويۇن-لىرىدىن ئالدىم .
— تۈيماي قاپتىمەن - دە !...

— مەن شۇنداق تۇيدۇرمايدىغىنى !...
— ئۆتسىلە، نېرى !...
ئىككىسى بىردەم پومىداقلىشىپتۇ . ئاندىن ، مەتكېرىم دەپ-
تۇ :
— بۇنى ماڭا بېرىۋېتەملا ؟
بىدىيان خېنىم ئۇنى ئۆزىنى سىناپ بېقىۋاتقان بولسا كې-
رەك دەپ ئويلاپ :
— بەرسەم بەردىم ، سىلىگە بەرمىگەن نېمەم قالدى ؟ ! —
دەپتۇ ناز ـ كەرەشمە بىلەن ، — لازىم بولسا ئېلىۋەرسە-
لە !... سىلە يا خوتۇن كىشى بولمىسىلا ، بۇنى ئاسىدى-
غان ! ؟...
— سىلىنى سېغىنسام ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويسام ، كۆيۈك
ئوتۇم بېسىلارمىكىن دەيمىنا !... توي كېچىسى مۇشۇنداق يانقۇ-
زۇپ ، بويۇنلىرىغا ئېسىپ قويسام...
مەتكېرىم ئۇنىڭ بىلەن ئەمەس ، زىۋەرخان بىلەن توي
قىلدى .
— سىلە بىلەن توي قىلسام بولمايدىكەن ، — دېدى
مەتكېرىم بىر كېچىسى ئۇنىڭ قوينىدا يېتىپ ، — ھەممە
گەپنى دەۋەتسەم بولمايدۇ . ھازىر جاھان بەك نازۇك... توختى
تۇردىگەن سېرىق ئىت سىلىنىڭ قەشقەردىن كەلگەن ئارخىپلە-
رىنى كۆرۈپ قاپتىكەن ، مېنىڭ سىلىگە گۇڭشې بازىرىغا ئۆي
سالدۇرۇپ بەرگىنىمنى باھانە قىلىپ ناھىيىگە چېقىپتۇ . ئەگەر
سىلە بىلەن توي قىلىمەن دەپ ئوتتۇرىغا چىقسام ، ئۇ چوقۇم
پۇتلىشىدۇ ، يامىنىغا كەلسە ، قارا ماتېرىيالىمنى تەييارلاپ بې-
شىمغا چىقىدۇ . ئاشۇنداق كۇنگە قالسام ، ماڭمۇ ، سىلىگىمۇ
ياخشى ئەمەس... سەگەكرەك بولغىنىمىزنىڭ زىيىنى يوق... توي
قىلدۇق نېمە بولدى ، قىلمىدۇق نېمە بولدى ؟ ھەممىدىن خاتىر-
جەملىك ئەۋزەل . بىر خوتۇننى قارانچۇق قىلىپ ئۆيگە ئەكىرىپ

قويسام ، ئۇششاق گەپ ـ سۆز تۇگەيدۇ . ئىككىمىزمۇ خاتىرجەم ئويناۋېرىمىز . بەش بالىغا دادا بولۇپ تۇرۇپمۇ سىلىنى تاشلىمىدىغان ئادەم ، ئەمدى ئۆلسەممۇ سىلىنى تاشلىۋەتمەيمەن... ماڭا ئىشەنسىلە ! ماقۇلمۇ ؟

«ماقۇل» دېمەكتىن باشقا ئامال قالمىغاندى . بىدىيان خېنىم ھەققە بويسۇندى .

بىدىيان خېنىمنىڭ غوپۇر ھاجى پوم بىلەن نىكاھدىن ئاجرىشىپ ، «ياش ـ قېرى» دېمەستىن 8 — 10 ئەرگە تېگىپ ، بەزىسىنى ئەجىلىدىن بالدۇر ئۆلتۈرۈپ ، بارلىق تەئەللۇقاتىغا خوجا بولۇۋالغان بولسا ، بەزىسىدىن ئېغىز ـ بۇرنىغا يەپ ، ئۆيىدىن قۇرۇق جېنىنى ئېلىپ قېچىپ چىققانلىقى ؛ كېيىن شەمسىبانۇخان سەتەك[1] دېگەن دەللال ئايال بىلەن «ئەر ـ خوتۇن» بولۇشۇپ ، نۇرغۇنلىغان چوكان ـ جۇۋاننى بۇزۇپ يولدىن چىقارغانلىقى ؛ ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ تاپا ـ تەنىسى ، ئاھالە كومىتېتنىڭ تەربىيىسى ، تەنبىيىسى ، قىلچە كار قىلمىغاچ ، «تۆت كونا»نى بۇزۇش مەزگىلىدە ئاھالە كومىتېت «قىزىل قوغدىغۇچى»لار ئەترىتى يېرىم كېچىدە ئۆيگە بېسىپ كىرىپ ، شەمسىبانۇخان سەتەك بىلەن ئىككىسىنى بىر يوتقاندا قېپىالىغاچ ياتقان ھالەتتە تۇتۇۋېلىپ ، نەق مەيداندا قولغا چۈشكەن چەت ئەلدە ياسالغان «بۇلغارى» قاتارلىق سايمان ـ جابدۇقلارنى بوينىغا ئېسىپ ، نەچچە كۈن كوچا ئايلاندۇرۇپ سازايە قىلغانلىقى ؛ شەمسىبانۇخان سەتەك بىر قېتىملىق پېپەدىن كېيىن بىرلا يىقىلىپ نەچچە كۈندىن كېيىن جان ئۈزگەنلىكى ؛ ئەكسىچە ، بىدىيان خېنىمنىڭ ھەدىسىلا ئىشتان ـ كۆڭلەكنى سېلىپ قېپىالىغاچ بولۇۋېلىپ ، پېپەن قىلغۇچىلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ، تەشكىللىگۈچىلەرنى پاسسىپ ئەھۋالغا

---

① سەتەك — ئەركەك زەدەك .

چۇشۇرۇپ قويغانلىقى ؛ ئاخىر ئۇنى يېزىغا سۈرگۈن قىلىپ قۇتۇلۇشتىن بۆلەك چارە قالمىغانلىقى... نى توختى تۇر يېپىدىن يېڭىسىگىچە بىلەتتى . شۇڭا ، مەتكېرىم ئۇنى گۇڭشي بازىرىدىكى لەڭپۇڭچىلىق كارخانىسىغا كاسسىر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇماقچى بولغاندا ، توختى تۇر قوشۇلمىغان ، ھەتتا ئۇنى تۆلەندى «داجەي» نىڭ «ئادەم» قىلىشىغا تاپشۇرۇپ ، تاشمەتخانلارنى بازاردا ئەپقېلىشتا چىڭ تۇرغان بولسىمۇ ، مەتكېرىمنىڭ قوللىغۇچىلىرى : «شۇنچە جىق ئادەمنى بازاردا ئېلىپ قالساق ، جېڭلىق نوپۇس كۆپىيىپ كەتمەمدۇ ؟ بۇنىڭدىن كېيىن كېلىپ ماكانلىشىدىغانلارمۇ بازارغا ئورۇنلىشىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالسا قانداق قىلىمىز ؟ قالدۇرۇش توغرا كەلسە ، ھېلىقى يالغۇز جان ئايالنى قالدۇرايلى . كۆزىمىزدىرەك تۇرسا ئەسكىلىك قىلالمايدۇ... » دېيىشىپ ، توختى تۇرنى يالغۇز قالدۇردى . مەتكېرىم ئۇنىڭ «قۇلىقىنى تولغاپ» قويغانمۇ ، بىدىيان خېنىم بىر يىلنى ناھايىتى «پاكىز» ئۆتكۈزدى . كىشىلەر ئۇنىڭ چىرايىغا ئاشىق بولغانمۇ ياكى ئۇنىڭ قولى تېگىش بىلەنلا لەڭپۇڭ باشقىچە ئوخشايدىغان بولۇپ كەتتىمۇ ؛ ئادەتتە بازار كۈنىدىن باشقا كۈنلەردە ئاساسەن سودا بولمايدىغان لەڭپۇڭچىلىق كارخانىسىنىڭ سودىسى قالتىس يۇرۇشۇپ كەتتى . بولۇپمۇ قىش كىرىش بىلەن يېرىم كېچىگىچە خېرىدار ئۇزۇلمەيدىغان بولدى . تاپاۋىتىمۇ ، گۇڭشېگە تاپشۇرۇدىغان پايدىسىمۇ ھەر قانداق بىر كارخانىنىڭكىدىن يۇقىرى ئىدى... كېيىن نېمە بولدىكىن ، بىدىيان خېنىم بىراقلا «يېڭى پەدە» چىقىرىپ ، ئۆيىدىمۇ «بازار» ئاچتى . قەشقەردىن چىرايلىق - چىرايلىق چوكان - جۇڭانلار كېلىپ ، ئۇنىڭ ئۆيىدە ھەپتە - ئون كۈنلەپ مېھمان بولاتتى . يېرىم كېچە - يېرىم كېچىگىچە نەغمە - ناۋا قىلىشىپ ، ھاراق - شاراب ئىچىشەتتى . بۇنداق كېچىلەردە ، بەزى مەتكېرىم يالغۇز ، بەزى گۇڭشي ۋە دادۇيلەرنىڭ يۈز - ئابرۇيلۇق كادىرلىرى ئۇلارغا ئۇلپەت بولاتتى .

تى . ئۇلار تېخى ئاشۇ ئۇلپەتلەرنىڭ ئۆيىگە نۆۋەت بىلەن چىللە-
نىپ ، بىر — ئىككى كۈندىن قونۇپ - تۇنەيتتى . قايتىدىغان
چاغدا ، سومكا - سومكىدا بۇ يەرنىڭ نازۇ نېمەتلىرى سوۋغا
قىلىنىپ ، گۈڭشېنىڭ خادىكى بىلەن ناھىيىلىك بېكەتكىچە ئا-
پىرىپ قويۇلاتتى... بۇنداق «مېھماندارچىلىق» تەكرارلىنىۋەر-
گەنسېرى ، ئادەم تۈگۈل ، تام - تورۇسقىمۇ تىل چىقتى . ئىن-
كاسنىڭ تولىلىقىدىن ، توختى تۇرغا ئارامچىلىق بولمىدى . سۇ-
رۇشتە قىلىۋىدى ، بىدىيان خېنىم بىردەم ساغمىقىنى ئاچسا ،
بىردەم ھەممە يېرىنى تەڭ ئوينىتىپ ناز - كەرەشمە قىلىپ :
«ۋاي ئوبدان توجۇرېن ، ۋاي چىرايلىق تو جۇرېن... مېنىڭ يا
ئېرىم ، يا بالام ، يا بۇ يەردە ئىچكۆيەر بىركىمىم بولمىسا ،
ئايدا - يىلدا بىرەر قېتىم قەشقەرچە يەردىن مېنى ئادەم ئېتىپ
يوقلاپ كېلىدىغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ، قەدىناس ئاغىنە -
بۇرادەرلىرىم بىلەن نەغمە - ناۋا قىلىپ ، ناخشا ئېيتىپ ، ئۇس-
سۇل ئويناپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلمىسام ، يالغۇز ئۆيدە دۇم
يېتىپ ، دۇم قوپۇپ ، ئەجىلىمدىن بالدۇر ئۆلمەمدىمەن ! ؟
راست ، دېمىسەممۇ ئۆزلىرى بىلىلا ، بۇرۇن ئىش ئوخشىدى
دەپ ، ئالدىمغا ئۇچرىغان ئەر بىلەن ئويناپ كۆڭلۈمنى خۇش
قىلىپ يۈرۈپ ، ئايىغىدا ئىتنىڭ كۈنىنى كۆردۇم . نىكۇنىكى
خۇدايىم بۇ يەرگە ئەكېلىپ ھەر بىرلىرىنىڭ قولىغا تاپشۇردى ،
شۇنىڭدىن بېرى ئەر كىشى ئېتى بارغا يېقىن يولىمىدىم...
ئويلاپ باقسىلا ، ئەتىگەندىن كەچكىچە دۇكاندا مىختەك ئولتۇ-
رۇپ لەڭپۇڭ ساتسام ، ئاخشىمى تۇن تەڭگىچە غەللە ساناپ ،
ئەزالار بىلەن بىللە لەڭپۇڭ ئۈيۈتۇپ ، تۇرۇپ قاينىتىپ ، ئەتە-
نىڭ ئامادىسىنى تەييارلىسام ، ئەر خەق بىلەن ئويىنىغىلى نەدە
چولام ؟ !... بىدىيان خېنىم يەنە بۇ يەرنىڭ ئەرلىرىنىڭ تولىمۇ
ئەخلاقلىق ئىكەنلىكى ، بىرەرسىنىڭمۇ ئۆزىگە قانات سۆرەش ئۇ-
ياقتا تۇرسۇن ، ئىلمىكى بار چاقچاقمۇ قىلىپ باقمىغانلىقى...

نى سۆزلەپ ، توختى تۇرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالدى . دەرۋەقە ، ئۇنى «ئەر خەقلەر بىلەن سورۇن تۇزۇپ ، كۆڭۈل ئاچتىڭ... » دەپ ئەيىبلىگىلى بولمايتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇلپەتلىرىنىڭ ھەمـ مىسى «يۇرت كاتتىلىرى» ئىدى . شۇڭا ، توختى تۇر ئۇنىڭغا «سەـ رىق ناخشا» ئېيتماسلىقىنى جېكىلەش بىلەنلا بولدى قىلدى ... مەتكېرىمگە پىچاق سېلىنىشتىن نەچچە كۈن ئىلگىرى ، بىدىيان خېنىمنىڭ بىر قوشنىسى توختى تۇرغا : مەتكېرىم ، زىكرۇللا قاتارلىق ئۈچ كىشىنىڭ شۇ كۈنى كېچىدە بىدىيان خېنىمنىڭ ئۆيىدە كوللېكتىپ ئاشنىۋازلىق قىلغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكى ؛ بېسىپ كىرىپ تۇتۇۋالاي دېسە ، كېيىن مەتكېـ رىمنىڭ ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىلىشىدىن قورققانلىقىنى ئېيىتـ تى . بۇ توختى تۇر خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان بايقاش ئىدى . توختى تۇر ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنماسلىقنى ، بىدىيان خېنىمغا داۋاملىق كۆز - قۇلاق بولۇشنى تاپىلىدى ۋە ئۇ بۇزۇقلارنى نەق مەيداندا قولغا چۈشۈرۈشنىڭ پىلانىنى تۈـ زۈپ ، بۇ ئىشقا قاتناشتۇرۇشقا بولمىدىغان ئىشەنچلىك ئادەملەرنى كۆڭلىدە بېكىتتى . بىراق ، بىدىيان خېنىمنىڭ ئىككى ئادىشى شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقنى يەپلا ، گۈڭشېنىڭ خادىكىگە ئولتۇـ رۇپ قەشقەرگە يول ئالدى . توختى تۇرغا ئۇلارنىڭ يەنە بىر قېتىم بۇ يەرگە كېلىشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتمەكتىن بۆلەك يول قالمىدى... بىدىيان خېنىمنىڭ زۇنناررىنىڭ مەتكېرىمدىن چىقىشى توختى تۇرغا بىدىيان خېنىم بىلەن يەنە بىر قېتىم يۈزلىشىش يولىنى ئېچىپ بەرگەن بولسا ، ئۇنىڭ : «ھەممە پۇلنى ئاشۇ جالاپلارغا خەجلىدى... » دېگەن گېپى توختى تۇرنى يېڭى بىر يولغا باشلىدى :

— مەن سىزگە گەپنىڭ ئوچۇقىنى دەي ، مەتكېرىم ئادەتـ تىكى جىنايەتچى ئەمەس ، بەلكى زىۋەرخانىنىڭ ئېرى مەتقۇناخۇنـ نى ئۆلتۈرگەن قاتىل...

ـــ نېمە !؟ ـــ بىدىيان خېنىم بوغۇزىغا پىچاق تەگكەن-دەك چىرقىرىۋەتتى . ئۇ خۇددىنى يوقىتايلا دەپ قالغانىدى ، ـــ مۇنداق ئىشمۇ بارمۇ تېخى !؟ توۋا خۇدايىم...

ـــ ئۇ ئىقرار قىلغان جىنايەتلەرنىڭ نۇرغۇنى سىزگە چېتىلىدۇ...

ـــ ماڭا؟ ۋاي ئۆلەي !...

ـــ گېپىمنى بۆلمەڭ ! ـــ توختى تۇرنىڭ تۇرقى سۇر-لۇك ، تەلەپپۇزى قوپال ئىدى . بىدىيان خېنىمنىڭ تېنى شۇركۇ-نۇپ ، ئۇنى ئۆچتى . غىلجىڭلىق قىلسا زىيان تارتىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىمۇ ياكى توختى تۇرنىڭ گېپىگە قىزىقىپ قالدىمۇ ، ئەمدى قوللىرىنى قوشتۇرۇپ ، ياش يۇقى كۆزلىرىنى نەگىدۇر تىككىنىچە ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىشقا باشلىدى ، ـــ بايا-تىن دېدىم : ئەگەر مەتكېرىم ئۆز جىنايىتىگە سىزنى چېتىۋالمىغان بولسا ، مەن سىزنى بۇ يەرگە چاقىرتىپ يۇرمەيتتىم . چۈشەندى-ڭىزمۇ ؟

ـــ چۈشەندىم ، تو جۇرېن ، چۈشەنمەمدىغان...

بىدىيان خېنىم توختى تۇرغا «يالتىتىدە» بىر قارىۋېتىپ ، ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى . توختى تۇر داۋام قىلدى :

ـــ هازىر مەتكېرىم ئۆلۈم ئالدىدا جان تالىشىپ ، ئۇدۇل كەلگەن ئادەمنى چىشلەپ تارتىۋاتىدۇ . سىز توغرۇلۇق ئېيتقا-لىرى هەممىدىن جىق ، خاراكتېرىمۇ ئېغىر . ئۇنىڭ ئېيتقانلى-رىنى ئاساس قىلىدىغان بولساق ، سىز بىلەن بۇ يەردە ئەمەس ، تۇرمىدە سۆزلەشسەك بولاتتى... بىز ئۇنىڭغا ئىشەنمىدۇق ؛ يەنە بىرى ، سىزنىڭ ئىپادىڭىزنى كۆرۈپ باقماقچى بولدۇق... قېنى ، ئاراڭلاردىكى ئىشلارنى راستچىللىق بىلەن سۆزلەڭ . بىز ئىك-كىنىڭلارنىڭ ئىقرارىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ ، ئاخىرقى يەكۈننى چىقىرىمىز... شۇنىمۇ ئېيتىپ قويای ، سىزنىڭ ئاياللىقىڭىز ، تۇللىقىڭىز ، بۇ يەرگە مۇساپىرلىقىڭىزنى هېسابقا ئېلىپ ، سىز

بىلەن مۇشۇنداق ئايرىم سۆزلىشىۋاتىمەن . مەقسىتىم ، سىزنى قانۇنىي جازادىن قۇتقۇزۇپ ، يېڭىۋاشتىن ئادەم بولۇش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىش...

بىدىيان خېنىم رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن تۇمشۇقىنى تۇتۇۋېلىپ خېلى ئۇزاق خىرتىلداپ يىغلىغاندىن كېيىن دۇدۇقلاپ گەپ باشلىدى :

ئاشنىۋازلىقنىڭ خۇمارىسى ئەپيۇنىنىڭكىدىنمۇ يامانراق ئوخشايدۇ ، ئېرىگە ، قۇمسارايغا قىلچە كۆڭلى چۈشمەي ، ئۆچ كۆن بۇ يەردە تۇرسا ، ھەپتە - ئون كۈن قەشقەردە — ئاتا - ئانىسى قېشىدا تۇرۇۋېلىپ ، غوپۇر ھاجىم بايىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغان بىدىيان خېنىم نىكۇنىكى مەتكىرىم بىلەن تاسادىپىي بىر قېتىم ئوينىاپ قويدى ، شۇنىڭدىن بېرى ئاتا - ئانىسى خىيالىغا كەلمەس بولۇپ قالدى . ئاتا - ئانىسى چاقىرتىپ ئادەم ئەۋەتمىسە ياكى غوپۇر ھاجىم باي ئۆزى مەپىگە سېلىپ ئېلىپ بارمىسا ، بۇرۇنقىدەك «ئازنا شەنبە» قىلىپ قەشقەرگە بارمايتى . بۇ ئۇنى قالتىس خۇشال قىلدى . چوڭ خوتۇنىدىن ئاللىقاچان كۆڭلى سوۋۇغان بۇ ئادەم بارلىق مېھرىنى ئۇنىڭغا بەردى . ھەرقانداق ئىشقا تۇتۇش قىلسا ، ئۇنىڭ مەسلىھەتى — رازىلىقىنى ئالاتتى . مەيلى ئېغىز ئاچسۇن - ئاچمىسۇن ، ئۇنى ئالتۇن - كۈمۈش ، تاۋار - دۇردۇنغا كۆمۈۋېتەتتى . ئۇنىڭدىن ئاشقىنى قىزلارنىڭ ، بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئىدى . بۇنىڭغا يارىشا ، بىدىيان خېنىم ئۇنىڭدىن تەبەسسۇمىنى ئايمايتتى . قاچان «كەل...» دېسە شۇئان قۇچقىنى ئاچاتتى بۇۋىسارە خېنىمنى «خانىئاچا» ئوغۇل - قىزلىرىنى «خېنىم - غوجام» دەپ ئېرىتىپ يەيتتى ، خىزمىتىگە سالاتتى . ھېچكىم ئۇنى يەكلىمەيتتى ، گۇمانلانمايتتى . قىسقىسى ، ئون سەككىز ياشلىق بۇ شايانۇن ھەممەيلەننىڭ كۆزىنى باغلاپ ، مەتكىرىم بىلەن ئارزۇ - ئارمانسىز ئوينىشقا كەڭ - كۈشادە پۇرسەت يارىتىۋالغانىدى . ئۇ

بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي ، مەتكېرىمگە زىۋەرەمنى جۇپلەپ ، ئۇنى تاشقارقى هويلىغا كۆچۈرۈپ كېلىشنىڭ پېيىگە چۈشكەندى ، ئەپلەشمىدى : «سىلە ئۇنى بىلمەيلا ، ـــ دېدى بۇۋىسارە خېنىم چېچەك ـ چوكان ئېچىلغان باهار كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئىككىيلەن پېشايۋاننىڭ سۈپىسىدا بىر ـ بىرىنىڭ قېشىنى تېرىپ ، يۈزىگە يېپ سېلىشىپ ئولتۇرۇپ ، هويلا بىلەن باغنى ئايرىپ تۇرغان ۋادەكنىڭ ئۇ تەرىپىدە قوغۇنغا يەر تەييار قىلىۋاتقان مەتكېرىم توغرۇلۇق گەپ بولغاندا ، ـــ ئۇ دېگەن ئۆتۈپ كەتكەن بىر مەزگىل . ئايىغى نەگە تەگسە ، شۇ يەردە خاپىلىق چىقىدۇ . قولىمۇ ئىلمەك... باللىنىڭ دادىسى ‹بېشىنى سىلاپ قويساق ساۋاب بولىدۇ› ، دەپ ئانچە ـ مۇنچە ئىشقا سېلىپ قويمىسا ، مېنىڭ ئۇنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق... زىۋەرەم ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك قالغان . قۇلىقى يۇمشاق ، ئەقىللىق بالا . خۇدا نېسىپ قىلسا ، يەنە ئىككى يىلنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ ، ئۇنى يا تۇغقانلارنىڭ بىرىگە ، يا بولمىسا ، چوڭ ئوغلۇم نادىرغا جۇپلەپ قويمەن... »

نېمە بولدىكىن ، شۇ يىلى كۈزده ، زىۋەرەمنى نادىرغا ئەمەس ، مەتقۇناخۇنغا جۇپلەپ قويۇشتى . زىۋەرەمنىڭ تويى بولۇپ هەپتىدىن كېيىن بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئاكىسىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى . بىدىيان خېنىم «مىجەزىم يوق» دەپ يوتقانغا يۆگىنىۋالدى . بۇۋىسارە خېنىم قارىلىق كىيىپ ، باللىرى بىلەن مەپىگە ئولتۇرۇپ ئۆلۈم پەتىسىگە كەتتى . ئۆي بىدىيان خېنىمغا ئوڭچە قالدى . بۇنداق كۈنلەردە ، بىدىيان خېنىم مەپىكەشنىڭ سەككىز ياشلىق قىزىنى ئۆيىگە ئەكىرىپ بىر بۇلۇڭغا چۈمكەپ قويۇپ ، كېچىچە مەتكېرىم بىلەن ئاشنىۋازلىق قىلاتتى . بۇگۈنۇ مۇ ئاشۇ نىيەتتە ، كۈننىڭ كەچ بولۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى . قېرىشقاندەك ، يورۇق نامازدىگەردە غوپۇر هاجىم باي پەيدا بولۇپ قالدى . ئۇ بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن بۇرۇن ئالتە ياشلىق

ئوغلى كەنجىنى ئېتىنىڭ كەينىگە مىندۈرۈپ ، قارا كېچىككە مەشرەپكە كەتكەنىدى . ئەسلى سەككىز — ئون كۈن تۇرماقچى ئىدى . چۈشى بۇزۇلۇپ قايتىپ كەپتۇ . بىدىيان خېنىمدىن قەيىناغىسىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپلا تازغۇنغا ئات سالدى . كەنجىنى «سىلىگە ھەمراھ بولسۇن» دەپ ئۆيدە قويۇپ كەتتى ...

ئاجايىپ شېرىن كېچە . نەچچە سائەت ئىرمىشىپ ـ چىرمىشىپ ، بىر ـ بىرىنىڭ تېنىدىن قانغۇچە لەززەت ئېلىپ «ئۇھ» دېگۈدەك ھالى قالمىغان مەتكېرىم بىلەن بىدىيان خېنىم بىر ـ بىرىگە يېلىمدەك چاپلاشقان ھالدا تاتلىق ئۇيقۇدا . شۇ تاپتا ، بىر كىم ئىككىسىنى يوتقان بىلەن كۆتۈرۈپلا ئېلىپ كەتسىمۇ تۇيمايدۇ... ئاۋۇال ئاخشامدىلا شىرداق ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ئۇخلاپ قالغان كەنجى تىپىرلىغىلى ، خىرتىلدىغىلى تۇردى . بىدىيان خېنىم ئۇنىڭ كىيىمىنى سالدۇرمايلا ، ئۇستىگە كۆپە تاشلاپ قويغانىدى... كەنجى ئويغىنىپ كەتتى . قورسىقى قاتتىق ئاغرىۋاتاتتى . كۆپىنى بىر چەتكە ئىتتىرىۋېتىپ ئورنىدىن قوپتى . كۆزلىرى قارائۇغۇغا كۆنۈك ئىدى . تىمىسقاپ يۈرۈپ بىدىيان خېنىمنىڭ ئورنىنى تاپتى ـ دە ، مەتكېرىمنىڭ يۈزىنى سىيلاپ :

— دادا... دادا... چىچىمەن ، — دېدى يىغلامسىراپ . ئۇ مەتكېرىمنى دادىسى دەپ قىياس قىلغانىدى .

مەتكېرىم يۈزىدە قۇرت ئۆمىلىگەندەك توختىماي مىدىرلاۋاتقان نەرسىنىڭ كەنجىنىڭ قولى ئىكەنلىكىنى تۇيغاندا ، ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغاندەك شۇركۈنۈپ ، بېشىنى يوتقانىنىڭ ئىچىگە تىقتى ـ دە ، ئانا قارىندا ياتقاندەك بەخىرامان ئۇخلاۋاتقان بىدىيان خېنىمنىڭ كاسسىسىنى بوشقىنا چىمدىدى .

— ئانا !... — بىدىيان خېنىم چۆچۈپ ئويغىنىپ ، مەتكېرىمنى مەيدىسى بىلەن تۇرتۈپ ناز بىلەن ئەركىلىدى ، —

ئەسكىلىكىنى ! ئادەمنى چىمدىپ... قورقۇپ يۈرىكىم چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى !... تۇتۇپ باقسىلا مانا... ئات چاپقاندەك دۇكۇلدەپ كېتىپ باردۇ !...

مەتكېرىم ئۇنچىقمىدى . بىدىيان خېنىم ئۇنى قەستەن ئۇخلىغان بولۇپ جىم يېتىۋالدى دەپ قىياس قىلىپ ، بېشىنى تارتىپلا يۈزىنى مەيدىسىگە چاپلاپ ، ۋىلىقلاپ كۈلگۈنىچە :

ـــ ۋىيىش ، ما ئادەمنىك يېتىشمىنى... خۇددى ئانىسىنى ئېمىۋاتقان بوۋاقتەك !... ئەمچىكمىنى ئېمىۋالمىسلا جۇمۇ ! ـــ دەپ ئەمچىكىنى يۈزىگە سۈركىگىلى تۇرۇۋىدى ، مەتكېرىم ئۇنىك پاختىدەك يۇمشاق قوللىرىنى قوپاللىق بىلەن سىقىپ ، ئۇنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتەردى . بۇنداق بولۇشىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ مۇ باقمىغان بىدىيان خېنىم «ۋاي ـ جان !...» دەپ چىرقىرىغان پېتى قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى ـ دە ، يوتقانىنى تېپىشلاپ ئېچىۋېتىپ ، جالدىقىنى چالغىنىچە ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى . ئاغزى بېسىلماي سۆزلەيتتى :

ـــ چىرايلىق ئاشىق ھۆرلىقانىك ھالىنى !... مەندىن تو-يۇپ كەتكەن ئوخشىماملا ؟... بولاپتۇ ، ئوبدان گەپ ئىكەن... قوپسىلا ! بېزىرىپ يېتىۋەرمەي ، ئۆزلىرىگە يارايدىغانىنىك قېشىغا بارسىلا !... ھوي . مەتكېرىم ئاخۇن ، ئۆللىمۇ نېمە ؟ !

ـــ ئاچا ، سەن مەتكېرىم ئاكام بىلەن ياتتىڭمۇ ؟

بىدىيان خېنىم ئۇجۇقۇپ كەتتى . ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ ، ئۆزىگە بىر غېرىچ كەلگۈدەك ئارىلىقتا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان كەنجىنى كۆرگەندى .

ـــ كەنجىمۇ سەن ؟ ـــ دېدى ئۇ ، گېلىنى بىر كىم بوغۇۋالغاندەك خىرقىراپ . ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى .

ـــ چىچقىم كېلىپ كەتتى !...

ـــ ھۇ بېشىڭنى يەيدىغان شۇمقۇش ! قورقۇتۇپ جېنىمنى ئالدى ـ يا... ماڭ جۇگۇ ، باغقا چىقىپ يېرىلىپ كىر !...

ـــ قورقۇمەن...
ـــ ئاناڭ جالاپتىن قورقامسەن !؟
ـــ باغدا كوكاچ بار...
ـــ شۇنداق دېگەن ئادەم پوقنىڭ ئىسسىقىنى يەپتۇ ! قورق-ماي چىقىۋەر !... ھېلى بىكار ئىشتىنىڭغا چىچىپ سالسالڭ مەندىن كۆرگۈلۈكۈنى كۆرۈسەن !...

كەنجى «ۋارىدە» يىغلاپ ، جايىدىن قىمىرلىمىدى . سەل ھوشىنى تاپقان بىدىيان خېنىم ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئۇنى ئالداشقا كۆچتى :

ـــ ئوبدان ئۇكام ، گەپكە كىرىپ باغقا چىققاچ تۇر . مەن كىيىمىنى كىيىپلا كەينىڭدىن چىقىمەن . ماقۇلمۇ ؟

ـــ ئەمىسە ھازىرلا چىق جۇمۇ ، ئوبدان ئاچا !...

كەنجى شۇنداق دەپلا ئىشىك تەرەپكە ماڭدى . ئەمما ، دەلىز-گە چىقىپلا خىرتىلداپ يىغلىغىلى تۇردى . قارىغاندا ، كەنجى سىرتقا چىقمايدىغاندەك قىلاتتى . بىدىيان خېنىم : «دەلىزگە چىچىۋەر» دېمەكچى بولدى - يۇ ، دېمىدى . بۇ ئۇنىڭ كەنجى بىلەن تۇنجى قېتىم بىر ئۆيدە يېتىشى ئەمەس ئىدى . مەتكىرىم بىلەن بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا قورقۇپ تۇرۇپ چالا - پۇچۇق ئۇيناپ تويمىغان بۇ چوكان ئۆيدىكىلەر بىر يەرگە بېرىپ قونۇپ قالماقچى بولسا ، بىرەر باھانە تېپىپ بارغىلى ئۇنمای ، كەنجىنى «ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىمەن» دەپ ئېلىپ قالاتتى . كەنجىمۇ ئۇنىڭغا ئامراق ئىدى . دادىسى ئۆيدە قونمىغان كېچىلىرى دائىم ئۇنىڭ بىلەن بىر يوتقاندا ياتاتتى . ئەمەلىيەتتە ، بۇنداق كېچىلەر-دە ، بىدىيان خېنىم كەنجىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ، مەتكىرىم بە-لەن ئاشىنىۋازلىق قىلاتتى . تاڭ ئاتارغا يېقىن ، كەنجىنى ھاجەت-كە ئېلىپ چىقىش باھانىسىدە ئەتراپنى كۈزىتىپ ، مەتكىرىمنى يولغا سېلىۋېتەتتى . تېخى بەزىدە قەستەن يۆتىلىپ - چۈشكۈ-رۈپ ، كەنجىنى بىر نېمە دەپ ئەركىلىتىپ ، ئۇخلاۋاتقانلارنى

ئويغىتىپ ، ئۆزىنىڭ كەنجىگە نەقەدەر كۆيۈنىدىغانلىقىنى بىلدۈ-
رۈپمۇ قويماتتى . شۇڭا بۇ ئائىلىدە ھېچكىم ئۇنىڭ شۇ قەدەر
«سۈيۈق»لىقىنى سەزمىگەن ، ھەتتا گۇمانمۇ قىلمايتتى . مانا
بۇگۈن كەنجى ئۇنىڭ ئاشنىسى بىلەن بىر يوتقاندا ياتقىنىنى
كۆرۈپ قالدى . تېخى : «مەتكېرىم ئاكام بىلەن ياتتىڭمۇ ؟» دەپ
سورىدى . ئەتە بۇ گەپنى چوقۇم يا ئانىسىغا ، يا دادىسىغا دەيدۇ .
ئۇ چاغدا...

بىدىيان خېنىم ئانىدىن تۇغما ھالەتتە ئولتۇرغان بولسىمۇ ،
نېمە ئۈچۈندۇر ھەممە يېرىدىن پۈرقىراپ تەر ئۆرلەشكە باشلا-
دى . بېشى قېيىپ ، كۆڭلى ئاينىۋاتاتتى . ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇرا-
سىغا توختىتىلغان تەكى مەشكە كەپلەپ سېلىنغان ئوتۇن ئاللا-
قاچان كۆيۈپ بولغان بولسىمۇ ، ئىچىدىكى چوغ يالىلداپ تۇراۋا-
تتى . يوغان ئەينەكلىك تۇڭلۇكتىن قىيپاچ چۈشكەن ئاي نۇرى
ئۇدۇللا ئۇنىڭ ئاپئاق تېنىگە سىڭىپ كېتىپ باراتتى . دەلىزدە
كەنجىنىڭ خىرتىلدىشى ، يېنىدا مەتكېرىمنىڭ پۇشۇلدىشى...

كەنجىنى قانداق ئالداش ، ئاغزىنى قانداق «دۇملەش» غە-
مىدە خۇددىنى يوقىتايلا دەپ قالغان بىدىيان خېنىم ئاخىر ئەپچىل
بىر چارە تاپقاندەك بولدى ـ دە ، ئېڭىشىپ مەتكېرىمنىڭ قۇلـ
قىغا پىچىرلىدى :

— مەتكېرىم ئاخۇن...

— ھە ، نېمە دەيلا ؟ — مەتكېرىمنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭكىـ
دىنمۇ پەس ئىدى .

— مەن ئاۋۇ شۇمنى يېرىلدۇرۇپ كىرگۈچە ، سىلە سارا-
غا كىرىپ تۇرۇپ تۇرسىلا .

— نېمىشقا ؟

— بايا ئۇنىڭ نېمە دېگىنىنى ئاڭلىغانلا ؟

— ئاڭلىدىم... قانداق دەيلا ؟

— مەن قايتىپ كىرىپ چىراغنى يېقىپ ، ئۇ شۇمنى

سىلىنىڭ ئۆيده يوقلۇقلىرىغا ئىشەندۇرمىسەم ، ئۇ شۇم ئەتىلا دادىسىغا دەيدۇ...

— ماقۇل . مەن هازىرلا...

مەتكىرىم يوتقاندىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى . بىدىيان خېنىم ئورنىدىن قوپۇپ ، كىيىمىنى ئىزدەۋېتىپ نېمىگىدۇر پۇتلاشتى - دە ، دۆگۈجۇپ بېرىپ بىلىكى مەشىنىڭ كارنىيىغا تەگدى . ئۇ «ۋاي... » دەپ چىرقىراپلا مەتكىرىمنىڭ پۇتىغا دەسسەپ ئوڭدا چۈشتى . هېلىمۇ ياخشى ، مەتكىرىمنىڭ گەۋدىسى توسۇپ تۇر-غاچ ، كاناي ئۇنىڭ ئۇستىگە چۈشمىدى . مەتكىرىم كانايىنى كۆ-تۈرگىنىچە چۈراپ ئورنىدىن قوپتى . شۇ چاغ :

— ئاچا !... — دەپ يۈگۈرۈپ كىرگەن كەنجى ئۆزىنى بىدىيان خېنىمنىڭ ئۇستىگە ئاتتى - دە ، هۆركىرەپ يىغلىغىلى تۇردى...

كۆزىنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە يۈز بەرگەن بۇ ئىشلار مەتكىرىم-نى سارىڭ قىلىۋەتتىمۇ ياكى نىيىتى ئەسلى شۇنداقمۇ ؟ ئۇ پاختىلىق تونىنى يېپىنچاقلاپ ، كەنجىنى بىدىيان خېنىمنىڭ ئۇستىدىن يۇلۇپلا ئالدى - دە ، ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇپ كۆتۈر-گەن پېتى سىرتقا ئېلىپ ماڭدى . ئۇ قايتىپ كىرگەندە ، بىدىيان خېنىم تېخىچە ئېسىنى يىغالماي ئولتۇراتتى .

— كەنجى قېنى ؟ — هاسىراپ كىرىپ كەلگەن مەتكىرىم ئىشىكنى يېپىۋاتقاندا ، بىدىيان خېنىم ئاسۇقۇپ سورىدى ، — ئۇنى يالغۇز قويۇپ كىرلىمۇ نېمە ! ؟

— كاچكۇلغا تاشلىۋەتتىم...

مەتكىرىم لاغىلداپ تىترىگەن پېتى بىدىيان خېنىمغا چاپ-لاشتى .

— ۋىيەي ، نېمە دەيدۇ ماسارىڭ !... — ئەندىكىپ كەت-كەن بىدىيان خېنىم بىر تەرەپتىن كۈچىنىڭ يېتىشچە تېپچەك-لەپ ، ئۇنىڭ قوللىرىدىن بوشىنىشقا تىرىشسا ، يەنە بىر تەرەپ-

تىن ، ئۇنى «چاقچاق قىلىۋاتىدۇ» دەپ قىياس قىلىپ ، ئۇنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇپ ئەركىلەيتتى ، ـــ چاقچاق قىلمىسلا ، ئۇنداق... ھېلى كىرىپ قالسا ، گېپىمگە كىرمىگەنگە تويۇدىغان ئىش چىقىدۇ... قويسىلا ، ئىتتىك سارايغا كىرىۋالسىلا ! ئۇنى ئۇخلىتىۋېتىپ . ئويىنىساقمۇ ـ چا...

ـــ ئۇ كىرەلمەيدۇ . ئاللىقاچان ئۆلدى...

ـــ ھە !...

بىدىيان خېنىم «پاكىتىدە» يىغلىۋەتكەنىدى ، مەتكېرىم ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ ئاستىغا باستى ۋە نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئالدىراش چۈشەندۈردى . بىدىيان خېنىم دەسلەپ قايىل بولماي خېلى تىركەشتى . كېيىن ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان بىلەنمۇ كەنجىنى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە ، دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، تەقدىرگە تەن بېرىش نىيىتىگە كەلدى ؛ يەنە بىر جەھەتتىن ، مەتكېرىمگە تاپا ـ تەنە قىلىۋەرسە ، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئۆزىنىڭ تەقدىرىمۇ كەنجىنىڭكىدەك بولۇشىغا كۆزى يەتكەنىدى .

ـــ قورقمىسلا ، ـــ دېدى مەتكېرىم ئۇنىڭ ئاغزىنى قويۇۋېتىپ ، ـــ مەن ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم . غوپۇر ھاجى سىلىنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ...

ـــ ھەممىنى ئويلاپ قويۇپتىمىش !... ـــ بىدىيان خېنىم يۈزىنى يانغا بۇراپ خىرتىلدىغىلى تۇردى ، ـــ سىلىغۇ بۇ يەردىن چىقىپلا جانلىرىنى ئېلىپ بىر يەرگە قاچالا ، مەن قانداق قىلىمەن ؟ «بالامنى نېمە قىلدىڭ ؟» دەپ سوراقتا تارتسا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمەن ؟ !...

ـــ نېمانچە تەتۇرلۇك قىلىدىغانلا ؟ قورقمىسلا دېدىمغۇ ! ھېچ ئىشنى بىلمىگەن كىشى بولۇۋېلىپ : «مەن ئۇخلاۋاتقاندا ، ئۆندەرەپ قوپۇپ كۆلگە بېرىپ قالغان ئوخشايدۇ...» دەپ تۇرۇۋالسىلا ، سىلىگە ھېچقانداق گۇناھ ئارتالمايدۇ...

ئىش مۇشۇنداق پۈتتى . ھېچكىممۇ بىدىيان خېنىمدىن گۇ-
مانلانمىدى . لېكىن ، ئۇ قاتتىق قورقۇپ كەتكەچ ، ھەپتىدەك
تەكشىيە تۈتۈپ يېتىپ قالدى . غوپۇر ھاجىم باي ئۇنىڭ چۆرۈسىدە
پەرۋانە ئىدى . كەنجىنىڭ پىراقىدا بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى
قان بولغان بۇۋىسارە خېنىممۇ ئۇنىنى ئۆچۈرۈشكە مەجبۇر بولدى...

ئاشۇ ۋەقەدىن كېيىن ، مەتكېرىم بىدىيان خېنىمغا خالىغان-
چە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان بولدى . ئايدەك ھۆسنى ، گۈلدەك
جىسمىدىن خالىغانچە ھۇزۇرلانغاندىن تاشقىرى ، ھېلى ئۇنى ،
ھېلى بۇنى تەلەپ قىلاتتى . بەزىدە يېلىنسا ، بەزىدە كەسكىن
بۇيرۇق قىلاتتى . بىدىيان خېنىم سەل تىرەجىسە ، مەتكېرىم
كەنجىنىڭ ئۆلۈكىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قوياتتى . ھەتتا :
«بىدىيان خېنىمنىڭ كەنجىنى كاچكۇلغا تاشلىۋەتكىنىنى ئۆز
كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ، دەپ گەپ تارقىتىمەن...» دەپ تەھدىت
سالاتتى . بارا - بارا ، ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم ئويناش بىدىيان
خېنىمغا ناھايىتى قىممەتكە توختايدىغان بولدى . ئەلۋەتتە ، ئۇ-
نىڭغا بېرىدىغان ئۇستەكىنى ھەرخىل يوللار بىلەن ئېرىدىن ئالاتـ-
تى . ئېرىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى دەپ ھېچنەرسىنى ئايمايتتى...

مەتكېرىم بىدىيان خېنىم بەرگەن ئۇستەك بىلەن ئۆيلەندى .
خوتۇن - بالىلىرىنىڭ كىيىم - كېچەك ، يېمەك - ئىچمىكىنىڭ
خېلى كۆپ قىسمى بىدىيان خېنىمنىڭ ئۇستىكى ئىدى . كۈنلەر-
نىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئىش بىدىيان خېنىمغا قاتتىق هار كېلىش-
كە باشلىدى . ئويناشقىمۇ تويدى . ئىلگىرىكى ھەۋەس ،
خۇلق - نازلىرىنىڭ يۇزدىن ، مىڭدىن بىرىمۇ قالمىدى . مەتكې-
رىم بىلەن بىللە بولغاندا ، ئۆزىنى كىملا ئاستىغا بېسىپ ،
ئەيلەپ چەيلىسە بولىۋېرىدىغان ئەسكى پوستەك تېرىگە ياكى
كىملا ئاستىغا سېلىپ ئولتۇرسا - ياتسا بولىۋېرىدىغان رەزگى
كۆرپە - يوتقانغا ئوخشىتىپ ، يۇرىكى قان يىغلاپ كېتەتتى .
مەتكېرىم نېمىلا قىلسا ھېچقانداق ئىنكاس قايتۇرماي ، جاز-

سىز ـ ھېسسىياتسىز رېزىنكە قونچاقتەك جىمجىت تۇرۇپ بېرەتتى . ئۇ نەپسىنى قاندۇرۇپ كۆزدىن يوقالغاندا بولسا ، «ئۇھ» دېگۈدەك ھالى قالمىغۇچە ئېسەدەپ يىغلاپ كېتەتتى . بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئارا كۈندە ئالتە قېتىم «بەر ـ بەر» دەپ قىستىشى ؛ دېگىننىنى بەرمىسە ، ئىتنى سىلكىگەندەك سىلكىشلىرى ؛ تۇگمەس تەھدىت ـ پوپوزلىرى بىدىيان خېنىمنى جېنىدىن جاق تويغۇزغاندى . بۇنىڭسىزمۇ ، كەنجىنىڭ ئۆلۈمى بىلەنلا ئىچىگە قورقۇنچ چۈشۈپ كەتكەن بىدىيان خېنىم ئۇنىڭدىن ئەزرائىلدىن قورققاندەك قورقۇدىغان ؛ ئۇنىڭ ئۆزىنى كۆرۈش تۇگۈل ئېتىنى ئاڭلىسىمۇ ئەت ـ جانى تىكەنلىشىپ ، پوقتىن سەسكەنگەندەك سەسكىنىدىغان بولۇپ قالغاندى . كەنجى چۈشىدىن چىقمايتتى . بەزىدە كۈپكۈندۈزدە كۆزلىرىگە كۆرۈنگەندەك بولۇپ ، ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولىشىپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشاتىتى ، يىغا تۇتاتتى ، كېچىلىرى تۈزۈك ئۇخلىيالماي يۇلتۇز سانايتتى ، ئۇنسىز نىدا قىلىپ ، تەڭرىدىن گۇناھىنى تىلەيتتى . كۆزلىرى ئىلىنسىلا ھەرەڭ ـ سەرەڭ چۈشلەرنى كۆرۈپ ، ئۈيقۇسى ئۇيقۇ بولمايتتى . يېگىنى چىرايىغا چىقماي ئورۇقلىغىلى ، سارغايغىلى تۇردى . كۈلكە ـ تەبەسسۇمى ئۆچتى ؛ چاچقۇن ، يىغلاڭغۇ ، يامانلىغاق بولۇپ قالدى . قىلدىن قىيىق كەتسىلا قەشقەرگە كېتىۋېلىپ ، قايتىپ كەلگىلى ئۇنمايتتى . «خېتىمنى ئالىمەن» دېسە ، دادىسى ئاخۇن ھاجىم : «ئۇ ئۆيدىن ئۆلۈكۈڭ چىقىدۇ ، تىرىكىڭ چىقمايدۇ» دەپ گەپ يېمەيتتى . چۈنكى ئۇنىڭ دادىسى ھەج سەپىرىدىن قايتىشىدا قاراقچىلارغا ئۇچراپ قېلىپ ، جىمى ۋەجىدىن ئايرىلىپ بومباي كوچىلىرىدا تېنەپ يۈرگەندە ، غوپۇر ھاجىم بايىنىڭ دادىسى ئەسرا ھاجىم «ھىندى»غا ئۇچراپ قېلىپ ، ئۇنىڭ كارۋىنىغا ئەگىشىپ قەشقەرگە كېلىۋالغان . ئەسرا ھاجىم يول بويى ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغاندىن تاشقىرى ، بەش قېچىر مالنى نىسىي بېرىپ ،

ئۇنى «تىرىلدۈرۈپ» قۇيغان . ئاردىن بىرەر يىل ئۆتۈپ ، ئەسرا ھاجىم شېكى شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ ، قەشقەر شەھەرىدىكى كاتتا كارۋان سارىيى بىلەن ساراي ئەتراپىدىكى دۇكانلىرى نىسەن[1] گە ئېلىنغان ، ئاخۇن ھاجىم «ۋاپاغا ۋاپا قىلىش» ئۇچۇن ، غوپۇر ھاجىم بىلەن بولغان باردى ـ كەلدىنى قويۇقلاشتۇرغان . غوپۇر ھاجىم قەشقەرگە كەلسىلا ، ئۇلارنىڭ ئۆيىگە چۈشكەن ؛ ئۇلارمۇ قۇمسارايىنى «قوغۇنلۇق يولى» قىلىۋالغان ھەم ئاردىن 10 يىل ئۆتۈپ يالغۇز قىزى بىدىيان خېنىم 15 ياشقا كىرگەندە غوپۇر ھاجىمغا كىچىك خوتۇنلۇققا بەرگەن . بۇنىڭغىمۇ ئۇچ يىل بولدى . نېمە ئۇچۇندۇر بىدىيان خېنىم تۇغمىدى . ئۇنىڭچە بولسا ، بىدىيان خېنىم تۇغسىلا بېغىر بېسىپ قالاتتى...

بىدىيان خېنىم ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا ئىلىشىپ قالغان ناتۇۋان كېپىنەكتەك تىپىرلاپ يۇرگەن كۈنلەردە ، ئاتا ـ ئانىسى كەينى ـ كەينىدىن ئالەمدىن ئۆتتى . ئىگە ـ چاقىسىز قالغان بۇ چوكان لېۋىنى چىشلەپ ، تەقدىرگە تەن بېرىشكە مەجبۇر بولدى . «جاھان ئۆزگىرىپ» ، «بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش سىياسىتى» تەشۋىق قىلىنىشقا باشلاش بىلەنلا بىدىيان خېنىمغا يېقىنباشتىن جان كىردى ۋە يەر ئىسلاھاتىنىڭ ئاخىرىدا قەشقەرگە بىر كېتىۋېلىپلا ، قۇمسارايغا ئىككىنچى ئاياغ باسمىدى . ئېرىمۇ چوڭ خوتۇنىغا تۇيدۇرماي ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئالتۇن ـ كۈمۈش بېرىپ رازى قىلدى . بىراق ، مەتكېرىم ئۇنىڭغا قەشقەرىدىمۇ ئارام بەرمىدى . بىدىيان خېنىممۇ بوش كەلمەي ، «ئالاي» دەپ گەپ ئاچقان ئەرلەرگە «ياق» دېمەي تېگىۋەردى . ئەرلىرىنىڭ بەزىسىگە ئۇنىڭ تېنى «سوغۇق كېلىپ» ئۆلسە ، بەزىسى «تۇغمىدىڭ» دەپ كەشىنى توغرىلاپ قويدى ، يەنە بەزىدىن

---

① نىسەن — مۇسادىرە قىلىش .

ئۆزى بەزدى . قارىغاندا ، بىرەر ئەر بىلەن مەڭگۈ بىللە ئۆتەلەيدى-
غاندەك قىلمايتتى . ئاخىر ، لەڭپۇڭچىلىق كارخانىسىنى چۆرۈيدىغان شەمسىبانۇخان سەتەڭگە «تەگدى» ھەم لەڭپۇڭچىلىق كارخانىسىغا ئەزا بولدى . ئەمدى ئۇ خالىسا ئەرلەر بىلەن ، خالىسا ئاياللار بىلەن ئويناياتتى . ھەممىسىدىن دۆڭ ـ دۆڭ يۇلۇپ ئالاتتى . كىيىشى ئېسىل ، يېيىشى ئېسىل ، خەجى چوڭ ئىدى . مەتكېرىم بېزىرىپ بوسۇغىسىدا پەيدا بولسا ، بىرەر كېچە ئۆيىدە قوندۇراتتى ـ دە ، قايتىدىغان چاغدا : «كارخانىدىن قولۇمغا بىر نەرسە تەگمىدى» دەپ ھال ئېيتىپ ، 2 — 3 كوي كىرا پۇلى تۇتقۇزۇپ قويىاتتى ياكى قۇرۇق قول ئۇزىتىۋېتەتتى . مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئۇنىڭ بېشىغا بالا بولدى . شەھەر كوچىلىرىنى ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلىنىش ، «ئېرى»نىڭ ئۆلۈمى ، «خوتۇن»لىرىنىڭ پىپەن يىغىنلىرىدىكى ئاشكارا شىكايەتلىرى ؛ كوچا باشقارمىسى ، ئاھالە كومىتېتىنىڭ تاملىرىغا چاپلىۋەتكەن چوڭ خەتلىك گېزىتلىرى ئۇنىڭغا قەشقەرنى ھارام قىلدى . بۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ يالىقىنى يالاپ ، تاپقىنىنى ئۇنىڭ ئېتىكىگە تۆكمىسە كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيدىغان بايۇەچچىلەر ئۇياقتا تۇرسۇن ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ دىدارىغا قارىماس بولۇۋالدى . ئەكسىچە ، ئۇنىڭ «داڭقى»نى ئاڭلىغان بەزى ئويۇنپەرەس ياش ئەر ـ ئاياللار ئىزدەپ ـ سوراپ لەڭپۇڭچىلىق دۇكىنىغا كېلىپ ئۇنى «ئېكسكۇرسىيە» قىلىپ كېتىدىغان بولدى . بۇنى ئاز دەپ ، ھەممە يەردە ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا ئۇنىڭ گېپى ؛ ئۇنىڭ شەنىگە ياغدۇرۇلۇۋاتقان لەنەت ـ نەپرەت...

بىدىيان خېنىم كۈندۈزلىرى بۇ ئىشلارنى چېۋىقىغا ئالمايۋاتقان ، ھەتتا نامى پۈتۈن قەشقەرگە تارالغىنىدىن پەخىرلىنىۋاتقاندەك ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ يۈرگىنى ، گەپنى پوجاڭزىدەك قىلىپ ھېچكىمنى ئېغىز ئاچقۇزمىغىنى بىلەن ، كېچىلىرى ئىشك ـ تۆڭلۈكنى مەھكەم دۈملەپ ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغ-

لاپ چىقاتتى . ئارىلاپ - ئارىلاپ تۇپراق بېشىغا چىقىپ ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئەرۋاھى بىلەن يېرىم كۈنلەپ - يېرىم كۈنلەپ مۇڭدىشاتتى ، دەرد تۆكەتتى . ئۆزىنى قېشىغا ئېلىپ كېتىشىنى ئىلتىجا قىلاتتى... «تارقاقلاشتۇرۇش» گېپى ، مەتكىرىمنىڭ توي قىلىش تەلىپىنى قويۇشى ئۇنىڭ ئۈمىد شامىنى قايتا يانداۋردى . ئۆيىنى ھۆكۈمەتكە سالتتى - دە ، بۇ يەرگە كەلدى .

ئويناش ، ئويناش ، ئويناش !... پەقەت مەتكىرىم بىلەنلا... بىر يىل بىلىنمەيلا ئۆتۈپ كەتتى . مەتكىرىمنىڭ ئابرۇيى ئۆستى ، ئۇلى چىڭىدى ، ئۆيلەندى ، پەدىسىمۇ كۆپەيدى . ئەمدى ئۇ بىدىيان خېنىم بىلەن ئويناپ قانائەتلەنمەيدىغان بولدى ، سەھرانىڭ «قىغ پۇرايدىغان» چوكان - جۇۋانلىرىنى يارىتمايدىكەن . بىدىيان خېنىمنى شەھەرنىڭ «ئەترە پۇرايدىغان» نازىنىنلىرىنى چىللاپ كېلىشكە قىستىدى . بىدىيان خېنىم دەسلەپ تىركىشىپ بېقىۋىدى ، «دېگىنىمنى قىلمايدىكەنسەن ، بەش خىل ئۇنسۇرلار قاتارىدا نازارەت ئاستىدا تېزەك تېرىسەن ! » دەپ پوپوزا قىلدى . ئۇ شەرتسىز شۇنداق قىلالايتتى . بىدىيان خېنىم قورقتى . دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، بۇنىڭغىمۇ كۆندى . «كانايچىدىن يەل كەتتى» دېگەندەك ، مەتكىرىمدىن تۇتام - تۇتام پۇل ئېلىپ قەشقەرگە باردى - دە ، تونۇش دەللال چوپقەتلىرى ئارقىلىق «تىرناقتا توختايدىغان» گۈزەللەرنى نۆۋەت بىلەن ئەكېلىپ ، مەتكىرىمنىڭ «ھاجىتىنى راۋا» قىلدى . دەسلەپ بىرى بىلەن ئوينايدىغان مەتكىرىم بارا - بارا ئىككى - ئۈچنى قاتار قىلىپ ئوينايدىغان ، زىكرۇللا قاتارلىق يېقىنلىرىنى باشلاپ كىرىپ ، ئېيىقتەك يالىڭاچ بولۇپ تاڭ ئاتقۇچە - تاڭ ئاتقۇچە نەغمە - ناۋا قىلىشىپ ، ئىچكۈلۈك ئىچىشىپ ، چوكانلارنىڭ تۆپىسىدە ئېغىناپ ، ئادەم تۆگۈل ھايۋانمۇ قىلمايدىغان سەت قىلىقلارنى قىلىشىدىغان بولىدى . پۇل دېگەننى قەغەزدەك چاچاتتى . بىدىيان خېنىم پەگاغا چۈشۈپ قالغان بولۇپ ، ئۇنى ئىشىك بېقىش ، تاماق ئېتىشتىن

بۆلەككە سالمايتتى...

— ئۇچ يىل بولدى ، كۇنۇم مۇشۇ ! — دېدى بىدىيان خېنىم قار ـ يامغۇردەك تۆكۈلۈپ . ھازىر ئۇ بۇنىڭدىن يېرىم سائەت ئىلگىرىكى ئۆزىگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى ، — خۇدايىم گۇۋاھ ، ئۇچ يىلدىن بېرى ، ھېچقانداق ئەر كىشى قولۇمنىڭ ئۇچىنى تۇتۇپ باقمىدى... مەتكېرىم دېگەن لۇكچەك قىپقىزىل يالغان سۆزلەپتۇ ! مەن ئۇنىڭ بىر پۇتىنىمۇ كۆرمىدىم... ھەممىسىنى ئاشۇ جالاپلارغا خەجلىدى . ئىشەنمىسىلە شۇلاردىن سوراپ باقسىلا ! ھەممىسىنى ئالدىلىرىغا ئەكېلىپ بېرەلەيمەن !...

بىدىيان خېنىم دەمدەردەك «ھۇق» تارتىپ بىر ھازا يىغلىدى . يۈزلىرى ناغرىدەك ئېسىلىپ ، ياشتىن ئالىپاساق بولۇپ كەتتى . «شۇلۇك ـ شۇلۇك» قىلىپ بۇرنىنى تارتاتتى . قوللىرى يېشىنى ، پوتلىسىنى ئېيتىپ بىردەممۇ جىم تۇرمايتتى . مىشىلداۋېتىپ :

— مەن ھازىر بەش ۋاخ نامازنى ئوقۇيمەن . كېچە ـ كۈندۈز خۇدايىمدىن كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمنى تىلەپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىمەن... — دەپمۇ ئۇلگۈردى .

توختى تۇر تاكى ئۇ يىغلاپ ھېرىپ ، «ئۇ ـ ھ ـ ھ» دەپ سوزۇپ بىر تىنىپ ، ئۆزىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلگەنگە قەدەر كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنىڭغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇۋېرىدى . ئىككىيلەننى بىر جۇپ شىرە ئايرىپ تۇراتتى . بىرى ئۇنىڭ ، بىرى مەتكېرىمنىڭ خىزمەت شىرەسى ئىدى . مەتكېرىمنىڭ ئورۇندۇقىدا بىدىيان خېنىم ئولتۇرۇپتۇ . مەشكە ئوت يېقىلمىغاچ ، ئىشخانا سوغۇق ئىدى . توختى تۇر سوغۇققا كۆنۈكمۇ ياكى ھەربىيچە جۇۋۇسىدىن سوغۇق ئۆتمەمدۇ ؟ مەشىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغاندەك بەخىرامان ئولتۇراتتى . ئەكسىچە ، بىدىيان خېنىم گېپىنى توختىتىش بىلەنلا سۈغا پىشىلغان مېكىيانداەك شۇمشىيىپ ، قوللىرىنى پاختىلىق چېپەرقۇت پالشوپكىسىنىڭ

يېڭگه تىقىۋالدى . تىنىقى ئىتتىپ ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىتـ
رەشكه باشلىدى . كۆز قارچۇقلىرى توختىماي پىلدىرلاپ ، ھېلى
توختى تۇرغا ، ھېلى قەيەرگىدۇر ئايانچىلىق تىكىلەتتى . كېـ
يىن ، بېشىنى بىر ئېگىۋالغىنىچە ئىككىنچى ئۇستۇن قىلمىدى .
ـــ سىزنى مەتكېرىم بىلەن يۇزلەشتۇرسەك ، مۇشۇ گەپلىـ
رىڭىزنى ئۇنىڭ ئالدىدىمۇ دېيەلەمسىز ؟
توختى تۇرنىڭ بۇ سوئالى بىدىيان خېنىمنى بۆلەكچە جانلاندـ
دۇرۇۋەتتى :
ـــ دەيمەن ! ـــ دېدى ئۇ كېسىپلا ، ـــ مېنى دېيەلمەسـ
مىكىن دەپ غەم قىلىۋاتاملا ؟ خاتىرجەم بولسىلا ! كۆزىنىڭ
ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ دەيدىغانىنى دەپ ـ دەپ ، يۇزىگە «شالاققـ
دە» بىرنى تۇكۇرۇۋۇالمىسام ، ئۆلسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ دېسـ
لە !... ئاز تارتتىممۇ بۇ دەردنى ؟ ! ئەمدى خىجىل بولغۇدەك ،
يوشۇرغۇدەك ھېچنېمە قالمىدى !... مۇشۇ قېتىم دەپ ـ دەپ
ئىچىمنى بوشىتىۋالمىسام ، يەنە قاچان دەيمەن ! ؟ ئەگەر رۇخـ
سەت قىلسىلا ، قاشلىرىدىن چىقىپلا ، ئالدىمغا ئۇچرىغان ھەممە
ئادەمگە ئۆزۈم بىلەن مەتكېرىمنى سازايى قىلمايدىغان بولسام
ئىتنىڭ بالىسى بولۇپ كېتەي !...
بىدىيان خېنىمغا مەتكېرىم بىلەن يۇزلىشىش نېسىپ بولـ
مىدى . دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ئىكەن : مەتكېرىم چىشـ
لىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ تەن ئالدى . بىدىيان خېنىم بىلەن
مەتكېرىم ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاق يىل داۋام قىلغان سىرلىق
مۇھەببەت پاجىئەسىنى توختى تۇر قاتارلىق بىرنەچچە مۇناسىۋەتـ
لىك كىشىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمىدى...

* * *

سوپۇر ئاخۇن قويۇپ بېرىلگەندە ، گۈلزارنىڭ تۇغۇتى يېـ

قىنلاپ ، بۇگۈن ـ ئەتىلىك بولۇپ قالغانىدى . سوپۇر ئاخۇنۇنىڭ يېڭى مېھمانىنى ئەسكى كەپىگە «باشلىغۇسى» كەلمىدى . مۇددد-ئاسىنى تۆلەندى «داجەي»گە ئېيتىۋىدى ، ئۇ پۇتۈن دادۇينى كەينىگە سېلىپ بىر كۈن پالاقلاپ ، سوپۇر ئاخۇنۇنىڭ يېڭى ئۆيىنىڭ تۆرىنى تۆر ، پەگىرىنى پەگا قىلىپ بەردى . يېڭى ئۆي يېڭى مېھمانىنىڭ پىنھاندا تۇرۇۋېرىشىنى خالىمىدىمۇ ياكى ئىلا-ھى قىسمەت شۇنداقمۇ ؟ ئۆي كۆچۈرگۈچىلەرنى رەھمەت ـ ته-شەككۈر بىلەن ئۇزىتىپ ئەمدىلا ئۆيگە كىرگەن گۈلزار مەشنىڭ تېگىنى كولاپ ، لىق بىر كۈرەك كۆمۈرنى سېلىپ تۇرۇشىغا ، شۇنداق قاتتىق تولغاق تۇتتىكى ، ۋاي ـ ۋايلىغىنىچە ، تۇرغان جايىغىلا ئولتۇرۇپ قالدى .

ـــ ئىتتىك بولسىلا ! ـــ دېدى ئۇ ئىككى چىلەكتە لىق سۇ كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلگەن سوپۇر ئاخۇننى كۆرۈپلا چىشلىرى ئارىسىدىن ، ـــ تۇغۇت ئانىسىنى چاقىرىپ كەلسىلە !...

ـــ ھە !... ـــ سوپۇر ئاخۇنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ ، كۆزلىرى چەكچەيدى . چېلەكلەرنى دېرىزە تۈۋىگە قويدى ـ دە ، مەست ئادەمدەك دەلدەڭشىپ مېڭىپ گۈلزارنىڭ قېشىغا كەلدى . ـــ تۇغدىغاندەك تۇرامىلا ؟

ـــ ھەئە ، شۇنداق ئوخشايدۇ... ئۇ ـ ھ ـ ھ... ئوبدان سوپۇر ئاخۇن ، ئىتتىك بولسىلا !... ۋايجان !... ئىم...

گۈلزار سوزۇپ ئىڭراپ ، يىلاندەك تولغىنىپ كەتتى . كۆز قارىچۇقلىرى غەلىتە پىلدىرلاپ ، چېكىسىدىن ماشتەك ـ ماش-تەك تەر ئۆرلەپ كەتكەندى . ئەلپازىدىن ھازىرلا ئۆزىنى يەرگە ئېتىۋېتىدىغاندەك قىلاتتى . ھودۇققىنىدىن پۇت ـ قوللىرىدىن ماغدۇر كەتكەن سوپۇر ئاخۇننىڭ ئۇنى بۇ ھالدا تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كەتكۈسى كەلمىدى . گۈلزار داق كىگىز ئۈستىدە ئاياغ-لىرىنى ئۇزۇن سۈنۈپ ، ئىككى قولى بىلەن يەرنى تىرنگەن ھالدا كەينىگە قاتىپ ئولتۇراتتى . تولغاق ئازابىغا چىدىماي

شۇنداقلا مىدىرلايدىغان بولسا ، بىرەر ئەزاسىنى مەشكە يېقىۋېلىشى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى .

ـــ سىلىگە ئورۇن سېلىۋېتىپلا باراي ، ـــ دېدى سوپۇر ئاخۇن ۋە يوتقان ـ كۆرپە ئېلىش ئۈچۈن مەرەپ تەرەپكە ماڭدى .

گۈلزار : «سىلە كېتىۋەرسىلە . ئورۇننى ئۆزۈم سالىمەن» دېمەكچى بولغانىدى ، ئۈلگۈرەلمىدى . سوپۇر ئاخۇن ئالدىرىغىنىدىن مەرەپتىكى يوتقان ـ كۆرپىنى بىرلا تارتىپ ئۆرۈۋەتكەنىدى . گۈلزار لېۋىنى چىشلەپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى . سوپۇر ئاخۇن دەل مۇشۇ كۈنگە ئاتاپ تىكىلىپ ، مەرەپنىڭ ئاستىغا يېغىپ ساقلانغان نېلۇپەر گۈللۈك پەتچە يوتقان ـ كۆرپىنى ئۆينىڭ تۆرىگە سالدى ـ دە ، گۈلزارنىڭ ئۇنىمىغىنىغا ئۇنىماي ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ ياتقۇزدى ۋە ئۇنىڭ پېشانىسىگە ئېزىپ سۆيۈپ قويۇپ :

ـــ مەن ھازىرلا كېلىمەن ، ـــ دېگىنىچە تاشقىرىغا ئۇچىتتى...

گۈلزار تۇن تەڭدە يەڭگىدى . بالا قىز ئىدى . تۇغۇت ئاندىسى ئۇنىڭ كىندىكىنى كېسىۋاتقاندا ، ئەر ـ خوتۇنلىنىڭ كۆزلىرى تۇنجى قېتىم ئۇچرىشىپ ، چىرايىدا تىل بىلەن تەسۋىرلىگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئىللىق تەبەسسۇم ئەگىدى . بۇ تەبەسسۇم زادى نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىلا چۈشىنەتتى...

دەل شۇ چاغ ، تەبىئەت مۇشۇ دەقىقىنى مۇبارەكلەپ ، ئانا زېمىننى ئاق يۆگەككە يۆگىمەكچى بولغاندەك ، ئۆزىنىڭ تۇنجى قارىنى سېخىيلىق بىلەن تۆكمەكتە ئىدى .

قىل ئۇستىدە...

1975 ـ يىل ، قاراقىش .

بۇ يىل قار ھەرقانداق بىر يىلدىكىدىن ئاز ياغدى . لېكىن ، قۇرۇق سوغۇق جاندىن ئۆتىدۇ . بۇلاق ، زەيكەش سۇلىرىمۇ تارتىلىپ كەتكەن . سوقا ، تۇگمەنلەرنىڭ يېرىمى دېگۈدەك ئايلىنىشتىن توختىغان . ئۆي ـ ئۆيدىن يارغۇنچاقنىڭ غۇلدۇرلىغان ، يەر سوقىسىنىڭ گۈپۈلدىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . ئاچلىقتىن ئۆلەي ـ ئۆلەي دەپ قالغان ئاق قۇشقاچلار قىغ دۆڭلىرى ، ئوغۇت تەرگۈچىلەر تېرىشكە ئۇلگۈرمىگەن تېزەكلەرنى چوقۇلاش بىلەن بەنت . كاتاڭ ھارۋا يولىنىڭ ئىككى بېشىدىن تەڭلا كەلگەن ئىككى ئېشەك ھارۋىسى بىر دۆڭە تېزەكنى چۆرىدەپ توختماي ۋىچىرلىشىۋاتقان قۇشقاچ توپىنى ھۇركىتىۋەتتى .

ـــ ھوي ، سىراجدىن ئاخۇن ، نەدىن كېلىشلىرى ؟

ـــ ناھىيىدىن كېلىشىم ، ـــ ئىككى ھارۋا تەڭلا توختىدى . ئېشەكلەر بىر ـ بىرىدىن ھال سوراشقاندەك ، تۇمشۇملىرىنى تەگكۈزۈشتى ـ دە ، پۇشقۇرۇشتى ، ـــ ئۆزلىرىچۇ ، نەگە ماڭلا ؟

ـــ ناھىيىگە كېتىۋاتىمەن . نەۋرەمنى ئەپىراس قىلغان ئەمەسمىدى ؟ شۇنى يوقلاپ كېلەي دەپ مېڭىشىم .

ـــۋاخچە قاپلىغۇ ؟ چۇش بولغاندا...

ـــ ھەي... نېمىسىنى دەيلا... تۆلەندى دادۇيگە يىغىن دەپ سولىۋېلىپ ، مۇشۇ چاغنى قىلىۋەتتى . ۋاخ قالسامۇ بېرىپ كېلەي دەپ ماڭدىم...

ـــ ئوبدان قىپلا...

بىر چوشقىنىڭ «چىررىدە» قىلىشى باشقا چوشقىلارنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋەتتى بولغاي ، ھەممىسى چىرقىرىشىپ ، تېپىرلىشىپ ، جىمجىت دالىنى بېشىغا كىيدى . سىراجىدىن ئاخۇننىڭ ھارۋىسىدا ئاياغلىرى چۇشەكلىك تۆت دانە چوشقا تۇرغانلىقىنى ئەمدىلا كۆرگەن شا يۇنۇس ئاكا ھەيران بولغىنىدىن ھارۋىسىدىن چۈشتى - دە ، سىراجىدىن ئاخۇننىڭ ھارۋىسى تۇۋىگە كەلدى .

ـــ بېقىۋاتقان چوشقىلىرى ئازدەك ، بۇ جانىۋارلارنى نەدىن تاپقانلا ؟

ـــ نەدىن تاپاي... ئۆيدىكى جانىۋارلار بولمامدۇ ! ـــ سىراجىدىن ئاخۇن خورسىنىپ «ئۇھ» تارتتى ، ـــ سېتىۋېتەي دەپ ناھىيىلىك ئىستېمال شىركىتىگە ئاپارسام ، «ئېغىرلىقى ئۆلچەمگە توشمايدىكەن» دەپ ئالغىلى ئۇنىمىدى...

ـــ نېمە ! شۇنداق گەپمۇ بارمىكەن تېخى ؟...

ـــ ئۇنى بىر دېمىسىلە... «بىر كىلو كەم بولسىمۇ ئالماي-مىز» دەيدۇ .

ـــ ما ئىشنى... كىم شۇنداق دەيدۇ ؟

ـــ ئېتىنى ئۇقمىدىم... «ساگۇجاك» دەيدۇ ، ئىشقىلىپ ، شۇ يەرنىڭ چوڭى ئوخشايدۇ .

ـــ ھە ، ساۋۇت تاش ئىكەن - دە ، خوتۇنى تالاق ! ئۆتكەندە مەن چوشقا كۇچۇكى ساتقىلى بارغاندا ئۇنداق گەپنى قىلمىغان . نېمە قىلغان ئىشىدۇ بۇ ئۇنىڭ ... بۇ جانىۋارلار كېسەلغۇ ئەمەس-تۇ ؟

ـــ خۇدايا توۋا دېسىلە... ئەڭ سېمىز ، ئەڭ تىمەنلىرى بۇ !...

ـــ ئەمىسە نېمىشقا ساتىلا ؟ ئەتىيازغا چىقىرىۋالسىلا ، چوشتا بېشىغا ئون - يېگىرمە كويدىن قونۇدىغان تۇرسا...

— بۇ نېمىلەرگە ئون كوي قوندۇرۇپ بولغۇچە ، يۈز كوي يېگۈزۈپ بولغۇدەكمەن...

سىراجىدىن ئاخۇن بەك نامراتلاردىن بولمىسىمۇ ، بالا جاڭ- لىق ئادەم ئىدى . ئۇ يىلدىن بۇ يىلغا دۈيدىن قەرزى ئۈزۈلمەيت- تى . بۇلتۇر ئەتىياز تۆلەندى ئۇنى «يۆلەپ» قويۇش مەقسىتىدە ، كۈزلۈك دارامەتتىن تۈتۈۋېلىش شەرتى بىلەن بىر بوغاز مېكە- جىننى نېسى بېرىۋىدى ، نەچچە ئايدىن كېيىن سەككىزنى كۇ- چۇكلەپ ، ئۇنىڭ ئاغزىنى قۇلىقىغا يەتكۈزدى . سىراجىدىن ئا- خۇن بىرەر ئايغىچە چوشقا قوتىنىدا تۇنگەندەك كېچىنى كۈندۈز- گە ئۇلاپ يۈرۈپ ، ھەممىسىنى چىرايلىق ئەي قىلدى . تۆت قاۋاننى پىچتۇرۇپ ئېرىك قىلىپ بورداققا سېلىپ ، تۆت مېكە- جىننى ئىككى ئايلىقتىن قىلىپ تۆت ئائىلىگە 40 يۈەندىن سېتىپلا 160 يۈەنلىك بولۇپ قالدى . بۇ ئۇنىڭ يېرىم يىللىق دارامىتىگە تەڭ ئىدى . «چوشقا دېگەن خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى ئەمەس ، پۇل زاۋۇتى ئىكەن ! — دەيتتى ئۇ . ئۇچرىغانلا ئادەم- گە ماختىنىپ ، — خۇدايىم بۇيرۇسا ، ئېرىكلەرنى راسا بور- داپ ، ئانىسىنى يەنە بىر ئۇۋا كۇچۇكلىتىۋالسام ، دۇينىڭ قەرزى- دىن پاك - پاكىز قۇتۇلمەن . ئاندىن ، ئۆيۈمنى چېقىپ يېڭىلاپ ، كەنجى ئوغلۇمنى بىر ئۆيلىۋالسام... »

ئۇ مۇشۇ مەقسەت بىلەن دۇينىڭ ئەمگىكىدىن بوشىغان ۋاقىتلىرىنىڭ ھەممىسىنى چوشقىلار يېنىدا ئۆتكۈزىدىغان بول- دى . چوشقىلار ئاغرىسا ، ئۇمۇ ئۇلار بىلەن تەڭ ئاغرىيتتى ، ساقايسا تەڭ ساقىياتتى . نېمىلا تاپسا ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن ، قوڭ- دىن تىقاتتى . ئۇنىڭ ئەجرىگە يارىشا ، ئېرىكلەر ناھايىتى تىمەن چوڭ بولدى ، سەمرىدى . ئانا مېكىجىنمۇ قىشنىڭ بېشىدىلا ئوننى كۇچۇكلەپ ، قوتاننى توشقۇزۇۋەتتى . ئۇ خۇشاللىقتا ئۆ- زىنى قويۇدىغان يەر تاپالمايۋ قالدى . قوتانغا مەش قويۇپ ئىسسە- تىشقا قۇربى يەتمەگەچ ، ياتىدىغان ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كاتەك

ياساپ ، چوشقا كۇچۇكلىرىنى كېچىسى شۇنىڭغا سولىدى . ئۇلار-
نىڭ توختىماي چىرىلداشلىرى ، خورتىلداشلىرى ، سىيىپ -
چىچىپ ، ئۆينى سېسىقچىلىققا تولدۇرۇۋېتىشلىرىنى ئېغىر ئال-
مىدى ، خوتۇن - بالىلىرىنىڭ تاپا - تەنىلىرىگە پىسەنت قىلمە-
دى . قىشنى چىقىرىۋالسىلا ، تۆت - بەش يۇز يۇەنلىك بولۇپ
قېلىشى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى . بىراق ، چوشقا «پۇل زاۋۇ-
تى» بولۇپلا قالماي ، «يەم - بوغۇز زاۋۇتى» ئىكەن ، ئوتۇن -
ياغاچ دېگەنلىرىمۇ ئەجدىھادەك «يەيدىكەن» !... ئەينى چاغدا دۇي-
دىن ئۇنىڭغا بوغازمېكىجىنگە قوشۇپ يېرىم مو ئوزۇقلۇق يەر
بېرىلگەنىدى ، كۆچۈكلىرىگە ھېچنېمە بېرىلمىدى ھەم زادى بې-
رىلمەيدىكەن . ئاشۇ يېرىم مو يەردىن چىققانىنى چوشقىلار قىشقا
كىرمەيلا يالماپ بولغان . ئائىلىدىكى ئون بىر جانىنىڭ رىزقىنى
قىسىپ چوشقىلارغا يېگۈزۈپ يۇرۇپ بۇگۈنگە ئۇلاشتى . مانا
ئەمدى ئۇ جانىۋارلارغا بېرىدىغان بوغۇز تۇگۈل ، «ئاش» ئېتىش-
كە قالايدىغان شاخ - شۇمبىمۇ بىر يەرگە باردى . ئەگەر ئاۋۇ
تۆت ئېرىكنى سېتىپ پۇل قىلمىسا ، يېتەرلىك يەم - خەشەك غەملىۋال-
مىسا ، ئۇ جانىۋارلارنى ئاچلىقتىن ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان گەپ...

— كۆرلىمۇ بۇ ئىشنى ! ساتاي دېسە ، ئالغىلى ئۇنىمىسا ؛
باقاي دېسە ، گېلىغا بەرگۈدەك نەرسە تېخى بولمىسا ، ھەي ...
تويدۇمغۇ بۇ نېجىسلىدىن !... مەن تېخى «ئىستېمال شىركىتى-
نىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپ بولغۇچە ، تەرەپ - تەرەپتىن جوخو-
لۇق قىلىپ ، سىقىمىمنى پۇلغا توشقۇزۇۋېتەر» دەپ ئويلاپتى-
كەنمەن دېسىلە ! نېمە بىلەي ، نېمە بىلەي... بۇ نېجىسلارنى
ئۆلتۈرۈپ يېگىلى بولسىمۇ كاشكى... بولدى ، بۇنى بېقىپ باي
بولۇمەن دەپ كۆرگەن كۈنۈم مۇشۇ بولسا ، ھازىرلا ئاپىرىپ
تۆلەندى ئاخۇنغا تاشلاپ بېرىپ قۇتۇلمىسام بولمىغۇدەك...

سىراجىدىن ئاخۇن گېپىنى تۈگىتىپ ، بەلبېغىدىن چىلا-
دەك قىزىرىپ كەتكەن ناسۋال قاپىقىنى ئېلىپ ، ئاغزىغا بىر

چېكىم ناسۇال سالدى . ئۇ شا يۇنۇس ئاكىدىن ئون ياشچە كىچىك بولسىمۇ ، ئۇنى ھەرگىز ئاكا دېمەيتتى . ئوخشاشلا ، شا يۇنۇس ئاكىمۇ ئۇنىڭ ئېتىنى ئاتايتتى . بىر ـ بىرىنى «سىلە ـ ئۆزلىرى» دېيىشەتتى . ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى شا يونۇس ئاكىنى ئويغا سېلىپ قويغانىدى . ئۇنىڭ بېشىدىمۇ ئاشۇنداق غەم بار ئىدى . باشقىلارغا يامان تەسىر بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈنلا دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرەتتى . ئۇنىڭ ئۇقۇشىچە ، چوشقا باققان ئائىلىلەرنىڭ خېلى كۆپى يەم ـ خەشەك يېتىشتۇرەلمەسلىك قىينچىلىقىدا قاپتۇ . چوشقا كۈچۈكلىرىنىڭ ئاچلىقتىن ، سوـغۇقتىن ئۆلۈش ئەھۋالىمۇ خېلى ئېغىر ئىكەن . «بەزىلەر يەم ـ خەشەككە چىدىماي ، يېڭى تۇغۇلغان چوشقا كۈچۈكلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتىمىش» دېگەن «مىش ـ مىش» گەپلەرمۇ ئېقىپ يۈرىدۇ . ھەقىقەتەن شۇنداق قىلغان ئادەمنى كۆرگەن ياكى قولى بىلەن تۇتۇۋالغان ئادەم بولمىغاچ ، بىر كىمنى تارتىپ چىقىپ پىپەن قىلغىلى بولمىدى . ئەمما ، تۆلەندى ھەر قېتىملىق يىغىنـدا مۇشۇ توغرۇلۇق كىمگىدۇر دارىتىملىغىنى دارىتىملىغان . شا يۇنۇس ئاكىنىڭ قورسىقىدىمۇ سان بار ، ئۇنىڭچە بولسا ، باشتا ۋەدە قىلىنغىنىدەك ، بىر ئانا چوشقا كۆپەيسە ، چوقۇم بىر چوشقىلىق ئوزۇقلۇق يەر كۆپەيتىپ بېرىلىشى كېرەك . ئۇنداق قىلىنمىسا ، بىر چوشقىنىڭ رىزقى بىلەن ئونلاپ چوشقىنى قاندـاق باققىلى بولىدۇ ؟ ! شا يۇنۇس ئاكا ھېسابلاپ كۆرۈۋېدى ، دادۇي ـ شياۋدۇيلەر كوللېكتىپ بېقىۋاتقان چوشقىنىڭ سانى ئومۇمىي نوپۇس سانىنىڭ يېرىمىغا يېقىنلىشىپ قاپتۇ . ئۇلارغا قالدۇرۇلغان ئاشلىقمۇ ئەزالارنىڭ نورما ئاشلىقىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدىكەن . ئەلۋەتتە ، بۇنى دۆلەت بېرىدۇ . ئەزالارغا پايدىسى بارکى ، زىيىنى يوق . ئەزالارغا كۆپلەپ چوشقا بېقىپ ، تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاش تەشەببۇس قىلىنغانىكەن ، ئۇ ھالدا چوشـقىلارنىڭ يەم ـ بوغۇز مەسىلىسىنىمۇ مۇۋاپىق ھەل قىلىپ

بېرىش كېرەك . كۈزدە خاماندىن گىرلاپ ـ جىڭلاپ تەقسىملەپ بېرىلگەن نەچچە يۈز كىلوگرام پاخال ـ سامان بىلەنلا چوشقىلار ـ نى قىشتىن چىقارغىلى بولمايدۇ . كۈنلۈكى بىرەر جىڭدىن ئاش ـ لىق يېگۈزۈلمىسە ، ئۇلارنىڭ سەمىرىپ پىچاققا يارىغۇدەك بولۇ ـ شىدىن گەپ ئاچقىلى تېخىمۇ بولمايدۇ . ئەسلىدە شا يۇنۇس ئاكا بۇ گەپلەرنى بۇنىڭدىن بىر ـ ئىككى يىل بۇرۇنلا ياچېيكا ھەيئەت ـ لىرى يىغىندا ئوتتۇرىغا قويماقچى بولغانىدى . بىراق ، ئۆزى باشلامچى بولۇپ ئائىلىسىدە چوشقا بېقىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا مۇنداق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويسا ، چوقۇم بەزى ياچېيكا ھەيئەتلە ـ رىنىڭ «شەخسىيەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ . شۇڭا ئۇ ئۆزى ئۈچۈنمۇ ، باشقىلار ئۈچۈنمۇ گەپ قىلىشتىن يالتايدى . دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، چوشقا بېقىشنىڭ ئۆز ئائىلىسىگە كەلتۈرگەن پايدىسىنلا سۆزلەپ ، زىيىنى توغ ـ رۇلۇق زادى ئېغىز ئاچمىدى . بەزىلەر زىيان توغرۇلۇق گەپ ئاچسا ، چوشقا بېقىشنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى ئەھمىيىتىنى سۆزلەپ قايىل قىلىشقا تىرىشتى . كۈنلەر ، ئايلار ئۆتكەنسېرى ، ئەزالارنىڭ چوشقا بېقىشتىن رايى قايتىپ ، ئىككىيلەنىنىڭ كالـ ـلىسى بىر يەردە بولسىلا تۆلەندىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدىغان ؛ بېقىۋاتقان چوشقىلىرىنىڭ ئۆلۈش ـ تىرىلىشى بىلەن كارى بولمايدىغان ؛ كۈيلىگەن مېكىجىنلارنى ئۇرۇقلاندۇرماي قىسىر قويۇدىغان ؛ چوشقا بېقىشقا تىزىملاتقانلار باھانە ـ سەۋەب كۆر ـ سىتىپ ، ئۆزىگە تەقسىملەنگەن چوشقىنى ئالغىلى ئۇنىمايدىغان بولۇپ قالدى . مانا ئەمدى «ئېغىرلىقى ئۆلچەمگە توشمايدىغان چوشقىلارنى سېتىۋالماسلىق» تەك يېڭى «پەدە» چىقىپتۇ . مۇبا ـ دا ، بۇ گەپ ئەزالارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپلا قالسا ، چوشقا دېگەننى بىكارغا بەرسىمۇ قوتىنىغا يولاتمايدۇ . ئۆيلىرىدە بېقىۋاتقانلارمۇ ھەرخىل يوللار بىلەن ئۇلاردىن قۇتۇلۇشنىڭ پېيىگە چۈشىدۇ . ئۇ چاغدا...

شا يۇنۇس ئاكا بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىدى . ئۇنىڭ كۆزىگە توپ - توپى بىلەن ئۆلۈۋاتقان چوشقىلار ، چوشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلغان جىنايىتى ئۇچۇن قالپاق كىيگەن چوشقا ئىگىلىرى ، بىرىنىڭ كەينىگە بىرى ئۇلاپ ئېچىلىۋاتقان پىپەن يىغىنلىرى ، تىل - تاياق دەستىدىن باش - كۆزى قانغا بويالغان ئادەملەر... كۆرۈنۈشكە باشلىدى . خۇدا مۇنداق كۇنلەردىن ساقلىسۇن !...

شا يۇنۇس ئاكا شۇركۇنۇپ كەتتى . بۇنىڭسىزمۇ ، سوغۇق جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى . مانا ئەمدى يوغان جۇۋا ، كېلەڭسىز پىيما ، پۇتۇن بىر پاقلاننىڭ تېرىسىدە تىكىلگەن سالۇا تۇماقمۇ ھېچنېمىگە دال بولمايۋاتاتتى . بۇمۇغۇ مەيلى ، ئادەتتە گەپدانلىقىدىن ئاغزىدىن گەپ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ ئادەم ئۇنداق ئويلىنىپمۇ ، مۇنداق ئويلىنىپمۇ ، سىراجىدىن ئاخۇننىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قايىل قىلغۇدەك ئىككى ئېغىز گەپ تاپالماي ، ئىچ - ئىچىدىن ئۇۋلىنىپ كېتىپ باراتتى . نېمە دېسۇن ؟ تۆت چوشقا تۆت «ئەجدىھا» . «بەر ، بەر ! يەيمەن ، يەيمەن !...» دەپ چىرقىرايدۇ ، خورتىلدايدۇ . بەرمىسەك ئوڭ رۇقلايدۇ . بىرنى سانقان پۇلنى يەنە بىرىگە (بەلكى نەچچىسىگە) يېگۈزمىسەك ، بۇگۈن بىرى ، ئەتە بىرى... ئۆلۈپ تۇگەيدۇ .

«بۇ پاكىتنى ئىستېمال شىركىتىدىكىلەر بىلمەمدىكىنە ؟... بىلمەي قالمايدۇ . مۇشۇ سىراجىدىن ئاخۇن ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭلاپ قىلىپ ، ئۆزى دۇچ كەلگەن قىينىچىلىقنى ئۇلارغا چۈشەندۈرەلمىگەن گەپ . بولمىسا ، ئۆتكەنده مېنىڭ ئورۇقلىقىدىن ئاران ماڭىدىغان بولۇپ قالغان چوشقىلىرىمنى ‹غىڭ ، قىلماي سېتىۋالغان خەق سېمىزلىكتىن كۆزلىرى پۇتۇپ كەتكەن مۇشۇ چوشقىلارنى ئالماي قالامدۇ ؟ ! ‹ئېغىرلىقى ئۆلچەمگە يەتمەيدۇ › دەپ گىنىمۇ چوقۇم قۇرۇق گەپ !... بۇنى ‹چوشقىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا سوغۇق سۇ سەپكەنلىك... › دەپ پرىنسىپقا كۆتۈرىدىغان

بولسا ، ساگۇجاك تۇرماق ، جىگىلىنىگىمۇ پۇتلىرى تىتىرەپ ، ئاغ-
زى كالۋالاشمىسا مانا مەن !... »

— هارۋىنى كەينىگە ياندۇرسىلا ، — دېدى كەسكىن قارارغا كېلىپ بولغان شا يۇنۇس ئاكا ، — چوشقىلارنى سېتىپ بولۇپ بىللە قايتىمىز .

— نەدە ساتىمىز ؟

سىراجىدىن ئاخۇن ھەيرانلىق بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تە-
كىلدى . ئۇمۇ شا يۇنۇس ئاكا بىلەن ئوخشاش كىيىنگەنىدى .
شا يۇنۇس ئاكا ئىشەنچ بىلەن دېدى :

— نەدە ساتاتتۇق ؟ ناھىيىدە ساتىمىز...

— ناھىيىدە ؟...

— ھەئە ، بايا ئالمىغان يەرگە ساتىمىز .

— ئالغىلى ئۇنمىسا قانداق قىلىمىز ؟

— ئالىدۇ ، ئالماي ھەددى ئەمەس !

— ئەستا... ئالماي قالسا...

— خاتىرجەم بولسىلا ، مەن چوقۇم ئالدۇرىمەن . ئەگەر ئالدۇرالمىسام ، مانا مەن ئۆزۈم ئالاي !...

بۇنىڭدىنمۇ ياخشى گەپ بولامدۇ ؟ ! يولبويى غەمگە پېتىپ ، ئىچ - ئىچىدىن يىغا ئۆرلىگەن سىراجىدىن ئاخۇننىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئويناپ ، يۈزلىرىگە بىلىنەر - بىلىنمەس تەبەسسۇم قوندى . خۇنسىز چېقىر كۆزلىرى بۆلەكچە نۇرلىنىپ كەتتى...

— نېمە ! «ئۆلچەمگە بىر كىلو كېمىپ قالسىمۇ ئالالمايمىز ؟ » كىمنىڭ بۇيرۇقىكەن بۇ ؟ مۇشۇنداق بۇيرۇقنى چۈشۈرگەن ئادەمنى ماڭا بىر كۆرسىتىپ قويغىنا ، ئۇكام !...

كەسپي بۆلۈمنىڭ باشلىقى ساۋۇت تاشنىڭ گېپىنىڭ ئايغىنى ئاڭلار - ئاڭلىماستىن ، شا يۇنۇس ئاكا ئاقبالداقتەك ئېتىلىپ ، تېرىقتەك چېچىلىپلا كەتتى . ئۇنىڭ گەپلىرى شۇنداق

تورلۇق ـ داۋللىق بولۇشىغا قارىماي ، ساۋۇت تاش كىچىككىنە يۇمشىمىدى .

ـــ سىلە بىلمەيلا ، ـــ دېدى ئۇ چۈشەندۈرۈپ ، ـــ ھازىر ناھىيىمىزنىڭ ھەممە دادۇي ـ شياۋدۇيلىرىدە چوشقا بېقىلىۋاتىدۇ . شەخسلەرنىڭ باققىنىمۇ ئاز ئەمەس... بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ـــ ناھىيە چۈشۈرۈپ بەرگەن چوشقا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىپ ، ناھىيىمىزدىكى خەنزۇ يولداشلارنى چوشقا گۆشى بىلەن نورمىلىق تەمىنلەپ ، قوي گۆشى يېتىشمەسلىكتەك قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىش ھەم ۋىلايەتكە مەلۇم مىقداردا چوشقا يۆتكەپ بېرىش...

ـــ بۇ گەپلىرىڭنى كىچىك بالىمۇ بىلىدۇ ! ـــ شا يۇنۇس ئاكا ئۇنىڭ سۆزىنىڭ شېخىغا ئۇردى . ئۇلار ئىستېمال شىركىتىنىڭ ھويلىسىدىلا سۆزلىشىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ ئاۋازى ، چوشقىلارنىڭ توختىماي چىرقىرىشىدىن ئىشخانىلىرىدا ئولتۇرالمىغان خادىملار بىردىن ، ئىككىدىن چىقىپ ئۇلارنىڭ چۆرىسىگە ئولاشقىلى تۇردى ، ـــ باشقا گەپلىرىڭنى قويۇپ ، ئۆلچەمگە توشمايدىغان چوشقىلارنى نېمە ئۈچۈن سېتىۋالمايدىغانلىقىڭنىڭ سەۋەبىنى بىر دېگىنە زادى !

ـــ بايا دېدىمغۇ ! ـــ ساۋۇت تاش ئۆڭدى ، ـــ شىركىتىمىزنىڭ ئاشۇنداق بەلگىلىمىسى بار .

ـــ ھۇ شۇنداق بەلگىلىمەڭنى !... مەن چوشقا ساتقاندا ، سەن ئۇنداق گەپنى قىلمىغانغۇ ؟

ـــ ئۇ چاغدا بۇنداق بەلگىلىمە يوق ئىدى .

ـــ ھازىر نەدىن پەيدا بولدى ئەمىسە ؟ !

ـــ ئۇ چاغدا چوشقا ئاز ئىدى . قارىقويۇق سېتىۋالمىساق ۋەزىپە ئورۇندالمايتتى . ھازىر چوشقا كۆپ ، سېتىۋېلىش ۋەزىپىمىز ئاز . تاللاپ سېتىۋالمىساق ، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ...

ـــ هه ، تاللىق باغقا كىرىپ قالغان گەپ ئىكەن ـ ده ، بۇ !... ئاز بولسا ئۇنىڭ دەردى ، كۆپ بولسا تېخى... بىزنىڭ بۇ چوشقىلارنى قانچە تەسلىكتە مۇشۇنچىلىك قىلغانلىقىمىزنى ئېتىبارغا ئالمامسىلەر زادى ؟

ـــ مېنىڭچە بولسىغۇ هازىرلا سېتىۋالسام... پرىنسىپتىن چىقىپ كەتسەم بولمايدۇ...

ـــ خەير... ما ئىشنى... ئەمىسو ماڭا مۇشۇنداق بەلگىلەـ مىنى چىقارغان باشلىقىڭنى كۆرسىتىپ قويغىنا !

ـــ.....

باشلىقمۇ ئوخشاشلا گەپنى قىلدى . چۈشەندۈرۈشمۇ ، يېلـ نىشمۇ ، چالۋاقاپ پوپوزا قىلىشمۇ كارغا كەلمىدى . پۇل ئۇنىڭ يانچۇقىدا . خالىسا چوشقاڭنى سېتىۋالىدۇ ، خالىمىسا ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرۈۋالساڭمۇ پەرۋايى پەلەك . نېمە ئىلاج ؟ ئۇ دەيدىغانىنى ئاللىقاچان دەپ بولۇپ ، ئىسسىق ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى . ئىشىكنى «جالاقىدە» يۈزۈڭگە ياپقىنىدىن رەنجىمە . ئۇنىڭ هوقۇقى ، پۇلى بار . سەندە بارى تۆت سېسىق چوشقا . سېنىڭ كىملىكىڭنىمۇ ، مەقسىتىڭنىڭ توغرا ـ خاتالىقىنىمۇ بىلمەيدۇ . يېڭى بولغان ئەمەلدارلارنىڭ هەممىسى مۇشۇنداق . پۇقرانىڭ هالىغا يېتىشنى ، كۆڭلىنى ئېلىشنى بىلمەيدۇ . بۇ ئەمەلدار هەرقاندىقىنى بېسىپ چۈشكۈدەك توڭ ، ئۆپكىسى يوق نەرسە ئىكەن . «چوشقا كۆپىيىپ كەتتى» دەيدۇ تېخى !... كۆپەيتىمىز دەپ بېقىۋاتامدۇ خەق ئۇنى !... گۆشىنى جان بېشىغا بىر جىڭدىن نورما قىلىپ قويغۇچە ، «ئالە ، يە» دەپ مەيلىگە قويۇپ بەرسە ، پۇقراغىمۇ ، ئۆزىگىمۇ پايدا ئەمەسمۇ ؟ ! شۇنچىلىك ئىشـ نىمۇ بىلمەيدىغان هالىغا پۇتۇن ـ سۈرۈك بىر ئىدارىگە باشلىق بولۇۋالغىنىنى كۆرمەمدىغان ئۇنىڭ !...

«ۋاڭ جۇرېن بارمىدۇ ؟ بۇنداق چۈپرەندىلەرنىڭ ئالدىدا لەۋزىمنى خار قىلغۇچە ، كۆڭلۈمدىكىنىڭ هەممىسىنى شۇنىڭغا

دېسەم بولمامدۇ !... مەنمۇ - زە... »

روھى چۈشكىنىدىن ئاسمان يىراق ، يەر قاتتىق كېلىۋاتقان شا يۈنۈس ئاكا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋالڭ بىيلەينى يادىغا ئېلىش بىلەنلا بۆلەكچە روھلىنىپ كەتتى . ۋالڭ بىيلەي ئەسلىدە «ۋېيشىڭ» گۇڭشېنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولۇپ ، شا يۈنۈس ئاكا بىلەن بەكمۇ يېقىن ئىدى . كېيىن ناھىيىلىك پارتكومغا يۆتكىلىپ كەتتى . لېكىن ، «ۋېيشىڭ» گۇڭشېدىكى قەدىناس دوستلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمىدى . «يۆجىن» دادۇينى «داجەيچە دادۇي» قىلىپ ، تۆلەندىنى پۇتۇن مەملىكەتكە تونۇتقان ئادەم ئاشۇ ۋالڭ بىيلەي ئىدى . مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، ئىسيانچىلار ۋالڭ بىيلەيدىن ھوقۇق تارتىۋالدى . ناھىيە ئىچىدە پىپەن قىلىش بىلەنلا قانائەتلەنمەي ، ئۇنى گۇڭشېمۇ گۇڭشي سۆرەپ يۈرۈپ سازايى قىلىپ ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاس قالدى . «ۋېيشىڭ گۇڭشي» دە پىپەن قىلىدىغان چاغدا ، ئاياغلىرى يەر دەسسەپ تۇرالمىغاچ ، ئىككى نەپەر «قىزىل قوغدىغۇچى» ئۇنى ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ تۇردى . شا يۈنۈس ئاكا ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ نەچچە كۈنگىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى . ئاخىر بىر كۈنى كېچەسى ئېشەك ھارۋىسىنى قاتتىق - دە ، ناھىيىگە ـــ ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا ئۇنىماي ھارۋىسىغا چىقىرىپ ئۆيگە ئەكېلىپ ، تاكى قىش چىقىپ كەتكۈچە جىن - ئىسقا تۈيدۇرماي باقتى . بۇ جەريانداا ، ئىسيانچىلارمۇ ، ھەر دەرىجىلىك ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتلىرىمۇ پۇتۇن شىنجاڭنى ئىزدىدى . يۈرتقا ئادەم ئىزدەش ئېلانى چاپلىدى... ئەتىياز كېلىش بىلەن تەڭ ، ۋەزىيەت سەل - پەل يۇمشىدى . ھەربىيلەرنىڭ ئورنى مۇستەھكەملىنىپ ، ئىسيانچىلارنىڭ خالىغانچە ئادەم تۇتۇش ، ئۆز ئالدىغا تۈرمە قۇرۇپ ئادەم قاماش قاتارلىق باشباشتاقلىقىغا خاتىمە بېرىلدى . ھەربىيلەر رەھبىرىي كادىرلارنى

«نەزەربەنت قىلىش» نامى بىلەن ئۆز ھەمايىسىگە ئالدى . ۋەزد-
يەتنى سەگەكلىك بىلەن كۆزنىتىپ كەلگەن شا يۇنۇس ئاكا قەش-
قەر شۆبە ھەربىي رايونىغا بېرىپ ، ۋاقتى بىيلەينىكى ئەھۋالىنى
مەلۇم قىلدى ۋە شۇ كۈنى كېچىسى ئۇنى ھەربىيلەرگە ساق -
سالامەت تاپشۇروۋپ بېرىپ ، ئۇلارنىكى رەھمىتىنى ئالدى . ناھد-
يىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغان چاغدا ، ۋاقتى بىيلەي
مۇدىر بولدى . پۇرسەت تاپسىلا شا يۈنۇس ئاكىنى يوقلاپ تۇر-
دى . ئۇنى ئۆز ئاتىسىدەك ھۆرمەتلەيتتى . ئۇنىكى ھەممىتىگە
جاۋاب قايتۇروۋش يۈزىسىدىن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ بەرمەكچى
بولغان بولسىمۇ ، شا يۈنۇس ئاكا چىرايلىقچە رەت قىلدى .
شەخسىي ئىش ئۈچۈن بىرەر قېتىممۇ ئۇنى ئىزدەپ بېرىپ ئاۋارە
قىلمىدى ، ۋاقتىنى ئالمىدى . قىسقىسى ، ۋاقتى بىيلەيگە قىلغان
ياخشىلىقى ئۈچۈن ھېچقانداق بەدەل تەلەپ قىلمىدى . شۇڭا بۇ
ئىككىيلەننىكى مۇناسىۋىتى ھەرقانداق ئادەمنىڭكىدىن يېقىن ئد-
دى . ئەمدى باشقا كۈن چۈشتى . ئۇنىكى بېشىغىلا ئەمەس ،
ماۋزېدۇڭنىكى چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ چوشقا باققان گۇڭشې
ئەزالىرىنىكى بېشىغا كۈن چۈشتى . بۇ ئىشتا ۋاقتى بىيلەي ئوتتۇ-
رىغا چىقىپ ، قانداقتۇر «ئېغىرلىق ئۆلچىمى» دېگەن چەكنى
ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىكى ئامالىنى قىلمىسا ، بۇنىڭدىن كېيىن
چوشقىچىلىقنىكى ئىستىقبالى ئېغىر خەۋپكە دۇچ كېلىدۇ . مۇبادا
بۇ «ئۆلچەم» يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىكنىكى مۇددىئاسى
بولۇپ ، ئەمەلدىن قالدۇرۇش مۇمكىنچىلىكى بولمىسا ، ئۇنىڭ-
غىمۇ مەيلى . ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولىدۇ··· ھېچ بولمىسا ،
ئاغىنىدارچىلىقنىكى يۈزىنى قىلىپ ، ئىستېمال شىركىتىگە سە-
راجىدىن ئاخۇنلىكى تۆت تۈياق چوشقىسىنى شەرتسىز سېتىۋې-
لىش توغرۇلۇق ئىككى ئىلىك خەت يېزىپ ، سىراجىدىن ئاخۇد-
نىكى ئالدىدا ئۇنىكى يۈزىنى يورۇق قىلار ؟ ! ئۇ چوقۇم بۇنچىلىك
ئىشقا يارايدۇ !

ـــ جۇرسىلە ، سىراجىدىن ئاخۇن ، ـــ دېدى ئۇ ئېشىكـ
نىڭ بېشىنى قايرىپ ، ـــ بۇلار ئالمىسا ، ئالىدىغان يەرگە
بارايلى .

شا يۇنۇس ئاكا ماڭدى . ئەتراپنى چۆرىدىۋالغانلار يول بو-
شاتتى . سىراجىدىن ئاخۇن كەينى ئۇچقان ھالدا ئۇنىڭغا ئەگەش-
تى . ئۇلار دەرۋازا تۆۋىگە كەلگەندە ، سىرتتىن ئېشەكتەك يوغان
ئىككى چوشقا بېسىلغان ئېشەك ھارۋىسى كىرگەنىدى ، تېخىچە
ئىشخانىلىرىغا كىرىپ كەتمەي ، شا يۇنۇس ئاكىلارغا قاراپ نېمە-
لەرنىدۇر دەپ كۇلۇشۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئەتىۋارلىق گۆ-
ھەرنى كۆرگەن زەرگەرلەردەك ، ھېلىقى ھارۋىنىڭ ئەتراپىغا
گۇررىدە ئولاشتى...

ئاقمىدى ، شا يۇنۇس ئاكىنىڭ گېپى ئىككى پۇلغا ئاقمە-
دى ! ۋاڭ بىيلەي يوق ئىكەن . ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچ-
كىم بىلمەمدۇ ياكى ئۇنىڭدىن سىر تۇتۇۋاتامدۇ ؟ ھېچقايسىسى
دەپ بەرگىلى ئۇنىمىدى . ئۆيىگە بېرىۋىدى ، ئىشكى قۇلۇپلاق-
لىق ئىكەن . ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سۇرۇشتۇرۇپ يۇرۇپ ،
خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ ئېچكىرىگە كەتكەنلىكىنى ئۇقتى . ئۆزى
توغرۇلۇق ھېچنەرسە ئۇقالمىدى . قايتىپ كېلىپ ، ئۇ ئىشخانا ،
بۇ ئىشخانىغا ئۇسسۇپ كىرىپمۇ ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىدى ،
بەزىسىگە گەپ ئۇقتۇرالمىدى ، بەزىسى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلار ـ
ئاڭلىمايلا ھەيدەپ چىقاردى ، يەنە بەزىسى مەسخىرە قىلغاندەك
تەلەپپۇزدا : «بۇ يەر چوشقا سېتىۋېلىش پونكىتى ئەمەس ، گېۋ-
يېخۇي . شىپىڭ گۇڭسى① ئالمىغان بولسا ، ئالىدىغان يەرگە ئاپە-
رىپ سېتىڭلار !...» دەپ گەپنى ئۇزدى . «ئالىدىغان يەر» نىڭ
نەدىلىكىنى دەپ بەرمىدى . سوراپ بىلىشكە مۇمكىنچىلىك بول-
مىدى . بىر ـ بىرىدىن ئېسىل ، بىر ـ بىرىدىن ئىسسىق ئىشخا-

---

① شىپىڭ گۇڭسى ـ خەنزۇچە «شىپىن گۇڭسى (ئىستېمال بۇيۇملىرى شىركىتى)
»نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى .

نىلاردا كاتتا بەگ ـ تۆرىلەردەك غادىيىپ ئولتۇرۇشقان بۇ كاتتا زاتلاردىن بۇنداق سوئاللارنى سورىغىلى ، قۇلاققا ياققۇدەك جاۋاب ئالغىلى بولاتتىمۇ !؟ ئۇلارنىڭ خادىكلاردا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ ئايدا ـ يىلدا بىرەر قېتىم گۇڭشېڭىز ، دادۇيىڭىزگە كېلىپ سۆزلەيدىغان تەسىرلىك نۇتقى ، مۇھىم يوليورۇقلىرىنى جىمـ جىت ئولتۇرۇپ ئاڭلىسىڭىزلا بولدى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى يېـ قىندىلا ھوقۇققا ئېرىشكەن . يا گۇڭچەندائىغا ، يا گومىندائىڭا ئوخشىمايدۇ . كونا باشلىقلارنى «بيۇروكرات» ، «ئاممىدىن ئايـ رىلىپ قالغان» دېيىشىدۇ تېخى !... خەپ ! ۋاڭ جۇرېن بىر تېپىلىپ قالسائچۇ...

ۋاڭ بىيلەي ھېچىيەردىن تېپىلمىدى . سىراجىدىن ئاخۇن ئىككى ئېشەكنىڭ چۇلۇۋۇرىنى مەھكەم تۇتۇپ ، ئەتراپقا خۇدۇكـ سىرەپ قاراپ تۇرغان بولسىمۇ ، ھېلى ئۇ ئىشخانىغا ، ھېلى بۇ ئىشخانىغا كىرىپ ـچىقىپ يۈرگەن شا يۈنۈس ئاكا ئۇنىڭغا ھەر قېتىم روبىرو بولغاندا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى : «ھە ، شا يۈنۈس ئاخۇن ، ئابايا : 〈چوشقىلىرىنى ئىستېمال شىركىتى سېتىۋالمـ سا ، مانا مەن سېتىۋالىمەن〉 دەپ پو ئېتىۋاتاتتىلە ، مانا ئەمدى نېمە دەيلا ؟ سېتىۋالاملا ، يا... ؟» دەپ تەنە قىلىۋاتقاندەك تۇيۇـ لۇپ ، جىمى ئەزاسى تىكەنلىشىپ كېتەتتى . خىجىل بولغىنى ، ھودۇققىنىدىن ، بىر قېتىم دوقۇرۇپ بۇرنىغا يېگەن ئىشخانىغا ئىككىنچى ، ئۈچىنچى قېتىممۇ دوقۇرۇپ قالاتتى . مانا ئەمدى دوقۇرمىغان ، دوقۇرۇدىغان ئىشخانىمۇ قالمىدى . ئۇچتىن بىر ئىشخانىنىڭ خوجايىنلىرى يۆتىلىپ ـ چۈشكۈرۈپ ، ئەسنەپ ـ كېرىلىپ ، بىردىن ـ ئىككىدىن ئىشخانىلىرىدىن چىقىشىپ ، ئىشكىلىرىنى قۇلۇپلىشىپ قاياققىدۇر غايىب بولۇشتى . ئىشخـ نىدا قالغانلىرى تېلېفون باقىدىغان ، خەت ـ چەك باشقۇرىدىغان پارچە ـ پۇرات ئادەملەر ئىدى . شا يۈنۈس ئاكا باشتىلا ئۇققان ، ئۇلاردىن تېرىقچىلىك ياردەم كۈتكىلى بولمايتتى...

ئەمدى ئىككىلا يول قالدى : بىرى ، ئاغزىدىن چىققان ۋەدە-سى بويىچە ، سىراجدىن ئاخۇننىڭ چوشقىلىرىنى سېتىۋېلىپ ، ئۆزىنىڭ «لەۋزى هالال ئادەم»لىكىنى ئەملەدە كۆرسىتىش . لېكىن قايسى پۇلغا ؟ ئۇنىڭ تۆت چوشقىنى سېتىۋالالىغۇدەك نەق پۇلى بارمۇ ؟ يوق ! ئەمىسە...

يەنە بىرى ، ۋاڭ بىيلەينىڭ بوسۇغىسىدا تۇنەپ ، ئۇنىڭ پەيدا بولۇشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈش .

بۇنداق قىلىشقا سىراجدىن ئاخۇن ئۇنارمۇ ؟ ۋاڭ بىيلەي بۇگۈن ، هەتتا ئەتىمۇ سايىسىنى كۆرسەتمەي قالسىچۇ ؟...

تۇيۇقسىز ، شا يۇنۇس ئاكىنىڭ كۆڭلىگە : «ۋاڭ بىيلەي سېنىڭ نېمە مەقسەت بىلەن ئىزدەپ كەلگىنىڭنى بىلىپ قېلىپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋالدىمۇ يا ؟... » دېگەن خىيال كېلىش بىلەنلا ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولىشىپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى . «ياق ، ياق ! ـــ دېدى ئۇ ئىچىدە تەكرارلاپ ، ئۇ هەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ ! ! !... »

ئۇ ئەقلىدىن ئازغاندەك ، ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ هويلا-سىنى تېز ـ تېز قەدەم بىلەن نەچچە ئايلىنىپ چىقتى . نەچچە توختاپ ، نەچچە ماڭدى . نەچچە ـ نەچچە قېتىم «ئۇھ» تارتىپ ، كىملەرنىدۇر «خەپ»لىدى . مېڭۈېرىپ هاردىمۇ ياكى ئەپچىل-رەك بىرەر چارە ئويلاپ قاپتىمۇ ؟ سىراجدىن ئاخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . بىر ئېغىز گەپمۇ قىلماستىن ، ئۇنىڭ قول-ىدىن ئېشىكىنىڭ چۈلۈۋرىنى ئالدى . سىراجدىن ئاخۇن هەيران بولغىنىدىن ، ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە بىر نەرسە دېيىشكە ئاغزىنى ئۆمەللىگەندە ، شا يۇنۇس ئاكا ئاللىقاچان قاتار كەتكەن كارىدور-لۇق ئىشخانا بىناسىنىڭ ئىشكى ئالدىغا بېرىپ بولغانىدى . ئۇ هارۋىنى توختىتىپ ، چوشقىلارنى بىر ـ بىرلەپ بوشىتىپ كۆ-تۈرگەن پېتى كارىدورغا سولىۋەتتى ـ دە ، ئىشكىنى مەھكەم ياپتى . ئۇ بۇ ئىشلارنى شۇنداق تېز ، شۇنداق چاققانلىق بىلەن

پۈتتۈردىكى ، سىراجدىن ئاخۇن ئۇنىڭ زادى نېمە قىلغىنىنى كۆرۈشكىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قالدى . شا يۇنۇس ئاكا بىر قولىدا ئېشەكنىڭ چۈلۈۋۈرىنى ، يەنە بىر قولىدا تاياق بىلەن ھارۋىنىڭ چوقىيىنى تۈتۈپ ، غەلىتە بىر چاققانلىق بىلەن ھارۋىغا سەكرەپ چىقتى ـ دە ، ئېشەكنىڭ ساغرىسىغا تاياق سانجىدى . سىراجدىن ئاخۇننىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە :

ـــ ماڭسىلا ، ـــ دېدى ھەييارلىق بىلەن ھىجىيىپ ، ـــ ئەمدى خېرىدار بىزنى ئىزدەيدۇ !...

دەرۋەقە ، تۇن تەڭدە ، سىراجدىن ئاخۇننىڭ دەرۋازىسى قېقىلدى . بىراق ، ئۇنى ئىزدەپ كەلگىنى قانداقتۇر خېرىدار ئەمەس ، بەلكى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ تۆت نەپەر ساقچىسى بىلەن تۆلەندى «داجەي» ئىدى . بىر نەپەر ساقچى قوللىرى كەينىگە قىلىپ باغلانغان شا يۇنۇس ئاكىنى شىللىسىدىن تۈتۈپ تۇراتتى...

*　　*　　*

ـــ مەن بىلمەيدۇ . سىيزى باشىكا دېسۇڭ .

ـــ ۋاڭ جۇرېن ، نېگا بىزنىڭ ئادۇيدىكى شا يۇنۇس بارغۇ...

ـــ ئا ، نېمە بودىي ؟

ـــ سىراجدىن ئاخۇننىڭ تۆت چوشقىسىنى گېۋىيخۇيىنىڭ ھويلىسىغا سولاپ قويابتىكەن ، ئۇنى ساقچى تۈتۈپ كەتتى . مەندىمۇ «ئۇنىڭدا گۇناھ يوق» دېسە ، ساقچى ئۇنىمىدى . بۇگەنـما ، سىلىنى ساقلاپ سان تەنلە[1]...

ـــ مەنما ، بەيشى كۇن مەيجىلىسى بادىي ئەيمەيسىما...

ـــ توغرا ، توغرا ، دۇي !... ھى ـ ھى ـ ھى ... سىلە

---

① سان تەنلە — خەنزۇچە «ئۇچ كۇن بولدى» .

ۋىلايەتكە كېتىپ ئەتىسى تۇتۇپ كەتتى... مەن سۇرۇشتۇرۇپ ئۇقتى ، سىراجىدىن ئاخۇنۇمنىڭ چوشقىما ، شىپىڭ گۇڭسى ئامىدۇ ، شا يۇنۇس گېۋېيخۇيغا سولاپ قويدى... نېگا سىراجىدىن ئاخۇن بارغۇ ، سالىمۇ بىلىدۇ... جېگىيانىڭزا خورېن !...

ـــ مەن بىلىدۇ . ياكېشى ئادامۇ...

ـــ دۇي ، سىراجىدىن ئاخۇن ھەقىقەتەن ياخشى ئادەم... جېگا جېگىما ، مەن سىلىگە دېمىدى . نېگا شا يۇنۇسىما نەچچە يىل بولدى ، بۇزۇلۇپ كەتتى...

ـــ ئا !... مەن نېمىشكا بىلمەيدۇ ؟ !

ـــ مەن ئەمدى دەيدۇ... خەمەسى دەيدۇ... نېگا ـ نېگىما...

«گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ» . ۋاڭ بىيلەي بەلەن تۆلەندى بىر يەرگە كېلىپ قالسا ، ئىككىسىنىڭ گېپى تۈگىمەيدۇ . ۋاڭ بىيلەي ئۇيغۇرچە سۆزلەرنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلسا ، تۆلەندى «خەنزۇچە» سۆزلەپ بولالماي ئاۋارە . بەزىدە گەپ تاپالماي قالسا ، «نېگا ـ نېگىما ، جېگا ـ جېگىما» نى يەتتە ـ سەككىز قېتىم تەكرارلىۋېتىدۇ . مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇپ بولالماي ، بىر سۆزنى نەچچە قېتىملاپ ياندۇرمىلايدۇ . راستىنى ئېيتقاندا ، ۋاڭ بىيلەيدىن بۆلەك ئادەمگە ئاشۇنداق گەپ قىلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ زادى نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىغان بولاتتى . لېكىن ، ۋاڭ بىيلەي ئۇنىڭ مەقسىتىنى ئەينەن چۈشىنىدۇ ھەم لايىقىدا جاۋاب قايتۇرىدۇ . بەزىدە ئۇنىڭ «خەنزۇچە» سۆزلىيەلمەي بەك قىينىلىپ كېتىۋاتقىنى ھەم تەكرار سۆزنى تولا ئىشلىتىپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىۋاتقىنىغا چىدىماي : «ۋويگورچە سۆزلەيۋېرىڭ» دەپمۇ قويىدۇ . تۆلەندى ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆز «تالانت»نى نامايان قىلماقچىمىكىن ـ تاڭ ، نەچچە جۈملە ئۇيغۇرچە سۆزلىۋېتىپلا يەنە «خەنزۇچە» سۆزلەپ كېتىدۇ . بۇگۈن ۋاڭ بىيلەي ئۇنىڭ قانداق تىلدا سۆزلىشى بىلەن كارى بولمىدى . ئۇنىڭ «نېگا شايۇنۇسما ، نەچچە يىل

بولدى ، بۇزۇلۇپ كەتتى... » دېگەن گېپى ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەلغاندەك غەش قىلىپ قويغانىدى . شا يۇنۇس ئاكىنىڭ زادى قانداق «بۇزۇلغان »لىقىنى بىلىش تەقەززاسىدا ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆز ئۇزمىدى . سوئالمۇ سورىمىدى ، گېپىنىمۇ بۆلمىدى . تۆلەندى «ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۇزۇندە »دىن نەچچە ئابزاس ئوقۇۋەتكەندىن كېيىن ، گەپنى شاللىقنى بۇغدايلىققا ئۆزگەرتىشتىن باشلاپ ، شايۇنۇس ئاكىنىڭ بۇ ئىشقا قانداق توسقۇنلۇق قىلغانلىقى ؛ ھەردەرىجىلىك رەھبەرلىكىنىڭ بەزى چوڭ ئىشلاردا باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ، ھەممە مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالىدىغان پرولېتارىياتچە خىزمەت ئىستىلىگە زەھرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلغانلىقى ؛ شەخسەن ئۆزى ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىش نىيىتىدە قايتا ـ قايتا تەربىيە بەرسىمۇ قوبۇل قىلمىغانلىقى ؛ ئاخىر تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ ، چوشقىلارنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ كارىدورىغا سولاپ قويۇشتەك ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ، قىزىل ھاكىمىيەتكە ئاشكارا قارشى چىقىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى يېپىدىن يېڭىنسىگىچە سۆزلىدى . ئاخىردا ، دادىسىدىن تاياق يېگەن كىچىك بالىدەك ھۆركىرەپ يىغلاپ تۇرۇپ ، «شا يۇنۇس ئاكىنىڭ ئۆزى بىلەن بولغان كونا سەپداشلىق مۇناسىۋىتىنى نەزەردە تۇتۇپ ، ئۇنىڭ ئەكسىيەتچى سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى ۋاقتىدا يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىككە ئىنكاس قىلمىغانلىقى ؛ تېخىمۇ مۇھىمى ، ئىشنىڭ بېشىدىلا ياچىيكا ھەيئەتلىرى يىغىنى ئېچىپ ، ئۇنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ ، تېگىشلىك جازا بەرمىگەنلىكى ؛ نەتىجىدە ، مۇشۇنداق چوڭ ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەقە كېلىپ چىققانلىقى ؛ بۇنىڭدىكى بارلىق مەسئۇلىيەتنى دادىللىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىپ ، ھەرقانداق ئېغىر جازا بېرىلسە ، رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىقى »نى بىلدۈردى .

ـــ نېمە يىگىلاك ؟ بەيكار ـ بەيكار يىگىلايدۇما ، بۇمەيدۇ...

يىگىلىمىسۇڭ ، ھە !...
— ماقۇل ، ۋاڭ جۇرېن . شىڭ... مەن يىغلىمايدۇ...
— شۇنداق ، توخۇلى يىشى كىمەيدۇ... بىزنىما ، چىۈڭ ئاسۇڭ ، كىچىك ئامىسۇڭ دېمىدى...
— ھە !... بۇ... ؟
— چىۈڭ ئاسا ، كىچىكى ئامىسا ، تۇڭگۇز باكاڭ دېيخەن كاڭداكىلا ؟... جىڭلى يالىگەن گەيپۇ دەيدۇ...
— شۇنداقمۇ ؟ ئەستا...
— مەن جىڭلى سۆزلىشىپ ، سىزنىما ئاڭلايدۇ . شا يۇنۇس ئاكاڭدىي گەيپۇما كېيىڭ دەيدۇ . ماكىما ؟
— ماقۇل ، ۋاڭ جۇرېن . شىڭ ، شىڭ...
ۋاڭ بىيلەيىنىڭ گەپلىرى ، شا يۇنۇس ئاكا قولغا ئېلىنغاندىن بېرى : «دادۇيمىزدىكى سىنىپىي كۇرەشنىڭ يېڭى يۈزلىنىشىنى ئەمدى تۇتۇدىغان پەيت كەلدى . شا يۇنۇسنى ‹ تىرىك نىشان› قىلىپ تۇرۇپ ، بۇ چاغقۇچە چوشقىچىلىق توغرىسىدا ئېگىز - پەس كوتۇلداپ يۈرگەنلەرنى بىر - بىرلەپ تارتىپ چىقىپ پىپەن قىلىپ سېستىپ ، ۋىلايەت بويىچە يەنە بىر قېتىم ئۇلگە كۆرسىتىدىغان بولدۇم... » دېگەن شېرىن خىيال بىلەن كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچقان ، كۈندە بىر قېتىم ۋاڭ بىيلەيىنى ئىزدەپ ناھىيىنىڭ يولىنى مېڭىپ پىيمىسىنىڭ يىرتقى تېخىمۇ يوغىناپ كەتكەن تۆلەندىنىڭ ۋۇجۇدىنى مۇزلىتىۋەتتى . ئۇ مۇبادا ، ۋاڭ بىيلەيىنى بۇگۈن يەنە تاپالمىسا ، ئۆملەپ بولسىمۇ ۋىلايەتكە بېرىپ ئۇنى تېپىپ ، شا يۇنۇس ئاكىنىڭ نەق ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايىتىنى ئۇنىڭغا دوكلات قىلماقچى ؛ ئۇنىڭ يولىيورۇقىنى ئېلىپلا دادۇيگە قايتىپ «شا يۇنۇسچە ئۇنسۇر»لارنى تارتىپ چىقىرىپ پىپەن قىلىش بىلەن بىر چاغدا ، شا يۇنۇسنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش دولقۇنىنى قوزغىماقچى ؛ ئۇدۇللۇق پاش قىلغانىنى ئۇدۇللۇق ئەملىيلەشتۇرۇپ ما-

تېرىيال تۇرغۇزۇپ ، مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنى بىرىنچى قول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەشنىڭ غېمىدە قالغانىدى... يۇلتۇز تار- قىماستا يولغا چىقىپ ، ۋاڭ بىيلەينىڭ ئىشقا چۇشۇشىگە ئۇلگۇ- رۇپ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن تۆلەندى ۋاڭ بىيلەينى كۆرۈپلا مەقسىتىنىڭ يېرىمى ئىشقا ئاشقاندەك خۇشاللىنىپ ، يولدا تارت- قان سوغۇق ، هارغىنلىق ئازابىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇدى . بىراق ، ۋاڭ بىيلەي ئۇنىڭ «دوكلات»نى خۇشياقمىغاندەك ئېرەڭسىز- لىك بىلەن ئاڭلىدى . كۆڭلىگە يارىشا ، يا ئىككى ئېغىز ماختاپ قويغاي ، يا ئىككى ئېغىز سوئال سوراپ قويغاي... ياق . ياق ، ياق... ئەلپازىدىن قارىغاندا ، ئۇنى ماختاش نىيىتىمۇ ، شا يۇنۇس- نى جازالاش نىيىتىمۇ يوق ! تۆلەندى بۇنى ئۇنىڭ چىرايىدىنمۇ ، گېپىدىنمۇ بىلىۋالدى !

«جىڭلى يالىگەن گەپمۇ دەيدۇ... »

بۇ ئۇنىڭ «جىڭلى يالغان سۆزلەپتۇ» دېگىنىغۇ !... تېخى «شايۇنۇس ئاكا» دېگىنىنى قاراڭ !... بىر نەق ئەكسىلئىنقىلاب- چىنى «ئاكا» دەۋاتقان ئادەم ئۇنى جازالامدۇ ؟ !

تۆلەندى مۇزدەك سوغۇق تەرلەپ كەتتى . ئۇنداق ئويلاپمۇ ، بۇنداق ئويلاپمۇ ، ئەڭ ئۇششاق ئىشلاردىمۇ سىياسەتتىن ، پرىنسىپتىن ، سىنىپىي كۆرەشتىن گەپ ئېچىپ ، پۈتۈن ناھىيىنى دىر - دىر تىترىتىدىغان بۇ ئادەمنىڭ بىراقلا 360 گرادۇس بۇرۇلۇپ ، بىر نەق ئەكسىلئىنقىلابچى تەرەپتە تۇرۇپ ، پۈتۈن سۇرۇڭ بىر جىڭلىنى «يالغانچى» دەپ ئەيىبلىگەنلىكىنىڭ تېگ- گە يېتەلمىدى . كېيىن ، بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى شا يۇنۇس ئاكىنىڭ ئۇنى ئۆيىدە بىر قىش يوشۇرۇپ ساقلىغانلىقى ئېسىگە كېلىش بىلەنلا چىشلىرى غۇچۇرلاپ ، كۆڭلىدىكى ۋاڭ بىيلەيگە بولغان ھۆرمەت - چوقۇنۇش ئورنىنى غەزەپ - نەپرەت ئىگىلىدى . ئۆزىنىڭ ئۇنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىدىن قاتتىق ئۆكۈندى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ۋاڭ بىيلەي «سىنىپىي

كۇرەشنىڭ ئورنىغا بۇرژۇئازىيىنىڭ ئادەمگەرچىلىكى»نى دەس-
سىتىۋاتاتتى ، شا يۇنۇس ئاكىنىڭ بىر چاغدا ئۆزىنى «ئىسيانچى-
لارنىڭ تىل ـ تايىقىدىن ساقلاپ قالغىنىغا جاۋابەن ئۇنى پرولې-
تارىياتنىڭ دىكتاتۇرىسىدىن قۇتقۇزۇپ قالماقچى» بولۇۋاتاتتى...

تۆلەندى مەركەزدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە ھەممە يەردە «ئىككى سىنىپ ، ئىككى لۇشيەننىڭ كۇرىشى ناھايىتى كەسكىن» داۋام-لىشىۋاتقانلىقىدىن قىلچە گۇمانلانمايتتى . لېكىن ، بۇ كۇرەش-نىڭ قايسى شەكىلدە داۋاملىشىدىغانلىقى ، ئىپادىلىنىش شەكلى-نىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى تازا چۈشىنىپ كەتمەيتتى . ئۆزى ئەڭ ھۆرمەتلەيدىغان ھەم ئەڭ چوقۇنىدىغان ئادەم ـــ مەتكىرىمنىڭ تۇيۇقسىزلا تەختتىن غۇلاپ ، ئۇدۇللا تۇرمىگە كى-رىپ كېتىشى ؛ ئۇنىڭ شېرىكلىرىنىڭ كەينى ـ كەينىدىن تار-تىپ چىقىرىلىشى ؛ پۈتۈن گۈڭشېنى قاپلاپ كەتكەن ئەنسىزچى-لىك ، يېرىم كېچە ـ يېرىم كېچىگىچە داۋاملىشىۋاتقان پىچەن يىغىنلىرى ۋە بۇ يىغىنلاردا ئوتتۇرىغا چۈشۈۋاتقان يېڭى ـ يېڭى مەسىلىلەر... تۆلەندىنى ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىمگە ئىشەنمەس قىلىپ قويدى . بەزىدە ئۆزىدىنمۇ گۇمانلىناتتى ، كەلگۈسى تەق-دىرىدىن ئەنسىرەيتتى . بۇ كۇنلەردە بىر كىمنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىشتا بولسۇن ، ئۆستۇرۇش ـ ۋەزىپىگە تەينىلەشتە بولسۇن ، ئاشۇ كىشىنىڭ يەتتە ئەجدادىنىڭ «قىزىل ئەۋلاد» ياكى «قارا ئەۋلاد»لىقى سۇرۇشتۇرۇلىدۇ . بىر ئۇرۇقتا بىرەر ئادەم جىنا-يەت ئۆتكۇزگەن ، خاتالىق سادىر قىلغان بولسا ، پۈتۈن ئەۋلاد گۇمان ئاستىغا ئېلىنىدۇ . «چوڭ ـ كىچىك» دېمەستىن نازا-رەت ئاستىدا ، بېسىم ئاستىدا ئىشقا سېلىنىدۇ . ھېچقانداق سە-ياسىي ئەركىنلىك بېرىلمەيدۇ... تۆلەندىنىڭ يەتتە ئەجدادى «قىزىل»لىقى راست ، شامال كىرمەيدۇ ! لېكىن ، ھەي... قىزى تاجىگۇلنىڭ نەق ئەكسىلئىنقىلابچى سالى بىلەن قېچىپ كېتىشى ، «ئۆگەي دادىسى» مەتكىرىمنىڭ «قىلىچ ئاستىدا»

تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈنى گۈمان ئاستىغا قويمىدى دېگىلى بولمايدۇ . ئەگەر تاجىگۈل بىلەن مەتكېرىم ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن چىقماي ، باشقا بىراۋنىڭ ئائىلىسىدىن چىقىپ قالغان بولسا ، تۆلەندى ئاللىقاچان ئۇ ئائىلىنى «قارا ئەۋلاد» تىزىملىكىگە كىرگۈزۈپ ، پىپەن ئۈستىگە پىپەن قىلىپ ، بۇ دۇنياغا تۇغۇلۇپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلدۇرۇۋەتكەن بولاتتى . ئەكسىچە ، تۆلەندىنى ھېچ-كىم پىپەن قىلمىدى ، ئوچۇقراقى ، پىپەن قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىدى . چۈنكى ئۇ پۈتۈن مەملىكەتكە مەشھۇر «داجەي» ، رەئىس ماۋزېدۇڭ بىلىدىغان ئادەم !...

شۇنداقتىمۇ ، ئەزالار ئارىسىدا پىچىر - پىچىر ئاز ئەمەس . گۇڭشې ، ناھىيە مەسئۇللىرىمۇ ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك پەپەشلەپ كەتمەيدۇ . قىزى تاجىگۈل بىلەن «ئۆگەي دادىسى» مەتكېرىم-نىڭ جىنايى قىلمىشلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ قىلچە مۇناسىۋىتى يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ نەچچە قېتىم تەكشۈرۈشنامە يېزىپ ، گۇڭ-شې ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا تاپشۇرغان بولسىمۇ ، ھەممىسى جاۋابسىز قالدى . ھېچكىم ئۇنى چاقىرتىپ ئىككى ئېغىز چىرايلىق گەپ بىلەن كۆڭۈلنى ياساپ قويمىدى ياكى «گۇناھىڭ ماۋۇ» دەپ ، پاكىتنى كۆزىگە تىقمىدى . ھەممىسى-نىڭ مۇئامىلىسى ئەتىيازنىڭ ئاپتېپىدەك يىلىمان ، نەزىرى مۇزدەك سوغۇق... بىرلا ۋاڭ بىيلەينىڭ مۇئامىلىسى بۇرۇنقى-دەكلا ئىدى . مانا بۈگۈن ئۇمۇ ئۆزىنى ئاشكارىلىدى . قارىغاندا ، ئۇمۇ ئۇنىڭدىن سوۋۇغان يېكى «پرولېتارىيات سىلىكىۋىسىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان لىيۇشاۋچىنىڭ ئادىمى» ، بولمىسا ، شا يۈنۈسنىڭ گېپى چىقىش بىلەنلا چىرايى نېمانچە ئۆزگىرىدۇ ؟ تۆلەندىنى مەنسىتمىگەندەك ، گەپلىرىگە ئېرەن قىلماي ئائىلايدۇ ؟ ! «ئۆگەي ئانىسى» زىۋەرىخاننى مەتكېرىمگە زورلاپ چاتقان ئادەم شايۈنۈس ئىكەنلىكى ، ئەگەر ئۇنىڭ مەتكېرىم بىلەن ھېچكىمگە دېگىلى بولمايدىغان پەۋقۇلئاددە مۇناسىۋىتى بولمىسا ، ئوتتۇرىدا

دەللاللىق قىلمايدىغانلىقىنى دەۋەتكەن بولسا ، ۋاڭ بىيلەي سەل چۆچۈپ بولسىمۇ تۆلەندى تەرەپتە تۇرارمىدى ـ يا ؟ !

تۆلەندى نەچچە كۈندىن بېرى ۋاڭ بىيلەيگە گېپىنىڭ بىرىنـ چى جۈملىسىدىلا مۇشۇ ئىشنى دېيىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەنـ نىدى . ۋاڭ بىيلەينىڭ يىلىمان مۇئامىلىسى ئۇنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلىدى بولغاي ، ئەڭ مۇھىم گەپنى ئۇنتۇپ ، دېسىمۇ ـ دېمىسىمۇ بولىدىغان بىرمۇنچە گەپنى دەۋەتتى . مەيلى ، ھەممە گەپنى بىراقلا دېيىش پەرزمىدى ؟ دېمىگەننى ھامان دېگىلى بولـ مىدۇ . ئۇنىڭغا دېمىسە ۋىلايەتكە ، ئاپتونوم رايونغا دەيدۇ ! ۋاڭ بىيلەي ئاۋۋال مەتكېرىمنىڭ شېرىكى شا يۈنۈس «ئاكىسى» غا قانچىلىك شەپقەت كۆرسىتەلىسە كۆرسىتىپ باقسۇن . جاھاننى ۋاڭ بىيلەي سورامتى ؟ تۆلەندىمۇ بوش ئادەم ئەمەس !...

تۆلەندى ئۆز خىيالىرى بىلەن بولۇۋاتقاندا ، ۋاڭ بىيلەي كىمگىدۇر تېلېفون بەردى . كاتىپ كۆتۈرۈپ كىرگەن قانداقتۇ قەغەزلەرنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆرۈپ چىقتى ،ئۇستىگە نېمىلەرـ نىدۇر يازدى . كاتىپقا نېمىلەرنىدۇر دېدى . تۆلەندى ھېچنەرسىـ نى ئۇقمىدى . ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ ، كەلگۈسىدە ئۇنى قانداق ئاغدۇرۇش غېمىگە پېـ تىپلا كەتتى...

ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى . ۋاڭ بىيلەي رۇخسەت قىلغانـ دىن كېيىن ، قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئورۇققىنا بىر ئۇيغۇر كىرىپ كەلدى . ئۇ ناھىيىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى شىركىتى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ناسىر غولام ئىدى . كىشىلەر ئۇنى «ناجىڭلى» دەيتتى . ئۇ ئاۋۋال ۋاڭ بىيلەيِ بىلەن ، ئاندىن تۆلەندى بىلەن قول سىقىشىپ كۆرۈشـ تى . تۆلەندى ئۇنىڭ بىلەن تونۇش بولۇپ ، بايا ۋاڭ بىيلەي «يالغانچى» دېگەن كىشى شۇ ئىدى . ۋاڭ بىيلەي ئۇنىڭغا تۆلەنـ دىگە كۆرسەتكەن ئىلتىپاتىنىڭ ئوندىن بىرىنىمۇ كۆرسەتمىدى ،

چىرايىنىمۇ ئاچمىدى . قولى بىلەن ئىشىك تۇۋىدىكى ئورۇندۇق-
نى كۆرسىتىپ ، بىرنېمە دەپ كالدىرلىۋىدى ، «ناجىنىڭلى» قو-
رۇنۇپراق ئولتۇردى . بۇ ھالنى كۆرگەن تۆلەندىنىڭ ئۇنىڭغا
ئىچى ئاغرىپ قالدى . چۈنكى ، ئۆزى تۆرده ـــ لۆم لۆم ئورۇن-
دۇقتا ئولتۇراتتى...

ۋاڭ بىيلەي بىلەن «ناجىنىڭلى» خەنزۇچە سۆزلىشىپ كەت-
تى . ۋاڭ بىيلەينىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ، تۇرۇقى سۇرلۇك .
«ناجىنىڭلى بىر قىزىرىپ ، بىر تاتىرىپ ، دۇدۇقلاپ ـ دۇدۇقلاپ
سۆزلەيتتى . سۆزى بۆلۇۋېتىلسە ، تىكەنگە ئولتۇرۇپ قالغاندەك
تېپىرلاپ ، كۆزلىرىنى ئايانچلىق پىلدىرلىتاتتى . بەزىده تۇكۇ-
رۇكىنى يۇتالماي چىڭقىلىپ ، گېپى ئاغزىدىن چۇشۇپ قالاتتى :

ـــ چوشقا سېتىۋېلىشتا مۇقىم بىر ئۆلچەم بېكىتمىسەك ،
بىرىنچىدىن ، دۆلەت مەنپەئىتىگە زىيان يېتىدىكەن ؛ ئىككىنچى-
دىن ، ئىستېمالچىلارنى سۇپەتلىك گۆش بىلەن تەمىنلەشكە كاپا-
لەتلىك قىلغىلى بولمايدىكەن . شۇڭا...

ـــ سىلەر سېتىۋالمىغانىنى دېھقانلارنىڭ قانداق بىر تەرەپ
قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتىڭىزمۇ ؟

ـــ نېمە دەيدىغانلا ، ۋاڭ جۇرېن... شۇنىمۇ ئۇقمايدىغان
ئىش بولامدۇ ؟ !... ئۆيىگە ئەكېتىپ بورداپ بېقىپ يەنە ئەكېلى-
دۇ . يەنە ئۆلچەمگە توشمىسا ، يەنە سېتىۋالمايمىز...

ـــ ئۆلچەمگە يەتكۈدەك سەمرىتەلمىسە قانداق بولىدۇ ؟

ـــ سەمرىتەلمىسە ئۆزىنىڭ شورى ! بىزنىڭ نېمە كارى-
مىز ! ؟...

ـــ نېمە ! ـــ ۋاڭ بىيلەي شىرەگە «ۋاققىدە» بىرنى
مۇشتلاپ ، ئورنىدىن قوپۇپ كەتتى . چىرايىدىن مۇز ياغاتتى .
«ناجىنىڭلى»نىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ ، چىرايىدىكى خۇشامەت ئارى-
لاش مەغرۇرلۇق قاياققىدۇر ئۇچۇپ ، مۇشۇكنى كۆرگەن چاش-
قاندەك شۇمشىيىپ كەتتى . ۋاڭ بىيلەينى ھېچقاچان مۇنداق

هالەتتە كۆرۈپ باقمىغان تۆلەندى ھەيران بولغىنىدىن ، ئۇلارغا چەكچىيىپلا قاراپ قالدى . كۆڭلىدە : «ناجىڭلى نېمە خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولغىيدى ؟ » دەپ ئويلايتتى ، ـــ يەنە بىر دەڭە !... «نېمە كارىمىز ؟ » شۇمۇ گەپمۇ !... مىڭ جاپادا چوشقا بېقىپ ، ئالدىڭىزغا سېتىپ بەرگىلى ئەكىلىدىغان دېھقان بىلەن كارىڭىز بولمىسا ، سىزدەك ئادەمنىڭ بىزگە نېمە كېرىكى ! ؟... «دۆلەت مەنپەئىتىگە زىيان يېتىدىكەن » دەيدۇ تېخى !... دۆلەت مەنپەئىتىنى دەپ ، خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان ئۇرسا بولامدىكەن ! ؟...

ـــ نېمىشقا جاۋاب بەرمەيسىز ؟ بولامدۇ ـ بولمامدۇ ؟

ـــ بولمايدۇ ...

ـــ ئەمىسە نېمىشقا دېھقانلارنى مۇشۇنداق قىينايسىز ؟.

ـــ مەن ...

ـــقولىڭىزدا يۇقىرىنىڭ تىرىك چوشقا سېتىۋېلىشتا ئېغىرلىق ئۆلچىمى بېكىتىش توغرۇلۇق ھۆججىتى بارمۇ ؟

ـــ يوق ...

ـــ «يوق ؟ » ئەمىسە بۇ ئۆلچەمنى نېمىگە ئاساسەن بېكىتىڭىز ؟

ـــ بىز... بىز... لىڭداۋشياۋزۇ مۇزاكىرە قىلىپ...

ـــ ھە... بۇ ئەسلىدە ئۆزۈڭلەرنىڭ كەشپىياتى ئىكەن ـ دە ! ...

ـــ ... ...

ـــ نېمىشقا مۇشۇنداق قىلدىڭلار ؟

ـــ چوشقا ساتقىلى كېلىدىغان دېھقانلار بەك كۆپىيىپ كەتتى . قارىقويۇق سېتىۋالساق ، ناھىيىمىزدە چوشقا گۆشى يەيدىغانلار ئاز بولغاچ ، نۇرغۇن چوشقا گۆشى ئامباردا بېسىلىپ قېلىپ ، دۆلەتكە زىيان بولىدىكەن...

ـــ شۇڭا ، ئاپەتنى دېھقانلارغا ئىتتىرىپ قويۇپ ، ئۆزۈڭ-

لەرنى قۇتقۇزماقچى بولۇپسىلەر ـ دە ! ...
ـــ ياق ...
ـــ «ياق ؟» ئەمىسە بۇ ئىشىڭلارنى قانداق چۈشەندۈرۈسىز ؟
ـــ بەزىلەرنىڭ ئىنكاس قىلىشچە ، سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتكەن بەزى ئىدىيىسى قالاق دېھقانلار يەم ـ خەشەك يېتىشتۈرەلمەسلىكنى باھانە قىلىپ ، بېقىۋاتقان چوشقىلىرىنى بىرنى قويماي سېتىۋېتىش نىيىتىگە كەپتۇ . بىزنىڭچە ، بۇنىڭ چوشقىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا يەتكۈزىدىغان زىيىنى ناھايىتى زور بولۇپلا قالماستىن ، ئاقىۋىتىمۇ خەتەرلىك . شۇڭا ، مۇشۇنداق ئۆلچەم بەلگىلىدۇق . بىزلا سېتىۋالمىساق ، دېھقانلارنىڭ چوشقىلارنى قالايمىقان سېتىۋېتىش يولى ئېتىلىپ ، سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ رەزىل مەقسىتى ئىشقا ئاشمايدۇ...
ـــ مۇنداق دەڭ... دېھقانلارنىڭ چوشقا بېقىشتىكى مەقسىتى نېمە ؟
ـــ ماۋجۇشىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ...
بۇ بىر تەرەپ . تېخىمۇ مۇھىمى ، چوشقىنىڭ تېز كۆپىيىشتىن ئىبارەت ئەۋزەللىكىگە تايىنىپ ، تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاش . ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان مىللەتلەر بۇ جەھەتتە ھەقىقەتەن ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى . بىراق ، ناھىيىمىزدە ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە بولدى . بۇنىڭدىكى ئاساسىي مەسئۇلىيەت مەندە... ھەممىدىن يامان بولغىنى ـــ سىلەر بىزدىن يولىيورۇق سورىمايلا ئۇلارنىڭ سېتىش يولىنىمۇ ئېتىپ تاشلاپسىلەر... قاچاندىن بېرى مۇشۇنداق قىلىۋاتىسىلەر ؟
ـــ نېمىنى ؟
ـــ «نېمىنى» دەيسىزغۇ ! ھېلىقى «ئېغىرلىق ئۆلچىمى» دېگەن بىر نېمىنچۇ ! ؟

— بۇ ... بۇلتۇر بەش... بەشىنچى ئايدا يولغا قويغان...
— بۇلتۇر بەشىنچى ئايدا !؟... بىز شۇ چاغقىچە نېمىشقا بىلمەيمىز ؟ ...
— يىللىق خۇلاسە دوكلاتىدا بىراقلا مەلۇم قىلايلى دەپ...
— بۇ پەۋقۇلئاددە كەشپىياتىكلارنىڭ شانلىق نەتىجىلىرى بىلەن بىزنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرماقچى بولۇپسىلەر ـ دە ؟... قۇرۇق گەپ !... چوشقا باققان دېھقان يا ئۇنىڭ گۆشىنى يېمىسە ، يا سېتىپ ئۆزىگە ئېھتىياجلىق نەرسىگە ئېرىشەلمىسە ، ئۇنى بېقىپ نېمە قىلىدۇ !؟ «سىنىپىي دۇشمەنلەرنىڭ ئالدام خالتىسى» دەيدۇ تېخى !... دېھقانلارنى چوشقا بېقىشتىن بىزار قىلمۇاتقان نەرسە دەل سىلەرنىڭ «ئېغىرلىق ئۆلچىمى» دېگەن بىر نېمەكەـ لار ، بىلدىكىزمۇ !؟... مەن بۇ ئىشنى ئەتىلا گېۋېيخۇيىنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇمەن . قېنى كىم سىزنى ياقلايدىكىن !... بېرىڭ ، دەرھال بېرىپ ، مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قول ئاستىكىزدەـ كىلەرگە يەتكۈزۈڭ !... ھازىردىن باشلاپ ، چوشقا سېتىۋېلىشتا ھېچقانداق چەك بولمىسۇن ! دەرھال بىر تۇركۇم ئادەم ئاجرەـ تىپ ، چوشقا گۆشىگە خېرىدار ئىزدەكىلار . مەنمۇ ۋىلايەتكە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ دوكلات يازاي...

ۋاڭ بىيلەي كەيپى ئۇچقان ، روھى چۈشكەن ھالدا ئىككى مېتىرچە ئارىلىقتا توختىماي مېكىپ يۈرۈپ ، «ناجىكىلى»غا يېـ رىم سائەتچە «دەرس» ئۆتتى . ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ بولۇپمۇ بىر يېرى قاتتىق سىرقىراپ ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۈرۈشـ تۇرگىنىچە مېكىشتىن توختىمىدى . ئۇنىڭ «ناجىكىلى» بىلەن نېمىلەرنى دېيىشكەنلىكى ، ئۇنى بۇنچىلا جىددىيلەشتۈرۈۋەتكەن نەرسىنىڭ زادى نېمىلىكىنى بىلگۈسى كېلىپ ئىچى تىتىلداپ كېتىۋاتقان تۆلەندى ئۇنىڭ لاتا خەي كىيگەن ئاياغلىرىدىن كۆز ئۇزمەي ، قەدەملىرىنى «سانايتتى... »

ئاخىر ۋاڭ بىيلەي ئولتۇردى . تۆلەندىگە قاراپ كۈلۈمسـ

ىرەپ قويدى . تۆلەندىمۇ كۈلۈمسىرىدى . ۋاڭ بىيلەي تاماكا چەكـ
مەيتتى . نېمە ئۈچۈندۇر شىرەدىكى كۈلدانىنى جايىدىن يۆتكەپ
قويدى . تۆلەندىگە ئۇ تېخىمۇ ئورۇقلاپ كەتكەندەك كۆرۈندى .
ۋاڭ بىيلەي «ۋىيشىك» گۇڭشېگە شۇجى بولۇپ كەلگەندە ئوتتۇز
ياشلاردا بولۇپ ، بۇ يەرگە مۇقىم ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلگەن تۇنجى
خەنزۇ رەھبەر ، بىردىنبىر خەنزۇ كادىر ئىدى . ئۇيغۇر تىلىنى
ئاز ـ تولا يامدايتتى . خوتۇن ـ بالىلىرى ناھىيە ئىچىدە بولـ
غاچ ، ئۆزى يالغۇز يېتىپ قوپاتتى ، ئاش ـ تاماقنى ئۆزى ئېتىپ
يەيتتى . ھەپتە ـ ئون كۈندە بىر قېتىم پىيادە ياكى ئۇدۇل
كەلگەن بىرىنىڭ ھارۋىسىغا چىقىۋېلىپ ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى
يوقلاپ كېلەتتى . خۇسۇسىي ئىشىغا گۇڭشېنىڭ خادىكى ، ئات ـ ئۇلـ
غىنى ئىشلەتمەيتتى . بىر كىمنىڭ ئۆيىدە تاماققا ئېغىز تېگىپ
قالسا ، ئاشلىق بېلىتى بىلەن پۇل تۆلەشنى ئۇنتۇمايتتى . بۇ
يۇرت ئۇچۇن نۇرغۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ ، دېھقانلار
ئارىسىغا سىڭىپلا كەتتى . قۇمساراينى ، تۆلەندىنى «داجەي»
لەشتۇرۇپ ئاپتونوم رايونغا تونۇتتى... ئۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي
كومىتېتقا مۇدىر بولغاندىن كېيىنمۇ بۇ يەردىن مېھرىنى ئۈزمـ
دى . قولىدىن كېلىشىچە يۆلىدى . تۆلەندىنىڭ خىيالغا بىرەر
يېڭى ئىش كەلسە ، گۇڭشې مەسئۇللىرىنى بىر چەتكە قايرىپ
قويۇپ ، بىۋاستە ئۇنى ئىزدەيتتى . شاللىقنى ئاقيەرگە ئۆزگەر
تىش ، چوشقىچىلىقنى يولغا قويۇش... مۇ ئاشۇنداق بولغان...
ھازىر چوشقا قوي ـ كالىدىن نەچچە ھەسسە كۆپىيىپ كەتتى
لېكىن سېتىش تەس . ئىلگىرى ، شەخسلەردە بىر ئانا چوشقا
كۆپەيسە ، يېرىم مودىن يەم ـ خەشەك يېرى ئاجرىتىپ بېرىلـ
گەن . ھېلىمۇ شۇنداق قىلىدىغان بولسا ، شەخسلەرنىڭ قولىدى
كى يەر كۆپىيىپ ، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى يەر ئازلاپ كېتىدۇ .
شۇڭا ، ئەزالارنىڭ قوتىنىدا كۆپەيگەن ئانا چوشقىلارغا يەم ـ
خەشەك يېرى ئاجرىتىپ بېرىلمىدى . بۇنىڭدىن ئەزالار قاتتىق

نارازى . چوشقا بېقىش قىزغىنلىقى تۆۋەنلەپ كەتتى . بۇنىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئىپادىسى ـــ شا يۈنۈسنىڭ سىراجىدىن ئاخۇننىڭ ئۆلچەمگە توشمايدىغان چوشقىلىرىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ كارىدورىغا سولاپ قويغانلىقى... بۇ ناھىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم يۈز بەرگەن زور ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ۋەقە . تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا ، «يۆجىن» دادۇينىڭ ، تۆلەندى «دا- جەي» نىڭ ئابرويىنى يەرگە ئۇرۇپ ، چوشقىچىلىقنى ، داجەيدىن ئۆگىنىشنى تۇنجۇقتۇرۇۋېتىشنى مەقسەت قىلىدۇ . ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت شا يۈنۈسنى قاتتىق جازالاش بىلەن بىر چاغدا ، ناھىيە بويىچە بىر مەيدان ئىنقىلابىي چوڭ پىپەن ئېلىپ بېرىشى كېرەك...

بۇ ـــ تۆلەندىنىڭ قارىشى . ئۇ بۇ قارىشىنى گۇڭشې مەسئۇللىرىغا تىنمىدى . بۇرۇن ، ۋاڭ بىيلەيگە دەيدىغان گەپلە- رىنىڭ بەزىسىنى ئاۋۋال مەتكېرىمگە دەپ ، ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئالغاندىن كېيىن ئاندىن دەيتتى . ئەمدى مەتكېرىم يوق . توختى تۇر بىلەن تىنىقىغا كېلىپ بولالمىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئۇ ئادەم «ئوڭ»غا مايىلدەك تۇرىدۇ . تازا ئىشەنگىلى بولمايدۇ . پەقەت ۋاڭ بىيلەيلا...

بىراق ، ۋاڭ بىيلەي قىزغىن بولمىدى . شەخسىي مۇناسى- ۋەتنى چىقىش قىلىپ ، شا يۈنۈس تەرەپتە تۇرۇۋالدى . تېخى «ناجىڭلى»غا چېچىلىشچۇ !... قارىغاندا ئۇ ئۆز شەپقەتچىسىنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقىنى ئاڭلاپلا خۇددى يوقتىپتۇ . «پارتىيىۋى- لىك» ، «رەھبىرىي كادىرلىق» سالاھىيىتىنىمۇ ئۇنتۇپ ، شەخ- سىيەتچىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قاپتۇ... قاراڭ ئۇنىڭ تۇرقىغا ، ئون كۈن ئاش ـ نان يېمىگەندەك !...

«قېنى ، شا يۈنۈس دېگەن نەق ئەكسىلئىنقىلابچى توغرۇ- لۇق نېمە دەيدىكىن ؟... »

ۋاڭ بىيلەينىڭ ئاغزى ئاخىر ئېچىلدى :

— هەي... دېخەن توڭگۇزى باكېدۇ ، شىپىن گۈڭسى ئامەيدۇ ، كاڭداكې يىشى بۇ ! ؟...

ۋاڭ بىيلەي بايانتىن «ناجىڭلى» بىلەن قىلىشقان گەپلىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ، ۋىلايەتتە ئېچىلغان يىغىنىڭ روھىدىنمۇ خەۋەردار قىلدى . ئۇنىڭ دېيىشىچە : نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ بەزى جايلىرىدا ، چوشقا باققان ئائىلىلەر بىلەن قۇدىلاشماسلىق ، ئۆلسە نامىزىغا قاتناشماسلىقتەك غەلىتە ھادىسە يۈز بېرىپ ، بەزى ئادەملەر قولغا ئېلىنىپتۇ ، ھەتتا ئارمىيە بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا قورالىق توقۇنۇش كېلىپ چىقىپتۇ . مەركەز بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ، دەرھال مۇسۇلمان مىللەتلەرگە زورلاپ چوشقا باققۇزۇشتەك خاتا قىلمىشىنى چەكلەش توغرۇلۇق ئۇقتۇرۇش تارقىتىپتۇ . ئۇقتۇرۇشتا رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىمزاسى بار ئىكەن . ئۇقتۇرۇشتا كۆرسىتىلىشىچە لىن بياۋ پارتىيىگە قارشى گۇرۇھى «رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ چوشقىچىلىق توغرىسىدىكى يولىورۇقىنى بۇرمىلاپ ، مۇسۇلمان مىللەتلەرگە مەجبۇرىي چوشقا باققۇزۇپ ، ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى ۋە دىنىي ئېتىقادىنى ئاياغ ئاستى قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ پارتىيىگە ، رەئىس ماۋزېدۇڭغا نارازىلىقىنى قوزغاپ ، ئۆزلىرىنىڭ پارتىيىنى ، ئارمىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش قارا نىيىتىگە جامائەت پىكرى تەييارلىماقچى» ئىكەن . نىڭشيادا يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقە دەل بىر قېتىملىق چوڭ ئاشكارىلىنىش بولۇپ ، مەركىزىي كومىتېت بۇ ۋەقە مۇناسىۋىتى بىلەن مىللەتلەر سىياسىتىنى ئومۇميۈزلۈك بىر قېتىم تەڭشەپ-

دىكەن . ۋىلايەتتىكى يىغىندا مۇشۇ ھۆججەت ئۆگىنىلىپتۇ . شەرت ـ شارائىت ھازىرلاپ ، ئاستا ـ ئاستا ئىجرا قىلىنىدىكەن...

تۆلەندى بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، دەسلەپ ئاسماندىن يەرگە تاشلانغاندەك بىئارام بولدى . بارا ـ بارا ، ۋاڭ بىيلەينىڭ ئېزىپ ـ ئىچكۈزۈپ چۈشەندۈرۈشى ، پايدا ـ زىيانغا مۇناسىۋەتلىك بىرقا-

تار سان ـ سەپرلارنى تىلغا ئېلىشى... ئۇنى قاتتىق ئۈيقۇدىن سەگىتكەندەك بولدى . ئىچىدە ھېسابلاپ كۆرۈۋاتقان ئۇيقۇسىنى ئالقىتىن ئۇنىڭ دادۇيىگە قۇرۇق چاۋاكىتىن بۆلەك ھېچقانداق نەپ تەگمەپتۇ . «نەپ تەگدى» دېيىلسە ، جىمى نەپنى مەتكېرىم ئاپىتۇ !... ھاراق زاۋۇتى... چوشقىلارغا بوغۇز قىلىش باھانىسىدە مەتكېرىم قاتارلىقلارنىڭ نەپسىگە كىرىپ كەتكەن تاغار ـ تاغار گۇرۇچ...

تۆلەندى يىغلاپ تاشلىغىلى تاس قالدى . ۋاڭ بىيلەي گېپىنى يەنە بىرئاز داۋاملاشتۇرسا ، ئۇ چوقۇم يىغلىۋېتەتتى . يىغلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ـــ پارتىيىدىن گۇناھىنى تىلەيتتى . لېكىن ، پۇرسەت بولمىدى !

ـــ جۇڭياڭدې گەيپۇما ، مەن سىزگە دېيدي ، ـــ دەپ گېپىنى ئۈزدى ۋاڭ بىيلەي ، ـــ سىزنىما باشكا ئادامۇ دېيمەيدۇ ، ماكىما ؟

ـــ ماقۇل ، ۋاڭ جۇرېن ! مەن ھېچكىمگە دېمەيدۇ... ۋاڭ بىيلەي نېمە ئۈچۈن باشقىلارغا دېمەسلىكىنىڭ سەۋەبلىرىنى قىسقىچە چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ، ئۇنى ھەمراھ قىلىپ تۇرمىگە باردى ـ دە ، سىراجىدىن ئاخۇن بىلەن شا يۈنۈس ئاكىنى ئاچىقىپ ، خادىك بىلەن قۇمسارايغا ئاپىرىپ قويدى .

شۇ كېچىسى ، تۆلەندى ئۆز قولى بىلەن تەييارلىغان شا يۈنۈس ئاكىنى ئەيىبلەش ماتېرىيالىنى كۆيدۈرۈۋەتتى ، ۋاڭ بىيلەي ئۈستىدىن يۇقىرىغا ئەرز قىلىش نىيىتىدىنمۇ ياندى . ئەمدى ئۇنىڭ نەزەرى ئۆزىگە ، ئاندىن ھاراق زاۋۇتىنىڭ «يوچۇق» لىرىدا تىمىسقاپ يۈرۈشكەن مەتكېرىمنىڭ «چاشقانلىرىغا تەكىلگەنىدى . لېكىن ، تاجىگۈلنىڭ ئىشى تۈپەيلىدىن كاللىسى ئارامىدا بولمىغاچقىمۇ ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ ؟ «پۇختا ، دەل» بولۇشقىلا كۇچەپ ، «قاتتىق» بولالمايۋاتاتتى...

يازنىڭ «ئەلچىسى»

ياز ـــ ھېچقانداق بىر يىلدىكى يازغا ئوخشاشمايدىغان قۇرۇقچىلىق ياز . ئەگۈزگە ئۇلىشىپلا يېتىپ كەلگەن «دەلۇە دىۋانى»دا باشلانغان بوران تېخىچە توختىغىنى يوق . ھاۋا ھېلىلا ھارامزادىنىڭ ساختا تەبەسسۇمىدەك غىل ـ پاللا ئېچىلسا ، ھايال ئۆتمەي قاپاق تۇرۇدۇ . شەيتانىنىڭ سۈيدۈكىچىلىكمۇ يامغۇر ياغ-مىدى . قۇرغاقچىلىق دەستىدىن دېھقان بىچارىلەر نېمە كۈن كۆرۈۋاتىدىكىن ـ تاڭ ، شەھەرلىكلەرگە بەكمۇ ئۇۋال بولدى . ئەللىك ـ ئاتمىش نەپەر مال ساتقۇچى ئىشلەيدىغان كاتتا ماگ-زىنلارنىڭ ئۈزۈندىن ئۈزۈن سوزۇلغان ئەينەكلىك پوكەيلىرىگە جاھاندا بار مالنىڭ ھەممە تۈرى رەت ـ رېتى بىلەن چىرايلىق تىزىۋېتىلگەن بولسىمۇ ، جەننەتنىڭ مېۋىسىدەك ، خۇرجۇندا بىر پۇلنى كۆتۈرۈپ كىرگەن ئادەمگىمۇ بىرى تەگمەيدۇ . بەزىسىگە «ئەۋرىشكە ، سېتىلمايدۇ» دېگەن خەتلەر يېزىلغان باغاقچە قىس-تۇرۇلغان بولسا ، بەزىسىگە باھاسىدىن بۆلەك ھېچنەرسە يېزىل-مىغان . باھاسى شۇنداق ئەرزانكى ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ بىرەرنى سېتىۋالغۇسى كېلىدۇ . مال ساتقۇچىدىن تالون يېزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلسا ، خېرىدارغا قاراپمۇ قويماستىن : «چەت ئەللىككە ساتىمىز» دەيدۇ كۆرەڭلەپ ياكى «تونۇشتۇرۇشىڭىز بارمۇ ؟» دەپ كۆزىنىڭ ئىچىگە مەسخىرىلىك تىكىلىدۇ . تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپلىرىنىڭ ماگىزىنلىرىدىكى ئەھۋالمۇ ئوخشاش . پەر-قى : ئاچچىق ئۆرۈكنىڭ قۇرتلاپ ئەتكەن خەشەك گۈلىسى ، تېڭى يېلىم ، تېڭى قۇرت شاپتۇل قېقى بىلەن كۆكسىپ قالغان جىگدە

نورمسىز ـ بىلەتسىز . پۇلسىز بولسا ، ئاندىن يىرىم كۈنلەپ ـ يىرىم كۈنلەپ ئۆچىرەت ساقلاشتىن زېرىكمىسىگىزلا ، جىگىلاپ ـ كىلولاپ ئەمەس ، چارەكلەپ ـ تاغارلاپ ئالسىگىزمۇ ئىختىيا ـ رىگىز ، ھەتتا ھېچكىم : «بۇنچە جىق ئىلىپ نېمە قىلىسەن ؟ » دەپ سوراپمۇ قويمايدۇ . (تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئائىلىسى بىر ناننىڭ پۇلىغا بىر ـ ئىككى كىلوگرام كېلىدىغان مۇشۇ نەرسىلەر بىلەن جان بېقىپ ، نۇرغۇن كۈنلەرنى ئۆتكۈزگەن . ھازىرمۇ بۇلاردىن ئايرىلمايدۇ !...) ماگىزىنلارنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ تۇرغان زىلچا ـ گىلەم ، داس ـ چېلەك ؛ يەكەن ـ نىڭ ، يېڭىسارنىڭ ، پاكىستاننىڭ بادامىرى ؛ بەشكېرەمنىڭ چىلانلىرى بىلەن ئەنجۇر قېقى ، باغداتنىڭ خورمىسى ، قاغىلىق ـ نىڭ ياڭىقى ، تۇرپاننىڭ كۆك يېمىشى... «پۇلىنىڭ تامغىسى تۆت» كاتتىلارنىڭ ياكى بىرەر پارچە تامغىلىق تونۇشتۇرۇشقا ئېرىشىپ قالغان «تەلىيى ئوڭ» لارنىڭ نىسىۋىسى . ئاددىي پۇقراغا نىسبەتەن «كۆرمەككە بار ، يېمەككە يوق تۇتىيا !... » بۇلا ئەمەس ، سېسىق تۇرۇپتىن تارتىپ پاقپاق بەسەيگىچە ھەمـ ـمىسى بىلەتلىك ، ھەممىسى نورمىلىق . ھەممە يەردە ئۆچىرەت ، ھەممە ئادەم قورساقنىڭ ، كىيىم ـ كېچەكنىڭ غېمىدە...

ئەمما ، گېزىت ـ رادىئودا كۈنبويى تەشۋىق قىلىنىۋاتقىنى «بازارلار ئاۋات ، مال باھاسى مۇقىم... »لىق .

باھانىڭ مۇقىملىقىغا قىل سىغمايدۇ . «ئاۋات »لىقتىن گەپ ئېچىلسا ، ماگىزىنلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇپ تۇرغان ، پۇقرالارغا ئەڭ ئېھتىياجلىق مالىلارنى «كۆزنى خۇش قىلىدىغان كۆرگەزمە بۇيۇمى» دېگەن تۇزۇك . قىزىق يېرى ، بۇ مالىلار پات ـ پات پوكەيلەردىن غايىب بولىدۇ . ئورنىغا يېڭى مالىلار تىزىلىدۇ . «ئەۋرىشكە ، سېتىلمايدۇ» دېيىلىدۇ ـ يۇ ، پۇقراغا بىر كىمنىڭ بىرنى سېتىۋالغىنىنى كۆرۈش نېسىپ بولمايلا ، كاسسىرنىڭ سومكىسىغا پۇل بولۇپ كىرىپ كېتىدۇ...

بۇ سىرنى يېشەلىگەن ھېچكىم بولمىسا كېرەك !...
ئەنە قاراڭ ، ھېيتگاھ جامەنىڭ ئالدىغا بىر دېھقان بىر ئۇلاغ ئوتۇن ئەكىرىپتىكەن ، بامداتتىن يانغان سەككىز ـ ئونەيلەن ئۇنى چۆرىدىۋالدى . بىر سائەتچە سالا ـ سۇلھىدىن كېيىن سودىسى پىشىپ ، بىرەيلەن پۇل سانىغىلى تۇرۇۋۇدى ، قاياقتىن ـ دۇر پەيدا بولغان بازار باشقۇرۇش خادىمى بىرمۇنچە كايىپ ، دېھقاننىڭ قولىدىكى تاياقنى قوپاللىق بىلەن تارتىۋالدى ـ دە ، ئېشەكنىڭ ساغرىسىغا كۇچەپ بىرنى سېلىپ ، ئېشەك بىلەن دېھقاننى ئالدىغا سېلىپ ، ئۆستەڭ بويى تەرەپكە ھەيدەپ كەتتى . قارىغاندا ، «قىزىل ھاكىمىيەت» ئوتۇن ـ ياغاچ ماگىزىنى ئېچىش ئارقىلىق ، شەھەر ئاھالىسىنى ئوتۇن بىلەن نورمىلىق تەمىنلەپ ، بازارنى تېخىمۇ ئاۋاتلاشتۇرىدىغان ئوخشايدۇ .

جامائەت دەل مۇشۇ ئىش ئۈستىدە غۇلغۇلا قىلىشىۋاتقاندا ، شەھەردىكى ئۇلۇغ ـ ئۇششاقنىڭ ھەممىسىگە تونۇش باققال ـ چاقماقجان پەيدا بولۇپ قالدى . ئۇ نېمە ۋەقە يۈز بەرگەنلىكىنى تۈيۈپ ئۇلگۈردى بولغاي ، جامائەتكە يېقىنلاشماستىن ، بۇرۇلۇپلا شەرقە يول ئېلىپ ، گۇللۇكنىڭ ئەڭ چېتىگە كەلدى ـ دە ، ئۇستى يېپىقلىق سېۋەتلىرىنى گۇللۇكنىڭ تۆمۈر ۋادىكىگە يۆ ـ لەپ قويۇپ ، گەۋدىسى بىلەن ئۇلارنى دالدا قىلىپ زوڭزايدى . ئۇنىڭدىن تۆت ـ بەش مېتىر بۇياندىراق ئوسمىدەك كۆپكۈك نەچچە چاڭگال غورىنى ئەسكى خېپىمەچكە يىگىرمە ـ ئوتتۇز تالدىن دۆۋىلەپ قويغان ؛ كىچىك ـ كىچىك قوشۇقلۇق ، سې ـ ۋەت ، داسلارغا قاچىلانغان ئۇجمىلەرنى ئالدىغا تىزىۋالغان سەك ـ كىز ـ ئون جۈلدۇر كېپەن بوۋاي ـ مومای بىلەن تۆت ـ بەش نارەسىدە ئوغۇل ـ قىز خېرىدار كۈتۈپ شۇمشىيىپ ئولتۇرۇشاتـ تى . ھازىر بازارنى ئاۋات قىلىۋاتقانلار دەل شۇلار . بىرى ، بازار باشقۇرغۇچىلار ئۇلارنىڭ «مال»لىرىنى مۇسادىرە قىلمايدۇ ؛ يەنە بىرى ، «تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىغا سېتىپ بەرمەي قاراڭغۇ

بازارچىلىق قىپسەن» دەپ ئۇرۇپ ـ تىللاپ يۈرمەيدۇ . كۆرۈ-نۈپ تۇرۇپتۇكى ، غورىلارنىڭ بىر قىسمىنى پۇل قىلىش نىيىتى-دە شېخىدىن قېقىپ ئەكىرگەن...

چاقماقجان مۇشۇلارنى ئويلاپ ئولتۇرغاندا ، ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم قېشىدىلا توختاپ ، ئۆشنىسىدىكى خۇرجۇننى يەرگە قويدى ـ دە ، يۈكۈندى . خۇرجۇننىڭ بىر كۆزى قۇرۇق ، بىر كۆزىدە لىق ئاغىچا ياغلىقنىڭ غورىسى بار ئىدى . ئۇ خۇرجۇننى ياتقۇزۇپ ، بوش كۆزىنى داستىخان شەكلىدە يايدى ـ دە ، غورى-لارنى ئوندىن يىگىرمىدىن دۆۋىلىگىلى تۇردى . غورىلار كۆك بولۇشىغا قارىماي ، ياغلاپ قويۇلغاندەك پارقىراپ تۇراتتى . چاق-ماقجاننىڭ ھەۋىسى كەلدى . چۈنكى ، ئۇ ئۇلۇشكۇن مۇشۇنداق غورىدىن بىر سېۋەت سېتىۋېلىپ ، قوناق بازىرى مەكتەپنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ، ئوقۇغۇچىلارغا بەش پۇلدىن ، ئون پۇلدىتىن پارچىلاپ سېتىپ ، «قۇمدەك پۇل قىلغان» ئىدى .

ـــ غوجام ، ـــ دېدى ئۇ ئولتۇرغان جايىدىن قوزغالماي ، تەۋەززۇ بىلەن ، ـــ ئەچچىگەنلىرى ئاغىچا ياغلىقنىڭ غورىسى ئوخشىمامدا ؟

ـــ ھەئە .

ـــ ئەجەب پاكىز غورىكەن... نەچچە پۇلغا ئاغانلا ؟

ـــ ئالمىدىم . بېغىمدىن چىققان .

ـــتوۋا قىلدىم ، توۋا... ئاغىچا ياغلىقنىڭ ساپىقى بەك چىڭ بولىدىغان... ئەجەب تۆكەپتۇ بۇ بوران ، ئەجەب تۆكەپتۇ... شېخى بەك ئېگىز كەندە كاساپەتنىڭ ؟

ـــ ياق . قاپاق تېرەكتەك شاخاراپ ، ھويلىنى بىر ئالغان ئۆرۈك ئىدى ، ـــ ھېلىقى كىشى چۈشەندۈردى ، ـــ پۇتىمـ-سام ، كوھىقاپنىڭ بورىنىدىمۇ بىر تال تۆكۈلمەيتتى...

ـــ پۇل لازىم بولاپ قېلىپ ئەچىرىپ قاپلىدە ؟ !

ـــ پۇلمۇ لازىم بولدى . مىرادىغا يەتكۈزۈپ پىشۇرۇپ

ساتىمەن دەپ خاپىلىق تارتقۇچە ، كۈنلۈكى بىرەر خۇرجۇن پۇ-
تاپ ، ئېلىشىغا سېتىپلا قۇتۇلاي دېدىم .
چاقماقجان ئويلىنىپ قالدى . ھەيرانلىق ئىچىدە سورىدى :
ـــ قوشنىلىرىنىڭ ئۇششاق بالىلىرى ئوغرىلاپ ئارام بەر-
مەيدىكەن ـ دە ؟
ـــ قوشنامنىڭ بېغىدا ئۆرۈك دېگەن سېسىمچىلىق . بالـ-
لىرى ئوغرىلاش تۈگۈل ، ئۆرۈكمىزگە قاراپمۇ قويمايدۇ...
ـــ ئەمىسە نېمىشقا...
ـــ سىلە مېنى تونۇمىغان بىلەن مەن سىلىنى تونۇيمەن .
سىلە بىزنىڭ مەلىگە نەچچە قېتىم چىققان . ئاتىلىرى چاقماقجانغۇ ؟
ـــ ھەئە غوجام ، ھەئە... مەن بىزغېرىپ باققال...
ـــ باققاللىقلىرىنى بىلگەچ ، سىلىگە كۆڭۈلۈمدىكىنى دەپ
بېرەي دەۋاتىمەن...
ـــ دېسىلە غوجام ، دېسىلە !... كۆڭىللىرىدە نېمە بوسا
تارتىنمای دەۋەسىلە... ئادەمنىڭ زەھىرىنى ئادەم ئالىدۇ . كۆڭـ-
لىدىكى ئادەم بىلەن تېپىشقاندا ، ئىچ ـ قارنىنى تۆكۈشۈۋاسا ،
ئادەمنىڭ مىڭ ژىللىق ھادۇقى چىقىدۇ دېسىلە !... نېمە خاپىلىق
تارتقانلا ، نېمە خاپىلىق تارتقانلا... جاھاندا دەدى يوق ، خاپىلىق
تارتمايدىغان ئادەممۇ بامدۇ زادى ! ؟...
چاقماقجان خېلى ئۇزۇن سۆزلىدى . دېھقان ئۇنىڭ گەپلە-
رىنى ناھايىتى قىزىقىپ ئاڭلىدى . ئۇ گېپىنى ئاياغلاشتۇرۇپ ،
ئۇنىڭ زادى نېمە خاپىلىق تارتقانلىقىنى سورىغاندا ، كۆڭلىدە
بارلىق ھەمىسىنى تۆكۈۋەتتى :
ـــ مېنىڭ كۆچەت تىكىپ باغ قىلغۇدەك يېرىم يوق .
ھويلامدا بوۋامدىن قالغان بىر تۈپ ئۆرۈكۈم بار . مۇرادىغا
يېتىپ پىشسا ، يىگىرمە ئۇلاغدىن كەم ئۆرۈك چىقمايدۇ...
ـــ كۆسىلە بۇ ئىشنى... ئۆرۈك ئەمەس ، كانكەن ـ دە ،
كان ؟ !...

ـــ شۇنداق دېسەمۇ بولىدۇ ، ـــ دېھقان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، ـــ ھەر يىلى تويغۇچە يەپ ، ئاشقىنىنى گۈلە قۇرۇ-تۇپ ، قىشتا بەش جىڭدىن ، ئون جىڭدىن ئوغرىلىقچە ساتسام ، ئۆينىڭ خەرجىگە دال بولاتتى . بۇلتۇر ئۆرۈك پىششىقىدا خوتۇ-نۇم دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى . پىشكە پۇل قىلىپ چىقاي دەپ ئىككى ئۇلاغ ئۆرۈكنى شەھەرگە ئەكىرسەم ، بازار باشقۇرۇش تارتىۋالدى . جان ئاچچىقىمدا تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ ساپتىكەن-مەن ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاس قالدى . بۇنى ئاز دەپ ، دادۇيدە نەچچە كۈن پىپەن قىلىنديم... بۇ يىل گۈڭشې مېۋىگە ئىش قوشۇش كارخانىسى قۇردۇق دەپ ، ھېلىتىن غورىنى سان-غىلى تۇردى . مۇنداق ئويلانسام ، بېرىدىغان پۇلى ئىككى چارەك گۈلىنىڭ پۇلچىلىك بولمايدىكەن . تېخى : «مانچىلىكىنى يېۋاپ-سەن ، مانچىلىكىنى ئوغرىلىقچە سېتىۋاپسەن» دېگەن گەپمۇ چىقىدىغاندەك . شۇڭا ھازىردىن باشلاپ كېچىلىرى ئوغرىلىقچە پۇتاپ ، ئۇدۇللۇق شەھەرگە ئەكىرىپ ئېلىشىغا ساتقاچ تۇرسام ، ئۆرۈكنىڭ ئالدى سارغايغۇچە شېخىنى بىكارلاپ ، بىرمۇنچە پۇل-لۇق بولۇپ قالغۇدەكمەن... ھېسابلاپ باقتىم ، مۇشۇنداق سات-سام ، گۈڭشېغا ساتقاندىن يۈز كوي ئوشۇق ساتمىدىكەنمەن... بىزنىڭ دادۇيدە بىر گۈڭ ئاران ئەللىك پۇڭ . ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى بولمىسا ، بىر كۈندە بىر گۈڭغا ئىشلىيەلمەيدۇ . ئويلاپ باقسىلا ، بۇنى پىشۇرىمەن دەپ يۈز كوي زىيان تارتسام ، بىر ئۆينى قانداق تۇتۇمەن ؟ بالىلىرىمنى قانداق باقمەن ! ؟ ئەگەر چەندە ، ئۆزۈمنىڭ نەرسىسىگە ئۆزۈم ئىگە بولالايدىغان ئىش بولسا ، ئۆلسەممۇ مۇرادىغا يەتمىگەن غورىنى پۇتاپ بازارغا ئەكە-رىپ ، خۇدايىمنىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدىغان ئىشنى قىلامدە-غان !...

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ھەيرانلىق ۋە قىزىقىش بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان چاقماقجان ئەلچىخانىنىڭ دوقمۇشىدا ئاستا قەدەم تاشـ-

لاپ ياۋاغ تەرەپكە كېتىۋاتقان تونۇش بىرەيلەننى كۆرۈپ قالدى ـ ده ، چۈراپ ئورنىدىن قوپۇپ ، دېھقانغا «خوش» مۇ دېمەستىن ، سېۋەتلىرىنى كۆتۈرگىنىچە ئاشۇ تەرەپكە ماڭدى . چاقماقجان قوغلاپ يەتكەندە ، ھېلىقى كىشى خام بازىرىنىڭ دوقمۇشىغا يېقىنلاپ قالغانىدى . چاقماقجان :

ـــ سىيجاڭ ئاتا !... شەرىمىزگە گۈلدەك يارىشىپ ، قاق ناشتىدا نەگە ماڭغانلا ، نەگە ماڭغانلا ؟ ـــ دېگىنىچە ئۇنىڭغا يانداشتى .

يالاڭۇاش ، نىل رەڭ دېيكا شىم ـــ كەمزۇل ، قارا خۇرۇم بەتىنكە كىيگەن ؛ ئېگىز بوي ، ئۇستىخانلىق بۇغداي ئۆڭ ، بېشى يوغان ، قاپقارا قاشلىرى توم ھەم ئۆسكىلەڭ ، كەينىگە سىلىق تارىغان يىرىك ـ قويۇق چاچلىرى قۇندۇزدەك پارقىراپ تۇرغان بۇ ئادەم مېڭىشتىن توختاپ ، سول يېنىغا قىيا بۇرۇلدى ـ ده ، ئىككى قولىدا قوۋزىقى سويۇلغان سېرىق سۆگەتنىڭ چۈنقىدا يېڭىلا توقۇلغان ، بىرى كىچىك ، بىرى چوڭراق ئىككى سېۋەتنى ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈۋالغان چاقماقجاننى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى .

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئاتا !... تىچ قوپاپلىما ؟ ـــ چاقماقجان چاققانلىق بىلەن سېۋىتىنى يەرگە قويۇپ ، ھېلىقى كىشى بىلەن قول ئېلىشتى ، ـــ ئىۋەدە ئۆتكەن ـ كەچكەنلىگە قايىلىغاچ بويان قىسىپ تۇسام ، «تاق ، تاق ، تاق...» دەسسەپ ئالدىمدىن ئۆتەپ كېتىۋاتاملا... «شۇمىدۇ ، ئەمەسمىدۇ ؟» دەپ شۇنداق قايىلىسام ، ئۆزلىرىكەنلا ئەمەسما !... خۇشلۇقىمدا ژۇرىدىكىم «ۋاققىدە» يېرىلىپ كېتەي دېدى دېسىلە !... جاڭدىماي سالامەت تۇغانلا ؟

ـــ ئۆزەڭلىچۇ ؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر ، ئاتا !... دۆلەتلىرىدە ئاچ ـ توق قېلىپ نامەندىگە خار بومماي ، پاشادەك ياشاپ تۇدۇق !...

— مەن سىلىنى «بۇ چاغقىچە باي بولۇپ كەتتى» دەپ يۈرسەم ، تېخىچە سېۋەت كۆتۈرۈپ يۈرەمسىلە ؟

— ۋاي ئاتا ، ۋاي ئاتا... چوڭ ئىش تۇتقانلىنى ئاز كۆدۈق- مۇ بۇ جاھاندا ؟ !... ئۇنى ئالداپ ، بۇنى قاقشىتىپ ، چارەكلەپ - چارەكلەپ ئالتۇن - كۈمۈش ژىققانلا نېمە كۈن كۆدى ؟ !... تازا كىشىكەنلە... «ئاتمىش ياشقا چىيدىم» دېسەم ھېچكىم ئىشەنمەي- دۇ . مەن دېگەن ماتىتەينى داغا ئاسقانىنى ، تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى مومایاغاچنىڭ ئۇچىغا قاداپ ، ھېيتگا جامەنىڭ ئالدا سازايى قىيغانىنى كۆگەن ئەدەم دېسىلە !... «بىزنى ئىككى قىلىمەن» دەپ جانىنى قىزناپ خەقنىڭ قاغىشىغا قاغۇچە ، كۈنلۈ- كى تۆت ناننىڭ پۇلىغا ئىشلەپ قويساق ، بىسسى ئەتىگە ناشتا- لىققا قالىدىكەن... ژىغىپ - ژىغىپ ، يامبۇدا ئىشىك تاقىغىنا- مىز بىلەن ، خۇدايىم يېگۈزمىسە باكا... قانداق دېدىم ، ئاتا ؟ خاتا گەپ قىممىغاندىمەن ! ؟...

— توغرا دېدىڭلا... مەندە بىرەر ئىشىڭلا بارمىدى ؟

— يوقسۇ ، ئاتا ، يوقسۇ !... ياماں كۈندە بېشىمنى سىيلاپ ، قىيغان ئاتىدارچىلىقلىرىنى نېمەم بىلەن ياندۇرۇشنى بىلەمەي ژۇسەم ، قايسى يۈزۈم بىلەن يانا ئۆزلىرىنى خىزمەتكە سالىمەن ؟ !... بىزچاڭگال جەننەتنىڭ نېمىتى قولامغا چۈشۈپ قاپتى ، ئۆزلىرىنى «باش بۇنىغا ئېغىز تېگىپ باقامدىكىن» دەپ يوللا- رىنى توساپ سالدىم... خاپا بوممىغانلا ؟

چاقماقجان سۆزلىگەچ ، سېۋەتلەرنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان رەختلەرنى بىر چەتكە قايرىدى . چوڭ سېۋەتتە لىق مايسەن ئۆرۈكنىڭ ئالاغورىسى ، كىچىكىدە ئىككى كىلوگرام كەلگۈدەك ئالا بۆرەك بولغان قوقاق گىلاس بار ئىدى . ھېلىقى كىشى سېۋەتلەردىن كۆز ئۈزمەي ، تېخىمۇ ئېچىلىپ كۈلۈمسىرەپ ، چاقچاق تەلەپپۇزىدا سورىدى :

— بۇ گىلاسنى نەدە قىزارتتىڭلا ؟

ـــ مەن قانداق قىزاتاي ، ئاتا ؟... قۇدرىتى ئۇلۇغ خۇدايىم قىزاتىپتۇ !... ئۇلۇشكۇن نامازدىگەدىن يېنىپ ، ئىۋۇ دوقمۇشتا خۇۋەينە ئۆرۈكنىڭ چۈلىسىنى سېتىپ ئوتتاسام ، ئۆزلىرىدەك دىلى خاسلىق چوپقىتىمدىن ئىككى - ئۈچى قوقان گىلاسنىڭ گېپىنى ئېچىپ قالدى ، «ھەربىزلىرىنىڭ كۆڭلى گىلاس تاتقان بوسا ، رۇمدا بوسمۇ تاپاي ، غوجىلىرىم... » دەپ ۋەدە بېرىپ قويماپ ، تۈنۈگۈن ئەتىگەن باش توخۇدا «ئاللا رەببىم» دەپ بىز مېڭىپتىكەنمەن دېمەملا... يائاللا ، يا ئاللا... شامالباغ ، سەمەندە- كى يۇز باغقا چىيگەندىمەن... بىسسىدە بىز تۈپ گىلاس بوسا- كاشكى... بۇرۇن دېگەندە ، بىز تۈپىنى بىز كۈندە ئاران پۈتاپ بوغىلى بولىدىغان ھەر يوغان ، ھەر يوغان ، قاپاقتېرەك بىلەن بەسلەشكەن گىلاس باتى دېسىلە ، بۇ ئۇتتا !... «نېمە قىپتۇ» دېمەملا ؟ ھەممىسىنى ئوتان ئېتىپ قالاپ بولاپتۇ !... يا رەببىم ، يارەببىم... سۆگەت بىلەن تېرەكنىغۇ خۇدايىم قالاشقا يارىتقان ، جەننەتنىڭ مېۋىسىنىمۇ قالىغان بامۇ ؟ !... كەشمىنى قولتۇقىمغا قىستۇرۇپ ، ئىچىمدە خۇدايىمغا ناله قىلىپ ، «ماڭە چاقماق !» دەپ بىز مېڭىپتىكەنمەن ، پېشىندىن يانغاندا غوجاۋاغ غوجامغا بېرىپ توختاپتىمەن... سۇرۇشتۇرسەم ، ئۇۋەدىمۇ يوق ئىكەن . كەينىمە- گە ياناي دېسەم ، ھېلىقى چۆپقەتلىرىم : «سىلىنى 〈چاقماقجان〉 دەپ ئەتىۋالاپ ئۇسەك ، يالغانچى 〈پاقپاقجان〉 ئىكەنلە ئەمەسما ، غو- جام !... » دەۋاتقاندەك ئەڭگايان بومماسما ، مېڭەمدىن «پىز ئىدە» تۈتۈن چىقىپ كەتتى . ئۆستەڭگە پۈتۈمنى چىلاپ ئوتتۇراپ ، قاغىلىقنىڭ توقچاق كۆك تاماكىسىنى گۈرۈجدەك دانە - دانە قىلىپ ئۇۋاپ ، قولبالىسى قىلىپ سەللاتچە يۆگەپ : «چېكە چاقماق ، چەك ! ئاتاڭ بامىتى قەشقەدە ؟ ئاناڭ بامىتى قەشقەدە ؟ خەقنىڭ ئالدىدا ئۆزۈڭنى چاغلىماي پو ئېتىپ ، ئەمدى قانداق ياشايسەن بۇ شەدە ! ؟ » دەپ «ھۆڭ - ھۆڭ» ئىغلاپ تازا چېكىپ- تىمەن... بىز چاغدا ئويلانسام ، بوۋىئانام سەيلىسىگە چىقمىغىلى

نەچچە ژىل بولاپتۇ... «كېلەر ژىل بۇ چاغ كەلگۈچە ، بۇ جاھاندا چىم با ، چىم يوق ؟ خۇدايىم قەدىمكۈنى بۇ يەگىچە يەتكۈزگەندە ، شۇ ئۇلۇغ مازانى تاۋاپ قىلماي كېتەمسەن ، چاقماق ! ؟ » دەپ ، ئۆستەكۈنى بويلاپ بىر مېكىپتىكەنمەن ، كۆمەمدىلا بۇ ئىشنى... ناماز ئەسىرى بىلەن بىرباغ ئۇشلاپ قالدى !... شۇنداق قايلە- سام ، رېدىدەك پومزەك ، يوپۇرماقلىرى ھەر يوغان ، بىر تۈپ دەرەخ تۇمامدا... «خۇدايىمنىڭ قانداق نېمىتىدۇر بۇ ؟ » دەپ تازا يېقىن كېلىپ سەكىگەسەم ، ۋاي ، ۋاي ، ۋاي... «نىمىكەن » دې- مەملا ؟ دەل مەن ئىزدىگەن تۇتىياكەن دېسىلە !... دەرۋازىنى شۇنداق قاقسام ، پېرىشتىدەك ئاپئاق ساقال بىر مويسىپىت چە- قىپ كېلىپ : «كەسىلە غوجام ، كەسىلە ! ئۆزلىرىنى بىر يەردە كۆگەندەك قىلىمەن ، ئاتلىرىنى تاپالمايمەن... » دەيدا... خۇدايىم بەسە ، مانا مۇشۇنداق بېرىدىكەن دېسىلە !... «نېمە دېدىڭ » دېمەملا ؟ «ۋاي ئاتا ، پېرىشتىدەك ئاتا ، ئېتىم چاقماقجان ، ھېيتكانىڭ كىندىكىدىن ئالدىلىرىغا ھاجەتمەن بولۇپ چىقىپ قالدىم... » دېيىشىمگە : «ۋاي غوجام چاقماقجان ، ۋاي غوجام چاقماقجان... مېكىمدىن قېرىدىممىكىن - تاڭ ، ئاتلىرىنى يادىم- غا ئالالماي بەك سەت بولدى... » دەپ قۇچاغلاپ كۆرۈشۈپ كەتتى . «مېنى دېمەملا ئاتا ، مەنمۇ ياپياش تۇرۇپ ئۆزلىرىنى تونۇماي قاپتىمەن » دەپ ژىغلاپ تاشلىدىم...

— سىلە ئۇ كىشىنى تونۇمتىڭلا ؟ — دېدى ھېلىقى كىشى چاقچاق تەلەپپۇزىدا چاقماقجانىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ . ئۇنىڭ چاقماقجانىنى گەپكە سالغۇسى كېلىپ قالغان بولسا كېرەك ، كۆزلىرى كۈلۈپ تۇراتتى .

— نېمە دەيدىغانلا ئاتا ، نىم دەيدىغانلا ، — چاقماقجان نەچچە قېتىم بېشىنى چايقاپ ، كۈندە بىر ۋاخ ئۇستىرا سېلىپ تۇرىدىغان ئۇچلۇق ئېڭىكىنى نەچچە قېتىم سىلىۋەتتى . ھېچ كىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان كۆز قارىچۇقلىرى چوڭقۇر چاناقلار ئىچىدە

غەلىتە ئويناتتى ، ـــ يالغان سۆزلىسەم يامان بولىدۇ ... ئۆزلىرىمۇ بىلىدىغانلا ، مەن دېگەن كۈنلۈكى نەچچە يۈز ، نەچچە مىڭ زاتى كەرەم بىلەن دىدارلىشىپ تۇرىدىغان يېتىمچى غېرىپ تۇسام ، قەشقەدە مەن تونۇمايدىغان چىم با دەيلا ! ؟... ئامما لېكىن ، ئۇزاتتى قاچان كۆگىنىمنى زادى ئېسىمگە ئالاممىدىم...

ـــ ئەمىسە نېمىشقا «تونۇيمەن» دەپ يالغان سۆزلىدىڭلا ؟

ـــ يالغان سۆزلىمىدىم ، ئاتا... با گەپنى قىلدىم ، ـــ چاقماقجان ئۆزىنى ئاقلاشقا گۇۋاھچى ئىزدىمەكچى بولۇۋاتقان- دەك ، ئەتراپقا ئالاق - جالاق قارىغانىدى ، بىردىن ، ئىككىدىن يىغىلىپ ، ئىككىيلەننى چۆرىدەپ تۇرۇشقان ئوندەك يولۇچى مەنىلىك كۈلۈمسىرەشتى . بەزىسى بىر - بىرى بىلەن پىچىرلاش- قىلى تۇردى ، ـــ ئەدەم ئەدەمگە ئوخشايدۇ ئەمەسما ؟ قايسى بىسىنى تۈتۈپ بولىمەن ! ؟... ئۇ زات : «سىلىنى تونۇيمەن» دېگەندىكىن ، مەن قوپاپ : «سىلىنى تونۇمايمەن» دېسەم سەت تۇمامدا ! ؟ تازا كىشىكەنلە ، «بىر كۆرۈشكەن تۈتۈش ، ئىككى كۆرۈشكەن تۇغقان» دەپتىكەن... مانا ماقارا كۆزلىدىن سوراپ باقسىلا ، مېنى تونۇمايدىغىنى بامىكەن ؟...

ـــ ها - ها - ها - ها !...

ـــ ها - ها - ها - ها !...

ھەمەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . ھەممىدىن بەكرەك ھېلىقى كىشى كۈلدى . ئۇ كۈلۈۋېتىپ ، بىلەك سائىتىگە غىل - پاللا قاراپ قويدى - دە ، چاقماقجانىڭ ئاغزىنى يەنە تاتىلىدى :

ـــ كېيىن قانداق بولدى ؟ تۇغقان چىقىپ قالدىڭلىمۇ ؟

ـــ ها - ها - ها - ها !...

ـــ تازا گەپلىرى باكەن... ئەدەمنىڭ يېتى نەدە ؟ تازا سۈرۈشتۈرۈپ كەسە ، ئادەم ئاتام بىلەن ھاۋا ئانامنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ ھەممىسى بىر تۇغقان دېسىلە !... ئۇ زات بىلەن بىر دەم مۇڭدىشىپلا بىر تۇغقاندىن چارە بولاپ كەتتۇق . «ئاتا ، ئات

بېشىدەك ئالتۇنغا كەسىمۇ ، مۇشۇ گىلاسلىرىنى ئېلىپ ، چۆپ-
قەتلىرىمنى راسا بىژ خوش قىلىپ دۇئاسىنى ئالاي... » دېسەم ،
نېمە دەيدۇ دېمەملا ؟ «بولدى ، ئەككەسلە ئالتۇنلىرىنى ! تۇپى
بىلەن ساتتىم !... » دېمەسما...

ـــ ها ـ ها ـ ها ـ ها !...

ـــ شۇنداق قىلىپ ، قانچىلىك ئالتۇنغا ئالدىڭلا ؟

ـــ ئالتۇن ؟ تازا كىشكەنلە... مەندە ئالتۇن نىمىش قىيسۇن ؟ قۇرۇق جان بار ، قۇرۇق جان !...

ـــ ئەمىسە قانداق ئالدىڭلا ؟

ـــ ها ـ ها ـ ها ـ ها !...

ـــ توختاپ تۇسلا ئاتا ، توختاپ تۇسلا !... ئالتۇنغا بۇ كۈندە نېمە كېلىدۇ ؟ ! يا قۇۋاجىم دوتەينىكى بويىنىغا بىژ چارەك كەگدەك ئالتۇننى ئېسىپ سازايى قىلغاننى كۆرەشكەن بوغىيتىلە ؟...

ـــ ها ـ ها ـ ها ـ ها !...

ـــ مۇشۇنداق گەپ ، ئاتىلىرىم... ئالتۇن تۇتقان ئەدەمنىكى قولى كۆيۈدۇ !... ئۇ زاتنى بىژ سىناپ باقاي دەپ ، يانچۇقۇمدا با پۇلنىكى هەممىسىنى ئالدىغا قويۇپ : «با دەسمايەمنىكى هەممىسى مۇشۇ〉 ...مۇشۇ يېتىمەك خۇدا ماڭا تۆمە قىلغان مۇشۇ بىژ تۇپ گىلاسنىكى قۇدى بىلەن تۆت نانلىق بولاپ قاسۇن〉 دېسىلە ، مۇشۇ پۇلۇمنى بىژ چارەك ئالتۇنغا تاۋاپ قىيسىلا... بۇنى ئاز كۆسلە ، مۇشۇ پۇلۇمغا لايىق گىلاس پۇتاپ بەسىلە... ۋەدە قىيغان چۆپقەتلىرىمنىكى ئاغزىغا تۆت ـ بەش تالدىن تەككۈزۈپ ، رەخمىتىنى بىژ ئېلىۋالاي » دەپ بىژ ژىغلاپتىكەنمەن ، خۇدايىم با ، «نېمە دەيدۇ » دېمەملا ؟ «مۇشۇ بىژ تۇپ گىلاسنى قىق ژىلىڭىزى قۇرۇتماي ، ئۆزۈم يەپ ، ئۆزۈم داڭلاپمۇ ئاسمانغا چىكەتمەپتىمەن . بۇ ژىلچە يېمىگەنگە تامىقىم ئىشىپ قاماس ، ئاسسىلا غوجام ، خۇدا يولىدا ئۆزلىرىگە تۇتتۇم . شەگە ئەچە-

ـرىپ ، جامائەتنىڭ ئاغزىغا تەككۈزسىلە ، ساۋابىنى تەڭ كۆرەر-
مىز... » دەپ پۇلنى ئاغىلى ئۇنىمىدى...
ـــ ھە... بىكارغا كەلگەن گىلاس ئىكەن ـ دە ، بۇ ! ؟
ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...
ـــ «خۇدايا توۋا» دېسىلە ئاتا... باكاغا كەلگەن نەسىنى
پۇلغا ساتسام يامان بوماماما ؟ ! مەن يا قەلەندە ـ سايىل بوممە-
سام... ئون كۈندە بىر ۋاخ ناشتا قىيسامۇ ئۇنداق يامان بولمدى-
غان ئىشنى قىلامدىغان ؟ !... خۇدايىم بۇرۇسا ، قىزىل قەغەزگە
ھالاللاپ سېتىۋالدىم...
ـــ نەچچە پۇلغا ئالدىڭلا ؟
ـــ خۇشلۇقىمدا ئۇنى ھېسابلىغىلى نەدە چولا دەيلا ؟ بىر
تۇتام تىيىزىنى مىڭ جازادا چاڭگىلىغا تۇتقۇزۇپ : «بۇنداق قىي-
سىلا سودام ھارام بومامدۇ ؟ ! مەن يا ئۆزەم يېمىسەم... » دەپ
تۇرۇۋاسام ، «ئەستا» دەپ بېشىنى قاشلاپ ، «توۋا» دەپ كۆزى-
نى ياشلاپ ، نەچچە تىيزا سوغۇرۇۋالدىكىن ، قاغىنىنى ياندۇ-
رۇپ بەدىغۇ !...
ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...
ـــ تېخى دېمەيلا ، قايلىسام گلاسنىڭ ئالدى ئەمدى قىزى-
يىپتۇ . ئۇ شاختىن بىر تال ، بۇ شاختىن بىرتال تىيىپ ،
«قاغىنىنى كۈندە ـ كۈندە ئاز ـ ئازدىن تىيىپ ئەچىرىپ ،
ماللىرىمغا روگەي قىلىپ ئاستا ـ ئاستا ساتامەن... » دەپ
شاختىن چۈشسەم ، نامەشىمگە ئەزان چىقىۋاتمامدا ، شۇنداق
قايلىسام ، ئەزان ئېيتىۋاتقان ھېلىقى زات ئىكەن... «شاققىدە»
تەرەت يەڭگۈشلەپ ، ئۇنىڭ بىلەن شامنى ئوقۇۋالدىم . دۇئانى
يۇزۇمگە سۈرۈپ بولۇپ : «ئاتا ، خۇدايىمغا ئامانەت . مەن بۇدا
چىققۇچە ، گىلىسمغا سوغاق قول تېگىپ قاممىسۇن... قايلاپ
قويالا... » دەپ سالسام بومامدۇ ، شۇنداق چېچىلىپ كەتتىكى ،
ۋاي ـ ۋۇي... قىزىل قىيامەت چىققىلى تاس قالدى... «نېمە

دەيدۇ» دېمەملا؟ «غوجام، مېنى كەمبەغەل كۆرۈۋاتاملا؟ مۇ-
شۇنداق كېچىدە چىرىپ كېتىمەن دېگەنلىرى نېمىسى!... شەنە؟
بۇۋەنە؟... كۆڭلەمنى دىسىلە قوناپ قاسىلا، بەك قونغىلىرى
كەممىسە، سويايي دېسەم ياقويام، يا توخام يوق، قولبالىسى
قىلىپ بىزداڭقان پولۇر ئەتتىم. 〈ئالسىلا، باقسىلا〉 دەپ تۆت
كاپامدىن يېيىشىپ، دۇئادىن كېيىن بىرەر تالدىن جۇۋلىشىپ
چېكىشۈېلىپ، ئىززەتلىرى بىلەن يولغا سېلىپ قويمايما...»
دەپ قولامغا بىز ئېسىلىپتى، نۆزەمبىللا قويۇۋەتكىلى ئۇنمىدى
دېسىلە!... پولا دېگەن شۇندق ئوخشاپتىيكى، ئەدەمنىڭ تامىقدا
قالغۇدەك...

— ها - ها - ها - ها!...

—پولونى خوتۇنى ئېتىپتىمۇ، قىزىمۇ؟

— ئۆزى ئەتتى، ئاتا، ئۆزى!... خوتۇنى ئۆلەپ كېتىپتۇ،
قىزى ئەدىيكەن، ئىككى ئوغلى تاغ ئاقسىغا چىكىتىپ قارىسە-
نى كۆسەتمەپتۇ... ئۆزى يالغۇز ئەترەتكە ئىشلەپ، بېغىنى پە-
ۋىش قىلىدىكەن...

— بېغى چوڭمىكەن؟

— بۇرۇن مايانىدىن قايسىلا، ئايانغا كۆز يەتمىگدەك
چوڭكەن، هازىر ئۇچ پۇڭ كېلمىش... مەنغۇ «پۇڭ» دېگەنىڭ
قانداق نېمىلىكىنى بىلمەيمەن، مۇنداق قايلىسام مۇشۇ گۇللۇق-
نىڭ يېرىمىدەك تۇرامدۇ، — چاقماقجان گېپىنى توختىتىپ،
قولى بىلەن هېيتگاه مەيدانىدىكى گۇللۇكنى كۆرسەتتى. هەم-
مەيلەن گۇللۇككە قاراشتى. مۇشۇ گۇللۇك بىلەن تەڭلا ئەهيا
بولغان ئەتىر گۇللەرگە «سوغۇق قول» تەگمىگەن بولسىمۇ،
ۋاقتى - قارارىدا سوغۇرۇپ، ئوغۇتلاپ تۇرۇلمىغاچ، شاخ -
نوتىلىرى ئوغۇز سۇتىگە تويمىغان بوۋاقتەك ئىنچىكە - ئاجىز
بولۇپ، بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە غۇنچىلايدىغان - ئېچىلىدىغاندەك
كۆرۈنمەيتتى. بىر چاغدا، مۇشۇ گۇللۇكنى بىنا قىلدۇرغان

كىشىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىللە تۇرغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتى ، ـــ گۈل بولامدۇ بۇ ! ـــ چاقماقجان گېپىنى داۋام قىلدى . ھەممەيلەننىڭ نەزىرى ئۇنىڭ ئاغزىدا ئىدى ، ـــ گۈل دېگەننى ھېلىقى باغدا كۆسە بولىدىكەن ! ھەر گۈل ، ھەر گۈل··· سېرىقگۈل ، مەغەزگۈل ، ئەتىر گۈل ، چىمەنگۈل ، قەزىلگۈل دېگەن شۇنداق چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇكى ، ئەدەمنىڭ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولاپ كەتكۈدەك !··· گۈلغۇ گۈل ، مېۋىسىنى دېيىشمەيلا تېخى !··· ھازىر قەشقەردە كۆكسۇلتان ، ئالىيرات ، ئامىيلە ، سەنۇلە ، جىنەستە دېگەنلەرنى دارىلىققىمۇ تاپقىلى بومايدىغان بولاپ كەتتى··· خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ، ھېلىقى باغدا ھەممىسىدىن بىز ـ ئىككى تۇپتىن باكەن ، دېيىشسىلە !···

ـــ ئەمىسە نېمىشقا ئۇلاردىن ئەكىرمىدىڭلا ؟

ـــ پىشمىدى ئاتا ، پىشمىدى ! ـــ چاقماقجان تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى . ئۆزىدىن سوئال سوراۋاتقان ئادەمنىڭ كىملىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ، ئوقۇغۇچىغا دەرس ئۆتۈۋاتقان ئوقۇتقۇچىدەك ئېزىپ ئىچكۈزۈپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ، ـــ ھازىر دېگەن بەشىنچى ئاي . ئەمدىلا ئۇزۇمنى قۇشقاچ تاشلىدى··· جىنەستە بۇغدايغا ئورغاق تەگكەندە ، ئامىيلە بىلەن سەنۇلە قوغۇن شاپىقى يەرگە چۈشكەندە پىشىدىغان مۆجىزات تۇسا ، قايلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا قول تەگكۈزەمدىغان !···

چاقماقجان چىشى چىققاندىن بۇيان قەدىمى يەتكەن باغلار ؛ كۆزى كۆرگەن ، قولى تەككەن مېۋىلەرنىڭ نامى ، پىشىش ۋاقتى ، ماكانلاشقان جايلىرىنى تولىمۇ قىزىقارلىق قىلىپ تونۇشتۇردى . ئاندىن ، نەسلى قۇرۇپ كېتىشكە يۈزلەنگەن ئەتىۋارلىق مېۋىلەرنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ ، ئېچىنغان ھالدا كۆزلىرىگە ياش ئالدى . ئاخىرىدا ، ئاخشام تۈن تەڭدە بۇۋىئانامدىن يولغا چىقىپ ، ئەتىگەن بامداتتىن يانغاندا بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنلىكى-

نى تولىمۇ قىزنقارلىق قىلىپ سۆزلىدى .

ـــ كېچىدە شۇنچە جاپا تارتىپ يول ماڭغۇچە ، ـــ دېدى ھېلىقى كىشى چاقماقجان گېپىنى تۈگەتكەندە يەنە ئۇنىڭ ئاغزىـ نى تاتىلاپ ، ـــ شۇ يەردە قونۇپ قالسائىلىچۇ...

ـــ مېنىڭغۇ «جان بوۋىكام» دەپ قونغىم باتى ، ھېلىقى زات پومچىك ئىكەن ئەمەسما ، ئاتا !...

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

ـــ پومچىككە چاپىنىنىڭ پېشى تېگىپ كەتكەن ئەدەم «ئۇنسۇر» بولاۋاتسا ، پومچىكنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قونغىنىمغا ، كومىتېت مۇدىرىمىز : «پومچىكنىڭ شېرىكى» دەپ قاپقىغا ھەيـ دىۋەتسە ، قايداغ قىلىمەن ! ؟

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

ـــ باشتا بىلمەي قاپتىمەن دىسىلە ، ئاتا... پولانى يەپ بولاپ ، پادىشاھى جەمىشتنى ئاتتىن چۈشۈرگۈدەك ئاچچىق قىـ لىپ بىر تال يۆگەپ ، راسا جوۋىلىشىپ چېكىپ ئوتتۇراپ بىر گەپ باشلىماسما ، شۇنداق گېپىگە سەگىگەسەم ، پومچىك چىقىپ قېلىپ باللىرىدىن ئارىلىپ قاپتىكەن... ئەتىرەت بېشى ئۇنىڭ ساقىلىغا ھۆرمەت قىلامدۇ ، يا «قېرىپ قاپتۇ» دەپ ئىچ ئاغرىـ تامدۇ ؟ ئۆزى كەتمەن كۆتۈرۈپ ئېتىزغا چىقمىسا ، ئەمگەك ئول ـ بولغا ھەيدەپ ژۇمەيدىكەن... شۇڭا بېغىنى قۇتىدەك چىرايلىق قىلىۋاپتۇ دېسىلە !... مۇنداق قايلىسام ، ئەسكى پومچىك ئەمەس ئوخشايدۇ . شۇنداق بوسمۇ قوناپ قېلىشتىن قوقتۇم دېسىلە... پومچىك دېگەننىڭ ئېتى يامان ئەمەسما !...

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

ـــ ئاتا ، ـــ چاقماقجان ھېلىقى كىشىگە بۇرالدى ، ـــ ئۆزلىرىدىن بىر گەپنى سوراپ باقسام بولاما ؟

ـــ بولۇدۇ . نېمىنى سورايسىلە ؟

ـــ بايا : «گىلىسمىنىڭ قىزايغىنىنى پۈتىدىم» دېمىدىم ـ

ما؟ قاغىنىنى بۇدا بىلەن كۆنى چىقىپ پۈتاپ چىيسەم ، ھۆكۈ-
مەت : «پومچىكتىن گىلاس ئاپسەن» دەپ تۇتۇپ سولاپمۇ قويا-
ما؟

— ئوغرىلىماي ، پۇل تۆلەپ كىمدىن سېتىۋالساڭلا بولا-
ۋېرىدۇ...

— ئاغزىلىرىغا ناۋات ، ئاتا ، ناۋات !... ئۇ - ھ - ھ...
ياڭالا ، ياڭالا... ئەمدى ژۇرنىكىم جايىغا چۈشتى... سىلىدىن بۇ
گەپنى ئاڭلىمىغان بوسام ، قانداقمۇ كەچ قىلاتتىم بۇ كۆننى؟ !...
خۇدايىم ئۇشلىتىپتۇ جۇما سىلىنى ، خۇدايىم ئۇشلىتىپتۇ !...

گۇللۈكتىكى مۇنارغا ئورنىتىلغان سائەتتىن ياڭرىغان
«شەرق قىزارىدى» مۇزىكىسىنىڭ ئاۋازى ھېلىقى كىشىنىڭ نە-
زىرىنى ئۆزىگە تارتتى . سائەت دەل يەتتە بولغانىدى .

— خىزمەتكە چۈشۈشكە ئاز قاپتۇ ، — دېدى ھېلىقى
كىشى چاقماقجانغا يۈزلىنىپ ۋە ئوڭ قولىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ، —
مەن ماڭاي ، كېيىن يەنە مۇڭدىشارمىز...

ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ، مېڭىشقا تەمشىلىۋىدى ، چاقماقجان :

— ئاتا ، ماۋۇ جەننەتنىڭ نېمىتىدىن باللىغا پىشكە ئاغاچ
كەتسىلە ! — دەپ ئالدىنى توسىدى .

— بولدى ، — دېدى ھېلىقى كىشى چۈشەندۈرۈپ ، —
باشقا بىر كۈنى ئالاي . ھازىر ئۇدۇللا ئىدارىگە بارىمەن...

— ئۇنداغ دېمىسىلە ئاتا ، كۆڭلەمگە كېلىدۇ ! ...
«يېتىمنىڭ كۆڭلى ، خۇدانىڭ ئۆيى» دەپتىكەن... پەقىدەك
يېتىمەكتىن بۇ شەدە نەچچىسى با؟... ئۇنداق قىممای يېڭىلىقا
ئېغىز تېگىپ قويسىلا ! ئىمانلىرىنى قۇۋەتلەپ ، تەنسەھەت قىلا-
دۇ... «يۆگەيدىغان بىر نىمە يوق» دەملا؟ تازا كىشىكەنلە !...
مانا ، مانا... قايلىسىلا ، مۇشۇنداق ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈۋاسلا
شۇنداق يارىشىدىكى...

ھېلىقى كىشى كۈلۈمسىرىگىنىچە جايىدىن قوزغىلالمىدى .

ئالدىراۋاتقىنى بىلىنمىگەن ھالدا تۇراتتى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇنىڭ گەپلىرى ـ نى بىرلىپ ئاڭلاۋاتاتتى . چاقماقجان بىر تەرەپتىن سۆزلىگەچ ، بىر تەرەپتىن سۆگەتنىڭ چۈنقىغا مارجاندەك تىزىپ باغلاپ ، ئۆرۈك قاچىلانغان سېۋەتنىڭ بېغىغا چىگىپ قويۇلغان ئىككى بوغماق گىلاسنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى :

ـــ جىقراق تەڭلەي دېسەم ، بوغقىنىم مۇشۇكەن . تۆت ـ بەش ئاسماق بوغاپ بېرەي دېسەم ، ئىدارىگە ئالدىراپ تۇرۇلا... سېۋەت بىلەنلا ئاپىرىپ تاشلاپ بېرىپ كېلەيمۇ يا ؟

ـــ بولدى ، رەھمەت...

ھېلىقى كىشى گىلاسنى قولىغا ئېلىپ ، يانچۇقىنى كولـ ـغىلى تۇرغانىدى ، چاقماقجان :

ـــ نېمە قىلىۋاتىلا ئاتا ؟ ئۇنداق قىممىسىلا !... بوسىغۇ ، ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىغا ئىگە ـ ژۇگەنلىك ئات مىنىۋىسەم... قانداق قىلىمەن ، كەمبەغەلچىلىك... «كەمبەغەلنىڭ ئېشى چىشـ ـقا داۋا» دەپتىكەن... پۇل تەڭلەپ مېنى ئۇۋاتتىۇمىسىلا !...

چاقماقجاننىڭ شۇنچە رەت قىلغىنىغا قارىماي ، ھېلىقى كـ ـشى ئىككى يۆەنلىك بىر قەغەزنى ئۇنىڭ سېۋىتىگە تاشلاپ قو ـ يۇپ ، بۇرۇلۇپلا مېڭىۋىدى ، چاقماقجان ئۆرۈك قاچىلانغان سې ـ ۋەتنىڭ يېرىمىغا يېپىپ قويۇلغان يېشىل دۇردۇن ياغلىق ئاس ـ تىدىن بىر تۇتام چالا ـ پۇچۇق ئېچىلغان چىمەنگۈلنى ئالدى ـ دە :

ـــ ئاتا ، تۇختىسىلا ! ـــ دېگىنىچە ئۇنى قوغلاپ يەتتى ، ـــ كۆسىلە بۇ ئەقلىمنى... سىلىگە ئاتاپ ئاتايىتەن ئەچىرىپ ، تاس ئۇنتۇپ قالىدىكەنمەن !... خەق نېمە دەيدىكىن ـ تاڭ ، مەن چىمەنگۈلنى «يازنىڭ ئەلچىسى» دەيمەن... قەشقەغە مەن ئەچچىيمىسەم ، ھېچكىم ئەچچىيمەيدىغان بولاپ كەتتى دە ـ سىلە ، بۇنى !... مېنى كۆگەن كۆزلىرىدە كۆرەپ ، شىرەلىرىگە بىز قويماپ قويسىلا !... مۇشۇ گۈلدەك ياشناپ ، چىققان دۆڭلە ـ رى تېخىمۇ ئېگىز بولاپ كېتەمدۇ نېمە !...

هېلىقى كىشى هاياجانلانغان هالدا گۇلنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى . قىزىرىپ تۇرۇپ رەھمەت ئېيىتتى . ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ خوشلاشتى...

ـــ چاقماقجان ، ئەجەب پەش ـ كەش قىلىپ كەتلىيا ئۇ كىشىگە ! ـــ دەپ چاقچاق قىلدى بىرەيلەن چاقماقجان سېۋىتىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلگەندە . بايا ئولاشقانلار تېخى تارقالمىغانىدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تاشمەتخان ئۇستاممۇ بار ئىدى . ئۇ هارۋىنىڭ شوتىسىنى تۇتقان هالدا گەپكە قۇلاق سېلىۋاتاتتى ، ـــ ئۇ كىشى كىم بولىدۇ ؟

ـــ چىم بولىتى ، ئاتا ، رەببىمىز !... «شەلىك ئۆزىنىڭ ئېشىكىنى تونۇمايدۇ» دېسە ، «خەقنىڭ نېمە دېگىنىدۇ بۇ ؟» دەپ ژۇرۇپتىكەنمەن... ئۆزىنىڭ رەببىنى تونۇمايدىغان ئەدەمۇ باكەن ئەمەسما بۇ شەدە !...

ـــ ها ـ ها ، ها ـ ها !...

تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن قاتتىق كۈلكە سوئال سورىغۇچىنى پوكاندەك قىزارتىۋەتتى . ئۇ قىلغىلى گەپ تاپالماي ، ئاستا ـ ئاستا سۈرۈلۈپ ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى . چاقماقجان ئۇنى تېخىمۇ خىجالەت قىلغۇسى كەلمىدى بولغاي ، نەزىرىنى باشقا تەرەپكە يۆتكەپ :

ـــ يائاللا ، يائاللا... «ئاسىيجاك» دەپ ئاڭلاشقان بوغىتىلە ؟

ـــ ئاڭلىغان...

ـــ هەببەللى... ئاسىيجاك دېگەن ئىشى شۇ !... هېلىقى ماۋجۇشىنىڭ هەيكىلى با ئىدارىنىڭ ئېتى نېمىتى ؟ گاۋنخۇي دەمدا ؟ توغرا ، گاۋنخۇينىڭ ئەڭ چوڭ باشلىقى شۇ كىشى !... سىلە يا بىلىشىلا ، يا بىلىشمەيلا... بىز چاغدا كومىتېت مۇدىرى ـ مىز مەن بىلەن قېيىنىپ ، مەكتەت دېگەن ژۇتقا قوغلىۋەتكەن ئەمەسمىتى ؟ ئۇ يەدە جان باقاماي يېنىپ كەسسەم ، بىسسى

«نوپۇسۇك يوق» دېسه ، بىسى «نورماك يوق» دەيدۇ ، خۇددى مەن بىز نايماندىن كەپقاغان مۇساپىر ، لاماكاندەك... قوساققا يەيدىغان بىزنىمەم يوق ، قەلەندەچىلىك قىلاي دېسەم ، كىچىكمەدىن هاالللاپ نان تېپىپ يەپ كۆنەپ قاغان ئەدەم نومۇس قىلىدىكەنمەن ، ئوغۇرلۇق قىلاي دېسەم يامان بولىدۇ . تۆمەن بويىغا چىقىپ ، بىز تۇپ سۆگەتكە ئېسىلىپلا ئۆلۈۋالاي دېسەم ، يارانقان ئېگەمنىك ئالدىدا گۇناكا بولۇمەن... ئۇنىڭغا يېلىنىپ ، بۇنىڭغا تېلىنىپ ، ئۇ ئىشككە دوقۇرۇپ ، بۇ ئىشككە تەلمۇرۇپ يۈرۇپ ، ئاسىيجانىڭنىك ئىشىغانىسىغا چىرىپ قاپتىمەن دېيىشسىلە ... تازا ژىغلاپ تۇرۇپ ، مەكتىتە كۆگەن كۇنلىرىمنى بىز سۆزلەپتىكەنمەن ، ئۇزات بىزدەمدىلا بىز مۇنچە ئەمەلدانى ژىغىپ چىگىتتەك ، مايا قتەك چىچۇتۇپتىپ بامامدا... ئىچىمدە : «ئەمدى دادىجانى تېپىپسەن چاقماق ، چىك تۇ ! ،ئۆلۈكۇم چىقىدۇ بۇ شەدىن ، تىرىكىم چىقمايدۇ ، دەپ چىك تۇ !...» دەپ ئويلاپ ، ئۇ زاتنىك بوسۇغىسىنى ئۇچ كۇن تاۋاپ قىپتىم ، نوپۇسۇممۇ ، نورماممۇ هەل بولدى... مانا كۆرەشلە ، شۇندىن بېرى بۇ شەدە «قاس ـ قاس» دەسسەپ ژۇرۇپ ، هە بىزلىرىنى جەننەتنىك مۆجىزاتلىرى بىلەن تەمىنلەپ كېلىۋاتىمەن !... ئۇ زاتقا يوغان ىراق بىزنەسە سوۋغا قىلىپ ، كۆڭلىنى بىز ئاغىم باتى ، قولام قىسقا كېلىپ ، پەقەت مەقسىتىمگە يېتەممىدىم... توۋا ، توۋا... ماناقمۇ رەبەر بولىدىكەن... بايا كۆرەشلە ، بىز كويلۇق گىلاسقا ئىككى كوي تاشلاپ بېرىپ كەتتى . يەنە چىم شۇنداق قىلالايدا ؟ !...

چاقماقجان هەم ماختاپ ، هەم ماختىنىپ تۇرۇپ خېلى ئۇزۇن سۆزلىدى . ئۇنىك سۆزلىرى تېخىمۇ كۆپ ئادەمنى مەھەلىيا قىلىپ ، چۆرىسىگە ئولاشتۇردى . گەپ ئارىسىدا تاشمەتخان ئۇستامنى كۆرۇپ قېلىپ ، ئۇنىك بىلەن قەدىناسلارچە قىزغىن قول سىقىشتى ، هال ـ ئەهۋال سورىدى . ئۇنىك كەچمىشلىرى توغرۇلۇق كۆپچىلىككە بىرمۇنچە «هېكايە» ئېيتىپ بېرىپ ،

يۇرىكىنى ئەزدى . ئاندىن :

ـــ جامائەت ، ـــ دېدى گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ ، ـــ ماۋۇ جەننەتنىڭ نېمەتلىرىنى ھە بىر لىرىنىڭ ئالدىغا قويايلى ، دائالىرىنى ئالاي دېسەم ، ئۆزۈمنىڭ قورسىقى ئاچ قالىدۇ ...مۇشۇ مۆجىزاتلارنى ھە بىر لىرىنىڭ ئالدىغا ئەككەگىچە ماڭغان قەدەم ھەققىم ئۈچۈن ، بەش - ئون پۇڭلۇقتىن ئېغىز تېگىپ قويامسىلا !...

ـــ ماڭا بىر كويلۇق گىلاس...

ـــ ماڭا ئەللىك پۇڭلۇق ئالا غورا...

كۆپچىلىك ئۇنىڭ مۇشۇ گېپىنى كۈتۈپ تۇرۇشقان بولسا كېرەك ، «گۈرىدە» ئۇنى ئارىغا ئېلىپ ، بىر يۈەنلىك ، ئىككى يۈەنلىك پۇللارنى ئۇنىڭ چاڭگىلىغا تىققىلى تۇردى . بەزىلەر ئۇنىڭغا يېقىنلىشالماي ، ئالدىدىكىلەرنى ئىتتىرەتتى ، قىستايتى . بەزىلەر كۈلۈمسىرسە ، بەزىلەرنىڭ چىرايى ئۆڭەتتى . چاقماقجانىڭ قوللىرى پۇل ئېلىپ ، گىلاس ، غورا ساناپ ھارمايتى . ھېچكىممۇ سېۋەتكە قول تىقمايتتى...

كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا ، چاقماقجانىڭ سېۋەتلىرى بىكار بولۇپ ، سىقىمى پۇلغا تولدى . غورا ، گىلاس يەتمەي قالغانلار ئۇنىڭدىن گەپ «سېتىۋالغۇسى» كەلگەنمۇ قانداق ؟ ئۇ بۇنى ، بۇ ئۇنى سوريدى . چاقماقجانمۇ سوئاللارغا لايىقىدا جاۋاب بەردى . بەزى سۆزلىرى شۇنداق قىزىق ، شۇنداق يۇمۇرلۇق ئىدىكى ، ئۇلارنى كۈلدۈرۈپ تېلىقتۇرۇۋەتتى . بۇ ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىكار تەلەپمۇ ياكى ئۇنىڭ گەپلىرىگە مەغۇل بولۇپ ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىنى تۇيماي قېلىشىدۇ ؟ ئاتامدۇ ؟ بىرەرىمۇ بۇ يەردىن كېتەي دېمەيتتى...

ـــ كىم بۇ ئادەم يىغىۋالغان ؟... مۇنداق تۇرۇشەۋە خەق ! ـــ كىمنىڭدۇر قوپال ئاۋازى ، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى تەلەتى سۆرۈن بىر ئادەمنىڭ كىشىلەرنى سىلكىپ ، جەينەكلەپ ئىتتى-

ربپ چاقماقجاننىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇشى ، ئۇنىڭ ئۇننىنى ئۆچۈر-
دى ، چىرايىمۇ ئۆڭدى ، ـــ سىلىمىدىكىلا ، چاقماقجان... پەقەت
گەپ ئاڭلىمايسىلە جۇمۇ ، ئاداش !... «چۆرەكىلىگە ئادەم يىغماڭ-
لا» دەپ مىڭ قېتىم دېگەندىمەن !...

ئۇ كىشى ـــ بىز بۇ يىل قىشتا ھېيتگاھدا كۆرگەن بازار باشقۇرۇش خادىمى قازى ئىدى . ئۇ چاقماقجانغا خېلى كايىدى ، چاقماقجان چوڭ سېۋەتنىڭ ئىچىگە كىچىكىنى سېلىپ ، بىلىكە-گە ئۆتكۈزدى ـ دە :

ـــ باكادىن باكا ئازا بەمىسىلە ، ئاتا ! يامان بولىدۇ... ھەبىزلىرى دوقمۇش ـــ دوقمۇشقا ئېلان چاپلاپ ، كانايدا قىچقىرىپ ژىغاماۋاتقان جامائەتنى مەن قانداق ژىغاي ، مەن قانداقا ژىغاي !؟... ئۆزى كەپتىكەن ، «كېتىڭ» دېگىلى بوممىدى... ئۆزلىرىمۇ بىلىلا ، مەن دېگەن بىز غېرىپ پۇخرا... ھەبىزلىرى تۇغان يەدە ، مەن قوپۇپ جامائەتنى : «نېرى تۇ ، بېرى تۇ» دېسەم ئەپلىشەمدۇ ؟ !... مانا ئەمدى ئۆزلىرى كەپلا ، نەگە «كەت» دېسىلە شۇ يەگە كېتىلى... قانداق دېدىم جامائەت ؟ ـــ چاقماقجان ئەتراپىدىكىلەرگە سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى . كۆپچىلىك ئۇنچىقمىدى ، ـــ ئۆزلىرىغۇ قىزىلگۇلنىڭ غۇنچە-سىدەك چىرايلىق بالا... بايىقى گۈلنى ئاسىيجاڭغا بېرىۋەتمىگەن بوسام ، ئۆزلىرىگە بېرىدىكەنمەن... مانى بەسەم چېكىلىرىگە قە-سىۋالاملىيا ؟...

چاقماقجاننىڭ ئاخىرقى سۆزى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى . قازى بىر قىزىرىپ ، بىر تاتىرىپ ، نېمە قىلىشنى بىلەل-مەيلا قالدى . «ئاسىيجاڭ» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭ پېيىنى سىرقى-رىتىۋاتاتتى . ئۇ بىلىدۇ : «ئاسىيجاڭ» ـــ سابىق شەھەر باش-لىقى ، ھازىرقى قىزىل ھاكىمىيەت ـــ شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى ئابلا ئىسمائىل ئىدى . چاقماقجاننىڭ نو-پۇس ـ نورمىسىنى ئابلا ئىسمائىل ھەل قىلىپ بەگەنلىكى

توغرىسىدىكى ھېكايىنى قازى تولا ئاڭلىغان . لېكىن ئۇنىڭ گۈللىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان . دېمەك ، چاقماقجان ئابلا ئىسمائىلنىڭ يېقىن ئادىمى . ئۇنىڭغا «ھۆرۈت ـ پۆرۈت» دېگەنلىك ـــ ئابلا ئىسمائىلغا «ھۆرۈت ـ پۆرۈت» دېگەنلىك... ھېلىمۇ ياخشى ، باشقا باققال ـ قاراڭغۇ بازارچىلارنى تىللاپ ، سېۋەت ، خۇرجۇن ـ خالتىلىرىنى تېپىپ ، دەسسەپ چەيلىگەندەك ، ئۇنىمۇ تىللاپ تاشلىماپتۇ ، بولمىسا...

چاقماقجان قىشتا قارا كاجى تون ، قىزىل كارۋانچە ئۆتۈك ، سەرپوش تۇماق ؛ ئەتىياز ۋە كۈزدە قىزىل تون ؛ يازدا ئاق يەكتەك كىيىپ يۈرۈشى بىلەن پۈتۈن شەھەرگە تونۇش . ئۇ بۈگۈنمۇ يىللاردىكىدەك ئاق خەسە يەكتەك ـــ تامبال ، يېشىل شايى شاپاق دوپپا ، ئۇچى قۇشنىڭ تۇمشۇقىدەك ئىلمەك پىيادە كەش كىيگەن بولۇپ ، چېكىسىگە بىر تال سېرىق گۈل قىستۇرغانىدى . بايىاتىن ئۇنىڭ ئابلا ئىسمائىلغا بەرگىنى بىلەن چېكىسىدىكى گۈل ، ئېھتىمال ، بۇ يىل قەشقەر شەھىرى كۆرگەن تۇنجى گۈل بولسا كېرەك . ئۇ زادى نېمە ئۈچۈن سېۋەت توشقۇزۇپ گۈل ئەكىرمىدى؟ بۈمۈ بىرسىر . ئەگەر قازى كېلىپ قالمىغان بولسا ، چاقماقجان بۇ سىرنى ئاشكارىلىماي قالمايتتى . مانا ئەمدى ھەممەيلەننىڭ تىلى كېسىلدى ، ئۇنىڭدىن ھېچنەرسە سورىيالمايدۇ . قازى بىلەن ئۇنىڭ «تاماشا» سىنى كۆرسىلا كۈپايە...

چاقماقجان چېكىسىدىكى گۈلنى ئېلىپ ، قازىغا ئىككى قوللاپ ئۈزاتتى :

ـــ غوجام ئاتا ، چېكىلىرىگە بىز قىستىپ باقسىلا !... «قاس ـ قاس» دەسسەپ ، شۇنداق ماڭىدىغان بوسىلا ، شەنىڭ خېنىملىرىنىڭ ژۈرىكىگە ئوت كېتىپ : «نەدىن كەپقاغان ئوغال

بالىنىڭ خۇۋەينىسىدۇ بۇ ؟ » دەپ كەينىلىرىگە چىرىۋاممىسا ما-
نامەن !...

قازى گۈلگە قول ئۇزىتىش تۈگۈل ، ئۇنىڭدىن سەسكەنگەن-
دەك كەينىگە چېكىندى ۋە :

— چاقچاق قىمائىلاۋە ئاداش ، ئادەمنى زائىلىق ئېتىپ ، —
دەپ كۈلۈمسىرىدى .

— ياۋاللا ، نېمە دەيدىغانلا ؟... سىلىنى زائىلىق ئەتكىلى
ھەددىمۇ غوجام !... كۆڭىللىرىنى ياز قېلىۋىتەي دەپ گۈل
تەڭلىسەم ، ئەجەب ئۇمۇندۇرلا ، ئەجەب ئۇمۇندۇرلا... بۇ كۈننىڭ
ئەدەملىرىغۇ گۈلنىڭ قەدىنى بىلمەيدۇ ، سىلىمۇ بىلمەملا ! ؟...
ئاسىيجاڭ باشقا ئەدەم جۇما ، ئاسىيجاڭ !... بۇنى سېرىقكەن دەپ
قاللىمۇيا ؟

— ... ...

— توۋا خۇدايىم ، توۋا... سېرىقگۈل دېگەنچا ، ھەممە
گۈلدىن بالدۇ ئېچىلىدۇ... بىلگەن ئادەمگە قىزىلگۈلدىن ئەتىۋا
دېسىلە !... بۇرۇن ئون باغنىڭ ، يۈز باغنىڭ بىسىدىن بىر تۈپ
تېپىپ ، قىزىل گۈلغا روگەي قىلىپ ، دىلىمدىكى خېرىداغا
ساتاتتىم دېسىلە !... بەش ـ ئالتە ژىل بولدى ، ھېچچەدە قامما-
دى... بۇ ئۈى ئانامغا چىقىپ قاممىغان بوسام ، ئۆلگۈچە كۆرەم-
مەسمىتىمكىن تاڭ !...

چاقماقجان تاڭسۇق ـ تاڭسۇق گەپلىرى ، «قان چىقارماي
جان ئالمىدىغان» تەنىلىرى بىلەن قازىنى يەر ـ يەر قىلىۋەتتى .
مۇبادا ، چاقماقجانىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپلەر باشقا بىر ئادەم-
نىڭ ئاغزىدىن چىقىدىغان بولسا ، قازى ئاللىقاچان ئۇنىڭ ئېغىز
ـ بۇرنىنى تۈزلىۋەتكەن بولاتتى . ئۇنىڭ گەپلىرىنى زورلاپ
تەبەسسۇم قىلىپ تۇرۇپ ئاڭلىدى ، ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك
ئاچچىقى كەلسىمۇ چاندۇرمىدى ، ھەتتا ئۆز ۋەزىپىسىنىڭ نېمە-

لىكىنىمۇ ئۇنتۇپ ، بارغانسېرى زورىيىۋاتقان ئادەم توپىنى «تارقىلىڭلار !» مۇ دېمىدى . چاقماقجانىنىڭ دەيدىغان گېپى تۈگىمۇ ياكى نەزەرباغ ، قوغان تەرەپلەرگە يول ئېلىپ ، پىشىش ئالدىدا تۇرغان بىرەرخىل مېۋىنىڭ سېيىتقىنى ئېلىش نىيىتىگە كېلىپ قالدىمۇ ؟ تېخىمۇ كۈلكىلىك قىلىپ :

ـــ ھەبىزلىرىنىڭ ئاغزىنى تاتلىق قىلاي دېسەم ، سېۋىتىمنى باكالاپ بولۇشاپلا . «بىسمىللا» دەپ بىز مېڭىپ ، ئەسىردىن يانغىچە بىر سېۋەت بىز نېمە تېپىپ چىيمىسەم ، ئىككى ناندىن قورۇق قالمەن ، ـــ دېگىنىچە قولىدىكى گۈلنى چېكىسىگە قىسىپ ، جايىدىن قوزغالدى . كۆپچىلىك ئۇنىڭغا ھۆرمەت ، قىزىقىش بىلەن تىكىلىپ ، تەبەسسۇم قىلىشىپ يول بوشاتتى . چاقماقجان توپ ئارىسىدىن چىقىپ ، پىيادىلەر يولىنىڭ دوقمۇشىدا قول ھارۋىسىنى تۇتۇپ تۇرغان تاشمەتخان ئۇستىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە :

ـــ تىچ تۇلمائاتا ؟ ـــ دېدى مېڭىشتىن توختاپ ، ـــ مەن تېخى سىلىنى كېتىپ قالدى دەپتىمەن··· ئوقەتلىرى قانداق-راق ؟

ـــ خېرىدارنىڭ تايىنى يوق ، ـــ ئورۇقلاپ بىر تېرە ، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان تاشمەتخان ئۇستام ساقىلىنى قويۇۋەتكەن بولۇپ ، سىياقىدىن ئاتمىش ياشقا كىرگەندەك كۆرۈنەتتى . بېشىدىكى مويلىرى تۆكۈلۈپ رېڭى ئۆچۈپ ئاقىرىپ كەتكەن قارا مەخمەل تاشلىق سەرپۇش تۇمىقى بىلەن ئۇچىسىدىكى نىمكەش كاجى تون ئۇستىدىن بېلىگە نەچچە يۆگەپ باغلىۋالغان ئاغامچا ئۇنى تولىمۇ ئاۋارە ، تولىمۇ بىچارە كۆرسىتىپ تۇراتتى . قاڭشىرى ئۆسۈپ ، كۆزلىرى چاناقلىرىغا چۆكۈپ كەتكەن بۇ ئادەمنى ھېچنېمىسى بىلەن بۇنىڭدىن نەچچە ئاي بۇرۇنقى تاشمەتخانغا ئوخشاتقىلى بولمايتتى . ئۇ بىر يېرى سىرقىراپ ئاغرىۋاتقاندەك

چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، پەس ئاۋازدا سۆزلەيتتى ، ـــ بامدانقا ئەزان چىققاندا بىرەيلەننىڭ شىكىلىسىنى بىكەتكە ئاپپارغانتىم ، ماشىنىلار قوزغىلىپ كەتكىچە بىرمۇ خېرىدار چىقمىدى . قارا قىر دەرۋازىسىدىكى ئاشلىق ماگىزىنىنىڭ ئالدىغا كەلسەم ، «چۈشتىن كېيىن ئۇن كېلىدىكەن» دەپ يۈزدەك ئادەم ئۆچىرەتە تۈرۈپتۇ . «ئۇن كەلگۈچە ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ ، بىر ـ ئىككى نانغا ئىشلىگەچ تۇراي» دەپ بۇ يەرگە كېلىپ ئۆزلىرىنى كۆرۈپ ، گەپلىرىدىن كۆڭلۈم ئېچىلىپ بىردەم تۇرۇپ قالدىم...

ـــ نىمىلاپ كېتىۋاتىدۇ بۇ جاھان ! ؟... نىمىلاپ كېتىۋاتىدۇ... پۇل تاپسا ، بېلەت بولمىسا جۇغۇرۇپ بېرىپ بەشخۇدىن بىژنان ئېلىپ يېگىلى بولمىغان... مەنغۇ بىژ جان ، ھە قانداق قىيسام كۈنۈم ئۆتۈدۇ... سىلىگە ئەجەب ئۇۋال بولدى ، ئەجەب ئۇۋال بولدى !... ئۇچامدىكى يەكتەكنى بۇنىڭدىن ئالتە ژىل بۇرۇن ئۆزلىرى تىكىپ بېرىپلە ، تېخى پېتى چۈشمەي تۇرۇپتۇ... قوساق دېگەننى يا تىكىپ قويغىلى بوممىسا... خانلىرىم بىلەن غوجىلىرىم ئاغرىپ ـ سىلىماي تۇغاندۇ ؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر...

ـــ ھەنىم بوسا... بىرەسىگە بىرە ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ پېشىنى تۇتقۇزغانلا ؟

ـــ ئۇچى مەدىكار ئىشلەۋاتىدۇ . ئۇ ئىشمۇ بەزى بار ، بەزى يوق...

ـــ شۇنداق ، شۇنداق... پۇقرالا نان قايغۇسىدا ئۆي ـ ئىمارەت ياساشقا چىقىنالمايدۇ . ھۆكۈمەتنىڭ كاللىسى تېخى ساق ئەمەس... مەدىكاچىلىق قىمماقمۇ تەس دېسىلە بۇ كۈندە ! ئېلىم ـ سېتىمغا يول قويغان بوسمۇ پۇقرانىڭ كۈنى پىشكە ئاسانلىشامتىكى دېسەم ، بازار باشقۇرۇش غوجىلىرىم بارغانسېرى پەيلىنى بۇزۇپ ، ئەدەمنىڭ قورسىقىغا چىرىپ بوغان نانىمۇ

تاتۇاغىلى تاس قېلىۋاتىدۇ دېسىلە !... توۋا ، توۋا... لىيۇشاۋچى دېگەن داڭچەنپەي[1] ئەجەب يامان بىزنىمىكەن !... ھەممىسى شۇ- نىڭ كاساپىتى دېسىلە !... شۇ ئوغرى بىز يوقالسا ، جاھان پىشكە ئوڭلىنامىكى ؟...

ئىككى - ئۈچ يولۇچى مېڭىشتىن توختاپ ، گەپكە قۇلاق سالغىلى تۇرۇۋۇدى ، چاقماقجانىنىڭ چىرايى سەل ئۆڭۈپ :

— جۇسىلە ئۇستام ، ئوردا ئالدىغا چۈشۈپ كېتىلى ، — دەپ بۇرۇلۇپلا ماڭدى . تاشمەتخان ئۇستام ھارۋىنى سۆرەپ كەي- نىدىن ئەگەشتى . ئۇلار دورا پۈرۈچلۇق ، رەڭچىلىك دۇكانلىرى- نىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ ، ھەممە يەرنى ئەخلەت ، مەينەتچىلىك قاپلاپ كەتكەن ئوردا ئالدىغا كېلىپ توختاشتى . بۇ يەردە بىرەر- دىن ئەسكى چاپان ، ئەسكى ئىشتان ، ئەسكى چېلەك ، ئەسكى داس كۆتۈرۈۋالغان نامرات سېتىقچىلار ؛ بىر - ئىككى پوزا ، شۇمەك ، كىچىك ئورۇندۇق كۆتۈرۈۋالغان قىرغۇچى - ياغاچچى- لار ؛ گەزنە ، رېپىدە ، تۈكۈچە ، ئىشتانباغ - قۇۋا كۆتۈرۈۋالغان پاقما باش جېرىدە خوتۇنلار ؛ ئەسكى - تۈسكى كىيىملەردىن ئۆزگەرتىپ تىكىلگەن ئىشتانپايپاق ، شاھالدۇرۇق ، پوسما... كۆتۈرۈۋالغان يېڭىنە ئىشى ماھىرلىرىمۇ بار ئىدى . ھەممىسىنىڭ چىرايى سولغۇن ، ئاچلىق - ھارغىنلىقتىن لەۋلىرىنى گەز باغ- لاپ كەتكەن ، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى بۆرىگە يولۇققۇپ قىلىشتىن ئەنسىرىگەن توشقاننىڭ كۆزلىرىدەك ، ئەتراپقا ئەنسىز تىكىلەتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇلارنىڭ ئاشۇ «مال»لىرىنى زادى نەچچە پۇلغا سېتىپ ، زادى قانچىلىك پايدا تاپىدىغانلىقىغا ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى . چۈنكى «قازى»لار كۈندە نەچچە قېتىم تۈيۇقسىز پەيدا بولۇپ ، ئۇلارنىڭ مالىلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ ئېلىپ كېتەتتى ياكى ئۇلارنىڭ كۆزىچىلا دەسسەپ -

---

① داڭچەنپەي — خەنزۇچە «داڭچۇەنپەي (ھوقۇقدار)» نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنى- شى . تولۇق ئاتىلىشى : «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار»

چەيلەپ سۇندۇرۇپ ، يىرتىپ ـ تىتىپ تىتما ـ كاتاك قىلىپ تاشلاپ بېرەتتى . يىغلاپ تۇرۇپ يېلىنىش ـ يالۋۇرۇشلار ئۇلار ـ غا پاشا گىگىلدىغانچىلىك تەسىر قىلمايتتى . چىرايى تۇرۇلگەن ، ئاۋازى قاتتىقراق چىقىپ كەتكەنلەرنى مۇشت ـ تەستەك بىلەن «مېھمان» قىلاتتى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇلار نېمە ئۈچۈندۇر بۇ «باـ زار» دىن مېھرىنى ئۈزەلمەي ، ئۇيانداىن قوغلىسا بۇيانغا ، بۇياڭـ دىن قوغلىسا ئۇيانغا قېچىپ يۇرۇپ «سودا» سىنى داۋاملاشتۇـ راتتى . كۈندۈزى «سودا» قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىسا ، كەچـ قۇرۇن «قازى» لارنىڭ ئىشتىن چۈشۈشنى ماراپ تۇرۇپ ، بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدىن ئۆمىلىشىپ چىقىپ «بازار» قىلىشاتتى . بەزىسى چۈشتىن بۇرۇن بىر «مىلى» مۇسادىرە قىلىنسا ، چۈشـ تىن كېيىن باشقا بىر «مال»نى كۆتۈرۈپ يەنە پەيدا بولاتتى . تەھدىتلەر ، ئۇرۇش ـ تىللاشلار ئۇلارغا قىلچە كار قىمايتتى...

چاقماقجان بىلەن تاشمەتخان ئۇستام دەل «قاچ ـ قاچ»نىڭ ئۇستىدىن چۈشتى . ئۆزى ياش ، ئايىغى ئىتتىكرەك سېتىقچىلار ئاللىقاچان ئۆزىنى ياقىغا ئېلىپ بولۇشقانكەن . «قازى»لارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان قېرى ـ چۈرىلەر جاللاتتىن بىر قوشۇق قېنىنى تىلەۋاتقان گۇناھكارەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ ئۇلارغا يالۋۇراتتى . تۇكۇچە ، رېپىدىسى مۇسادىرە قىلىنغان ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بىر مەزلۇم شۇنداق قاتتىق ناله قىلاتتىكى ، ئۇنىڭغا ئادەم توگۈل ، ھايۋاننىڭمۇ ئىچى ئاغرىغان بولاتتى . بىراق ، «قازى» نىڭ پەرۋايىغىمۇ كەلمىدى :

ـــ ئاچاۋە ، قانداق گەپ ئۆتمەيدىغان قېلىن خوتۇن سەن ! مۇشۇنىڭ بىلەن نەچچە قېتىم قولۇمغا چۈشتۇڭ . بۇدا يەنە قولۇمغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساڭ ، ئاياپ تۇرمايمەن جۇما !... ماڭ ، ئادەم يىغماي ، بۇ يەردىن تېزكەت !...

«قازى» ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ئىتتەردى . ئايال :

ـــ كېتەي غوجام ، كېتەي ، ـــ دېدى كەينىگە ئىككى

قەدەم دۆگۈجۈپ توختاپ ، ـــ خۇدايىم مۇرادىلىرىغا يەتكۈزەر ! ئۇنداق قىلماي ، تۈكۈچەم بىلەن رەپىدەمنى بەرسىلە !...

ـــ شۇنچە گەپ قىلسام ، ئۆزىنى سورىمايۋاتقىنىنى ماقۇ- رۇنىك !... بەرسەم نېمە قىلىسەن ؟

ـــ ئىشلىتىمەن...

ـــ «ئىشلىتىمەن ؟» يالغانچىلىقىنى !... ۋە قېرى ، تېخى تۈنۈگۈن «ئىشلىتىمەن» دەپ ئەكەتمىگەنمىدىك بۇنى ! ؟...

ـــ ۋاي چىرايلىق غوجام... جاھانسازلىق قىلماقنىك تەس- لىكىدە ، يالغان سۆزلىسەممۇ سۆزلىگەندىمەن... كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا !... كۈيئوغلۇم سەككىز يىلنىك ئالدىدا غايىب ئوقتا ئۆلۈپ كېتىپ ، ئارقىدىنلا يالغۇز قىزىم ئىككى بالىسىنى ماڭا تاشلاپ ئۆلۈپ كەتتى . ئېرىم ياغاچچىلىق كارخانىسىدا ئىشلەيت- تى ، پالەچ بولۇپ قېلىپ ، بىر يىلنىڭىزى ئورنىدىن قوپالماي- دۇ . نورما ئالغىلى پۇل يوق ، ئۆيدىكى پۇلغا يارىغىدەك نەرسە- لەرنى سېتىپ تۇگەتتىم . يا بۇ گالنى ياماپ قويغىلى بولمىسا ، يا خۇدايىم ئامانىتىنى ئالمىسا... قانداق قىلىتتىم ؟ چامامنىك يېتىشچە مىدىرلاپ ، ئۇ ئايدىن بۇ ئايغا بىر ـ ئىككى جاننىك نورمىسىغا لايىق پۇل تاپاي دەپتىكەنمەن... نېمە بىلەي ، نېمە بىلەي... مەن يا ئەرزان ئېلىپ ، قىممەت ساتمىسام... ئەسكى ـ تۈسكى لاتا ، توخنىك پېيىدە ياسىغان نەرسىنىمۇ باشقۇرىدىغاد- لىقلىرىنى نېمە بىلەي... دەپ باقسىلا ، ئۇكام ، بۇ ئىشنىمۇ قىلغىلى قويمىسىلا ، تۆت جان ئادەمنى قانداق باقىمەن ! ؟

ـــ نېمە دەيدۇ ماڭۇ مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان قېرى ! قانداق باقسامكىن نېمە كارىم !... مەن يا سېنىمىك كۈيئوغلۇڭمىدىم ؟ !...

ـــ ئۇنداق دېمىسىلە ، غوجام !... يامان بولىدۇ... خۇدايىم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . تۈنۈگۈن چۈشتە بىر قاچا ئۇماچ ئىچكەنچە ، ئاغزىمغا بىرتال گىيا سالمىدىم... سىلىنىڭمۇ ئانىلىرى باردۇ... ؟

— نېمە مېنىڭ ئانامنى چىشلەپ تارتىپ يۈرسەن ! ھۇ...
ئۇ شۇنداق سەت تىللاپ كەتتىكى ، ئادەم تۇگۈل ، ھايۋانمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى .
— جۇسلە ، ئۇستام ، — غەزەپلەنگىنىدىن چىرايىدا قان دېدارى قالمىغان چاقماقجان تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يېڭىنى تارتتى ، — بۇ غوجام بىزنىمۇ تىللاپ كەتمىسۇن . بۇ يەردىن ئاستا كېتىۋالايلى...
ئۇلار «زەيكەش» كە كېلىپ توختاشتى . چاقماقجان يەكتەكىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن قەغەز ئېلىپ ، بىر تالنى تاشمەتخان ئۇستامغا تەڭلەۋېتىپ دېدى :
— نېمە بولاپ كەتتى بۇ جاھان !... يا خۇدايىم بۇ كۆزنى ياراتماي تۇماپتىكەن... ئادەمنى ئەدەم ئۇغانىنى ، تىللىغانىنى كۆرەپ قاسام پەقەت چىدىمايمەن دېسىلە !... يائاللا ، يائاللا... بىز تال چەكسىلە ، ئۇستام... ئەدەم ئاچچىقىنى تاماكا بىلەن چىقامىساڭ...
— رەھمەت ، مەن تاشلىۋەتكەن .
— شۇنداقما ؟ كۆسىلە بۇ ئىشنى... مەن تېخى بىز تالدىن چېكىشكەچ ، بىزدەم مۇڭدىشامىز دەپتىكەنمەن...
چاقماقجان بىلەن تاشمەتخان ئۇستام قەدىناس چۆپقەت ئىدى . يېزىغا بىر كۈندە مېڭىشتى . بەش يىل دىدار كۆرۈشمىدى ، بىر - بىرىنى ئۇنتۇپمۇ كېتىشمىدى . بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى تاساددىپىي ئۇچرىشىپ قالدى - يۇ ، مۇڭدىشالمىدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ھارۋىسىدا يۈك بار ئىدى ، ئالدىراش كېتىپ قالدى . بۇگۈن تەڭرى ئۇلارنى يەنە بىر قېتىم ئۇچراشتۇردى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ تاڭسۇق - تاڭسۇق گەپلىرىگە مەغۇل بولۇپ يولدىن قالدى ، پۇلدىن قالدى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى . ئۇنىڭ گەپلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلىدى . ئۆزىمۇ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ «ئىچىنى بو-

شىتىۋالدى» . ئۇنىڭ گېپى ئۆي ۋە نوپۇس ، نورما ئۇستىگە كۆچكەندە :

— توۋا ، توۋا··· — دېدى چاقماقجان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، — ئەجەب ياۋاش ئەدەم جۇما ، ئۇستام سىلە !··· «ئۆي مېنىڭ» دەپ ھېلىقى ئەپەندىچاق بىلەن «سەن ـ پەن» دېيىشمەگەنلىرىغۇ ئوبدان بولاپتۇ . ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ ، ئاق كىنىشكا[1] ئېلىۋالمىغانلىرى بەك يامان بولاپتۇ··· توققۇزجان ئەدەم ـ توققۇز زاۋۇت دېسىلە ، زاۋۇت !··· بۇنچە جىق ئەدەمگە قارائۇغۇ بازاردىن ئاش ـ نان سېتىۋالسىلا ، ساينىڭ تېشىدەك جىق ئال ـ تۇن ـ كۇمۇشلىرى بولسىمۇ توشماس !···

— شۇنى دېسىلە ، — تاشمەتخان ئۇستام ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى . ئائىلە بويىچە تىلەمچىلىك قىلىپ قىشتىن چىقىۋالغىنىدىن بۆلەك گەپنىڭ ھەممىسىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىۋەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى ، — ئەدەمنىڭ پىشانىسى تەتۇر كەلسە ، قۇمباسنىڭ قۇمىمۇ تېپىلماس تۇتىيا بولۇپ كېتىدىكەن··· يېزىغا بارماستا خېلى جىق ئەمەلدار تونۇشلىرىم بار ئىدى . بىرەر ھاجىتىم چىقىپ قالسا ، ئىشخانىسىغا ئۇسۇپلا كىرىپ تۆت ئېغىز گەپ قىلالايتتىم . ھازىرقى ئەمەلدارلارنىڭ بىرەرىنى تونۇسام كاشكى··· ئۇ خەقنىڭ سۇرىنىڭ يامانلىقىنى دېمەيلا تېخى ! ئادەم دىدارىغا تىكىلىپ قاراشتىنمۇ ئەيمىنىدۇ··· رىزقىمىزنى ئۇ خەق بەرمىگەندىكىن ، ئالدىغا بارمىساقلا بولدى . ئەمما ـ زە ، ئۆز يۇرتىمىزغا لاماكان ـ مۇساپىر بولۇپ قالغىنىمىز بەك يامان بولدى . «قاچان 〈چىقە شەھەردىن !〉 دەپ قوغلاركىن··· » دەپ يۇرىكىمىز پوك ـ پوك···

— نېمە دەيدىغانلا ئاتا ، نېمە دەيدىغانلا··· ماڭا قايلىسىلا ،

---

① ئاق كىنىشكا — ئەينى يىللاردا ، يېزىغا قوغلانغاندىن كېيىن ئۇ يەردە جان باقالماي قايتىپ كەلگەن بىر قىسىم شەھەر ئاھالىلىرىگە ۋاقتىلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش قەغىزى بېرىلەتتى . كىشىلەر بۇنى «ئاق كىنىشكا» دەيتتى .

مۇشۇ كۈنده باشلىقنىڭ ئالدىغا باماي ئىش پۈتەمدا ؟ ! تازا كىشى-
كەنلە... تېخى : «رىزقىمىزنى ئۇ خەق بەمىگەندىكىن» دەۋاتقان-
لىرىنى !... بۇرۇن : «رىزقىمنى ئاللا بېرىدۇ» دەيتتۇق . ھازىر
ھەممىنى ماۋجۇشى ئاتىمىز بېرىدىغان بولاپ كەتتى ! ...
ئىشەنمىسىلە ، ماگىزىنغا چىرىپ بىر قاپ سەرەڭگە ئالاي دەپ
باقسىلا ، يا «كىنىشكىلىرى بارمۇ ؟» دەيدۇ ، يا «باشلىقتىن
خەت ئەكەسىلە» دەيدۇ... بۇرۇن مەنمۇ بىلمەيتتىم ، بۇدا بىلە-
دىم : باشلىق دېگەن ماۋجۇشى ئاتىمىز پۇقرالىرىغا ئەۋەتىپ
بەرگەن رىزقى - نېسىۋىنى «ما ساڭا ، ما ساڭا» دەپ ئۇلەشتۇ-
رۇپ بېرىدىغان ئەلچىيكەن دېسىلە !... ئۆزلىرى دېگەندەك ،
سۇرى يامان ، ھالى يوغان ، «ئاتامۇ ئەمەل ، ئانامۇ ئەمەل»
دەپ ، ئۆزىنىڭ دادىسىدىن سالام تەمە قىلىدىغانلىرىغۇ ساماڭ-
دەك ، ئانچە - مۇنچە ماۋجۇشى ئاتىمىزنىڭ يولىنى تۇتۇپ ،
سەينى خۇدا ئىش قىلىدىغانلىرىمۇ با... سىلە ئىزدەپ سوراپ ،
مۇشۇندىغىدىن بىرەرىنىڭ ئالدىغا چىرىپ باقمىسىلا ، بۇ كۈنده
ھېچكىم سىلىنى «چىچادا ياريم» دېمەيدۇ ، ئۇستام !...

— مېنى «بارغۇسى يوق» دەملا ؟ كومىتېت مۇدىرىنىڭ
ئالدىغا نەچچە باردىم... ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ھازىر بىرەر جاننىڭ
نوپۇسىنى شەھەرگە ئالدۇرماق ، ئاسمانغا شوتا قويۇپ چىقماق-
تىنمۇ تەسمىش . بىزدەك يىزىغا پالانغانلارغا ماۋجۇشى ئۆزى
بىرنېمە دېمىگۈچە ، ھېچكىمنىڭ چىشى پاتماسمىش...

— نېمە دەيدۇ ما ئۇستام... مۇدۇرلىرى قىپقىزىل يالغان
سۆزلەپتۇ ، ئاتا !...

— باشقىلارغا يالغان سۆزلىسە سۆزلەمدىكىن - تاكى ، ماڭا
ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيدۇ...

— ئەستا... ما ئۇستامنى !... ئۇستام ، كىچىكمىكىن
دېسەم ، «سەككىز بالام با» دەيلا . قويسىلا سىلىنى !... بەك
ساددىيكەنلە جۇما ئۇستام ، بەك ساددا !... بۇ كۈنىنىڭ بەزى

ئەمەلدالىرى باغۇ ، بىز قولىدا رەخمانىنى ، بىز قولىدا شەيتانىنى كۆتۈرۈپ ژۇرۇدۇ جۇما !...

— بىزنىڭ مۇدىر ئۇنداقلاردىن ئەمەس دەيمەن !...

— ماڭا قايلىسىلا ئۇستام ، مەن يېزىغا قوغلانغانمۇ ، قوغلانمىغانمۇ ؟

— ئىككىمىز بىر كۈندە ماڭغان تۇرساق...

— مانا بوممىدىما !... مەن مەكتەت دېگەن ژۇتتىن ئۇياتىن كەسەم ، بۇياتىن نوپۇس ، نورمامنى ئوتتاغۇزۇپ بەگەن تۇسا ، سىلىنىڭكىنى نېمىشقا ئوتتاغۇزۇپ بەمەيدىكەن ! ؟...

— نېمە ! سىلىنى شەھەر نوپۇسىغا ئالدىما ؟

— ئاممای ئەمىسە ! ئاممىسا «ئالدى» دېگىلى ساراڭمۇ مەن ! ؟ بىرەژىلىنىڭىزى پونكىتتىن نورما ئاش بېرىۋاتىدۇ . كۆلۈگە گۆش بېلىتى بىلەن رەخ بېلىتىمۇ بېرىدىغانىنىڭ گېپى با...

— توۋا ، ما ئىشنى... بۇ گەپچە ، سىلىنىڭ مۇدىر...

— قويسىلا ، ئۇنداق مۇدۇرنىڭ گېپىنى !... «كۆرۈڭلا بۇ ئالەم بىيباقانى ، پاچاقتىكى پىتلا ئۆملىشىپ ئالدى ياقانى» دېگەندەك ، ھەممىسى كونا مۇدۇرلىدىن ھوقۇق تاتۇاغان نان كۈچۈكلىرى تۇسا ، ئۇ خەقتىن بىز كىمگە ياخشىلىق كىلەمدا ؟ توۋا ، توۋا... دۇنيادا مۇنداقمۇ گولچامغۇ ئەدەم بولىدىكەن... سىلىنىڭ ئورۇنلىرىدا مەن بولىدىغان بوسام ، سەككىز بالامنى كەينىمگە سېلىپ ، دادىخانىڭ ئەڭ چوڭىنىڭ ئالدىغا بارىتىم دېسىلە ، ئۇستام !...

— مېنىڭغۇ مىڭ مەراتە بارغۇم بار . ئاتايىتەن بارغىنىمغا يارىشا ، ئىشممۇ ئىش بولماي ، دىلىم بىرمۇنچە ئازار يەپ قالارمىكىن دەپ...

— ۋاي ئۇستام ، ۋاي ئۇستام ، بۇ كۈندە دىلى ئازا يېمەگەن چىم قالدى ؟ ! سىلىغۇ سىلە ، بىز چاغدا يەتتە كۈنلۈك يەدە كېلىۋاتسا ھەممە ئەدەم سايىسىگە تەزىم قىلىدىغان نى ـ نى كاتتا

زاتلىرىمىز تاياق ئاستىدا ئۆلەپ كەتكىلى تاس قالدى ئەمەسما ! بىز گەپنى دەپ بېرەي : بىز كۇنى ئاقئۇدىدا كېتىۋاتسام ، دوتەي ئىمىنوپ هامىت خاشۇ[1] كەشنى يامىتىپ ئوتتامامدا ، ياپىرىم··· «چىمىنىڭ ئەزىزلىرى چىمگە خار بولدى ؟ » دەپ ژىغلىۋەتكىلى تاس قالدىم دېسىلە !··· تازا كىشىكەنلا ، مانا مۇشۇنداق جاهان بۇ !··· گېپىمگە چىيسىلە ، كۆزلىرىنى ژۇمۇپلا بىرە ئامبالىنىڭ بوسۇغىسىنى تاۋاپ قىيسىلا . خۇدايىم «ئال قۇلۇم» دەۋەتسە ، ماڭا ئوخشاش نوپۇس ، نورمىلىق بولاپ قاسىلا ئەجەب ئەمەس···

— دېگەنلىرىدەك بولار ئىلاهىم··· كومىتېت بىزنى «قارا نوپۇس» دەپ ، مەجلىس ، ئول ـ بولغا قاتناشتۇرمىغاچ ، شەهەرنىڭ باشلىقلىرىنىمۇ بىلىپ بولالمىدۇق···

— تېخى مانداق ئىشمۇ با دېسىلە ، ئاتا !··· پەقەت ئۇقماپتىمەن ، پەقەت ئۇقماپتىمەن··· ئۇققان بوسام ، بايامقى گەپنى نۆزەمبىللا دەمدىغان !··· ئەدەپسىزلىكىمنى كۆڭلىلىرىگە ئامماسىلا جۇما ، ئۇستام !···

— شۇنداق بەلەن مەسلىھەت بەرگەن تۇرسىلا ، نېمىشقا كۆڭلۇمگە ئالىمەن ! ؟ مېنى ئويغىتىپ قويغانلىرىغا رەھمەت چاقماقجان !

— بۇگەنلا بىز بېرىپ ، تەلەيلىرىنى سىناپ باقاملىيا ؟

— نەگە بارىمەن ؟

— دۇيې[2] گە باسىلا ، رەخمۇپ جۇرېن دېگەن بىز ئۇرغۇي باشلىق با . سۇيې[3] ما ياق ، گاۋىخۇيغا باسىلا ، ئاسىيجاڭ ئاتىمىز با···

— ئاسىيجاڭ دېگەنلىرى بايا سىلىدىن گىلاس ئالغان كىشى شۇمۇ ؟

---

① خاشۇ — خەنزۇچە «خۇاشۆ 〈خېمىيە〉 »نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى . بۇ يەردە «سۇلياۋ» دېمەكچى .
② دۇيې — ۋىلايەتلىك پارتكوم .
③ سۇيې — شەهەرلىك پارتكوم .

ـــ شۇ بومامدىغان ، ئۇستام ! شۇ زات شۇ !... ئۇنىمۇ قوياپ ، بۇنىمۇ قوياپ ، شەنىڭ ئامبىلى شۇ زات بوغاندىكىن ، ئۇدۇللا شۇ زاتنىڭ قېشىغا بېرىپ ، تازا بىر ژىغلىمايلا !

ـــ شۇنداق قىلسامغۇ ئوبدان بولىتى ، ئۇ كىشى يا مېنى تونۇمىسا...

ـــ ما گەپلىرى قاملاشمىدى ئۇستام ، پەقەت قاملاشمىدى ! قەشقەر دېگەندە ، لەكمىڭ ـ لەكمىڭ پۇقرا تۇسا ، بىر ئامبال قاسى بىسسىنى تونۇپ بولىدۇ ! ؟... ئاۋۋال «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاتا... » دەپ ئىشخانىسىغا چىرىلا . ئاندىن ، تازا ژىغلاپ تۇرۇپ بىر ھال ئېيتىلا . ژۇرنكى تاش بوسىمۇ ئېرىيدۇ دېسىلە ئۇ زاتنىڭ !... پەقي مانا مۇشۇنداق قىلىپ تونۇشقان دېسىلە ، ئا-سىيجاڭ بىلەن !...

چاقماقجانىڭ قايتا ـ قايتا چۈشەندۈرۈشلىرى تاشمەتخان ئۇستامغا تېرىقچىلىكمۇ جۈرئەت بېغىشلىمىدى . ئۇ ئىككى گەپ-پىنىڭ بىرىدە : «تارتىنمەن ، ئەيمىنمەن... » دەپ تىماق تاتلايتتى ، ھەتتا بۇقۇلداپ يىغلاپمۇ كەتتى . چاقماقجانمۇ «نېمە بولساڭ بولمامسەن !... » دەپ پەش قېپقىپ كېتىپ قالمىدى . چۈنكى ئۇلار قەدىناس دوست بولمىسىمۇ ، ئۇزۇن يىللىق چوپ-قەت ئىدى . نىكۇنىكى تاشمەتخان ئۇستام دۇكان ئايرىپ ، ئۆز ئالدىغا ھۈنەر قىلىشقا باشلىدى ، شۇنىڭدىن بېرى چاقماقجان قىشلىق ، يازلىق كىيىملىرىنى ئۇنىڭدىن بۆلەك ھېچكىمگە تىكـ-تۇرمەيدىغان بولدى . بۇنىڭغا يارىشا ، تاشمەتخان ئۇستاممۇ ئۇ-نىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى شۇنداق سىپتە ـ سىلىق ، قېلىپتا قۇيغاڭ-دەك يارىشملىق تىكىپ بېرەتتى . سىمكىرىغا نېمە بەرسە «ھەشقاللا » دەپ ئېلىپ ، سانىمايلا يانچۇقىغا سالاتتى . چاقماق-جانمۇ مەيلى ئۇنىڭغا ئىش بۇيرۇتسۇن ياكى بۇيرۇتمىسۇن ، تۆت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە بىرىنچى قېتىم قولىغا چۈشكەن «يېڭـ-لىق »نىڭ باش بۇرنى ھەم روگىينى ئۇنىڭ ئېغىزىغا تەگكۈزمـ-

سه كۆڭلى ئارام تاپمايتتى ، سودىسى سودىدەك بولمايتتى . كۆپ هاللاردا ، تاشمەتخان ئۇستام دۇكىنىنى ئېچىپ بولغۇچە ، چاقماقجان دۇكان ئالدىغا ئۇنۇپ بولاتتى . سالام ـ سەھەتتىن كېيىن ، سېۋەتنىڭ ئۇستىگە يېپىلغان ئاپئاق رەخت ياكى پاكىز يۇيۇلغان ئوت ـ چۆپنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ :

ـــ قايلىسىلا ئۇستام ، تۇنۇگۈن پېشىندىن يېنىپ ، «بەختىمنى بېرىڭ سىناپ باقاي» دەپ شامالباغقا چىقىپتىم ، ئۇنىڭدىن سوراپ ، بۇنىڭدىن سۈرۈشتۈرۈپ بېرىڭ باغقا چىيسەم ، بېرىڭ تۇپ مايسەن قەھرىۋادەك ساغىيىپ ، مانىدەك ژۇمشاپ قاپتۇ ئەمەسما !〈 ئاسىلا غوجام ، ئاسىلا ، نەچچە پۇل ئاسىلا ئېلىپ ، مۇشۇ ئۆرۈكلىرىدىن بېرىڭ سېۋەت بەسلە !... ئەچىرىپ ، شەدىكى چۆپ-قەتلىرىمنىڭ ئاغزىنى يېڭى ئاشقا تەككۈزەي !〉... دەپ بېرىڭ سىقىم تىيىزىنى تەڭلەپتىم ، 〈غىڭ〉 قىلالمىدى دېسىلە !... تازا شاخنىڭ ئۇچىغا چىقىۋېلىپ ، بېرىڭ تالدىن ـ بېرىڭ تالدىن تەيگىلى تۇرۇپتىكەنمەن ، نامەشىشەم گۈگۈمدا سوۋېتىم ئاران تولدى... ئۇدۇللا قاشلىرىغا ئەكىلەي دېسەم ، خۇپتەندىن يانغاندا شەگە چىرىپتەمەن... ئۆزلىرىنى «شاخ مانىسىدا ناشتا قىلىپ ، مۇشۇ نېمەتىنى تەييا قىيغان دېيخان ئاكامغا بېرىڭ دائا قىپ قويسۇن» دەپ ، ھېچكىمگە كۆسەتمەي قاشلىرىغا ئەككەلدىم دېسىلە ! بولاپتىما ؟ ـــ دەپ كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، تاشمەتخان ئۇستامغا سوئال نەزىرىدە تىكىلەتتى .

ـــ بولمامدىغان ، چاقماقجان ! ـــ دەيتتى تاشمەتخان ئۇستاممۇ ئۆز نۆۋىتىدە ، ـــ رەھمەت غوجام !...

ـــ تازا ئۇزۇكنىڭ كۆزىدەك «ۋىل ـ ۋىل» قىلىدىغىنىدىن ئىككىنى ئېغىزلىرىغا ساپباقسىلا ! تېتىسا ، بېرىڭ ـ ئىككى موچەنلىك دەسلاپ قىلىپ قويالا . تېتىمسا ، ئاممىسلىمۇ مەيلى... ئۆزلىرى ئالدى ئوچۇق ئەدەم . قوللىرىنى تەككۈزۈپلا قويسىلا ، سودام ژۇرۇشۇپ كېتىدۇ... ئەجەب كۆزلۈك ئەدەم جۇما سىلە !...

ۋاي ، ۋاي ، ۋاي... تاپلا ئاتا ، تاپلا !... ھەشۇنى... قايلىسىلا ، مانا مانىمۇ...

تاشمەتخان ئۇستام ئۆز قولى بىلەن تاللىغانى كەينى كەينىدىن ئاغزىغا سېلىپ ، ھۇزۇرلىنىپ چاينايتتى ھەم يېنىشلاپ - يېنىشلاپ ماختايتتى ، رەھمەت ئېيتاتتى . ئاندىن ، تۇيۇپ - تۇيۇلا قىرىق - ئەللىك پۇڭلۇق مېۋە ئېلىۋېتەتتى . تېخى بەزىدە ئوتياش - چونەككە ئاتىغان پۇللىرىمۇ ، چۆنتىكىدىن چىقىپ كېتىپ ، ئوتياش - چۆنەكسىز قالىدىغان كۇنلىرىمۇ ، يېنىدا پۇل يوق بىرەر يۇەن قەرزگە بوغۇلۇپ قالىدىغان كۇنلىرىمۇ بولاتتى . لېكىن ، چاقماقجان ھەرگىزمۇ قەرزنى تىلغا ئالمايتى . شۇنداقتىمۇ ، تاشمەتخان ئۇستام قەرزنى تۆلىۋەتمىگۈچە كۆڭلى ئارام تاپمايتتى . كۆپىنچە ، ئۇنى نەدىن بولسا ئىزدەپ تېپىپ ، ئامانەتنى قولىغا تاپشۇراتتى ھەم شۇ باھانىدە ئۇنىڭ بىلەن سائەتلەپ - سائەتلەپ مۇڭدىشىپ تۇرۇپ كېتەتتى . ئۇنى بىر - ئىككى كۇن كۆرمەي قالسا سېغىناتتى . دۇكىنى چۆلدەرەپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ قولى ئىشقا بارماي ، دۇكانىنى شاگىرتلىرىغا تاشلاپ بېرىپ ، قاڭقىپ چىقىپ ئۇنى نەدىن بولسا ئىزدەپ تېپىپ مۇڭداشقاچ ، بىر - ئىككى تالدىن تاماكىنى جوۋىلىشىپ چېكىپ ، خۇماردىن چىقاتتى . ئۇنىڭ دۇكىنى كارخانىغا ئۆزگەرتىلىپ ، ئۆزى «كارخانا ئەزاسى» بولغان كۇنلەردىمۇ ، كارخانىدىن قايتىپ چىقىپ «قاراڭغۇ بازارچى»لىق قىلغان كۇنلەردىمۇ بۇ ئادىتى ئۆزگەرمىدى . ئىلاھى قىسمەت ئۇنى ھەم چاقماقجانىنى باشقا - باشقا يۇرتقا ئاپىرىپ تاشلىۋەتكەندىن بېرى ، ئۇلارغا بىر چېكىم تاماكىنى بىللە چېكىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، بىر - بىرىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپ تۇرۇشمۇ ، ئايدا - يىلدا بىرەر قېتىم دىدارلىشىشمۇ نېسىپ بولمىغانىدى . قايسى كۇنى ئۇلار تاسادىپىي چالا - پۇچۇق ئۇچراشتى - يۇ ، جان قايغۇسىدا ـــ جان قايغۇسىدا قالغان تاشمەتخان ئۇستام «پۇل

قوغلاپ» كېتىپ قالدى . شۇنىڭدىن بېرى ، نەچچە - نەچچە قېتىم ئۇنى ئىزدەپ تېپىپ ، قانغۇدەك بىر مۇڭدىشىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى - يۇ ، هارۋىنىڭ چاقلىرى ئاستىدىن ئۆمىلەپ چىقىپ قېلىش ئېهتىمالى بولغان غايىب خەزىنە - بىرەر يۈەن پۇلنىڭ مېهرىدىن كېچەلمەي ، ئۇنى ئىزدەشتىن يالتايدى . مانا بۈگۈن تەڭرى ئاخىر ئۇلارنى ئۇچراشتۇردى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇنى ئەلچىخانىنىڭ شىمال تەرەپ دوقمۇشىدا بىرمۇنچە ئادەمنىڭ ئارىسىدا كۆرۈپلا يۈرىكى قەپەستىكى تۇمۇچۇقتەك تېپىرلاپ كەتتى . «پۇل - پۇل» دەپ ئايلىنىدىغان هارۋا چاقلىرىمۇ ئىختىيارسىز هەرىكەتتىن توختىدى . كۆزلىرى چاقماقجانىنىڭ سېۋەتلىرىدە لەئىلدەك پارقىراپ تۇرغان قوقان گىلاس بىلەن قەهرىۋادەك كۆز چېقىپ تۇرغان مايسەن ئۆرۈكلەرنى كۆرگەندە ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلىپ ، بۇنىڭدىن بەش - ئالتە يىل بۇرۇن يېگەن «جەننەتنىڭ مۆجىزاتلىرى» نىڭ تەمىنى قايتا تېتىغاندەك بولدى . هارۋىنى جايىغا تاشلاپ قويۇپلا توپ ئارىسىغا قىستىلىپ كىرىپ ، بىر چاغلاردىكىدەك سېۋەتلەرگە قول ئۇزاتقۇسى كەلدى - يۇ ، يانچۇقىنىڭ قۇرۇقلۇقى ئېسىگە كېلىپلا نىيىتىدىن ياندى . نىسىي ئېلىشنى ئويلاشتىنمۇ قورقتى...

مانا هازىر ئىككىيلەن هاجەتخانىغا يېقىن خىلۋەت جايدا تامغا يۆلىنىپ يانمۇ يان ئولتۇرۇپتۇ . چاقماقجان ئۇزمەي تاماكا چەكمەكتە . تاشمەتخان ئۇستام يېزىغا بېرىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، يانچۇقىدا بار پۇلنى گالغا «ياماپ» ، تاماكا سېتىۋېلىشقىمۇ قادىر بولالمىدى . قەرز ئالاي دېسە ، كىمدىن ئېلىشنى بىلمىدى ، گەدىنىمۇ قويمىدى . تېخى كۈزلۈك ئالتە پۇل دارامەتتىن تۆلەيدىغان گەپ . ئۆزىنى بۇنچە خورلۇغىچە ، ئاشۇ «مەرەز»دىن ئادا - جۇدا بولسىلا بولمىدىمۇ ! ؟

ئۇ شۇنداق قىلدى ، تاماكىنىمۇ ، ناسۋالنىمۇ تاشلىدى...

چاقماقجان بىر تەرەپتىن سۆزلەپ ، بىر تەرەپتىن پۇرقىرد-

تىپ تاماكا چېكىپ ، يەنە بىر تەرەپتىن خىيال سۈرمەكتە : «ئادەمنىڭ دوستى قانچە كۆپەيسە ، دۈشمىنى شۇنچە ئازيىدۇ» دېگەن گەپ بار . لېكىن ، چاقماقجانىڭ بىرەر تۇتۇنغان دوستى- مۇ ، زىتىنى ئويۇدىغان بىرەر ئەشەددي دۈشمىنىمۇ يوق ئىدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، تەڭرىنىڭ يارالقىنى ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىدىن ئىبارەت ئىككىلا ئادەم . ھازىر يورۇق دۇنيادا ياشاۋاتقان نەچچە مىليارد ئادەمنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ پۇشتى - ئەۋلادلا- رى ، ھەممىسى «بىر بۆزنىڭ ئۇچى» باي - كەمبەغەللىك ، يۇقىرى - تۆۋەنلىك - تەڭرى بەندىلىرىگە نۆۋەلقەلەمدە پۈتكەن قىسمەت . شۇڭا «بار بۆلۈپ بەرمەيدۇ ، يوق ئۆلۈپ بەرمەيدۇ» . بارغا ھەسەت قىلىش ، يوقنى كەمسىتىش ـــ تەڭرىدىن ناگۇزا بولغاد- لىق . شۇڭا ئۇ پۈتۈن ھاياتىدا پادىشاھنىمۇ ، قەلەندەرنىمۇ «سە- لە - ئۆزلىرى» دەپ ئىززىتىنى قىلىپ ، قىش - ياز قۇرتتەك تىمىسقاپ يول مېڭىپ ، قەشقەرنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ ئەڭ ئېسىل ، ئەڭ سەرخىللىرىنى تۇنج بولۇپ خېرىدارنىڭ ئاغزىغا تەگكۈزۈپ ، ئۇلارنىڭ رەھمەت - تەشەككۈرىگە نائىل بولۇشنى ھەممىدىن ئەلا بىلدى . ماڭغان يولى ، تارتقان جاپاسى بەدىلىگە سېرىق قوناقنىڭ بىر زاغرىسىغا ئېرىشىپمۇ نارازى بولمىدى . ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ زادى قانچىلىك پۇل تاپقانلىقى ، قانچىلىك دەسمايىسى بارلىقىنى بىر ئۆزى ، بىر تەڭرىلا بىلسە كېرەك . ئەمما ، ئۇنىڭ كۈنبويى ساتىدىغان مېلى ئون يۈەنلىكتىن ئاشماي- دىغانلىقى كىچىك بالىغىمۇ ئايان··· ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ ، بالىسىمۇ يوق . ئولتۇراق ئۆيى مەسچىتنىڭ كۈتلەك ۋەخپىسى . كىم بە- لەندۇر دوستلىشىپ ، چوڭراق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىپ كاتتا باي بولۇپ كېتىش نىيىتىمۇ ؛ كىمگىدۇر كۈچ كۆرسىتىپ ، كىمنىدۇ قاقتى - سوقتى قىلىپ «مەندۇرمەن ئاكاڭ قارىغاي چاقماقجان» دەپ ئۆزىنى كۆرسىتىۋېلىش نىيىتىمۇ يوق . شۇڭا ئۇ ، قەشقەردە بىرلا . خىلىمۇ ، جورىسىمۇ تېپىلمايدۇ . ئەمەل-

داردىن پۇقراغىچە ، بايدىن گادايغىچە ، بەلى يادەك ئېگىلگەن مويىسپىتلەردىن ئەمدىلا ئايىغى چىققان نارەسىدىلەرگىچە ھەممىسى ئۇنىڭغا ئامراق ، ھەممىسى ئۇنى ھۆرمەتلەيدۇ . ئەھلىمەھەللە ، قولۇم - قوشنىلىرى توي - مەرىكە ئۆتكۈزمەكچى بولسا ، بىرىنچى قىلىپ ئۇنىڭغا باغاق يېزىشنى ئۇنتۇمايدۇ . قىسقىسى ، ئۇ قەشقەر شەھىرىدە ھەممىگە تونۇش گۈل خۇمار ، بىر يىلدىكى تۆت پەسىلنى ھەممىدىن بۇرۇن سېزىپ ، تۆت پەسىلنىڭ تۇنجى ھەم ئەڭ ئېسىل مېۋىلىرىنى بىرىنچى بولۇپ شەھەرلىكلەرنىڭ ئاغزىغا تەگكۈزۈدىغان چارچىماس خىزمەتكار !...

لەۋزى ھالال ، كۆڭلى تۈز ، نىيىتى دۇرۇس ئادەملەر تۇيۇپ - تۇيمايلا كىم بىلەندۇر ئىخلاسمەن ئۇلپەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ . بۇ قانداقتۇر باشقىلارغا تاقابىل تۇرۇش ، ئىككىسى بىرلىشىپ «دۇشمەن»لىرىنىڭ ئورنىنى كولايدىغان «دوست-لۇق» ئەمەس ، ئەلۋەتتە . چاقماقجان بىلەن تاشمەتخان ئۇستامنىڭ مۇناسىۋىتى ئاشۇنداق ئۇلپەتلىشىش بىلەنلا چەكلەنگەن . ئاھالە كومىتېت مۇدىرلىرى خۇددى مەسلىھەتلىشىۋاتقاندەك ، ھەر ئىككىيلەننى بىرلا ۋاقىتتا يېزىغا ھەيدىدى . لېكىن ، ئۇلار-نىڭ كۆڭلى رىشتىنى ئۇزۇۋېتىلمىدى . كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى ، چاقماقجان قەشقەر شەھىرىدىن ئايرىلغاندىن بېرى بىرەر قۇر يېڭى كىيىم تىككۈزمەي ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قولىدىن چىقان كىيىمنى كىيىپ يۇرۇپتۇ .

نېمىدېگەن ئىخلاسمەنلىك - ھە ! ؟

مۇشۇ ئىخلاسمەنلىك چاقماقجاننى تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ھالىغا ئېچىندۇرۇۋاتاتتى . قولىدىن كەلسە ، ئۇنىڭ نوپۇس ، نورمىسى ئۇياقتا تۇرسۇن ، ئۇنى شەھەر بويىچە ئەڭ دۆلەتمەن ئادەمگە ئايلاندۇرۇۋەتكۈسى بار ئىدى . بىراق ، ئۇنىڭ قولى قىسقا ، بىقورو !...

قانداق قىلسا بولار ؟

«توختا ، بالا يىغلىمىسا ، ئانا ئەمچەك ساممايدۇ . تاشمەتـ
خان ئۇستام پىستىنىڭ پوستىدىنمۇ نېپىز ئەدەم . ئۆزىنى تونۇـ
مايدىغان ئەدەمنىڭ قېشىغا ئۆلسىمۇ ھال ئېيتىپ بامايدۇ...
ئاسماقتەك سەككىز بالىسىنىڭ تىيىپ ـ سىيىم بولاپ كەتمەسـ
لىكى ئۈچۈن بوسمۇ قولىدىن يېتىلەپ ، يۈزۈمنى قېلىن قدـ
لىپ ئاسىيجانىڭنىڭ ئىشخانىسىغا بىر ئاپىرىپ قويمايما !... ئىشى
ئوڭغا تاتىپ قاسا ، ماڭمۇ بىر چىشلەم ساۋابى تېگە ، ئەپلەشمدـ
سە ، خۇدايىم ئۆزى بىرنېمە دېمەمدا !... »

ـــ ئۇستام ، ـــ دېدى ئۇ ، تاماكىسىنى كۈچەپ ئىككى ـ
ئۇچ قېتىم شورىۋەتىپ ، ـــ ئەدەم ھەممە ئىشتا نېپىزلىك
قىيسا ، بۇ جاھاندا جان باقامايدۇ . ئاسىيجانىڭنىڭ ئالدىغا ئۆزلدـ
ىي يالغۇز بېرىشتىن تاتىنسىلا ، مانا مەن باشلاپ باراي . ئەگەر
چەندە گېپىمىز قۇلىقىغا خوشياقماي ، ئىشخانىسىدىن ھەيدەپ
چىقاسا ، بىزدىن نېمە كېتەتتى ! ؟ قانداق دېدىم ؟ ئەمدىغۇ گېـ
پىمگە چىرەلا !...

ـــ راستمۇ ؟ ـــ ھاياجانلىنىپ كەتكەن تاشمەتخان ئۇستام
كۆزلىرىگە ئىختىيارسىز ياش ئالدى . نېمە ئۈچۈندۇر چىرايى
تاتىرىپ كەتكەندى . ئاۋازى تىترەيتتى ، راستتىنلا مېنى باشلاپ
باراملا ؟ !

ـــ راست بومماي !... مېنى چىن چاغلاۋاتىلا ؟ توۋا خۇداـ
يىم ، توۋا... تازا كىشىكەنلە !... جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ،
گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، غوجام ئۇستام !... سىلە يا كىچىك
بالا بوممىسىلا ، ئىككى پۇتلۇق پەشمەك بىلەن گوللىغىلى !...
سىلىلام «كەينىڭدىن مېڭىپ باقاي» دېسىلە باغۇ ، ھېلىغۇ ئاـ
سىيجانىڭنىڭ قېشىكەن ، بېجىندىكى ماۋجۇشىنىڭ قېشىغىمۇ باشـ
لاپ ئاپىرالايدىغان ئوغال بالىمەن !...

ـــ ئۆزلىرى بۇنداق دەۋاتقان يەردە ، ئۆلسەممۇ كەينىمگە
قارامدىغان !...

ـــ ھەببەللى... ئوغال بالا ئەكەكتەك گەپ قىللا ئەمدى ! قاچان باساق بولا !

ـــ مېنىڭچە بولسىغۇ ھازىرلا بارغۇم بار...

ـــ ھازىردەملا ؟ مېنىڭمۇ «ياق» دېگۈم يوق . تېخى بايىلا خوشلىشىپ ، ئىشخانىسىنىڭ تۆ ـ پەگىرىنى تېپىپ بوغىچە كەينىدىن قوغلاپ باساق ، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم» دېسە ، «بەش تەڭگەمنى بېرىڭ» دېگەندەك ئىش بولامىكىن دەيمىنا ! ؟

ـــ بۇنى ئويلىماپتىمەن... ئۆزلىرى قاچان دېسىلە شۇ چاغدا بارايلى .

ـــ ئەمىسە ، ئەتە ئەتىگەن قاقپودا خېنىملىرى بىلەن سەكـ كىز كۆز مۇنچاقنى كەينىلىرىگە سېلىپ ، ھېيتكا گۈللۈقنىڭ تۈۋىگە ئۇنەملا ؟

ـــ ماقۇل .

چاقماقجان قانداق كىيىنىش ، ئابلا ئىسمائىلنىڭ ئىشخانـ سىغا قانداق كىرىش ، قانداق ھالەتتە تۇرۇش ، قانداق سۆزلەش ، ئۇنىڭ سوئاللىرىغا قانداق جاۋاب بېرىش... توغرۇلۇق ئېزىپ ـ ئىچۈرۈپ بىرمۇنچە «دەرس» ئۆتتى . تاشمەتخان ئۇستاممۇ ئۇـ نىڭ سۆزلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاپ ، ھەممىسىگە ماقۇللۇق بىلدۈردى . گەپ ئاخىرىدا ئۆندۆرىگەندەك قولىنى ئۇنىڭغا ئۇزد ـ تىپ :

ـــ ئەكەسىلە تاماكىلىرىنى ! جەمئىتىنى ئاتتىن چۈشۈر ـ گەن يېرىنى بىر شورىۋالاي !... ـــ دەپ كۈلۈمسىرىدى .

بەلكى بۇ ئۇنىڭ شەھەرگە قېچىپ كىرگەندىن بۇيان تۇنجى قېتىم چىن يۈرىكىدىن كۈلۈمسىرىشىدۇ ؟ !...

ئاق كىنىشكا ـ ئاقيول

ـــ گۈلزار ، بۈياققا كېلىڭە ! ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش يىغىنىدىن قايتىپ چىقىۋاتقان گۈلزار «دىڭگىدە» چۆچۈپ ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى ، زالنىڭ ئىشىكىدىن بەش قەدەمچە نېرىدا توختى تۇر بىلەن پېشقەدەم گۇڭشې باشلىقى ئىسمائىل موللاق تۇراتتى . ئۇ ئىككى ئاي ئىلگىرى تەلتۆكۈس ئاقلىنىپ ، گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەنىدى .

گۈلزار توپتىن ئايرىلىپ چىقىپ ، قورۇنۇپراق ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردى . ئىسمائىل موللاق ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ قويۇپلا ئىشخانىسى تەرەپكە كەتتى . توختى تۇر گۈلزارنىڭ باش ـ ئايىغىغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قارىۋېتىپ سورىدى :

ـــ ئىسمائىل شېجائىدىن ئائىلىسام ، سىزنى «بەك تىرىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ» دەيدۇ . يوقلاپ كىرىشكە پەقەت پۇرسەت چىقىرالمىدىم . زۇنۇنۇپ بىلەن چىقىشىپ قالغانسىز ؟

ـــ ھەئە ...

گۈلزار بېشىنى كۆتۈرمىدى . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، توختى تۇر ئۇزاق يىل خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلىپ ، تىل ـ تاياق ئاستىدا خورلانغان ئىسمائىل موللاقنىڭ ئوبرازىنى يېڭىۋاشتىن تىكلەش ئۈچۈن ، ئۇنى سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ ، ئۆزى كەمىدىن ـ كەم ئوتتۇرىغا چىقىدىكەن . دوختۇرخانىغا بىرەر قېتىممۇ دەسسەپ باقمىدى ، گۈلزار بىلەنمۇ ئۇچراشمىدى . «ئوتتۇز كويلۇق غالچا» بولسا زۇنۇنۇپقا ئورۇن بوشىتىپ ، تۇرمىدە قانۇنـ

ىنىڭ ھۆكۈمىنى كۈتۈۋاتاتتى .
ـــ راست گەپ قىلىۋاتامسىز ، يا... ؟
ـــ راست ...
ـــ ياخشى... زۇنۇنۇپ بىلىملىك ئادەم . ئۇ دائىم سىزنىڭ ياخشى گەپنىڭىزنى قىلىدۇ . ئۇنىڭدىن ئوبدان ئۆگىنىڭ...
ـــ ماقۇل .
زۇنۇنۇپنىڭ ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلمىش بىلەنلا ، ئەسلىدە- كى پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا كىرىشىپ ، ئوپېراتسىيە ئۆيىنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى تولۇقلىدى . ئون بەش كىشىلىك ياتاقتىن ئىك- كىنى مەخسۇس ئايالالار ياتىقى قىلىپ ئايرىپ ، گۈلزارنى مەس- ئۇل قىلدى . بەزىدە ، بىرىدە تاشقى كېسەللىك بىلەن ئاغرىغاد- لار ، بىرىدە ئىچكى كېسەللىك بىلەن ئاغرىغانلار ياتسا ؛ بەزىدە ئارىلاش ياتاتتى . گۈلزارنىڭ داڭقى يىراق ـ يېقىنغا تارقىلىپ كەتكەچ ، كارىۋاتلار ئاساسەن بوش قالمايتتى . گۈلزارنىڭ كۈچى يەتمەيدىغان كېسەللىكلەرگە كوللېكتىپ دىئاگنوز قويۇلۇپ ، ھەممەيلەن تەڭ مەسئۇل بولاتتى . دوختۇر ـ سېستىرالار گۈلزار- نى بېشىدا كۆتۈرەتتى . گۈلزارمۇ ئۆزىنىڭ تىرىشچان ، مەسئۇ- لىيەتچانلىقى ، كەمتەرلىكى بىلەن ئۇلارنىڭ ئۇمىدىنى ئاقلايت- تى . بىراق ، ئىشتىن چۈشسىلا باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ ، چىرايىنى مۇڭ باساتتى... توختى تۇر بۇنى زۇنۇنۇپتىن ، سوپۇر ئاخۇندىن ئاڭلىغان . بۇگۈن ئۇنى تۈتۈپ قېلىشى مۇشۇ سەۋەب- تىن ئىدى .
توختى تۇر سورىدى :
ـــ بالىڭىز ئوبدان چوڭ بولۇۋاتقاندۇ ؟
ـــ ھەئە .
ـــ كىمگە باقتۇرۇۋاتىسىز ؟
ـــ دەرۋازىۋەننىڭ خوتۇنى بېقىۋاتىدۇ .
ـــ ئاتا ـ ئانىڭىزنى يوقلاپ قويدىڭىزمۇ ؟

— ياق...
— نېمىشقا يوقلىمىدىڭىز ؟
— ... ...
— «ئۇنسۇر»لۇقى يۇقۇپ قېلىشتىن قورقتىڭىزمۇ ؟
— ... ...
— سىزنىزە... ئۇلارنىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسىز ؟
— ياق...
— سېغىنغانسىز ؟
— ... ...
— سېغىنمىدىڭىز ؟

گۈلزار كۆزلىرىگە «لۆممىدە» ياش ئېلىپ ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە «لىپپىدە» بىر قارىدى ـ يۇ ، يەنە يەرگە قارىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى «سېغىندىم !... » دەپ بولغانىدى . توختى تۇرنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ ، چىرايى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تۇرۇلدى ـ يۇ ، شۇئان ئەسلىگە كېلىپ ، سوراشنى داۋام قىلدى :

— يوقلاپ كەلگىڭىز بارمۇ ؟

گۈلزار ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ، سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى . كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتاتتى :

— يوقلاپ كەلسەم بولامدۇ ؟

— نېمىشقا بولمايدىكەن ؟ بولىدۇ ! سىزنىڭ مۇشۇ مىجەزىڭىزنىزە... ماڭا قارالا قىزىم ، ئاكىڭىز توغرۇلۇق يېزىلغان ماتېرىيالنى كۆرۈپ چىقتىم . ئېيتقان ناخشىسىنىڭ مەزمۇنى ھەقىقەتەن ئەكسىيەتچى ئىكەن . ئەگەر ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلسەڭىز ، چوقۇم ماڭا ئېيتىلا . قولۇمدىن كېلىشچە جازانى يەڭگىللىتىشكە تىرىشىمەن . دادىڭىزنىڭ ئىشىغا كەلسەك ، ئادەتتەكى تونۇش مەسىلىسىگە دوست ـ دۇشمەن ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت قاتاردا مۇئامىلە قىلىنىپ كېتىپتۇ . بۇنىڭدىكى ئاساسىي مەسئۇلىيەت مەندە ، — توختى تۇر بىر يېرى ئاغرىۋاتقاندەك

چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، تۈكۈرۈكىنى يۇتتى ، ـــ بايانچىن مەن يەتكۈزگەن ھۆججەتنىڭ روھى دادىڭىزغا ماس كېلىدۇ··· سىز ئۇنىڭ نەدىلىكىنى راستتىنلا بىلمەمسىز ؟

ـــ ھەئە .

ـــ سۈرۈشتۈرۈپ باقمىدىڭىزمۇ ؟

ـــ ياق .

ـــ قورقۇپسىز ـ دە ؟

ـــ ھەئە .

ـــ مەنمۇ شۇنداق پەرەز قىلغان··· مەن دەپ بەرسەم خۇش بولامسىز ؟

توختى تۇر يېقىملىق تەبەسسۇم قىلىپ ، گۈلزارغا سوئال نەزەرىدە تىكىلگەنىدى ، گۈلزارنىڭ كۆزلىرى ھەيرانلىقتىن چەكچىيىپ ، چاناقلىرىدا توختاپ قالغان نوقۇتتەك ئىككى تامچە ياش «غىلدىرراپ» دومىلاپ ، مەڭزىلىرىدە توختىدى ۋە :

ـــ ھەئە ، ـــ دەپ تاشلىغىنىنمۇ تۇيمىدى .

ـــ قەشقەردىكى ئۆيۈڭلەردە ئىكەن···

ـــ ھە !···

گۈلزارنىڭ چىرايى گەجدەك ئاقىرىپ ، كۆزلىرى توختى تۇرغا قادىلىپلا قالدى . بۇ كۆزلەردە يا خۇشاللىقا ، يا ئەندىشىگە ئوخشىمايدىغان بىرخىل مەۋھۇم نۇر پىلىلدايتتى . توختى تۇر كېسىپلا دېدى :

ـــ ئەگەر ھەقىقەتەن سېغىنغان بولسىڭىز ، بېرىپ يوقلاپ كېلىڭ . مەن زۇنۇنۇپقا ئېيتىپ ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ بېرەي . قانداق ؟ يوقلاپ كېلەمسىز ؟

«ئۇنسۇرنىڭ قىزى» دېگەن تاغنىڭ ئاستىدا يۇرىكى شۇنچە يىل مۇجۇلغان گۈلزارغا دۇنيادا بۇنىڭدىن چوڭراق خۇشاللىق ـ بەخت يوق ئىدى ! ئەگەر ئۇ «نامەھرەم بولىدۇ» دېگەن ئەقىدىگە ئۆرلۈك ئەسىر بولمىغان بولسا ، شۇ تاپتا ئۆزىنى توختى تۇرنىڭ

باغرىغا ئوقتەك ئېتىپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ ، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىنى ئىسسىق كۆز يېشى بىلەن نەمدىۋەتكەن ؛ 〈 مېنى ئۇنسۇر-نىڭ كۈچۈكى〉 دېگەن بەدنامدىن قۇتقۇزغانلىرىغا رەھمەت !... » دەپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىغان بولاتتى . بىراق ، ھازىر تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ قالغانمۇ ـ قانداق ؟ ئۇنداق دېيەلمىدى . ھاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىق ، شۇنچە دىمىق بولۇشىغا قارىماي ، ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى . لەۋلىرى توختىماي مىدىرلا-يتتى ـ يۇ ، ھېچقانداق سادا چىقمايتتى .

«يوقلاپ كېلەمسىز ؟ »

گۈلزار مۇشۇ سوئال سورىلىشتىن سەككىز ئاي بۇرۇن ـــ تۇغۇتتىن قوپۇپلا مۇشۇنداق نىيەتكە كەلگەن . ئۇنىڭ سۈپۈرگە-نى كۆرگۈسى ، قىزىنى ئاتا ـ ئانىسىغا كۆرسىتىپ ، ئۆزىنىڭ ئۇلارنى نەقەدەر سېغىنغانلىقىنى بىلدۈرۈش بىلەن بىر چاغدا ، ئانىسىنىڭ قولىغا بىر ـ ئىككى يۈز يۈەن تۇتقۇزۇپ ، ئازراق بولسىمۇ پەرزەنتلىك بۇرچىنى ئادا قىلماقچى بولغانىدى . نىيىتى بىر ئادەملەرنىڭ كۆرگەن چۈشىمۇ ئوخشاش بولىدۇ . ئۇ بۇ مۇددىئاسىنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا ئۇلگۈرمەستىن ، سوپۇر ئا-خۇن ئۇنىڭدىن بالدۇرراق مۇشۇ گەپنى قىلدى ، ھەتتا ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا بېرىپ تەكشۈرتۈپ كېلىشنى باھانە قىلىپ گۈل-زارنى گۈڭشىپنىڭ خادىكىگە ئولتۇرغۇزۇپلا قەشقەرگە ئاپىرىپ ، تاشمەتخان ئۇستاملار بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ كېلىش نىيىتى بارلى-قىنى ئېيتتى . گۈلزارمۇ خۇشاللىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى . بىراق «ئۇلار زادى نەدە ؟ » دېگەن بىر دوقال يولىنى توسۇپ ، تۇيۇپ ـ تۇيمايلا گۈلزارنىڭ تۇغۇت ئىچىدىكى دەم ئېلىش ۋاقتى توشۇپ قالدى . «بۇگۈن » دەپ ، «ئەتە » دەپ ھەپتە ـ ئايلار ئۆتۈۋەردى . گۈلزارنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ تىڭ تىڭلاشلىرىمۇ ھېچقانداق ئۇنۇم بەرمىدى . تاشمەتخان ئۇستاملارنىڭ ئۆز ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتقانلىقى ھېچكىم-

ننىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىغاچ ، ئۇلارنىڭ زادى نەدىلىكى هامان سىر پېتى قېلىۋەردى . تاجىگۇلنىڭ سالى بىلەن بىللە قاچقانلىقى تەۋەككۇل «پىستەك»نىڭ ئاغزى بىلەن پۇتۇن گۈڭ-شىگە تارقىلىپ كەتكەچ ، تۆلەندى «داجەي» بوغنۇقۇپ كەتتى . رەنجان يېقىنلىرىغا : «گۈلزارخان ئاكىسى بىلەن ئاتا ـ ئانىسى-نىڭ نەدىلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرۇۋاتىدۇ···» دەپ يۇردى . بۇ گەپ گۈلزار بىلەن سوپۇرئاخۇننىڭ پۇت ـ قولىنى بوغۇچلاپ مىدىرلىيالماس قىلىپ قويدى··· ئاتا ـ ئانا مېهرى شۇنداق ئۇلۇغ ، شۇنداق چوڭقۇر بولىدىغان ئوخشايدۇ . كۈنسېرى ئې-شىپ بېرىۋاتقان هۆرمەت ، رىغبەت ، هېسداشلىق گۈلزارغا نىس-بەتەن خىزمەت ئۈستىدە چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت ، غەيرەت بەخش ئېتىۋاتقان بولسىمۇ ، خىزمەتتىن چۈشسىلا ئۆزىنى قارا يېتىم ، روهى تۇۋرۇكتىن ئايرىلغان بىقورو ـ بىچارە ئايال هېسابلايتتى . كۆزى يۇمۇلسىلا ئاتا ـ ئانىسىنى چۈشەيتتى . چۈشلىرى شۇنداق يامان ، شۇنداق قورقۇنچلۇق ئىدىكى ، بىر ئۇيقۇدا چىرقىراپ يىغلاپ ئويغىنىپ ، سوپۇر ئاخۇننىڭ ئۇيقۇ-سىنىمۇ هارام قىلاتتى . مۇنداق ئىشلار تەكرارلىنىۋەر-گەنسېرى ، سوپۇر ئاخۇنمۇ كۈندىن ـ كۈنگە غەمكىنلىشىپ ، قاپىقى ئېچىلمايدىغان بولۇپ كەتتى . گۈلزار كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ كېتىۋاتاتتى . ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى ئويۇن ـ چاقچاق ، ئايىغى چىقماس شېرىن سۆھبەتلەر ئېغىر «ئۇھ» تارتىش بىلەن ئالماشتى . سوپۇر ئاخۇننىڭ قىزىغا ئامراقلىقى ، ئۆيىنىڭ ئىشىكىدىن كىرەر ـ كىرمەيلا ئۇنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئەركىلىتىشلىرى ؛ ئۇنىڭ چىرايى ، قىلىقلىرىنى ماختاش باها-نىسىدە گۈلزارنىڭ ئاغزىنى تاتلاپ تۇرۇشى بولمايدىغان بولسا ، ئېهتىمال ، گۈلزار بوش ۋاقىتلىرىنىڭ هەممىسىدە كىتابلار ئا-رىسىغا چۆكۈپ كەتكەن ياكى تۇنۇگۈن يۇغان نەرسىنى بۇگۈن يەنە يۇيۇش ياكى ئۆيىنىڭ پەگىرىنى تۆرگە ، تۆرىنى پەگاغا

يۆتكەش بىلەن بەنت بولغان بولار ئىدى...

هازىر گۈلزارنىڭ بۇلتۇر مۇشۇ كۈنلەردىكى ئون هۆسنىنىڭ بىرى يوق . قىزىل چىت كۆڭلەك ئۈستىدىن كىيىۋالغان كۈل رەڭ خۇادانى پىلاتىسى خۇددى بىر كىمنىڭكىنى تىلەپ كىيگەندەك هەم كەڭ ، هەم ئۇزۇن كېلىپ قاپتۇ . ئورۇقلاپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى بىرەر كېسىلى بارمۇ ؟ قىزى ماڭغۇدەك بولۇپ قالغان تۇرۇقلۇق ، هامىلدارلىق مەزگىلىدە يۈزىگە چۈشكەن داغلار شۇ پېتى تۇرۇپتۇ . تېخى چىرايىدىكى سېرىقلىقىنى دېمەمسىز !...

ئاخىر گۈلزار تىلغا كىردى :

— رۇخسەت قىلسىلا...

— «رۇخسەت ئېلىپ بېرەي» دېدىمغۇ !... گېپىمگە ئىشەنمەيۋاتامسىز نېمە !

— ... ...

گۈلزار نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمىدى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇ ئۆزىنىڭ چۈش كۆرۈۋاتقانلىقى ياكى بۇ گەپلەرنى ئوڭىدا ئاڭلاۋاتقىنىنى ئاڭقىرالمايۋاتاتتى . توختى تۇر بۇنى سەزدى بولغاي ، چۈشەندۈردى :

— ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ نەدىلكىنى بۇرۇن مەنمۇ بىلەلمەگەن . بۇ قېتىم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىندا جۇڭگو ـ هىندىستان چېگرا توقۇنۇشىدا بىللە جەڭ قىلغان بىر سەپدىشىم بىلەن بىر ياتاقتا يېتىپ قالدىم . ئۇ بىر ئاخشىمى تۇيۇقسىز سىز بىلەن ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ بۇ يەردىكى ئەهۋالىنى سوراپ قالدى...

— كىم بولغىيدى ئۇ ؟

گۈلزار ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىۋاتقاندەك ، توختى تۇرنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى هەم خىجىل بولغىنىدىن يۈزىگە قىزىللىق تەپچىدى ، ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى .

ـــ شەھەرلىك گېۋېيخوۋينىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابلا ئاۋۇت-
نى بىلەمسىز؟

ـــ ھەئە، ـــ دېدى گۈلزار كېسىپلا. ئۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا «دېھقانلار سىلىكىۋۇسى» قۇرۇپ، نەچچە يۈز ئاتلىق دېھقانىنى شەھەرگە باشلاپ كىرىپ ۋەھىمە سېلىپ، سىمونت كوچىلارنى تىزەككە توشقۇزۇۋەتكەن؛ شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا دېھقانلار ۋەكىلى سۈپىتىدە مۇئاۋىن مۇدىر بولغان بىرتونۇش چىراينى غىل - پال ئېسىگە ئالغاندى، ـــ شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغان كۈنى مەن ئۇنى جۇشتەي[1] دە كۆرگەن...

ـــ دادىكىز شەھەرلىك گېۋېيخۇيغا نوپۇس، نورما توغرۇ-لۇق ئىلتىماس سۇنۇپتىكەن. ئابلا ئاۋۇت ئەھۋاللاشسا، ئۆزىنىڭ بىزنىڭ گۇڭشېدا تۇرغانلىقى، سىزنىڭ بۇ يەردە ئىشلەۋاتقانلى-قىكىزنى ئېيتىپتۇ. گەپتىن گەپ چىقىپ، مەندىن مۇشۇ ئىشنى سوراپ قالدى. مەنمۇ ئەھۋالنى ئەينەن دەپ بەردىم...

ـــ رەھمەت توجۇرېن! ـــ گۈلزار يەنە كۆزلىرىگە ياش ئالدى، ـــ نوپۇسقا ئالارمۇ زادى؟

ـــ «توختىكا» دەك دەپ نەچچە قېتىم دېسەم، يەنە نېمە «تو جۇرېن!؟» سىزنىزە... ئۇ توغرۇلۇق سوراشنى ئۇنتۇپتى-مەن. مېنىڭچە ئېلىشى مۇمكىن، ـــ توختى تۇر گۈلزارنىڭ ئەمچىكى چىڭقىلىپ، سۈتى پىلاتىنىڭ سىرتىغا تەپچىرەپ چىقى-ۋاتقىنىنى غىل - پاللا كۆرۈپ قالدى - دە، نەزىرىنى ئىتتىك باشقا تەرەپكە يۆتكەپ، گېپىنى ئۇزدى، ـــ سىز ئەتىدىن قال-مۇرماي ئىلتىماس يېزىپ، زۇنۇنۇپقا بېرىك. قەشقەردىكى ئىش-لارنى ئاتا - ئانىڭىز بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇقۇشىڭىز مۇمكىن.

ـــ ماقۇل.

---

① جۇشتەي — رەئىس سەھنىسى

گۈلزارنىڭ چىرايى «ۋاللىدە» ئېچىلىپ ، چىن كۆڭلىدىن تەبەسسۇم قىلدى . يۈرىكى ئايەم ناغرىسىدەك گۈپۈلدەيتتى . ئۇ توختى تۇر بىلەن خوشلىشىپ ، دەرۋازا تۈۋىدە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان خالىسخان تەرەپكە ئالدىراش يول ئالدى . قەدىمى شۇنداق ئىتتىك ، شۇنداق يەڭگىل ئىدىكى ، ئۇ پەقەت بىرەر كېسەلدە جىددىي ئۆزگىرىش بولغاندا ، ئىشخانا بىلەن ياتاق ئارىلىقىدا مۇشۇنداق ئىتتىك ماڭاتتى .

*　　*　　*

— تىررر...

خادىك ئىشىك ئالدىدا توختىغاندا ، خېۋىر بىلەن سۈپۈرگە يەردىن ئۈنۈپ چىققاندەكلا خادىك يېنىدا پەيدا بولدى . گۈلزار بىلەن سوپۇر ئاخۇنغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قويۇشۇپلا ، ئۆزىنى ھويلىغا ئېتىشتى . گۈلزارنىڭ «بالام !» دېيىشكە ئۆمەللەنگەن ئاغزى ئېچىلىشقا ئۇلگۈرمەيلا كۆزلىرى ياشلاندى .

— ئانا ! — دەپ ۋارقىراپ دالاندىن ئۆتۈپ كەتتى خېۋىر ، — ئاچام كەلدى !...

— چوڭ ئانا ! — دەپ ۋارقىراپ ئۈنىڭ كەينىدىن كېتىپ باراتتى سۈپۈرگە ، — ئانام كەلدى !...

ئۈجمىنىڭ سايىسىدا كىر يۇيۇپ ئولتۇرغان روزىخان قۇلاقلىرىغا بىر ئىشىنىپ ـ بىر ئىشەنمەي ، قوللىرىدىكى ماغزاپنى داسقا سىيرىغاچ ئورنىدىن قوپۇۋېتىپ ، تىترەك ئاۋازدا سورىدى . ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچەيگەنىدى :

— كىم كەلدى دېدىڭلار ؟

— گۈلزار ئاچام كەلدى !...

— ئانام كەلدى !...

— ھە !... نەدە ؟

ـــ ئىشىك ئالدىدا... خادىك بىلەن كەلدى !...

ئىككى بالا چۇرۇقلاشقىنىچە ئۇنىڭ ماغزاپ يۇقى قوللىرىغا ئېسىلىپ ، دەرۋاز تەرەپكە سۆرەشتى . روزىخان يا بېشىغا رومال سېلىۋېلىش ، يا بېدە گۈللۈك ئاق چىت كۆڭلەكنىڭ ياقا ـ پەشلىرىنى تۈزەشتۈرۈۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ ، مەست ئادەمدەك ئېگىز ـ پەس دەسسىگىنىچە ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى . ئۇ ئەمدىلا دالانغا كىرىشىگە ، بوسۇغىدىن ئايىغىنى ئىچكىرىگە ئالغان گۈلزار «ئانا !...» دەپ سەۋدايىلارچە ۋارقىراپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئاتتى .

ـــ جېنىم بالام !... بۇ راست سەنمۇ ؟ !

روزىخانمۇ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ، ئۇنى باغرىغا مەھكەم باستى . خېۋىر بىلەن سۆيۈرگە گۈلزارنىڭ ئاياغلىرىغا ئېسىلدى . ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرى ياش بۇلىقىغا ئايلانغاندەك ، ياشلىرى سىرغىپ ئەمەس ، بەلكى ئېتىلىپ چىقىۋاتاتتى . كىمنىڭدۇر ھازىسىنى ئېچىۋاتقاندەك ، يىغلىغانسېرى ئۇنى كۆتۈرۈلۈپ كېتىۋاتاتتى . بۇ تاسادىپىي يىغا ـ زارىدىن ئارامى بۇزۇلغان قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ بەزىسى ئۆگزىسىگە چىقىپ سىرەج تامىدىن بويۇنداشقا ، بەزىسى دەرۋازىلىرىنى قىيا ئېچىپ ماراشقا ، يەنە بەزىسى خادىك يېنىغا كېلىشكە باشلىدى . تېخى ئەنسىرىگىنىدىن ، كىچىك بالىلىرىنى ئەھۋالنى ئۇقۇپ كىرىشكە چىقارتمىغانلارمۇ بولدى . بۇنىڭسىزمۇ ، پەقەت ئەمەلدارلارنىڭ ئىشكىلىرى ئالدىدىلا توختايدىغان خادىكنىڭ بۇ يەردە توختىغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ئەھلى مەھەللىدىن يولۇچىلارغىچە ھەيرانلىقىنى باسالماي ، بىر ـ بىرى بىلەن نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىشاتتى ، نەزىرىنى خادىكتىن ئۈزەلمەيتتى . مۇبادا ، ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئانىسىنىڭ مۇشۇنداق قاتتىق نىدا قىلىپ يىغلىغىنىنى ئاڭلاپ قورققىنىدىن يۇرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان ئىززەت گۈلنىڭ قىرقىراپ يىغلاۋېرىپ دۆلىنىپ كەتكىنىنى سوپۇرئا-

خۇن سېزىپ قېلىپ ، ئېتىلىپ كەلگەن پېتى ئۇنى گۈلزارنىڭ قوللىدىن ئېلىۋالمىغان بولسا ، گۈلزار بىلەن روزىخان قاچانغىچە مۇشۇنداق يىغا ـ زار قىلىشىۋېرەر ئىدىكىن ؟ !...

تەلىيى بار ئىكەن ، ئىززەتگۈلنى هوشىغا كەلتۈرۈۋېلىش ـ تى . هەممەيلەننىڭ ، هەممىدىن بەك سوپۇر ئاخۇننىڭ يۈرىكى قىنىغا چۈشۈپ ، چىرايىغا قان يۈگۈردى . هويلا قوشنا ئاياللار ۋە ئۇششاق بالىلار بىلەن تولغانىدى . سوپۇر ئاخۇن هارۋىدىكى نەرسىلەر ـ ئىككى تاغار قوغۇن ـ تاۋۇز ، بىر تاغار ئۇن ؛ ئىككى كۆزىگە لىق زاغرا بىلەن توقاچ قاچىلانغان ، توقۇلغىنىغا كەم دېگەندىمۇ يىگىرمە يىل بولغان سەپەر خۇرجۇنىنى بىر ـ بىرلەپ يۈدۈپ ئەكىرىپ ، پېشايۋاننىڭ سۇپىسىغا قويۇشقا باشلىغاندىلا ، قوشنىلار بىردىن ـ ئىككىدىن خوشلىشىپ چىقىپ كېتىشتى .

ـــ رەهمەت ، ـــ دېيىشتى ئۇلار ، قۇمساراينىڭ نېمەتلىرىگە ئېغىز تېگىشىنى تەكلىپ قىلىپ يولىنى توسىغان روزىخان بىلەن گۈلزارغا ، ـــ تىنچ ـ ئامان دىدار كۆرۈشكەندىنمۇ چوڭ ئىش بولامدۇ ؟ ! ئاۋۋال گۈلزارخانىم هاردۇقىنى ئېلىۋالسۇن . بىز يەنە كىرىمىز...

سوپۇر ئاخۇن ئاتنىڭ بېشىغا يەم ، سامان قاچىلانغان توۋۇرنى كىيگۈزۈپ ، دەرۋازىنىڭ هالقىسىغا باغلاپ قويدى . روزىخانىڭ يول باشلىشىدا ئۆيىنىڭ تۆرىدىن جاي ئېلىپ ، ئەمدىلا بىر پىيالە چايغا ئېغىز تەگكۈزۈشىگە ، قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن ناشمەتخان ئۇستام هاسسازالاپ كىرىپ كەلدى .

ئۇ چۈشلۈك تاماققا كەلگەنىدى . چۈشلۈك تاماق ـــ زاغرا بىلەن قاينىقسۇ بولاتتى . قورسىقىنى تويغۇزۇپلا پېشىنىنى ئوقۇپ ، بىرەر سائەتچە سوزۇلۇپ يېتىپ هاردۇقىنى چىقىرىۋېلىپ ـ لا هارۋىسىنى سۆرەپ چىقىپ كەتسە ، نامازشامغا يېقىن سالپايغان هالدا ئۆيگە ئۇنەتتى . بۇ ئۇنىڭ ياز كىرگەندىن بۇيانقى

ئادەتتى ئىدى . چۈنكى ، قىش ۋە ئەتىيازدا ئۇلار بىر ـ ئىككى ۋاخ تاماق بىلەن كۈنى كەشكەنىدى . ھاۋا ئىسسىپ ، كۈن ئۇزار-غانسېرى ، قورساقلار بۇنىڭغا كۆنمىدى . تاشمەتخان ئۇستامدىن باشقىلار ناشتىدىن كېيىن بىردىن زاغرىنى كۆتۈرۈپ ئىش ئو-رۇنلىرىغا كەتسە ، كەچلىك تاماقنىڭ داستىخىنىغا ئۇلگۈرۈپ ئۆيدە پەيدا بولۇشاتتى...

تاشمەتخان ئۇستام بوسۇغىسىدىكى خادىكنى كۆرۈپلا تونۇغان-دى . «گۇڭشې پەيچۈسودىن ساقچى كەلگەن ئوخشىمامدۇ ؟ !...» دې-گەن خىيال كاللىسىغا كېلىش بىلەنلا پۈت ـ قولىدىن ماغدۇر كېتىپ ، ھەممە يېرىدىن پۈرقىراپ تەر ئۆرلىدى . ئۇ دەرھال كەينىگە يېنىپ ، تۇغقانلارنىڭ بىرەرىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنماقچى بولدى ـ يۇ ، ئۇنداق قىلالمىدى . چۈنكى ، خەق ئۆيىگە ئۇسسۇپ كىرگەنىكەن ، ئۇنى نەدىن بولسا تاپماي قويمايدۇ . ئۇنى تاپالمىسا ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ كېتىدۇ . ئۇ چاغدا ... ياق ، تاشمەتخان ئۆلسىمۇ بالا ـ چاقىسىدىن ئايرىلىپ قالىدى-غان ئىشنى قىلمايدۇ !...

تاشمەتخان ئۇستام «جېنىنى ئالمىغا ئېلىپ» تۇرۇپ ، ھارۋىنى ئۇدۇللا ھويلىغا سۆرەپ كىردى . سۇپىدىكى تاغار ـ خۇرجۇنلارنى يا كۆردى ـ كۆرمىدى ، قەستەن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم گېلىنى قىرىپ يۆتىلىپ شەپە بېرىپ ئۆيىنىڭ بوسۇغىسى-غا يېقىنلىشىشىغا ، ئالدىغا چىققىنى قانداقتۇر ساقچى ئەمەس ، بەلكى گۈلزار بولدى . گۈلزار ئۇنىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقاندەك ، ئۇنى بارغانسېرى مەھكەم قۇچاقلىدى . يۈزلىرى-نى ياش بىلەن نەمدىدى . ئۇمۇ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ، بەش يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم گۈلزارغا ئاشكارا مېھرىبانلىق كۆر-سەتىپ ، ئۇنىڭ پېشانىسىگە يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ سۆيدى . مۇرىسىنى سىلىدى . سوپۇر ئاخۇن بىلەنمۇ تۇنجى قېتىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشۇپ ، ئۇنىڭغا ئۆز قولىچە چاي تۇتتى...

— مەن ماڭاي ، — دېدى سوپۇر ئاخۇن تاماقنىڭ داسى-
تىخىنىغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن . گۆش تېپىش مۇمكىن بولمى-
غاچ ، تاشمەتخان ئۇستام سوپۇرئاخۇنغا تۈيدۇرماستىن ئاشپۇ-
زۇلدىن ئىككى تەخسە «گويۇرۇ» ئەكىرىپ ، روزىخانغا ئوخشى-
تىپ «كۈيئوغۇل ئېشى» ئەتكۈزگەندى ، — بالدۇرراق بېرىپ
ئاتنى سوۋۇتۇپ ، ئوت چالدۇرۇۋالمىسام بولمايدۇ...

كۈن قايرىلغاندى . ئەڭ بالدۇر دېگەندىمۇ ، سوپۇر ئاخۇن
يېرىم كېچە بىلەن گۈڭشېگە يېتىپ بارالايتتى . گۈلزارنىڭ
يۈزى شۇنچىلا چوڭمۇ ياكى سوپۇر ئاخۇننىڭ «هوقۇقى» مۇ ؟
سېكرېتار ، دادۇيجاڭلىرغىمۇ ئاسانلىقچە ئولتۇرۇش نېسىپ بول-
مايدىغان خادىككە خوتۇن - بالىسىنى ئولتۇرغۇزۇپ قەشقەرگە
كەلدى... تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىن ، ئۇنىڭ قورسىقىغا جىن
كىرىپ ، باشلىق ئىشخانىسىغا ئۇسسۇپلا كىردى - ده ، خوتۇن -
بالىسىنى خادىك بىلەن ناھىيىلىك بېكەتكە ئاپىرىپ ، قەشقەرگە
يولغا سېلىپ قويۇش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتتى . گېپىنىڭ ئايى-
غى تۇگەر - تۇگىمەستىن ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، تىرناق تاتىلى-
غىلى تۇردى . ئوڭايسىزلانغىنىدىن كۆزلىرى نەدىدۇر ئەگىپ
يۈرەتتى . ئىشخانىدا توختى تۇر بىلەن ئىسمائىل موللاق بار
ئىدى . ئۇلار بىر - بىرىگە غىل - پاللا قارىشۇېلىپ :

— ماقۇل ، — دېدى ئىككىيلەن تەڭلا .

شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىغا
ئىچىدە ئۆزىگە كايىپ ، ئۇلاردىن بۇرۇن - قولىقىدىن چىققۇچە
تەنبىيە ئاڭلاشنى كۈتۈپ تۇرغان سوپۇر ئاخۇننىڭ چىرايىغا
«ۋاللىده» تەبەسسۇم قونۇپ ، يۈرىكى دەريادىكى بېلىقتەك يايراپ
كەتتى . هاياجاندىن ئاغزى قۇرۇپ ، دېمى كېسىلىپ كېتىۋاتقان
سوپۇر ئاخۇن بۇ يەردىن قانداق چىقىپ كېتىشنى بىلەلمەي ،
كەينىگە ئىككى قەدەم داجىۋىدى ، ئىسمائىل موللاق :

— قەشقەرگە بېلەت ئالغانمۇ ؟ — دەپ سوراپ قالدى .

ـــ ياھ... ياق ، ـــ دەپ دۇدۇقلىدى سوپۇر ئاخۇن ئىشىكـ
كە يۆلىنىپ توختاپ ، ـــ كەچلىك تاماقتىن كېيىنلا گۈلزارـ
نىڭ تونۇشتۇرۇشىنى يېنىمغا سېلىپ ، ناھىيىلىك بېكەتكە بېـ
رىپ ئۆچىرەتتە تۇرسام ، ئۆگۈننىڭ بېلىتىنى ئالغىلى بولارمىـ
كىن دەيمەن...

ـــ «بېلەت بەك جىددىيكەن» دەپ ئائىلىدىم . ئالالمىساڭ
قانداق قىلىسەن ؟

ـــ ئالالمىسام... ئالالمىسام...

سوپۇر ئاخۇن گېپىنىڭ ئايىغىنى تاپالمىدى .

ـــ تېلېفوندا ئۇقۇشۇپ ، بىر كىشىلىك بېلەت تىزىملىـ
تىپ قويساق بولارمىكىن ؟

ـــ ئۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ ، ـــ ئىسمائىل مولالاق
توختى تۇرنىڭ گېپىنى قوللىدى ، ـــ يا بولمىسا ، ناھىيە بىلەن
قەشقەرنىڭ تەڭ يولى بولغاندىكىن...

ئىسمائىل مولالاق گېپىنىڭ قۇيرۇقىنى يۇتۇۋېتىپ ، توخـ
تى تۇرغا سوئال نەزىرىدە تىكىلگەنىدى ، ئۇ :

ـــ خادىك بىلەن ئاپىرىپ قويسۇن دەملا ؟ ـــ دېدى .

ـــ سىلە قوشۇلسىلا...

ـــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان . ئەتە خادىكنىڭ ئىشى يوق .
ئۇنىڭ خوجايىنى سوپۇر ئاخۇن بولغاندىكىن ، بىرەر قېتىم شەخـ
سى ئىشىغا ئىشلەتسىمۇ بىركىم بىرنېمە دىمەس ! ؟...

بۇ چەكسىز كاتتا ئىلتىپات ئىدى . سوپۇر ئاخۇننىڭ بېشى
ئاسمانغا تاقاشمىدى ، ئۇنىڭ بېرىسى بولدى . ئەكسىچە ، گۈلزار
بىرمۇنچە يىغلىۋالدى . ئەڭ ئاخىرقى يىغىسىنى تېخى بايىراق
يىغلاپ تۇگەتتى . سوپۇر ئاخۇننىڭ «مەن ماڭاي» دېگەن گېپى
ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا يىغا ياماشتۇرغانىدى ، چاندۇرمىدى . تاشمەتخان
ئۇستام بىلەن روزىخانىنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇۋاتاتتى . ئۇلار بولـ
سا ، سوپۇرئاخۇننى ئىككى ـ ئۈچ كۈن قوندۇرۇپ ، «شەھەر

پەدىسىدە» مېھمان قىلسا ؛ ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە پەتىلىتىپ ، راسا ئىززىتىنى قىلىپ قويسا ؛ قايتىدىغان چاغدا ، ئالدىغا قوش ـ قوش ئېسىل كىيىملىك رەختلەرنى قويۇپ ، تاكى بېكەتكىچە ئۇزىتىپ بارسا ... ئەپسۇس ، مىڭ ئەپسۇس ... ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلغۇدەك مادارىمۇ ، شارائىتىمۇ يوق . ئۆي بىر ئېغىز ، كۆيئوغۇلنى قېينانا ، قېينىسىگىللار بىلەن بىللە ياتقۇزـ سا ، مۇسۇلمانچىلىقىمۇ ، ئادەمگەرچىلىككىمۇ خىلاپ . ئايال زاـ تىنى پېشايۋاندا ياتقۇزايلى دېسە ، «خوجايىن»لار كىرىپ ـ چىـ قىپ تۇرىدۇ . سوپۇرغاخۇننى ياتقۇزغۇدەك يوتقان ـ كۆرپىنىگىمۇ تايىنى يوق...

ئۇنى چىگىراق تۇتۇشمىدى . ھەممەيلەن ئىززىتىنى قىلىپ دەرۋازا تۆۋىگىچە ئۇزىتىپ چىقىشتى . سوپۇر ئاخۇن خادىكقا چىقىپ ئەپلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن :

ـــ ئەمىسە مەن يەكشەنبە كۈنى كېلەي ، ـــ دەپ قويۇپ چۈلۈۋۇرنى سىلكىدى...

ـــ بالام ، پۇلنى بۇزۇپ ، قوغۇن ـ تاۋۇزنى نېمانچە جىق ئەكەلگەنسەن ؟ ـــ دېدى ھەممەيلەندىن كېيىن ئۆيگە كىرگەن تاشمەتخان ئۇستام سىڭىللىرىنى چۆرىسىگە ئولاشتۇرۇپ ، بالا ئېمىتىۋاتقان گۈلزارغا قاراپ . سۇپۇرگە گۈلزارنىڭ دۇمبىسىگە چاپلىشىپ ئۆره تۇراتتى .

ـــ بىز بىر تاغار ئەكەلمەكچى بولغان ، ـــ دەپ ئۆزىنى ئاقلىدى گۈلزار . قىزى تېپىشلەپ ئېچىۋەتكەن قورسىقىنى كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن ياپقاچ قىزىرىپ تۇرۇپ ، ـــ قوـ غۇنلۇقتا هوشۇر دۇيجاڭ : «سۇپۇرگە ئاخۇننىڭ نىسۋىسى» دەپ ، بىر تاغارنى بىكارغا بېرىپتۇ...

ـــ ھە... «ئىگىسىنى سېغىنساڭ ، ئىتىغا سۆڭەك سال» دەپ ، هوشۇر دۇيجاڭ سۇپۇرگىنىڭ باھانىسىدە بىزنى يوقلاپتۇ ـ دە !... ئۇ خېلى تۇزۇك ئادەم ئىدى... خەير... ـــ تاشمەتخان ئۇستام

پەگادا تۇرغىنىچە ، سوزۇپ بىر «ئۇھ» تارتىۋېلىپ ، ئۆزى بە-
لەن ئۆزى گەپلىشىۋاتقاندەك سۆزلەپلا كەتتى ، ـــ توۋا ،
«كۆزدىن يىراق ، كۆڭۈلدىن يىراق» دېگەندەك ، سوپۇر ئاخۇن
سۇپۇرگىنى قۇچىقىغا ئېلىپمۇ قويمىدى... يا بۇ بالىمۇ...
ـــ ھەممىنى قىلغان ئۆزلىرى ! ـــ روزىخان گەپنى
تارتىۋالدى ، ـــ ئېغىزلىرىدىن تۇغقاندەك پوكانلىرىغا بېسىۋې-
لىپ ، بەش يىلنىڭىزى ئاتا - ئانىسىنىڭكىدە بىرەر كېچىمۇ
قوندۇرمىغاندىكىن ، بىر - بىرىگە مېھرى چۈشەمدۇ ! ؟
ـــ ئۇغۇ راست...
ـــ ھە... شۇنى بىلگەندىكىن ، ئادەمنىڭ مىجەزىنى قوداڭ-
شىتىپ ، سوپۇرئاخۇننى «ئاق - كۆك» دېمىسىلە !...
ـــ ماقۇل خوتۇن ، ماقۇل... ئاغزىم قىچىشىپ ، دەپ
تاشلىغان گەپكە...
ـــ قانداق قىچىشىۋەرگەن ئېغىز ئۇ ؟ گۈلزارنى خىجىل
قىلىپ !...
دادىسىنىڭ گېپى ھېلىقى خورلۇقنى پۈتۈن كۈچى بىلەن
ئۇنتۇشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ زادى ئۇنتۇيالماي كېلىۋاتقان
گۈلزارنىڭ يۈرىكىنى «چىممىدە» چېقىپ ، مەتكېرىمنى غىل -
پاللا ئېسىگە سېلىپ ، چىرايىغا ھەسرەت شولىسىنى چاچقانىدى .
بۇنى سەزگۈر ئانىنىڭ سېزىپ قېلىشىنى گۈلزار نەدىن بىل-
سۇن ! ؟ ئۇ زورلاپ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشتى - يۇ ، ئەپلەشتۇ-
رەلمىدى .
ـــ گۈلزار نېمىشقا خىجىل بولىدۇ ؟ تۇۋا ، سىلىمۇ
زە... ـــ تاشمەتخان ئۇستام گەپنى بۇرىدى ، ـــ قوغۇن ،
تاۋۇزنى نەگە قويساق بولار ؟
ـــ ئاۋۋال ئۆيگە ئەكىرىپ كۆرۈپ بېقىپ ، ئۇرۇق -
تۇغقانلارغا بىرەردىن نېسىۋە قىلغاچ ، گۈلزارنىڭ كەلگەنلىكىنى
خەۋەر قىلساقمىكىن ؟

— شۇنداق قىلايلى . قوشنىلارنىڭمۇ كۆزى كۆردى ، ئۇلارمۇ بىرەردىن ئېغىز تەگسۇن . ھەرقانچە كەتسە ، بىر تاغىرى كېتەر...

شۇنداق قىلىشتى . تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپىنىڭ ئالدىدا سائەتلەپ ئۆچىرەتتە تۇرۇپ بىرەر قوغۇن ياكى تاۋۇز سېتىۋېلىشقا ۋاقىتمۇ ، پۇلمۇ چىقىرالماي ، لەۋلىرىگە قوغۇن ـ تاۋۇز جىجىپ باقمىغان بۇ بىچارىلەر ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرۇپ مۇڭداشقاچ ، قوغۇن ـ تاۋۇزنى قانغۇدەك يېيىشتى . گۇلزار ئاتا ـ ئانىسى قۇمسارايدىن قاچقاندىن بېرى يۈز بەرگەن ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى . گەپ مەتكېرىم ئۇستىگە كۆچكەنده تاشمەتخان ئۇستامنىڭ بەدىنى «غۇژۇنده» بولۇپ ، چىرايى ئۆڭدى ، ئۇنىڭ كونا جاراھىتى قوزغالغانىدى .

— ئاكاڭ توغرۇلۇق بىرەر گەپ ئاڭلىمىدىڭمۇ ؟ — دېدى ئۇ گۇلزارنىڭ گېپىنى بۆلۈپ .

— ياق .

گۇلزار جىم بولدى . باشقىلارنىڭ چىرايىدىن بوران ئۇچىتى . تاشمەتخان ئۇستام قاتتىق ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى .

— ھە ـ ي ـ ي... بىچارە بالا . نەدىمۇ يۈرگەندۇ ؟ نەدىمۇ يۈرگەندۇ ؟... خۇدايىمنىڭ كۈنلىرى تولا ، ئادەم تىرىكلا بولسا ، ھامان بىر كۈنى دىدارلىشىدۇ . تۇرمىگە چۈشۈپ كەتمىگەنلا بولسا...

— خۇدايىم ئۆز پاناھىدا ساقلار ... — روزىخان كۆزلىرىگە ياش ئالدى ، — ئېغىزلىرىنى ئۇششۇتمىسىلە ئۇنداق !...

— ئاغزىمنى ئۇششۇتمىدىم... تۆلەندى دېگەن ئوغرى بەلەن تەۋەككۈل «پىستەك» ھاياتلا بولىدىكەن ، سالىنى تۇتۇپ ، تۇرمىگە سولىتىۋەتمىگۈچە ئارام تاپمايدۇ !...

— تۆلەندى سېكرېتار ئاكامنى ئىزدەتمەيدىغان بولغان ئوخشايدۇ...

— نېمە ! — تاشمەتخان ئۇستام گۈلزارغا قادالدى ، — سەن قانداق ئۇقتۇڭ ؟

— ھەممە خەق شۇنداق دەيدۇ . سوپۇر ئاخۇننىڭ دېيىشىچە ، تو جۇرىنمۇ شۇنداقراق گەپنى قىپتۇ...

— ھە - ي... بۇمۇ بىر ھىيلە دەڭلا... ئۇنتۇلدۇرۇپ - ئۇنتۇلدۇرۇپ ، بىخەستە تۇرغاندا شۇنداق تۇتۇدىكى...

— راست ، دادا... تۆلەندى سېكرىتارنىڭ چوڭ قىزى تاجىگۈلنى بىلىسەنغۇ ؟... ئاكام بىلەن بىللە قېچىپتىكەن...

— نېمە !... نەگە قېچىپتىكەن ؟

— ۋاي تاڭەي...

— ما ئىشنى... ۋاي ، ۋاي ، ۋاي... ئەجەب ئوبدان بولاپ-تۇ !... ئۇ خوتۇنى تالاققا خۇدايىم كۆرسىتىپتۇ - دە ، ئاخىر ؟...

— ... ...

— نېمىشقا قاچقانلىقىنى ئۇقمىدىڭمۇ ؟

— ئاكام بىلەن مۇھەببەت باغلاپ...

— ھە !... نېمە دەيدۇ مابالا... ئاكاڭ قاچقان چاغدا بىز قۇمسارايدا تۇرساق... ئۇنداق ئىش بولسا بىز ئۇقماي قالامتۇق ! ؟

— بۇ گەپ كېيىن چىقتى... تۆلەندى سېكرىتار تاجىگۈلنىڭ ئاكام بىلەن قېچىپ كەتكىنىنى ئۇققاندىن كېيىن ، ئاكامنى ئىزدەش نىيىتىدىن يانغان ئوخشايدۇ...

— ياق ، مەن ئۆلسەمۇ ئىشەنمەيمەن !... سالى ئىت ئېمىپ چوڭ بولغان بولسىمۇ ، ئۇ ئوغرىنىڭ قىزى بىلەن مۇ-ھەببەت باغلاپ يۈرمەيدۇ !... تاجىگۈل باشقا بىرى بىلەن قېچىپ كەتسە ، سالىغا دۆڭگەپ قويغان گەپ !...

تاشمەتخان ئۇستام خېلى ئۇزاق چېچىلدى ، ھەتتا بۇ ئىش راست چىقىپ قالغۇدەك بولسا ، سالى بىلەن ئاتا - بالىلىقتىن كېچىدىغانلىقىنىمۇ جاكارلىدى . چۈنكى ئۇ پىپەن يىغىندا تاجىگۈلدىن يېگەن تاياقنى تېخىچە ئېسىدىن چىقىرىۋېتەلمىگەنىدى .

تۆله‌ندى «داجه‌ي» گه قانچىلىك ئۆچ بولسا ، ئۇنىڭغىمۇ شۇنچه‌لىك ئۆچ ئىدى . قولىدىن كه‌لسه ، ئۇلارنى ئېزىقىغا ئېلىپ جايىناپ پۇركۈۋه‌تسىمۇ ده‌ردى چىقمايتتى... ته‌ڭقىسلىقتا قالغان گۈلزارنىڭ دېمى ئىچىگه چۈشۈپ ، كۆزلىرى ياشلاندى . باشقه‌لارنىڭمۇ چىرايىدىن ته‌به‌سسۇم قېچىپ ، ئۆزىنى قويىدىغان يه‌ر تاپالماي قېلىشتى .

ـــ ياۋاللا ، ياۋاللا... گۈلزار ئاران بىر كه‌لگه‌نده ، كۆڭۈلـ نى خۇش قىلغۇده‌ك گه‌پتىن ئىككى ئېغىز قىلسىلا نېمه بولۇپ كېتىرلا ؟ ! ـــ روزىخان ئېرىنىڭ گېپىنى كه‌سكىن بۆلۈپ چالۋاقىدى ، ـــ گۈلزارنىڭ گېپىگه ئىشه‌نگىلىرى كه‌لمىگه‌ن بولسا ، مه‌ن سىلىگه كېيىن ده‌پ بېره‌ي...

ـــ بۇ گه‌پچه ، سالى بىله‌ن تاجىگۈلنىڭ ئىشىدىن بۇرۇنلا خه‌ۋىرىڭلا بار ئىكه‌ن ـ ده ! ؟

ـــ هه‌ئه .

ـــ ماخوتۇننى... مۇشۇ چاغقىچه مه‌ندىن يوشۇرۇپ...

ـــ مه‌ن قاچان سىلىدىن بىره‌ر ئىشنى يوشۇرغان ! ؟ تازا كىشىكه‌نله... مه‌ن ئۇ چاغدا ، ئۇ ئىككىسىدىن سه‌ل گۇمانلانغان . ئېغى بىله‌ن بېغى يوق ئىشنى سىلىگه ده‌پ كۆڭۈللىرىنى پاراكه‌نده قىلماي ده‌پتىكه‌نمه‌ن... قورساقلىرىغا كىرىپ چىقسام ، بىر چاغدا تاجىگۈلدىن يېگه‌ن تاياقنى كۆڭۈللىرىدىن چىقىرىۋه‌تمىگه‌ن ئوخشايلا... ئۇ چاغدا كىم كىمنى ئۇرمىغان ! ؟ بالا ئاتىنى ، قېرىنداش قېرىنداشنى ئۇرۇپ سوققانىنى ئاز كۆردۇقمۇ ؟ ! تاـ جىگۈل مىنبىڭ باشلىقى تۇرۇپ ئاده‌م ئۇرۇشنى باشلاپ به‌رمه‌ـ سه ، نېمه ئىش قىلىدۇ ! ؟... ئويلاپ باقسىلا ، تاجىگۈل سىلىگه ئۆچ بولىدىغان بولسا ، سالىنىڭ كه‌يىندىن كېتىه‌مدۇ ! ؟... شۇكۇر قىلسىلا . شۇ قىز بالا سالى بىله‌ن بىللە كه‌تكه‌چ ، تۆله‌ندى ئاخۇنۇمنىڭ پۇت ـ قولى باغلىنىپ ، سالىنى ئۆز مه‌يلىگه قويۇۋېتىپتۇ . بۇمۇ خۇدانىڭ ره‌ھمىتى دېسىله !...

تاشمەتخان ئۇستام تەن بەردى . گۈلزارغا يېڭىۋاشتىن جان كىرىپ ، ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى بىرمۇنچە يېڭى تەپسىلاتلار بىلەن تولۇقلىدى . كەيپىيات بارا - بارا ياخشىلىنىپ ، چىرايلارغا يېڭىۋاشتىن تەبەسسۇم قوندى . ئەمدىكى پارڭلار بىر - بىرىدىن قىزىقارلىق ، بىر - بىرىدىن خۇشاللىنارلىق ئىدى . قىش چەقىپ ، ھاۋا ئىللىغاندىن بېرى ، ئەمرىددىن مەدىكارچىلىق قىلىپ ئۆز جېنىنى ئۆزى بېقىۋېتىپتۇ . نەسرىددىن بىلەن سەدرىددىن مۇز سۈيى سېتىپ ، كۈنلۈكى ئۈچ - تۆت كوي تاپىدىكەن . ئون كۈندەك بوپتۇ ، تاڭنۇر ئىستېمال بۇيۇملىرى شىركىتىگە يېڭىدىن باشلىق بولغان بىر تۇغقىنىنىڭ ياردىمى بىلەن قەن - گېزەك زاۋۇتىدا يالليىنىپ ئىشلەشكە باشلاپتۇ . ئىش ھەققىنى ئورنغان كەمپۇتنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ ئاي ئاخىرىدا بېرىدىكەن . دىلنۇرنىڭمۇ مۇز سۈيى سېتىپ ، ئاز - تولا پۇل تاپقۇسى بار ئىكەن ، دادىسى : «مۇز سۈيى سېتىش ـــ قىز بالىنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس» دەپ ئۇنماپتۇ .

بۇ ئىشلارنى گۈلزارنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالغان دىلنۇر «دوكلات» قىلغانىدى .

ـــ دادامغا گەپ قىلغىنا ، ئاچا ! «ماقۇل» دېسۇن ، دەپ گۈلزارنىڭ بوينىغا مەڭزىنى ياقتى . روزىخان ئىزىزەتگۈلنى بۆشۈككە بۆلەپ ئۇخلىتىۋەتكەنىدى . گۈلزارنىڭ قۇچىقىدا سۈپۈرگە ئولتۇراتتى ، ـــ مەندىن كىچىك قىز بالىلارمۇ قاراڭغۇ بازاردا نان ساتىدىكەنغۇ ! ؟...

ـــ ما بالىنى... ئوغۇل بولۇپ قالغان بولسا خېلى كارامىتىڭ بار - ھە سېنىڭ !... ھى - ھى ، ھى - ھى... نەسرىددىن بىلەن سەدرىددىننىڭ بازار باشقۇرۇش ئۇ يەردىن قوغلىسا بۇ يەرگە قېچىپ ، بۇ يەردىن قوغلىسا ئۇ يەرگە قېچىپ ماڭقىسى چۈۋۈلۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپ دەۋاتقان گېپىڭنى قارا !... چېچىڭنى تۈتۈۋېلىپ كاساڭغا بىرنى تېپىدىغان بولسا ،

نەچچە كۈن كۆزۈڭنىڭ سۈيىنى ئېقىتىپ بېرەرسەن ماڭا ! ... ئالدىرىما ، ئامال قىلىپ سېنى مەكتەپكە بىر تىقايچۇ ، «بىكار ئولتۇرۇپ زېرىكتىم... » دېگىنىڭگە تويۇسەن ، تېخى !...

بۇگۈن تاشمەتخان ئۇستامغا نېمە بولغان ، باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندەك ، ئۆيىنى لىق ئېلىپ ئولتۇرۇشقان ئۇلۇغ - ئۇششاق ئون بىر جاننىڭ ھەممىسىنى ئەركىلىتىپ ، ھەممىسگە چاقچاق قىلىپ چىقتى . ئارىلاپ - ئارىلاپ ، بۆ - شۈكتە ___ ئانا قارىندا ياتقاندەك تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئىززەتگۈلنى سۆيۈپ ، بۇرنىنى يەڭگىل چىمدىپ قويۇشنىمۇ ئۇنۇتمايتتى . بۇنداق چاغدا ، تەبىئىيكى ، خوتۇنىدىن دەككە يەيتتى . لېكىن ، پىسەنت قىلمايتتى...

تۈن تەڭدىن ئاشتى . تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئەمرىددىن بىر يېنىغا قىڭغىيىپلا ئۇخلاپ كەتتى . نەسرىددىن بىلەن سەد- رىددىنمۇ «پېلەك ئۇزتىپ ، سويما سېلىش» قا تەييارلىنىپ ، ھەدەپ ئەسنەشكە باشلىدى . روزىخان كىمگە ئورۇن سېلىش ، كىمنى كىم بىلەن بىر يوتقانغا سولاشنىڭ غېمىدە يەڭگىل بىر «ئۇھ» تارتىپ ، نەزىرىنى ئەمرىددىندىن گۈلزارغا يۆتكىگەندى ، سۈپۈرگە :

___ ئەمدى تىلەمچىلىك قىلمايمىز - ھە ، چوڭئانا ! ___ دەپ ھىجىيىپ قويۇپ ، گۈلزارغا بۇرۇلدى ، ___ قايلا ئانا ، چوڭئانام بىلەن مەن ، خېۋىي ئاكام ئۇچىمىز كۈندە تىلەمچىلىك قىلىپ ، تازا جىق نان تاپشاق ، چوڭ دادام : «ئاچلىققا ئۆلەپ قاممىغاندىكىن ، ئۇنداق ئەشكى ئىشنى قىممائلا... » دەپ تىللىدى ، قايلا... چوڭئانامۇ ئېغىلاپ ، مەنمۇ ئېغىلاپ ، تالاغا چىمدۇق ئەندىن... دەپ بىيەئانا ! تىلەمچى دېگەن ئەشكى ئىشما ؟ «ئاھ خۇدا !... ئۇنىڭ دېگەنلىرى راستمىدۇ ؟... »

گۈلزارنىڭ ئۆز قۇلاقلىرىغا ئىشەنگۈسى كەلمىدى . ئىشەنمەي دېسە ، بۇ گەپنى قىلىۋاتقان ئادەم ئۇنىڭ باغرى ___ بەش

ياشقا ئۇلاشقان سۈپۈرگە . نارەسىدە بالىلار ھەرگىزمۇ يالغان گەپ قىلمايدۇ . «ئەركىلەپ شۇنداق دېدىمىكىن ؟ » دەي دېسە ، ھېكچىممۇ ئۇنىڭغا رەددىيە بەرمىدى . ئەكسىچە ، ھەممەيلەننىڭ چىرايى سوراق سەھنىسىگە ئېلىپ چىقىلغان جىنايەتچىنىڭ چىرايىدەك تاتىرىپ ، كۆزلىرى ئالاقزادىلىك ئىچىدە بىر ـ بىرىگە مەنىلىك تىكىلىشتى . بۇ كۆزلەر گۈلزارغا ھەممە گەپنى دەپ بولدى . سۈپۈرگىنىڭ دېگەنلىرى پۈتۈنلەي راست ! قىلچە يالغانى يوق ! ! ! گۈلزارغا ئايان ، خۇدانىڭ ئاپتىپىدىن بۆلەك ھەممە نەرسە پۈلغا كېلىدىغان بۇ شەھەردە توققۇز جان ئادەمنىڭ نوپۇس ـ نورمىسىز ھايات ياشىيالىغانلىقىنىڭ ئۆزىلا كاتتا مۆجىزە . گۈلزار بايىدىن بېرى ئاڭلىغان ، ئاڭلاۋاتقانلىرى بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى تولا سېلىشتۇرۇپ ، قايىل بولغۇدەك نەتىجىگە ئېرىشەلمەي تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇرغانىدى . مانا ئەمدى ئايان بولدىكى ، قول ھارۋىسىنىڭ بىر جۈپ چاقىنىڭ كۇنىۋىي توختىماي ئايلىنىشىغا زىچ ماسلىشىپ مېھرىبان ئانىسى روزىخان ، يۈرەك پارىسى سۈپۈرگە قاتارلىق نەچچە ئادەم كوچىمۇ ـ كوچا ئايلىنىپ ، كىشىلەرنىڭ بوسۇغىسىدا «ھەق ـ دوست شەيدىئىللا... » دەپ سازا قىلىش بەدىلىگە ھاياتىنى ساقلاپ قېلىشقان !...

ئەگەر گۈلزار «چېنىقىش» قا چىقمىغان بولسا...

ئەگەر گۈلزار مەتكېرىم بەرگەن دورىنى يېمىگەن بولسا...

ئەگەر ئاتا ـ ئانىسى گۈلزارنى پاناھ تارتىپ قۇمسارايغا بارمىغان بولسا...

ئەگەر...

جىق ، بەك جىق ! گۈلزارنىڭ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنلىرى ھەقىقەتەن بەكمۇ جىق ! ! ! جىمى ئەيىب ، جىمى گۇناھ ئۇنىڭدا... ئائىلىسىنى خانۇەيرانلىق كوچىسىغا سۆرەپ كىرگەن ، ھەتتا تىلەمچى قىلىپ قويغانمۇ دەل ئۇ !... گۈلزار بۇگۈنلا ئەمەس ،

ئەزەلدىن مۇشۇنداق ئويلاپ كېلىۋاتاتتى . قانداق قىلىپ ئۇلار ئالدىدىكى گۈناھىنى يۇيۇش غېمىدە تۈنلەرنى ئۇيقۇدىن بىدار تائىغا ئۇلايتتى . ئادەتتە ، كىشىلەرگە كۈلۈپ يۈرگەندەك كۆرۈنۈگەن ، ھەتتا سوپۇر ئاخۇن بىلەن بىر يوتقاندا ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ يېتىپ مۇھەببەتنىڭ ، ياشلىقنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتقان چاغلىرىدىمۇ ئاشۇ بىچارىلەرنى ئېسىدىن چىقىرالمای ، يۈرەكى قان - قان يىغلايتتى .

ئەمدىچۇ ؟ ئوغلىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرسۇنچۇ ؟

بولدى ، بەس ! سورىماڭ !...

گۈلزار ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ دەسلەپ خىرتىلداپ ، كېيىن شۇنداق قاتتىق ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتىكى ، ئۇنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقان ئويغاقلارلا ئەمەس ، تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان ئەمرىددىنمۇ ئۆندەرىگەندەك چۆچۈپ ئورنىدىن قوپۇپ كەتتى . ئىززەتگۈل «قىرىندە» يىغلاپ ، ئۆينى بېشىغا كىيدى . ئۇلىشىپلا سۈپۈرگە «تەڭكەش» قىلدى . روزىخان خىرتىلدىغىنىچە بۆشۈكنىڭ قولتارتقۇسىنىڭ شوينىسىنى يېشىپ بولالماي قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىۋاتاتتى . قىسقىسى ، ئۆي ئىچى قىيامەت قايىم ، چىرايلاردا مۇڭ ، ئەنسىزلىك...

شادىيە خانىمنىڭ ئۇيقۇسى بۇزۇلۇپ ، كۆڭلى ئۆڭگىنىدىن پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ھويلىغا چىقىپ ، ئۇلارنىڭ دېرىزىسى تۈۋىدە بىر دەم تۇرۇپ تىڭشاپ باقتى . قايتىشىدا ، بالىسىنىڭ ھويلىدا قەپقالغان ، ئىچىگە يەل قاچىلانغان سۈلياۋ ئويۇنچۇق ئېتىنى دەسسەپ تاشلاپ ئېتىۋەتتى . «پاققىدە» قىلغان ئاۋازنى ئاڭلىغان تاشمەتخان ئۇستام :

— بولدى ، يىغلىماڭلار ! — دېدى بىر دېزىرىگە ، بىر گۈلزارغا قاراپ پەس ئەمما كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا ، — ئۆتۈپ كەتكەن ئىشقىمۇ يىغلامدىكىن ! ؟ ھەممىسى خۇدادىن كەلگەن قىسمەت !... ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك كۈنگە ئۇلىشىۋالدۇق...

ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتسەك قانداق قىلاتتۇق ؟ !...

گۈلزار ئۇننى پەسلىتىپ ، تۇرۇقۇپ ـ تۇرۇقۇپ مىشىلـ دىغىلى تۇردى . روزىخان ئىززەتگۈلنى يېشىش نىيىتىدىن يالـ تايدىمۇ ؟ ئۇنىڭ ئاغزىغا ئېمىزگە سېلىپ ، بۆشۈكنى دوقىلدىـ تىپ تەۋرىتىشكە باشلىدى . تاشمەتخان ئۇستام گۈلزارنىڭ ئارا ـ مىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن ھازىرچە ئېغىزىدىن چىقارماسلىق نىيىـ تىگە كەلگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى . ئاندىن :

ـــ توۋا ، مائەقلىمنى ! ـــ دېدى بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپتەك ئېچىلىپ ، ـــ مېنىڭمنى قاغا چوقۇۋالغاندەك ، گۈلـ زارنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمدا شۇنداق يوغان خۇش خەۋەرنى دېـ يىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن ئەمەسما ! ـــ «خۇش خەۋەر» دېگەن گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا ھەممەيلەننىڭ چىرايى ئاپتاپتەك ئېچىـ لىپ ، كۆزلىرى ئۇنىڭغا تىكىلدى . تاشمەتخان ئۇستام قويۇن يانچۇقىدىن تۆت پۈكلەنگەن بىر ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى ـ دە ، شاراقشىتىپ سىلكىپ تۇرۇپ ، ـــ قاراڭلار ، بۇ نېمە ؟ تاپالمايسىلەر !... «ئاق كىنىشكا» دېگەن «جاننىڭ ئاكىسى» شۇ ! ـــ دەپ كۈلدى .

ـــ ھە ؟ !...

ـــ ھۇ ! ھۇ !...

ـــ راستما ؟

ـــ راست ، بالىلىرىم ، راست !... بىز ئەمدى شەھەر نوپۇسى بولدۇق !... ھېكچىم بىزنى «قارا نوپۇس» ، «ماكانـ سىز» دېيەلمەيدۇ !...

كۆز ياشلار بىراقلا قۇرۇپ ، چىرايلاردا ئايەم تەنتەنىسى جىلۋە قىلدى . كۆزلەردە ئۈيقۇدىن ئەسىرمۇ يوق ئىدى . ئۇلارـ نىڭ ئۆمرىدە سان ـ ساناقسىز ھېيىت ـ ئايەملەر بولۇپ ئۆتكەن . لېكىن ، ھېچقايسىسى ئۇلارنى بۈگۈنكىدەك خۇشال قىلمىغان ،

هایاجانلاندۇرالمىغان !... «ئاق كىنىشكا» چوڭ ـ كىچىك ھەمـ
مە قولغا بىر ـ ئىككى قېتىمدىن تەگدى ، ھەممە كۆزلەرگە
سۈرتۈلدى . ھەممەيلەننىڭ ياشلىرى بىلەن نەملەندى . نەملىكـ
تىن بەزى خەتلىرى يامراشقا ، قەغەزنىڭ پېتى بۇزۇلۇشقا باشلـ
غاندىلا ، تاشمەتخان ئۇستام قولىغا ئېلىۋالغانچە «ئەۋلىيا» غىمۇ
تۇتقۇزمىدى . چۈنكى ئۇ «جاننىڭ ئاكىسى» دە !...

كۆڭلى خېلىلا ئارامىغا چۈشكەن گۈلزارنىڭ تىلى بارغانـ
سېرى «ئۇزىراپ» دادىسىنى سوئالغا كۆمۈۋەتتى ، تاشمەتخان
ئۇستاممۇ ئۇنى نائۇمىد قويمىدى . «جاننىڭ ئاكىسى» غا قانداق
ئېرىشكەنلىكى سورالغاندا ، تاشمەتخان ئۇستام تولىمۇ قىزىقارـ
لىق قىلىپ مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى :

تاشمەتخان ئۇستام قەلەندەر سىياق جېرىدە كىيىنگەن خوـ
تۇن ـ باللىرىنى كەينىگە سېلىپ ، شەھەرلىك ئىنقىلابىي كوـ
مىتېتقا كىرىپ كەلگەندە ، تېخى بىرمۇ ئىشخانىنىڭ ئىشكى
ئېچىلمىغانىدى .

ـــ ئاسىيجاڭ ئاتىمىزنىڭ ئىشخانىسى مۇشۇ ، ـــ دېدى
چاقماقجان بىر ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختاپ . چاقماقجان تۇنۇگۈنـ
كى ۋەدىسى بويىچە ئۇلارنى باشلاپ كەلگەنىدى ، ـــ مەشەدە
جىنىدەك تۇرۇپ تۇرساق ، ئايانىدىن «قاس ـ قاس» دەسسەپ
چىقىپ كېلىدۇ . شۇنداق ئىشىك تۇۋىگە كېلىشىگە : «ئەسسالامۇ
ئەلەيكۇم ، سىيجاڭ ئاتا» دەپ ، خەتنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ
بېرىلا جۇما !

ـــ ماقۇل .

ـــ گەپ سومىسا ، ھەرگىز گەپ قىممىسىلا . ھەممە گەپـ
نى خەت ئۆزى دەيدۇ... مەنغۇ ئىلىپىنىڭ سۇنۇقىنىمۇ تونۇمايمەن...
«خەتنى ئۆزەم يازدىم» دىلە ھە ؟

ـــ ھەئە .

ـــ بىرە ئېغىز يالغان ـ ياۋىداق گەپ ئارىلىشىپ قاممـ

غاندۇ هه ، ئۇستام ؟

— يوقسۇ...

— ئۇنچىلىك ئىشەنچىلىرى بوسا ، خۇدايىم بۇيرۇسا ئىشلىرى ئوڭغا تاتىدۇ...

— ... ...

ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىرىنچى بولۇپ يولۇققىنى — ئوتتۇرا بوي ، يۇزى سەپكۇنلۇك ، ئورۇققىنا ، ئاۋازى ئىنچىكىرەك چىقىدىغان يىگىت بولدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، مەي مىيشۇ[1] ئاتا ، — ئۇچ قەدەمچە ئارىلىق قالغاندا ، چاقماقجان ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ قول ئۇزاتتى ، — تىچ قوپاپلىمسا ؟

— سالامەتچىلىك... ئەتىگەنده كېپقاپلىغۇ ؟

— كەممەمدىغان ، مەي مىشۇ ئاتا ، كەممەمدىغان ! پۇقرا-داچىلىقتا بېشىمىزغا كۈن چۈشسه ، ھەبىزلىرىنىڭ ئالدىغا كەمەمەي ، چىمىنىڭ قېشىغا كېلىمىز ؟ !

— باشلىرىغا نېمه كۈن چۈشتى ؟

— ۋاي مەي مىيشۇ ، ۋاي مەي مىشۇ...

مېنىڭ بېشىمغا چۈشكەن كۈننى ئاسىيجاڭ ئاتام بىلەن ئۆزلىرى ئوڭلىغان... قايلىسام ، ما ئۇستام...

چاقماقجان نېمه مەقسەت بىلەن كەلگەنلىكىنى بىرمۇنچه گەپ ئوينىتىپ چۈشەندۈردى . ئاندىن :

— ئەككەسىلە ئۇستام ، ئىلتىماسلىرىنى... مانا مۇشۇ ئاتىمىز ئاسىيجاڭنىڭ ئوڭ قول ، سول قول كاتىپى بولىدۇ...

چاقماقجان سۆزلىگەچ ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قولىدىن ئىلتىماسىنى ئېلىپ ، كاتىپقا ئىككى قوللاپ سۇندى . ئۇنىڭ تۇپتۈز ، بىر قارىسا ماختاشتەك ، بىر قارىسا مەسخىرىدەك تۇيۇ-

---

① مىشۇ — خەنزۇچه «كاتىپ»

لىدىغان سۆزلىرى كاتىپنى تولىمۇ ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى . ئۇ ئىلتىماسىنى ئالدىراش بىر قۇر ئوقۇپ چىقىپ :

ـــ ئاسىيجاڭ چۈشتىن بۇرۇن ۋىلايەتلىك گېۋەيخۇيدا يىغىندا بولىدۇ . مەن چۈشتىن كېيىن قولىغا تەگكۈزەي ، ـــ دېدى .

ـــ ئوبدان ، ئاتا ئوبدان ، ـــ چاقماقجان تاشمەتخان ئۇسـتامغا بۇرۇلدى ، ـــ ئاڭلىلىمۇ ئۇستام ؟ ئاسىيجاڭ مەجلىستەكەن··· چۈشتىن كېيىن كېلەمدۇق ؟

ـــ ئوبدان···

ـــ ما ئىشنى··· ئاكېلىۋاتقان چىما ؟ ئاجۇرېن··· ئابلا ئاۋۇت ئاتاممۇ نېمە ! ؟ ـــ چاقماقجان كاتىپنىڭ قولىنى تۇتۇ - ۋالدى ، ـــ ماڭا قايلىسىلا ئاتا··· ئاسىيجاڭ مەجلىستىن كەگـچە ، ھالىمىزنى ئاجۇرېنغا ئېيتقاچ تۇساق بولاما ؟

ـــ بولىدۇ···

ئابلا ئاۋۇت ئېگىز بوي . بۇغداي ئۆڭ ، ئورۇق ، مۇنداقلا قارىسا دۇمچەكتەك كۆرۈنىدىغان ئادەم ئىدى . ئۇ چاقماقجاننى كۆرۈپلا چاقچاق قىلدى :

ـــ چاقماقجان ، سېۋەتلىرىنى قولتۇقلاپ ، بۇ يەرگە ئېـ ئىپ كېلىپ قاللىمۇ نېمە ؟ ـــ چاقماقجانىڭ قولىدا تۇنۇگۈن بىز كۆرگەن سېۋەتلەر بار بولۇپ ، ئىچى قۇرۇق ئىدى ، ـــ بۇ يەردە قەغەز بىلەن قەلەمدىن بۆلەك ھېچنىمە يوق جۇمۇ !···

ئىككىيلەن كۈلۈپ تۇرۇپ قول ئېلىشتى .

ـــ يائاللا ئاتا ، يائاللا··· ئەجەب ئوبدان تۇرۇپلا ، ئەجەب ئوبدان تۇرۇپلا ! ـــ چاقماقجان ئۇنىڭ بىر قولىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇۋالغانىدى ، ـــ ئاغزىمدىن چىقىرىپ بوغۇچە ، كۆڭـ لەمدىكىنى تېپىۋاغانلىرىنى قايلىسىلا !··· بىزمۇ شۇ ھە بىزلـ رىنىڭ قەغىزى بىلەن قەلىمىنى سېغىنىپ كەپقالدۇق دېسىلە ئاتا !··· ھە بىزلىرىنىڭ قەلىمى بىزۋاراق قەغەزنى «كىرتتىدە»

جىجىۋەتسە ، بىزدەك ئاجىز پۇقرانىڭ بېشىدىكى يوغان بىر تاغنى كۆزنى ژۇمۇپ - ئاچقۇچە توزغاقتەك توزۇتۇپ ، سەككىز جەد-نەتنىڭ ئىشىكىنى «شارتتىدە» ئېچىۋېتىدۇ ئەمەسما !...

ئابلا ئاۋۇت ئۇنىڭ بەزى گەپلىرىگە ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈپ ، بەزى گەپلىرىدىن ئوڭايسىزلانغىنىدىن دولىسى قورۇ-لۇپ ، ئاخىر :

— بۇدا قايسى ئىشلىرىنى «كىرتتىدە» قىلىمىز ؟ — دېدى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ .

— مېنىڭ ئەمەس ئاتا ، مېنىڭ ئەمەس ! — چاقماقجان ئۇنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ، بېشىنى يەردىن ئۇستۈن قىلماي تۇگۈلۈپ تۇرۇشقان تاشمەتخان ئۇستام بىلەن ئۇنىڭ خوتۇن - بالىلىرىنى كۆرسەتتى . قول ھەرىكىتى شۇنداق قىزىق ، شۇنداق مەنىلىك ئىدىكى ، ئىشقا چۇشۇشكە ئالدىراپ ، بىرىنىڭ كەينى-دىن بىرى سوقا چۇشتى بولۇپ كارىدورغا كىرىپ كەلگەن خا-دىملار ئۇنىڭغا قىزىقسىنىپ قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشەتتى ، — مانا ماۋۇ ئاجىز پۇقرالىرىغا مۇبارەك ئىشخانىلىرىنى كۆستىپ قويای دەپ كەپقالدىم . بولاپتىما ؟...

— ھەم... — ئابلا ئاۋۇت كارىدورنىڭ تېمىغا بويسىرى بولۇپ يۆلىنىپ قاتار تۇرۇشقان توققۇز نەپەر ناتونۇشقا بىر - بىرلەپ تىكىلىپ ، كۆڭلى بىئارام بولغىنىدىن چىرايى قارىداپ ، نېمىدۇر بىرنەرسە دېيىشكە ئاغزىنى ئۆمەللەۋاتقاندا ، كاتىپ قو-لىدىكى ئىلتىماسنى ئابلا ئاۋۇتقا بەردى .

— ئىشخانىغا كىرىپ سۆزلىشەيلى ، — دېدى ئابلا ئاۋۇت ۋە بۇرۇلۇپلا ئىشخانا تەرەپكە ماڭدى .

— جۇرۇشسىلە ، — چاقماقجان كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدا كاتىپقا قارىغاچ ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى ، — ئىتتىكرەك بوممىساق ، ئاجۇرىنىڭ ئىشخانىسىغا بىز كىم چىرد-ۋالىدۇ باكا !...

ئابلا ئاۋۇت سۇرلۇك قىياپەتتە ئولتۇرۇپ ، ئىلتىماسنى ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقتى . ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ھەمىيلەنگە تەكشى قاراپ چىقتى . ئورۇندۇق يېتىشمىگەچ ، بالىلارنىڭ ھەممىسى تامغا يۆلىنىپ ئۆرە تۇرۇشاتتى . ھەممىسى پاكىز كىيىنگەن بولسىمۇ ، كۆپلىرى يالاڭ ئاياغ ، كىيىملىرىگە ياماق ئۇستىگە ياماق چۈشكەن ؛ كۆزلىرى ئولتۇرۇشاڭغۇ ، ئون كۇنۇلەپ ئاچ قالغان يېتىم قوزىلاردەك ، چىرايلىرىدىن توپا ئۆرلەپ تۇراتتى .

ئابلا ئاۋۇتنىڭ نەزىرى تاشمەتخان ئۇستامدا توختىدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ تېنى «جۇغدە» قىلىپ ، ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى .

— بۇنىڭدا يېزىلغانلارنىڭ ھەممىسى راستمۇ ؟

تاشمەتخان ئۇستام ئېغىز ئېچىپ بولغۇچە ، چاقماقجان سايراپلا كەتتى :

— راست ئاتا ، راست ! بۇ ئۇستام ھەرگىز يالغان گەپ قىممايدۇ !...

— شۇنداقمۇ ، ئۇستام ؟

ئابلا ئاۋۇت چاقماقجانىنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى .

— گەپ قىيىسىلا ، ئۇستام سىلىدىن سوراۋاتىدۇ...

چاقماقجان كۆزلىرىنى غەلىتە ئويناتتىپ ، تاشمەتخان ئۇستامنى جەينەكلىدى . تاشمەتخان ئۇستام ئۆندەرىگەندەك چۈراپ ئورنىدىن قوپۇپ :

— ھەممىسى راست ، ئاجۇرىن ، — دەپ يەرگە قارىۋالدى . رەڭگى تېخىمۇ تاتىرىپ ، ئاياغلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەيتتى ، — بىر ئېغىز يالغان گەپ قىلغان بولسام ، ئوت باغرىمدا كۆيسۇن ! تۇرمىدە سېسىپ ئۆلەي !...

تاشمەتخان ئۇستام بۇقۇلداپ يىغلاپ تاشلىدى . روزىخان بىلەن قىزلار خىرتىلدىغىلى تۇردى...

ـــ يىغلاشمىسلا ، ـــ دېدى ئابلا ئاۋۇت بىر مەھەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن ، ـــ بۇ ناھايىتى مۇرەككەپ ئىش ئىكەن . ئاسىيجائۇدىن يولىيورۇق سوراپ بىر نەرسە دەيلى . ما- قۇلمۇ ؟

ـــ ماقۇل ئاتا ، ماقۇل... ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇ ! نىمانداغ گەپ قىممايلا ؟ «ماقۇل» دېسىلە ، ئۇستام !...

ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ بىرەر كاتتا ئەمەلدارنىڭ بوسۇغا- سىغا دەسسەپ باقمىغان تاشمەتخان ئۇستام ھېيىقىش ، قورۇنۇش ئىچىدە خۇددىنى يوقىتايلا دەپ قالغاندى . چاقماقجان چاپىنىنىڭ پېشىنى تارتىپ قويغاندىلا ئېسىنى يىغدى :

ـــ ماقۇل...

ـــ ... ...

ئۇلارغا ئۇچىنچى كۈنى ئابلا ئىسمائىل بىلەن كۆرۈشۈش نېسىپ بولدى . چاقماقجانمۇ ، تاشمەتخان ئۇستاممۇ ئۇچ كۈن ئىشتىن قالدى . ئابلا ئىسمائىل ھېلى مەجلىس بىلەن ، ھېلى ئىش بىلەن بولۇپ ، زادى ۋاقتى چىقمىدى (ئۇلار بۇنى كاتىپتىن ئۇقۇپ تۇردى) . كۈنۈم - كۈنۈم شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومى- تېتىنىڭ سەيناسى ، كاربىدورىنى چەگدەپ يۈرۈشكەن تاشمەتخان ئۇستاملار ئىشتىن چۈشۈشكە ئون - يىگىرمە مىنۇتچە قالغاندا ، دەرھال ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى . «ئاسىيجائۇمۇ بىزگە ئوخ- شاش ئاش ئۇرۇغى ـــ ئادەم ، قورسىقى ئاچىدۇ ، ـــ دەيتتى تاشمەتخان ئۇستام گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، ـــ ئامانى خۇدا ئۆيىگە بېرىپ ، چۈشلۈك تامىقىنى يېۋالسۇن ... » تاشمەتخان ئۇستام چاقماقجاننى ئىشتىن قويۇۋاتقانلىقىدىن خىجىل بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگەن چاغلاردا : «تازا كىشىكەن- لە ، ئۇستام ! ـــ دەيتتى چاقماقجان كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ ، گەپنى چاقچاققا بۇراپ ، ـــ بىزنان يېسەم بىز كۈن كۈنۈم ئۆتۈدىغان ئەدەممەن... ئۆزلىرىدەك ئون قولى گۈل كاسسىپ

ھۇنەر قىلامىماي ھارۋا سۆرەپ ژۇسە ، قىزىلگۇلنىڭ غۇنچىسىدەك چىرايلىق ، قىيغىلى قويسا ھەر بىسسى بىژدىن شەنى چۆرىيەلىگۈدەك خانلىرىم بىلەن غوجىلىرىم ئاچ - زەرىنلىقتىن دەۋىدەدەك خەقنىڭ بوسۇغىسىدا قەلەندەرچىلىك قىلىپ ژۇسە ژۇرىكىم قانداغ چىدايدا ؟ ! سىلىدىن مۇشۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن بېرى ، ماڭغىنىم يول ، يېگىنىم ئاش ئەمەس ، زەھەر دېسىلە ، زەھەر !... توۋا ، توۋا... يەپ - ئىچىپ سېسىق كېكىرىپ ، پۇل - مالنى ياستۇق قىلىپ توڭگۇزدەك ئېغىناپ ياتسىلا ھېسابما ! ؟ ئەدەم دېگەنچا ، ئەدەم بىلەن ئەدەم... يالىڭاچ كېلىپ ، يالىڭاچ كېتىدىغان بۇ جاھانغا ﴿ پۇل - پۇل ﴾ دەپ جېنىمىزنى سەپ بەسەكمۇ بىژ كۇن ئۆلمەك ، بىسسى - بىسسىمىزنىڭ ھالىغا يېتىپ ، ئون كۇندە بىژ ژاخ ناشتا قىيساقمۇ بىژ كۇن ئۆلمەك ... قۇرۇق تېنىمىزدىن بۆلەك ھەممە نەرسە قالىدۇ دېسىلە ، بۇ جاھاندا !... مەندىن ئەنسىرىمىسىلە ! يانچۇقۇمدا ژىگىيمە - ئوتتۇز كوي پۇلۇم با ، ئاچ قامىمايمەن... سىلىنىڭ ئىشلىرى پۈتكۈچە تۆت - بەش كۇن يوللىرىنى مېڭىشىپ بەسەم ، خۇدايىم مېنىڭ يولامنى مېڭىپ ، بۇۋىنىامدىكى گىلىسمىنى پىشۇرۇپ بېرىدۇ !... شۇ چاغدا كۆرۈلا ، پۇل دېگەننى قانداق تاپىمەنكى ... »

ئۇلارنى ئابلا ئىسمائىلنىڭ ئىشخانىسىغا كاتىپ باشلاپ كىرگەندى . چاقماقجان قايسى كۇنى ئۆزى بەرگەن بىر تۇتام چىمەنگۈلنىڭ دېرىزىدە ، ئىستاكاندىكى سۇغا چىلاقلىق تۇرغانلىقىنى ؛ ئۇ چاغدا تېخى ئېچىلىشقا ئۇلگۈرمىگەن غۇنچىلارنىڭ ئەمدى پورەكلەپ ئېچىلىپ ھۆسنىگە تولغانلىقىنى ؛ ئۆز ئېغىرلىقى بىلەن ئىستاكاننى بىر يانغا قىڭغايتىپ ، دېرىزىگە يۆلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يۈرىكى بۆلەكچە يايراپ كەتتى . ئۇ گەپنى ئاشۇ گۈلدىن باشلىماقچى بولدى - يۇ ، تىلىنى يىغدى . بۇنىڭسىزمۇ ، ئابلا ئىسمائىل ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قالغاندەك ،

گەپنى ئاشۇ گۈلدىن باشلاپ ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە چاقچاق قىلدى . ئۇمۇ بوش كەلمىدى . گەپ ئارىسىدا ئابلا ئىسمائىل ئۇنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىپ قويۇش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتقانىدى . ئۇ :

— نېمە دەيدىغانلا ئاتا ، نېمە دەيدىغانلا !... مانا ما تاشمەتخان ئۇستام «ئۆلەندىم» دەپ ، ئاۋۇ ئىشىك تۈۋىدە ھەزرەتلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا تەشنا بولاپ تۇرغان سەككىز كۆز مۇنچاقنى تېپىپ قويماپ نېمە كۈن كۆرۈۋاتىدۇ ؟ !... «ئۆلەپ قويماي» دېگەن ھىممەتلىرىگە رەھمەت ئاتا ، ھىممەتلىرىگە !... بىز جېنىمنى ئاران بېقىۋاتقان ئەدەم ئۆلىنەمدىغان ئاتا ، ئۆلىنەمدىغان !...

چاقماقجانىنىڭ كېيىنكى گەپلىرى تېخىمۇ قىزىق ، تېخىمۇ كۈلكىلىك ئىدى . باشتا تازا كۈلۈپ ئولتۇرغان ئابلا ئىسمائىل ئىنىڭ تۇيۇقسىز تەرى تۇرۇلۇپ :

— مەھەممەت ناسىر ، — دېدى ئۇ كاتىپقا بۇرۇلۇپ ، — كەنجى مەمتاجىغا تېلېفون بېرىڭ ، ھازىرلا قېشىمغا كەلسۇن !...

شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە مىنۇت يىلمان ئۆتتى . ئىشىك يەڭگىل چېكىلىپ ، ساقچى كىيىمى كىيگەن ئاقسېرىق ، ۋۇجۇك ئادەم كىرىپ كەلگەندە :

— ياخشى بىر ياققا چىقىپ كەتمەپتىكەنلا ؟ — دېدى ئابلا ئىسمائىل ئۇنى ئۇدۇلىدىكى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلغاچ .

ئۇ كىشى — شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى كەنجى مەھەممەتھاجى ئىدى .

— ئەمدى بىر ئىش بىلەن سىرتقا چىقاي دەپ تۇرسام ، ئۆزلىرى چاقىرتىپتىكەنلا ، — ئۇ سۆزلىگەچ چاقماقجانغا قاراپ بېشىنى يەڭگىل لىڭشىتىپ قويۇپ ، ئورۇندۇققا ئولتۇردى ، — زۆرۈر بىر ئىش چىقىپ قالغان ئوخشىمامدۇ ؟

— ھەئە ، — ئابلا ئىسمائىل تاشمەتخان ئۇستامنىڭ

ئىلتىماسنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ، ـــ بۇنى كۆرۈپ باقسىلا .

كەنجى مەھەممەتھاجى ئىلتىماسنى ئالدىراش ئوقۇشقا باشلىدى . ئوقۇغانسېرى رەڭگى ئۆڭۈپ ، يۈزلىرىنىڭ تېرىسى تارتىشقىلى تۇردى . ئابلا ئىسمائىل دېرىزىدىن سىرتقا قارىۋالغان ، ئىشخانا ئىچى پاشا ئۇچسا بىلىنگۈدەك جىمجىت ئىدى .

ساقچى باشلىقى قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈرگەندە ، ئابلا ئىسمائىل سورىدى :

ـــ بۇ كىشىنىڭ ئىشىدىن خەۋىرلىرى بارمىدى ؟

ـــ ياق ، ـــ ساقچى باشلىقى كېسىپلا جاۋاب بەردى ، ئەمدى خەۋىر تېپىشىم...

ئابلا ئىسمائىل مەھەممەت ناسىرغا بۇرۇلدى :

ـــ ئاۋۇلارنى چاقىرىڭە !

روزىخان باشلىق سەككىز جان ـــ سەككىز تىرىك مۇردا ساقچى باشلىقىغا بويىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇپلا ، مەھەممەت ناسىرنىڭ ئىشارىتى بىلەن كەينىگە ياندى . چاقماقجان بىلەن تاشمەتخان ئۇستاممۇ چىقىرىۋېتىلىپ ، ئابلا ئاۋۇت چاقىرىپ كىرىلدى . ئىشىك قىيا ئوچۇق قالغانىدى . ئىشىك تۈۋىدىلا تۇرغان تاشمەتخان ئۇستام قۇلىقىنى دىڭ قىلدى . ئابلا ئىسمائىلنىڭ ئاۋازى :

ـــ شەھەردە مۇشۇنداق ئائىلىلەردىن قانچىسى بارلىقىنى ئۇقلىمۇ ؟

ـــ پەيچۇسولارنىڭ دوكلاتىدا يېزىلىشچە ، ھەرقايسى كوچا باشقارمىسىدا بىرەردىن بار ئوخشايدۇ ، ـــ بۇ ساقچى باشلىقىنىڭ ئاۋازى ئىدى ، ـــ بىراق ، كۆپرەكى ئۆيلىرى مۇسادىرە قىلىنغان تۇل ، بويتاق پۇمېشچىك ، باي دېھقانلار بىلەن ئۆيلىرىنى ھۆكۈمەت سېتىۋالغان شەھەر ئاھالىسى ئىكەن . ئۇلار ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇۋېتىپتۇ...

ـــ بۇلارده‌كلار كۆپ ئەمەس ئىكەن ـ ده؟

ـــ هەئە .

ـــ تازا بىر ئىش بولدى ـ ده ، بۇ ! خەق تېرىغان چاتاقنى بىز ئوڭلايدىغان ئوخشايمىز ، ـــ ئابلا ئىسمائىل سەل ئويلىنىپ ۋېلىسپ داۋام قىلدى ، ـــ مەن بۇ ئىلتىماسنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، شەھەر ئاھالىسىنى تارقاقلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ھۆججەتنى قايتا كۆرۈپ چىقتىم ئۇنىڭدا «بەش خىل ئۇنسۇر» لار بىلەن شەھەردىكى ئىش ـ ئوقىتى يوق ، يېزىغا بارسا ئەمگەك قىلىپ جېنىنى باقالايدىغان ئەمگەك كۈچلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ ، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش ئارقىلىق ، شەھەردىكى ئىشسىزلىقنى تۈگىتىش كېرەكلىكى ئېنىق يېزىلىپتۇ . ئەگەر ئەھۋال ھەقىقەتەن تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يازغىنىدەك بولغان بولسا ، بۇ بىزدىكى ناھايىتى زور خاتالىق بولىدۇ... باشقا ۋىلايەتلەرمۇ مۇشۇ ئىشنى تۈتۈۋاتقان ئوخشايدۇ . مېنىڭچە ، سىلە ئالدى بىلەن مۇشۇ ئائىلىنىڭ تارقاقلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالىنى ئېگىلەپ ، ئەھۋال ھەقىقەتەن ئىلماستا يېزىلغاندەك بولسا ، ۋاقتىلىق نوپۇس بىلەن ئاشلىق نورمىسى ھەل قىلىپ بەرسىلە . ئۆي ـ ماكانى ، ھۈنەر ـ كەسپى بار بىر ئادەم ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردە خوتۇن ـ بالىلىرىنى تىلەمچىلىككە سېلىپ يۈرسە ، نېمىدېگەن سەتچىلىك بۇ ! ؟...

ـــ بۇنداقلار خېلى بار ئوخشايدۇ...

ـــ مېنىڭ دەۋاتقىنىمۇ شۇ گەپ !... سىلە بۇ ئائىلىنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش بىلەن بىللىلا ، باشقا ئائىلىلەرنىڭ ئەھۋالىنىمۇ تەپسىلىي ئېگىلەپ ، بىر دوكلات تەييارلاپ چىقسىلا . چائۇپي[1] دا مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن ، ۋىلايەتلىك گېۋېيە-

---

① چائۇپي — دائىمىي ھەيئەت .

خۇيغا يوللايمىز...

— ماقۇل .

— بۇ ئىش كىيىنگە سوزۇلۇپ كەتسە ، شەھىرىمىزدە قارا نوپۇسلار تېخىمۇ كۆپىيىپ كېتىپ ، ناھايىتى ياماڭ ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ...

— ئۇلارنى دوراپ ، باشقىلارمۇ «نوپۇس ، نورما ھەل قىلىپ بەر» دەپ تۇرۇۋالسا قانداق قىلىمىز ؟

— قانداق قىلاتتۇق ، بىرى پرىنسىپقا ئۇيغۇن كەلسە بىرىنى ، ئىككىسى ئۇيغۇن كەلسە ئىككىسىنى ھەل قىلغاچ تۇرۇمىز . ھازىرچە پرىنسىپ : قېرىپ ئەمگەك كۈچىدىن ئايرىلىپ ، يېزىغا بارغاندىن كېيىن دېھقانلارغا يۈك بولۇپ قالغانلار بىلەن ئولتۇراق ئۆيى ، مۇقىم كەسپى تۇرۇپ ، تاشمەتخان ئۇسىتامەك زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلار... مېنىڭچە بۇ شەھىرىمىزدە لىن بياۋ ، لۇك شۇجىن گۇرۇھىنىڭ زەھەرلىرىنى تازىلاشتىكى بىر مۇھىم نۇقتا . بۇنىڭغا مەن مەسئۇل... ئۆيى مۇسادىرە قىلىنغانلار بىلەن سېتىۋېلىنغانلارنىڭ ئىشىنى ۋىلايەتنىڭ يولىيورۇقىنى ئالماي تۇرۇپ بىر تەرەپ قىلساق بولمايدۇ... قانداق دەيدىم ، ئابلا ئاۋۇت ؟

— توغرا دەيدىلە...

— ... ...

خۇشاللىقتىن يۇرىكى يېرىلىپ كەتكۇدەك بولغان تاشمەتخان ئۇستام ساقچى باشلىقى ئىشخانىدىن قايتىپ چىقىۋاتقاندا ئۆزىنى ئىشىك تۇۋىدىن نېرى قىلالمىغىلى تاس قالدى . ئابلا ئىسمائىل ئۇنى چاقىرتىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆلەر ھالەتتە قالسىمۇ خوتۇن ـ بالىلىرىنى تىلەمچىلىككە سالماسلىقنى قايتا ـ قايتا جېكىلىگەندىن كېيىن :

— بىرەر ھەپتىدىن كېيىن ، مانا بۇ كىشى بىلەن ئۇچراش-

سىلا . ئېتى مۇھەممەت ناسىر . ئابلا ئاۋۇت بىلەن كۆرۈشسىلە-
مۇ بولىدۇ ، ـــ دېدى .

«شەرىئەتنىڭ يەتمىش ئىككى پۇتىقى بار» دېگەندەك ، ھۆ-
كۈمەتنىڭ ئىشخانىسى بىلەن تامغىسىمۇ شەرىئەتنىڭكىدىن ئاز
ئەمەس ئىكەن ! تاشمەتخان ئۇستام بىر ھەپتىدىن كېيىن نامаз
بامداتنى ئوقۇپلا ھارۋىسىنى سۆرەپ بىر ماڭغىلى تۇرۇۋىدى ،
ئۇ ئىشىككە دوقۇرۇپ ، بۇ كادىرغا تېلىنىپ ، بىر يېرىم ئايدا
ۋاقىتلىق نوپۇس بىلەن «ئاق كىنىشكا» گە ئېرىشتى . «ئاق
كىنىشكا» ئائىلىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى جىمى ئىشىغا ئاق
يول ئېچىپ بېرەمدۇ ـ قانداق ؟ «بىسمىللا» دېمەستىن «دىدار-
نى كۆرۈش نىسىپ بولارمۇ ـ بولماسمۇ ؟» دەپ كېچە ـ كۈندۈز
تەقەززا بولغان «يېڭى مېھمان» ئىززەتكۈل بىلەن گۈلزارنىمۇ
ئۆيىگە ئەكېلىپ بەردى . خۇشاللىقتا خۇددىنى يوقىتىپ ، «جاز-
نىڭ ئاكىسى» ـــ ئاشلىق بىلەن ۋاقىتلىق تەمىنلىنىش قەغە-
زى قويۇن يانچۇقىدا تۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغىنىنى دېمەمسىز
تېخى !...

ـــ سوپۇر ئاخۇن بار چاغدا مۇشۇ گەپنى دەپ بەرگەن
بولسىلا ، قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر ئىدى ئۇ بىچارە ! ؟
سىلىمۇ ـ زە...

ھەممەيلەن تەڭ چۈرۈقلاپ ئۇيقۇسى بۇزۇلۇپ كەتكەن ئىز-
زەتگۈلنى گۈلزار بۆشۈكتىن يېشىپ ، دادىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇ-
زۇۋاتقاندا ، روزىخانىنىڭ مەسلىكى كەلگىنىدىن ئاشۇ گەپنى دېگە-
نىدى . تاشمەتخان ئۇستام :

ـــ ھەممە گەپنى مەندىن ئاڭلىۋالسا ، گۈلزار بىلەن ئىز-
زەتگۈل ئۆيگە قايتىپ بارغاندا ، ئۇنىڭغا نېمىنى دەپ كۆڭلىنى
خۇش قىلىدۇ ! ـــ دەپ قاقاقلاپ كۈلدى . ئاندىن گۈلزارغا
بۇرۇلدى ، ـــ قانداق دېدىم ، ھە گۈلزار ؟

— ... ...

گۈلزار جاۋاب بېرىش ئورنىغا ، ئۇنىڭغا قاراپ «پىسىڭكىدە» كۈلۈپ قويۇپلا يەرگە قارىۋالدى . بۇ كۈلكە شۇنداق تەبىئىي ، شۇنداق سەمىمىي ئىدىكى ، ئالتە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ چىرايىدا ھەسرەت ـ نادامەتتىن بۆلەك نەرسىنى كۆرمىگەن تاش-مەتخان ئۇستامنىڭ يۈرىكى «شۇۋرىدە» ئېقىپ كەتكەندەك بولۇپ ، ئۇنى تارتىپلا باغرىغا بېسىپ ، پېشانىسىگە يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ سۆيمەكچى بولدى ـ يۇ ، ئۇنداق قىلمىدى . ئەكسىچە ، ئىززەتگۈلنى باغرىغا بېسىپ ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە سۆيۈپ ـ يالاپ ، ۋىلقىلتىپ كۈلدۈرگىلى تۇردى . ئەمما ، ئۆزىنىڭ كۆز چاناقلىرى ياش بىلەن تولغانلىقى ، بۇ ھالنى كۆرگەن گۈلزارنىڭ قانچىلىك كۆڭۈلى بۇزۇلۇۋاتقانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىدى .

بۇ چاغدا ، مەھەللە مەسچىتىدىن نامازبامداتقا ئەزان چىقىۋاتاتتى . گۈلزار توختى تۇردىن ئاڭلىغانلىرىنى دېيىشكە تەمشەلدى ـ يۇ ، دېمىدى...

*　　*　　*

— نېمە !... يائاللا ، يائاللا... ھەرگىز ئۇنداق قىلامدىغان ، ئاتا ! ؟... ھېلىمۇ ياخشى ، پەقىيغا مەسلىھەت ساپلا... تۆت قوغۇننى كۆتۈرۈپ ، ئۇدۇللا ئىشخانىسىغا باغان بوسىلا ، نومۇسقا ئۆتتۈرۈدىكەنلە ، ئۇ زاتنى !... «كۆڭلەم» دەملا ؟ قويسىلا ئۇنداغ كۆڭلىنى !... پۇقرانىڭ كۆڭلى — بېشىغا كۈن چۈشكەندە ، ئەمەلدانىڭ ئالدىغا يەتتە پۇكۈلۈپ تازىمغا بېرىش . ئەمەلدانىڭ كۆڭلى — پۇقرانىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىپ ، دۇئاسىنى ئېلىش !... بوممىسا ، نى ـ نى ئېسىل بىنالىنى سېلىپ ، چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدادىن بىرى تاغانى ئوتتاغۇزۇپ قويماپ نېمە قىلىدۇ ،

ھۆكۈمەت ! ؟...

— بۇنى مەنمۇ بىلىمەن... شۇنداق بولسىمۇ ئىززىتىنى قىلىپ قويماي دەپ...

— ياخشى ، ياخشى دەيدۇ ، «كاللا» دېسە ، «پاچاق» دەيدىغۇ ، ما ئەدەم !... ئۇستام ، ئۆكەن بىز كويلۇق گىلاسقا ئىككى تىيىز تاشلاپ بېرىپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆلىغۇ ؟ ئامماىدۇ !... ئالىدىغان ئىشى بوسا ، توققۇز نوپۇسلىرىغا توققۇز قۇلاقتىن توقسانىنى يانچۇقىغا ساغۇزۇپ ، بۇنى ئاز كۆسە ، سىلىنى توققۇز - ئون ئاي يول ماڭغۇزۇپ ، بەرگۈدەك بىز نېمىلىرى بوممىسا كۆزلىرىدىن قان بىلەن ياش ئاققۇزۇپ ، ئاندىن «جاننىڭ ئاكىسى» ئاق كىنىشكىنى قوللىرىغا بەمەمدا ؟ !... بەك بەرگۈلىرى كەپكېتىپ تۇرامامۇاتقان بوسىلا ، دۇئا بەسىلە !... ناماز ئوقۇيلىغۇ ؟

— ئوقۇمامدىغان ! ئەلھەمدۇللا ئوقۇيمەن...

— مانا بوممىدىما !... قوغۇنلىرىنى باللىغا پىچىپ بېرىپ ، كۈندە ئوقۇيدىغان بەش ۋاخ نامازلىرىدا ئۇ زاتنىڭ ئۆمرىگە ، دۆلىتىگە دۇئا قىلىپ قويسىلا !... قانداق دېدىم ، جامائەت ؟

تاڭ شەپەقى بىلەن تەڭ ھېيتگاھقا كېلىپ ، بىر تەرەپتىن ، ھارۇننىڭ شوتىسىنى تۇتۇپ تۇرغان تاشمەتخان ئۇستام بىلەن چاقماقجاننىڭ سىرلىق پارىڭىغا مەغۇل بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ، چاقماقجاننىڭ ئاياغلىرى تۇۋدىكى ئەنجۇر قاچىلانغان سېۋەتلەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇشقان ئونەك خېرىدار نەزىرىنى چاقماقجاندىن ئېلىپ قېچىشتى . ئەمدىلا توپقا قېتىلىپ ، نېمە توغرۇلۇق گەپ بولغىنىنى ئۇققۇشقا ئۇلگۈرمىگەن بىر مويسېپىت :

— توغرا دېدىلە ، چاقماقجان ، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ ، — دۇئادىن ئۇلۇغ نېمە بار ؟ !

ـــ ئاڭلىلىما ، ئۇستام ؟ ـــ چاقماقجان تاشمەتخان ئۇستامغا بۇرۇلدى ، ـــ شۇنداق قىيسىلا !... سىلە بۇنى «كۆڭلەم» دېگەنلىرى بىلەن ئۆيلىرىدىكى ئاچ قورساق توققۇز غېرىبنىڭ رىزقى... غېرىپنىڭ رىزقى ئەمەلدارغا تەقۋا قىلامدا ؟ قىممايدۇ ئاتا ، قىممايدۇ !... سىلىمۇ ئۇنتۇپ قاممىغانلا ؟ بىز چاغدىكى ئۇچكە قارشى ھەرىكەت[1] تە ، بىز ـ ئىككى يۈز كوي پارا ئاغان ، خىيانەت قىيغان نى ـ نى ئەمەلدالىنى ئون ژىللىق ، ژىگىيمە ژىللىقتىن كېسىۋەتكەن گۇڭسەندەك بىز يەگە كەتمىدى... ئۇ ئاتمىزنى تەختىدە مەككەم ئوتتۇراپ ، بىزدەك ئاجىز ، غېرىب پۇقراغا تېخىمۇ ئوبدان رەبەرلىك قىيسۇن دېسىلە ، گېپىمگە چىرىپ ، قوغۇنلىرىنى باللىغا پىچىپ بەسىلە !...

تاشمەتخان ئۇستام بامداتنىڭ جەينامىزدا ئولتۇرۇپ ، گۈلزار ئەپكەلگەن قوغۇننىڭ بەلىنىدىن تۆتنى تاللاپ ، ئابلا ئىسمائىلغا «رەھمەت ئېيتىش» نىيىتىگە كېلىپ قالغانىدى . قوغۇنلارنى تاغارغا قاچىلاپ ، ھارۇسىغا باستى ـ دە ، ئۇدۇل چاقماقجان كۈندە تۇرۇدىغان جاي ـــ ئەلچىخانا دوقمۇشىغا كەلدى . ھايال ئۆتمەي بىر سېۋەتنى بىلىكىگە ئۆتكۈزۈپ ، بىرنى ساڭگىلىتىپ كۆتۈرۈۋالغان چاقماقجان ئوردا ئالدى تەرەپتىن چىقىپ كەلدى . ئىككىيلەن سالام ـ ساھەت قىلىشقاندىن كېيىن ، تاشمەتخان ئۇستام تۇنۇگۈن «ئاق كىنىشكا»گە ئېرىشكەنلىكى ، بۇ خۇش خەۋەرنى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈش نىيىتىدە شەھەرنى قېزىۋەتكەن بولسىمۇ تاپالمىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن ، ئەمدىكى مۇددىئاسىنى شۇنداقلا ئېغىزىدىن چىقىرىشىغا ، چاقماقجاندىن ئەدىپىنى يەپ ، بىرمۇنچە ئادەمگە سازايى بولدى . ئويلىنىپ كۆرۈۋېدى ، ئۇنىڭ گەپلىرى ھەق ئىكەن . ئەمدى ئۇ ئەسلىدىكى نىيىتىدىن

---

① 1953 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان بىيۇروكراتلىق ، پاراخورلۇق ، خىيانەتچىلىكتىن ئىبارەت «ئۇچكە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

يېنىپ ، قوغۇنلارنى چاقماقجانغا سوۋغا قىلماقچى بولدى .
ـــ يەتتى ئاتا ، يەتتى ! ـــ چاقماقجان بىر قارىسا چاقچاق قىلىۋاتقاندەك ، بىر قارىسا تېرىكىۋاتقاندەك ، كۆزلىرىنى غەلىتە چەكچەيتتى ، ـــ بىز جېنىمغا بۇنچە جىق قوغۇننى قانداق يەپ بولۇمەن ؟ !... ھەزرەتلىرى كۆڭۈللىرىدىن چىقىرىپ سوۋغا قىلغان نېمەتنى ساقلاپ يەي دېسەم سېسىتىپ قويۇمەن ، سېتىۋېتەي دېسەم كۆڭلەم ئۇنىمايدۇ...
يېلىنىشمۇ ، تىركىشىشمۇ ئۇنۇم بەرمىدى . تاشمەتخان ئۇستام ھەرقانچە ئويلانغان بولسىمۇ ، كۆڭلىدىن چىقىرىپ سوۋغاتقا ئاتىۋەتكەن بۇ قوغۇنلارنى ئۆيىگە قايتۇرۇپ كەتكۈسى كەلمىدى . ئۇ ھارۋىنىڭ شوتىسىنى يەرگە قويدى ـ دە ، تاغارنى دەس كۆتۈرۈپ چاقماقجانىنىڭ ئاياغلىرى يېنىغا قويۇپ :
ـــ ئەمىسە ، ئۆز قوللىرى بىلەن «ئابى خۇدايى» قىلغان ۋەتسىلە ! ـــ دەپلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا قول ئۇزاتتى .
ـــ ھە ، مانا ماگەپلىرى تازا جايىدا بولدى ، ئۇستام ! ـــ دەپ كۈلدى چاقماقجان ۋە بېلىگە ئېسىۋالغان بويتاسمىلىق غىلاپتىن يېڭىسارنىڭ كۈمۈش تولتىلىق پىچىقىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ، ـــ بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم ، يا تۆت ئەلقابى چار ـ ريار ![1] ـــ دەپلا بىر قوغۇنغا ئۇردى...
تاشمەتخان ئۇستام چاقماقجاندىن يىگىرمە قەدەمچە يىراقلاشقاندا ، ئۇنىڭ :
ـــ ئەي ئېزىز جامائەت ، كۈللى نېمەتنىڭ چىققان جايى جەننەت... ئەتىگەندە قاق پودا ، تومۇنىڭ ئوچۇقىدا بىر كەتمەن ئېغىز تېگىپ قويۇشسىلا !... مانا ـ مانا ، ئۆزلىرىگە بىر كەتمىم . ئالدىراشمىسىلا غوجىلىرىم !... ۋاي ـ ۋاي ـ ۋاي... ناۋاتنىڭ بالىسىيكەنغۇ بۇ !... دۇئالىرىدا تاشمەتخان ئۇستامنى ئۇنتۇپ

---

① تۆت ئەلقابى چارىيار ـ ئەبۇبەكرى سىدىق ، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ، ئوسمان زۇننۇرەيىن ، ئەلى كەرىم ئاللاھۇ ۋەجھۇدىن ئىبارەت تۆت خەلىپە .

قېلىشمىسىلا جۇما ! ـــ دەپ ۋارقىراۋاتقىنىنى ئاڭلاپ ، يۈرەكسىدىن بىر ئوتلۇق «ئاھ» ئېتىلىپ چىقتى . كۆزلىرىمۇ ئىختىيارسىز ياشلاندى .

.....

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يەكشەنبە يېتىپ كەلدى . كەچ نامازدىگەر بىلەن گۈلزار بىر قولىدا ئىززەتگۈلنى كۆتۈرۈپ ، بىر قولىدا سۈپۈرگىنى يېتىلەپ خادىكقا چىقىپ ئەپلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، سۈپۈرگىنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمە دەپ پىچىرلاپ ، قولىغا قەغەزگە ئورالغان بىر نېمىنى تۇتقۇزدى ـ دە :

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت ! ـــ دېدى ئۆزىنى ئۇزاتقىلى چىققانلارغا قىيالماسلىق بىلەن تىكىلىپ .

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت ! ـــ دېيىشتى ھەممەيلەن تەڭلا . شۇ چاغ ، سۈپۈرگە ئانىسى بەرگەن بولاقنى روزىخانغا بېرىمەن دەپ يەرگە تاشلىۋەتتى . ئوھوي ، نېمە ئىش بۇ ؟ پۇلغۇ ! نېمانچە جىق ؟...

ـــ ماڭسىلا ! ـــ دېدى گۈلزار پەس ئاۋازدا ھەم سوپۇر ئاخۇننى جەينەكلىدى .

ـــ چۇ !...

خادىك قوزغالدى . چوڭلارنىڭ كۆزى خادىكتا . خېۋىر ، سۈپۈرگە... لەر يەرنى بىر ئېلىپ چېچىلىپ يانقان ئون يۈەنلىك پۇللارنى تېرىپ بولالماي ئاۋارە...

خادىك دوقمۇشتىن قايرىلغاندا ، روزىخان قولىدا بىر ۋاراق قەغەز تۇرغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە :

ـــ نېمە خەتتۇ بۇ ؟ ـــ دەپ ، خىيالەتتە تۇرغان تاشمەتخان ئۇستامغا ئۇزاتتى . تاشمەتخان ئۇستام بىر قولىدىكى خەتكە ، بىر يەردىكى پۇللارغا قاراپلا چىرايى تامدەك تاتاردى ـ دە ، «شارتتىدە» كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

«توۋا ، نېمە قىلغان ئىشىدۇ بۇ بالىنىڭ ؟ !... »

تاشمەتخان ئۇستام قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەنىدى . خەتكە نەچچە قېتىم تىكىلگەن بولسىمۇ ، ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمىدى . ھەممە يېرى ، ھەممىدىن بەك قوللىرى تىترەيتتى . ئاخىر ئۇ ، خەتنى دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ ، ھەجىلەپ ئوقۇشقا باشلىدى :

«جېنىم ئانا ، ــ دېيىلگەنىدى خەتتە ، ــ ھەر بىر ئىلار-نىڭ شەھەردە قانداق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆچۈر-كىنىمۇ خەۋەردار بولالمىغان بولساقمۇ ، ئازراق بولسىمۇ پەر-زەنتلىك بۇرچىمىزنى ئادا قىلىش نىيىتىدە سوپۇر ئاخۇن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، قولىمىزدا بار پۇلنىڭ ھەممىسى ــ بەشيۈز يۈەننى ئالغاچ كەلگەنىدۇق . دەرھال ئالدىڭلاردا قوياي دېسەم ، دادامنىڭ خاپا بولۇپ كېتىشىدىن قورقتۇم... ‹نېمىشقا ؟› دې-سەڭ ، سىلەرنىڭ شۇنچە كۈنگە قېلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولغان ئادەم مەن... دادامنىڭ ھارۋا سۆرەپ يۈرگىنىنى كۆرگىنىمدە ، گۈناھىمنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم ... ئويلاپ باقە ، سەككىز بالىنى چوڭ قىلىپ ، بىرىدىن بىرتە-يىنلىك شەپقەت كۆرمەي ، يېشى ئەللىككە ئۇلاشقاندا يەنىلا بالا غېمىدە ھارۋا سۆرەپ يۈرۈش ئۇنىڭغا ئاسانمۇ !؟ ئاكام تېخى ئەسقاتمىسا... مەن مۇشۇلارنى ئويلاپ ، ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يېگۈدەك بولۇۋاتقان بولساممۇ ، لېۋىمنى چىشلەپ چاندۇرماس-لىققا تىرىشتىم . دادامنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ تۇرۇپ : ‹جې-نىم دادا ، ئەمدى ھارۋا سۆرەپ جېنىڭنى قىينىما ! مەن ھەر ئايلىق ماڭاشىمنى ئۇدۇللۇق ئەكېلىپ بېرىمەن... › ، دەپ ئېيە-تىشقا نەچچە ـ نەچچە تەمشىلگەن بولساممۇ جۈرئەت قىلالمىدىم ... كېتىش ئالدىدىمۇ بۇ پۇلنى بېرىشتىن خىجىل بولۇپ ، سۇ-پۈرگىگە تۇتقۇزۇپ قويدۇم . سەن ئۇنى ساقلاپ قويۇپ ، نەچچە كۈندىن كېيىن ‹تۇغقانلاردىن قەرز ئالدىم... › ، دەپ يالغان گەپ

توقۇپ ، دادامنىڭ قولىغا تۇنقۇز . دادام ئۇ پۇلغا بىر دانە كىيىم تىكىش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ ھۇنەر قىلسۇن !... سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ ئىش ھەققىگە ئۇچىمىزنىڭ ئاشلىق نورمىسى كېلىدۇ . باشقا نەرسە ئېتىزدىن چىقىدۇ . شۇڭا ، مائاشىمنى ئايمۇ ئاي ئەكېلىپ بېرىمەن... ئۇكىلىرىم كىچىك ، نېمە ئىش قىلسا مەيلى . چېنىقىدۇ ، پىشىدۇ... دادام... دادامنىڭ ھارۋا سۆرىگىنىدىن مېنىڭ ئۆلگىنىم مىڭ ياخشى !... ئۇقتۇڭمۇ ئانا ؟ مەن بۇدا كەلگىنىمدە ، دادامنىڭ ماشىنىدا ئىش قىلىۋاتقىنىنى كۆرە-لەرمەنمۇ زادى ! ؟... »

تۇتام ـ تۇتام پۇللارنى كۆتۈرۈشۈپ ، خۇشاللىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان بالىلار ئانىسىنىڭ كەينىدىن غاز قانىتى بولۇپ كېرىپ كېلىشكەندە ، تاشمەتخان ئۇستام بوغۇزىغا پىچاق تەگكەن بۇقىدەك ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى . ئىچىدە : «كامال تاپ خېنىم ، كامال تاپ !... سەندە نېمە گۇناھ ؟ ھەممە-سى مېنىڭ تەتۈرلۈكۈم !... خۇدايىم نېمە بەرسە ، سەن بىلەن سوپۇر ئاخۇنغا بەرسۇن !... مائاشىڭنى ئۆزۈڭ خەجلە... مەن ئەتىلا سەن دېگەندەك قىلىپ بۇ ئۆينى يېڭىۋاشتىن چۆرۈي !... ‹ھەرىكەتتە بەرىكەت › ، ‹پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى › دەپتىكەن... ھارۋىنى ئەمرىددىنگە تۇنقۇزۇپ ، ماشىنىنى بىر تېپىپ باقايچۇ ، پۇل قېچىپ نەگە بارىدىكىن ؟ !... » دەپ پىچىرلايتتى...

قىسمەت _ جەزىرىدىن قاپتالغا...

كۆز . بەكمۇ چىرايلىق ئايدىڭ كېچە .

ئاي ئالەمدە بىرلا . جورىسىمۇ ، تەڭدىشىمۇ يوق . ئۇ شۇنداق سېخىيكى ، بايغىمۇ ، گادايغىمۇ ، خاقانغىمۇ ، پۇقراغىمۇ ئوخشاشلا نۇر چاچىدۇ . پەرقى : بەزىلەرنىڭ يولىنى يورۇتۇپ ، سەپىرىدە ھەمراھ بولسا ؛ بەزىلەرنىڭ دىلىنى يورۇتۇپ ، ھېس - تۇيغۇلىرىنى قاناتلاندۇرىدۇ ، مۇڭلانغان يۈرىكىگە ئۇمىد - ئارام گۈللىرىنى تېرىپ بېخلاندۇرىدۇ . ھاياتنىڭ لەززىتى - تەمىنى تېتىتىپ ، قىسقىغىنا ئۆمرىدە تارتقان ئازاب - خورلۇقلىرىنى بىرەملىك بولسىمۇ ئۇنتۇلدۇرۇپ ، جاھانغا - ھاياتقا يېڭىچە كۆز بىلەن قاراشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ . يەنە بەزىلەرگە نىسبەتەن ، بولسىمۇ - بولمىسىمۇ بولىۋېرىدىغان ، مەڭگۈلۈك ئۆزگەرمەس كائىنات ھادىسىسىدىن ئىبارەت ، خالاس !

تاجىگۈل ئاللىقاچان بۇ يەرنىڭ كېچىلىرىگە كۆنۈپ قالغان . سالى قېشىدا بولسۇن - بولمىسۇن ، «قورقۇش» دېگەن نەرسىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەي ، «ئۆي» دە خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرىدۇ . سالى ھېلىلا خۇپتەن ئوقۇغىلى «مەسچىت» كە چىقىپ كەتتى . ئۇلىشىپلا ، تاجىگۈل ئىشىك ئالدىغا چىقتى - دە ، ئاسمانغا قارىدى . ئاسماندا تولۇن ئاي بەھۇزۇر سەيلە قىلىپ ، جامالىنىڭ نەقەدەر گۈزەللىكىنى پۈتۈن ئالەمگە نامايىش قىلىۋاتاتتى . توي كۈنى قىز قولداشلىرى كېلىنچەكنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ ، ئۇنىڭ سىياقى ، بېزەكلىرى ، كىيىم - كېچەكلىرى... گە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ ، كېلىن-

چەكنىڭ قۇلىقىغا ھېلى ئۇ ، ھېلى بۇ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ ، ھېلى كۈلدۈرسە ، ھېلى يىغلىتىپ تويۇنىڭ داغدۇغىسىنى ئەۋجىگە كۆتۈرگەندەك ، سان ـ ساناقسىز يۈلتۈزلار تۈركۈمى ئاينى چۆرىدەپ ، ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى تېخىمۇ نامايان قىلماقتا ئىدى...

تاجىگۈل كۈلدى . گەرچە ھېچقانداق سادا چىقارمىغان بولسىمۇ ، كۆزلىرى ، يۈزلىرى ، يۈرىكى ، ھەممە ـ ھەممە يېرى توختاۋسىز كۈلدى . چۈنكى ئۇ بۈلتۈر دەل بۈگۈنكى كۈندە خۇددى بۈگۈنكىدەك چىرايلىق ئايدىڭ كېچىدە ـ ئۆمۈر بويى جېنىدىنمۇ ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن قىممەتلىك «ئەڭگۈشتەر» نى بىر سېكۇنتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ، يۈرىكىدىن ئارزۇلاپ سۆيگەن ئاشىقى ، قىيامەتلىك جۈپتى ـــ سالىغا رازىمەنلىك بىلەن تاپشۇرۇپ ، «چوكان» دېگەن «ئۇنۇۋان»نى ئالغان ۋە شۇ نىڭدىن بېرى سالىنى ئۆز مۈلكى ـــ ئۆز جىسمىنىڭ يېرىمى سۈپىتىدە بىرمىنۇت ـ بىر سېكۇنتمۇ يېنىدىن ئايرىمىغان . خالىغان پەيتتە ، خالىغان ئىشنى قىلىپ ، ئۆزىنىمۇ ، ئۇنىمۇ خۇش قىلغان ؛ ھۇزۇرلانغان ، ھۇزۇرلاندۇرغان . تېخى باشقىلار تەرىپىدىن «تاجىگۈل لەغمەن» دېگەن «ئۇنۇۋان»غا ئېرىشىپ ، بۇ يەردىكى يۈزگە يېقىن ئادەمنىڭ توپا ـ تۇمانغا مىلىنىپ ، تەرلەپ ـ تەپچىرەپ تاپقان پۇللىرىنىڭ بىر قىسمىنى «قولىنىڭ كىرى»گە تېگىشۇالغان . بۇلارلا ئەمەس ، كۈنلۈكى ئايىغى ئۇ زۇلمەي كېلىپ ـ كېتىپ تۇرۇدىغان شوپۇرلارنىڭ قەشقەر قاتارلىق جايلاردىن «ئاپتوموبىلنىڭ چاقلىرىغا يۆگەپ ئېلىپ كەلگەن» پۇللىرىنىمۇ لەغمەن سۈزۈدىغان چويلىسىدا «سۈزۈپ» ئالغان... ھازىر بۇ يەرگە كېلىپ قالغان شوپۇرلارنىڭ ھېچقانداق ئىچى ئۇنىڭ لەغمىنىگە ئېغىز تەگمەي كەتمەيدۇ . تېخى بەزىسى ئاز ـ تولا «زەمزەم» ئالغاچ كېلىپ ، كېچىچە ئوتۇنچى ئۇلپەتلىرى بىلەن «خوش»لىشىپ تۇنەپ ، ئەتىسى تاجىگۈلنىڭ لەغمىنىدە ناشتا قىلىپ ئاندىن يولغا چىقىدۇ . ئۇنىڭ «ئاشخانا»

سىدىكى خۇرۇچ ـ ئامادىلارنىڭ موللۇقى ، تۇرمىنىڭ كۆپلۈكىگە قەشقەر شەھىرىدىكى خېلى ـ خېلى ئاشخانىلار تەڭ كېلەلمەيدۇ . ھەممىسىنى «موللىكام»نىڭ ئاغزىنىڭ «يېلى» ، ئاپتوموبىللار-نىڭ چاقى ئېلىپ كەلگەن...

تاجىگۇل «ئاشخانا» ئاچقان دەسلەپكى كۈنلەردە ، خېرىدار-نىڭ ئازلىقىدىن ، ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ خېلى كۆپ ۋاقتى ئېگىك يۆلەپ ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتەتتى . شۇنداقتىمۇ تاپاۋىتى ئوتۇنچى يارەنلىرىنىڭكىدىن خېلى خوپ ئوبدانىدى . كېيىنچە ، ئامەت ئۇلارغا ئالدىنى قىلدىمۇ ياكى تاجىگۈل لەغمەننى «چېچىغا چەنلەپ سوزۇشى»نى ئۆگىنىۋالدىمۇ ؟ بارا ـ بارا ، ھەممە ئادەم-نى لەغمىنىگە «سېزىك» قىلىپ قويدى . «موللىكام» ئۇچ ـ تۆت شوپۇر چۆپقىتىنى لەغمەن بىلەن بىر مېھمان قىلغانىدى ، ئايھاي... شۇنىڭدىن ئېتىبارەن «تاجىگۈلنىڭ لەغمىنى» بىراقلا داڭ چىقىرىپ ، ئەر ـ خوتۇن كېچىلىرىمۇ تۇزۇك ئارام ئالالماي-دىغان بولۇپ كەتتى . قىش چىقىپ ھاۋانىڭ ئىسسىشىغا ئەگ-شىپ قولى سەل سېلىككەن بولسىمۇ ، قوغۇن شاپىقى يەرگە چۈشۈش بىلەن تەڭ ، ئوتۇنچىلار بىر ياندا قېلىپ ، شوپۇرلارنى رازى قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر گەپ بولۇپ قالدى !

ئىشلىگەنگە ئادەم ئۆلمەيدۇ . ئىش ـــ قولنىڭ كىرى ـــ پۇل دېگەن گەپ . ئۇلار ھېرىش ـ چارچاشقا پىسەنت قىلماي ، ناھايىتى نۇرغۇن پۇل تاپتى ، يۇز ـ ئابرۇي تاپتى . بۇ يەردە «موللىكام»دىن قالسىلا ئۇلار ئەڭ پۇللۇق ، ئەڭ يۇز ـ ئابرۇي-لۇق . ئۇلار بۇنىڭغا قانائەت قىلمايدۇ . ئونمىڭلاپ ، يۈز مىڭ-لاپ ، مىليونلاپ پۇل تاپقۇسى بار . مىدىرلاپلا تۇرسا ، بۇ مەقسە-تىگە چوقۇم يېتەلەيدىغانلىقىغىمۇ ئىشەنچىسى كامىل . بىراق...

ھە ـ ي... تەقدىرنىڭ ئىرادىسىگە قارشى تۇرغىلى بولمايدە-كەن . تۇيۇپ ـ تۇيمايلا ، تاجىگۈلنىڭ جىسمىدا يەنە بىر جىسىم تۇرلىپ مىدىرلىغىلى ، تېپچەكلىگىلى ؛ ھاياتلىق ئالىمىگە چە-

قىشقا تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يول ئىزدەپ ، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۇسسۇپ ، تېپىپ... تاجىگۇلنىڭ قورسىقىنى كۇندىن ـ كۇنگە يوغىناتقىلى ؛ ئايدەك يۇزلىرىگە توقامدەك ـ توقامدەك داغ چۇشۇرۇپ ، قوللىرىنى گال ، ئاياغلىرىنى گۇندىدەك ئېغىرلاشـ تۇرغىلى تۇردى... جىمى ئايال زاتى شۇندق بولامدۇ ياكى تاجـ گۇللا شۇنداقمۇ ؟ قورسىقى قانچىكى يوغىناپ ، ئاياغلىرى قانچـ كى ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنىڭ غەيرىتى شۇنچە ئۇرغۇپ ، بىردەممۇ بىكار تۇرماس بولۇۋالدى . چىرايىدىكى تەبەسسۇم ـ شادلىقنى دىمەمسىز تېخى ! بەئەينى دۇنيادىكى جىمى بەخت ـ سائادەت ، راھەت ـ پاراغەتنى قورسىقىغا سولىۋېلىپ كۆتۇرۇپ يۇرگەنـ دەك !...

ئەكسىچە ، سالى بوشىشىپ كەتتى . «ئاتا» بولۇشنىڭ خۇـ شاللىقىدا پۇتۇن ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان ، شۇنچە ئاسمـ نى كەڭ يەر تار كېلىۋاتقاندەك ئۆزىنى قويۇدىغان يەر تاپالمايۋاتـ قان بۇ يىگىت كېچىلىرى تاجىگۇل «پۇش ـ پۇش» تىنىپ شېرىن ئۇيقۇ دېگىزىدا ئۇزۇۋۇاتقان چاغلاردا ، جىن چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ جامالىغا قاراپ ئولتۇرۇپ ، تاڭ سۇزۇلۇپ قېـ لىۋاتقىنىنى تۇيماي قالىدىغان چاغلىرى كۇندىن ـ كۇنگە ئاۋۇـ ۋاتقان بولسىمۇ ، كۆڭلىنىڭ بىر يېرلىرى خاتىرجەم ئەمەس ئىدى . نېمىسىنىدۇر يوقىتىپ قويغان ياكى يوقىتىپ قويۇش ئالدىدا تۇرغاندەك خارامۇش ، پاڭقاي ، ئەزمە... بولۇپ قالغانـ دى . تاجىگۇل بۇيرۇپ ، ئېسىگە سېلىپ تۇرمىسا ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن ئازاتتى ياكى قىلىدىغان ئىشنى تاپالماي ، تاجىگۇلنى بىر مۇنچە جورىتاتتى . تاجىگۇل خېلى قاتتىق تېگىۋەتسىمۇ ئېـ غىر ئالمايتتى ، گەپ ياندۇرمايتتى...

ـــ تاجىگۇل ، ـــ دېدى بىر كېچىسى ئۆزىگە ئەۋرىشىمـ دەك چىرمىشىپ ياتقان تاجىگۇلنى ئەسنەك تۇتۇپ ، كۆزلىرى ئۇيقۇغا كېتەي دېگەندە ، ئۇنىڭ كاسىسىنى سىلاپ تۇرۇپ ، ـــ

سەن ئاشخانىنى تاقۇۋېتىپ دەم ئالساڭ ، مەن ئوتۇن كولىسامما-
كىن دەيمەن...

— نېمە ! — تاجىگۈل چايان چېقۇۋالغاندەك ئەندىكىپ ، بېشىنى «شارتتىدە» بۇرىدى - دە ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قادالدى . ئىشىك دەم بىلەن مەھكەم تاقۇۋېتىلگەچ ، «ئۆي» تونۇردەك ئىسسىق - تىنجىق بولۇپ ، ئۇلار ھېچنەرسە يېپىنماي قىپيالما-كاچ يېتىشقانىدى . جىن چىراغ پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى .

— نىمىشقا مۇنداق دەيلا ؟

— قورسىقىڭ بارغانسېرى يوغىناپ ، چىرايىڭمۇ...

— چىرايىم سەتلىشىپ ، سىلىگە يارىمای قېلىۋاتامدىمەن ! ؟

— نېمە دەيدىغانسەن... — سالى كۈلۈمسىرەشكە تىرما-شىپ ، قولىنى ئۇنىڭ قورسىقىغا ئۇزاتقانىدى ، تاجىگۈل نېرى-راق سۈرۈلۈۋالدى ، — مەن...

— ئەمىسە نېمە چىرايىمنى ئېغىزلىرىغا ئېلىپ يۈرىلا ! ؟

— ئاۋۋال گېپىمنى بىر ئاڭلاپ باقمامسەن !...

— ئاڭلاۋاتىمەنغۇ مانا !...

تاجىگۈل تېخىمۇ كەينىگە سۈرۈلۈپ ، «تام»غا يۆلىنىپ تۇگۈلىۋالدى . تىزلىرى سالىنىڭ قورسىقىغا تېگىپ تۇراتتى . سالى سىڭايان يانقان پېتى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ ، دۇدۇق-لاپ - دۇدۇقلاپ تۇرۇپ مەقسىتىنى دەپ بولدى . تاجىگۈلنىڭ چىرايىدىكى جىددىيلىك ئاستا - ئاستا تارقىلىپ ، ئىچىدە بايىقى قوپاللىقى ئۇچۇن ئۆزىنى بىرمۇنچە كايىدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ ، ئۇنىڭ مەڭزىنى سىلاشقا باشلىدى .

— خاتىرجەم بولسىلا ، ھېچنېمە بولمايمەن ! — دېدى ئۇ سالىنىڭ بۇرنىنى يەڭگىل چىمدىپ قويۇپ ، مەنغۇ ئاران ئاش ئېتىمەن ، بىزنىڭ دادۇيدىكى ئېغىر بوي بولغان ئاياللار تاغار يۇدۇپ ، زەمبىل كۆتۈرۈپ يۈرسىمۇ ھېچنېمە بولمايدىكەنغۇ !... سىلىگە شۇنداق تۇيۇلغان بىلەن ماڭا ھېچقانداق تۇيۇلمايدۇ .

بويۇمدا يوق چاغدا قانداق ئىشلىگەن بولسام ، ھازىرمۇ شۇنداق ئىشلەۋاتىمەن... ئىشلىگۈدەك ھالىم بولمىسا ، ئوڭدا يېتىپ ئارام ئالماي ئىشلىگىلى ساراڭمۇ مەن ؟ ! مەن ئانامدىن ئاڭلىغان ، خوتۇن كىشىنىڭ قورسىقىغا بالا ئاپىرىدە قىلغان خۇدايىم ئۇنىڭغا بالىنى كۆتۈرۈپ يۈرەلگۈدەك كۆچنىمۇ بىللە بېرىدىكەن... گېپىمگە ئىشەنمىسىلە ، مەن ئەر ، سىلە خوتۇن بولۇپ ، قورسىقىمدىكى بالىنى قورساقلىرىغا كۆچۈرۈپ سىناپ باقامدۇق يا ؟ !...

سالى تاجىگۇلنىڭ چاقچىقىدىن ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈپ ، قورسىقىنى چاڭگاللىغىنىچە نەچچە يۇمىلىۋەتتى . تاجىگۇلنىڭ كۈلكىسىمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايتتى . ئۇن يېتىم يەردە باشقا «ئۆي» بولمىغاچ ، ئۇلارنىڭ تۇڭلۇكتىن چىققان ئاۋازىنى قۇم بارخانلىرى بىلەن بۇلۇتلاردىن بۆلەك تىرىك جان ئەۋلادى ئاڭلىمىدى . كېيىن ، سالىنىڭ شوخلۇقى تۇتۇپ ، تاجىگۇلنىڭ قورسىقىدىكى بالىنى قورسىقىغا «كۆچۈرۈپ» ئالغۇسى كەلدى بولغاي ، چۈراپلا ئورنىدىن قوپۇپ ، تاجىگۇلنى شۇنداق قاتتىق قۇچاقلاپ ، سۆيۈپ كەتتىكى ، دەسلەپ چىن كۆڭلىدىن ئۇنىڭغا ماسلىشىپ ۋىلىقلاپ كۈلۈپ ، غەمزىسى ئۆينى بىر ئالغان تاجىگۇلنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، تىنىقى سىرتقا چىقمىغىلى تاس قالدى . بۇنىڭسىزمۇ ، سالى ھەقىقەتەن بالا «كۆچۈرۈش» كويىغا چۈشكەنىدى .

— نېمانداق قىلىدۇ ، ما ئەسكى !... — دەپ پۇتۇن كۈچى بىلەن يۇلقۇنۇپ ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، سالىنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇشقا باشلىدى تاجىگۈل ، — بالام چۈشۈپ كەتسە ، قاتىللىق جىنايىتى بىلەن تۇرمىدە ياتقۇڭ كېلىۋاتامدۇ ! ؟ نېرى تۇرە ، ئاكا !...

ھېچقاچان مۇنداق قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ باقمىغان سالىنىڭ كۆڭلى «لەسسىدە» بولۇپ ، ئەسلى نىيىتىدىن يانىدە ، قوللىرىنى بوشىتىپ ، بېشىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە قويۇپ ،

جانان چىننى كۆمتۇرۇپ قويغاندەك دومبىيىپ تۇرغان سول ئەمچىكىنى مەززە قىلىپ پۇراشقا باشلىدى . تاجىگۈلمۇ قارشى-لىق كۆرسىتىش ئورنىغا ، مەڭزىنى ئۇنىڭ بېشىغا يېقىپ ، يۇزىنى ئاۋايلاپ سىلىغىلى تۇردى .

شۇ تاپتا ، تاجىگۈل پۈتۈن مېھرى بىلەن بالا ئېمىتىۋاتقان كۆيۈمچان ئانىغا ، سالى بولسا ، «توپاقتەك» بولۇپ قالغان تۇ-رۇقلۇقمۇ ئەمچەكتىن ئايرىلغىلى ئۇنىمىغان قىتىغۇر بالىغا ئوخشاپ قالغانىدى !...

ئۇلار زادى قانچىلىك ۋاقىت مۇشۇنداق «ئانا بالا» بولۇپ ئولتۇرۇشتى ؟ بۇنى تەڭرىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدى . ئاخىر «ئېمىپ - ئېمىتىپ» قېنىشتى بولغاي ، يېڭىۋاشتىن پاراڭغا چۈشۈشتى :

— «پۇل تاپمىز» دېمىسەك ، بۇ كوھىقاپتا نېمىش قىلىد-مىز ! ؟ — دەپ دېكىندى تاجىگۈل ، سالىنىڭ : «كۈنلۈكى ئون - يىگىرمە كويىنى كەم تاپقانغا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالامتۇق ؟ !... » دېگەن گېپىگە جاۋابەن ، — ئاشخانىنى ھازىر تاقىۋەتسەك ، كېيىن يەنە قاچان ئاچىمىز ؟ ! ساپساق تۇرۇپ «ھاردۇق ئالمەن» دەپ يېتىۋالسام ، تۇغقان چېغىمدا قانداق قىلىمەن ! ؟ تۇغۇتنىڭ دەر-دىنى تارتامدىمەن ، بالا باقامدىمەن ، ئاشخانا ئېچىپ پۇل تاپامد-مەن ! ؟...

— سېنى كىم : «تۇغۇتتىن كېيىن ئاشخانا ئېچىپ پۇل تاپسۇن» دەپتۇ ؟ تىنچ - ئامان يەڭگىۋالساڭ ، سەن بىلەن بىر بالىنى جېنىمنىڭ كۆكىنى ساتسامۇ بېقىپ كېتەرمىنا !...

— ئاۋۋال شۇ چاغ كەلسۇن ، ماقۇلمۇ ؟ — تاجىگۈلنىڭ تەلەپپۇزى سەل يۇمشىدى . بىلىنەر - بىلىنمەس تەبەسسۇممۇ قىلدى ، — بالا مېنىڭ قورسىقىمدا . قاچان ئىشلەش ، قاچان دەم ئېلىشنى سىلىدىن ئوبدان بىلىمەن... ئاي - كۈنۈم يېقىن-لاشقۇچە قۇربىمنىڭ يېتىشچە مىدىرلاپ ، تاپقىنىمچە پۇل تا-

پاي . تۇغۇتمدىن كېيىن ھەر - ھەر پۇل لازىم بولمىغان كۈنلەر كېلىدۇ تېخى !...

تاجىگۈل ئۆز گېپىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ سالىنى قايىل قىلىش ئۈچۈن ، تۇغۇتنىڭ ئالدى - كەينىدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان نۇرغۇن كېلىشمەسلىكلەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا بىر - بىرلەپ تىزىپ قويدى . پۇلنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقى ، مىدىرلىغۇدەك ھالى بار چاغدا ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ ئاز - تولا پۇل جۇغلىۋالمىغان ئادەمنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە چوقۇم خارلىققا قالىدىغانلىقىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىسپاتلاشقا ئۇرۇندى . شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ، سالىنىڭ ئۆزىگە شۇنچىلا كۆيۈنگىنى ، ئاسرىماقچى بولغانلىقىغا ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ رەھمەت ئېيتتى ھەم بۇنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە ئۇنىڭغا يېلىمدەك چاپلىشىپ تۇرۇپ ، ئاغزىغا ، يۈز - كۆزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى . ئاخىر ، كۈلكىسى يىغا بىلەن ئالمىشىپ ، ئۇنىڭ يالىڭاچ ئېتىنى كۆز ياشلىرى بىلەن نەمدىۋەتتى . سالىمۇ ھاياجانلانغىنىدىن ، يىغلىۋېتەي - يىغلىۋېتەيلا دەپ قالغاندى .

— ھە راست ، مۇنداق قىلامدۇق يا ؟ — دېدى ئۇ تۈيۈقسىز سالىدىن يىراقلىشىپ ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ تۇرۇپ ھەم ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، — ئەتىلا موللىكامغا دەپ ، بىر ئادەمنى ئاشخانىغا ياندۇرالساق ، سىلىمۇ مەن تۇغقۇچە ئاشپەزلىكىنىڭ تىلىنى ئۆگەنگەچ تۇرسىلا ، مەن تۇغۇتتىن قوپقۇچە ئاشخانىنى چۆرۈپ تۇرالالىمىكىن دەيمىنا...

بۇ كاتتا ئەقىل ئىدى . سالىلا ئەمەس ، «موللىكام» مۇقوللىدى . ئادەمدىن بىرنى ئەمەس ، ئىككىنى يانداپ بەردى . پۇتۇن ئېغىر - يېنىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شۇلار قىلاتتى . سالى ئاۋۇال خېمىر يۇغۇرۇپ پىلتە قىلىشنى ، ئاندىن ئاش سوزۇشنى ئاسانلا ئۆگىنىۋالدى (سەي قورۇشنى بۇرۇنلا ئۆگىنىۋالغاندى) . بارا - بارا ، تاجىگۈل ئىش قىلغان بىلەن قىلمە-

غاننىڭ ئارىلىقىدا مەدرىلاپ ، ئاشخانىغا «مۇئەككەل» بولۇش بىلەن بىر چاغدا شوپۇرلارغىلا ئۆز قولى بىلەن ئاش سوزۇپ بېرىدىغان بولدى... ھازىر تاجىگۇل بىكارچىلا ئادەم . لېكىن ، ئاشخانىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق خوجايىنى . ئالىدىغان پۇلى ھەمـ ـمەيلەننىڭكىدىن جىق . ھېچكىم ھەسەت قىلمايدۇ ، بۇرۇنقىدەكلا بېشىدا كۆتۈرۈشىدۇ . سالىمۇ ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق «ئۇس ـ تام»...

ئىككى ئاي ـــ ئېيتماققا ناھايىتى قىسقا ۋاقىتتەك تۇيۇلـ ـسىمۇ ، بۇ ئىككى ئايدا تاجىگۇلنىڭ قورسىقى ئەينى چاغدىكىدىن قاق بىر ھەسسە يوغىناپ كەتتى . ئالدىغا ئېگىشسە ، كىندىكىنى كۆرەلمەيدۇ . ئولتۇرۇپ ـ قوپمىقىمۇ تەسلىشىپ كەتتى . ئۇ ـ نىڭغا ھەممىدىن بەك تەس كېلىدىغان ئىش ـــ ئايىغىغا كەش كىيمەك بىلەن سالماق . كۆپىنچە سالى كىيگۈزۈپ ـ سالدۇرۇپ قويىدۇ . بایاتىن سالى خۇپتەن ئوقۇغىلى «مەسچىت» كە مېڭىۋـ ـدى قېلىن تۇشەك ئۈستىدە سوزۇلۇپ يېتىپ رادىئو ئاڭلاۋاتقان تاجىگۇلنىڭ تۇرۇپلا ئىشىك تۈۋىگە چىقىپ ، ئاينى تاماشا قىلغۇـ سى كېلىپ قالدى . ئۇلار «توي» قىلىپ بىرەر ئايدىن كېيىنلا ، بۇ بىپايان قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەر ـ خوتۇنچىلىق قىلىشتىن بۆلەك يەنە قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ كەملىكى قىلمۇاتقىنىنى سېزىپ قېلىشقان . ئۇ باشقا نەرسە ئەـ ـمەس . دەل ئاڭلىق ئىنسان ھاياتىدا كەم بولسا بولمايدىغان مەنىۋى ئوزۇق ئىدى . بۇ يەردە بار بىردىنبىر مەنىۋى ئوزۇق ـــ تارلىرى نەچچە يەردىن ئۇلانغان ئەبجەق دۇتار . ئۇنىڭدىن چىقـ ـىدىغان ساداموۇ ، ئۇ ساداغا تەڭكەش قىلىپ ئېيتىلىدىغان قىزغىل ـ تاغىل ناخشىلارمۇ ئۇلار ئۈچۈن يېڭىلىق ئەمەس . تېخى بۇ سادانى ئاڭلاش ئۈچۈن ، سالى تاجىگۇلنى كەينىگە سېلىپ ، بىر تەرەپتە قىمار ـ قارتا ، بىر تەرەپتە ئىچىشمەك ۋە بۇنىڭغا ياندۇـ ـشىپ توختىماي داۋاملىشىدىغان ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت ـ قو ـ

پال چاقچاقلار بىلەن تولغان «زال»غا كىرىشى كېرەك . ئەر - خوتۇنچىلىقمۇ پەيتىدە تەمى - لەززىتى بىلەن داۋاملاشمىسا قىمىتى بولمايدۇ... شوپۇرلارغا بۇيرۇپ بىر دۇتار ئەكەلدۇرمەك چىمۇ بولۇشتى - يۇ ، ئۆزلىرىنى قۇمسارايدىن بۇ يەرگە قوغلىغان ئىشنى ئېسىگە ئېلىشىپ ، ئۇنىڭدىنمۇ يالتىيىشتى - دە ، باتارپىيىلىك رادىئو سېتىۋېلىشتى . مانا شۇنىڭدىن بېرى ، ئۇلار ئۆزلىرىنى قانداقتۇر چوڭ - بايۋاندا رىزقى - نېسىۋە ئىزدەپ يۈرگەن ئادەمسىياق مەخلۇق ئەمەس ، بەلكى ئىلاھى قىسمەت مۇشۇ جەزىرىگە ئەكېلىپ تاشلىۋەتكەن ھەقىقىي ئادەم سېزىدىغان بولدى . رادىئونى يېنىدىن بىردەممۇ ئايرىمايۋ ، پۈتۈن زېھنى بىلەن خەۋەر ئاڭلايتتى . سىياسەتتىكى ، ۋەزىيەتتىكى تېرىقچىلىك ئۆزگىرىشىنىمۇ نەزىرىدىن ساقىت قىلمايتتى . مۇشۇنداق قىلغاندىلا «مىش - مىش»لارغا ئالدانماي ، مېڭىسىنى سەگەك تۇتالايتتى . تېخىمۇ مۇھىمى ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە يۈرتىغا ـــ ئادەمىلەر ئارىسىغا قايتىپ بېرىش نېسىپ بولۇپ قالسا ، ئۆزلىرىنىڭ شۇنچە يىل (بەلكى مەڭگۈدۇ !؟) چۆل - جەزىرىدە ياشاپمۇ ئۇلاردىن ھېچ يېرى كەملەپ قالمىغانلىقىنى كۆرسىتىش كېرەك ئىدى !...

تاجىگۈل رادىئونىمۇ ئۆچۈرمەي ، ناھايىتى تەسلىكتە ئايىغىغا كەشىنى ساپتى . بىر قولىدا «تام»نى تۇتۇپ ، بىر قولىدا يەرنى تىرەپ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن قوپتى - دە ، تاشقىرىغا چىقتى . مانا ، ئاي ئۇنىڭغا قاراپ تەبەسسۇم قىلماقتا ، يۇلتۇزلار ئۇنى تەبرىكلىمەكتە . تاجىگۈل ئۇلارغا ھەۋەس بىلەن تىكىلگەچ ، ئاشۇ مەڭگۇ ئۇنتۇلماس كەچمىشلەرنى غەل - پاللا خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ تېخىمۇ ھۇزۇرلاندى ، روھلاندى . ئۇنىڭچە بولسا بۇ گۈنلا تۇغۇپ ، توي كۈنىنىڭ بىر يىللىقىنىڭ سوۋغىسى سۈپىتىدە سالىنىڭ ئېتىكىگە سېلىپ بەرسە... ئەپسۇسكى ، بۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس . ئۇنىڭ ھېسابىچە بولغاندا ، نېرىسى بىر ئاي ،

بهرىسى يەنە ئونبەش - يىگىرمە كۇندە ـــ يېڭى ئاي تۇغقان كۇنلەرنىڭ بىرىدە ـــ سالى «دادا» ، ئۇمۇ ئىسمى - جىسمىغا لايىق «ئانا» ھەم «جۇۋان» بولىدۇ . ئۇ چاغدا...

تاجىگۇل خىيالىنى داۋاملاشتۇرالمىدى . چۈنكى ، ناھايىتى - ناھايىتى يورۇق بىر يۇلتۇز تۇيۇقسىزلا تۆۋەنگە ئوقتەك شۇڭغۇپ ، يۇلتۇزلار ئارىسىدىن غايىب بولدى . تاجىگۇلنىڭ تېنى «جۇغدە» قىلىپ ، چىرايىدىن تەبەسسۇم قاچتى . قورسىقىدا «بېلىقتەك توختىماي پىلتىڭلاپ ئويناۋاتقان» بالىسى نېمە ئۈچۈندۇر ھەركەتتىن توختاپ ، توپتەك تۇگۇلۇۋالغاندى . تاجىگۇلنىڭ قوللىرى «توپ»قا يېپىشتى . ئاۋايلاپ سىلىدى - سىپىدى . ھېچقانداق سادا يوق... تۇغۇت توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىنى بىر - بىرلەپ ئېسىگە ئالدى . تەلەتى سۆرۈن ، گەپ - سۆزى قوپال ، جاھىل ، رەھىمسىز دادىسى ؛ كىچىكىدىن ئۆزىگە ئاچ بۆرىدەك قادىلىۋالغان ، ئىچى - ھىيله - مىكىر ، قۇۋلۇق - شۇملۇق بىلەن تولغان ، زەھەردەك تىلى يۈزلەپ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى قان - زەرداپ ، مۇشتۇمى يۈزلەپ ئادەمنىڭ تېنىنى يارا قىلغان تەۋەككۇل «پىستەك» لەر كۆز ئالدىغا كەلدى . كۆڭلى تۇز ، ئاغزى ئىتتىك ، ۋات - ۋات ئانىسىنى سېغىنىپ قالدى . راستىنى ئېيتقاندا ، تاجىگۇل نىكۇنىكى ھامىلدار بولغىنىنى سەزدى ، شۇنىڭدىن بېرى ئانىسىنى بىر مىنۇتمۇ ئېسىدىن چىقىرالماس بولۇپ قالدى . ئۆز تېنىدىكى تېرىقچىلىك ئۆزگىرىشنى سەزگەن ھامان ئانىسى يادىغا يېتەتتى . ئانىسىنىڭ ئۆزىنى قورسىقىدا كۆتۈرۈپ يۈرگەن ئاشۇ كۇنلەردە قانچىلىك بىئارام بولغانلىقى ، قىينالغانلىقى ، قورققانلىقى... نى ئەينەن كۆرۈۋاتقاندەك بولۇپ ، ئۇنىڭغا غايىبانە ئىچ ئاغرىتاتتى . ھۆرمەتلەيتتى . بۇنىڭسىزمۇ ، تاجىگۇل ئۇنىڭغا ھەددىدىن زىيادە ئامراق ئىدى . كىچىكىدە «زىۋەرەم ئانا» سىنىڭ قېشىدا يانقىلى ئۇنىماي تاياقمۇ يېگەن ، تىلمۇ ئىشىتكەن... چوڭ بولغاندا ، بۇ قىلىقلىرىدىن

خىجىل بولغان بولسىمۇ ، ئۇنى «ئېمىش» كېسىلى زادى ساقايمىغان .

ئانا ـ بالا بىرەممۇ ئايرىلالمايتتى .

ئاكىسى شىرمەت ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كەتكەندىن كېيىن ئۆينىڭ ئېغىر ـ يېنىك ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى تاجىگۈلگە قالدى . ئۇ «بالىنىڭ چوڭى» بولۇش سۈپىتى بىلەن ئانىسىنىڭ قولىغا قول ، پۇتىغا پۇت ؛ ھاللاشقۇچىسى ، مۇڭداشقۇچىسى ئىدى . ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەردە ، ئۇ ھامان ئانىسى تەرەپتە تۇراتتى . قىسقىسى ، ئائىلىدە دادىسى باشقا ئادەم ، ئانىسى بىلەن ئۇ يەنە باشقا ئادەم ئىدى . بىر ئىش ، پەقەت بىر ئىشتىلا ئانا ـ بالىنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقمىدى . تەۋەككۈل «پىستە» كە «تېگىسەن ـ تەگمەيسەن» ، سالىغا «تېگمەن ـ تەگمەيمەن» بىلەن ئارىسى بۇزۇلۇپ ، بۇ يەرگە كېلىپ توختىدى . لېكىن ، يۇرىكىنىڭ يېرىمى ئانىسى بىلەن قالغانىدى . قورسىقى كۆندىن ـ كۈنگە يوغىناپ ، بالىسى توختىماي تېپىچەكلەۋەرگەنسېرى ، ئۆزىنى ئانىسىغا تېخىمۇ يېقىن سېزىشكە باشلىدى . ئۇنىڭغا ھال ئېيتقۇسى ، مەسلىھەت سورىغۇسى كەلىدى . لېكىن ، بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇنى زادى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمەيتتى . ھازىر تېخىمۇ...

قورسىقىنىڭ بىر يېرى «لىپىدە» قىلغاندەك بولدى . تاجىگۈلنىڭ كۆڭلى سەل ئارامىغا چۈشۈپ ، قورسىقىنى تېخىمۇ ئىتتىك ، تېخىمۇ ئاۋايلاپ سىلاشقا باشلىدى...

«مانا ـ مانا ، تەپتى ... ئۇردى... ئۇسسىدى !... »

ـــ ئۇ ـ ھ ـ ھ ـ ھ...

تاجىگۈل سوزۇپ بىر تىنىپ ، پىسىڭكىدە كۈلدى . كۆزلىرىگە ئاي بىرمۇنچە تولۇن ، بىرمۇنچە نۇرلۇق ، جازىبىلىك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئەمەلىيەتتىمۇ ، ئاسمان سەتھى تېخىمۇ سۈزۈلۈپ ، ئاي بارلىق گۈزەللىكىنى بىراقلا نامايان قىلغانىدى !...

«هامىلدار ئاياللار دائىم چىرايلىق ئادەملەرگە قاراپ ، قورسىقىنى ئايغا كۆرسىتىپ بەرسە ، تۇغقان بالىسى شۇنداق چىرايلىق بولىدىكەن··· »

بۇ تاجىگۈل تېخى بالا ۋاقتىدا شەرەنداز ـــ گەپدان ئايال-لارنىڭ سۆھبىتىگە داخىل بولغان چاغلىرىدا تاسادىپىي قۇلىقىغا كىرىپ قالغان «مىش ـ مىش» . ئەينى چاغدا ئىشەنگەندەك قىلغان بولسىمۇ ، چوڭ بولغاندا مۇشۇنداق «مىش ـ مىش» لارنى كۆتۈرۈپ يۇرۇشكەن ئاياللارنى ئىچىدە مەسخىرە قىلىپ كۈلگەن . تېخى : «چىرايلىق بالا تۇغۇۋېلىش شۇنچىلا ئاسان ئىش بولسا ، ئانام نېمە ئۈچۈن مېنى پەرزاتتەك چىرايلىق قىلىپ تۇغۇۋالمايدۇ ! ؟ » دەپمۇ ئويلىغان··· كېيىن نېمە بولدى-كىن ، جىسمىدا يەنە بىر جىسىم تۆرەلگەنىنى سېزىش بىلەنلا بىراقلا خېمىغا يېنىپ ، ئاشۇ گەپكە ئەسىر بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە سالىدىن چىرايلىق ئادەم يوق ئىدى . ئۇنىڭغا ئوخشى-تىپ چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇۋېلىش ئارزۇسىدا ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمىدى . سالىغا چىرايى ، مېڭىش ـ تۇرۇشى ، ئىش ـ ھەرىكىتىگە ھېرىسمەنلىك بىلەن نەزەر سې-لىپ يۈرگىنى ئاز كەلگەندەك ، ئۇ ئۇيقۇغا كەتكەن چاغلاردا ، ئۇنىڭغا قاراپ سائەتلەپ ـ سائەتلەپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى . قارا-غانسېرى قارىغۇسى كېلىپ ، بەزىدە ئولتۇرۇپلا مۈگدەپ ئۇخلاپ قالاتتى . ئايدىڭ ئاخشاملىرى سالىنى «مەسچىت» كە يولغا سېلى-ۋېتىپلا ئىشىك ئالدىغا چىقىپ ئايغا قارايتتى . كۆڭلىكىنى مەي-دىسىگىچە قايرىۋېتىپ ، قورسىقىنى ئاي نۇرىغا تۇتۇپ ، توختى-ماي سىلايتتى .

ئۇنىڭ «يالغۇزلۇقتىن ، قاراڭغۇدىن قورقماس» بولۇپ قالغانلىقى ، راستىنى ئېيتقاندا ، بۇ ئىشنى سالىغا تۇيدۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈنلا ئىدى ، خالاس !

سالى ھازىرغىچە ھېچنەرسىنى سەزمىدى . كۈنلەرنىڭ بە-

ىرىدە ، تاجىگۇل ئۆزى دەپ بەرمىسە ، ئېھتىمال ، مەڭگۈ سەزمەي قالار . چۈنكى ئۇ ئايال ئەمەس . ھامىلىدار بولۇش ، قورساق كۆتۈرۈش ، بالا تۇغۇش... دېگەنلەر ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەس ، بەلكى...

ئاسماندىكى ئايىم سەن ،
پىيالىدە چايىم سەن .
شۇنچە قىز ئاراسىدىن ،
تاللاپ سۆيگەن يارىم سەن ، دەردى بار باللا...

بۇ ، سالىنىڭ ئاۋازى ئىدى . تاجىگۇلنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ساما سېلىپ ، كۆزلىرى بۆلەكچە نۇرلىنىپ كەتتى . ۋۇجۇدىغا بىر ئىللىق ئېقىم يامراپ ، ھېچنېمىگە تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدىغان ھارارىتى ، لەززىتى بىلەن قانلىرىنى ئۇرغۇتۇپ ، جىسمىنى لەرزىگە سالدى .

ئۇ ئىتتىك كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى پەسكە چۈشۈرۈپ ، قورسىقىنى ياپتى ـ دە ، ئايغا ھېرىسمەنلىك ، قىيالماسلىق بىلەن تىكىلگىنىچە «ئۆي» تەرەپكە ماڭدى...

* * *

ئەتىسى چۈشكە يېقىن ، «ئاشخانا» بەكمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى . تاماق يەيدىغانلار ئارىسىدا ، ئوتۇنچىلاردىن شوپۇرلار تولا ئىدى . سالى سەي قورۇپ ، ئاش راسلاپ تىنمىسا ؛ تاجىگۇل لەغمەن سوزۇپ ئىككى قولىنى تۆت قىلالمايۋاتاتتى . «كۈندە ھېيتمىدى ساڭزا يېگىلى ؟ خېرىدار دائىم مۇنداق جىق بولۇۋەر-مەيدۇ ! بۇمۇ خۇدانىڭ رەھمىتى !... ئالدىرا سالى ، بوش تۇرما تاجىگۇل !... » دەيتتى ئۇلار ئىچىدە .

«ئاشخانا» شۇنچه كەك بولۇشىغا قارىماي ، قىستا ـ قىستاك ، «ماڭا ـ ماڭا...» بۇ يەرده شىرەمۇ ، ئورۇندۇقمۇ يوق . خېرىدارلارنىڭ بەزىلىرى ئۈيەر ـ بۇيەرگه تاشلاپ قويۇلغان يۇلغۇن ، توغراق كۆتەكلىرىده ئولتۇرۇپ غىزالانسا ، بەزىسى سىرتتا ـــ «ئىشىك» ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ غىزالىناتتى . چىقىۋاتقانلاردىن كىرىۋاتقانلار كۆپ ، غىزالىنىۋاتقانلاردىن نۆۋەت كۈتۈپ قازان بېشىدا ئايلىنىپ يۈرۈۋاتقانلار كۆپ ئىدى...

ئالدىراش ئىشلەۋاتقان تاجىگۈل سىرتتىن كىرىپ كەلگەن ئېلاخۇن ئۇستامنى غىل ـ پاللا كۆرۈپ قالدى ـ ده ، قولىدىكى ئۇچ قاچا ئاش چىققۇدەك بىر تارتىم خېمىرنى قازانغا سېلىۋېتىپ ، پەشەخۇن ئۇستىدىكى كۆتۈك هېجىرلار ئارىسىدىن چىرايلىقراق بىرنى تاللاپ ئېلىپ پاكىز يۇدى . ئەمدىلا قازاندىن چىققان مەشۇتنىڭ نەختىدەك ئىنچىكه ، مەرۋايىتتەك پارقىراپ تۇرغان لەغمەن بىلەن هېجىرنى توشقۇزۇپ ، سەينىڭ گۆشلىرىنى تېرىپ سېلىپ ، ئاچچىقسۇ ـ لازىسىنى تەڭشەپ «قول بالىسى» قىلىپ راسلىدى . يۇلغۇن چۈنقلىرىدىن ياسالغان بىر جۇپ چوكىنى پەرتۇقى بىلەن ئېيتىپ ئاش ئۇستىگه سانجىپ ، ئېلاخۇن ئۇستامغا ئىككى قوللاپ سۇندى . ئېلاخۇن ئۇستام بۇ يەرگه مەيلى قاق سەھەرده ياكى يېرىم كېچىده كەلسۇن ، تاجىگۈللەر ئۈنى قولىدىن كېلىشىچه چىرايلىق مېهمان قىلاتتى ، بىر تىيىن پۇل ئالمايتتى . دۇنيادا سەۋەبسىز نەپرەت بولمىغىنى ، سالىلارنى ئاشۇ ئادەم مۇشۇ يەرگه ئەكەلگەن . شۇنىڭدىن بېرى ئىزچىل يارەدەم قولىنى سۇنۇپ كېلىۋاتىدۇ . «ئاشخانا» ئېچىش ئالدى بىلەن «موللىكام» نىڭ دەۋىتى ـ رىغبىتى بىلەن بولغان بولسا ، ئۇنىڭ بۇگۈنكى هالەتكه كېلىشىده ئېلاخۇن ئۇستامنىڭ ئويىنىغان رولىنى هېچنەرسىگه تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدۇ . ئۇ ئوتياش ـ چۆنەكنى ئۇدۇللۇق يەتكۈزۈپ بەرگەندىن تاشقىرى ، تۇڭلاپ

ئەرزان باھالىق ياغ بىلەن تەمىنلەپ تۇردى . تېخى «ئاشخانا» نى قەشقەر شەھىرىدىكى ئىمارتى ئېسىل ، ۋىۋىسكىسى يوغان ، ئەمما 200 يۈز گرام تاماققا چەك ئالغان ئادەمگە 100 گرام لەغمەنلىك ئۈستىگە 100 گرام قوناق مومىسى «خونچىلايدىغان» ئاشخانىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ ، تېخىمۇ كۆپ شوپۇرلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ، قوناق دىدارىنى يوللاتماسلىقنى تەكلىپ قىلدى ھەم ھەر قېتىم كەلگىنىدە ، نەدىن تاپىدىكىن ـ تالك ؟ تۆت ـ بەش خالتا زاۋۇت ئۇنى ئالغاچ كېلىشنى ئۇنتۇمايتتى . ئۆزى كېلەلمىسە ، كەسىپداش دوستلىرىدىن ئەۋەتىپ تۇراتتى . ئۇسـ تامنىلىك ئۈستىلىقى بىرگەپ ، مۇھىمى ، تاماق دېگەن ياخشى ئۇن ، ياخشى گۈرۈچ ، ياخشى خۇرۇچ بىلەن ئوخشايدۇ . ئۇن ئېسىل ، خۇرۇچ خىل بولغاچ ، شۇنچە ياشقا كىرگىچە ئۇماش ـ يوبدان ، مونەك بىلەن ئاقئۇششاقتىن بۆلەك تائامنى ئادەمـ نىلىك ئاغزىغا تېتىغۇدەك قىلىپ ئېتىشكە قولى كۆنمىگەن تاجـ گۈل قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدىلا «قولى مەززىلىك تاجىگۈل لەغمەن» دېگەن ئۇنۋانغا ئېرىشىپ ، ئوتۇن توشىغىلى كەلگەن شوپۇرلارنى لەغمىنىدىن بىر «قورساق» يېمەي تۇرۇپ بۇ يەرـ دىن كېتەلمەس قىلىپ قويدى . شوپۇرلار ـــ لۇكچەك مىجەز ، تۇز ـ توغرا ، قولى ئوچۇق ـ مەرد خەق . بەزى تەبىقە كىشىلىـ رىدەك بىر پۇتۇنلىك ئۇستىدە تىك تۇرۇپ ، ئۆزىنىمۇ ئۆزگىنىمۇ رەنجىتمەيدۇ . بىرەر نەرسە كۆتۈلگە ئەرزىپلا قالسا ، بىر پۇتۇـ لۇق نەرسىگە ئىككى پۇتۇك تاشلاپ بېرىپ كېتىۋېرىدۇ .

تاجىگۈللەر مانا مۇشۇنداق بېيىغان !...

بۇنىلىك سەۋەبچىسى ، ئېنىقكى ، «موللىكام» بىلەن ئېلاخۇن ئۇستام !

كىشىلىك ھاياتتىكى ئۆزئارا مۇئامىلىدە بىر ئۇلۇغ ئىش ، بىر قەبىھ ئىش بار . ئالدىنقىسى ـــ ۋاپا ، مېھىر ـ شەپقەت . كېيىنكىسى ـــ جاپا ، تۇزكورلۇق ـ خىيانەتكارلىق ! ۋاپاغا جاپا

قىلىش ـــ ئۆز نەپسىدىن بۆلەك ھېچنەرسىنى ئويلىمايدىغان ؛ مۆرىتى كەلگەندە نەپسىنى دەپ بىراۋغا قۇلدەك ئېگىلىپ ، ئاياغ-لىرى ئاستىدا قۇرتتەك ئۆمىلىسە ، نەپسى شۇنداقلا تويۇپ ، پۇت - قوللىرىغا سەللا ماغدۇر كىرگەن ھامان ھاڭگا تېرەك[1] تەك غادىيىۋېلىپ ، ئۆز ئاتىسىدىنمۇ سالام تەمە قىلىدىغان ؛ دەريادىن ئۆتۈۋېلىپ كۆۋرۈكنى ، ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ شوتىنى چۇۋۇۋېتى-تىدىغان ؛ تۇرقى ئادەم ، تەبىئىتى ھايۋانسىياق مەخلۇقلارنىڭ ياشاش مىزانى . جاپاغا ۋاپا بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش ـــ كەم ئەقىل ، غۇرۇرىغا ئېشەك تېپىۋەتكەن قۇل تەبىئەتلىك «بىچارە» لەرنىڭ جان ساقلاش مەنتىقىسى . ۋاپاغا ۋاپا قىلىشقا كەلسەك ، ھەقىقىي ۋاپادار ئادەملەرلا باشقىلارنىڭ ھۆرمىتى ، مېھىر - شەپقىتىدىن مەڭگۈ مەھرۇم بولمايدۇ . يىقىلسا يۆلەنچۇكسىز ، تېيىلسا تىيەنچۇكسىز قالمايدۇ . ئۆمۇر بويى ۋىجدان ئازابى تارتمايدۇ .

مانا بۇنداقلار ئادەمنىڭ ئادىمى . تەڭرىگىمۇ ، بەندىگىمۇ ئەڭ يېقىن خاسىيەت ئىگىلىرى !

سالى بىلەن تاجىگۈل دەل مۇشۇنداق ئادەملەردىن . ئۇلار-نىڭ نەزىرىدە ، ئاتا - ئانىسىدىن قالسىلا «موللىكام» بىلەن ئېلاخۇن ئۇستام ـــ تەڭرى ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاشقا ئەۋەتكەن بىر جۈپ «رەھمەت پەرىشتىسى !» بىر يىلدىن بېرى ئۇلار بۇ ياش ئەر - خوتۇنغا نۇرغۇن شەپقەت قىلدى ، يۆلىدى . نېمە ئۈچۈن ؟ ئۇلار بىلمەيدۇ . ئۇلار كىم ؟ ئادەممۇ پەرىشتىمۇ ؟ بۇمۇ نامەلۇم .

قىسقىسى ، ئۇلار بۇ ئىككىسىنى ھەددى - ھېسابسىز «قەرز»گە بوغۇۋەتتى . بۇ «قەرز»نى تۆلىتىۋېلىش نىيىتى بار-مۇ يوق ؟ بۇمۇ نامەلۇم . بىراق ، بۇ ياش ئەر - خوتۇن كېچە

---

① ھاڭگا تېرەك — تېنى بۇرما شەكىللىك ، ئۆزى تىك ئۆسۈدىغان ، يافىچى ئىنتايىن قاتتىق بىرخىل تېرەك . ھازىر باي ناھىيە سايرام يېزىسىدىن باشقا يەردە نەسلى قۇرۇپ كەتكەن بولسا كېرەك .

ـ كۇندۇز ئۇلارنىڭ «قەرز»نى تۆلەش غېمىدە . قانداق قىلىپ ياكى نېمىسى بىلەن ؟

پۇل تەڭلەشكە تېخى بولمايدۇ ، يىرىقىنى يېقىن قىلىپ بېرىشنىڭ ئامالىمۇ يوق . «ئۆي»دە بىرەر كېچە قوندۇرۇپ ، بىرەر پاقلاننىڭ بېشىنى كېسىپ ، ئوبدان بىر مېھمان قىلىپ قويۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس . ھازىر ئۇلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى پەقەت بىرلا ئىش ـــ ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن تائاملارنىڭ بۇرنى ـ چېچىكىگە ئۇلارنى ئېغىز تەگكۈزۈپ ، مۇشۇ بىپايان چۆلدىمۇ ئائىلە تامىقىنىڭ لەززىتىدىن بەھرىمەن قىلىپ تۇرۇش .

ئۇلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى ھازىرچە ئاران مۇشۇ . قا-رىغاندا ، ئۇلارمۇ بۇنىڭدىن رازى . پەيتى كەلسۇنچۇ ، ئۇلار ئۇلار-نىڭ «قەرز»نى قانداق قايتۇرۇدىكىن ! ؟ ئۆمۇر قىسقا ، كۈنلەر تولا ، يىللار ئۇزۇن··· ھاياتلا بولىدىكەن ، ھېچكىمنىڭ «قەرز» ى ھېچكىمدە قالمايدۇ ! مۇھىمى ، نىيەت توغرا بولسا··· ئۇلار چوڭقۇر ئىشىنىدۇكى ، مۇنداق پەيت چوقۇم كېلىدۇ !···

تەبىئەتتىن ، جەمئىيەتتىن ، ئادەملەردىن «قەرزدار»لىق تۇيغۇسى بولمىغان ئادەمسىياق مەخلۇقلارنى ھاياتلىق دەپتىرىدىن ئۆچۈرۇۋېتىش كېرەك ! ! !

ئېلاخۇن ئۇستام تۇنۇگۈن كۈن ئولتۇرغان چاغدا بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن . كېچىچە كابىنكىدە تۇنىدى . «موللىكام» بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان بىرەر مۇھىم ئىشى بارمىدىكىن ـ تاڭ ؟ ئاپتوموبىلغا پەۋەس ئوتۇن قاچىلاپ قويۇلغىنى نىكەم . قارىغاندا ، «موللىكام» بىلەن كۆرۈشۈپ ئاندىن قايتمىدىغان ئوخشايدۇ ··· «موللىكام» بۇ يەردىن ئايرىلمىدىغان چاغدا ، سالى بىلەن تاجە-گۈلگە : «بالىلىرىمغا ئىككى ـ تەپۇل تاشلاپ بېرىپ كېلەي··· » دېگەنىدى . ۋەدىسى بويىچە ، تۇنۇگۈن يېتىپ كېلىشى كېرەك ئىدى . نېمە بولدىكىن ؟ شۇ چاغقىچە يوق . ئەتىگەن ناشتىدا ، ئېلاخۇن ئۇستام ئۇلارغا : «موللىكام ئالاقىلىشىدىغان ئادىمىنى

تاپالماي ، ئۆيى تەرەپكە ئۆتۈپ سېلىپ ، ئىز قوغلاپ يۈرگەن مىنبىكىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىمۇ يا !... » دەپ سېلىپ ، ئارقىدىن ئۆزىنى بىرمۇنچە قارغاپ كەتتى ۋە يوغان بىر تال تاماكا يۆگەپ ، قاتتىق ـ قاتتىق نەچچە قېتىم شورۇۋالغاندىن كېيىن ، قۇم بارخانلىرى ئارىسىغا بىر كىرىپ كەتكەنچە ، ئەمدى بويىنى كۆرسەتتى . ئادەتتە «ئاشخانا»غا كۈلۈپ كىرىپ ، كۈلۈپ چىقىپ كېتىدىغان بۇ ئادەم قاپىقىنىمۇ ئاچمىدى ، ئەتراپىدا بولۇۋاتقان ئويۇن ـ چاقچاقلارغا نەزەر ـ گۈزىرىنى سېلىپمۇ قويمىدى . ئۇنىڭ تاماق يېيىشىنى قارىڭ ، خۇددى ئون كۈن بىتابلىق تۈشكىدە ياتقاندەك سۈلەي ۋە روھسىز...

غەم ـ ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالغان تاجىگۈل ئاش سوزدىمۇ ياكى ئاش ئۇنى سوزۇۋاتامدۇ ؟ ئاياغلىرى چىڭقىلىپ ئاغرىپ ، ئۆره تۇرغۇدەك هالى قالمىدى . قورسىقىدا بالىسىنىڭ بىردەمۇ شۇڭ تۇرماي تېپىپ ، ئۇسسۇپ ، مۇشلاپ ئارام بەرمەيۋاتقىنىنى دېمەيسىز تېخى !...

ئەستا... ئەگەر شۇ تاپتا ئون ـ يىگىرمىدەك شوپۇر ئۇنىڭ لەغمىنىگە ئىشتىها ساقلاپ ، بېشىدا دېۋەيلەپ تۇرمىغان بولسا ، ئېهتىمال ، ئۇ ئاللىقاچان سالىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويۇپلا «ئۆي»نگە چىقىپ ، ئۆزىنى ئورۇنغا تاشلاپ سوزۇلۇپ يېتىۋالغان بولاتتى . بولۇپمۇ ئېلاخۇن ئۇستام بولمىغان بولسا...

«غەيرەت قىل ، تاجى ! چاندۇرما !... »

تۇيۇقسىز ، سىرتتا كۆتۈرۈلگەن ۋاراڭ ـ چۇرۇك تاجىگۈلنىڭ خىيال يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتتى . هايال ئۆتمەي ، تاشقىرىدىن «قانات ياساپ ئۇچۇپ» كىرگەن غەلىتە بىر شۇمخەۋەر تاجىگۈلنىلا ئەمەس ، هەممە ئادەمنىڭ يەۋاتقان تامىقىنى زەهەر ـ زەقۇم① قىلىۋەتتى . خەۋەر يەتكۈزگۈچىنىڭ ئېيتىشىچە ، يۇقىرىدىكى ئوتۇنلۇقتا تازغۇنلۇق ئاتا ـ بالا پومېشچىك بىر بولۇپ ،

---

① زەققۇم — «قۇرئان كەرىم»دە يېزىلىشچە ، دوزاختا ئۆسۈدىغان بىر خىل زەهەر ئىشلەپچىقىرىدىغان دەرەخ .

مارالبهشى ناهيەسەنىڭ قايسىبىر دادۇي سېكرېتارىنى پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتىكەن ، خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن يۈزلىگەن ھەربىي ئوتۇنلۇقنى بېسىپ كىلىپ ، ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى ئادەمنى تۇتۇپ ، باغلاپ ئەكىلىۋاتقۇدەك . ئۇزۇنغا قالماي بۇ يەرگە يېتىپ كىلىپ «تۇت ـ تۇت» قىلىمىش...

قەشقەر شەھىرى قاتارلىق جايلار يېقىلغۇ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ، نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان ئوتۇنلۇقنى نەزەر تاشلاپ ، تۈركۈم ـ تۈركۈم ئاپتوموبىلـلارنى ئەۋەتىشكە باشلىغاندىن بېرى ، بۇ يەر نەدىن كەلگەنلىكى نامەلۇم ئادەملەر توپىنىڭ «پۇل كولايدىغان كان»نغا ، جان ساقلايدىغان بىخەتەر ئارامگاھىغا ئايلىنىپ قالغانىدى . ئۇلار يۇرتداشلىق ، مەسلەكداشلىق ، تونۇش ـ بىلىش... لىكىن ئاساس قىلىپ توپلىشىپ ، بىرەر جاينى تاللاپ ماكانلىشىپ ، قۇم بار-خانلىرى ئاستىدا نەچچە ئەسىرلەپ كۆمۈلۈپ ياتقان يۇلغۇن ، توغراقلارنى كولاپ چىقىرىپ ، ئۇدۇللۇق كەلگەن ئاپتوموبىللار-غا ئۇدۇللۇق بېسىپ بېرىپ ، شەھەر خەلقىنىڭ يېقىلغۇ ئېھتىيا-جىنى قامدايتتى . ئۆزلىرىمۇ ئاز ـ تولىدىن پۇللۇق بولۇپ قالاتتى . ئۇلار دەسلەپ يول بويلىرىغا مەخسۇس ئادەم تۇرغۇ-زۇپ ، شوپۇرلارنى ئۆز تۇرالغۇسىغا باشلاپ كەلگەن بولسا ، كېيىنچە ، شوپۇرلارنىڭ ئۆزى بىمالال تېپىپ كېلەلەيدىغان بول-دى . مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ بېشىدىلا تارتىپ چىقىرىلغان زور تۈركۈم «ئۆزى هارام ، كۆچى هالال» مەخلۇقلار ، يەنى «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان هوقۇقدارلار» بىلەن «جىن ـ شەيـتانلار» توپ ـتوپى بىلەن يالاپ ئەكىلىنىپ ، ئۆز ئىدارە ـــ ئۆز ئورگانلىرى ئۈچۈن ئوتۇن كولاشقا سېلىنغاندىن بۇيان ، بۇ يەرنى شوپۇرلار تۇرماق ، كىچىك بالىمۇ تېپىپ كېلەلەيدىغان «قوغۇنلۇقنىڭ يولى» بولۇپ قالدى . «ئوتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ زېمىنىنىڭ كۆلىمى زادى قانچىلىك؟ ئوتۇنچىلار توپلى-

شىپ ھەربىرىدە قىلىدىغان نۇقتىدىن زادى قانچىسى بار؟ بۇنى بىلىدىغانلار يوق دېيەرلىك. چۈنكى، ھۆكۈمەت قانداقتۇر «مول-لىكام»لارنى بۇ نۇقتىلارغا «مۇئەككەل» قىلىپ تەيىنلىمىگەن. شۇڭا ئۇلار «ئىگىسىز كان»لارنىڭ «يۇگەنسىز خوجايىن»لىرى. ئەمما، مارالبېشىغا يېقىن جايلارنى خەلق ئەسكەرلىرى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ غادىر ـ سۇكۇر قىلىپ تۇرىدۇ. ئاساسلىقى، قىمار سورۇنلىرىغا تۈيۇقسىز بېسىپ كىرىپ، قىمارۋازلارنى باغلاپ ئۇرۇپ، تاۋىكادىكى پۇللارنى مۇسادىرە قىلىپلا كېتىپ قېلىشىدۇ. «موللىكامنىڭ ئوتۇنلۇقى» ھازىرغىچە مۇنداق چې-قىل ـ چۇقۇلغا ئۇچراپ باقمىدى.

ئوتۇنلۇقتا قاتىللىق يۈز بەرگەنلىكمۇ، ھەربىيلەرنىڭ ئو-تۇنلۇققا بېسىپ كىرىپ «تۇت ـ تۇت» قىلىشىمۇ تېخى تۇنجى قېتىم. ھەممىدىن يامان بولغىنى قاتىللار قېچىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنى قولغا چۈشۈرۈش ئۇچۇن، ئارمىيە چوقۇم بۇ يەرگىمۇ بېسىپ كېلىدۇ. ئۇ چاغدا...

ئوتۇنچىلارنى غەم باستى. رەڭگىنىڭ قېنى قېچىپ، پۇت ـ قولىدىن ماغدۇر كەتتى. «موللىكام» گويا ئۆزلىرىنىڭ ئە-شەنچلىك سايىۋىنى، ئۆزلىرىنى ئارمىيىنىڭ «تۇت ـ تۇت» قىلىشىدىن ساقلاپ قالالايدىغان «سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ قالپە-قى»دەك ھەممىسى تەڭ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشاتتى. سالى بىلەن تاجىگۇل ئاغزىدىن چىقىرىشالمىغان بولسىمۇ، كۆڭلىدە ئۇنى سېغىنىپ ئەسلىشۋاتاتتى. ئەگەر راستتىنلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغۇدەك بولسا، بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلىرىنى قانداق ئۆتكۈ-زۈشنى بىلەلمەي، ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا ئۆرلەپ، يىلاندەك تولغىنىپ كېتىشىۋاتاتتى...

بولغۇلۇق بولدى. ئوتۇنچىلارنىڭ بەزىسى شوپۇرلارغا يېلە-نىپ ئاپتوموبىللارغا ياماشتى، بەزىسى پىيادە بېشى قايغان تە-رەپكە پىتىراشقا باشلىدى. بۇ يەرنىڭ جاپاسىدىن تۇرمىنىڭ

قاراڭغۇ ئۆيلىرى بىلەن ئۇچ ۋاخ بىكارلىق تامىقىنى ئەلا بىلىدۇ. غان ئەمما تۇرمىگە كىرگۈدەك بىرەر ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان سەككىز - ئون سەننىسى ـــ يالاڭتۆش بىلەن سالى ، تاجىگۈللا قالدى .

ـــ مۇنداق قىلايلى ـــ دېدى بىرەر سائەتتىڭىزى بىر قاچا لەغمەننى تەتۇر كۆشىگەچ خىيال سۇرۇپ ئولتۇرغان ئېلاخۇن ئۇستام . «ئاشخانا» دا ئاشۇ ئۇچەيلەنلا قالغاندى ، ـــ سىلەرنى بۇ يەرگە تاشلاپ كەتسەم مەنمۇ خاتىرجەم بولالمايمەن ، سىلەرمۇ جان باقالمايسىلەر . بۇ يەردە ئوتۇنچىلار بولمىغاندىكىن ، مېنىڭ بۇ تەرەپكە كەلمىكىمۇ ناتايىن . موللىكامنىڭ نېمە بولغانلىقىنىمۇ بىلەلمەيدىغان ئوخشايمىز... مەن جىق ئويلاندىم . گېپىمگە كىرسەڭلار ، ماشىنامغا چىقىپ بۇ يەردىن كېتىڭلار . قولۇڭلاردا تونۇشتۇرۇشۇڭلار بولغاندىكىن ، يا چوڭ يولدا بىرەر تونۇش شوپۇر ئۇچراپ قالسا ماشىنىسىغا سېلىپ قويىمەن . يا بولمىسا ، قەشقەرگە ئالغاچ كېتىپ ، ئۆيۈمدە بىر مەزگىل تۇرغۇزۇپ ، ئىشەنچلىك بىر ئاغىنەمگە قوشۇپ ئۇرۇمچى تەرەپكە يولغا سېلىپ قويىمەن... تاجىگۈلغۇ ھېچنېمە بولمايدۇ ، سىلە بۇ يەردە تۇتۇلۇپ قالسىلا...

ئېلاخۇن ئۇستام ئۇلارنىڭ ھەقىقىي سالاھىيىتىنى بىلىدىغان ئىككىنچى ئادەم ئىدى . ئۇ نىكۇنىكى ئۇلارنىڭ سالاھىيىتىنى بىلدى . شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلاردىن يىرگىنىش ، ئۆزىنى قاچۇرۇش ئورنىغا ، ئۇلارغا تېخىمۇ يېقىنلىشىپ ، ئۆز پەرزەنتلىرىگە كۆيۈنگەندەك كۆيۈنىدىغان بولۇپ كەتتى . بۇنىڭدىن ئۇلار تولىمۇ ھەيرانلىق ھېس قىلىشتى . ئۇلار ھەتتا «موللىكام» بىلەن ئۇنى «بىرەر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى بولسا ، مۇشۇنداق يېقىنچىلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق سالىنى ئۆزىگە تارتماقچىمىدۇ ؟» دەپ گۇمان قىلىشقان چاغلىرىمۇ بولىدى - يۇ ، ھەر ئىككىسى ئىچىدە بىلىشتى . كېيىنكى ئەمەلىيەت

ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە قىلىۋاتقىنى قانداقتۇر مەقسەتلىك «ياردەم» بولماستىن ، بەلكى «قولى سۇنۇقنىڭ دەردىنى قولى سۇنۇق بىلىدۇ» دېگەندەك ، ئەقەللىي ئىنسانپەرۋەرلىك ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەندىلا ، ئاشۇ گۇماننى بىر - بىرىگە ئېيتىشىپ بىر هازا قاقاقلاپ كۈلۈشتى . تېخى قىزىقچىلىقتا «موللىكام» غا دەپ سالغىلى تاس قېلىشتى...

مانا هازىر سالىنى تۇرمە ، تاجىگۈلنى تۇغۇت «جېنى» كۈتۈپ تۇرۇپتۇ . بۇنىڭسىزمۇ ، بۇ يەردە ئۇلارغا يا قىلىدىغان ئىش ، يا تاپىدىغان پۇل يوق . يېنىدا نەق بار پۇلىنى ئۇچ - تۆت يىل بىكار يېتىپ يېسىمۇ يېتىدۇ . ئۇلارغا كېرىكى خاتىرجەم ماكان !

ئۇلار «ئاشخانا» دا ساقلىنىۋاتقان ئۇن ، گۈرۈچ بىلەن ياغ يوتقان - كۆرپىلىرىنى ئاپتوموبىلغا باستى - دە ، «ئاللا - رەببىم» دەپ يولغا چۈشتى...

قارىمامسىز بۇ ئامەتنى ! ئۇلار ئۇرۇمچى — قەشقەر تاشيولىغا چىقىپ ، قەشقەر تەرەپكە ئون كىلومېتىرچە ماڭدى - ماڭمىدى ، قەشقەر تەرەپتىن پاختا بېسىپ كەلگەن پولشىنىڭ چوڭ كابىنكىلىك ئاپتوموبىلغا يولۇقتى . ئىككى ئاپتوموبىل تەڭلا توختاپ ، شوپۇرلار كابىنكىدىن چىقىشتى . ئۇلار بىرەم نېمە-لەرنىدۇر دېيىشكەندىن كېيىن :

— ماشىنىدىن چۈشۈڭلار ، — دېدى ئېلاخۇن ئۇستام سالى بىلەن تاجىگۈلگە قاراپ كۈلۈپ . «پولشا» نىڭ شوپۇرىمۇ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى ، — تەلىيىڭلار ئەجەب ئوڭ كەلدى ! ئىتتىك ماڭۇ ماشىنىغا چىقىڭلار !...

پاختا توشۇلۇدىغان ئاپتوموبىللارغا ئادەم سېلىش رۇخسەت قىلىنمىغاچ ، كابىنكا پۇتۇنلەي بوش ئىدى . سالى بىلەن تاجى-گۈل مېهمانخانىدا ئولتۇرغاندەك ئولتۇرغاندىن تاشقىرى ، يوتقان - كۆرپىسىمۇ چۈلدۇڭلاپ قالدى .

— ئۇن بىلەن گۈرۈچنىمۇ ئېلىۋېلىنىڭلار ! — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى ئېلاخۇن ئۇستام ، — يۈك بولۇپ قېلىشىدىن قورقىساڭلار ، ئېقىل ئاخۇن ئۇستام يا يولدا پۇل قىلىپ بېرىدۇ ، يا ئۈرۈمچىدە سىلەرنى ئورۇنلاشتۇرغان ئۆيگە تاشلاپ بېرىدۇ…

ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە كۆنمەي بولمىدى…

يول — باش - ئايىغىغا كۆز يەتمەيدىغان قېقىر ساي… زىرائەتلىرى ئورۇۋېلىنغان ئېتىزلار ، باغلار… يۈرت - مەھەللە ، يېڭىلا خازان تاشلاپ ، ھۆسۈن - جامالىدىن ، مېۋىسىدىن ئايرىلغان مېۋىلىك - مېۋىسىز دەرەخلەر…

ئاقسۇ ، كۇچا ، بۈگۈر ، كورلا ، كۇمۇش… ھەممىسى ئار-قىدا قالدى . «ئايغىر بۇلاق» تاغلىرى ئىزغىرىن شامىلى بىلەن ئۇلارنى ناھايىتى سۆرۈن كۆتۈۋالدى . ھاۋا بۇزۇلۇپ ، يامغۇر ياكى قار ياغىدىغاندەكلا قىلاتتى… ئاپتوموبىلنىڭ سۈرئىتى بار-غانسېرى ئاستىلىدى . تاجىگۈلنىڭ ئەتىگەندىن بېرى بەزى تول-غاپ ، بەزى سانجىپ - سانجىپ ئاغرىپ قويۇپ يەنە جىمىپ كېتىپ ، بىر دەم جىمىپ يەنە ئاغرىپ تۇرغان قورسىقى شۇنداق قاتتىق ، شۇنداق ئۇزۇلمەي ئاغرىپ كەتتىكى ، تاجىگۈلنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ ، جىمى ئەزاسى چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈپ كەتتى… سالى مۈگدەپ - مۈگدەپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى . تاجىگۈل ئۇنى ئويغاتماسلىق ، شوپۇرنى چۆچۈتمەسلىككە ھەرقا-چە تىرىشقان بولسىمۇ ، دوۋۇسۇننىڭ بېشى ھازىرلا «ۋاققىدە» يېرىلىپ كېتىدىغاندەك چېكىلىپ ، چىشلىرى ئارىسىدىن : «ئىـ - ھـ - ھـ… » دەپ چىرقىرىۋەتتى . سالى چۆچۈپ كۆزلىرى-نى ئاچتى . ئېقىل ئاخۇن ئۇستام ئاپتوموبىلنى قاتتىق تورمۇز-لىدى . ئەمدى يوشۇرغۇدەك ھېچنەرسە قالمىغانىدى . تاجىگۈل ئۇنىنى قويۇۋەتتى . ئەتىگەننىكىزى تارتقان ئازابىنىمۇ چالا - پۇچۇق دەپ تاشلىدى… ئۇيانمۇ تاغ ، بۇيانمۇ تاغ ؛ ئاپتوموبىل ، ئىككى ئەركەك…

ئۇلارنىڭ قولىدىن نېمە كەلسۇن !؟
بۇ يەردە سەللا ھايال بولسا ، قارائۇغۇ چۈشكىچە تاغ ئارىسىدىن چىقىپ بولغىلى بولمايدۇ ! ئېقىل ئاخۇن ئۇستام بۇنى ئاللىقاچان مۆلچەرلەپ بولغان... ھەيدە ، شوپۇر !...
ـــ غەيرەت قىلسىلا ! ـــ دېدى ئېقىل ئاخۇن ئۇستام كۆزلىرىنى يولدىن ئۈزمەي ، ـــ توقسۇن تەۋەسىگە يېتىۋالساقلا تۈگۈت ئانىسى تېپىلىدۇ...
ئاپتوموبىل قوزغالدى . ماتورنىڭ گۈركىرىشى ، تاجىگۈلنىڭ دەم بوغۇلۇپ ـ بوغۇلۇپ ئىنجىقلىشى ، دەم چىشلىرىنى ئەسەبىيلەرچە كاراسلىتىپ چىرقىرىشى ، سالىنىڭ ھېلى ئۇنى يۆلەپ ، ھېلى ياتقۇزۇپ ، ھېلى يوتقان ـ كۆرپىلەرنى چۈۋۈپ ، ئۇنىڭ ئۈيەر ـ بۈيېرىگە قىستۇرغاچ تەسەللى ئېيتقاندەكى يىغلامسىرىغان ئاۋازى قوشۇلۇپ ، ئاسمانغا باش تىرەپ تۇرغان بەھەيۋەت تاغلارنى زىلزىلىگە سېلىپ تەۋرىتىۋېتىپ بارامدىكىن ـ تاكى ؟ گۈلدۇر ـ غالاپ ، قىيا ـ چىيانىڭ دەستىدىن ئاپتوموبىل ئىچى قىزىل ـ قىيامەتكە ئايلاندى . تاجىگۈل ھەرقانچە غەيرەت قىلىپ ، ئاۋاز چىقارماسلىققا تىرىشىپ لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتىۋەتكەن ، ھەتتا ئىككى قولى ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىۋاتقان بولسىمۇ ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان نىدانى زادى توسۇۋالالمايتتى... تاجىگۈلنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن چىققان غەلىتە ئاۋاز سالىنىڭ يۈرىكىنى ئېلىپ ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىۋەتتى . ئەدەپ ـ ھايا يۈزىسىدىن ، تاجىگۈل تەرەپكە بىر قېتىممۇ قاراپ قويمىغان شوپۇرمۇ چۆچۈپ كەينىگە بىر قارىۋېتىپلا ئاپتوموبىلىنى تېزلەتتى .
بالىنىڭ باش سۈيى يېرىلغاندى . تاجىگۈلنىڭ بېلىنىڭ تۆۋىنى چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى . سالىنىڭ پاختىلىق شىمى ، قونجلىق بەتىنكىسىمۇ «مايلاندى» . ئۇلىشىپلا سىم ـ سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىدى...

ئاپتوموبىل بىر سائەت ماڭدىمۇ؟ بىر كۈنمۇ ياكى بىر يىلمۇ؟ قاش قارايغان چاغدا، بىر قاپتالدا توختىدى. يامغۇر خېلىلا ئەدەپ قالغانىدى. تاجىگۈل جان ئاچچىقىدا شۇنداق قاتتىق چىرقىرىدىكى سالىغا ئاسمان ئۆڭتۈرۈلۈپ، تاغلار گۆمۈرۈلۈپ چۈشۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، نەزىرى تاجىگۈلنىڭ بېشىدىن ھالقىپ، تاغنىڭ قاپتىلىغا تىكىلدى.

— چىراغ؟!

— ئۈستام، ئايەردە چىراغ تۇرامدۇ نېمە؟!

— ھەئە، — دېدى ئېقىل ئاخۇن ئۈستام كابىنكىدىن چۈشۈۋېتىپ، ساربىخاننىڭ ئۆتكىگە كەلدۇق. تاجىگۈل مىشىدە يەڭگىسۇن...

تاجىگۈلنى قول ـ قول كۆتۈرۈپ كابىنكىدىن ئېلىشتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئىگىزىشىغا ئادەم تۇگۈل، تاغۇ ـ تاشلارمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى...

ئاپتوموبىلنىڭ ئاۋازى ياكى تاجىگۈلنىڭ نىداسى قۇلىقىغا يەتتىمۇ، تاغقا چاپلاپ سېلىنغان ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، بىر ئادەمنىڭ سايىسى كۆرۈندى.

ئۇ — ساربىخان «ئۆتەڭ» ئىدى!

ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى ھەم:

— مەيەگە يانقۇزۇڭلار، — دەپ، ئورۇن سېلىقلىق كارىۋاتنى كۆرسەتتى. تاجىگۈل يانقۇزۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىگە شۇنداقلا بىر قاراپ، — ۋاي خۇدايىم، بالىنىڭ بېشى چىقىپ بولۇپتۇ ئەمەسمۇ!...

قانداق باغرى قاتتىق خەق بۇ! «تۇغالماي بىر نېمە بولۇپ كەتسە قانداق قىلارمىز» دېمەي، بىچارىنى ماشىنىسىغا سېلىپ سۆرەپ يۇرۇشكىنىنى!... — دەپ چېچىلىپ كەتتى.

يا سالى، يا ئېقىل ئاخۇن ئۈستام ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇلگۇرەلمىدى. تاجىگۈل يىلاندەك تولغىنىپ، تېخىمۇ قاتتىق ئىگىراپ

كەتكەنىدى .

ـــ قايسىكىلار ئېرى ؟ ـــ دېدى ساربخان «ئۆتەك» ئىكىلەنگە تەك تىكىلىپ ، ـــ ئىشتىنىنى سالدۇرۇۋەتمىسەك ، بالىنى تۇنجۇقتۇرۇپ قويىمىز...

ـــ مەن ، ـــ دەپ ئۇنىكىغا يېقىن كەلدى سالى .

ـــ مەن ماكاي ، ـــ دەپ ئىشىك تەرەپكە ماكىدى شوپۇر .

مۇشۇ يامغۇردىمۇ ؟ ـــ ساربخان «ئۆتەك» نىك بىر كۆزى تاجىگۈلدە ، بىر كۆزى شوپۇردا ئىدى ، ـــ ياندىكى ئۆينى ئېچىپ بەرسەم ، بۇگۈنچە قونۇپ ، ئەتە ماكىسلا بولمامدۇ !

ـــ كېچىچە ئۇرۇمچىگە بارالمىساممۇ ، توقسۇنغا يېتىۋالىمسام بولمايدۇ ، ـــ شوپۇر چۈشەندۇردى ، ـــ ھېلىمۇ بىر كۈن كېچىكتىم ، يەنە كېچىكسەم تەشكىلدىن تەنقىد ئىشتىدىغان گەپ... سالىجان ، ئۇننى ئەپكىرىۋېتەمدۇق ؟...

ئۇلار سەككىز خالتا ئۇن ، ئىككى خالتا گۈرۈچ بىلەن بىر تۈك ياغنى ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ ، سالى شوپۇرنى ئۇزاتقىلى چىقىپ قايتىپ كىرىشىگە ، بوۋاقنىك چىرقىراپ يىغلىغان ئاۋازى ئۆينى بىر ئالدى .

بالا ئوغۇل ئىدى !...

ئۇچىنچى كۈنى ئۇنىكىغا «سەپەرجان» دەپ ئات قويۇشتى . چۈنكى ئۇ سەپەر ئۇستىدە تۆرىلىپ ، سەپەر ئۇستىدە تۇغۇلدى . بەلكى يەنە سەپەر ئۇستىدە چوك بولار ؟ !...

ياۋاشقا يامان ...

ئۇجمه تومۇزى . ھاۋا ئوچۇق ئەتىگەن .

ھويلا كۈنلۈك يېپىلغاندەك سايه . قۇشقاچ قونغان ئۇجمه شاخلىرى بىرەر ـ بىرەر مىدىرلاپ قويىدۇ . يۇقىرىدىن ـــ ئۆگزىگه قولىنىڭ ئۇچىدىلا قوندۇرۇلغان مەنزەر ئۆيدىن ـــ توختىماي چىقىۋاتقان كىيىم تىكىش ماشىنىلىرىنىڭ شالدىر ـ شۇلدىرى ...

ـــ ۋىيەي... كەلسىله بالام ! ـــ قۇشقاچ تاشلىغان ئۇجـ مىلەرنى سۈپۈرۈۋېتىش ئۈچۈن ئەمدىلا سۈپۈرگىنى قولىغا ئالـ غان روزىخان دەرۋازىدىن كىرىپ كەلگەن سوپۇر ئاخۇننى كۆـ رۈپ ھەيرانلىقىنى باسالماي قالدى ، ـــ «كۆزۈمگه كۆرۈنۈۋا ـ تامدىكىن» دەپتىمەن ...

ـــ تىنچ تۇرلىمۇ ، ئانا ؟ دادام تىنچلىقتۇ ؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر ، ـــ سوپۇرئاخۇن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىـ سىغا كېلىپ ، روزىخان بىلەن روبىرو بولدى . ئۇيقۇسىزلىقتىن بولسا كېرەك ، سوپۇرئاخۇننىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، سەل قىزىرىپ قالغان بولسىمۇ ، تەبەسسۇمى بۆلەكچه نۇرلۇق ئىدى ، ـــ گۈلزار بىلەن ئىززەتگۈل ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ... ھوي دادىسى ، سوپۇر ئاخۇن كەلدى ! ...

ـــ مانا ھازىر...

تاشمەتخان ئۇستام تاختا شوتىدىن كۈلۈمسىرەپ چۈشۈپ كەلگەنده ، سوپۇر ئاخۇن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىك بېرىپ ، قوللـ رىنى ھۆرمەت بىلەن قىستى .

ـــ تىنچ تۇرلىمۇ ، بالام؟ بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟...
تاشمەتخان ئۇستامنىڭ چىرايى سەل جىددىيلىشىپ قالغاندەك تۇراتتى . چۈنكى ، سوپۇرئاخۇن تېخى ئۇلۇشكۇن كەچقۇرۇن بۇ يەردىن كەتكەن . بىرەر جىددي ئىشى بولمىسا ، يەنە ئىككى - ئۈچ كۈندىن كېيىن كېلىشى كېرەك ئىدى .
سوپۇرئاخۇن بۇنى سەزدى ۋە قىسقىلا جاۋاب بەردى :
ـــ ياق ، گۈلزارغا مەسلىھەت سالىدىغان بىر ئىش چىقىپ قېلىپ...
«خوتۇنۇڭ بىلەن بالاڭنى سېغىنىپ تۇرالماي قاپسەن - دە ! ... گۈلزارغا مەسلىھەت سالىدىغان بىر ئىش چىقىپ قېلىپ... ، دەپ دۇدۇقلايدۇ تېخى !... ھەي ياشلىق ، ھەي - ھەي ياشلىق !... ‹ئۇنسۇر › بولۇپ قالمىغان بولسام ، شۇ چاغدىكى ئاچچىقىمدا ئىككىڭنى ئايرىۋېتىپ ، ئۇ دۇنيا ، بۇ دۇنيالىق قىساسىڭغا قالدىكەنمەن ، ئىككىڭنىڭ !... »
تاشمەتخان ئۇستام ئىچىدە شۇنداق دېگەچ ، سوپۇر ئاخۇننى بىر چاغدا ئابلەتجان مۇئەللىملەر ئولتۇرغان ئۆيگە باشلىدى . بۇ ئۆي هازىر ئۇلارنىڭ مېھمانخانىسى . سەرخىل ـــ يېڭىچە سەرەمجانلاشتۇرۇلغان . ئەتىۋارلىق مېھمان كېلىپ قالمىسا ، ئىشكى ھەپتە - ئون كۈنلەپ ئېچىلمايدۇ . ئەڭ ئەتىۋارلىق مېھمان ـــ سوپۇر ئاخۇن . مەيلى ئۇ كۈندە ياكى ھەپتە - ئون كۈندە بىر كەلسۇن ، ئۇدۇللا مۇشۇ ئۆيگە باشلىنىدۇ . ئىززىتى ، ھۆرمىتى ، مەئىشىتىمۇ ئۆزگىچە...
گۈلزار تۇغۇتلۇق ...
ھە !... بۇ ؟ ...
شۇنداق ، گۈلزار ئۇچىنچى پەرزەنتى ئىخلاسجانغا تۇغۇتلۇق ! ... ئۇ بۇ بالىسىنى تۇغۇشتىن ھەپتە ئىلگىرى ، ئاتا - ئانىسىنى يوقلاپ كەلگەن . شۇنىڭدىن بېرى مۇشۇ ئۆيدە . «ئىككى بالاڭنى مۇشۇك ئاسلانلىغاندەك ئۇدۇل كەلگەن يەردە تۇ-

غۇپ ، ئىززىتىشكىمۇ بولمىدى . تۇغۇتتىن قوپقۇچە ، قۇۋۇزۇلۇش تولغۇدەك گۆش ، ئۇچىيىلىش ياغلاشقۇدەك ياغ كۆرمەي ، مىلىش جېنىشكىنىلىك بىرى قالدى . مەنمۇ تۇزۇك نەۋرە كۆرگەندەك بولمىدىم... بۇداقى بالاڭنى دوختۇرخانىدا ئۆزۈم تۆپىدە تۇرۇپ تۇغدۇرۇپ ، بالاڭ بىلەن ئۆزۈڭنى قولۇمچە بىرەر ئاي بېقىۋالاي . ئاندىن ئۆز قولۇم بىلەن «قىرىق توقىچى» يېقىپ ، ئوخشىتىپ هالۋا ئېتىپ قىرقىنى چىقىراي . ئۇرۇق - تۇغقان ، ئەهلى مەهەللىگە ئوبدان چاي بېرىپ بۆشۈك توي قىلىپ ، دوست - دۇشمەنلىك ئالدىدا سەن بىلەن سوپۇر ئاخۇنلىق تازا ئوبدان ئىززىتىنى قىلىپ ، چىرايلىق ئۇزىتىپ قويای . گېپىمگە كىرمىسەڭ... »

سوپۇر ئاخۇن قانداقكىن ؟ گۈلزارنىڭ مەقسىتى مۇشۇ ئىدى ! خۇشاللىقتا ئانىسىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە نەچچە ئوننى سۆيۈۋەتتى...

تۇغدى . ئانىسى ، دادىسى ، سوپۇرئاخۇنلار ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرۈۋاتقىنى ياكى بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئىككى قېتىم تۇغۇپ بولغىنى ئۈچۈنمىكىن ، يۈرىكى پۈتۈن ، كۆڭلى توق هالدا ئاسانلا تۇغۇۋەتتى . بەكمۇ ئاسان ، بەكمۇ ئاسان ، هەتتا ئىلگىرىكى بالىلىرىدىن ئون هەسسە ، يۈز هەسسە ئاسان تۇغۇۋەتتى . بالىسىنىڭ يەرگە چۈشۈپ بېلىقتەك پىلتىڭلاپ ، «ئىڭ-ئىڭ»لەپ يىغلاپ ياتاقنى بېشىغا كىيگىنىنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ ، راستىنلا تۇغۇپ بولغىنىغا ئىشەنگۈسى كەلمىدى... هازىر ئوغلى بىر ئايلىق بولاي دەپ قالدى . هەم ساغلام ، هەم بودەك . قولغا ئېلىپ ئەركىلەتسە ، «هىڭ - هىڭ» كۈلىدۇ . تاشمەتخان ئۇستام بىلەن روزىخانلار ئۇنى كۈنبويى قولدىن چۈشۈرمەيدۇ . كېچىلىرى روزىخان ئۇنىڭ بۆشۈكىنى قۇچاقلاپ تاڭ ئاتقۇزىدۇ . گۈلزارنى ئېمىتىشتىن بۆلەك ئىشقا قول تىققۇزمايدۇ . تېخى هەر قېتىم ئېمىتىش ئالدىدا ، پاكىز لۆڭگە بىلەن ئىسسىق سۇ

تەييارلاپ : «ئەمچىكىنى پاكىز يۇ . بولمىسا بالاڭ گالۋاڭ ئادەم بولۇپ قالمىدۇ !...» دەپ بېشىدا دېۋەيلەپ تۇرۇۋالمىدۇ . «بالا چەتنەيدۇ» دەپ ، گۈلزار ياتقان ئۆيگە ئاسانلىقچە بىركىمنى كىرگۈزمەيدۇ . «يوقلاق» ئېتىپ كېلىپ تۇرغان داستىخانلار-نىڭ تولىلىقىدىن يېگىلى ئېغىز ، قارنىغىلى كۆز يوق . تاشمەتخان ئۈستامىنىڭ ئەڭ مۇھىم ، ئەڭ جىددىي ئىشى ـــ نامازىمداتتىن يېنىپلا قاسساپ چۆپقەتلىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، هازىرلا سويۇل-غان ئېرىك قوينىڭ مۇشەك گۆشى بىلەن بويۇن گۆشىدىن بىر-كىلوگرام ئەكېلىپ ، خوتۇنىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇش (ئانىسى بۈگۈن گۆشنى تويغۇدەك يەپ ، شورپىسىنى ئىچىپ بەرسە ، بالىنىڭ بويۇنى بالدۇر تىكلىنەرمىش)...

گۈلزارنىڭ هازىرقى تۇرقىنى كۆرگەن هەرقانداق ئادەم ئۇنى تۇغۇتلۇق ئايال ئەمەس ، بەلكى يېڭىلا تويى بولغان چوكان ياكى تازا رەسىدە بولغان قىز دەپ قىياس قىلىشى چوقۇم . بىراق ، روزىخانىنىڭ نەزەردە ، ئۇ يەنىلا «ئۇگە ـ ئۇگلىرى شالاقلاپ ئاجراپ ، قۇيۇچتەك ئېتى سۇدەك ئېرىپ كەتكەن» تۇغۇتلۇق ئايال . شۇڭا ئۇنى توق ـ توق ، قۇۋۇۋەتلىك ـ قۇۋۇۋەت-لىك يېگۈزۈپ ، قولىنى سوغۇق سۇغا تەككۈزمەي ئارام ئالدۇر-مىسا ، كېسەل چېپىلىۋالمىدۇ ياكى ئالتە كۈندە پەيكىرى كېتىپ مومىگىل بولۇپ قالمىدۇ... تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى ، ئۆ-زى پوق ـ سۈيدۈككە چۆمۈپ كەتسە رازى بولدىكى ، گۈلزارنى ئۆز ئايىغى بىلەن مېڭىپ هاجەتكە چىققىلى قويمىدى .

روزىخان مانا مۇشۇنداق قارنى ـ كۆكسى كەڭ ، پەرزەنتلە-رىگە ئۆز جېنىدەك ئامراق ۋە مېهرىبان ئانا . ئەپسۇس ، بالىلار-مۇ ئۆزلىرىگە ئۇلارنى ئۆرنەك قىلىپ ، ئۇلارنىڭ سىڭدۈرگەن ئەجرىنىڭ يۈزدىن ، مىڭدىن بىرىنى قايتۇرسا كاشكى !...

سوپۇر ئاخۇن كىرسە ، بۇ ئائىلە بايرام تۇسىنى ئالىدۇ (بولۇپمۇ تاشمەتخان ئۇستامغا شۇنداق) . تاڭنۇرنىڭ تويى بول-

غىلى بەش يىلغا يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ، قورسىقى ئەمدىلا يەتتە ئايلىق بولدى ، ئېرى پازىل ھاجىم بىلەن ياغ بىلەن بۆرەكـ تەك ئامراق . قۇدا ـ باجىلار تېخى··· يامان يېرى ـــ كۈيئوغۇل باي بالىسى بولغاچقىمۇ يۇرۇش ـ تۇرۇشى ئالىپتە ، ھەددىدىن زىيادە تارتىنچاق ، ئازنا ـ شەنبە قىلىپ ياكى ئاتايىتەن چىللاپ ئەكەلمىسە ، «قېينىاتا ، قېينانا ، قانداقراق ئولتۇرۇشۇپلا ؟» دەپ ئۇسسۇپلا كىرىپ كەلمەيدۇ . ئون ئېغىز گەپ سورىسا ، دۇدۇقلاپ مىڭ تەسلىكتە بىر ئېغىز جاۋاب بېرىپ قويۇپ ، تۇگۈلۈپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، بىر ئاي قەشقەردە بولسا ، ئىككى ـ ئۈچ ئاي ئۇرۇمچى ، شاڭخەي ، گۇاڭـ جۇ···لاردا يۈرۈپ ، ئۇلارنى پات ـ پات يوقلاپ تۇرغۇدەك چولـ سىمۇ يوق . شۇڭا «كۆزدىن يىراق ، كۆڭۈلدىن يىراق» دېگەنـ دەك ، تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭدىن كۆرە ، سوپۇرئاخۇنغا ئامـ راق . ئۇنىڭ قەدىمى يېتىپ قالغان كۈنى ، تاشمەتخان ئۇستام ئات بېشىدەك ئالتۇن پايدا كەلتۈرۈدىغان ئىشى بولسىمۇ بىر يانغا قايرىپ قويۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن سائەتلەپ ـ سائەتلەپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ . ئاتىنىڭ قېنىدەك چاي دەملەپ ، پىيالىگە مۇشتەك ناۋاتنى سېلىپ ، ئۆز قولىچە چاي قۇيۇپ بېرىدۇ . بىر داستىخاندا بىللە ئولتۇرۇپ غىزالاندۇرماي يولغا سالمايدۇ···

ھازىرمۇ ئۇ ئۆلۈكىنىڭ قولىنى ئۆتنە ئالغۇدەك ئالدىراش ئىدى . سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا ، قولىدىكى قايـ چىنى شىرە ئۇستىدىكى پەلتۇ پىچىش ئۈچۈن ئۆلچەپ ـ سىـ زىپ ، بىر تەرىپىنى كېسىپ بولغان خۇرۇم ئۇستىگە تاشلاپ قويۇپلا ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چۈشتى . خېلىدىن بېرى پەگادا ئولتۇرۇپ ، تۆرده ئولتۇرغان سوپۇرئاخۇنغا چاي قۇيۇپ سۇـ نۇش ، مەزەگە ، گېزەككە زورلاش بىلەن بەنت . قۇلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدا···

ـــ نېمە !··· «تاجىگۈلدىن خەت كەپتۇ» دېدىلىما ؟

— هەئە .
— ئۆزى نەدىكەن ؟ .
— سالىجان بىلەن بىللە ئوخشايدۇ...
— ما ئىشنى !... ئۆتكەندە ئاڭلىغان گەپلىرىمىز يالغان ئەمەس ئىكەن ـ دە ؟
— هەئە . ئۇلار بۇ يەردىن كېتىپلا توي قىپتىكەن ، هازىر ئىككى بالىلىق بوپتۇ . تاجىگۇل يەنە ئېغىر ئاياغ ئىكەن...
— توۋا خۇدايىم ، ماباللىنى... قەيەردە ماكان تۇتۇشۇپتۇ ؟
— ئادرېسىنى يازماپتۇ .
— نېمىشقا يازمىغاندۇ ؟...
هە ، توغرا ، «ئىزدەپ تېپىۋېلىپ ئاۋارە قىلمىسۇن» دەپتۇ ـ دە ، ئۇ بالا ؟
— شۇنداق ئوخشايدۇ...
— كىچىك ـ دە ، كىچىك... تۆلەندى ئاخۇندىن قورقسا ، بىز بار ئەمەسما ، ئىگە بولىدىغان !...
— ... ...
— بىزگە يازسىچۇ ، شۇ خەتنى !... سالىغا ئۇقتۇرماي يېزىپتۇ ـ دە ، ئۇ بالا... مەن سالىنى بۇنچە باغرى تاشلىق قىلار دەپ ئويلىمىغان... خوتۇنىچىلىكمۇ بولالماپتۇ...
— سالىجاننىڭمۇ ھەربىرلىرىگە يازغان خېتى بار ئىكەن ، گۇڭشې پوچتىخانىسىغا يېڭى كەلگەن بىر خانىم «بۇ يەردە مۇناسىۋەتلىك ئادەم يوق» دەپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ...
— ما كېلىشمەسلىكنى... باشقىلاردىن سوراپ باققان بولسىچۇ !...
— بىرەيلەندىن سورىسا : «قەشقەرگە كۆچۈپ كەتكەن» دېگەن ئوخشايدۇ .
— گۈلزار يادىغا يەتمەپتۇ ـ دە ، كاساپەتنىك ؟ !...
— تۇنۇگۈن ئەتىگەندە گۇڭشېغا بارسام ، هەممە ئادەمنىك

ئاغزىدا مۇشۇ گەپ . توجۇرېن بىلەن ئىسمائىل جۇرېن پوچتىخا-
نىنىڭ باشلىقىغا بىرمۇنچە كايىپتۇ . ھېلىقى ئىككىيلەنمۇ بىر
تاغار تەنقىد ئاڭلاپتۇ...

— خەير... بولغۇلۇق بولۇپ بولغاندا ، چېچىلغانىنىڭ نېمە
پايدىسى ؟ ! ھەر نېمە بولسا ، سالى ھايات بار ئىكەن... ئەمدى
يۇرىكىم پىشكە ئۆرە بولدى... جاھان كۆندىن - كۈنگە ئوڭلىنىد-
ۇاتىدۇ . مۇنداق قارىسام ، سالى «قالپاق - پالپاق» دېگەن
نەرسىسىنىڭ ئاللىقاچان چىققان يېرىگە كىرىپ كەتكىنىنى تېخى
بىلمەيدىكەن - دە !...

— شۇنداق ئوخشايدۇ...

— بولاپتۇ... قانداق قىلاتتۇق ؟ شۇنچە يىل چىداپتۇق ،
يەنە پىشكە چىداپ تۇرساق ، تۇپراقنىڭ تېشىدا بولغاندىكىن ، بىر
كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بالىلىرىنى يېتىلىشىپ كېلىپ قالار... ھوي
ئانىسى ، خوش خەۋەر !...

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئاۋازى ئۇزۇلمەستىن ، تۆشۈك پە-
چىقى كۆتۈرۈۋالغان روزىخان بوسۇغىدا پەيدا بولدى . قارىغاندا ،
سوپۇرئاخۇنغا تاماق ئېتىشكە تۇتۇنغان ئوخشايدۇ . تاشمەتخان
ئۇستام گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ بولغۇچە ، ئۇ شۇنداق ئۇن
سېلىپ يىغلاپ كەتتىكى ، سوپۇر ئاخۇن خىجالەتچىلىكتە يەرگە
كىرىپ كەتكۈدەك بولدى . مەنزەردە جىددىي ئىشلەۋاتقان شا-
گىرت - نىمكارلاردىن يەتتە - سەككىزى ئىشتىن ئېزىپ ئۆگزد-
نىڭ لېۋىدىكى ۋادەكنى تۇتۇپ ، تۆۋەنگە بويۇنداشتى . ئەمرىد-
دىن ، نەسرىددىن ، سەدرىددىنلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى پاي-
پاسلاپ شوتىدىن چۈشۈپ كېلىشتى . ئەمدىلا كۆزى ئىلىنىد-
شىپ ، قىيا - چىيادىن يۇرىكى ئاسوقۇپ كەتكەن گۈلزار ئىخلا-
سجانىنى كۆتۈرگىنىچە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولدى...

خۇشاللىق تەنتەنىسى بىلەن ھىجران ۋەسۋەسىسى ئارىلد-
شىپ كەتكەن يىغا - زار ئون مىنۇتچە داۋاملىشىپ ، روزىخان

خىرتىلداپ تۇرۇپ :

ــ شۇكۇر ، خۇدايىم... ھەر نېمە بولسا ھايات بار ئىكەن- سەن ، جېنىم بالام !... رەھمەت ، سوپۇرئاخۇن ! بالا دەردىدە قان يىغلاپ قاغجىراپ كەتكەن يۇرىكىمنى سۇغارغانلىرىغا !... ــ دەپ كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن يېشىنى سۇرتۇشكە باشلىغاندىلا ، ھەممەيلەن تەڭ «ئۇھ» دېيىشتى . بايا تىن سوپۇر ئاخۇننىڭ گەپلىرىنى يۇرىكىگە «تاش سېلىۋېلىپ» تۇرۇپ ئاڭلاپ ، ئۆزىنى سوپۇر ئاخۇنغا «قارىغايدەك قەيسەر ، قۇيۇچتەك مەزمۇت» كۆر- سەتكە تىرىشقان تاشمەتخان ئۇستاممۇ خوتۇن ـ بالىلىرىغا قوشۇلۇپ مىشىلداپ كەتكەنىدى . ئەمدى ئۇنىڭمۇ پىغانى چىقتى بولغاي ، ياغلىق بىلەن يۈز ـ كۆزىنى سۇرتۇپ ، چاي لىقلاش ئۈچۈن سوپۇر ئاخۇننىڭ پىيالىسىگە قول ئۇزاتقانىدى ، سوپۇر ئاخۇن كۆرمەي قالدىمۇ ، پىيالىنى كۆتۈرگىنىچە ئورنىدىن قو- پۇپ كەتتى . كۆزلىرى قېيىنىلىرى كەپلىشىپ تۇرغان ئىشكە- تە ئىدى . تاشمەتخان ئۇستام «مېھمان كەلگەن ئوخشايدۇ» دەپ قىياس قىلدى ـ دە ، تېخىچە رومىلى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۇچىنى تۇتۇۋېلىپ خىرتىلداۋاتقان خوتۇنىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپلا دەس ئورنىدىن قوپۇپ ئىشىك تۈۋىگە كەلدى . بالىلار ئىتتىك كەينىگە داجىپ يول بوشاتتى . سىرتتا ئىخلاسجاننى كۆتۈرۈۋالغان گۈلزار تۇراتتى . سوپۇر ئاخۇن كەلگەن چاغدا ، گۈلزار بالا ئىمىتىپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەنىدى . ئانىسى ئۇنى ئويغاتمىدى . «بىچارىنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ نېمە قىلـ مەن ؟ ــ دېگەنىدى روزىخان ئىچىدە پىچىرلاپ ، ــ بىردەم بولسىمۇ ئۇخلىۋالسۇن . سىنچاي داستىخىنى يىغىلغاندا ، سوپۇر ئاخۇننى قېشىغا كىرگۈزۈپ قويسام بولمىدىمۇ... » بىراق ، تۇ- يۇقسىز كۆتۈرۈلگەن ۋاڭ ـ چۈڭ گۈلزارنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزغا- نىدى . ئۇ بالىسىنى كۆتۈرگىنىچە ھويلىغا چىقىپ ، نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئۇقۇپ بولغۇچە ، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ تۆرى

ـــ ئىشكىنىڭ ئۈدۈلىدا ئولتۇرغان سوپۇرئاخۇننى كۆرۈپ ھەيـ
ران بولغىنىدىن ، تۇرغان جايىدىن مىدىرلىيالمىغانىدى . سوپۇر
ئاخۇننىڭ تەتىللا يېكەندازدىن قوپۇپ ، ئۆزىگە قورۇنۇپراق تەلـ
مۇرۇشى ، دادىسىنىڭ ئۇشتۇمتۇت بوسۇغىدا پەيدا بولۇشى ئۇنى
ھودۇقتۇرۇۋەتكەندى ، تاشمەتخان ئۇستام بۇنى تۇيدى .

ـــ نېمانداق بۇ يەردە تۇرۇسەن ؟ بالىنى دادىسىنىڭ قېشـ
ىغا ئەكىرمەي ! ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، ـــ ئائىلىدىكىلـ
مۇ ؟ ئاكائىلار ھايات بار ئىكەن ! ـــ دېدى ئۇ تېخىمۇ ئېچىلىپ ،
ئوغۇللارغا بىر ـ بىرلەپ قاراپ ، ـــ مېنىڭلار چىقىپ ئىشىڭـ
لىنى قىلىڭلار ! ...

بالىلار تاختا شوتا تەرەپكە مېڭىشتى . گۈلزار تېخىچە جايىدا
تۇراتتى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭغا بىر نېمە دېيىشكە ئېغىزىنى
ئۆمەللەپ ، ئايىغىنى تاشقىرىغا ئېلىشىغا :

ـــ دادا ، داستىخانغا دۇئا قىلىپ بەرسىلە ! ـــ دېدى
سوپۇرئاخۇن .

ئۇنىڭ تاشمەتخان ئۇستامغا ئەڭ يارايدىغان يېرى مۇشۇنداق
«ھايا ـ ئىمانلىق يىگىت»لىكى ئىدى . ئۇ ئېسىنى يىغىپ بولـ
غۇچە روزىخان گەپ ئاچتى :

ـــ ۋىيەي ، نېمانداق ؟... سىلىنى دەپ تاماققا مىدىرلاۋاتـ
سام ...

ـــ ئالدىرىماڭلا ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام كەينىگە ئۆرۈلـ
دى . گۈلزار ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى . سوپۇرئاخۇن تېخىچە ئۆرە
تۇراتتى ، ـــ سوپۇر ئاخۇن بىز رۇخسەت قىلغاندا ماڭىدۇ...
قانداق دېدىم بالام ؟ شۇنداققۇ ؟

ـــ ھەئە .

تاشمەتخان ئۇستام سوپۇر ئاخۇننىڭ گۈلزار بىلەن «مەسلـ
ھەتلىشىدىغان ئىشى بار»لىقىنى ئېسىدىن چىقارمىغاچ ، ئۆمرىدە
تۇنجى قېتىم داستىخانغا دۇئا قىلىشنىمۇ ئۇنتۇپ سىرتقا ماڭغا-

نىدى : گۈلزار بالىسىنى كۆتۈرۈپ بۇ يەردە پەيدا بولغان ئىكەن ، ئۆزىنىڭ بۇ يەردە «قارانچۇق» بولۇپ ئولتۇرۇشى ئەدەب ـ ئەخلاقىمۇ ، مۇسۇلمانچىلىقىمۇ مۇخالىپ كېلىدۇ ـ دە !...

تاشمەتخان ئۇستام سوپۇر ئاخۇننى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ ، ئۆزى پەگادا ئۆرە تۇرۇپلا دۇئاغا قول كۆتۈردى . دۇئا ئاخىرلىشىپ ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن :

ـــ مەن بالىلارنىڭ قېشىغا چىقاي . بىرەر ئىشنى بۇزۇپ قويۇشمىسۇن ، ـــ دەپلا سىرتقا ماڭدى . بۇ ـــ «ئۆيۈڭلەرگە چىقىپ ‹مەسلىھەت ›لىشىڭلار !» دېگەنلىك ئىدى . بۇنى ھەمـ مەيلەن چۈشەندى . چۈنكى ، ياش ئەر ـ خوتۇنغا نىسبەتەن ئېيتـ قاندا ، مېھمانخانىنى «خالىي» دېگىلى بولمايتتى .

سوپۇر ئاخۇن بىلەن گۈلزار ئۇنىڭغا سوڭدىشىپلا ھويلىغا چىقىشتى . بۇ ئۇزاق يىللىق ئۆزگەرمەس ئادەت ئىدى...

*　　*　　*

ـــ ۋىيەي ، قولۇمدا بالا تۇرسىمۇ ، سەتلىشىپ يالاۋۇرـ مىدۇ ـ يا ، ئادەمنى !... ئۇلۇشكۇن يالاپ تويمىغانمىدىلە ؟... ھېلى ئانام كىرىپ قالسا ، يالىغانغا تويۇلا تازا !...

ـــ كىرمەيدۇ ! كىرىپ قالسىمۇ ، يا مەن يات ئادەم بولمـ سام ! ؟...

ـــ ئۆتسىلە ، نېرى !... قېلىنلىقىنى !... ۋايجان ... كالپۇكۇم ئېچىشىپ كەتتى... قاناپ كەتسە ، ئانام ـ دادامنىڭ كۆزىگە قانداق كۆرۈنۈتىمكى ؟ !... بولدى !...

سوپۇر ئاخۇن گۈلزارنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىدىن سەل پەـ يىكسىنىدىمۇ ياكى ئىخلاسجانىنىڭ «قىرىدە» قىلىپ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ خۇددىنى تاپتىمۇ ؟ «ئەسكىلىك» قىلىشتىن توخـ تىدى . گۈلزار ئورۇن سېلىقلىق كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇرۇپ ،

ئوغلىنى ئېمىتىشكە باشلىدى . سوپۇر ئاخۇنمۇ ئۇنىڭغا ياندىشىپ ئولتۇرۇپ ، بىر ئەمچەكنى ھەۋەس بىلەن شوتىلدىتىپ ئېمىۋاتقان ئىخلاسجانغا ، بىر گۈلدەك ئېچىلىپ كەتكەن گۈلزارنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قادىلىپ قاراپ تۇرۇپ :

— سىلىگە بىر خۇش خەۋەرنى ئېيتسام ، سۆيۈنچىسىگە نېمە بېرىلا ؟ — دەپ ھىجايدى . گۈلزار ئۇنى تويى بولغان ئون ئىككى يىلدىن بۇيان ئۆزىنى «سەن» ياكى «سىز» دەيىشكە كۆندۈرەلمىگەنىدى .

«خۇش خەۋەر» دېگەن گەپنى ئاڭلىغان گۈلزار تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى :

— نېمە دېسىلە شۇنى بېرەرمەن !... سىلىگە بەرمىگەن نېمەم قالدى ؟ ! بالىنىڭ قىرقىنى چىقىرىپ بولغۇچە كۆڭۈللىرىنى ئالغىلى ، تىيماقتا توختىغۇدەك چىرايلىق قىز بالىدىن بىرنى ئېپېبېرىپ تۇرايمۇ يا ؟ !...

— ئەجەب موللا تاپقاق جۇما ، سىلە !... تازا كۆڭلۈمدىكىنى تاپلا !...

— كىمنى ئېپېبېرەي ؟ ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكىنىمۇ ياكى ئۆمىلەپ ماڭغۇدەك بولغىنىنىمۇ ؟ !

— تۆت پۇتىدا تۆت چاقى بار . ئۆيىمىزدىكى ھەممەيلەن ئۇستىگە چىقىۋالساقمۇ بېلى ئېگىلمەيدىغان بىرنى...

— ئۇنداق بولسا ، تۆت چىشلىق تەخەيدىن بىرنى ئېپېبېرەي ئەمىسە !...

— تەخەينى نېمە قىلاتتىمكى... كۈلىدىن چىققان «تۆت چاقلىق تەتەي» دىن بىرنى ئېلىپ ، تۇزىنى تېتىپ باقاي دەيمەن !...

— ئۆتسىلە ، نېرى !... گېپىنىڭ سەتلىكىنى !...

— ... ...

سوپۇر ئاخۇن ئۇلۇشكۇن قېشىدىن كېتىپ ، بۇگۇن يەنە

ئۇنى پانا تارتىپ كەلگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتتى ، تۇنۇگۈن قاق سەھەردە گۇڭشېگە بېرىپ ، ئەمدىلا ئانتقا بوغۇز سېلىپ تۇرۇشىغا ، توختى تۇر بىلەن ئىسمائىل موللاق ئۇنى ئىشخانا-سىغا چاقىرتىپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى سەمىمىي ، ساداقەت بىلەن ئىشلەپ رەھبەرلىكىنىمۇ ، ئاممىنىمۇ ئوبدان رازى قىلغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ بىرمۇنچە ماختاشقاندىن كېيىن ، يېقىندا يۇقىرىدىن گۇڭشېگە بىر چوڭ ، بىر كىچىك ئاپتوموبىل تەستىقلاپ بەرگەنلىكىنى ؛ بىر شوپۇرنى سىرتتىن يالىلاپ ، يەنە بىرىگە ئۇنى قەشقەردە ئېچىلىدىغان قىسقا مۇددەت-لىك شوپۇر تەربىيىلەش كۇرسىغا ئەۋەتىپ ئوقۇتۇپ كەلگەندىن كېيىن شوپۇر قىلىۋېلىش نىيىتىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ...

— «نېمە خۇش خەۋەركىن» دېسەم ، مۇشۇ گەپمىدى ؟ — دەپ دېكىنىدى گۇلزار ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۇدەك ھەجىيىپ ئولتۇرغان سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ ، سۇتكە تويۇپ ئۇيقۇغا كەتكەن ئوغلىنىڭ ئاغزىدىن ئەمچىكىنى تارتىۋ-ئالغاچ ، — شوپۇر بوللا نېمە بوللا ، ھارۋىكەش بوللا نېمە بوللا ؟ ھەممىسى ئاۋارىكەشلىك شۇ ! — چىرايى ئۆڭۈپ ، تەلەپ-پۇزى بارغانسېرى قاتتىقلىشىۋاتاتتى ، — قانداق خەق ئۇ ؟ بالا ئۇچ بولغاندا ، «شوپۇر قىلىمىز ، پوپۇر قىلىمىز» دېگۈچە ، سىلە ھەيدىگىلى ھارۋا چىقمىسا ، گۇڭشي يۇگۇر ـ يېتىم ئىش-لىرىغا سالسا بولمامدىكەن ! ؟ سىلىنى «مەندىن چاندى ، دەپ ئويلاپ قالمىسۇن» دەپ ئاغزىمدىن چىقارمىغىنىم بىلەن ئون نەچچە يىلنىڭىزى تالاڭ ئانتۇچە يوللىرىغا قاراپ ئەنسىرەپ يېتىپ ئون جېنىمنىڭ بىرى قالغاندا ، ئەمدى قوپوپ «شوپۇر بولدۇم» دەپ ھېلى تاغدا ، ھېلى باغدا يۈرۈپ ، ھەپتە ـ ئون كۈندە ئاران بىر قېتىم ئۆيدە قونسىلا ، كىچىك بالا بىلەن كېچىچە تۇنەك تۇنەپ ، كۈندۈزى دوختۇرخانىدا مۇگدەپ چىقىدىكەنمەن ـ دە ؟ ! بالـ-لار بىلەن ماڭىغۇ ئىچلىرى ئاغرىمىسۇن ، ئۆزلىرىنىڭ جانلىرى-

غىمۇ ئىچىلىرى ئاغرىمامدۇ؟! پۈتۈن يېتىپ، پۈتۈن قوپماق ئاساندەك ...

— نېمانچە چېچىلىلا؟ مېنىڭمۇ باشقا خەققە ئوخشاش سائەتكە قاراپ ئىشقا چىقىپ، سائەتكە قاراپ ئىشتىن چۈشۈپ، تامىقىمنى ۋاقتى - قارارىدا يەپ، كېچىلىرى پۈت - قولۇمنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئارامخۇدا ئۇخلىغۇم بار... قانداق قىلىمەن؟ شتاتلىق ئىشچى بولغاندىكىن، باشلىق بۇيرۇغان ئىشنى «قىلـمايمەن» دېگىلى بولمىسا... مەن تېخى «ماشىنا ھەيدەش باھانـسىدە، بالىلار چوڭ بولغۇچە ئاز - تولا پۇل تېپىۋالارمەنمىكى» دەپ ...

— مەنمۇ «پۇل تاپمىسىلا» دېمىدىم... «بىر كۈنى بولمـسا، بىر كۈنى بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالامدىكىن» دەپ ئەنسىرەيمەن شۇ!...

— مېنى بىركىم: «ھازىرلا ماشىنا ھەيدە» دەپ قىستاۋاتقىنى يوققۇ!... تېخى كەلمىگەن ماشىنىغا شوپۇر بولغۇسى كېلىپ، باشلىقلارنىڭ كەينىگە كىرىۋېلىۋاتقان ئادەم كۆرمىگە دېسىلە، شۇ تاپتا!... سىلە قوشۇلمىسىلا، شوپۇر بولمىسامغۇ بولار؟!

— قوشۇلمايمەن! بولدىما؟

— بولدى ...

— ... ...

— ھوي، سوپۇر ئاخۇن، — گۈلزار بىردىنلا پىلىكتەك يۇمشاپ، سوپۇر ئاخۇننىڭ قولىنى ئاۋايلاپ سىلىغىلى تۇردى. ناز - كەرەشمە بىلەن تولغان كۆزلىرى سوپۇر ئاخۇنغا خاملا يۈتۈۋەتكۈدەك ئەلپازدا تىكىلەتتى، — «دادۇينىڭ بېغىنى ھۆدە دە بېرىدىغان گەپ قانداق بولغانلىقىنى ئۇقۇشۇپ باقلىمۇ؟

— ئۇقۇشتۇم، ھېچكىم ھۆددە ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتىدۇ.

— شۇنداقمۇ؟ ئەللىك موھە؟
— ھەئە.
— موسىنى نەچچە پۇلدىن بېكىتىپتۇ؟
— دەسلەپ يۇز كوينىك گېپى بولغان. ھازىر ئەللىك كويغا چۈشۈرۈپتۇ.
— نېمانداق ئەرزان؟
— يا تېمى، يا مېۋىسىنىك تايىنى يوق تۇرسا، ئەرزان بولامدۇ؟!
— يېرىنى تېرىسا، بىر موسىدىن بىر تاغار بۇغدايغۇ چىقار؟
— چىقىدۇ، چىقمامتىكى... ئوبدانراق ئىشلىسە، ئىككى تاغاردىنمۇ چىقىدۇ دېسىلە!
— ئۇنداق بولسا، بىز ھۆددە ئالساق بولمامدۇ؟
— ئەللىك مو باغنى؟ قانداق باشقۇرالايتۇقكى... ھېلىمۇ نەچچە يىل كەتمەن چېپىپ، تاغار يۇدۇپ باققانلىرى... بولمىسا - زە...
— ھۆيت غوجام، تاغار يۇدۇپ، كەتمەن چېپىپ باققاچ شۇنداق دەۋاتىمەن!... ھازىر دېگەن قانداق چاغ، بىلەملا؟
— بىلمەمتىمكى... گۈزىشىنى بۇزۇپ، ھەممە نەرسىنى شەخسىگە ھۆددە بېرىۋاتىدۇ، خانىم!...
— ھەببەللى... ئون يىل دېسىلە!... ئون يىل دېگەندە باغۇ، ئىززەتگۈل داشۆ پۈتتۈرۈپ ئانا بولغۇدەك، ئىخلاسجان باشلانغۇچنى پۈتتۈرگۈدەك بولۇپ قالىدۇ... ئون يىلدا ئەللىك مو يەردىن قانچىلىك بىر نەرسە چىقىدىغانلىقىنى بىر ھېسابلاپ باقسىلا... سىلە بىلەن مەندەك نەچچە يۈز ئادەمنىك ئايلىقى چىقتى دېگەن گەپ!... ئاۋۋال باغنى قولىمىزغا بىر ئېلىۋالايلى- چۇ، قانداق باشقۇرۇمىزكىن...

ئۇيان تالىشىپ، بۇيان تارتىشىپ، ئەر - خوتۇن زادى بىرلىككە كېلەلمىدى. قولىدا ئىككى مىك يۇەندەك نەق پۇل

بار ئىدى . مۇنداقچە ئېيتقاندا ، باغنىڭ بىر يېللىق ھۆددىسىگىمۇ بويلىمايتتى . ناۋادا ، سوپۇر ئاخۇن باغنى بىر يېللىق ھۆددە ئېلىپ ، باغدىن جىقراق بىر نەرسە ئۈندۈرۈۋېلىشسا ، يا تۆلەندى «داجەي»نىڭ كۆزى قىزىرىپ ، ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى ئۆستۈ-رۈشنىڭ كويىغا چۈشەتتى ، يا بولمىسا ، باشقىلار باز ـ بازغا چۈشۈپ ، بەش مودىن ، ئون مودىن ھۆددە ئېلىۋالاتتى ـ دە ، ئۇلارنىڭ بىر يېلدىن بېرى باغنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈشكە سىڭ-دۈرگەن ئەجرى شامالغا ئۇچۇپ كېتەتتى . يەنە بىرى ، شۇنچە يىلنىڭزى سىياسەتنىڭ چېكى توختىمايۋاتقىنىنى بىلىپ تۇ-رۇپ ، مۇنداق چوڭ ئىشقا تەۋەككۇل قىلىشقا بولمايتتى . ئاز-دىن ، سوپۇر ئاخۇن ئىگە بولغىنىغا ئەمدىلا ئىككى يىل بولغان «تۆمۈر تاۋاق»تىن ئايرىلىپ قالغۇسى يوق ئىدى .

سوپۇر ئاخۇن ئۇيان ئۆتۈپمۇ ، بۇيان ئۆتۈپمۇ بۇنىڭدىن نېرىغا ئۆتكىلى ئۇنىمىدى .

ـــ پۇل دەملا ؟ ـــ دېدى گۈلزار ئاخىر ، ـــ بىزدە بولمىسا ، دادامدا بار . ئۇنىڭدىن ئون مىڭ كوي قەرز ئېلىپ ، تۆلەندى سېكرېتارنىڭ قولىغا شۇنداقلا تۇتقۇزۇپ ، باغنى بەش يىللىق ھۆددە ئېلىۋالايلىچۇ ، قېنى كىم قولىمىزدىن تارتىۋالا-لايدىكىن ؟ ! باشقۇرالماسلىقنىڭ گېپىنى قىلىپ قاپلا ، ھازىر نېمە تولا ؟ مەدىكار تولا . ھۆكۈمەتمۇ ئادەم يوللاپ ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىۋاتىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ، ئون ـ يىگىرمە ئادەم يوللاپ : «ئانى ئانداق قىل ، مانى مانداق قىل» دېسەك ، ئاغزى-مىزنىڭ يېلى بىلەنلا ھەممە ئىش پۈتۈپ كېتىدۇ··· خەق بۇيرۇ-غانىنى قىلىپ ، چاغلاپ بەرگەننى «ھەشقاللا» دەپ ئېلىپ يۈر-سە ، ئادەمنىڭ بىر چاپىنى ئىككى بولامدۇ ؟ ! مانا دادامغا قارا-سىلا ، بۇرۇن قانداق ئىدى ، ھازىر قانداق بولۇپ كەتتى ؟ «تاۋا-قىم چېقىلىپ كېتەرمىكىن» دەپ ئەنسىرىمىسىلە . «شىتاتىمنى ساقلاپ قېلىپ ، باغۋەنلىك قىلىمەن» دېسىلە ، گۇڭشې «ياق»

دېمەيدۇ . ماشىنىغا سېزىك بولغانلارنىڭمۇ ھاجىتى راۋا بو-
لمدۇ...

بەربىر بىرلىككە كېلىشەلمىدى . بولۇپمۇ پۇل مەسىلىسى-
دە . چۈنكى ، سوپۇر ئاخۇن «يانچۇقىدا يوق پۇلنى خەجلەپ»
ئۆگەنمىگەن . قېينىتىسىغا قەرزدار بولۇپ قېلىشنى تېخىمۇ راۋا
كۆرمەيتتى .

چۈشلۈك تاماق تەييار بولۇپ ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئۇنى
مېھمانغا چاقىرتىشى ، ئەر - خوتۇننىڭ گېپىنى ئۇزۇپ قويدى...

*　　*　　*

— بەلەن گەپ ئىكەنغۇ ، بالام ! — تاشمەتخان ئۇستام
قولىدىكى قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، سوپۇر ئاخۇنغا كۈلۈمە-
سىرەپ قارىدى . ئۇلار يىلىكتەك ئوخشىغان پېتىر مانتىنى يەپ
بولۇپ تۇرۇشىغا ، ھېلى بوسۇغىغا كېلىپ ، ھېلى ئىككىيلەنگە
شەيتانلىق قىلىپ ئەركىلەپ قويۇپلا قېچىپ كېتىپ يۈرگەن
ئىززەتگۈل ئاشۇ قەغەزنى تاشمەتخان ئۇستامغا بېرىپ چىقىپ
كەتكەنىدى . خەت گۈلزارنىڭ بولۇپ ، بايىاتىن ئېرى بىلەن قە-
لىشقان تالاش - تارتىشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىسقىچە بايان
قىلىنغان ھەم دادىسىدىن باغنى ھۆددە ئېلىشقا ئىقتىسادىي جە-
ھەتتىن ياردەم بېرىش تەلەپ قىلىنغانىدى . بۇ تەلەپ تاشمەتخان
ئۇستامغا شۇنداق ياقتىكى ، خەتنى ئوقۇۋېتىپ خۇشاللىقتىن
سەكرەپ كەتكىلى تاس قالدى . لېكىن ، «قېينىتىلىق سالاپىتى»
گە دەز كەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ئېغىر - بېسىق قىياپەتكە كىرد -
ۋالدى . — ئەللىك مو يەرنىڭ ئالدىدا ئىككى يېرىم مىڭ كوي
دېگەن قانچىلىك پۇل دەيلا ؟ — ئۇ قولىدىكى خەتنى سوپۇرئا-
خۇنغا تەڭلەۋېتىپ داۋام قىلدى ، — گۈلزار توغرا دەپتۇ . بىر
تۈپ ئۆرۈكتىن ئون كويلۇق ئۆرۈك چىقسىمۇ ، ئۈچ يۈز تۈپىدىن

ئۇچ مىڭ كويلۇق ئۆرۈك چىقمامدۇ !؟ ئەللىك مو يەر بىكارغا قېلىپ ، تېخى يىلدا بەش يۈز كوي پايدا قالمىغان ئىشمۇ كەينىدىن كە گە قارامدۇ ، ئادەم !؟

سوپۇر ئاخۇن خەتكە قاراپمۇ قويمىدى . ئۇنىڭغا ئايانكى ، گۈلزار ئۇنى دادىسىغا «چېقىشتۇرغان» . قېينىتىسى ئۆزىنى نېمە دەپ «چېقىشتۇرغانلىقىنى بىلىپ قالسۇن» دېگەن نىيەتتە ، خەتنى ئۇنىڭغا بەرگەن !

«ھەي گۈلزار ، ھەي گۈلزار... كاللاڭ ئەجەب ئىشلەيدۇ جۇمۇ ، سېنىڭ !... بىر دەمدىلا ئەللىك مو يەرنىڭ ماڭا بىكارغىلا قالىدىغانلىقىنى ھېسابلاپ چىققىنىڭنى قارا !... بايىتىن نېمىشقا دېمىگەن بولار ئىدىڭ ، ئۇ گەپنى !؟... ھە ، ئەسلىدە دادامنى ئېرىتىپ ، يانچۇقىنى كولاتماقچى ئىكەنسەن ـ دە !؟ خۇدايىم ماڭا ئەجەبمۇ جۇپلەپتىكەن سېنى !... سەن دېگەندەك ، ئۆرۈكنى قېقىپ سېتىۋېلىپلا ، يېرىنى ئاق تاشلىۋەتسەممۇ بىر يىللىق مائاشىم پايدا قالىدىغان ئىشقا... قېينىتام ئون مىڭ كوي قەرز بېرىپ تۇرارمۇ زادى ؟ !... »

ـــ مەن ... مەن ... ـــ سوپۇر ئاخۇن بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي دۇدۇقلىغىلى تۇردى ، ـــ مەن «قولىمىزدا نەقپۇل ئاز ، دادۇي پۇلنى نەق ئالمىز ، دەپ تۇرۇۋالارمىكىن» دەپ ئويلاپ ...

ـــ نەق ئالسا تېخى ياخشى ئەمەسمۇ ! ـــ تاشمەتخان ئۈستامىنىڭ نىيىتى مۇشۇ ئىدى . تازا ئېچىلىپ سۆزلەپ كەتتى ، ـــ نەقپۇل ئالدىڭ دېگەن گەپ ـــ ئۆزۈڭنىڭ بوينىغا ئۆزۈڭ سىرتماق سالدىڭ دېگەن گەپ !... سىلىمۇ بىلىلا : ھۆكۈمەتنىڭ تۈنۈگۈن قىلغان گېپى بۈگۈن يوق ، بۈگۈن قىلغان گېپىدىن ئەتىلا يېنىۋالىدۇ . بۈگۈن بىر كويلۇق باھا ئەتىلا يۈز كويغا چىقىدۇ... «پۇل دېگەن قەغەز» دېگەن گەپ مۇشۇنىڭدىن چىققان... «يەر ـــ ئالتۇن قوزۇق» دېگەن گەپمۇ بىكار چىقمىغان . يەر

تۇغمايدۇ ، ئادەم تۇغىدۇ . ئادەم قانچە كۆپەيسە ، يەرنىڭ نەرقى شۇنچە ئۆسىدۇ . يەردىن چىقىدىغان ھوسۇلمۇ قىممەتلەيدۇ... ئون يىل ئاز ۋاقىتمۇ ؟ شۇ چاغدا كۆرۈلا ، ھازىر ئۇچ مىڭ كويلۇق ئۆرۈك چىققان باغدىن ئۇ چاغدا ئوتتۇز مىڭ كويلۇق ئۆرۈك چىقىدۇ... قورقمىسىلا ! زىيىنىڭلىغا مانا مەن ئىگە !... بۇگۈن بەرىپلا تۆلەندى ئاخۇن بىلەن كۆرۈشسىلە . باغنى «بەرەيلا» دەپ قالسا ، ئون يىللىق ئەمەس ، يىگىرمە - ئوتتۇز يىللىق ھۆددە ئالسىلا ! موسىنى ئەللىك كوي ئەمەس ، يۈز كويدىن بەرسىمۇ ئېلىۋەرسىلە !... «نىسى قىلىمەن» دېسە ھەرگىز ئۇنىمىسىلا !... «پۇلنى نەدىن تاپىمەن» دەپ غەم قىلىۋاتامىلا ؟ پۇل مەندە بار . مېنىڭ پۇلۇم ـــ ھەر قايسىڭلارنىڭ پۇلى... تۆلەندى ئاخۇننىڭ قولىغا جىمى پۇلنى نەق تۇتقۇزۇپ ، گۇڭشېنىڭ ، ناھىيىنىڭ چۆچەك تامغىسىنى باستۇرۇپ ، قاتۇرۇپ بىر ھۆججەت ئېلىپ بوينىنى بىر باغلىۋالايلىچۇ ، ئون - يىگىرمە يىلغىچە «ماۋۇ باغ مېنىڭ» دەپ باغنىڭ بوسۇغىسىغا كېلەلىسە مانا مەن !...

نېمانچە يوغان گەپ بۇ ! ؟ تېخى تۇنۇگۈن ئۆزى ئات - ئېشەكنىڭ ئورنىدا ھارۋا سۆرەپ ، خوتۇن - بالىلىرىنى تىلەمچىلىككە سېلىپ يۈرگەن ئادەم...

توختاڭ ، ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن ، كىچىككىنە سەۋر قىلىڭ ! كەمىنىڭىزمۇ بۇنىڭدىن ئالتە يىل بۇرۇنقى مەنزىلنى بىر ئايلىنىپ كېلىۋالسۇن . گۈلزار قالدۇرۇپ كەتكەن ھېلىقى 500 يۇەن تاشمەتخان ئۇستامنى پۈتۈن كېچە ئۇخلاتمىدى . ئەتىسىمۇ ئورنىدىن قوپماي خىيال سۈرۈپ كۈننى كەچ قىلدى . خوتۇنى : «مىجەزلىرى يوقمۇ ؟» دەپ سورىغاندى ، «ياق ، ئۆزۈمچە ياتقۇم كېلىپ قالدى» دەپ كۈلۈپ قويدى . «توغرا دەپسەن ، گۈلدەك ھۈنىرىم تۇرۇپ ، نېمە دەپ ھارۋا سۆرەپ جېنىمنى قىينايمەن ؟ ! كونىراق بولسىمۇ ئەرزانراق كېيىم تىكىش ماشىنىسى

ننسىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ ، ئاشقان پۇلنى رەخت بېلىتى ، رەخت سېتىۋېلىشقا دەسمايە قىلىپ ئۇنى - بۇنى تىكىپ ، ئەمـ رىددىن بىلەن نەسرىددىننى قاراڭغۇ بازاردا ساتقۇزسام ، كۇنلۇ- كى بىر - ئىككى ئادەمنىڭ ئاشلىق نورمىسى كەلگۈدەك پۇلغا ئىشلىمەمدىمەن ! ؟ بىرەر يىل سەل ئۆزۈمنى ئوڭلىۋېلىپ ، ما- شىننى ئىككى - ئۈچ قىلىپ ، تاڭنۇر بىلەن ئەمرىددىننى يېنىمغا ئولتارغۇزۇۋالسام··· »

ئىش مۇشۇنداق بولدى . بىراق ، ئۇنىڭ قېشىدا تاڭنۇر ئەمەس ، نەسرىددىن ئولتۇردى . چۈنكى ، يۇمغاقسۇتنىڭ ئۇرۇ- قىچىلىك تۇغقانچىلىقى بار ئۇستا كاسىپ ، دۆكا جۇۋىچى مەتنە- ياز هاجىم «تۈلكە» تاڭنۇرنى كېلىنلىككە سوراپ ئەلچى قوي- دى . تاڭنۇرمۇ «پىشىپ ساپىقىدىن ئايرىلغۇدەك بولۇپ قالغان» ئىدى . بولغۇسى كۈيئوغۇل پازىل هاجىم ئەخلاقلىق ، شۇدى بار يىگىت بولۇپ ، كوچا باشقارمىسىنىڭ شوپۇرى ئىدى . مۇنداقچە ئېيتساق ، ئاپتوموبىلنىڭ ئىككى چاقى هۆكۈمەتكە ئايلانسا ، ئىككىسى ئۆزىگە ئايلىناتتى . تاشمەتخان ئۇستام :

— مەتنىياز هاجىم بىزنى نامرات كۆرمىسە ، تاڭنۇر ئۆزۈ- نىڭ بالىسى··· — دېدى ئەلچىگە .

بۇ خەۋەر تەسىر كۆرسەتتىمۇ ياكى بۇ هويلىغا مەڭگۈلۈك خوجايىن بولۇشقا كۆزى يەتمىدىمۇ ، ئىككى يىلدىن بېرى شەھەر- لىك ئۆي - مۈلۈك باشقۇرۇش بۆلۈمىگە تولا قاتراپ كەشىنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتكەن ئابلەتجان ئەپەندىم بىر يەكشەنبە كۈنى تۇيۇقسىزلا كۈدە - كۆرپىسىنى قول هارۋىلىرىغا بېسىپ ئۆينى بىكارلاپ قويدى . قايتىدىغان چاغدا ، تاشمەتخان ئۇستامغا بىر- مۇنچە ئۆزرىخاهلىق ئېيتتى···

ئامەت ئادەمگە ئالدىنى قىلاي دېسە ، ئۇنىڭ قولى تەككەن تاشمۇ گۆھەرگە ئايلىنىدىغان ئوخشايدۇ . تويدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەي ، پازىل هاجىم هېلى پەيچۇسوغا ، هېلى ئاشلىق ئىدارە-

سىگە پالاقلاپ چېپىپ يۈرۈپ (بەزى ئاژناپلارنىڭ نەپسىگە بىر-مۇنچە نەرسە تىققاندۇ بەلكىم؟ !...) ئۇلارغا مەڭگۈلۈك نوپۇس - نورما ھەل قىلىپ بەردى . مەتنىياز ھاجىم «تۈلكە» قارىماققا كوچا باشقارمىسىنىڭ جۇڭچىلىق كارخانىسىدا ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئىشلەڭاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە ، تېرە - ئۇچەي قاراڭغۇ بازارچىلىقى بىلەن شۇغۇللىناتتى . جۇڭا سودىسىنىمۇ قولدىن بەرمەيتتى . ئاغزى چىڭ ، ئىشەنچلىك كەسىپداشلىرىغا ئاز - ئازدىن ئاشلانغان تېرە ، تاشلىق رەخت بېرىپ جۇڭا تىككۇ-زەتتى - دە ، ئەپلىك پەيتنى تاللاپ پازىل ھاجىمنىڭ ئاپتوموبىلىدىكى يۈكنىڭ ئاستىغا بېسىپ ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى قاراڭغۇ بازارچى چۆپقەتلىرىگە ئەڭەتىپ بېرەتتى ياكى تۇغقان يوقلاش نامى بىلەن كارخانىدىن رۇخسەت سوراپ ، جۇڭدىنىڭ بازىرى ئەڭ ئىتتىك جايلارغا ئاپىرىپ پۇلغا تېگىشىپ كېلەتتى . تاشمەتخان ئۇستام بىلەن قۇدىلاشقاندىن كېيىن ، «قولۇڭ ياغ بولسا ، دوستۇڭغا سۇڭا» دېگەن ئەقىدىنى ئۆزىگە ئۆزى مۇرلۇك يار قىلغان ئادەم جۇڭا تاشلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاشمەتخان ئۇستامغا تىكىشكە بېرىدىغان بولدى . سىمكارنىمۇ چەندىن ئاشۇرۇپ بېرەتتى . بۇنىڭغا يارىشا ، تاشمەتخان ئۇستاممۇ كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ماشىنا تېپىپ ، ئۇنىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى ڭاقتى - قارارىدا پۈتكۈزۈپ قولىغا تەگكۈزەتتى . قورسىقىدىكى جىمى ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ ، جۇڭنىڭ كۆركەم - سۈپەتلىك بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلاتتى .

ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى «يەر ئاستى كارخانا»نىڭ مەخپىي بىرلىشىشى ئىدى !

ئاچقا ئاش - نان ؛ توققا پەرداز زۆرۈر .

— ئوقۇ ! — دېگەنىدى ئۇ ، دىلنۇرغا ، — ئاچاڭدەك دوختۇر بولالمىساڭ ، خانىم بولىسەن ! بىزدىن كېيىن قالغاندا ، ئەرنىڭ قولىغا تەلمۈرۈپ سارغايمايسەن !...

بۇ گەپ دىلنۇر رەسمىي «شەھەر نوپۇسى» بولۇپ ئەتىسى دېيىلگەنىدى . ئەينى چاغدا ، «قارا نوپۇس» لارنىڭ ئاشلىق نورمىسى بولمىغاندەك ، شەھەردىكى مەكتەپلەردە ئوقۇش ھوقۇق-مۇ يوق ئىدى . ئۇ بىر تەرەپتىن يۇقىرى سىنىپلارنىڭ دەرسلىك-لىرىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنسە ، يەنە بىر تەرەپتىن دادىسىنىڭ پەتلە تولاش ، تۇگمە قاداش... تەك قول ئىشلىرىغا ياردەملە-شىش ، ئانىسىنىڭ ئۇششاق - چۇششەك ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىش بىلەن بىر يىلنى ئۆتكۈزگەن ؛ بىرەر قېتىممۇ «قاراڭغۇ بازار»غا دەسسەپ باقمىغانىدى .

— قولۇم سەل ئۇزۇنراق بولسا ، سىلەرنىمۇ ئوقۇتۇپ ئالىم قىلىۋالسام مۇرادىمغا يېتەتتىم ، — دېگەنىدى شۇ كۈنى ئۇچ ئوغلىنى ئالدىدا يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇپ ، — ئاڭلاڭلار تېخى يوق ، ئاچاڭلار سەھرايىقىيامەتتە ئۆز كۈنى — ئۆز ئەھۋا-لى بىلەن... تاڭنۇرمۇ خەققە بالا بولۇپ كەتتى . ئۇنىڭدىن بىر نەرسە تەمە قىلغىلى بولمايدۇ... ھەممىڭلارنىڭ گېلى ، كىيىمى بارغانسېرى يوغىناۋاتىدۇ . ئۆزۈم يالغۇز ماشىنا تېپىپ ، سىلەر-نى ئاغزىڭلار ئاشقا تەگكۈدەك قىلىپ بولغۇچە ، يائاللا ، يا نېسىپ ... گۇڭسەندالڭ كەلمەس چاغدا ھۆكۈمەتنىڭ ئوقۇپ ئالىم بولۇپ كەتكەن ئادەم بىلەنمۇ كارى يوق ئىدى . ماۋزەيدۇڭ ئاتىمىز تەختكە چىقىپلا : «ھەممە ئادەمنى ئۆزۈم بېقىپ ، ئۆزۈم ئوقۇتۇپ ، باي - كەمبەغەلنى تەڭ قىلىمەن» دەپ مۇرادىغا يېتەلمەي ئۆلۈپ تۇگىدى . خاگوپېڭ[1] ئاتىمىز : «ئىشچىنىڭ با-لىسى ئىشچى ، دېھقانىنىڭ بالىسى دېھقان بولسۇن...» دەپتى-مىش . بۇنىڭدىن كېيىن بىزدەك ھۈنەرۋەن كاسىپلارنىڭ بالىلە-رى ئوقۇپ ئالىم بولۇپ كەتسىمۇ ، ھۆكۈمەت ئىگە بولمايدىغان ئوخشايدۇ... «بۇنىڭدىن كېيىن قورسىقىمىز توق ، ئۇچىمىز

---

① خاگوپېڭ — «خۇاگوفېڭ»نىڭ بۈزۈپ تەلەپپۇز قىلىنىشى .

پۇتۇن بولسۇن» دېسەڭلار ، «ئوقۇش - پوقۇش» دېگەننى خىيا-
لىڭلىغا كەلتۈرمەي ، قېشىمدا مەھكەم ئولتۇرۇپ ھۇنەرنى دەس-
تىڭلىگە ئېلىڭلار... جىمى جاھاننى قەھەتچىلىك قاپلاپ كەتسە-
مۇ ، ھۇنەرۋەن ئاچ قالمايدۇ ! بىلدىڭلىمۇ ؟

— بىلدۇق...

شۇنداق قىلىشتى . ئاتا - بالا تۆت جان ئادەم كېچە -
كۈندۈز زېرىكمەي كىلدىرلىتىپ ماشىنا تېپىۋەرگەچ ، «پۇل»
دېگەن بۇ سىرلىق نەرسە ئۇلارنىڭ چۆنتىكىگە شىرىقلاپ كىرد-
ۈەردى ، كىرگەنسېرى ئاۋۇدى - كۆپەيدى . پۇلى كۆپەيسە ،
ئادەمنىڭ يولى كەڭ ، تىلى ئۇزۇن ، يۈزى چوڭ ، ھەممە ئىشى
ئوڭ بولىدىكەن . تاشمەتخان ئۇستام ئەمرىددىن بىلەن نەسرىد-
دىننى كەينى - كەينىدىن ئۆيلىۋالدى . كېلىنلىرى بىر - بىرد-
ىدىن چىرايلىق ، بىر - بىرىدىن ئىشچان ، ھەربىرى بىرىدىن
شاگىرتنى يانداپ ، ئەرلىرى بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ ماشىنا تېپىدۇ ،
ئەرلىرى بىلەن تەڭ پۇل تاپىدۇ . قۇدىلىرى بىر - بىرىدىن ئوبدان ،
بىر - بىرىدىن يۈزلۈك ، پۇللۇق كاسىپ — ماشىنىچى...

ئىككى يىل بولدى ، ھۆكۈمەت : «ھالال ئىشلەپ پۇل تې-
پىپ ، ئۆز جېنىڭنى ئۆزۈڭ باق...» دەپ ، پۇقراغا ئالىقىنىنى
كەڭ بىر ئېچىۋېتىپتى ، مەتنىياز ھاجىم بازىرى ئۆلگەن جۇۋد-
چىلىقنى تاشلاپ ، خۇرۇم پەلتۇ ، خۇرۇم پالشوپكا سودىسى
بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى . كاساپەتنىڭ بازىرى شۇنداق ئىت-
تىككى ، تاشمەتخان ئۇستاملار بۇيرۇتمىنى ئۇلگۇرتۇپ بولالماي
بىر قولى ئون... سىمكىرىنىڭ ئوبدانلىقىنى دېمەيسەن تېخى :
بىر پەلتۇ پۇتسە يەتمىش يۇەن ، بىر پالشوپكا پۇتسە ئەللىك يۇەن
«شۇر - شۇر» ئېقىۋېرىدىغان گەپ ! بىر پەلتۇ ناھايىتى كەلسە
ئىككى كۈندە پۇتىدۇ . كاسىپ بىر كۈندە يوغان بىر كادىرنىڭ
بىر ئايلىق مائاشىغا ئىشلىسە بولمىدىمۇ !؟

ئۆي تار كەلگەنىدى . بۇلتۇر ئۆگزىگە يوغان بىر مەنزەر

«قوندۇرۇپ»لا ، زاۋۇتتىن يېڭىلا چىققان پېچەت كىيىم تىكىش ماشىنىسىدىن ئون بەشنى (ئىككىسى ئاپتوماتىك) بىراقلا توپ باھادا سېتىۋېلىپ ، ئىلگىرىكى ئالتە ماشىنىغا قوشۇپ قاتار تىزىۋەتتى ـ دە ، ئۆزى ياش ، ھۇنەرگە پىشقان ئون بەش نىمكار ياللاپ ، ماشىنىلارنى تۇتقۇزدى . ئىش ھەققىنى پۇتكۇزگەن ئىـ شىغا قاراپ بېرىدۇ . ئۇلارنى ئىش ـ پۇل ئۆزى ھەيدەپ تۇرـ غاچ ، تاشمەتخان ئۇستام : «كېيىن كەلدىڭ ، بالدۇر كەتتىڭ···» دەپ ئاغزىنى ئۇپرىتىپ يۇرمەيدۇ . ھەممىسى بىلەن «ئۇستام ـ ئۇسـ تام» دېيىشىپ ، مېھمان كىشىدەك چىرايلىق ئۆتۈشىدۇ . تېخى ئۆزىنىڭ ، نىمكارلارنىڭ قوشۇلۇپ يىگىرمىدەك شاگىرتمۇ ئۇـ نىڭ قولىدىن «نان يەيدۇ»··· قولىدىن چىققان پالشوپكا ، پەلتۇـ لارنىڭ بېيجىڭ ، شاڭخەيلەردىكى داڭلىق كىيىم ـ كېچەك ماـ گىزىنلىرىنى ئاۋات قىلىپ ، سۇ ئىچسە گېلىدىن كۆرۈنگۈدەك چىرايلىق شوجا[1] خانلار بىلەن پۇل كېچىپ يۇرۇدىغان شويا[2] غوجاملارنىڭ ھۆسنىگە قوشىدىغان ؛ «ماڭا ـ ماڭا» دەپ تالىشىپ سېتىۋالىدىغان ئەتىۋارلىق مالغا ئايلىنىپ كېتىۋاتقىنى يادىغا يېتىپ قالسىغۇ بولدى ، نەچچە كۈنگىچە ئۇيقۇسىنى ھارام قىلىپ ، يېڭى پاسون ـ يېڭى نۇسخا يارىتىش ئۇستىدە باش قاتۇرىدۇ···

كاشال يېرى ، خوتۇن ـ بالىلىرى پات ـ پات شەھەرنىڭ ئاۋات يېرىدىن پۇزۇر بىر دۇكان ئىجارىگە ئېلىشنىڭ جېدىلىنى قىلىپ قويۇشىدۇ . ئېنىقكى ، خوتۇنى كېچە ـ كۈندۈز «پۇل ـ پۇل» دەپ ئايلىنىدىغان ماشىنىلارنىڭ ئاۋازىدىن بىزار . ئۇغۇللىرى بىلەن كېلىنلىرى بولسا ، ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇنداق كاتتا دۇكانىنىڭ خوجايىنلىرى ئىكەنلىكىنى جاراستانغا كۆز ـ كۆز قىلىپ ، «دوست ـ دۇشمەنلىرىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتـ

---

① شوجا — خەنزۇچە «شياۆجيې (خانقىز ، خانچاق)»نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى .
② شويا — خەنزۇچە «شاۆيې (بايۆەچچە ، غوجام)»نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى .

مەكچى !... »

ـــ قۇرۇق سۆلەت ـ جانغا ئاپەت ، ـــ دەيدۇ تاشمەتخان ئۇستام خوتۇننىنى قايىل قىلىش ئۈچۈن ، ـــ سىلە بىلەن مەن تۇنۇگۈن تۇغۇلغان گۆدەك بالا ئەمەسقۇ ؟ ! ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن كىنو ـ تىياتىرخانا ، مۇنچا... سالدۇرۇپ ، قەشقەردە «سەن ئەمەس ، مەن» بولۇپ تاراقلاپ يۈرۈشكەن ھۈسەنجان ھاجىم① . روزاخۇن بانكا ، كۈچا مامۇتخان②دەك كاتتا بايلار نېمە كۈن كۆردى ؟ «تۆردە ئولتۇرغان نوچى ئەمەس ، زەللە ئالغان نوچى» دەپتىكەن... بىزنى بىركىم «يوغان دۇكان ئاچمىدىك» دەپ قىستاپ ئىسكەنجىگە ئالمىغاندىكىن ، مۇشۇنداق بۇلۇڭغا چۆكۈپ ، پۇلنى سۈزۈپ ـ سۈزۈۋالساق ، جاھانىنىك چېكى توختىغاندا ئۇ چەت ـ بۇ چەت دۇكان ئاچامدۇق ، زاۋۇت قۇرامدۇق ، نېمە قىلساق قىلمامدۇق !... سىلىمۇ بىلىسىلە ، دېگىك شۇاپىك دېگەن ماۋ زەيدۇك ئاتىمىز بىر مىليارد ئادەمنى كەينىگە سېلىپ : «يوقىتايلى» دەپ ئون يىل توۋلىتىپمۇ يوقىتالمىغان ئادەم . بۇگۈن... ھەممە ئادەمنى «پۇل تاپ ، باي بول» دەۋاتىدۇ . ئەتە تۇرۇپ ئۆگۈنلۈككە ھەممە ئادەم ساندۇقىدا بارىنى ئوتتۇرىغا ئاچىقىپ : «مانا مەن مانچىلىك باي بولدۇم» دېگۈدەك بولغان چاغدا ، «كاپىتالىزمنىك قۇيرۇقىنى كېسىش» دەمدۇ ، «باي كەمبەغەلنى تەك قىلىش» دەمدۇ ، ئىشقىلىپ بىر باھانە تېپىپ ، دۇكانلارنىك بېشىغا بىر نېمە دەپ يوغان ۋىۋىسكىنى ئېسىپلا «دۇكان ئەزاسى بولۇپ ئىشلىسەك ئايلىقىك مانچە پۇل ، ئىشلىمىسەك تېزىكتۈنى تەر !» دەپ بىر ھۈرپەيسە ، ئادەمنىك ئىككى قولى بېشىدا قالمامدۇ ؟ !... ياۋالا ، ياۋالا... ئاز تارتـ

---

① ھۈسەنجان ھاجىم — 30 ـ يىللارنىك بېشىدا «كىنو تەرەققىيات شىركىتى» قۇرۇپ ، «ياۋاغ كىنوخانىسى»نى سالدۇرغان ، قەشقەرگە كىنو مەدەنىيىتىنى تارقاتقان زات . ئازادلىققىن كېيىن شەھەرلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە زاپىخوز بولۇپ ، 70 ـ يىللاردا ئالەمدىن ئۆتكەن .

② روزاخۇن بانكا ، كۈچا مامۇتخان — 50 ـ يىللارد ، باشقىلار بىلەن شېرىكلىشىپ «1 ـ ماي تىياتىرخانىسى» ۋە «خەلق مۇنچىسى»نى ياساتقان تەرەققىيپەرۋەر بايلار .

تۇقمۇ يوقسۇزچىلىقنىڭ دەردىنى ؟ بىز كۆرگەن كۈنلەرنى خۇدا-
يىم ئىت - ئېشەككىمۇ كۆرسەتمىسۇن !...

بۇ جەھەتتە ، ئۇنى چىن يۈرىكىدىن قوللايدىغان بىردىنبىر ئادەم گۈلزار ئىدى . مانا ئەمدى ئۆزى قوپقالجىپ چىقىپ ، دادىسىنى شۇنچە چوڭ ئىشقا تەۋەككۈل قىلىشقا قىستاپتۇ . چد-
شى چىقىپ مۇشۇ كەمگىچە دادىسىدىن يارەم تەلەپ قىلىشمۇ تۇنجى قېتىم... ئۇ دېگەن كادىر ، سىياسەتكىمۇ يېقىن... دادىسى ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش قىلىپ قاچان زىيان تارتقان ؟ ! ھازىرقى بولۇۋاتقان «كەل - كەلچىلىك» مۇ ئۇنىڭ ھېلىقى بەشيۈز كويىنىڭ قورى... دادىسى بۇنى ئۆلسىمۇ ئېسىدىن چد-
قارمايدۇ . باللىرىغا ، باللىرىنىڭ باللىرىغا ۋەسىيەت قىلىدۇ !...
مانا مۇشۇ مەقسەت بىلەن ئۇنىڭ ئىككىلى بالىسىنى قېشىغا ئەكېلىۋالغان . ئىككىلىسى ئوقۇۋاتىدۇ . خۇدا ئۆمرىنى بەرسە ، بىرىنى دوختۇر ، بىرىنى كادىر قىلىپ بېرىدۇ... دىلنۇر بۇلتۇر تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتقا كەتتى . يەنە نەچچە يىلدىن كېيىن ئۆز نېنىنى ئۆزى تېپىپ يەيدۇ . خېۋىر ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرسىلا ئاكىلىرىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغۇزۇۋالىدۇ... مۇنداق قارىسا ، سەد-
رىددىن «سۇيدۇك پۇراپ قالغان» دەك تۇرىدۇ . كۇزگە بېرىپ بېشىنى جۇپلىۋەتسىلا بېشى ئارام تاپىدۇ... گۈلزارچۇ ؟ مانا شۇ بىچارە بالا خەقنىڭ يۈرتىدا مۇساپىر ، ئېرى خۇدايىمنىڭ ياۋاش - مۆمىن بەندىسى . مۇشۇ پۇرسەتتە تازا بىر يۆلەپ قويمىسا ، مۇنداق پۇرسەت يەنە كەلمەيدۇ... ئىككى تەرەپ ھۆججەتلىشىپ ، ھۆكۈمەت تامغا باسىدىغان ئىشتىمۇ كەينىگە قارامدىغان ! ؟ كد-
چىك - دە ، بالىلار كىچىك ! تۆلەندى ئاخۇن گېپىدىن يېنىۋالد-
ىدىغان يېرى كەلسە : «ما ھۆججەتنى ئوقۇدا يازغانمۇ ، چۈشۈڭد-
ىدىمۇ ؟ » دەپ كۆزىگە تىقىپ ، بويىندىن سۆرەپ ناھىيىگە ، ناھد-
يىدە گېپى ئاقمىسا ۋىلايەتكە ئاپىرىدىغان زەنجىر ئىكەنلىكىنى بىلىشمەيدۇ - دە !...

تاشمەتخان ئۇستام ئۇيان ئاپىرىپ ، بۇيان ئەكېلىپ ، ئۇنى دەپ ، بۇنى دەپ سوپۇر ئاخۇننى قايىل قىلدى . ئاخىردا :

— مەن ئاتا ، سىلە بالا بولغاندىن بۇيان سىلىگە ئەڭ قاتتىق تاپىلىغان ئىشىم مۇشۇ . تۆلەندى ئاخۇننىڭ ئاغزىدىن «باغنى بېرىمەن» ياكى «بەرمەيمەن» دېگەن گەپنى ئالماي تۇرۇپ ئالدىمغا كەلمىسىلە ! ماقۇلمۇ ؟

— ماقۇل .

— كېيىن بىلىپ قالىلا ، قانچە ئۇزاق مۇددەتلىك ھۆددە ئالسىلا شۇنچە ياخشى . ئۇقتۇمۇ ؟

— ئۇقتۇم .

— ئامىن ، خۇدايىم ئىشلىرىغا خەير ـ بەرىكەت ئاتا قىلسۇن ! ئاللاھۇ ئەكبەر...

* * *

سوپۇر ئاخۇن ھەجىيىپ كىرىپ كەلگەندە ، گۈلزار ئىخلاسجانىنى بۆشۈكتىن يېشۋاتاتتى .

— قانداق ، دادام ئۇنىدىمۇ ؟ — دېدى ئۇنى كۈتۈۋېرىپ تاقىتى تاق بولغان گۈلزار كۆزلىرىنى غەلىتە ئويناتتىپ .

— ئۇنىمامتىكى... — سوپۇر ئاخۇن ئىشكنى يېپىپ ، ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى ، — يامانلىقىنى... ئادەمنى چېقىشتۇرۇپ ...

سوپۇر ئاخۇن قولىدىكى خەتنى گۈلزارنىڭ ياقىسىدىن ئىچىكىرىگە تىقماقچى بولغانىدى . گۈلزار چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى قاچۇرغاچ ، خەتنى تارتىۋالدى . ئاندىن :

— سىلىدەك ياۋاشقا مەندەك يامانىنى خۇدايىم بىلىپ جۈپلەپتىكەن . چىدىسىلا تازا ! — دەپ ئىتتەردى . بىر قولىدا بۆشۈك تۇتۇقلۇق ئىدى .

بۇ ئۆي بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن مەخسۇس ئۇلار ئۈچۈن سەرەمجانلاشتۇرۇپ قويۇلغانىدى . مەيلى گۈلزار يالغۇز كەلسۇن ياكى ئەر ـ خوتۇن بىللە كەلسۇن ، قايتىپ كەتكۈچە مۇشۇ ئۆيدە يېتىپ ـ قوپاتتى (ئەلۋەتتە ، ئىززەتگۈلنى يېنىغا ئېلىپ . سۇ-پۇرگە ئۇلار بىلەن يانقىلى ئۇنمايتتى) . قۇلۇپنىڭ ئۈچ دانە ئاچقۇچى بولۇپ ، ئىككىسى ئۇلاردا ، بىرى روزىخاندا تۇراتتى . ئۇلار خوشلىشىپ دەرۋازىدىن چىقىشىغىلا روزىخان قۇلۇپنى بىر بېسىۋەتسە ، ئۇلار يەنە بىر قېتىم كەلگۈچە ھېچكىمنى بۇ ئۆيگە دەسسەتمەيتتى . گۈلزار ئازغىنا كەم قىرىق كۈندىن بېرى مۇشۇ ئۆيدە . سوپۇر ئاخۇنمۇ سەككىز — ئون قېتىم كېلىپ قونۇپ كەتتى . ھەر كەلگىنىدە ، قىلمايدىغان شوخلۇقلىرى قالمايدۇ . تېخى بەزىدە قۇمسارايدىكىدىنمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ . ئەمما ، قېينىاتا ـ قېينىنىسى ئالدىدا «موللام مۇشۇك» . قېينىنىسى ـ قېينىسى-ڭىللىرى ئۇنىڭغا گۈلزاردىن بەكرەك ئامراق . ئۇمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايدۇ...

سوپۇر ئاخۇن بىرەەم گۈلزارنىڭ «چىشىغا تېگىۋالغاندىن كېيىن» ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈندى ـ دە ، ئىخلاسجاننى قولىغا ئېلىپ ئەركىلەتكەچ ، قېينىاتىسى بىلەن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان گەپلەرنىڭ ئۇۋۇقىنى چۈشۈرۈپ قويماي دەپ بەردى . ھاياجانلىنىپ كەتكەن گۈلزار ئۆزىنى تۇتالماي ، ئانچە ـ مۇنچە «چېقىپ» مۇ تۇردى . ئاخىردا سوپۇر ئاخۇن ئۇنى «ئۇھ» دېگۈدەك ھالى قالمىغۇچە ئېزىپ سۆيۈپ تۇرۇپ :

— بىر كېچە قاشلىرىدا يېتىۋالارمەن دەپ ئاران كەلسەم ، دادام ئادەمنى ھەيدەپ... — دەپ شوخلۇق قىلغانىدى . گۈل-زار :

— ئاۋۋال دادام بۇيرۇغان ئىشنى بىر پۈتكۈزۈپ كەلسە-لە ! قېشىمدا تولا يانقۇزۇپ «ھۆ» دېگۈدەك قىلمۇەتمىسەم !... — دەپلا مەيدىسى بىلەن ئىتتەردى...

* * *

— نېمە !... شوپۇر بولماي ، نېمە ئىش قىلاي دەيسەن ؟
— دادامنى دوراپ باغۋەنلىك قىلىپ باقاي دەيمەن...
— چاقچاق قىلىۋاتامسەن ، راستمۇ ؟
— راست .
— تېخى تۇنۇگۈن خۇشاللىقىدا ئاغزىڭ قۇلىقىڭغا يەتكۈدەك بولۇپ كېتىۋاتاتتىڭ . بۈگۈن قەشقەرگە بىر بېرىپ كېلىپلا... تېگى تاش كۆچلۈك كەلدىمۇ نېمە ! ؟
— بىر ئۆي دېگەندە ، بەزى تۆپى تاش كۆچلۈك كەلسە ، بەزى تېگى تاش كۆچلۈك كېلىپ قالىدىكەن...
— مائاداشنى... يېقىنىڭىزى خېلى تىلىڭ چىقىپ قېلىۋاتىدۇ جۇمۇ ، سېنىڭ ! تازا قىزىق گەپ بولدىغۇ بۇ !... نەچچە «هام»نىڭ ئاغزىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ بەرگەن ناننى «يەيمەن» دەپ ... زادى نېمىشقا شوپۇر بولغۇڭ كەلمەي قالغىنىڭنى سەۋەبىنى بىر دېگىنە !
— بايا دېدىمغۇ ! «باغۋەن بولاي» دەپ...
— سېنى باغۋەن قىلساق ، گۈڭشى باغۋىنىنى نېمە ئىشقا سالىمىز ؟
— گۈڭشېنىڭ بېغىنىڭ گېپىنى قىلمىدىم... بىزنىڭ دادۇينىڭ بېغىنى هۆددە ئېلىپ ، تەلىيىمنى بىر سىناپ باقاي دەيمەن ...
— هە ، مۇنداق دېگىن... شۇڭا يېرىم كېچىدە مېنى ئىزدەپ كەپتىكەنسەن ـ دە ؟
— هەئە .
— تۆلەندى سېكرېتار بىلەن سۆزلەشتىڭمۇ ؟
— هەئە . هازىر شۇنىڭ ئۈيىدىن كېلىشىم .

— نېمە دېيىشتىڭلار ؟
— ھۆددە بەرمەكچى بولدى .
— ئەمىسە نېمىشقا مېنى ئىزدەپ كەلدىڭ ؟
— خىزمىتىم توغرۇلۇق بىر نەرسە دەرمىكىن دەپ...
— نېمە دەيدۇ ماۋۇ ئەخمەق !... خىزمەتتىنمۇ چېكىنمەكچى بولۇۋاتامسەن ؟
— ياق . بىر ھۆججەت بارمىشقۇ ؟...
— گۈلزار خانىم شۇنداق دەمدۇ ؟
— ھەئە .
— بۇ گۈلزار خانىم - زە... ماڭا قارا ئۈكام ، باغ دېگەن بۇگۈن ھۆددە ئېلىپ ، ئەتە دادۇيگە تاشلاپ بەرسە بولىدىغان نەرسە ئەمەس... ھۆددە بېرىش ۋاقتىمۇ ئۇزاق... دىتىڭدىكىدەك بىر نەرسە چىقماي قالسا ، قەرز ئۈستىگە قەرزگە بوغۇلۇپ ، پۇشايمان يەپ قالارسەنمىكىن ؟...
— مەيلى . پۇشايمان قىلمايمەن .
— شوپۇر بولغۇڭ كەلمىسە ، باشقا بىر ئىش تېپىپ بېرىشكە مەن كېپىللىك قىلاي . گېپىمگە كىرىپ نىيىتىڭدىن يانساڭ ئوبدان بولارمىكىن ؟...
— نېمە بولسا بولسۇن ، بۇدا تەلىيىمنى سىناپ بېقىشىمغا بىر رۇخسەت قىلسىلا !... يىگىرمە يىل ھارۋا ھەيدەپ ، كۆرمىگەن كۈنۈم قالماپتۇ . بالام ئۈچ بولغاندا ، مەنمۇ بىر دادام قويغان كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلغاچ ، ئۆيۈمگە يېقىنراق تۇرۇددىغان بولاي...
— گۈلزار خانىم شۇنداق دەمدۇ ؟
— ھەئە .
— مۇنداق دېگىن... دېھقانلارغا نېسى ھۆددە بەرگەن بىلەن سەندەكلەردىن نەقپۇل ئالىدىغان پرىنسىپ بار . بۇنى ئويلاشتىڭلارمۇ ؟

— هەئە .
— نەچچە يىللىق ھۆددە ئالغۇڭ بار ؟
— نەچچە يىللىق بەرسە ، شۇنچە يىللىق...
— ھە !... شۇنچە جىق پۇلۇڭ بارمۇ ؟
— بېرىدىغان ئايلىقلىرى ئاران ئەللىك كوي تۇرسا ، مەندە پۇل نېمىش قىلسۇن !؟ قېينىناتام قەرز بېرىدىغان بولدى...
— ئەسلى مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە ، بۇ !... تاشمەتخان ئۈستام سېنى تازا بىر يۆلەپ قويايي دەپتۇ ـ دە !...
— .....
— ئادەممۇ بولار ، ئۇنىڭدەك ئەقىللىق ، تەدبىرلىك بولماس... قېينىناتاڭ يۆلەنچۈك بولغان بولسا ، ھۆددە ئالساڭ ئال... كاللا ئىشلىتىپ ، كۈچۈڭنى ئايمايدىغانلا بولساڭ ، ئۇچ يىلغا قالماي دەسمايەڭنى تۆلىۋالسەن... بايانتىن سېنى «نېمە دەيدىكىن» دەپ گەپكە سېلىپ باقتىم . ئەمدى ئوغۇل بالا بولۇپسەن !... ئەللىك مو باغقا بىر يىلدا ئىككى يېرىم مىڭ كوي دېگەن قانچىلىك پۇل ئۇ !... ئەخمەقلەر ، شۇنىمۇ بىلىشمەيدۇ !... ئەگەر خاتالىشىپ قېلىشتىن قورقمايدىغان بولسام ، ئۆزۈملا يىگىرمە يىللىق ھۆددە ئالاتتىم دېگىنە !... راستلا ھۆددە ئالىدىغان بولساڭ ، ئۆرۈك پىشقۇچە توختاملىشىپ ، پۇلىنى تاپشۇرۇۋەت... ئۇ باغقا بۇغداي تېرىغانغۇ دەيمەن ؟
— ھەئە .
— بۇغداينى دادۇي ئورۇپ بولۇشىغلا ئورنىغا قوناق تېرىۋەتسەڭ ، بەش ـ ئالتە مىڭ جىڭ قوناقتا ئىگە بولۇپ قالىسەن...
— ماقۇل .
— خىزمەتچىڭنىڭ ئىشىنى تو جۇرېن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن بىر نېمە دەيلى . ماقۇلمۇ ؟
— ماقۇل .

ـــ ئەمسە ئەتىلا مىدىرلا !

ـــ تۆلەندى سېكرېتار قېيىناتامدىن ئالالمىغان ئۆچىنى مەندىن ئېلىپ ، ئۇزاق يىللىق ھۆددە بەرگىلى ئۇنىمىسا قانداق قىلىمەن ؟

ـــ ئۇنداق قىلمايدۇ . خاتىرجەم بول . ھازىر ئۇنىڭ ئەكىچوك غېمى مۇشۇ باغنى بىر كىمگە ھۆددە بېرىۋېتىش . ئەزالار نېسى بەرسىمۇ ئالغىلى ئۇنمايۋاتسا ، نەق پۇل تۆلەيدىغان ئادەمنى كۆرسە ، دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتار !... تاشمەتخان ئۇستامغا دەپقوي ، تۆلەندى ئاخۇن ئۇنچە ئەسكى ئادەم ئەمەس . بىر چاغدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ كاساپىتى . كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتسۇن !...

ـــ ماقۇل .

سوپۇر ئاخۇن قەشقەردىن كېلىپلا ، تۆلەندى «داجەي»نى تېپىپ مۇددىئاسىنى ئېيتقانىدى . «راستما ؟ ـــ دېدى ئۇ كۇلۇپ ، ـــ تازا ئەقلىگە كەپسەن... تاشمەتخان ئۆگەتكەندۇ ھەقىچان ؟ گۈلزار خانىم ئۆگەتتىمۇ ـ يا ؟ ـــ سوپۇر ئاخۇننىڭ يۈرىكى ‹جىغغىدە› قىلىپ ، چىرايى ئۆڭدى . گەپ قىلماي يەرگە قارىۋالدى ، ـــ داداڭ قويغان كۆچەتكە ئىگىدارچىلىق قىلساڭ ، ئاسان رونىق تاپسەن... ئەمما ، دەپ قويماي ، سەن گۈڭشېنىڭ مائاشلىق ئادىمى . ئاۋۋال پۇلۇڭنى تەييارلاپ ، ئاندىن قېشىمغا كەل . قانداق دېدىم ؟» سوپۇر ئاخۇن : «پۇلۇم تەييار» دېمەكچى بولدى ـ يۇ ، دېمىدى . چۈنكى ، تۆلەندى «داجەي» تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئېتىنى تىلغا ئالغاندا ، سوپۇر ئاخۇنغا ئۇنىڭ كۆزلىرىدە غەلىتە سوغۇق نۇر چاقنىغاندەك تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ : «ئاۋۋال پۇلۇڭنى تەييارلاپ ، ئاندىن قېشىمغا كەل... » دېگەن گېپى سوپۇر ئاخۇننىڭ تىلىنى باغلىۋەتتى . شۇڭا «ماقۇل» دەپ قويۇپلا ئۇدۇل گۈڭشېگە ـــ ئىسمائىل موللاقنىڭ ئۆيىگە چاپتى . سوپۇر ئاخۇننى ھارۋىكەش

قىلىپ بېشىنى ئەڭ دەسلەپ سىلىغانمۇ ، ۋەزىپىسى ئەسلىگە كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، ئۇنى شتاتلىق ئىشچى قىلىپ قويغانمۇ يەنىلا مۇشۇ ئادەم ئىدى . سوپۇر ئاخۇن توختى تۇردىن سەل ئەيمىنىپ ، كۆڭلىگە كەلگەننى ئۇدۇللا دېيەلمىگىنى بىلەن ئۇ-نىڭ ئالدىدا ئۆزىنى دادىسىنىڭ ئالدىدا تۇرغاندەك ئەركىن - ئازادە تۇتۇپ ، نېمە دېگۈسى كەلسە تارتىنماي دەۋېرەتتى . شۇڭا ئۇنى ئىزدەپ كەلدى . دەيدىغىنىنى دەپ ، ئۆزىگە لازىملىق جاۋابقىمۇ ئېرىشتى . ئەمدى ئۆيىگە بېرىپ خاتىرجەم ئۇخلىسا بولىۋېرىدۇ...

* * *

ئۆرۈكلەرنىڭ ئالدى ئېسىلگەندە ، ھەممە رەسمىيەتلەر تو-لۇق ئۆتۈلۈپ ، باغ سوپۇر ئاخۇننىڭ ئىلكىگە ئۆتتى . قوناقنى ئادەم يالاپ تېرىتىپ بولۇپ ، ئۆرۈك ساتقان پۇلنى ساناپ كۆ-رۈۋىدى ، بەش مىڭ يۈەندىن جىقراق چىقتى . ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن خۇشاللىقتىن كېچىچە تۇزۇك ئۇخلىيالمىدى . را-تىنى ئېيتقاندا ، ئۇخلىغۇسى كەلمىدى . ئەللىك كۈندىن بېرى بىر - بىرىنى قاتتىق سېغىنىشقانىدى . ئىرمىشىپ - چىرمى-شىپ ، مۇڭدىشىپ قېنىشمىدى . ئۆزى تۆرەلگەن ئۆيىدە ئۆتۈۋاتـ-قان تۇنجى كېچە يېڭى مېھمان ـــ ئىخلاسجاننى مەست - مەلەخ قىلىۋەتكەنمۇ تاڭ ، ئاتا - ئانىسىنىڭ كۈلكىسى ، قىيا - چىيا-سىغا پىسەنتمۇ قىلمىدى !...

يىگىرمە يىل ، ئەللىك مو باغ...

ئەگەر مۇشۇ باغ «يەر ئىسلاھاتى»مەزگىلىدە ئۇلارنىڭ ئىلـ-كىدە بولۇپ قالغان بولسا ، «پومېشچىك ئۇنسۇر» قالپىقىنى كىيىپ «ئۇر - ئۇر»غا قالارمىدى ، ياكى ؟...

ئىخلاسجان ـــ يېڭى ئەۋلاد ـــ نېمە دېگەن بەختلىك - ھە ! ؟

ئۆتەك ناخشىسى

تاغمۇ تاغلاردىن ئېگىز ،
ئاغىي بۇلاقنىڭ تاغلىرى .
تۆپىسىگە قار يېغىپتۇ ،
ئاستىدا گۈل باغلىرى...

بۇ مىسرالار قاچان ؟ كىم تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان ؟ بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ باققانلارمۇ يوق . بەزى تەتقىقاتچىلار قىياس بىلەن «ناھايىتى قەدىمىي...» دېيىشتى ، خالاس . بىرق ، مېنىڭ ئاڭلاۋاتقىنىمغىلا ئاتمىش يىلدىن ئېشىپ-تۇ . ھازىرمۇ ئېيتىلىۋاتىدۇ . ناخشا خۇمار ، كۆڭلى سۇنۇق بىچارىلەر ئېيتىپلا قالماي ، سەھنىلەردە ، رادىئو - تېلېۋىزور-لاردىمۇ ئېيتىلىۋاتىدۇ . بەلكى ئەبىدىلئەبەد ئېيتىلار ؟ ! بەزى «ناخشا» لار بارىكى ، ئەڭ ئۇستا ناخشىچى داغا - داراز ، ھەيۋە-تىشەم تارتىپ ئېيتىپ ، ناخشا خۇمار ئادەمنىڭ قۇلىقىغا «قو-غۇشۇندەك ئېرىتىپ قۇيسا»مۇ ئاتمىش يىل ئەمەس ئالتە يىل ، ئالتە ئاي ، ھەتتا ئاتمىش كۈندىلا پاك - پاكىز ئۇنتۇلۇپ كېتە-دۇ . ئۇنتۇلمىغاندىمۇ ، ئۇنىڭ تىلى ، بۇنىڭ قەلبىمى ئارقىلىق ئۆزگىرىپ - ئۆزگىرىپ ، ئاخىر ، باشقىلا بىر ناخشىغا ئايلىنىپ قالىدۇ . ئاپتورنىڭ كىملىكىمۇ ھېچكىمنىڭ ئېسىدە قالمايدۇ ! ... ئەسلىسەم ، مەن تىلغا ئالغان يۇقىرىدىكى كۈپلېتنىڭ ئۇچىنچى مىسرانى ھازىر بەزىدە ئاتمىش يىلنىڭ ئالدىدىكىدىن سەللا ئۆزگىرىپ : «ئۇستىگە قارلار يېغىپتۇ» بولۇپ ئېيتىلىۋاتىپتۇ

ـ يۇ ، خا مەزمۇنى ، خا قۇرۇلمىسىغا ھېچقانداق تەسىر يەتمەيدۇ ! بىراق ، تۇرمۇش رېتىمىنىڭ ئۆزگىرىشى ناھايىتى ـ ناھايىتى تېز بولدى ، ئادەمنىڭ ئەقلىمۇ يەتمەيدۇ !... قارالڭ ، ھازىر بۇ تاغلار ئارىسىدا قاتناۋاتقىنى قانداقتۇر تۆگە ، ئېشەك كارۋىنى ياكى تۆت ئاتلىق كۆتەك ھارۋىلار ، رىزقى ـ نېسىۋە ئىزدەپ «ئالتە شەھەر»دىن «تاغ ئارقىسى»غا يول ئالغان يېتىمچى ـ مۇساپىرلارنىڭ ھارغىن ئاياغلىرى ئەمەس ، بەلكى كېچە ـ كۈندۈز ئايىغى ئۈزۈلمەس ئاپتوموبىل توپلىرى...

يەنە بىر ئاپتوموبىل ـــ بەش تونناللىق «شەرق شامىلى» ماركىلىق ئاپتوموبىل . ئاسمان كۆپكۆك ، يەر ئاپئاق ، تاغلار ئاپئاق . ئاپتوموبىللارنىڭ چاقلىرى قالدۇرغان ئىزلار ئەينەكتەك پارقىراق ، سىلىق ، تېيىلغاق . شوپۇرنىڭ كۆزلىرى ئالـ ـدىدا ـــ يولدا ، قوللىرى رولدا . ئوڭ تەرەپ چوڭقۇر جىلغا ـ ھالڭ ، سول تەرەپ بۇلۇتقا تۇتۇشۇپ كەتكەن ئېگىز تاغ . ئاپتوموبىل چاقلىرى ئاستا ، تولىمۇ ئاستا ئايلىنىپ ، تۆۋەنگە ، بارغاندىسېرى تۆۋەنگە سىرىلماقتا... ئۇستى برزېنت بىلەن يېپىلغان كوزۇپتا ئاسمانپەلەك يۇك ؛ كابىنكىدا ئۇچ كىشى ـــ شوپۇر ، ئۇنىڭ يېنىدا ئوتتۇز ياشلاردىكى ۋېجىك ، ئۇستۇېشى مەينەت ، چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ كەتكەن يىگىت . ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان ئولتۇرغىنى كەمچەت قۇلاقچا ، قاما ياقىلىق دۇراپ پەلتۇ كىيگەن ؛ قويۇق ئاق داريغان ساقال ـ بۇرۇتنى قىسقا ، ناھايىتى چىرايلىق ياساتقان ئاتمىش ياشتىكى مويسىپىت . قارىماققا شوپۇر ئۇنىڭدىن ئون ياش كىچىك ، ساقالسىز ؛ قويۇق ئۆسكەن بۇرۇتىغا پەس ماشىنا سالدۇرغان...

ـــ ئۇ ـ ھ ، ـــ دېدى مويسىپىت يەڭگىل نەپەس ئېلىپ ھەم شوپۇرغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ئاپتوموبىل ئېگىزلىكتىن تۆۋەنگە بىخەتەر چۈشۈپ يەنە يۇقىرىغا يامىشىشقا باشلىغاندا ، ـــ ماڭىزە ، قەشقەر بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىقى بىر سېرى ، مۇشۇ

جىلغىغا چۈشۈپ چىقماق بىر سېرى...

— مېنى دېسىلە قارىكا ، — شوپۇرمۇ كۈلۈمسىرىدى ، مىشەگە كەلگەندە يۈرىكىم جىغىلداپ ، ئەزايىمغا تىترەك ئولدۇشىدۇ . بولۇپمۇ قىشتا «تورمۇز تۈتماي قالارمۇ ؟» دەپ ئەنسىرەپ...

— بۇ يولنى ماڭماي دېسەك ، پۈت - قولىمىز ئەمدى بوشىدى ، تاپاۋەتمۇ كۈندىن - كۈنگە ئوبدان بولۇۋاتىدۇ... نەپسى شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىمۇ ياكى ئاللا ئىگەم ئۆزى سالغان كويمۇ ؟ پەقەت ئۆيدە تۇرالماس بولۇپ قالدىم... بۇ قېتىمغۇ قىشچە پۈت - قولۇمنى ئۇزۇن سۇنۇپ ، تازا بىر «ئۇھ» دەۋالاي دېگەن يەرگە كەلگەن . قارىسام ، بېيجىڭگە ئۆزۈم بېرىپ رەسمىيەت ئۆتەپ كەلمىسەم ، بۇ يىلمۇ ھەج سەپىرىدىن قالغۇدەكمەن... ئۆزلىرىمۇ بىلىلا ، ھازىر قەشقەردە مالدىن قول تولا بولۇپ كەتتى . مۇشۇ بىر ماشىنا مالنى تەييار قىلغۇچە ئون جېنىمنىڭ بىرى قالدى . ئىچكىرىدىن چىققان سودىگەرلەرگە سېتىپلا قۇتۇلاي دېسەم ، بىرەر يۈزمىڭ بىكارلا ئېقىپ كېتىدىكەن...

— ئوبدان ئويلاپلا ، — شوپۇر گەپكە قوشۇق سالدى ، — بىرەر يۈزمىڭ كوي تۇرماق ، بىر كويىنى كىم بىكارغا بېرىدۇ ؟ ! بىر چاغدا بىر كوي تېپىش ئۇچۇن تارتقان جاپالىرىمىزنى ئويلىمايدىغان بولسام ، مېنىڭمۇ رولدا ئولتۇرغۇم يوق...

— «ماڭغان دەريا ، ياتقان بوريا» دەپتىكەن . ئادەمنىڭ مىدىرلىغۇدەك ھالى تۇرۇپ يېتىۋالسا ، يېنى يەر تارتىپ ، كۈندىن - كۈنگە ھۇرۇنلىشىپ كېتىدۇ...

— شۇنداق ...

قارىس !...

ماتور ئايلىنىۋاتقان بولسىمۇ ، ئاپتوموبىل تۇيۇقسىز مېڭىشتىن توختىدى . ئۇستىلەپ شوپۇر قاتتىق تورمۇز قىلدى -

ده :

— كاردان ئۇزۇلۇپ كەتتى ! ئىشتتىك ماشىنىدن چۈ - شۇڭلىشسىلا ! — دەپ ۋارقىرىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچە- يىپ ، چىرايىدا قان دىدارى قالمىغانىدى . شۇنداقتىمۇ ، غەلىتە چاققانلىق بىلەن ماتورنى ئۆچۈرۈپ ئۇلگۈردى . قوللىرى رولدا ، ئاياغلىرى تورمۇزدا ئىدى . ھەمراھلىرىنىڭ ھالى ئۇنىڭكىدىن بەتتەررەك بولۇپ ، مويسىپىت :

— لائىلاھە ئىللاللاھۇ ، مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا ! — دەپ ئۇنلۇك ئىمان ئېيتقىنىچە كابىنكىدىن سۈغۇرۇلۇپ چىق- تى . ياش يىگىت ھودۇققىنىدىن ، ئەمدىلا ئايىغى چىققان بوۋاق- تەك تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئۆمىلەپ كابىنكىدىن چىقىۋېتىپ يەرگە دۇم يىقىلغىلى تاس قالدى . ھېلىمۇ ياخشى ، مويسىپىت چاققاڭ- لىق قىلىپ ئۇنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپلا يەرگە دەسسىتىۋالدى .

— ئەجەب پالاكەت بىر نېمىكەنسەن ! خۇدايىم چوڭ ساق - لىدى ، — دەپ تەنە قىلدى شوپۇر ئۇنىڭغا ، — بولە ! ئاۋۇ كۆتەكنى ئېلىپ ، ئارقا چاقنىڭ ئاستىغا قوي !...

— قايسى كۆتەكنى ؟

يىگىت تېخىچە ئېسىنى يىغالمىغانمۇ ياكى «كۆتەك»نىڭ نېمىلىكىنى بىلمەمدۇ ؟ شوپۇرغا چېكەتكىدەك تىكىلگىنىچە جا- يىدىن قىمىرلىمىدى . ئاغزى كامىرادەك ئېچىلىپ ، پېشانىسىدىن تەر ئۆرلەۋاتاتتى .

— بۇ يانغا ئۆت ! — دېدى مويسىپىت ئۇنى مۇرىسىدىن تارتىپلا كابىنكا يېنىدىن يىراقلاشتۇرۇپ ۋە بايا ئۆزى ئاياغلىرى- نى قويۇپ ئولتۇرغان ئۇزۇنلۇقى يېرىم مېتىر ، كەڭلىكى بىر غېرىچ كېلىدىغان ئىككى تال ئۇچ قىرلىق ياغاچنى ئالدى ۋە ئۆز يېشىغا خاس بولمىغان چەبدەسلىك بىلەن ئاپتوموبىلنىڭ كەينى تەرىپىگە ئۆتتى ـ دە ، ياغاچلارنى چاقلار ئاستىغا قىستۇر- دى .

— يا ، خېلى قىلغان - ئەتكىنىمىز بار ئىكەن ، — دەپ كۈلۈمسىرىدى ئورنىدىن قوپۇۋېتىپ ، كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان شوپۇرغا قاراپ ، — ئەگەر داۋاملىشىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە مۇشۇنداق بولغان بولسا قانداقمۇ قىلاتتۇق ؟ !

— قانداق قىلاتتۇق ؟ — شوپۇرمۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە سۆزلىگەچ ئىشىكنى ئېچىپ ، كابىنكىدىن چىقتى ، — پېشانىمىزگە كەلگەننى كۆرەتتۇق . «خۇدا ساقلىغان يەردە بالا يوق» دەپ ...

— شۇنداق . خۇدادىن كەلسە ، بەندە تۇپتۇز يولدا كېتىپ بېرىپمۇ ، مىقمىق يېكەندازنىڭ ئۇستىدە كۈلۈپ ئولتۇرۇپمۇ ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرىدۇ... ئۆزىنىڭ ئەجەل سائىتى بىلەن چايان چېقىپ جان تەسلىم قىلىدىغانلىقىنى بىلگەن لوقمان ھاكىم ئۇلۇغ پەرۋەردىگارى ئالەمنىڭ ئەمرىگە بويسۇنماي ، ئاتقا مىنىپ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىۋېلىپ ، نامаз ئوقۇش ئۈچۈن سەجدىگە باش قويغاندا ، جانابى ھەق سۇبھانى ۋە تائالا ئۆز قۇدرىتى كامالى بىلەن ئاتنىڭ يايلىسىغا ياماشتۇرۇپ قويغان چايانغا ئەمر قىلىپ ئۇنىڭ پېشانىسىگە نەشتەر ئۇرغۇزۇپ ، ئۆزى بېشىدىكى بەرگەن سائەتتە قەبزى روھ قىلىدىمۇ ! ؟...

مويسىپىت بىرمۇنچە ئەمرىمەرۇپ قىلغاندىن كېيىن نېمىدۇر بىرنەرسىنى ئېسىگە ئېلىشقا تىرىشىۋاتقاندەك قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىر پەس جىمىپ كەتتى - دە ، جىددىي تەلەپپۇزدا سورىدى :

— ئۇستام ، «كاردان» دېگەنلىرى قانداق نېمە ئۇ ؟

— ئەنە ، ئاشۇ نەرسە شۇ .

شوپۇر ئېگىشىپ تۇرۇپ ، قولى بىلەن ئاپتوموبىلنىڭ ئاستىدا بىر ئۇچى ماتورغا چېتىلىق ، بىر ئۇچى يەرگە قادىلىپ تۇرغان ، مەشىنىڭ كانىيىدەك چوڭلۇقتىكى تۇرۇبىسىمان تۆمۈر-

نى كۆرسەتتى . مويسىپەت ئۇننىڭغا بىر ھازا قادىلىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن بېلىنى رۇسلاپ :

ـــ توۋا ، شۇنچە يوغان تۆمۈرنىڭ ئۆزۈلۈپ كەتكىنىنى... ـــ دەپ ئىچىنى ئۇردى ، ـــ بۇ ماشىنىنى ئالغانلىرىغا يېرىم يىلچە بولدىغۇ دەيمەن ؟

ـــ ھەئە . يەنە ئون كۈندە يەتتە ئاي بولىدۇ . ھازىرغىچە بىر يېرىگە ئەتۆھركىمۇ تەككۈزمەي ، دۇلدۇلدەك ئۇچۇۋاتقان ماشىنا بۇگۈن نېمە بولدىكىن ؟...

ـــ شۇكۇر قىلسىلا ! بۇمۇ بىزگە كەلگەن قىسمەت...

ـــ شۇكۇر قىلمامدىغان ، قارىكا ! ھېلىغۇ بىر پارچە تۆمۈر سۈندى ، جېنىمىزغا كەلسە قانداق قىلاتتۇق ! ؟... بۇ يولدا نېمە تولا ، ماشىنا تولا . بىرەرىگە يامىشىپلا توقسۇنغا بارساق ، كاردان دېگەن ساماندەك...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ مەن تېخى...

ـــ شۇنداق . قەشقەردىن بىرەر تونۇش شوپۇر چىقىپ قالسا ، ماشىنىنى سۆرىتىپلا ساريخانىنىڭ ئۆتكىگە ئاپىرىپ قويۇپ...

ـــ ئۇ يەرگە خېلى باردۇ ؟

ـــ ئاز قالدى ، ئۈچ كىلومېتىرچە قالدى...

ـــ مۇنداق دېسىلە ! گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ ، نەگىرەك كەلگىنىمىزنى بىلمەيلا قاپتىمەن .

ـــ سىلىغۇ سىلە ، بەزىدە مەنمۇ كىلومېتىر بەلگىسىگە قارىمىسام ، نەگە كەلگىنىمنى بىلەلمەي قالىمەن...

ـــ شۇنداق... يولمۇ ئوخشاش ، تاغلارمۇ ئوخشاش بولغاندىكىن ، ھەرقانداق ئادەم گاڭگىراپ قالىدۇ...

شوپۇرلارغۇ يول ئۇستىدە دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىغان بۇنداق پېشكەللىكلەرگە ئەزەلدىن كۆنۈك . قارىغاندا ، مويسىپەتمۇ كۆنۈك ئوخشايدۇ ، ئارتۇقچە «ئاھ ـ ۋاھ» لاپ كەتمىدى .

ئەكسىچە ، شوپۇرغا تەسەللى ئېيتىپ ، جىددىيلىكنى پەسەيتتى . ياش يىگىت بەك قورقۇپ كەتكەنمۇ ياكى كۆڭلىدە باشقا بىر ئەندىشە بارمۇ ؟ چىرايىدىكى سېرىقلىق تېخىچە كۆتۈرۈلمىگەن- دى . ئۇۋۇسىدىن چىقىپلا بۆرىگە يولۇققان توشقانىنىڭكىدەك چەكچەيگەن كۆزلىرى ھېلى تەھتى ئەسرادىكى جىلغىغا تىكىل- سە ، ھېلى ئاسمان پەلەك تاغلارغا ، ھېلى ئاۋۇ ئىككىيلەننىڭ ئاغزىغا تىكىلەتتى...

ئۇزاق كۈتۈشكە توغرا كەلمىدى ، سۈرگۈنگە چۈشكەن بۇ- قىدەك ھۆركىرىشى بىلەن تاغۇ تاشلارنى زىلزىلىگە سېلىپ ، جىلغىدىن تاشپاقىدەك ئاستا سۈرئەتتە ئۆمىلەپ چىققان چوڭ تېپتىكى ماي توشۇش ئاپتوموبىلى ئۇلارنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە «شىپپىدە» توختىدى ـ دە ، ياشقىنا شوپۇر كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ سورىدى :

ـــ ماشىنىدىن چاتاق چىققان ئوخشىمامدۇ ؟

ـــ كۆرمەملا ، ـــ شوپۇر دەرھال كېلىپ ، يىگىت بىلەن قول ئېلىشتى ، ـــ كاردان ئۈزۈلۈپ كېتىپ...

ـــ ئاپلا ، ئەجەب يامان بوپتۇ... مەن تېخى «باشقا چاتاق چىققان بولسا ، يارەملىشىپ ئوڭلىشىپ بېرەرمەن» دېسەم...

ـــ رەھمەت...

ـــ نەدىن كېلىشلىرى ؟

ـــ قەشقەردىن كېلىشىم... ئۆزلىرىچۇ ؟

ـــ كۇچا ئۆچكىلىكتىن داخىيەنگە خام نېفىت ئېلىپ ماڭغان...

ـــ يولىمىزمۇ بىر ئىكەن...

ـــ سىلىمۇ داخىيەنگە ماڭغانمۇ ؟

ـــ ھەئە .

ـــ ماشىنامدا نېفىت بولمىغان بولسا «غارىردە» توقسۇنغا بېرىپلا بىر دانە كاردان ئەكېلىپ سېلىشىپ بېرىدىكەنمەن...

— رەھمەت... ساربخاننىڭ ئۆتكىگە بېرىۋالغان بولساممۇ...
— ھە ، توغرا... ماشىنىلىرىدا بوكسىر بارمۇ ؟
— بار...
— ئۇنداق بولسا ...
ئارىدىن يېرىم سائەت ئۆتتى ـ ئۆتمىدى ، ئىككى ئاپتومو-
بىل كەكە سېپىدەك توملۇقتىكى بوكسىر ـ ئارغامچا بىلەن بىر ـ
بىرىگە چېتىلىپ ، پىيادە ئادەم سۈرئىتىدە يولغا چۈشتى ۋە
يېرىم سائەتتلەردىن كېيىن ، «ساربخاننىڭ ئۆتكى» ئالدىغا كې-
لىپ توختىدى . شۇ چاغ ، پاكىز ـ رەتلىك كىيىنگەن ئون
ياشلار چامىسىدىكى بۇدرۇق ئوغۇل بالا بىلەن سەككىز ياشلاردە-
كى مەكتەبدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان بىر قىز بالا يەردىن ئۇنۇپ
چىققاندەكلا ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ قالدى . ئۇمىدلىك
چاقناۋاتقان كۆزلىرى ھېلى ئاپتوموبىللارغا تىكىلسە ، ھېلى
ناتونۇش يولۇچىلارغا تىكىلەتتى . يولۇچىلار ئۇلارنى كۆرمەي
قالدىمۇ ياكى ئۆز ئىشى ـ ئۆز غېمى بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەچ ،
ئۇلارغا قارىغۇدەك چولىسى يوقمۇ ، ھېچكىمنىڭ ئۇلار بىلەن
كارى بولمىدى...
— كابىنكىدىن چۈشسىلە ئۇستام ! — دېدى ئاپتوموبىل-
لار بىر ـ بىرىدىن ئاجرىتىلىپ بولغان چاغدىمۇ رولنى تۇتقىنە-
چە كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ، كەينىگە قاراپ ئولتۇرغان
ياش شوپۇرنىڭ ئالدىغا كەلگەن مويسېپىت ، — بىز بىلەن بىللە
بىرەر قاچا ئىسسىق ئىچىپ ئاندىن ماڭسىلا !
— رەھمەت . ھاۋانىڭ پەيلى بۇزۇق تۇرىدۇ ، قار چۈشۈپ
كەتكىچە تاغ ئارىسىدىن چىقىۋالاي ، — ياش شوپۇر بوكسىرنى
تۇرتەكلەۋاتقان پېشقەدەم شوپۇرغا بۇرۇلدى ، — ئۇستام ، سىلە
قانداق قىلىلا ؟ مەن بىلەن بىللە ماڭامىلا ، يا ؟...
— شۇنداق قىلاي... مەنمۇ ـ زە... بوكسىرنى قايتىپ
كېلىپ يىغىشتۇرماي...

پېشقەدەم شوپۇر قولىدىكى بوكسىرنى يەرگە تاشلاپ ، يەنە نېمىلەرنىدۇر غۇدۇڭشىغىنچە ئۇلارغا يېقىنلاشقانىدى . مويسېپىت :

— سىلە توقسۇنغا بېرىپ بولغۇچە قاراڭغۇ چۈشۈپ ، دۇكانلار تاقىلىپ كېتىدۇ . ئۇنىڭدىن كۆرە بۇگۈن مىشەدە قونۇپ ، ئەتە بامداتنى ئوقۇپلا يولغا چىقساق ، چۈش ـ پېشىنگىچە ئالىدىغىنىمىزنى ئېلىپ بۇ يەرگە كېلىپ بولمامدۇق ! ؟ — دەپ يولىنى توسىدى . ھېچقانداق قىلىپمۇ ياش شوپۇرنى «ئىسىق ئىچىپ» كېتىشكە كۆندۈرەلمىدى .

— خوش ، — دېدى يىگىت ماتورغا ماي بېسىپ ، — خۇدايىمغا ئامانەت !

— خۇدايىمغا ئامانەت !... سەپەرلىرى ئاق يوللۇق بولسۇن !...

ماتور قاتتىق گۈركىرەپ ، ئاپتوموبىل ئېغىر قوزغالدى .

— ئۇستام ، — مويسېپىت يېنىدىكى شوپۇرغا بۇرۇلدى ، — ئاۋۇ بالىغا پىشكە بىر نەرسە تەڭلىمىدۇقمۇ نېمە ؟

— ئاپلا ، ئەجەب سەت ئىش قىپتۇق ! — شوپۇرنىڭ رەڭگى ئۆڭگەنىدى ، — كۆڭلىدە نېمە دەپ قالغاندۇ ؟

— نېمە دەپ قالاتتى ؟ خۇدا يولىدا ساۋابلىق ئىش قىلىپ قويغىنىغا خۇشال بولۇۋاتقاندۇ...

— ئۇغۇ شۇنداق . شۇنداق بولسىمۇ ،

— ھە ـ ي ـ ي... بىر سائەتلىك يولدىن قويغىنىمىزغا ، كۆڭلىگە يارىشا بىرەر قەغەز تەڭلەپ باقماي بەكمۇ سەت ئىش قىپتۇق... ئۇ يىگىتقۇ خېلى ئەھلى مۇسۇلماندەك تۇرىدۇ . ئەگەر كىندىكىنى پۇلغا كەسكەن نائەھلىلەردىن بولغان بولسا ، ئالدىمىزدا تاقامىخىدەك تۇرۇۋېلىپ ، ئاغزىدىن چىققانىنى ئۇندۇرۇۋالمىغۇچە بۇ يەردىن كەتمەيتتى... ماشىنىسىنىڭ نومۇرىنى بەلىۋالغانلا ؟

— ئاپلا...
— شۇنىمۇ بىلمۇالمىلا ؟
— ... ...

شوپۇرنىڭ كۆزلىرى ئۇلاردىن يۇز مېتىرچە يىراقتىكى داۋبەننىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ ، ئوڭغا قايرىلىۋاتقان ھېلىقى ئاپتو-موبىلدا ئىدى . مويسىپىتمۇ نەزىرىنى شۇ تەرەپكە ئاغدۇردى - يۇ ، ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمىدى .

— قەرزغۇ قېرىمايدۇ... يا ئېتىنى ، يا ماشىنىنىڭ نومۇ-رىنى بىلىۋالمىغىنىمىز يامان بولدى ! — مويسىپىت ئاپتومو-بىلدىن كۆز ئۇزمەي ، ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلاتتى ، — داخىيەنگە بېرىپلا ، ئۇنى نەدىن بولسىمۇ ئىزدەپ تاپمايدىغان بول-سام !...

«ساريخانىنىڭ ئۆتكۈ» — قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە ، ئۇ-رۇمچىدىن قەشقەرگە بېرىپ كېلىشتە قونماي ئۆتۈپ كېتىشكە بولمايدىغان ئاتمىش ئۆتەڭنىڭ بىرى بولۇپ ، ئايغىر بۇلاق تاغلا-رى ئارىسىدىكى كەڭلىكى ئون غۇلاچ ، ئۇزۇنلۇقى يۈز غۇلاچچە كېلىدىغان قاپتالغا جايلاشقانىدى . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكار ئېدىردىن ھالقىپ ئۆتۈپ غەربكە ئىككى كىلومېتىرچە ماڭسا ، ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلانغان ، تۆت تەرىپى تۆگىنىڭ لوككىسىدەك ئېگىز - پەس تاغ - ئېدىرلار بىلەن ئورالغان قازان شەكىللىك بىر ئويمان بار ئىمىش . بۇ ئويماننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئەتراپىغا قىرچىن تاللار سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بىر بۇلاق بولۇپ ، ئۇنىڭدىن چىقى-دىغان بىلەكتەك سۇ بىلەن ئەتراپ كۆكىرىپ ، ئەسىرلەردىن بۇيان مۇشۇ ئەتراپتا ماكان تۇتقان مەخلۇقات ۋە مۇشۇ يولدىن ئۆتكەن كارۋانلار ، مۇساپىر - مۇجاپىرلار تەشنالىقىنى قاندۇ-رۇپ كەلگەن ئىمىش . ساريخان بۇ يەردىن نەچچە ئۆتەڭ - نەچچە كۈنلۈك يىراقتىكى شاھيارلىق ئۆتەڭچىنىڭ قىزى بولۇپ ، تاغ-

سىنىڭ ئوغلى پاسار «ئۆتەڭ»گە «ئىككى تال سېكىلىكى بە-
لەن» ياتلىق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغان ئىكەن . بالا -
چاقىلىق بولۇپ كېتىپتۇ . ئېرىگە بولغان مېھرىمۇ ياكى مۇشۇ
ماكانغا بولغان ئىشتىياقىمۇ ؟ ئېرى ئالەمدىن ئۆتۈپ ، ئاتا -
بوۋىسىنىڭ قەبرىگاھى ـــ ھېلىقى بۇلاق بويىغا دەپنە قىلىنغان-
دىن كېيىنمۇ بۇ يەردىن ئايرىلماپتۇ . ئېتىنىڭ كەينىگە «ئۆ-
تەڭ» قوشۇلۇپ ، نامى يىراق - يېقىنغا تارىلىپتۇ . تېخىمۇ
قىزىقى ، تۆگە ، ئېشەك ، ھارۋا كارۋانلىرىنىڭ ئورنىنى ئاپتومو-
بىل كالوننىلىرى ئىگىلەپ ، ئەينى يىللاردىكى سەكسەن نەچچە
ئۆتەڭنىڭ تەڭدىن تولىسى يەر يۈزىدىن ئىز - دېرەكسىز غايىب
بولغان ، بەزىسى كۆجۈم مەھەللە ، ئاۋات مېھمانخانا - سارايلارغا
ئايلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ ، «ساربخانىنىڭ ئۆتكى» بۇرۇن قاز-
داق بولغان بولسا ، كېيىنمۇ شۇ پېتى تۇرۇۋېرىپتۇ . چۈنكى
ئۇنىڭ تۆت پەرزەنتىنىڭ ھەممىسى قىز ئىكەن . ھەممىسى ھەر
تەرەپكە «ئۆچۈپ» كېتىپتۇ . سارىخان بولسا ، ھېلى ئۇ نەۋرىسە-
نى ، ھېلى بۇ نەۋرىسىنى ئەكېلىپ ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ بۇ
يەردە ياشاۋېرىپتۇ . بىر چاغلاردا ئۇنىڭ لەغمىنىنى يېمەي بۇ
يەردىن ئۆتمەيدىغان يولۇچى - كارۋانلارنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ ،
قېرىغىنى قېرىپ ، قەدىمى بۇ يەرگە يەتمىگەچ ، تاپاۋىتى كۈندىن -
كۈنگە ئازلاپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ پىسەنت قىلماپتۇ . بۇ يەرنىڭ
شىمال تەرىپىدە تاشيول ئاسراش داۋبەنىنىڭ قەد كۆتۈرۈشى ،
ئۇنى بۇ يەردىن تېخىمۇ مېھرىنى ئۈزەلمەس قىلىپ قويۇپتۇ ...

بىزنىڭ يولۇچىلىرىمىز ھېلىقى بالىلارنىڭ يول باشلىشىدا ھاممام[1] دەك ئىسسىق ، پارقىراپ تۇرغان تۆت شىرە تۆت يەرگە توختىتىلىپ ، ئەتراپىغا تۆتتىن ئورۇندۇق قويۇلغان ، ئىككى تېمىغا ئوتقاشتەك رەڭدار خوتەن گىلىمى تارتىلغان ، يەردىن

---

① ھاممام — پار مۇنچا

تارتىپ تام ـ تورۇسقىچە چىنىدەك پاكىز تازىلانغان چاققانغىنا خانىگە كىرىپ كەلگەندە ، ئۇلارنى قارشى ئالغىنى ساربخان «ئۆـ تەك» ئەمەس ، بەلكى ئوتتۇز — ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى تەمبەلـ غىنا يىگىت بولدى . ئۇ ، يولۇچىلارنى تۆردىكى شىرەگە باشلاپ تۇرۇشىغا ، ھېلى باللار كىرىپ كەتكەن ئىشىكتىن كۆزىدىن چىققۇدەك ئېغىر بوي ، يۇزلىرىگە داغ چۈشكەن بولسىمۇ ، چىراـ يى تېگى ـ تېگىدىن پاكىز بىر جۇۋان چىقىپ كەلدى ـ دە ، ئىشىك تۈۋىدىلا توختاپ :

— ماۋۇ چاينى ، — دېدى .

ئۇلارنىڭ ئەر ـ خوتۇن ئىكەنلىكىدە شەك يوق . ئېنىقكى ، بايىقى باللارمۇ شۇلارنىڭ...

ئېرى ئىتتىك كېلىپ ، چەينەكنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى . جۇۋان ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى . يولۇچىلار راھەتلىنىپ ئولتۇـ رۇپ ، قېنىق دەملەنگەن چاينى ئىچىشكەچ ، خانىنىڭ تام ـ تورۇسىغا قىزىقىش بىلەن قاراشقا باشلىدى . ئاشپەز ئۆرە تۇرـ غان ھالدا ئۇلارنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتمەكتە ئىدى .

— ئۇكام ، — دېدى شوپۇر جىملىقنى بۇزۇپ ، — ئۆزلىرى ساربخان ئاچامغا تۇغقان بولاملا ؟

— ھەئە ، ئاشپەز ئۇدۇللا جاۋاب بەردى ، — مەن ئۇنىڭ نەۋرىسى .

— «نەۋرىسى ؟» — شوپۇر ئۇنىڭغا گۇمان ئارىلاش قادالدى ، — بىر چاغدا بۇ يەردە قونغاندا ، ساربخان ئاچامغا ھەمراھ بولۇۋاتقان باشقا بىر بالىنى كۆرگەندەك قىپتىم... ئېتى نېمىتى ؟...

— پالتاخۇننى دەيلىغۇ دەيمەن ؟

— توغرا ، شۇ ، پالتاخۇن... ھازىر ئۇ نەدە ؟

— ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتىدۇ .

— شۇنداقمۇ ؟ بىر دەمدە ھە... بۇ كۈننىڭ ئاي ـ يىللىرى

نېمانچه قىسقىدۇ ؟...

ـــ قاچاننىڭ كېپىنى قىلىۋاتىلا ؟

گەپكە مويسىپىت قىستۇرۇلدى . شوپۇر جاۋاب بەردى :

ـــ ئون يىلدىن ئاشتىنغۇ دەيمەن... ئەسلىرىدە بارمىكىن ، ئوتۇنلۇقتا «تۇت ـ تۇت» بولۇشتىن بىرەر ئاي ئىلگىرى ئۇرۇمـ چىگە بىر بېرىپ كەلمىدىمما ؟...

ـــ ئېسىمدە بولمامتىكى...

ـــ شۇ چاغدا قاتتىق يامغۇردا قېلىپ ، مىشەدە بىر كېچە قونۇپ ئۆتكەن ، شوپۇر ئاشپەزگە بۇرۇلدى ، ـــ ئۆزلىرى بۇ يەرگە قاچان كەلگەن ؟

ـــ ئون يىل بولاي دېدى ...

ـــ مۇنداق دېسىلە ...

ـــ شۇ چاغدا پالتاخۇن بۇ يەردە تۇرغىلى ئۇنمايلا ، چوڭ ئانامنى بەك خاپا قىپتىكەن ، چوڭ ئانام ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز ـ نى بۇ يەرگە ئەكېلىپ ، ئۇنى شايلاغا كەتكۈزۈپ ئوقۇتقان...

ـــ ھە... ياخشى كۆنۈپ قېلىشىپلا...

ـــ چوڭ ئانام بۇ يەردىن ئايرىلغىلى ئۇنىمىغاندىكىن ، كۆنمەي قانداق قىلىمىز ! ؟

ـــ ئەجەب ئوبدان قىلىشىپلا . دۇئاسىنى ئېلىشىپلا ، ساـ ۋاب تېپىشىلا !... ھازىر ئۇ مىشەدىمۇ ، يا... ؟

ـــ بۇلتۇر كۈزدە قازا قىلدى...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ ئەجەب ئېسىل مەزلۇم ئىدى !... ئىلاھا ئامىن ، مەرھۇمەنىڭ ياتقان جايى جەننەت بولغاي ، ئاللاھۇ ئەكـ بەر !...

ھەممەيلەن تەڭ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى . دۇئادىن كېيىن ئاشپەز ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى : ئاللىقاچان سەكسەن ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان ساربخان «ئۆتەڭ» ئۆمرىدە بىرەر كۈنمۇ ئاغـ رىپ يېتىپ قالمىغان ئىكەن . ۋاپات بولۇشتىن ئىككى ـ ئۈچ

ئاي ئىلگىرىمۇ گۈسماستەك دىرىكىلاپ يۈرۈپ ، بىردەممۇ بىكار تۇرمايدىكەن . بۇلتۇر باش كۈزدە ، تۇيۇقسىز بىر زۇكام تەككەن باھانە بىلەن تەككىر تۇتۇپ يېتىپ قېلىپ ، ئىككىكىنچى ئورنىدىن قوپالماپتۇ . قىزلىرى بىلەن كۈيئوغۇل ، نەۋرىلىرى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يېتىپ كېلىپ : «بۇ دۇنيا — سەۋەبىنىڭ ئالىمى . سەۋەب قىلماي بۇ يەردە يېتىۋەرسەك ، ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ قالسا بىز قانداق چىدايمىز... » دەپ يالۋۇرۇپ شاھيارغا يۆتكەپ كېتىپتۇ . ئۇنىڭ نىيىتى ئېرىنىڭ يېنىدا ـــ ھېلىقى بۇلاق بويىدا يېتىش ئىكەن . قىزلىرى : «دادامنىڭ قەبرىسىغۇ تاغ ئارىسىدا قالدى . ئانامنىڭ قەبرىسىنى بولسىمۇ غېرىبسىندۇرمايلى» دېيىشىپ ، ئەجدادلىرىنىڭ ھەدىگەرلىكىگە دەپنە قىلىشىپتۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، مېيىتنى ئىككى ـ ئۈچ كۈن سۆرەپ يۈرۈشمۇ مۇسۇلمانچىلىققا خىلاپ ـ دە !...

ـــ چوڭ ئانام جان ئۈزۈدىغان چاغدا ، بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىنى بىزگە قالدۇرۇشنى ۋەسىيەت قىپتىكەن . بىزمۇ ئۇنىڭ چىرىغىنى يېقىپ ، روھىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ، بۇ يەردىن قوزغالماسلىق نىيىتىگە كەلدۇق ، ـــ دەپ گېپىنى تۈگەتتى ئاشپەز .

ـــ تازا ئوبدان قىلىشىپلا ! ـــ دەپ ماختاپ كەتتى مويسىپىت ، ـــ ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئىزىنى ئىزدىغان ئادەم ھەرگىز خار بولمايدۇ... خۇدايىم نېمە بەرسە ، ھەربىرلىرىگە بەرسۇن ئىلاھىم ! ...

شوپۇرمۇ ئۇنىڭ گەپلىرىنى تەستىقلىدى ، ھەتتا ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپراق ماختىدى . ياش يىگىت زادى ئېغىز ئېچىپ باقمىدى . ئاخىردا مويسىپىت سورىدى :

ـــ ئۇستام ، قانداق تاماق بار ؟

ـــ خېرىدارنىڭ كۆڭلى نېمىنى تارتسا شۇنى ئېتىپ بېرىمىز ، ـــ ئاشپەز تاماق تۈرلىرىنى ئاتىغىلى تۇردى ، ـــ

چۆپ ، چۆچۇرە ، ئۇگرە ، جۇۋاۋا ، لەغمەن ، بوسو ، پولۇ ، پەتىرمانتۇ...

— تەييار كېسكلىك ئۇگرەكلەر باردۇ ؟

— يوق ، — دېدى ئاشپەز مويسېپتىنىڭ سوئالىغا جاۋابەن كېسىپلا ، — تەييار قېيما بار . ئىككى تۇخۇمنى چېقىپلا خېمىر يۇغۇرساق ، ھەربىرلىرى بىرەر پىيالىدىن چاي ئوتلاپ بولغۇچە تەييار بولىدۇ .

— يا... ساردىخان ئاچامنىڭ ئۇدۇمىنى ئېلىشىپلا - دە ! — شوپۇر گەپ قىستۇردى ، — رەھمەتلىك مەزلۇم بىر خېرىدارغا بىر ، ئىككى خېرىدارغا ئىككى كىشىلىك خېمىر يۇغۇرۇپ ، سەي قورۇيتتى...

— ئۇنداق قىلمىساق ، چۆپقەتلىرىمىز تېزىپ كېتىدۇ ، — ئاشپەز چۈشەندۈردى ، — بەزىدە پولۇ ئېتىپ قويساق ، لەغمەنگە تاۋى بار خېرىدار كېلىپ قالىدىكەن . شۇڭا ، يازدا گاز ، قىشتا پىلتىدە ئوت تەييار تۇرغاندىكىن ، ھەممە تاماقنىڭ خۇرۇچىنى تەخ قىلىپ قويۇپ ئولتۇرساق ، خېرىدار نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇنى ئېتىپ بېرەلەيدىكەنمىز...

— شۇڭا خېرىدارسىز قېلىشمايدىكەنلىدە ؟ !

— شۇنداق... كۈنلۈكى بىرەر يۈز ، بولمىغاندا يەگىرمە - ئوتتۇز خېرىدارنى يولغا سېلىپ تۇرۇمىز . ھەممىسى چوڭ ئانامنىڭ چۆپقەتلىرى...

— كامال تاپسىلا ، ئۇستام ! — بۇ يەردىنغۇ شۇنداق تولا ئۆتۈمەن . بۇنداق بەلەن ئاشخانا بارلىقى خىيالىمغىمۇ كەلمەپتۇ... بىرەر كېچە قونغۇدەك ئۆيلىرىمۇ باردۇ ؟

— بار تۆت كارىۋاتلىقتىن ئىككى ئېغىز ئۆيىمىز بار . يوتقان - كۆرپىمىزمۇ پاكىز... كۆرۈپ بېقىشاملا ؟

— بولدى ، كۆرۈپ نېمە قىلىمىز ؟ ! بىر ئۆينى بىزگە ئاتاپ قويسىلا !

— ئوبدان .

— مۇنداق قىلايلى ، ئاۋۋال بىر قاچىدىن ئۇگرە ئىچىپ ، بىر دەم ھاردۇق چىقىرايلى . ئاندىن ، بىرەر كاپامدىن پولۇ يەپ باقساق قانداق ؟

مويسىپىت سوئال نەزىرىدە شوپۇرغا تىكىلگەنىدى . ئۇ :

— ئوبدان گەپ بولدى . مەنمۇ بىر چاغدا بۇ يەرنىڭ تامىقىنى جىق يېگەن . قېنى ، بۇ بالىلار ساراڭخان ئاچامدەك ئوخشىتىپ ئېتەلەمدۇ ؟ بىر كۆرۈپ باقمامدۇق ! — دەپ كۈلىدى .

— خۇدايىم بۇيرۇسا ئېتىمىز !...

ئاشپەز شۇنداق دەپلا ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى . دۇنگاتېلىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازىغا ئۇلىشىپلا ، تورۇستىكى رەڭگا - رەڭ ئاسما چىراغلار «لاپپىدە» يېنىپ ، خانە ئىچىگە تولىمۇ ئىللىق تۈس بەردى . ئۇلىشىپلا قايتىپ كىرگەن ئاشپەز بۇلۇڭدىكى كىچىك شىرە ئۈستىدە تۇرغان تېلېۋىزورنى ئېچىپ ، تىزگىنەكنى خېرىدارلار ئولتۇرغان شىرەگە قويۇپ قويدى ۋە :

— ھەربىرلىرىنى زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ ماتورنى ماڭدۇرۇپ قويدۇم . دىللىرى تارتقان نومۇرنى كۆرگەچ ئولتۇرۇشسىلا ، — دېگەچ كەينىگە يانغانىدى ، خېرىدارلارنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا ئەگەشتى ...

ئۇگرە ھەقىقەتەن ئوخشىغانىدى . ھۇزۇرلىنىپ ئىچىۋېلىشتى . سائەت ئەمدىلا بەش بولغان بولسىمۇ ، تالا قاراڭغۇ ، خانە يورۇق ئىدى . بالىلار سىرتتا قار يېغىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىشتى . تېلېۋىزوردا بىرازلىيە كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى «قۇل قىز ئىسائۇرا» كۆرسىتىلىۋاتاتتى . يولۇچىلار قىزىققىنىدىن ، ئېكرانغا «كىرىپ كەتكۈدەك» بولۇپ ئولتۇرۇشقاچ ، ئاشپەزنىڭ قاچىلارنى ئېلىپ چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى .

— ماڭا قارىسىلا ، — دېدى سەۋزە قورۇۋاتقان ئايال ئېرى ئىشكىتىن كىرگەندە . ئەر قاچىلارنى كۆتۈرگىنىچە ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى ، — ئاۋۇ شوپۇر ئۇستامغا سەپسالىمۇ ؟

— ھەئە .

— بىركىمگە ئوخشاتلىمۇ ؟

— ياق . قانداق دەيسەن ؟

— مەن بىركىمگە ئوخشاتقاندەكلا قىلىۋاتىمەن ...

— كىمگە ئوخشىتىۋاتىسەن ؟

— ھېلىقى بىزنى ئوتۇنلۇققا ئاپىرىپ قويغان ئېلاخۇن ئۇستام بارغۇ ؟ شۇنىڭغا ئوخشىتىۋاتىمەن...

— ھوي ، توختىسەڭ... بايىاتىن شۇ ئۇستام گەپ ئارىسىدا بىر چاغدا ئوتۇنلۇقتا بولغان «تۇت ـ تۇت»نى ئاغزىغا ئاپتى ، كۆڭلۈم بىر نېمىنى تۇيغاندەك بولۇپ ، «تازا كولاپ بىر سوراپ باقايمۇ» دەپ ئويلىدىم ـ يۇ ، چاندۇرۇپ قويماي دەپ ...

— قارىسىلا دۆتلۈكلىرىنى ! مەن چىقىپ سورايلا دېسەم خوتۇن كىشى ...

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك : بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى ئېلاخۇن ئۇستامنىڭ ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ ئوتۇنلۇقتىن قاچقان سالى بىلەن تاجىگۇل قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە پاختا ئېلىپ ماڭغان ئۇرۇمچىلىك شوپۇر ئېقىل ئاخۇن ئۇستامنىڭ ئاپتوموبىلى بىلەن مۇشۇ ئۆتەڭگە كېلىپ ، ساربخان «ئۆتەڭ»نىڭ قولىدا تىنچ ـ ئامان يەڭگەنىدى . بىـ راق ، شۇنىڭدىن بېرى ئۇلارنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىدۇق . ئۇلار زادى نەگە كەتكەن بولغىيدى ؟

گەپنى باشتىنراق باشلايلى ، ساربخان «ئۆتەڭ» بۇ يەردە ئون بەش ياشلىق ئوغۇل نەۋرىسى پالتاخۇن ، قىز نەۋرىسى سەيلىگۇل بىلەن ياشايدىكەن . يەتمىش ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ مومای كىشىلەرگە : «ئاتمىش ياشقا كىرگەندىمەن» دەپ قويـ

سىمۇ ، سىياقىدىن ئەللىك ياشلىق جۇڭاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ كېچىچە كىرپىك قاقمىدى . سالى بىلەن تاجىگۇلنىمۇ ئۇخلاتمىدى . ئاتا ـ بوۋىسى بىلەن ئېرىدىن بىرگەپ باشلاپتى ، سالى بىلەن تاجىگۇل ھەيران بولغىنىدىن ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى . كۆزلىرىدە ئۇيقۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى .

ـــ «ئاق ـ قارا» قىلىپ سەككىزنى تۇغدۇم ، ـــ دەپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى مومای تۇيۇقسىز ، ـــ نېمە ئىشكىن بىلمەيمەن ، خۇدايىم ئوغۇللىرىمنى بىر ياشقا كىرگۈزۈپ ـ كىر-گۈزمەيلا ئېلىپ كېتىپ ، تۆت قىزىمنى تاشلاپ بەردى... قىز بالا ـــ خەقنىڭ بالىسى ، چوڭ بولۇۋېلىپلا خەقنىڭ ئۆيىگە كېتىۋالىدۇ . چوڭ قىزىمنى ياتلىق قىلىپ ياندۇرقى يىلى ، دادىسى رەھمەتلىك كېتىپ قالدى . قىزلىرىم بىر ـ بىرىدىن بەش ياشتىن كىچىك ئىدى . ھەممىسى مېنىڭ ئۇدۇمىمنى ئالغانمۇ ؟ ياتلىق بولۇپ بىر يىلغا يېتەر ـ يەتمەي بىر تۇغقىلى تۇرۇۋېدى ، ۋاي خۇدايىم... مېنى قىز نەۋرىگە كۆمۈۋەتتى . بۇنى ئاز دەپ ، نەۋرىلىرىمنى دېيىشمەملا... خۇدايىم ئۇلارغىمۇ ئوغۇل پەرزەنت بەرمىدى !... تۆت قىز ، ئون سەككىز نەۋرە ، يەتتە چەۋرە ئىچىدە ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلۇپ قالغىنى ئاشۇ ئۇخلاۋاتقان پالتاخۇن شۇ . مەن ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىپلا قېشىمغا ئەكېلىۋالغان . ھازىر ئون ئۈچ يىل بولدى . خەققە «نەۋرەم» دەپ قويغىنىم بىلەن ئۇمۇ ، سەيلىگۈلمۇ چەۋرەم... كەنجى قىزىمنى ياتلىق قىلغاندىن بۇيان ، قېشىمدىن بىر جۇپ نەۋرەم ئۇزۇلمىگەن . ھەممىسى ئون يېشىدا قېشىمغا كېلىپ ، ئون بەش ئون ئالتە يېشىدا ئەرنىڭ ئۆيىگە كېتىشكەن... ئون يىلدەك بولدى ، چەۋرىلىرىم ھەمراھ بولۇۋاتىدۇ . پالتاخۇننى «ئۆيلىنىپ ، بوۋىسىنىڭ ئىزىنى بە-سىپ مۇشۇ ئۆتەڭگە ئىگىدارچىلىق قىلىدۇغۇ» دەپ ئاغزىمنى تاتلىق ئېتىپ يۇرسەم ، يۇرتنى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كۆرۈپ كېلىپلا بۇ يەردە تۇرغۇسى كەلمەس بولۇپ قالدى . پايلاپ تۇر-

مايدىغان بولسام ، بۇ يەردە توختايدىغان ماشىنىلارنىڭ بىرەرىگە يامىشىپلا قېچىپ كەتكۈسى بار... يېشىمنى يوشۇرۇپ ، ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئادەم ئېتىپ يۈرگىنىم بىلەن ئىچىم پور خوتۇنمەن... يۇرت - مەھەللە بىلەن ، قىزلىرىم ، نەۋرە - چەۋرىلىرىم بىلەن دەرقەمتى ياشىغۇم كېلىدۇ . باللىنىڭ دادىسى رەھمەتلىكمۇ : «ئوغلىمىز بولمىغاندىكىن ، مەندىن كېيىن قالغاندا ، يا تۇغقانلارنىڭ بىرەرىنىڭ ئوغلىنى ئىچكۈيئوغۇل قىلىپ ئەكېلىۋېلىپ ، ئاتا - بوۋامنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرمەڭلا ، يا بولمىسا ، بالىلارنى ئېلىپ بۇ يەردىن كېتىپ ، يۇرت ئىچىدە ئۆي - ماكان قۇرۇۋېلىڭلا . قىزلار ياتلىق بولۇپ كەتسە ، تەس كۈنگە قالىسىلە... » دەپ ۋەسىيەت قىلغان . قۇدىلارنىڭمۇ ئوغۇللىرىنى ماڭا بالا قىلىپ بېرىۋەتكۈسى بار ئىدى ، كاساپەتلەر تويدىن كېيىن بۇ يەردە بىر - ئىككى ئاي تۇرۇپ بېقىپلا قېچىپ كېتىشتى . چىڭراق تۇراي دېسەم ، قىزلىرىمىمۇ تاشلاپ بېرىدىغاندەك ئەلپازى بار... پىغانىم ئۆرلىگەندە باللىنىڭ دادىسىنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ يۇرۇپ بىرمۇنچە يىلنى ئۆتكۈزدۇم... بىر يىلى قىشتا بەلدە قار يېغىپ ، يولدىن ئادەم تۇگۈل مۇشۇكمۇ ئۆتمىدى . ئون - ئون بەش كۈنگىچە ئىككى نەۋرەم بىلەن ئۆيگە قاپسىلىپ قېلىپ ئۆلۈممىزنى كۆردۇق . نەۋرىلىرىم دائىم : «ئوبدان چوڭ ئانا ، بۇ يەردىن كېتەيلىلا !... » دەپ يالۋۇرىدىغان بولۇپ قېلىشتى... كېيىن يۇرتقا كېتىش نىيىتىگە كەلدىم . بۇ كوممۇنا قۇرۇلۇپ ئىككى يىلچە بولغان چاغ ئىدى . «ئاۋۇال بىر تىڭتىڭلاپ كۆرەي » دەپ يۇرتقا بارسام ، يا يېگۈلۈكنىڭ ، يا كىيگۈلۈكنىڭ تايىنى يوق ؛ كۈندۈزىمۇ ئىش ، كېچىسىمۇ ئىش ؛ ئىشنىڭ ئېغىرلىقىدىن ، قىزلىرىم مەندىن بەك قېرىپ كېتىپتۇ . «كەت ئانا ، كەت ! بۇ يەرنىڭ دەردىنى بىزلا تارتىپ ئۆتەيلى... » دېيىشىپ ، ئالتە كۈندە يولغا سېلىپ قويۇشتى . ھېلىقى نەۋرىلىرىمۇ «ئا» دېسەم «ئا» ، «ب» دېسەم «ب» دەيدىغان بولۇپ

كېتىشتى . مانا شۇنىڭدىن بېرى ، بىر نەۋرەم رەسىدە بولسا يولغا سېلىپ ، ئورنىغا باشقىسىنى ئەكېلىپ ھەمراھ قىلىپ تۇردۇم... ھازىرقى كۇنۇمغۇ قىزلىرىمىنىڭكىدىن مىلك ياخشى . چۆپقەتلىرىم تولا ، تاپاۋىتىم ئوبدان . «پالتاخۇنمۇ گېپىمگە كىرمەي يۇرتقا كېتىپ قالسا ، كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئىزىمىز ئۆچۇپ باللىنىڭ دادىسى بىلەن ئۆزۇمنىڭ قەبرىسى غېرىبسىنىپ قالامدىكىن» دەپ يۇرىكىم سۇ...

مومای گېپىنى تۇگىتىپ بىر ھازا خىرتىلداپ يىغلىدى . تاجىگۇلمۇ ئۇنىڭغا ماسلاشماي تۇرالمىدى . كېيىن مومای شۇنداق قىزىق «ھېكايە»لەرنى ئېيتىپ بەردىكى ، تاجىگۇل تولا كۇلۇپ قورسىقىغا ئاغرىق كىرىپ كېتىپ «ۋاي - ۋاي» لاپ توۋلاپ كەتكىنىنمۇ تۇيمىدى .

— ئۆمرۇمدە بىر قېتىم ئوغۇل پەرزەنتكە تۇغۇت ئانىسى بولغىنىمنىڭ خۇشلۇقىدا كاپىلداۋېرىپ ، سىلىنىڭ ئەمدىلا بوشانغانلىقلىرىنمۇ ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسمۇ جېنىم خېنىم ! — مومای تاجىگۇلنىڭ بېشىغا ئۆتۈپ ، ئايىغىغا كېلىپ ، ئاستىنى قۇرۇقداپ ، چاي ئىچكۇزۇپ ، نېمىلەرنىدۇر يىرتىپ زاكا قىلىپ بىر ھازا پايپېتەك بولغاندىن كېيىن ، كۆزى قىيمىغان ھالدا خوشلاشتى ، — تاك ئېتىپ قالاي دەپتۇ . ئۆز ئۆيلىرىدە ياتقاندەك خاتىرجەم يېتىپ ، قانغۇدەك ئۇخلۇۋېلىشسىلا ! ... ھەراست ، سالىجان غوجام ، كېچىنىڭ سوغۇقى يامان ، پىلتە ئوچاققا پات - پات كۆمۈر سېلىپ ، ئوتنى ئۆچۈرۇپ قويمىسىلا ! بوۋاق شامالداپ قالىدۇ...

— ماقۇل .

— خۇدايىمغا ئامانەت !

— خۇدايىمغا ئامانەت...

بىر ئاي بىلىنمەيلا ئۆتۈپ كەتتى . مومای تاجىگۇلنى زادى ئورنىدىن قوپقىلى قويمىدى . ھېلى ئۇنى ، ھېلى بۇنى ئېتىپ ،

ئاغزدىن ـ بۇرنىدىن تىقاتتى . «قورسىقىم توق» دەپ يېگىلى ئۇنىمىسا ، يېلىنىپ يالۋۇراتتى . ئۆزىنىڭ تۇغۇت جەريانىدا ھاسىل قىلغان تەجرىبىلىرىنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا «قۇياتتى» . ئۆزىنىڭ يەتمىش ياشقا ئۇلىشىپ قالغان تۇرۇقلۇق ، قىزلىرىدىنمۇ ساغلام تۇرۇۋاتقانلىقى ـــ تۇغۇت جەريانىدا گېلىنى ئوبدان باققانلىقىدا ئىكەنلىكىنىمۇ سۆزلەشنى ئۇنتۇمايتتى . بىرەر چۆپ-چىتى كېلىپ قالمىسلا ، سەپەرجاننى قۇچىقىغا ئېلىۋېلىپ ، تاجىگۇلنىڭ قېشىدا سائەتلەپ ـ سائەتلەپ گەپ قىلىپ بېرىپ ئولتۇراتتى . بۇنىڭغا يارىشا ، سالىمۇ ئاشخانىنىڭ ئىشلىرىنى پۈتۈنلەي ئالدىغا تارتىۋالدى . لېكىن ، خېرىدارنىڭ ئالدىغا چىقمايتتى ، كۆزلىرىگە كۆرۈنمەيتتى . تاسادىپىي بىرەرسىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالغۇدەك بولسا ، موماي قىلچە دۇدۇقلىماستىن : «نەۋرەم» دەپ تونۇشتۇراتتى . كىمنىدۇر تۇتۇش ـــ قولغا ئېلىش مەقسىتىدە بۇ يەرگە كىرىپ ئۆتكەن ساقچىلارنىمۇ ئاشۇ گەپ بىلەن يولغا سالاتتى...

سەپەرجان «پۇۋ»لىگەندەك ناھايىتى تېز ، ناھايىتى چىرايلىق پورەك چوڭ بولدى . تاجىگۇل قىز بالا چېغىدىكىدىنمۇ ھۆسنىگە تولدى ، سەمرىدى ، ئاقاردى . ۋۇجۇدى كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولۇپ ، زادى ياتقۇسى ، ھەتتا بىر يەردە بىرەر سائەت ئولتۇرغۇسى كەلمەيدىغان ماڭغۇسى ـ ئىشلىگۇسى كېلىدىغان بولۇپ قالدى . لېكىن ، موماي :

ـــ بالىنىڭ قىرقى توشۇپ ، ھېدىيىسى ئۆتۈپ كەتكۈچە ھەرگىز مىدىرلىمىسلا !... ـــ دەپ توسۇغىنى توسۇغانىدى .

قىرىق كۈن... ئەللىك كۈنمۇ ئۆتتى . قىش كىرىپ ، زېمىنمۇ ، تاغۇ تاشلارمۇ قاردىن ئاپئاق يېپىنچا يېپىندى . بۇ يەردە غىزالىنىپ ئۆتىدىغان خېرىدارلارمۇ ، قونۇپ كېتىدىغان يولۇچى ـــ شوپۇرلارمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كۆپەيگىلى تۇردى . ئاشخانىنىڭ ئىشلىرى سالى بىلەن تاجىگۇلگە ، سەپەرجان مومايغا قالدى .

مەيلى ئۇ ئۇخلاۋاتقان ياكى ئويغاق بولسۇن ، موماي ئۇنى زادى قولىدىن چۈشۈرمەيتتى . پالتاخۇن بىلەن سەيلىگۈلمۇ ئۇنىڭغا قالتىس ئامراق ئىدى . قىسقىسى ، بۇ ئالتە جان ئادەم بىر جان ، بىر تەن بولۇپ كېتىشكەن ، ھېچكىمنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى . بىراق...

بىراق ، بىر كۈنى تاجىگۈل بىر تونۇش ئادەمنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالغىلى تاس قالدى . ئۇ كىشى قوشنا دادۇينىڭ سېكرېتارى بولۇپ ، مەلۇم ئىش بىلەن ئۇرۇمچى تەرەپكە كېتىۋېتىپ ، شوپۇرنىڭ زورى بىلەن بۇ يەرگە غىزالانغىلى كىرىپ قاپتۇ . سالىنى تونۇمايتتى . سالى ئۇنىڭغا بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بېرىپلا كەينىگە ياندى . ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە ، تاجىگۈلنىڭ تەخسە كۆتۈرگەن قوللىرى ئىشكتىن چىقىپ بولغانىدى . سالى چاققانلىق بىلەن تەخسىگە يېپىشتى ـ دە ، كۆزلىرى بىلەن ئىما قىلىپ ، تاجىگۈلنى كەينىگە ياندۇرۇۋەتتى . بۇ چاغقىچە ئۇلار ئاپتوموبىلنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان يولغا قاراپ تۇرۇۋىدىغان دېرىزە تۈۋىگە كېلىپ ، تاكى خېرىدارنىڭ چىرايىنى ئېنىق پەرق ئەتكۈچە ماراپ تۇرۇشاتتى . بۇگۈن نېمە بولغان ، سالى ئۈچ خېرىدارنى ئۇزىتىۋېتىپ ، ئەمدىلا شىرەنى تازىلاشقا كىرىشىۋىدى ، ئىشىك ئېچىلىپ ئىككى خېرىدار كىرىپ كەلدى . سالى ئۇلارنى شىرەگە باشلىشىغا تاماق بۇيرۇتتى . سالى كىرىپ تاجىگۈلگە ئۇقتۇرۇپ قويۇپ بىر چەينەك چاي كۆتۈرگىنىچە ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ چىقتى ـ دە ، پىيالىلەرنى پاكىز چايقاپ چاي سۇندى . شۇ چاغ ، خېرىدارلارنىڭ بىرىنى نەدىدۇر كۆرگەندەك قىلدى ـ يۇ ، دەرھال ئېسىگە ئالالمىدى . شىرەلەرنى سۈرتكەچ ، ئۇلارغا چاي قۇيۇپ «خوش ـ خوش» ئەتكەن بولۇپ ھېلىقى خېرىدارغا قايتا ـ قايتا يوشۇرۇن سەپسالدى . ئاخىر تونۇۋالدى ـ دە ، پۈت ـ قوللىرىدىن ماغدۇر كېتىپ ، تاكى ئۇلار ئۇزاپ كەتكۈچە خۇددىنى يوقاتقىلى تاس

قالدى . تاجىگۇلمۇ قورقۇنچلىقتا تامدەك تاتىرىپ ، بۇ ئالەمدە بارمۇ ، يوقمۇ بولۇپ كەتكەندى . «كېتەيلى ، ـــ دېيىشتى ئۇلار ھەممەيلەن ئۇيقۇغا كەتكەندە ، ـــ بۇيەرگە ھېلى شوپۇر ، ھېلى ساقچى كىرىپلا تۇرىدىكەن . ئالدىرىغاندا يوشۇرۇنغۇدەك ، قاچقۇدەك يەرمۇ يوق . بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى تۇتۇلماي قالمايمىز . ئەگەر ياخشىسى ، قولىمىزدىكى تونۇشتۇرۇشقا يېزىلغان يەرنىڭ بىرەر دادۇيىگە بېرىپ ماكانلىشايلى··· »

ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇلار كېتىشنىڭ گېپىنى شۇنداقلا ئاغزىدىن چىقىرىۋېدى . مومای شۇئان «ۋاگزال» يېرىلىپ ھازا ئاچتى . «رۇخسەت ئالغان ۋاقتىمىز ئۆتۈپ كەتسە ، دادۇي بويىچە پىپەن قىلىنمىز··· » دېگەن گەپلەرمۇ ۋە باشقا يالغان ـ ياۋداق گەپلەرمۇ ئۇنۇم بەرمىدى . «ھېچبولمىسا ، چېچەك ـ چوكان ئېچىلغۇچە قېشىمدا تۇرۇپ ، سەپەرجانىنى ئەتلەندۇرۇۋې ـ لىڭلار ! ـــ دەپ يېلىندى ، ئۇ بىر كۆزىدىن ياش ، بىر كۆزىدىن قان ئاققۇزۇپ تۇرۇپ ، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن ئۆتەڭدىن بولىدىغان تاپاۋەتنىڭ ھەممىسى سىلەرنىڭ بولسۇن . كېتىدىغان چېغىڭلاردا ئۆزۈم ماشىنىغا سېلىپ ، ئىززىتىڭلار بىلەن يولغا سېلىپ قويايي··· »

ئۇنىڭ نالىسىگە ئادەم تۇگۇل تاغۇ تاشمۇ ، ھەتتا تەڭرىمۇ چىدىمايتتى . ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ خېلى ئۇزۇن كۆز يېشى قىلىشتى . ئاخىر : «بىز يەنە بىر مەسلىھەتلىشىپ باقايلى··· » دەپ مىڭ تەسلىكتە يىغىسىنى باستى . ئەمما ، پۈتۈن بىر كۈن ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلمىدى . سەپەرجانىنى قولىغا بىر ئېلىۋالغانچە زادى يەرگە قويمىدى . قېشىدا بىر كىم بولمىسىلا ئۇنىڭ مەڭزى ـ نى مەڭزىگە يېقىپ خىرتىلداپ يىغلايتتى . پالتاخۇن بىلەن سەيـ ـلىگۈلنى قېشىغا يېقىن يولاتمايتتى . سالى بىلەن تاجىگۇلنىڭ قىلغىنى ئىش ، يېگىنى ئاش بولمىدى···

ئاپتوموبىللارنىڭ ئۈنى ئۆچۈپ ، يەر ـ جاھانغا شۇڭغان

ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندا ، ئۇچەيلەن بىر ئۆيگە جەم بولدى . مومايى بىتابلىق تۇشكىدىن ئەمدىلا قوپقاندەك بوشـ شىپ ، كۆزلىرىنىڭ خۇنى قاچقانىدى . سالى بىلەن تاجىگۈل تەۋەككۈل قىلىپلا ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتتى .

ـــ ۋاي خۇدايىم ، مۇشۇ گەپمىدى ، جېنىم بالىلىرىم ؟ بالدۇرراق «مۇنداق ئىش» دېسەڭلىچۇ ! ـــ مومايىنىڭ كۆزلـ رىدىن ئوت چاقناپ ، چىرايى نۇرلىنىپ كەتتى . ئۆزى روھلۇق ، ئۇنى جارانگلىق ئىدى ، ـــ كىچىك ـ دە ، سىلە كىچىك !... نەچچە ۋاقىتتىنگىزى ھېلى ئۇنداق ، ھېلى مۇنداق بولۇپ يۈر- سەڭلار ، «بۇ بالىلارنىڭ نېمە دەردى بادۇر ماڭا ئېيتالمايدىغان ؟ !» دەپ ئىچىمگە تىنىپ يۈرۈپتىكەنمەن... توۋا خۇدايىم ، توۋا قىلـ ىدىم... ئاشۇنچىلىك ئىشقىمۇ... دەپ بېقىڭلار ، جېنىم بالىلـ رىم : «گۇڭسەندا قېچىپ كەتكەن پالانىنى تۇتالماپتۇ» دەپمۇ ئاڭلىغانمۇ سىلەر ! ؟ گۇڭسەندانىڭ بىر كىمنى تۇتقۇسى كەلـ سە ، ئۇ ئادەم يەتتە قات ئاسمانىنىڭ ئۈستىگە چىقۋالسىمۇ ، تەھتى ئەسراغا كىرىۋالسىمۇ تۇتماي قويمايدۇ !... ئاتا ـ بوۋۇ- مىز : «سەھرا يېقىيامەت» دەپ بىكار ئېيتمىغان ! سىلىغۇ خاتا ناخشا ئېيتىپ قويۇپلا ، سەھرادىگەندە ، دۈيجاڭنىڭ ئېشىكىگە ئالىيىپ قاراپ قويغان ئادەمنىمۇ ئون كۈن پىپەن قىلىدۇ بۇ كۈندە !... سىلىنى تۇتۇپ سولايدىغان ئىش بولسا ، بۇ چاغقۇچە نەچچە ساقچى سۈرەتلىرىنى كۆتۈرۈپ بۇ يەرگە ئۇنەتتى... ئەمدى راست گەپنى دەۋېتەي : بۇ يەرگە كىرىپ تاماق يەيدىغان ، قونۇپ ـ تۇنەيدىغان ساقچىلارنىڭ ھەممىسى ئادەم تۇتقىلى چىققانلار . بـ- رەرىمۇ تۇتۇدىغان ئادەملىرىنىڭ سۈرىتىنى ماڭا كۆرسەتمەي ، ئۇلارنى كۆرگەن ـ كۆرمىگەنلىكىمنى سۈرۈشتۈرمەي قويمايدۇ... كۆردۈڭلىغۇ ، سىلەر كەلگەندىن بېرى ، ئون نەچچە ساقچى قو- نۇپ ـ تۇنەپ كەتتى . شۇلارنىڭ ھەممىسى يۇرت ـ يۇرتتىن ئادەم تۇتقىلى چىققانلار... ساقچىلار : «ھېچكىمگە تىنماڭ» دەپ

تاپىلىغاچ بۇ سىرنى شۇنچە يىلنىڭىزى قىزلىرىمغىمۇ ئۇقتۇرمىدىغان . سىلەرگە دەپ تاشلىدىم...

بۇنىڭدىنمۇ بەلەن ئىش بولامدۇ ؟ ! ئۇلار مومايىنىڭ تەلىپىگە كۆندى . ئاغزىدىلا ئەمەس ، بەلكى چىن يۈرىكىدىن كۆندى . مومايىنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتىپ بەرگەن «سىرلىرى» ، قايتا ـ قايتا چۈشەندۈرۈشلىرى ئۇلارنىڭ كۆزىنى ئاچتى ، خاتىرجەم قىلدى . ھاياتتا ئەڭ چوڭ بەخت ـ خاتىرجەملىك . دۇنيانىڭ يېرىمى سېنىڭ بولغان تەقدىردىمۇ ، كۈنلىرىڭ غەم ـ غۇسسە ، دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ئۆتىدىكەن ، ئۇ ھالدا قورسىقى ئاچ ، ئۇچىسى يالىڭاچ قالمايدىغان گاداي سەندىن بەختلىك . چۈنكى ، ئادەمگە قورسىقى تويغۇدەك تاماق ، ئۇچىسى يېپىلغۇدەك كىيىم بولسىلا كۇپايە . بىراق ، بۇنىڭغىلا قانائەت قىلمىدىغان ئادەملەر بەكمۇ ئاز ، بەكمۇ ئاز . بىرنى يېسە ئوننى يىغىش ، بىرگە ئېرىشسە ئوننى يارىتىشنىڭ كويىدا بولۇش — ئىنسانىنىڭ ماھىيىتى . بۇنى ئۇنىڭ ماددىي ئېھتىياجىدىن كۆرە ، مەنىۋى ئېھتىياجى بەلگىلىگەن .

سالى بىلەن تاجىگۈلنى «بەختسىز» دېگىلى بولمىسىمۇ ، خاتىرجەم ئۆتكەن كۈنلىرى ناھايىتى ئاز . بولۇپمۇ تاجىگۈل شۇنداق . ئۇ نىكۈنىكى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ، ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق «داجەي» بولۇشقا بەل باغلىدى ، ئۆزىنى ھەرقانداق ئادەمدىن «بىر باش ئېگىز» سېزىشكە باشلىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ قولىدا «ھوقۇق» بىلەن «سىياسەت»تىن ئىبارەت بىر جۈپ «ئەڭگۈشتەر» بولغاندىن تاشقىرى ، دادىسىدىن ئىبارەت كاتتا ھىماتى بار ئىدى . ھوقۇق ئۇنىڭ يولىنى كېڭەيتتى ؛ سىياسەت تىلىنى ، قولىنى ئۇزارتتى . ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق كۈچى ئۇنى تەلۈلەرچە ئالغا ئىنتىلىش ، ئىشلەشكە قىستىدى . ئۆزىدىن بىر قەدەم كېيىن قالغانلار ، ئۇنىڭ نەزىرىدە «ھۇرۇنلار ، سوتسىيالىزمنىڭ ئۇلىنى كولىغۇچىلار» ئىدى . ھېچكىمگە رەھىم قىلـ

مىدى ، ھېچكىمنى ئايىمىدى ، ھېچكىمگە يول بەرمىدى . ئۇر-
غان ، تىللىغان ئادەملىرىنىڭ ھۇدۇدى يوق . ئالدىدا «خوش -
خوش» دەپ ، كەينىدە قارغاۋاتقان سادالارنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ
پىسەنت قىلمىدى . قىسمەت شۇنداقمۇ ياكى مۇھەببەت ئادەمنى
خېمىغا ياندۇرۇپ رەھىمدىل قىلىپ قويامدۇ ؟ سالىغا چېتىلىپ
قېلىش بىلەنلا ، ئۆزىنىڭ ئىلگىرى قىلغان - ئەتكەنلىرىگە پۇ-
شايمان قىلىشقا باشلىدى . ئادەم تىللاشتىن ئاغزىنى ، ئۇرۇشـ-
تىن قولىنى يىغدى . سالىنىڭ ئالدىدا قوينىڭ قوزىسى ئىدى .
بىر چاغدا تاشمەتخان ئۇستام ـــ بولغۇسى قېيناتىسىنى تەلۈد-
لەرچە ئۇرۇپ كەتكەنلىكى ئېسىگە كەلسىلا پۇت - قوللىرى
لەڭپۇڭدەك بوشىشىپ ، يۇرىكى قان - قان يىغلايتتى . بەزى
كېچىلەرنى بىدار تاڭغا ئۇلاپ ، تەككىرنى كۆز يېشى بىلەن
نەمدەپ چىقاتتى . كۈنلەرنىڭ بىرىدە قايسى يۈزى ، قايسى ئايىغى
بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە «بالا» بولۇپ كىرىشنى تەسەۋۋۇر قىلالـ-
مايۋ ، ئۇنى كۆرسىلا يۈزى قىزىراتتى . يۈرىكى ئاغاتتى . ئىمكا-
نىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭ كۆزىگە «چىرايلىق» كۆرۈنۈشكە تىرە-
شاتتى . خوتۇن - بالىلىرىنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئايايتتى ،
تۈيدۇرۇپ - تۈيدۇرماي يارەم قىلاتتى . شۇڭا ، تاشمەتخان
ئۇستامدىن باشقىلار ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ بولغانىدى . سالى
ۋەدىسىدىن يېنىۋالمىسىلا ، تاجىگۈل تاشمەتخان ئۇستامنى «دا-
دا» قىلىپ ، جىمى «قەرز»لىرىنى قايتۇرۇپ ، «بالا»لىقنى
يەتكۈزەتتى . ئەپسۇسكى ، سالى...

سالى قانداقكىن ؟ تاجىگۈل يۇرتىدىن ئايرىلغاندىن بېرى
بىر كۈنمۇ خاتىرجەم ئۇخلىمىدى . بىر تەرەپتىن ئەزالار : «ھە ،
ئەمدى نېمە دەيسەن ؟ كېلە ، سەنمۇ تىلىنىڭ ، تاياقنىڭ تەمىنى
تېتىپ باق !...» دەپ ئۆزىنى سالىغا قوشۇپ پىچىن سەھىنىسىگە
ئاچىقىپ كېتىۋاتقان ھالەتتە كۆرسە ، يەنە بىر تەرەپتىن دادىسى :
«ھۇ ئائىلىمىزگە ئۇنگەن شۇمبۇيا ! سېنى باققۇچە ، ئىتنىڭ

كۇچۇكىنى باققان بولسامچۇ !... » دەپ تىللاپ ، قوللىرىنى ئۆز قولى بىلەن باغلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى... قىسقىسى ئۇ يۇرتىغا قايتىپ تىل ـ ھاقارەت ئاستىدا قېلىشتىنمۇ ، «بالا» سۈپىتىدە تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئالدىغا «ئۇسسۇپ» كىرىشتىنمۇ قورقاتـ تى ، نومۇس قىلاتتى . سالىدىن بىرمىنۇت ئايرىلىپ قېلىش ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ، ئۆلۈم بىلەن باراۋەر ئىدى . ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولالىسىلا ، دوزاخمۇ ، جەننەتمۇ قىلچە پەرقسىز ئىدى . كۇننى خاتىرجەم كەچ قىلىپ ، ئەتىسى سالامەت ئورنـدىن قوپالىسىلا ، ئۆزىنى دۇنيادا ئەڭ بەختلىك ئادەم سانايتتى (ئەلۋەتتە ، ئۇ بۇلارنى سالىغا تىنمىدى...) سەپەرجانىنىڭ تۇغۇـ لۇشى ئۇنى قارىماققا ناھايىتى خۇشال بولغاندەك كۆرسەتسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە ، ئۇنى روھىي جەھەتتىن كۆتۈرۈپ قويقۇسىز غەم ـ قايغۇ ئىچىگە سۆرەپ كىرگەنىدى . ئەمدى ئۇ ئۆزىنى ئەمەس ، بەلكى ئوغلىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى ئويلايتتى . ئۆز جىسمىدىن ئايرىلىپ چۈشۈپ ، يەر شارىنىڭ يۈكىنى يەنە بىر ئۇلۇش ئېغىرـ لاشتۇرغان بۇ نارەسىدىنى قانداق تۆزگە قوشۇش ـــ ئۇنىڭ بېشىدىكى ئەڭ چوڭ غەم ئىدى . ئۇنى ئاچلىقتىن ، يالىڭاچلىقـ تىن ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقىدا شەك يوق . بىراق ، مۇقىم تۇرالـ غۇسى بولمىسا ، ئەر ـ خوتۇن ئۇنى كۆتۈرۈپ يۇرتىمۇ يۇرت قېچىپ يۈرۈشسە ، ئۇ بۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلەمدۇ ؟ ! ناۋادا...

بولدى ، ئايىغىنى دېمەيلى . تاجىگۇل مۇشۇ غەمدە كۇندە مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلىپ ، ئىچىدە يىغلاپ تېشىدا كۇلۇپ ، سەپەر تەييارلىقىغا چۈشكەن بىر پەيتتە ، ساربخان ئاچىنىڭ ئۆزـ لىرىنى بۇ يەردە قېلىشقا دەۋەت قىلىشى ، ھەتتا قىزلىرىدىنمۇ يوشۇرۇپ كەلگەن سىرلىرىنى ئاشكارىلىشى دەل تاجىگۇلنىڭ كۆتكىنىدەك ئىش بولدى . قىش قورۇدا ، ئۆزى بىلمەيدىغان يۇرتلاردا تېنەپ يۇرگۈچە ، مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدىن ئۇدۇللا تۇرـ مىگە كەتكەن ياخشى ئەمەسمۇ ؟ ! ساربخان ئاچا توغرا ئېيتىدۇ :

«گۇڭچەندائىنىڭ بىر كىمنى تۇتقۇسى كەلسە ، يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىۋالسىمۇ تۇتۇپ چۈشمەي قويمايدۇ !... »

— كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا ! — دېدى تاجىگۈل مومايغا تېخىمۇ يېقىن سۈرۈلۈپ ۋە خىرتىلداپ يىغلىغاچ ، ئۇنىڭ قولىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ ، مەيدىسىنى دۈمبىسىگە ياقتى ، — بىز سىلىگە باالا بولۇپ ، ئۆلگۈچە خىزمەتلىرىنى قىلايلى...

— راستمۇ !...

مومای ئۆندۈرىگەندەك ۋارقىراپ سول قولى بىلەن تاجىگۈلنى بېلىدىن تۇتۇپ قۇچاقلىدى . ئۇنىڭ قولىدا سەپەرجان بار ئىدى . ئۇمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ ، ئۇلارنىڭ يىغىسىغا تەڭكەش بولدى...

ھەپتىدىن كېيىن ساراخان ئاچا يۇرتىغا بېرىپ ، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن تونۇشتۇرۇش ئېلىپ كەلدى . ئەمدى سالى بىلەن تاجىگۈل «ئىلىغا تۇغقان يوقلىغىلى چىققان يولۇچى» ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ «نەۋرىسى بىلەن كېلىنى» بولۇپ قالدى... ياز كىرىش بىلەن ، مومای ئۆيلەرنىڭ ئىچىنى گەجلىتىپ يېڭىچە تۇسكە كىرگۈزدى . ئىلگىرى «سارداخانىنىڭ لەغمىنى» گە خۇشتار بولغان يولۇچىلار ئەمدى «تاجىگۈلنىڭ لەغمىنى» گە سېزىك بولدىمۇ قانداق ؟ ئاشخانىدا غىزالانغۇچىلارمۇ ، ياتاقتا قونغۇچىلارمۇ ھەرقانداق چاغدىكىدىن ئاۋۇپ كەتتى ، تاپاۋىتى تېخى... مومای ئىككى نەۋرىسىنى يۇرتىغا ئاپىرىپ قويۇپ كەلدى ـ ده ، دېدى :

— مەن قىزلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كەلدىم . خۇدايىم يىم تۇپرىقىمنى مۇشۇ جايدىن ئالغان بولسا ، مۇرەببىمنىڭ ئايغىدا ياتىمەن . بۇگۈندىن باشلاپ بۇ ئۆتەڭ سىلەرنىڭ . مەن سىلەرنىڭ ئاناڭلار ھەم بالا باققۇچىكلار... خۇدايىم نېمە بەرسە ، سىلەرگە بەرسۇن... مېنى ئۆز قولۇڭلارچە يەرلىكىمدە قويۇپ قويۇڭلار !...

ئۇلار ئون يىل «ئانا ـ بالا» بولۇشتى . سەپەرجان بىلەن سارىگۈل (موماي ئۆز ئېتىنى ئۇنتۇغا ھەدىيە قىلغانىدى) «چوڭ ئانا»سىنىڭ تەربىيىسىدە بىر چىرايلىق چوڭ بولدى . مەكتەپتە ئوقۇيالمىغان بولسىمۇ ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېتەكلىشىدە ساۋاتىنى چىقىرىپ ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ دەرسلىكلىرىنى تۈگىتەي دەپ قېلىشتى . تاجىگۈلنىڭ قورسىقىدىكىسى يەرگە چۈشسە...

بىراق ، ئەمدىلا ئۈچ ئايلىق بولغان بۇ ھامىلىگە «چوڭ ئانا»سىنىڭ قۇچىقىغا چىقىش نېسىپ بولمىدى . تەقدىرى مومايـ نىڭ تۈپرىقىنى بۇ يەردىن ئالمىغان بولسا كېرەك ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئايىغىدىن جاي ئالدى . ئۆلۈم مەرىكىسى بىلەن يەتتە نەزىرىسى ئۆزى ئارزۇ قىلغاندىن نەچچە ئون ھەسسە كاتتا ئۆتكۈـ زۈلدى . سالى بىلەن تاجىگۈلنىڭ بۇ ئىشىدىن مەرھۇمنىڭ روـ ھىلا ئەمەس ، ئۇنىڭ نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمۇ قالتىس رازى بو ـ لۇشتى ـــ ئۇلارغا پۈتمەس ـ تۈگىمەس دۇئا بېرىشتى...

مانا بۇ ئىش بولۇپ ئۆتكىنىگە تۆت ئايدىن ئاشتى . يولۇچىـ لار ھېلىمۇ بۇ يەرنى «ساربخانىنىڭ ئۆتكى» ، «ساربخانىنىڭ ئاشخانىسى» دەيدۇ . تاماقتىن كېيىنكى دۇئاسىنى ئۇنىڭ روھىـ غا ئاتايدۇ . بۇنىڭدىن كېيىنچۇ ؟...

مۇبادا ، تاجىگۈل ئاۋۇ شوپۇردىن گۇمانلىنىپ قالمىغان بولسا ، ئېھتىمال ، ھېكايىمىز باشقىچىراق ئاياغلاشقان بولاتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سالىمۇ ئۇنىڭ سالاھىيىتىنى بىلىشكە قىزىقىپ قالدى . قېنى ، بىزمۇ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ باقايلىچۇ :

ـــ ئاشۇنچىلىك ئىشقىمۇ چېچىلىپ... ئۇلار يا ھازىرلا كەتمىسە ، ـــ دەپ كۈلۈمسىرىدى سالى . سارىخان موماي ئالەمـ ىدىن ئۆتكەندىن بۇيان ، تاجىگۈل نېمە ئۈچۈندۇر چاچقۇن ، يىغـ لاقىغۇ بولۇپ قالغانىدى . ئەكسىچە ، سالى ئېغىر ـ بېسىق ، كەم سۆز بولۇپ قالدى ، ـــ ئۇلار بۇ يەردىن قوزغالغۇچە ، ھەممىـ سىنىڭ تېگى پېيىنى ئېنىقلاپ بەرسەمغۇ بولار !؟

سالى كۆكسىنى ئۇنىڭ دولىسىغا ئامراقلىق بىلەن تەگكۈز-گەنىدى . تاجىگۈل «ۋىللىدە» قىزىرىپ ، ئۇنى يەڭگىل جەينەك-لىۋەتتى ـ دە ، نازلىق تەبەسسۇم بىلەن كۆزلىرىگە تىكىلىپ :

ـــ يوغان ئىش ! نېمە قىلسىلا قىلماملا !... قېلىنلىقىنى سەتتىڭ !... «بىر كىم كىرىپ قالار» دېمەي... ـــ دەپلا قازانغا قارىۋالدى .

ـــ تىللىمىغىنا ، ئادەمنى !... تويمىسام قانداق قىلىمەن ! ؟

ـــ تويمىغان بولسىلا ، تويلىرىدا تويۇۋالارلا !...

ـــ ئەمىسە قاچان توي قىلىمىز ؟...

ـــ ئاۋۋال قورسىقىم بىكار بولسۇن جۇما !...

ئۇلار قىزىق چاقچاقلىشىۋاتقاندا ، سەپەرجان بىلەن سارى-گۈل ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىدە پەيدا بولدى ـ دە :

ـــ ئانا ، تېلېۋىزور كۆرسەك بولامدۇ ؟ ـــ دەپ سورى-دى .

ئىچكىرىكى ئۆي ئۇلارنىڭ ياتقى بولۇپ ، يولۇچىلارنىڭ قونالغۇ ئۆيىنىڭ ئىشىكى سىرتتا ئىدى . تاجىگۈل ئىشىنى توخ-تاتماي ، سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى :

ـــ دەرسىڭلارنى تەكرارلاپ بولدۇڭلارمۇ ؟

بالىلار تەڭلا چۇرقىراشتى :

ـــ تەكرارلاپ بولدۇق .

ـــ سالىجان ، ـــ دېدى تاجىگۈل گۈرۈچ يۇيۇۋاتقان قىيا-پەتكە كىرىۋالغان سالىغا بۇرۇلۇپ ، ـــ بالىلارغا تېلېۋىزورنى ئېچىپ بېرىپ چىقسىلا...

سالى بىردەمدىلا قايتىپ چىقىپ ، خېرىدارلارنىڭ قېشىدا پەيدا بولدى .

ـــ ئاشنى سەل تۇرۇپ دەملەمدۇق ، يا... ؟

ـــ نېمانداق چاققان ؟ ـــ شوپۇر ھەيران بولغىنىدىن ، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىنى تۇيمىدى ، ـــ تەييار قورۇقلۇق

سەۋزەكلار بار ئىكەن ـ دە !...
ـــ تەييار قەلەم بار ئىدى ، قورۇپ سۇ قۇيۇپ قويدۇق .
ـــ ھە... ـــ شوپۇر مويسىپىتكە بۇرۇلدى ، ـــ ساربخان ئاچام رەھمەتلىكمۇ بۇنچە چاققان ئەمەس ئىدى . بۇ باللا...
ـــ ياش ئەمەسمۇ... كەسكەن ئۇگرىسىنى قارىسىلا ، ئايغىر ئاتنىكى قىلىدەك ، ـــ مويسىپىت قوشۇققا چىققىلى ئۇنماي ، چىنىدە قېچىپ يۇرگەن ئۇگرىنى ئىشارەت قىلدى ، ـــ بۇ بالىلار قەشقەردە دۇكان ئېچىپ ، مۇشۇنداق ئۇگرە ئېتىدىغان بولسا ، نىمكاردىن ئونىنى ياندىمىسا خېرىدارنى ئۇزتىپ بولالمىغۇدەك...
ـــ مەنمۇ شۇنداق ئويلاپ قالدىم...
ـــ ئېلاخۇن ئۇستام .
ـــ خوش...
ـــ پولۇنى ھازىر دەملىسۇنمۇ ، يا سەل تۇرۇۋالسۇنمۇ ؟
ـــ مېنىكچە بولسىغۇ ، بىرەر سائەتتىن كېيىن دەملىسە...
ـــ ئۇستام ، ئاتلىرى نېمىتى ؟
ـــ سالىجان...
ـــ ھە ، سالىجان ئۇستام ، گۈرۈچنى كېيىنرەك سالسىلا ، ئۆزلىرىگە مالال كەلمەس ؟
ـــ يوقسۇ ...
ـــ ئۇنداق بولسا ، سەل كېيىنگە تارتسىلا .
ـــ ئوبدان ...
سالى تاجىگۈلگە خەۋەر يەتكۈزۈش باھانىسىدە ئۇنى ئېزىپ بىر سۆيۈۋېلىپ قايتىپ چىقتى . مېھمانلار ئۇگرىنى ئېچىپ بولۇپ ، چىنىلەرنى دەستىلەپ قويغاندى . سالى چىنە ، قوشۇقلارنى يانداكى شىرەگە ئەپقويۇپ ، خېرىدارلارنىڭ ئالدىنى ئاپئاق دەسمال بىلەن سۈرتكىلى تۇردى . ئۇلار ئۇنى يېگۈزۈشتىن ماختاپ كېتىشتى .

— ئىلاخۇن ئۇستام ، — دېدى سالى شوپۇرنىڭ ئالدىنى سۇرتۇۋېتىپ ، ئۇنىڭغا ھەيران بولغاندەك قىياپەتتە تىكىلىپ ، يېقىندا ھۆكۈمەت بىر يەردە ئادەم تۇتۇپتىمۇ ؟

— ياق ، — شوپۇر ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن تە - كىلدى ، — قانداق دەيلا ؟

— بايانتىن ئۆزلىرىنىڭ بىر يەردە «تۇت - تۇت» بولغا- نىنىڭ گېپىنى قىلغانلىرىنى ئاڭلىغاندەك قىلدىم . شۇڭا ...

— ئەجەب قۇلاقلىرى ئىتتىك بالىكەنلا ! — گەپنى مو- سىپەت تارتىۋالدى ، — ئۇ دېگەن ئون يىل بۇرۇنقى ئىش . ئادەمنىڭ ئېسىگە كەلسىمۇ يۇرىكى پوكۇلدايدۇ... سىلە بىلمەي- لا ، بىزنىڭ قەشقەردە «ئوتۇنلۇق» دەپ بىر يەر بار . بىر چاغدا ھۆكۈمەت بىر قاتىلنى ئىزدەش باھانىسىدە ، نەچچە يۈز ئادەمنى «تۇت - تۇت» قىلغان . مانا مەن پېشانەم ئوڭ كېلىپ ، «تۇت - تۇت»تىن ئېشىپ قالغانلارنىڭ بىرى...

— بۇ ؟...

— گېپىمنى چۈشەنمىلىغۇ دەيمەن ؟ ئۇ چاغدا مەن بالا چاقام بىلەن يېزىغا پالىنىپ ، ئەترەت بېشىنىڭ تىل - تايىقىغا چىدىماي ئوتۇنلۇققا بېرىۋالغان ... دەسلەپ قۇرۇم تېگىدىن ئوتۇن كولاپ سېتىپ جان باقتىم . كېيىن ، ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ، ئوتۇنچىلارغا ئىمام ھەم بوتۇڭ بولۇپ قالدىم . ھەممەيلەن «مول- لىكا» دەپ بەك ئىززىتىمنى قىلاتتى ...

— ھە ! — سالى ھاياجانلانغىنىدىن يۇرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى . ھەممە يېرى لاغىلداپ تىترەيتتى ، — موللىكا ؟ ئۆز... ئۆزلىرى شۇ موللا- كاممۇ ؟

— نېمە !... ئۆزلىرى... ؟

— مەن... مەن سالى...

— ھە !... بالام سالىجان !...

موللىكام چۇراپ ئورنىدىن قوپقانىدى ، سالى :

ـــ تاجىگۇل ، موللىكام كەپتۇ ! ـــ دېگىنىچە ئېتىلىپ كېلىپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئاتتى . كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلەتتى . تاجىگۇلنىڭ ئۇن سېلىپ يىغلاپ چىقىپ كېلىشى بىلەن هەممەيلەننىڭ كۆزلىرى ياشلاندى . پەقەت بىرلا كىشى ـــ نامرات چىراي يىگىت ئۇلارغا بىر پەس جىمجىت تىكىلىپ قاراپ ئولتۇردى ـ ده ، رەڭگى بىر تاتىرىپ ، بىر قارىداپ ، نېمىدىندۇر بىئارام بولۇۋاتقاندەك ئۇيان ـ بۇيان مىدىرلاپ بېقىپ ، ئاستا ئورنىدىن قوپۇپ تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى...

كۆپ هاللاردا ، ئادەم بىر ـ بىرى بىلەن ئۆزاق يىل دىدار-لاشمىسا ، بىر ـ بىرىنىڭ ئېتى ، هەتتا چىرايىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىدۇ (بولۇپمۇ ياشانغانلار شۇنداق) . چۈنكى ، ياشلار ئۆسۈ-دۇ ، رەڭ تۇزۇپ ، بىر چاغلاردىكى ئۆزىگە ئوخشىمايلا قالىدۇ . ياشانغانلارنىڭ تەقى ـ تۇرقى ، ئۇستۇېشىنىڭ ئۆزگىرىشى ياشلا-رنىڭ كۆزىنى ئالدايدۇ . سالى دادىسىنى دوراپ شاپ بۇرۇت قويۇۋالغانىنىڭ ئۇستىگە ، سەمىرىپ ـ تولۇپ ، تەمبەل ئادەم سىياقىغا كىرىپ قالغان بولسا ؛ «موللىكام» مەيدىسىدە بىر باغ بېدىدەك يوغان ، پېپەك سۇپۇرگىنى ئېسىۋالغاندەك ساڭگىلاپ تۇرىدىغان ساقىلىنى بار بىلەن يوقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالدۇرغا-دىن سىرت ، بۇرۇتىنىمۇ ياشلارنىڭكىدەك ياستىپ ، پەس ما-شىنا سالدۇرغانىدى . كىيىمى تېخى... مۇبادا ، تاجىگۇل ئېلاخۇن ئۇستامدىن گۇمانلانمىغان ياكى ئېلاخۇن ئۇستام «ئوتۇنلۇق»نى تىلغا ئېلىپ سالمىغان بولسا ، ئېهتىمال ، ئۇلار يەنە نەچچە يىللارغىچە دىدار كۆرۈشەلمەس ئىدى !...

ئۇلار مۇشۇ گەپلەرنى قىلىشىپ بىر هازا كۈلۈشتى . تاجى-گۇل ئالدىراپ كەتكىنىدىن سالىغىمۇ يول بەرمەي ، ئون يىلدىن بېرى ئىچىگە يىغقانىنى تاغاردىن تېرىق تۆككەندەك تۆكۈۋەتتى . گەپ قىلىش نۆۋىتى «موللىكام»غا كەلگەنده ، سالى بىلەن تاجى-گۇلنىڭ ئاغزى كامارداك ئېچىلىپلا قالدى ...

«موللىكام» ھەققىدە ھېكايە

موللىكامنىڭ ئېتى تۆمۈر قارىم بولۇپ ، دادىسى ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» قەشقەردىكى تېرە - ئۇچەي سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كاتتا بايلارنىڭ بىرى ئىدى . ئۇ دائىم كارۋان تارتىپ چەت ئەللەردە يۈرگەچ ، ئۆيىدە ئاسانلىقچە خوتۇن توختىماي تتى . چۈنكى ئۇ قايسى ئەل ، قايسى يۈرتتا ئۇزۇنراق تۇرۇپ قالسا ، شۇ يەردە كەمبەغەلنىڭ قىزىنى نىكاھىغا ئالاتتى - دە ، قايتىدىغان چاغدا ئۇنى ئوبدان رازى قىلىپ ئىبرالىشاتتى . بۇنداق قىلىش ، ئەينى چاغدا ، سودىگەرلەر ئارىسىدا ئومۇملىشىپ كەتكەن بولۇپ ، شەرىئەت ئەھكاملىرىدا «نەپەقە ئەھلى ئايال» دېيىلەتتى . «زىنا - نەھي» دەك چەكلىمىگە ، تەقىبكە ئۇچرىماي تتى . بىراق ، ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» نىڭ قەشقەردىكى خوتۇنلىرى بىرى بىرىدىن باي ، يۈز - ئابرۇيلۇق ئائىلىلەرنىڭ ئارزۇلۇق قىزلىرى بولغاچقىمۇ ، ئۇنىڭ قەدىمى قەشقەرگە يېتىپ بولغۇچە ئۆزىنى قازىخانىدا كۆرەتتى . قىسقىسى ، بىر خوتۇن بىلەن ئىككى يىلدىن ئوشۇق ئۆي تۇتالمايتتى . پەرزەنت يۈزىمۇ كۆرمىدى . ئۇ تۆمۈر قارىمنىڭ ئانىسى نۇرانە خېنىمنى ئەمرىگە ئالغان چاغدا ، ھەرخىل مىللەت ، ھەرخىل ئىرقتىن بولغان يىگىرمىدەك ئايالنى يولغا سېلىپ ، قىرىق ياشلارغا ئۇلاشقان تەمبەل ئادەم ئىدى...

— ئىسمائىل ھاجىم سەپەر ئۈستىدە شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ئالدىغا ئۇچرىغان پاسكىنا - پاكىز خوتۇنلارغا چېپىلىپ يۈرسە قانداق قىلاتتىم؟ — دېگەندى نۇرانە خېنىم تويى

بولۇپ يېرىم يىل ئۆتمەي ، ئېرىنىڭ بەدەخشاندا بىر ئافغان ئايالىنى نىكاھىغا ئالغانلىقىنى ئاڭلىغاندا گويا ئۆزى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق بىر ئىش توغرۇلۇق سۆزلەۋاتقاندەك خاتىرجەم تەلەپپۇزدا ، ـــ مەيلى ، ھالال نىكاھلاپ ، ئۇستۇمگە ئون خوتۇن ئالسا بىرى مەن . مەندىن چانمىسىلا بولدى !... ئەركىشى دېگەن «پۇل تاپىمەن ، ئۆي تۇتىمەن» دەپ مۇساپىرلىقتا دۇم يېتىپ ـ دۇم قوپۇپ يۇرۇپ ئۆي تامىقى سېغىنمامدۇ ؟ ياقىسى كىر بولمامدۇ ؟ ! خەقمۇ ـ زە...

نۇرانە خېنىمنىڭ بۇ گەپلىرى ئۆزىنى دەيدىگە سالماقچى بولغان تەڭتۇشلىرى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئېغىزىنى يەملەۋەتتى بولغاي ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھېچكىم بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچالمىدى .

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ ، نۇرانە خېنىم تۆمۇر قارىمنى تۇغدى . تۆمۇر قارىمنىڭ ئايىغى ياراشمىدىمۇ ياكى نۇرانە خېنىمنىڭ تەلىيى كاجمۇ ؟ بىچارە مەزلۇم تۇغۇتتىن كېيىنلا خۇن كېسىلى بولۇپ قېلىپ ، بىر كۈن ساق بولسا ئون كۈن تەككىر تۇتۇپ ياتتى . ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» تۆمۇر قارىم بىلەن ئۇنى ھەج تاۋاپ قىلدۇرۇپ كەلدى . شۇنىڭدىن كېيىن نۇرانە خېنىم كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ كەتتى . تۆمۇر قارىم بەش ياشقا كىرگەن يىلى بېلىدىن سۆڭەك قاينىاپ چىقىپ ، ئەركىن ھەرىكەت قىلالماس بولۇپ قالدى . ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» ئۇنى ساقايتىۋېلىش ئۈچۈن پۇلنى سۇدەك خەجلەشكە باشلىدى . قەشقەرنىڭ داڭلىق تېۋىپ ـ داخانلىرىغا خەجلىگىنىدە غۇ بىر نۆرى ، «ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەلەيدۇ» غان ئورۇس دوختۇرىنىڭ چۆنتىكىگىلا نەچچە يۈز سوم تىللاسى كىرىپ كەتتى . ئەكسىچە ، نۇرانە خېنىمنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى . ئەمدى بىرلا يول ـــ تۇرپاندىكى ئەسما بۇلكەھەبكە ئاپىرىش ـــ قالغانىدى . پۇتۇن بىر ياز تۇرپاندا ئۆتتى . نۇرانە خېنىم ئۇ يەردە

ئاز ـ تولا ياخشىلانغان بولسىمۇ ، قەشقەرگە قايتىپ كېلىپلا يەنە يىقىلدى . ئەتىيازنىڭ سېرىق ئاپتىپىغا ئۇلاشقان چاغدا بولسا ، ئۇنىڭدىكى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىللەتلەر تۈپ يىلتىزىدىن قۇـ رۇپ «ساقايدى» يۇ ، دوك بولۇپ قالدى . ھاسىدىن ئايرىلسىلا تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئۆمىلىمەي ئىلاجى يوق ئىدى . جېنى ئامان قالغىنىغا شۈكۈر قىلىشتى...

شىنىڭ شىسەي تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار بىلەن بايلارنىڭ قېنىدا «تۈگمەن چۆرىگەن» چاغدا ، ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەـ بى» ئەنجاندا ئىدى . ستالىن بىلەن شېنىڭ شىسەينىنىڭ ئارىسى رەسمىي بۇزۇلۇپ ، جيانىڭ جيېشى شىنجاڭغا پۈت تىققاندا قايتىپ كەلدى . بۇ چاغدا ، تۆمۈر قارىم «لايپەشتاق» مەدرىسىدە «قۇر ـ ئان»نى تاماملاپ «خەتمە»دىن ئۆتۈپ ، «نەۋائي»[1]غا كۆچكەنـ دى . نۇرانە خېنىم شۇ پېتى تۇراتتى . ئېرىنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرەلمەيتتى . ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» بەش يىلنى خوتۇن زاتىغا يولماي ئۆتكۈزۈپتۇ . نۇرانە خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى . تۇغقانلارغا ھال ئېيتىپ يۇرۇپ ، ھاممىسىنىڭ قىزى ـــ ئېرى شىڭشىسەي تۇرمىسىدە غايىب بولۇپ ، ئۇزاق يىل تۇل ئولتۇرغان مەئمۇر خېنىمنى كىچىك خوتۇنلۇققا ئېلىپ بەردى . بىر جۈپ كۈنە ناھايىتى ئىناق ئۆتتى . بىر ـ بىرىنى بۇرۇنقـ دەكلا «ئاچا ، ئۇكام» دەيىشەتتى .

مەئمۇر خېنىم ياندۇرقى يىلى سۇرەتتەك چىرايلىق بىر قىز تۇغۇپ بەردى . ئۇنىڭغا زەيتۇنەم دەپ ئات قويۇشتى...

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن جيانىڭ جيېشى ھۆكۈمىتى تۈزگەن ئون ماددىلىق كېلىشىم يىرتىپ تاشلانغاندىن

---

① «نەۋائي» — ئەلىشىر نەۋائي ئەسەرلىرى . ئەينى چاغدا ، تالىپلا «قۇرئان كەرىم» نى يادا ئېلىپ «خەتمە»دىن ئۆتۈپ «قارى» بولغاندىن كېيىن ، «موللا»لىق مەرتىۋىسىگە ئېرىـ شىش ئۈچۈن ، ئۇزاق يىل ئەرەب ـ پارىس تىللىرىنى ئۆگىنىش بىلەن بىر چاغدا ، مەشھۇر شەرق كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ مۇتالىئە قىلاتتى . چوڭ ـ چوڭ داستان ـ قىسسەلەرنى يادا ئالاتتى .

كېيىن ، قەشقەر دوزاخقا ئايلاندى ، ھەممە يەردە «تۇت ـ تۇت» ، ھەممە يەردە يىغا ـ زار... تۇرمىلەردىكى قاتىللار بىلەن ئوغرىلار كەينى ـ كەينىدىن قويۇپ بېرىلىپ ، ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئىنقىلابىي زىيالىيلار بىلەن گۇمان بىلەن تۇتقۇن قىلىنغان بىگۇناھ ئاممىا ئىگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ، سوۋېت كونسۇلخانىسى قاتتىق تەقەب ئاستىغا ئېلىنىپ ، ئىنگلىز كونسۇلخانىسىنىڭ دەرۋازىسى داغدام ئېچىۋېتىلدى . ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» گۇمان بىلەن تۇتۇلغانلارنىڭ بىرى ئىدى . ئۇ رۇق ـ تۇغقانلارنىڭ بىر يىلدىن ئارتۇق پالاقلىشى ، تەڭگە ـ تىللانى سانىماي خەجلىشى نەتىجىسىدە ، ئاخىر كېپىللىككە بېرىلىدى . بۇ «كېپىللىك»نىڭ كەينىگە تۇرمە ، قىيناق ، ئۆلۈم... يوشۇرۇنغانىدى . ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» كەينىدىكى «سايە»دىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى چەت ئەلگە چىقىپ كېتىش ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى . بۇنىڭسىزمۇ ، قولىدا بۇنىڭدىن كۆپ يىل بۇرۇن كەشمىرلىك بىر بايغا نىسى ساتقان نۇرغۇن مالنىڭ ھۆججىتى بار ئىدى . ئىلگىرى ، ھەرخىل سەۋەبلەر تۇپەيلى ، ئۇ تەرەپكە يول چىقماي ، پۇلىنى ئەكېلىۋېلىش نىسىپ بولمىغان . مانا ئەمدى ھۆكۈمەت ئورۇسقا ئۆچ ، ئۆزىمۇ تەقىپ ئاستىدا . پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويسا ھەم ئەندە ، ھەم گەزدە زىيان تارتىدۇ . يامىنىغا كەلسە ، جېنىدىن ئايرىلىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن... ئۇ ئىنگلىز كونسۇلىنىڭ ئىشكىنى قېقىشقا باشلىغاندا ، نۇرانە خېنىم :

ـــ ماڭا قارىسىلا دادىسى ، ـــ دېدى يېلىنىپ ، ـــ بۇدا چىقىپ كەتسىلە ، قاچان كېلىشلىرىنىڭ يارانقان ئىگەم ئۆزى بىلىدۇ... مەنغۇ بۇگۈن ـ ئەتىلىكىم قالغان خوتۇن ، مەئمۇر خېنىم بىچارىغا ئۇۋال بولىدۇ... «بارمىسىلا» دەي دېسەم ، ھۆكۈمەتنىڭ پەيلى يامان... مېنى خۇش قىلاي دېسىلە ، مەئمۇر خېنىم بىلەن زەيتۇنە خېنىمنى ئالغاچ كېتىپ ، بەيتىللانى تاۋاپ

قىلدۇرغاچ كەلسىلە !...

ئىسمائىل ھاجىم «ياق» دېيەلمىدى . تۆمۈر قارىمنى ئۆيـ
لىدى ـ دە ، ئازراق دەسمايە بىلەن تېرە ـ يۇڭ سودىگىرى
دوستىغا چېتىپ قويۇپ سەپەرگە راۋان بولدى .

كىم بىلسۇن ، ئۇنىڭ شۇ كەتكەنچە قايتىپ كېلەلمەسلىكـ
نى !؟

ئىككى يىلدىن كېيىن قەشقەر ئازاد بولدى . ئىنگلىز كونـ
سۇلى قەشقەردىن ئېرىپ ، چېگرا تاقالدى . تۆمۈر قارىمنىڭ
دادىسى بىلەن خەت ـ ئالاقىسىمۇ ئۈزۈلدى . تىجارىتى كۈندىن ـ كۈنگە
كەينىگە دەسسەپ ، كۈنلۈك تاپقىنى كۈنلۈك رىزقىغا ئاران يېتىـ
مدىغان بولۇپ قالدى . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى قەشقەر يۇڭ ـ
تېرە ، ئۇچەي زاۋۇتى كېڭەيتىپ قۇرۇلغان چاغدا ، تۆمۈر قارىم
تىجارەتتىن قول ئۈزۈپلا ئۇ زاۋۇتقا ئىشچى بولدى ۋە يۇڭ ـ
تېرىنىڭ «تىلى»نى ياخشى بىلگەچ ناھايىتى ئەتىۋارلاندى ، مائاـ
شىمۇ تېز ئۆستى . بۇنىڭغا يارىشا ، خوتۇنى زىبا خېنىم كەينى ـ
كەينىدىن تۇغۇۋېرىپ بالىغا كۆمۈۋەتتى . ئۇچى تۇپراققا قېتىـ
لىپ كەتكەن بولسىمۇ ، بەش قىزى گۈلدەك چىرايلىق چوڭ
بولدى . چوڭ قىزى رابىيەم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرىدىـ
غان يىلى نۇرانە خېنىم بەندىچىلىك قىلدى . ئۇلىشىپلا يېتىپ
كەلگەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى تېخى «قارىسى ئوشتۇلمىغان» تۆـ
مۈر قارىمغا «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن تونىنى پەـ
چىپ ، «كۇرس» قا سولىدى . ھەرخىل نامدا ئاتىلىدىغان ئاممەـ
ۋى تەشكىلاتلار كېچە ـ كۈندۈز نۆۋەت بىلەن پىپەن ـ كۈرەش
قىلىپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاس قالدى . جان تاتلىق ئىكەن ،
تۆمۈر قارىم قېيىن ـ قېستاققا بەرداشلىق بېرەلمەي ، «دادىسىغا
خەت يېزىش باھانىسىدە چەت ئەلگە ئاخبارات يەتكۈزۈپ بەرگەن»
لىكىگە «ئىقرار» بولۇپ تۆۋەنامە يازدى . «ئىقرار قىلغانلارغا
كەڭچىلىك قىلىش» دېگەن شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ ، ئىنـ

قىلابىي كومىتېت ئۇنى نەچچە كۈن چوڭ يىغىندا پىپەن - كۈرەش قىلدى - دە ، «جىنايىتىنى تونۇش پوزىتسىيىسى ياخشى بولغاچ ، قانۇنىي جازانى كەچۈرۈم قىلىپ ، ئىنقىلابىي قوشۇندىن تازىلاش» جازاسى بېرىلگەنلىكىنى جاكارلىدى . نەچچە كۈندىن كېيىن ، يەنى 1968 - يىلى 12 - ئايدا ، ئۇنى بالا - چاقىسى بىلەن قوشۇپ مەكتكە ئاپىرىپ تاشلىۋەتتى . قوش پېشايۋان ، قوش مەنزىرلىك ھەشەمەتلىك ھويلىسى مۇسادىرە قىلىندى...

«چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن ئاتالغۇنىڭ نەقەدەر قورقۇنچلۇق نەرسە ئىكەنلىكىنى يېزىدا كۆرسە بولىدىكەن ، ئۇلار زاۋۇت خەلق قوراللىق ئەسكەرلىرىنىڭ نازارىتى ئاستىدا يۈك ئاپتوموبىلىدىن چۈشۈشتى . نەرسە - كېرەكلىرىنى ئەترەتنىڭ تاشلاندۇق قوتىنىغا ئەكىرگىچە ، «بەش خىل ئۇنسۇر»دىن چوڭ-راق بىر ئائىلە «ئۇنسۇر»نى كۆرۈش ئىشتىياقىدا ئۆي - ئۆيىدىن چۈۋۈلۈپ چىقىشقان گۇڭشې ئەزالىرى ، ئۇششاق بالىلار ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا ئاجايىپخانىدىكى غەلىتە مەخلۇقلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىۋاتقان تاماشاچىلاردەك چۆرگىلەپ يۈرۈشتى . شۇ كۈنى كېچىسىلا ، ئەترەت بېشى ئۇلارغا ئەتە قىلىدىغان ئىشنى ئورۇنلاشتۇردى . ئەتىسى ، ئەتىسى ، ئەتىسى...

تۈگمەس پىپەن ـــ تۈگمەس تىل - تاياق...

مەيلى ئوغرى ، مەيلى قىمارۋاز ، مەيلى پومېشچىك... پىپەن قىلمىسۇن ، تۆمۈر قارىم چوقۇم ئۇلارغا يانداش . خوتۇن - بالىلىرى كۆرگەزمە...

بەزى پىپەنلەردىن كېيىن ئۆرە - تۇرالمىسا ياكى ئەتىسى بېلىنى ئالالماي ، كەتمەننى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ چۆرۈپ چاپالمىسغۇ بولدى ، خۇدانىڭ ئۇرغىنى شۇ ! ...

بىر يىل ، ئىككى يىل ...

شۇنداق ، تۆمۈر قارىم ئاران ئىككى يىل چىدىدى . داۋاملىق نازارەت ئاستىدا كەتمەن چېپىش ، ھاشارغا ئىشلەش ؛ ئەتە-

يازدىن كەچكۇزگىچە زاغرا غاجاپ ، سوغۇق سۇ ئىچىپ ، ئادەم تۇگۈل ئىت ـ مۇشۇكمۇ يىللاپ ـ ئايلاپ ئاياغ باسمايدىغان چۆل ـ بايا‌ۋاندا ئېچىق بېقىپ ، پاشا ـ كۇمۇتىلارغا يەم بولۇش ئۈنى جېنىدىن جاق تويغۇزغانىدى . بۇ يەرگە كەلگەن چاغدىكى ئېتىد‌ـ نىكى ئوندىن بىرى قالماي ، بىر تېرە ـ بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى . ئاينىكى بېشى ، ھەپتىنىكى ئاخىرىدا ئۆيىدە بىر‌ەر كېچە قونۇش نېسىپ بولۇپ قالسا ، خوتۇن ـ بالىلىرىنىكى ئۈنىڭغا ئىچى ئاغرىغىنىدىن ، چۆرىسىگە ئۇلىشىپ يامغۇر‌دەك ياش تۆكەت‌ـ تى . تۆمۇر قارىنىمۇ ئۇلارنىكى نالىسىگە چىدىماي يۇرىكى قان ـ زە‌ر‌ـ داپقا تولاتتى ـ يۇ ، زورلاپ كۈلۈمسىرە‌پ ، ئۇلارغا تەسەللى بېرە‌تتى . ئەر ـ خوتۇن يالغۇز قالغان چاغلاردا :

ـــ ۋاي خۇدا ، ۋاي خۇدا... ئەجەب قىينالدى بۇ جانلىرى ، ئەجەب قىينالدى... خۇدايىم دادىكامغا بەرگەندەك بىر يول بېرە‌ـ ۋەتكەن بولسا ، «خۇدا ، ئۆزۈڭ بار...» دە‌پ مۇشۇ دوزاختىن يىراق بىر يەرگە كېتىپ تۇرسىلا ، مەنمۇ «قانجۇقنى ئىت چىش‌ـ لىمەيدۇ» دېگەندەك ، بەش قىزىمنى كەينىمگە سېلىپ ، دۇيجاڭغا نېمە قىلساڭ قىل... دە‌پ گۆشىيىپ تۇرۇ‌پ باقسام قانداق بولار ؟ دە‌پمۇ ئويلاپ كېتىممەن... ـــ دە‌پ ناله قىلاتتى .

كۈنلە‌ر ئۆتۈ‌پ ، تۆمۇر قارىنىمۇ مۇشۇ گەپكە مايىل بولۇپ قالدى . چۈنكى ، قىزلىرى كۈندىن ـ كۈنگە بوي تارتىپ ، بىر ئەرنىڭ نېنىنى يە‌پ ، بىرە‌ردىن بالىنىڭ ئانىسى بولغۇدەك بولۇپ قېلىۋاتاتتى . بىر «ئۇنسۇر» ئۇلارنىڭ پېشانىسىگە «تاج» بولۇپ قادىلىپ تۇرغان شارائىتتا ، ھېچكىمۇ ئۇلارغا كۆز سېلىشقا جۇرئەت قىلالمايتتى . «بەش قىزى بار ئادەمگە دوزاخ ئوتى ھارام» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان . پۈتۈن ئەس ـ يادى ئاشۇ قىزلاردا قالغان تۆمۇر قارىنم زىبا خېنىم بىلەن مەسلىھەتنى پىشۇرۇ‌پ ، بۇ يەردىن بىر مەزگىل ئايرىلىپ بېقىشنى نىيەت قىلدى :

— قېنى ، ئاشۇ بىچارىلەرنىڭ بەختىنى بىر سىناپ باقاي ، — دېدى ئۇ ، — بەختى بولسا ، بىر يەرگە بېشىمنى تىقىپ ، ئۇدۇللۇق ئىشلەپ تاپقىنىمنى ئۇدۇللۇق ئەۋەتىپ تۇرارمەن . تۇتۇلۇپ قېلىپ ، بۇ يەرگە يەنە كېلىپ قالسام ، پېشانىمىزگە پۇتۇلگەننى كۆرەرمىز...

قېچىشقا ئەپلىك پۇرسەت كەلمەي قىش چىقىپ كەتتى . ئەتىيازدا ئەترەت يول بويىدىكى قېرى تېرەكلەرنى قومۇرۇۋېتىپ ، ئورنىغا جىرىم قويدى . ياغاچلارنى بىر يەرگە دۆۋىلەش جەريانىدا ، تۆمۈر قارىمىنىڭ چىمچىلىقى ئىككى تال خانىڭ ئارىسىدا قىسىلىپ قېلىپ ئۇزۇلۇپ كەتتى . «يالاڭ ئاياغ» دوختۇرنىڭ داۋالاشقا كۆزى يەتمىدى . گۇڭشې دوختۇرخانىسىدىن ناھىيىلىك دوختۇرخانا يېقىن ئىدى . قان توختىتىش دورىسى چېچىپ تېڭىپ قويدى ـ دە ، ناھىيىگە بۇيرۇدى . زىبا خېنىم ھەمراھ بولۇپ كەلگەنىدى . پوتلا ـ ماڭقىسىنى ئېقىتىپ يىغلاپ يۇرۇپ دوختۇرلارنىڭ يۇرىكىنى ئېرىتىپ ، بىر سائەتكە قالمايلا ئېرىنىڭ كىچىككىنە تېرىگە ئىلىشىپ قالغان چىمچىلىقىنى ئۇلىتىپ بولدى . قايتىش ئۈچۈن يولغا چىققاندا ، ئاشخانىدىن چىقىۋاتقان ئېلاخۇن ئۇستام بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى .

ئېلاخۇن ئۇستام تۆمۈر قارىم بىلەن بىر كاسسىردىن مائاش ئالىدىغان شوپۇر ئىدى . ئۇ تۆمۈر قارىمدىن ئون ياش كىچىك بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن سىرداش ئىدى . ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەرنى ئاڭلاپ ، چىن يۈرىكىدىن ھېسداشلىق بىلدۈردى . ئاشخانىغا باشلاپ كىرىپ قورسىقىنى تويغۇزدى . باي دېھقان دادىسىنىڭ يېزىدا نېمە كۈن كۆرۈۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ ، بۇ ئەر ـ خوتۇنىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈشكە ئۇرۇندى . گەپ ئارىسىدا ، تۆمۈر قارىم بۇ يەردىن قېچىپ كېتىش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتقاندى ، ئۇ دەرھال قوللىدى . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ ھازىر ناھىيىلىك تاشقى سودا شىركىتىدىن قەشقەرگە

تېرە - يۇلۇق توشۇۋېتىپتۇ . ھەپتىدە بىر قېتىم كېلىپ - كېتىدىكەن . ئۇنى ئالغاچ كېتىدىغان كۈن ، ئۇچرىشىدىغان ئورۇنغىچە قۇلىقىغا قۇيۇپ خوشلاشتى...

ئۇچىنچى ھەپتىسى ، تۆمۈر قارىم ئۆزىنى ئېلاخۇن ئۇستامنىڭ ئۆيىدە كۆردى . يەنە ھەپتىدىن كېيىن «ئوتۇنلۇق» قا كېلىپ ، باشقا «ئۇنسۇر»لار بىلەن ياتاقداش بولدى . ئۇ مەكتىتىن ئايرىلىدىغان چاغدا خوتۇنى بىلەن گەپنى بىر قىلىپ ، بىر قىسىم ئەسكى كىيىملىرىنى لاتىغا ئوراپ ، دەريانىڭ لايلاتمىسىغا تاشلاپ قويغانىدى . ئەتىسى ئۇنى ئىزدەپ چىققان خەلق ئەسكەرلىرى ئۇ نەرسىلەرنى قولغا چۈشۈرۈپلا ، ئۇنى «دەريادا ئېقىپ ئۆلدى» گە چىقىرىۋەتتى . جەستىنى ئىزدەپ بېقىشنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ بېقىشمىدى . ئەكسىچە ، دادۇي بويىچە يەغىن ئېچىلىپ ، «ئۆلسىمۇ تۆۋە قىلمايدىغان» بۇ «ئۇنسۇر»نىڭ ئەرۋاھى قاق يېرىم كۈن پىپەن قىلىندى . ئۇنىڭ خوتۇن - بالىلىرىغا ھازا ئاچماسلىق ، نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزمەسلىك بۇيرۇلدى...

تۆمۈر قارىم «ئوتۇنلۇق»قا كېلىپ ئەتىسىلا پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى . چۈنكى ، قىزلىرى بىردەمدۇ كۆز ئالدىدىن نېرى بولمايتتى . خوتۇننىنى دائىم تىل - تاياق ئاستىدا پىپەن قىلىنىۋاتقان ھالەتتە تەسەۋۋۇر قىلاتتى . «تەۋەككۈل» دەپلا ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ ، ئۆزىنى تاياقتا ، ھەتتا ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگۈسى كېلەتتى - يۇ ، خوتۇننىنىڭ ئۆزىنى ئۇزاتقان چاغدا تاپىلىغان گەپلىرى قۇلاق تۈۋىدە تەكرار جاراڭلاپ ، ئۇنى پەيلىدىن ياندۇردى . ئەمدى ئۇ كۈن ئولتۇرۇپ ، ئوتۇنچىلار ئىشىنى يېغىپ گەمىلىرىگە كىرىپ كەتكەندىن تارتىپ تاكى ئۇيقۇسى قىستاپ كۆزلىرى يۇمۇلغىچە بىرەر قۇم بارخىنىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ ، ئەسىرى ، شام ، خۇپتەن نامازلىرىنى ئوقۇش بىلەن بىللە ، «قۇرئان كەرىم» دىن بىر - ئىككى پارە قىرائەت قى-

لىپ ، دىلخەستىلىكىنى چىقىراتتى . خوتۇن ـ بالىلىرىغا تەنسە-
ھەتلىك ، خاتىرجەملىك تىلەپ ئۇزۇن دۇئا قىلاتتى . ھەپتىلەر-
دىن كېيىن ، تۆمۈر قارىم ھەرۋاخ نامراز ئالدىدا ئۇنلۇك ئەزان
چىللايدىغان بولدى . دەسلەپ ئانچە ئىرەڭشمىگەن ئوتۇنچىلار ،
بارا ـ بارا ، ئۇنىڭ كەينىدە بىرىدىن ، ئىككىدىن سەپ تۈزۈپ
نامراز ئوقۇيدىغان ، ئۆزىدىن كىچىكلەر ئۇنىڭ ئىتىنى چاقىرماي
«موللىكا» دەيدىغان ، چوڭلار تېخىمۇ ھۆرمەتلەپ بېشىدا كۆتۈ-
رىدىغان ، كولىغان ئوتۇنلىرىنى ئاپتوموبىلغا قول ـ قول بېسە-
شىپ بېرىپ بىر تىيىنمۇ ھەق ئالمايدىغان ، قولىدىن كېلىشچە
ياردەم كۆرسىتىدىغان ـ ئايايدىغان بولۇشتى . ئىلاخۇن ئۇستام
ئوتۇن ئەكېلىش باھانىسىدە تۇنجى قېتىم ئۇنى يوقلاپ كەلگەن
چاغدا ، ئۇ بۇ يەرنىڭ «ئىمام»ى ھەم ئىش بېشى بولۇپ قالغاند-
دى : ئاغزىنى مىدىرلىتىپ ، قولىنى شىلتىپ قويۇپلا باشقىلار-
دىن كۆپرەك پۇلغا ئېرىشەتتى...

ئىلاخۇن ئۇستام مەكتىتە ئۇنىڭ «ئۆلۈم»ى توغرۇلۇق
تارقالغان ، «قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ زاۋۇتقىمۇ يېتىپ كەلگەن
ھېكايە»نى سۆزلەپ بېرىپ ، ئۇنى بىر ھازا كۈلدۈردى . خوتۇن
بالىلىرىنىڭ ھال ـ كۈنىدىن خەۋەردار قىلىپ كۆڭلىنى ئەمىن
تاپقۇزدى . «ماتوردا غەيرىي ئاۋاز پەيدا بولۇپ قاپتۇ . يولدا
بۇزۇلۇپ قالسا كېچىدە ئوڭلىماق تەس» دېگەننى باھانە قىلىپ
شوپۇر ھەمراھلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ، كېچىچە تۆمۈر قارىم
بىلەن مۇڭدىشىپ چىقتى...

يىللاردىن بېرى بۇ يەردە سويۇلۇپ تاشلىنىپ قالغان قوي ـ
ئۆچكە تېرىلىرىگە تۆمۈر قارىمنىڭ كۆزى چۈشۈپ ، كۆڭلىگە ئاتا
كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىش ئىستىكى چۈشكەنىدى . بۇ گەپنى
ئاغزىدىن چىقىرىپ بولغۇچە ، ئىلاخۇن ئۇستام دەرھال قوللى-
دى . پۇل سۇغا ئوخشايدۇ . مىدىرلاپ ئېقىپ تۇرسا ئاۋۇيدۇ .
توختاپ قالسا «يەرگە سىڭىپ» تۇگەيدۇ . ھەر ئىككىيلەنده ئاز ـ

تولىدىن «جان ئۇلىقى» بار ئىدى . «مىدىرلىتىش»قا ئامالسىز ئىدى ، ئېلاخۇن ئۇستام سېتىش يولىنى بىلەتتى - يۇ ، سېتىۋالىدىغان مەنبەنى ئىزدەشكە چولىسى تەگمەيتتى . تۆمۈر قارىم «ئالىمەن» دېگەننى سېتىپ ئالالايتتى - يۇ ، سېتىش يولىنى تاپالمايۋاتاتتى . ئەمدى ھەر ئىككىيلەنگە يول تېپىلدى . «تەۋەككۇل» دەپ بەختىنى سىناپ باقسا...

ئۇلار شۇنداق قىلدى . ماڭغانسېرى يولى كېڭەيدى . پۇلى يۇمىلىغانسېرى ئاۋۇپ - تۇغۇپ ، بىرى ئون ، ھەتتا يۈز بولدى . تۆمۈر قارىم يېقىن ئەتراپتىكى «ئوتۇنلۇق»لاردىن تېرە - ئۇچەي يىغىش بىلەنلا قانائەتلەنمەي ، مەكىت ، مارالبېشى تەرەپلەردىكى قاراڭغۇ بازارچى قاسساپلار بىلەنمۇ چۆپقەتلەشتى . ئۇلار سويغان ماللىرىنىڭ تېرىسىنى يىغىپ قويۇپ ، ئەپلىك پەيتتە تۆمۈر قارىمغا ئەكېلىپ بېرەتتى . تۆمۈر قارىم تېرىلەرنى تۇزلاپ ، بىكار گەمىگە دۆۋىلەپ قويۇپ ، ئېلاخۇن ئۇستام كەلگۈچە ساقلايتتى .

قىسقىسى ، تۆمۈر قارىم بېيىۋاتاتتى . ئېلاخۇن ئۇستاممۇ بېيىۋاتاتتى . بۇنى بىر خۇدا ، ئاندىن قالسا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىلا بىلەتتى...

كاللا ئىشلىتىشنى بىلگەن ئادەمگە يول كەڭرى . پۇل — قەدىمى ئاستىدىن ئۇنگەن گۈل ، ئامەت — تەرنىڭ مەھسۇلى . ئادەمگە ئامەت ئالدىنى قىلسا ، بەزىدە ئۆزى كۈتمىگەن نەرسىلەرگە ئېرىشىپمۇ قالىدۇ . لېكىن ، بۇ تاسادىپىيلىق . تۆمۈر قارىم «موللىكام» بولۇپ پۇلنى پۇلغا ئۇرۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئېلاخۇن ئۇستام ئۇنىڭ چوڭ قىزى رابىيەمگە دادۇي باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قەشقەرلىق بىر ئوقۇتقۇچىسى ئەلچى قويغانلىقىنى خەۋەر قىلدى . بۇ ئۇنى بەيتىللادىن دادىسى قايتىپ كەلگەندەك خۇشال قىلىۋەتتى . چۈنكى ، بىر قىز ئۆيدىن چىقىپ كەتتى دېگەن گەپ ئاتا - ئانىنىڭ بىر ئۇلۇش يۈكى يەڭگىللە-

دی ، ئىككىنچى ، ئۈچىنچى... قىزغىمۇ يول ئېچىلدى دېگەن گەپ !... تۆمۈر قارىم ھېچكىمگە تۈيدۈرماي ، ئېلاخۇن ئۇستام-نىڭ ياردىمىدە رابىيەمنىڭ سەپ - سىيرىقىنى تەييارلىدى . «توي خېتى ئالىمىش» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپلا ، ئۇ نەرسىلەرنى «قەشقەردىكى تۇغقانلارنىڭ سوۋغىسى» دېگەن نام بىلەن خوتۇن-غا ئەۋەتىپ بېرىشنى دىلىغا پۈكۈپ يۈردى . بىراق ، ئۇنىڭغا كەلگىنى باشقا خەۋەر بولدى :

«گۈڭشې : ‹بىر دۆلەت خادىمىنىڭ چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرنىڭ قىزى بىلەن توي قىلماقچى بولغانلىقى ـــ سىنىپىي مەيداننى يوقاتقانلىق ›... دەپ توي خېتى بەرمىگەننىڭ ئۈستى-گە ، گۈڭشې بويىچە چوڭ يىغىن ئېچىپ يىگىتنى پىپەن قىپتۇ... »

تۆمۈر قارىم ئۆلمىدى ، ئۇنىڭ بېرىسى بولدى . نەچچە كېچە قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا يالغۇز تۇنەپ ، «قۇرئان» تىلاۋەت قىلىپ تاڭنى ئاتقۇزدى . ئىشتىھاسى تۈتۈلدى ، ئورۇقلىدى ، پۈت - قولىدىن ماغدۇر كېتىپ ، تەككىر تۇتۇپ يېتىپ قالغىلى تاس قالدى . ئاخىر : «دۇنيا ـــ ئۆتەڭ ، ئىنسان ـــ يولۇچى كارۋان . بىر ئادەم دارىلپاناھدىن دارىلباقاغا يەتكۈچە نېمە كۈن-لەرنى كۆرمەيدۇ ؟ نېمە دەردلەرنى تارتمايدۇ ؟ ئاللانىڭ مۇشۇنداق خورلۇققا قالغان بەندىسى يالغۇز مەنمىدىم ؟ شۈكۈر !... » دېدى - دە ، ئۆزىنى تۈتتى .

سالى بىلەن تاجىگۈل بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن چاغ ـــ تۆمۈر قارىم يېڭىۋاشتىن غەيرەتكە كەلگەن چاغ ئىدى . دەسلەپ ئۇلارغا ئادەتتىكى مۇساپىرلار قاتارىدا يارەم قولىنى سۇندى . كېيىن... شۇنداق ، كېيىن ئۇلارنىڭ تېگى - پېيىنى ئۇقۇپلا ئۇلارنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قانات ئاستىغا ئېلىش نىيىتىگە كەلدى . چۈنكى ئۇ تاشمەتخان ئۇستام بىلەن ئۇزاق يىللىق چۆپقەت ئىدى . مانا ئەمدى تەڭرى ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن كېلىنىنى

ئۇنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپ بېرىپتۇ . قولىدىن كېلىشچە ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇشنىڭ ئۆزى ، بىرىنچىدىن چۆپقەتلىكىنىڭ يۈزى ؛ ئىككىنچىدىن ، ئاللا يولىدا قىلىنغان ساۋابلىق ئىش بولمامدۇ ؟ !

ئۇ بۇ نىيىتىنى ئۇلارغا بىلدۈرمىدى . تاشمەتخان ئۇستام بىلەن چۆپقەت ئىكەنلىكىنىمۇ ئاغزىدىن چىقارمىدى...

* * *

تۆمۈر قارىم سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، تاجىگۈل ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى . سالىمۇ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا ئاتماقچى بولدى ـ يۇ ، ئۆزىنى باستى .

ـــ نېمىگە يىغلايسىلەر ؟ مۇشۇنداق ئوبدان چاغدىمۇ يىغلامدىكەن ؟ كۈلۈڭلار ، بالىلىرىم ! كۈلۈڭلار ، ئاقىتىڭلار كەلدى ! قانغۇچە كۈلۈڭلار !... ـــ تۆمۈر قارىم تاكى تاجىگۈل يىغىسىنى توختىتىپ ۋىلىقلاپ كۈلگىچە قىزىق ـ قىزىق چاقچاقلارنى قىلىپ ، توختىماي كۈلدى . ئېلاخۇن ئۇستام ئۇنىڭغا «ھە ـ ھۇ» دېيىشىپ بەردى ، ـــ مەن تېخى دەيدىغىنىمنىڭ يېرىمىنىمۇ دەپ بولامىدىم ، ـــ دېدى تۆمۈر قارىم بىردىن چىرايىغا جىددي تۈس بېرىپ ، ـــ ھېلىتىن مۇنداق ئۇششۇقلۇق قىلىپ مىشىلدىغىلى تۇرساڭلار ، گېپىمنىڭ ئايىغىنى ئاڭلىغاندا ھۇشۇڭلىدىن كېتىپ ، بىزگە ئىش تېپىپ بېرەمسىلە نېمە ؟ ! قاداق دېدىم ، ئېلاخۇن ئۇستام ؟

ـــ توغرا دېلە... گەپنىڭ قىزىقى تېخى كەينىدە تۇرسا !...

ـــ ... ...

تۆمۈر قارىم ھېكايىسىنى داۋام قىلدى : «ئوتۇنلۇق» تا «تۇت ـ تۇت» بولغانلىقىنى تۆمۈر قارىم مارالبېشىدىكى بىر

قاراڭغۇ بازارچى قاسساپ چۆپقىتىنىڭ ئۆيىدە ئاڭلىدى . ئەمدى ئۇ «ئىسسىق ماكان»نغا قايتىپ بارالمايتتى . كېيىنكى كۈنلە-رىنى ھېلى ئۇ يەردە ، ھېلى بۇ يەردە يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ ئۆتكۈزدى . ئۇ نەگىلا بارسۇن ، نەدىلا تۇرسۇن ، چوقۇم ئېلاخۇن ئۇستامنى خەۋەرلەندۈرەتتى . تىجارەتتىن قول ئۈزۈشمىدى... ئاردىدىن نەچچە يىل ئۆتۈپ ئۇنىڭ تەلىيى ئوڭغا تارتتىمۇ ياكى سىياسەت ئىزىغا چۈشتىمۇ ، «مەرھۇم تۆمۈر ئاخۇن ئۇستام» نىڭ قالپىقى ئېلىنىپ ، خوتۇن - بالىلىرى قەشقەرگە ـــ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۆيىگە ئىززەت - ئېكرام بىلەن قايتۇرۇپ كېلىندى . زاۋۇت بويىچە داغدۇغىلىق ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈ-لۈپ ، « ‹تۆت كىشىلىك گۇرۇھ ›نىڭ بۇ بىگۇناھ قۇربانى »غا تەزىيە بىلدۈرۈلدى . ئۇنىڭ سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا سادىقلىقى ، خىزمەتتىكى مەسئۇلىيەتچانلىقى ، كەسپىكە ماھىرلىقى ، نۇرغۇن قېتىم خىزمەت ئىلغارى ۋە نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغانلىقى بىر - بىرلەپ ساناپ ئۆتۈلدى . ئىككى كۈندىن كېيىن تۆمۈر قارىم «تىرىلىپ» زاۋۇت باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىدا پەيدا بولغاندا ، زاۋۇت باشلىقىنىڭ كۆزلىرى ھەيرانلىقتىن چاردەك چەكچە-يىپ ، ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى...

بىرىدىن بىرى ياخشى كۈنلەر ، ئايلار ۋە يىللار ! توي ئۈس-تىگە توي . تۆمۈر قارىمنىڭ قىزلىرى كەينى - كەينىدىن «ئۇ-چۇپ» كەتتى . كۈيئوغۇللىرى بىر - بىرىدىن ئوبدان ، قۇدىلە-رى تېخى... نەۋرىلەرچۇ ، نەۋرىلەر !...

تۆمۈر قارىم نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئۇزاق ئۆتمەيلا پېنسىيىگە چىقتى ، تېرە - ئۈچەي سودىسىغا كىرىشىپ كەتكە-نىدى . نەچچە يىلدىلا پۈتۈن قەشقەرگە تونۇلغان بايلاردىن بولۇپ قالدى . ئېلاخۇن ئۇستاممۇ ئۇنىڭ دەۋىتى بىلەن ئاپتوموبىل سېتىۋېلىپ ، شتاتنى ساقلاپ قېلىش شەرتى ئاستىدا خىزمەت-تىن ئايرىلدى . تۆمۈر قارىمنىڭ تېرە - ئۈچەيلىرى ئۇنىڭ

ئاپتوموبىلى بىلەن ئۇيان - بۇيان يۆتكىلىدۇ ، پۇل بولىدۇ... ئىككى يىلدەك بولدى ، تۆمۈر قارىم سېتىۋالغان تېرىلىرىنى قەشقەردە كەينى - كەينىدىن قۇرۇلۇشقا باشلىغان كىچىك تېپ- تىكى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتلىرىدا يېرىم پىششىقلاپ ئىشلىتىپ ، ئىچكىرىدىكى چوڭ شىركەتلەرگە توپ سېتىپ ، پۇلدىن پۇل تۇغدۇرۇۋاتىدۇ . يېقىندا ، سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ئولتۇراقلا- شىپ قالغان ئۆگەي ئاننىسى مەئمۇر خېنىمدىن خەت كەلدى . خەتتە يېزىلىشىچە : ئىسمائىل ھاجىم «ئەجنەبى» ئالەمدىن ئۆ- تۈپتۇ . ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىمۇ ياخشى ئەمەس ئىكەن . تۆمۈر قارىمنى دەرھال يېتىپ كېلىپ قېرىنداشلىرى بىلەن دىدارلا- شىپ ، دادىسىدىن قالغان مىراسنى دەرقەمتى تۇرۇپ بۆلۈشۈش- نى تەلەپ قىپتۇ ھەم تەكلىپنامە ئەۋەتىپتۇ . تۆمۈر قارىم دادا- سىنىڭ روھىغا ئاتاپ كاتتا نەزىر بەردى . ئۇلاپلا مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنىڭ ئىشىكىنى قېقىپ ، چېگرىدىن چىقىش رەسمىيىتى ئۆتەشكە كىرىشتى . بۇ قېتىمقى سەپىرى بېيجىڭگە ھەم تىجا- رەت ، ھەم زىيارەت ، ھەم رەسمىيەت ئۆتەش ئۈچۈن . زىبا خې- نىمنىڭ يالغۇز قالماسلىقى ئۈچۈن ، كەنجى قىزى ئارزۇگۈل بىلەن كۈيئوغلى سەدرىددىننى ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ قويۇپ يولغا چىقتى .

— نېمە !... قايسى سەدرىددىن ؟

قايسى سەدرىددىن بولاتتى ، سالىنىڭ ئۈچىنچى ئىنىسى سەدرىددىنچۇ ؟ !

ھە !... بۇ ؟...

تۆمۈر قارىم بىلەن ئەمرىددىننىڭ قېينىاتىسى ئىسلام ھاجىم ئاكا - ئۈكىنىڭ بالىلىرى ئىدى . ئەمرىددىننىڭ تويى بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەي ، تۆمۈر قارىم ئارزۇگۈلنى تاشمەتخان ئۈستامغا شاگىرتلىققا بەردى . ئۇزاق مۇددەت بىللە ئىشلەش سەدرىددىن بىلەن ئارزۇگۈلنىڭ دىلىنى چېتىپ قويغان ئىكەن ، ئىككى يىل

بولدى ، بىر ـ بىرىگە قىيامەتلىك جورا . ئارزۇگۇل ھازىر كۆزىدىن چىققۇدەك ئىغىر بوي . تۆمۈر قارىم تاشمەتخان ئۇسـتامغا ھەممە قۇدىلىرىدىن بەكرەك ئامراق ۋە ئەڭ يېقىن سىرداش ـ قاياش . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، تا بۇگۈنگە قەدەر ئۆزىنىڭ سالى بىلەن تاجىگۈلگە قىلغان ياخشىلىقىنى ھېچكىمگە ئاغزىدىن چىقىرىپ تاشلىمىدى . چۈنكى ، ئېقىل ئاخۇن ئۇستام ئۇلارنى ئاپتوموبىلغا سېلىپ ئېلىپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، تۇيۇقسىزلا ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ . ئېلاخۇن ئۇستام ھېچقانداق قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ دېرىكىنى ئالالمىغان تۇرسا ، نېمىدەپ ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلغۇدەك ؟ ! ئۇلار گەرچە ئادرىسىنى يوشۇرغان بولسىمۇ ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ خەت يېزىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇرۇۋاتىدىغۇ !... ۋاقتى كەلسۇنچۇ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۇلار چوقۇم ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بوسۇغىسىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ئاياغلىرىنى تاۋاپ قىلىدۇ !...

ـــ قانداق ؟ ـــ تۆمۈر قارىم سوئال نەزىرىدە سالىغا تىكىلدى ، ـــ مۇشۇنداق قىلغىنىم بولاپتىمۇ ، بولماپتىمۇ ؟

ـــ بولاپتۇ...

سالى كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى . تاجىگۈل نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى بۇزۇلۇپ ، خىرتىلداپ يىغلىغىلى تۇرغاندى . تۆمۈر قارىم دەرھال گەپنى بۇراپ :

ـــ تاشمەتخان ئۇستام سىلەرنىڭ خېتىڭلارنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا قۇمسارايغا بېرىپ ، تۆلەندى سېكرېتارنىڭ ئالدىدىن ئۆتمەكچى بولغاندى . كېيىن : «ئوت ئۇستىگە ياغ چاچقاندەك ئىش قىلىپ ، بىچارىنى خىجالەتچىلىكتە قالدۇرماي» دەپ نىيىتىدىن ياندى . گۈلزار خانىمنىڭ دېيىشىچە ، تۆلەندى سېكرېتار بىلەن رەنجىگان ناھايىتى ئوبدان تۇرۇپتۇ . گۈلزار خانىملارنى قولىدىن كېلىشىچە يۆلەپ ، تۇغقانچىلىقنى يەتكۈزۈ-

دىكەن . بىر چاغدىكى جاھالەتلىك سىياسەتنىڭ يۇرتىمغا ، يۇرت-داشلىرىمغا ، ئۆزىنىڭ ئائىلىسىگە قالدۇرغان جاراھەتلىرىدىن كۆڭلى بەك يېرىم ئىكەن··· ـــ دەپ گېپىنى ئۇزدى .

كېيىنكى پاراڭلار قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى ، تاشمەتخان ئۇسۇلى-دا ئائىلىسىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى قاتارلىقلار ئۈستىدە بولدى . سالى بىلەن تاجىگۈلنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ ، ئۆزىنى دۇنياغا يېڭىدىن تۆرەلگەندەك يەڭگىل - ئازادە سېزىنىشتى .

ئېلاخۇن ئۇستام ئىچكىرىدىن قايتىشىدا ، ئۇلارنى قەشقەر-گە كۆچۈرۈپ ئېلىپ كېتىدىغان بولدى···

قىزىق ئىش ، تۇن تەڭ بىلەن قولبالىسى قىلىپ ئېتىلگەن پولۇ تەييار بولۇپ ، لىگەنلەرگە ئۇسۇلۇپ ، شىرەگە تىزىۋېتىل-گەندە ، بىرەيلەننىڭ كەملىكى سېزىلدى .

ـــ بالام سالىجان ، ـــ دېدى تۆمۈر قارىم ، ـــ خاپا بولماي چىقىپ قاراپ باقسىلا . تەۋەككۈل كابىنكىدا كىرىپ ئۇخلاپ قالغان بولمىسۇن···

ـــ كابىنكا ئېتىكلىك ، ـــ دېدى ئېلاخۇن ئۇستام ، ـــ قار يېغىۋاتسا ، نەدە يۈرۈدىغاندۇ ئۇ ئاداش ؟ !

ـــ گېپىمىزگە پۇتلاشماي دەپ ، ئىشىك تۇۋىدە تۇرامدۇ يا ئۇ بىچارە ؟ !

ـــ مەن چىقىپ قاراپ باقايچۇ···

سالى چىقىپ كەتتى . تاكى ئۇ قايتىپ كىرگۈچە ھېچكىم تاماققا قول ئۇزاتمىدى .

ـــ يوق تۇرىدۇ ، ـــ دەپ ئىشىكتىن كىردى سالى ، ـــ داۋابەنگىچە بېرىپ كەلدىم . ھېچيەردە قارىسى كۆرۈنمەيدۇ···

ـــ مابالىنى ! ـــ تۆمۈر قارىمنىڭ رەڭگى ئۆڭدى ، ـــ نەگە يوقالغاندۇ ؟

ـــ «يولدا قوشۇلغان ھەمراھ ـــ ھەمراھ ئەمەس» دەپ ، يولدىن ئۆتكەن بىرەر تونۇش شوپۇرنىڭ ماشىنىسىغا يامىشىپ ،

توقسۇن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ ؟ !

ئىلاخۇن ئۇستامنىڭ بۇ گەپنى تۆمۈر قارىمنى تېخىمۇ ئويغا سالدى :

— خېلى تۈزۈك بالىدەك تۇراتتى . ئەجەبمۇ... مەن تېخى ئۇنى سىلەرگە تونۇشتۇرۇپ قويماي دېگەن...

— ئۇ ؟...

سالى بىلەن تاجىگۇل تەڭلا ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلدى .

— ئۇ بالا قوشنىمىزنىڭ ئۆيىدە نەچچە كۈن مەدىكار ئىشلەپ يۈرگەن . يولغا چىقايلى دەپ تۇرساق ، ماشىنىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، «ئۇرۇمچىگە ئالغاچ چىقىپ كەتسەڭلار» دەپ نالە قىلىپ تۇرۇۋالدى . «ساۋاب بولار» دەپ ئىلىۋاپتىكەنمىز... توۋا ، ئەجەب قىلدىيا ، بۇ بالا...

سالى ئاغزىنى باشقۇرالماي قالدى :

— نەلىك بولغىيدى ئۇ ؟ !

— قۇمسارايلىق ئىكەن... يولدا كەلگۈچە كولاپ سوراپ بەرسەك ، ھەرقايسىڭلارنىڭ ئۇ يەردە كۆرگەن كۈنلىرىڭلارنى يېپىدىن يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ بەرگەن...

— ۋىيەي ، قايسى تەۋەككۇل بولغىيدى ئۇ ؟ — تاجىگۇل- نىڭ چىرايى ئۆڭۈپ ، ئاۋازى تىترەپ كەتتى ، — تەۋەككۇل «پىستەك» ئوخشىمامدۇ ؟ بايا مەن كىمگىدۇر ئوخشاتقاندەك قىلغان... توغرا ، چوقۇم شۇ ! ھۇ بېشىڭنى يەيدىغان لۇكچەك !...

باهار تۇغقان تۇيغۇلار

قەشقەرنىڭ كىلىماتى تولىمۇ غەلىتە .

ئەگەر ئاياغلىشار ـ ئاياغلاشماستىنلا تېرەكلەر پوتلا چىقىرىشقا باشلايدۇ . چىقىدىغان بورىنى ، قۇيۇنى ، ياغىدىغان توپىسى ئۇلىشىپلا كېلىدۇ . هازىرغۇ قەشقەر شەهىرىدە بىر تۇپمۇ تېرەك قالمىدى . ئاقئوردىدىن ياراباغقىچە يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى پومزەك ـ پومزەك رېدىلەردىن باشقا تېرەك ، ئاكاتسىيە دېگەنلەر يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ ـ قومۇرۇپ تاشلىنىپ ئارچا ، قارىغاي ، مەجنۇنتال قويۇلۇۋاتىدۇ . ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە پاتۇرۇپ قويۇلغان چىنار كۆچەتلىرى يەر ئېلىپ ئوبدان ئايىنىپ قالسا ، پۇتۇن شەهەرنى چىنار بىلەن كۆكەرتىشنىڭ گېپىمۇ بار . شۇڭا بۇ يىل شەهەرنى مەينەت قىلىدىغان پوتلىمۇ ، خازانمۇ يوق . نەچچە كۈننىڭىزى توختىماي چىققان بوران سېمونت ، ئاسفالت كوچىلارنى كۆزگە كۆرۈنمەس تىللىرى بىلەن «يالاپ» پارقىرىتىۋەتكەنمۇ ياكى مۇهىت ئاسراش ئىشچىلىرىنىڭ چىغ سۇپۇرۇگىلىرى سۇپۇرۇپ ، ئەسلى تۇرۇشقا تېگىشلىك جايىغا ئاپىرىۋەتكەنمۇ ؟ هەممە يەر ئەينەكتەك پارقىرايدۇ . تۇنۇگۈن شەهەر ئۇستىدە هەيۋە كۆرسىتىپ ئەگىپ يۈرگەن توپ ـ توپ سۇر رەڭ بۇلۇتلار ، نەگىدۇر غايىب بولغان . كۈننىڭ تەپتى خېلى بار . باپكارنىڭ موكىسىدەك ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشۈپ تۇرغان ، دۇكان ـ ماگىزىنلارغا كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغان ئەرلەرنىڭ ئۇچىسىدا كاستيۇم ـ شىم ، ئاياللارنىڭ ئۇچىسىدا پوپايكا ، مودا كىيىم ، پاختىلىق شىم ـ چاپان كىيگەنلەر ئاساسەن كۆزگە چېلىقمايدۇ .

بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل ئىلگىرىكى «بۇرژۇئازىيىنىڭ تۆت كونا سى»نى نەچچە ھەسسە بېسىپ چۈشكۈدەك ئېسىل كىيىم زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرى كۆزنى چاقىدۇ . دۇكانلار ـ ماگىزىنلاردىكى مالىلارنىڭ تۈرى ، نۇسخىسىنىڭ تولىلىقى ئادەمنىڭ ئەقلىنى ھەيرانۇ ھەس قىلىدۇ . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ كەڭلىكى ئالتە مېتىر ، ئېنى تۆت مېتىر مودا كىيىم ـ كېچەك دۇكىنى... نېمە ! «تاشمەتخان ئۇستامنىڭ دۇكىنى !... »

شۇنداق ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ مودا كىيىم ـ كېچەك دۇكىنى ئاچقىنىغا توپتوغرا بىر يىل بولدى . سۆزلەپ كەلسەك ، بۇمۇ بىر ھېكايە : ئالدىنقى يىلى باھاردا ، ئۇدا بەش كۈن توختىماي ياغقان يامغۇر سېمونت كوچىلاردا سەل بولۇپ ئېقىپ ، ئارقا كوچا ـ خالتا كوچىلارغا ياغقىنى ئۈدۈللا كىشىلەرنىڭ ھويلىلىرى ، ھەتتا ئۆيلىرىگە بېسىپ كىرىپ كۆلگە ئايلاندۇردى . چۈنكى ، بىر چاغدا ، پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «لەخمىنى چوڭقۇر كولاش لازىم» دېگەن چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ ، نەچچە ئاي ، ھەتتا يىللاپ يەر ئاستىدا چاشقاندەك تىمىسقاپ لەخمە كولاپ ، ئۆينى ئۆيگە ، كوچىنى كوچىغا تۇتاشتۇرغان ؛ لەخمىدىن چىققان توپىنى يىغىشتۇرغۇدەك جاي بولماغاچ ئىشىك ئالدىلىرىغا تۆكۈپ ، كوچىنى ئۆيدىن ئەللىك ـ ئاتمىش سانتىمېتىر ئېگىزلىتىۋەتكەنىدى . ئەينى چاغدا ، «يۇز يىللىق ، مىڭ يىللىق پىلان» بىلەن قۇرۇلغان بۇ «پولات ئىستىھكام» جاھانگىرلار ، شيۇجېڭجۇيىچىلارنىڭ ئاتوم ، ژۇدوروود بومبىلىرىنىڭ زەربىسى ئۇياقتا تۇرسۇن ، تەڭرىنىڭ كىچىككىنە «چاقچىقى» ـــ شارقىراپ ياغقان يامغۇرغىمۇ بەرداشلىق بېرەلمىدى . يامغۇر سۇيى «يۇز يىل ، مىڭ يىل چىدايدۇ» دەپ دۇملىۋېتىلگەن لەخمە ئېغىزلىرىدىن ئۆزىگە يول تاپتىمۇ ياكى تەڭرىنىڭ ئۆيلىرىنى سۇ بېسىپ كەتكەن بەندىلىرىگە ئىچى ئاغرىپ يامغۇر سۇيىنى «چاشقان ئۇۋىسى»غا باشلىۋەتتىمۇ ؟ بەزى

كوچا ، بەزى هويللار بىلەن يەر ئاستىغا كىرىپ كەتتى . يامغۇر توختاپ ، ئاھالىلەر «ئۇھ» دەۋېلىشقىنىچە ئۆلگۈرمەستىن ، بەزى تاملار چاك ئاجراشقا ، بەزىسى ئولتۇرۇشۇشقا ، بەزىسى ئۆرۈ-لۈشكە باشلىدى . بەزى كوچا ، بەزى هويللاردا «بومبا ئازگاللا-رى» پەيدا بولغاندىن تاشقىرى ، ئاسفالت يوللارنىڭ بەزى جايلا-رى گۆمۈرۈلۈپ چۈشۈپ ، ھارۋا ،ئاپتوموبىللارنى «يەپ كەتكە-لى» تاس قالدى . بۇ ھادىسە ، پۇقرالاردىن كۆرە ھۆكۈمەتنىڭ بېشىنى بەكرەك قاتۇردى . دەرھال ئادەم تەشكىللەپ ، خەتەرلىك ئۆيلەرنى ئېنىقلاپ ، خەتەردىن قۇتقۇزۇش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى . ئەينى چاغدا لەخمە كولاشقا سەرپ قىلىنغان مەبلەغدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق مەبلەغنى ، دەرھال تىندۇرۇۋەتمەسە بول-مايدىغان لەخمە بۆلەكلىرىنى تىندۇرۇشقا ؛ ئۆيلىرى خەۋپ ئاس-تىدا قالغان ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرىنى ئوڭلاش - يېڭىلاشقا سەرپ قىلدى .

ئەنە شۇنداق ئاھالىلەرنىڭ بىرى تاشمەتخان ئۇستام بولۇپ ، ئون بەش مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى كوچا تېمى ئۆرۈلۈپ كەتكەن-دى . ھۆكۈمەت ئۇنىڭ مۆلچىرىدىكىدىن جىقراق پۇل بەردى . بۇ ئىش ئۇنىڭ «ئۆيلەرنى پىششىق خىش بىلەن يېڭىلاپ ، زاماۋ-غىمۇ ، ئۆز مەرتىۋىسىگىمۇ لايىقلاشتۇرۇش» مۇددىئاسىغا ئۇ-دۇل كېلىپ قالغاندى . دەرھال تۇتۇش قىلىپ ، ئىككى ئاي ئىچىدىلا كوچا بىلەن هويلىغا قارىغان تەرەپلىرى ئەينەكلىك دەر پەردە ، قاپقاقلىق قىلىپ يىگىرمە تۆت كۋادرات مېتىرلىتتىن ئىككى دۇكان ؛ ئىچكىرىگە مېھمانخانا ، ئاشخانا ، ئامبار ، قېرد-لارغا ياتاق ؛ ئوغۇللار بىلەن كېلىن ، نەۋرىلەرگە ئايرىم - ئايرىم مەنزەر ئۆي سالدى . ئاندىن ، شەھەرلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ مۇشۇ ماگىزىنىنى ئىجارىگە ئېلىپ ، مودا كە-يىملەرنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش ۋە بۇيرۇتما قوبۇل قىلىش دۇكىنى قىلدى .

تەكرى ئېقىلىنى ئۇنىڭغا باشقا بەندىلىرىدىن كۆپرەك بېرىد-
ۇەتكەنمۇ ياكى تەلەي قۇشى ئەمدى ئۇنىڭغا ئالدىنى قىلغىلى
تۇردىمۇ ؟ نېمىلا ئىش قىلسا قاملىشۇەردى . «پۇل» دېگەن بۇ
نەرسە گويا ئېقىن سۇدەك ، ئۇنىڭ چۆنتىكىگە ئېقىپ كىرىۇەر-
دى . «بار بولۇملۇق ، يوق چولامتاي» دېگەن ماقال ئۇنىڭ
ئۇچۇنلا دۇنياغا ئاپىرىدە بولغانمىكىن ـ تاك ، پۇل تاپقانسېرى ،
يا ئۆزى ، يا كاللىسى شۇك تۇرماس بولۇپ قالدى . كېچىسىمۇ ،
كۇندۇزىمۇ مىدىرلايتتى . كۆزلىرى ماگىزىنلارنىڭ پۇكەيلىرى ،
كىشىلەرنىڭ ئۇچىسىدىكى يېڭى ـ يېڭى كىيىم نۇسخىلىرىدا
ئەگىپ يۇرەتتى . «ئاينى ئاللا يارانقان ، ئادەملەر ئايغا چىقىدىغان
ماشىنىنى يارانتتى ، ـــ دەيدۇ ئۇ ئىچىدە پىچىرلاپ ، ـــ بۇنىڭ
ئالدىدا مودا كىيىم تىكىش دېگەن قانچىلىك ئىش ؟ رەختى ھەممە
يەردە بار ، نۇسخىسىنى كەلتۇرسىلا بولدىغۇ !... سىناپباق تاش-
مەت ! خەق تىككەندىن تېخىمۇ پۇزۇر قىلىپ تىكىۇەتمىسەك !... »

تاشمەتخان ئۇستام ئۆمرىدە خۇرۇم كىيىم تىكىپ بېقىش
تۇگۇل ، قانداق تىككەننى كۆرۇپمۇ باقمىغان . سىناپ تىكىپ
بېقىۇىدى ، ھەرقانداق ئۇستا كاسىپىنىڭكىدىن ئاشۇرۇۇەتتى . ھا-
زىرغىچە بازىرى ئوت ، سىمكىرىمۇ ئوبدان . بىراق ، ھازىر ئۇنى
تىكىدىغانلارمۇ كۆپەيدى . ئون ئادەمنىڭ بىرىنىڭ ئۇچىسىدا خۇ-
رۇم چاپان . خۇرۇمنىڭ پۇلىغا چىقىنالمىغانلار يالتىراقتىن
تىكىلگەنلىرىنى كىيىپ يۇرۇشىدۇ . رەختى ئاددىي ، تىكىلىشى
غەيرىي كىيىملەرنى ئۆزىنىڭ تەننەرخىدىن نەچچە ھەسسە ، ھەتتا
نەچچە ئون ھەسسە قىممەت باھادا سېتىۇېلىپ «مودا»لىشىپ
يۇرگەنلەر تېخىمۇ تولا . قارىغاندا ، «ھايۋان سەمىرىسە تۇكى
پارقىرايدۇ . ئادەم بېيىسا ئۇستۇېشىنى تۇزەيدۇ» دېگەن گەپ
مۇشۇ ئوخشايدۇ . توغرا ، ھازىر ھەممە ئادەم بېيىپ كەتتى ،
قورسىقى توق ، كۆڭلى خاتىرجەم . ئالتە كۇنلۇك ئالەمدە ئوبدان ـ
ئوبدان يەپ ، چىرايلىق ـ چىرايلىق كىيىنىپ يۇرمىسە ئەپلە-

شەمدۇ ؟ ! كىيسۇن ئەمما ئۆز نەرخى ـ ئۆز باھاسى بىلەن !...
خەق : «بېيجىڭلەشتۇق ، شائخەيلەشتۇق» دەپ خۇش بولۇپ ، بىر كويلۇق مالغا ئون كوي خەجلەپ يۈرسۇن ـ نۇ ، تاشمەتخان قولىدىن كېلىدىغان ئىشنى قىلماي ، بىرمۇنچە پۇلدىن قۇرۇق قالسۇنمۇ ؟ ! ياق ، ئۇ بېيجىڭ ، شائخەيلىك كاسىپلارنىڭكىنى بېسىپ چۈشكۈدەك مودا كىيىملەرنى تىكىپ ، قەشقەرنىڭ يىگىت ـ قىزلىرىنى ھېچكىم كۆرۈپمۇ ، كىيىپمۇ باقمىغان مودا كىيىم ـ لەر بىلەن چۈمكەپ ، جەننەتنىڭ ھۆر ـ غۇلمانلىرىدەك قىلىۋەتـ مىسە ھېساب ئەمەس !...

«ساختا ؟» قۇرۇق گەپ ! رەختنى ئىشەنچلىك ، تىكىلىشى پۇختا ھەم ئازادە ، نەرخى بېيجىڭ ، شائخەيلەرنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئەرزان . پەرقى : ماركىسى باشقا ، خالاس ! يالغان ماركا ئاسمىسىلا ، ھۆكۈمەت چەكلىمەيدۇ ، ئەكسىچە قوللايدۇ . مۇھـ ـمى ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر ـ پەرمانىدىن چىقماسلىق ، ھۇنەردە ساختىلىق ئىشلەتمەسلىك ، خېرىدارنى ئالدىماسلىق...

بۇنىڭ نېمىسى ياماں ؟ !

تاشمەتخان ئۇستام شۇنداق قىلدى . بۇگۈن كىمدۇر بىرى چەت ئەلدىن ياكى ئىچكىرىدىن كېلىپ ، بىرەر قۇر «مودا» كىيىمنى كىيىپ كوچىغا چىقتى ، تاشمەتخان ئۇستام كۆڭۈل ئاپپاراتىدا ئۇنى سۈرەتكە ئالدى ـ دە ، ھەپتىگە قالمايلا شۇنىڭغا ئوخشاش كىيىمدىن نەچچە قۇر پۈتكۈزۈپ ، ئوغۇل ـ قىزلىرى ، كېلىن ـ كۈيئوغۇللىرىغا كىيگۈزۈپ كوچىغا چىقاردى . ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كىرگەندە ، چوقۇم بىرەر بۇيرۇقچىنى ئەگەشتۈـ رۈپ كەلدى . ئەتىسى ، ئۆگۈنى... دەسلەپ ئۇلارنىڭ دوستلىـ رى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى كەلگەن بولسا ، كېيىنچە ، ئۇ كـ ـيىملەرنىڭ تەرىپى ئېغىزدىن ئېغىزغا ، كۆزدىن كۆڭۈلگە كۆـ چۈپ يۈرۈپ ، ئۇنىڭ ماشىنىچىلىق دۇكىنى قەشقەرنىڭ قىز ـ يىگىتلىرىنى «مودا»لاشتۇرىدىغان قاياق بازارغا ئايلاندى .

بىر تال تۇگمىنىڭ ئورنىنى ئۆزگەرتىش ياكى ئارتۇق - كەم قاداش ، بىر تال چەكنى ئارتۇق - كەم ياكى ئۇزۇن قىسقا تىكىش... مۇ كىيىمگە ئۆزگىچە ئىسكەت بېرىپ ، يېڭى بىر «مودا» شەكىللەندۇرەتتى . تاشمەتخان ئۇستام مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە ئىش كۆرۈپ ، ئۇزلۇكسىز يېڭى نۇسخىلارنى ياراتقاچ ، داڭقى ھەممە يەرگە تارىلىپ ، كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىمۇ ئۆزىنىڭ چۆپقىتىگە ئايلاندۇرۇۋالدى . بازار رىقابىتىنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا ئەگىشىپ ، سەنئەت ئۆمەكلىرى بىرەر يېڭى نومۇر تەييارلىسا ، نومۇرغا لايىق كىيىم تىككۈزمىسە ، ئۇ نومۇرنى تاماشىبىنلار قىزىقىپ كۆرمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى . بېيجىڭ ، شاڭخەيلەرگە كىيىم بۇيرۇتۇشقا خەجلەنگەن پۇل بەزدە ئاشۇ نومۇردىن بولغان كىرىمدىن ئېشىپ كېتەتتى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇلارنىڭ چىقىمىنى زور دەرىجىدە تېجەپ بەردى . ئوخشاش رەخت ، ئوخشاش رەڭ ، ئوخشاش نۇسخە ، باھاسى نەچچە ھەسسە ئەرزان...

تاشمەتخان ئۇستام مۇشۇ يولدىن پەقەت تايمىدى . خېرىدار - چۆپقەتلىرى كۈنسېرى كۆپىيىپ باردى . ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، ئالىي ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكومىلاردا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولالماي ، شەھەرلىك مۇلازىمەت مەركىزىدە ماشىنا چىلىق كەسپىدە تەربىيىلەنگەن ئوغۇل - قىزلارنى تۇركۈم - تۇركۈملەپ نىمكارلىققا يوللاپ ، ئۇلارنى يۇقىرى ئىش ھەققى بىلەن تەمىنلىدى . «ئىشلىدىك - ئىشلىمىدىك» دەپ ئاغزىنى ئۇپرىتىپ يۇرمەيدۇ . پۈتكۈزگەن ئىشنىك سانى ، سۈپىتىنى ئاساس قىلىپ ھەق بېرىدۇ . ئۇمۇ خوش ، ئۇلارمۇ رازى .

ھازىر ئۇنىڭ قولىدىن «نان يەيدىغان»لار ئەللىككە يېتىدۇ . پىچىش - كېسىشتىن تىكىشكىچە توكلاشقان ، زامانىۋىلاشقان . «پۇلغا ئامراق» بەزى نىمكارلار كېچە - كۈندۈزلەپ ئىشلەپ ، كۈنلۈك ئىش ھەققىنى يۈز يۈەنگىچە يەتكۈزەلەيدۇ .

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ۋەزىپىسى : ئۇلارنى ئىش بىلەن تەمىنلەپ ، ماشىنىلارنى توختىتىپ قويماسلىق .

تاشمەتخان ئۇستام مانا بۇ دۇكاننى مۇشۇ مەقسەتتە ئاچقان . پوكەيلەرگە تىزىۋەتكىنى ، ئاسقۇلارغا ئېسىۋەتكىنى پۇتۇنلەي ئۆزى لايىھىلەپ ، شاگىرت ـ نىمكارلىرىنىڭ قولى بىلەن تىكىلگەن ئەڭ يېڭى نۇسخىدىكى مودا كىيىملەرنىڭ نەچچە قۇردىن ئەۋرىشكىسى . ھەم سېتىلىدۇ ، ھەم يۇرت ـ يۇرتتىن كېلىدىغان چار بازارچى كىيىم ـ كېچەك سودىگەرلىرىگە كۆرگەزمە قىلىنىپ ، تۇركۇم ـ تۇركۇملەپ بۇيرۇتما قوبۇل قىلىنىدۇ . بۇ دۇكاننىڭ خوجايىنى ئىككى كېلىنى ـــ گۈلنىگار خېنىم بىلەن شەمشىنۇر خېنىم ـــ پۇتۇن ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدۇ : كۇنلۇك سودا قىلغان پۇلنى ئۇدۇلدىكى بانكىغا ئامانەت قويۇپ ، قوبۇل قىلىنغان بۇيرۇتمىلارنىڭ توختامنامىسىنى قېيناتىسىغا تاپشۇرسىلا بولدى .

«ئايدەك ھۆسنى ، گۈلدەك قامىتى بىلەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ پوقتا پاتقىچە ، دۇكاندا تۇرۇپ سودا ـ سېتىققا كۆزىنى پىشۇرسۇن ، ئىش بىلسۇن ، يول تاپسۇن... بۇ كۇندە نامەھرەمنىڭ كۆزى چۇشمىگەن كىم قالدى ؟ تازا كىشىكەنسىلە... خوتۇن خەق رومالنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئەر خەققە كۆز سالسا گۇناھ بولمايدىكەن ـ نۇ ، ئەر خەق خوتۇن خەققە كۆز سالسا گۇناھ بولامدىكەن ؟ ! خۇدايىتائاللا ئادەم ئاتام بىلەن ھاۋا ئانامنى قىپيالىگاچ يارىتمىغان بولسىمۇ كاشكى... ئىنساپىغا دۇئا قىلىڭلار ! خۇدايىم قىز بالىنىڭ دىلىغا ئىنساپ بەرسە ، ئۇنى قىپيالىگاچ قىلىپ كوچىغا چىقىرىپ قويسىمۇ ، بەدىنىگە ئەركەك چۈشەن قوندۇرماي ئۆيگە قايتىپ كىرىدۇ !... »

بۇ ـــ روزىخانىنىڭ كېلىنلەرنى قېشىدىن مىدىرلاتماسلىق قەستىدە : «قىز بالىنى دۇكانغا چىقىرىپ قويساق ، نامەھرەمنىڭ كۆزى چۇشۇپ گۇناھقا پاتىدۇ... » دېگەن ئەندىشىگە تاشمەت-

خان ئۇستامنىڭ بەرگەن جاۋابى .

تاشمەتخان ئۇستام بۇ دۇكانغا ھەپتىلەپ - ئون كۈنلەپ دەسسىمەيتتى . بۇگۈن بامداتنىڭ جەينامىزىدا ئولتۇرۇپلا كۆڭ چۆچۈرىسى يېگۈسى كېلىپ قالدى . كۆك ـــ قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئەمدىلا ئويغانغان ئانا تۈپراقنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىگە يېڭى بىر يىلدا تەقدىم قىلىدىغان تۈنجى نېمىتى . كۆك چىقتى ـــ ئەتىياز ، ياز كەلدى دېگەن گەپ . مۇشۇ نېمەتكە ئېغىز تەگدىك دېگەن گەپ ـــ ئۆمۈر كارۋىنىڭ يېڭى بىر «ئۆتەڭ» گە قاراپ يولغا چىقتى دېگەن گەپ . بۇ ـــ تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئۆمۈرلۈك ئەقىدىسى . مۇشۇ ئەقىدە بۇگۈن ئۈنى بازارغا ئېلىپ چىقتى . ئۇنىڭ تەلىيى كاجمۇ ياكى توك كۆتۈرۈلۈپ بولغۇچە پىچاق ، ئوتىغۇچلىرىنى كۆتۈرۈپ بېدىلىككە چىقىش ، تېخى تۈپراقتىن باش كۆتۈرۈپ چىقىشقا ئۈلگۈرمىگەن بېدە مەگەنلىرىنى كولاپ بازارغا ئەكىرىپ ساتمىسا قورسىقى ئاچ قالىدىغان تۈل خوتۇن ، يېتىم ئوغۇللار ئۆلۈپ تۈگىگەنمۇ ۋە ياكى تۈرمۇشى ياخشىلانغانلىقتىن مۇنداق ئاۋارىچىلىك تارتىشنى راۋا كۆرمىگەن- مۇ ؟ يىللاردا ھېيتگاھ ، ئۆستەڭبويى ، تۆشۈك دەرۋازا گۈزەرلەرىدە كۆك بىلەن لىق تولغان سېۋەت ، داس ، ياغلىق... لارنى ئالدىغا تىزىپ قاتار ئولتۇرۇشۇپ كېتىدىغان نەمجان بوۋاي - مومايلار ؛ لەۋلىرىنى گەز باغلاپ ، يۈزلىرىدىن قوۋزاق ئۆرلەپ كەتكەن چوكان - جۈۋانلار ؛ چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان ئاچ - يالىڭاچ بالىلارنىڭ ئوندىن بىرىمۇ كۆرۈنمەيدۇ . تاشمەتخان ئۇستام ناشتىدىن كېيىنلا ئۆيدىن چىقىپ ، چۈشكە يېقىن ئاران بىر داس كەلگۈدەك كۆككە ئېرىشتى . قىممەتلىكىنى دېمەمسىز تېخى ، ئىككى كىلوگرام قوي گۆشىنىڭ پۇلىغا كەلدى !...

شۇنداقتىمۇ ، خۇشاللىقتىن تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك بولدى - دە ، ئۇدۇللا دۇكانغا كەلدى . كېـ

لىنلەرنىڭ بىرىنى ئۆيگە ئەۋەتىۋەتمىسەم ، روزىخان شۇنچە جىق كۆكنى ئىلغاپ ، سوقۇپ ، تۈگۈپ كەچلىك تاماققا ئۇلگۈرتەلمەيدۇ . ماشىنىدا ئىش قىلىۋاتقان كېلىنىنى جايىدىن قوزغىسا ، بۇيرۇتمىلارنىڭ ۋاقتىدا پۈتۈشىگە تەسىر يېتىپ ، بۇيرۇتقۇچىلار ئالدىدا يۈزى سۆرۈن بولىدۇ . دۇكان دېگەنگە خېرىدار كىرمەسە ، ئون كىشى ئېچىك يۆلەپ ئولتۇرسىمۇ بىر تىيىنلىك سودا بولمايدۇ . ھۇنەر ئۇنداق ئەمەس...

تاشمەتخان ئۇستام ئەمدىلا دۇكانىنىڭ ئىشىكىگە كېلىپلا بىر ئەر ، ئۇچ ئايالنىڭ ئاسقۇلاردىكى مودا كىيىملەرگە ھەۋەس بەلەن بويۇنداپ قارىشۋاتقىنىنى كۆردى ـ دە ، سەل كەينىگە داجىپ ئۇلارنى كۈزىتىشكە باشلىدى : ئايالالارنىڭ بىرى ئورۇق ، بىرى سېمىز بولۇپ ، خېلى ئېسىل كىيىنگىنىگە قارىماي ، كۆڭلەكلىرىنىڭ ئۈزۈن ۋە كەڭلىكى ؛ ھوشۇقىنى بېسىپ چۈشكەن كەڭ پۇشقاقلىق تامبالالىرى ئۇلارنىڭ سەھرالىق ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرسە ، ئەرنىڭ كىيىنىشى تىپىك يېزا كادىرلىرىنىڭكىگە ئوخشايتتى . ئۇلار ئىشىك تەرەپكە كەينىنى قىلىپ تۇرۇشقاچ ، تاشمەتخان ئۇستام ھېچقايسىسىنىڭ چىرايىنى كۆرەلمىدى . ئۇچىنچى ئايال قەشقەردە تېخى ھېچكىم كىيىپ باقمىغان مودا كىيىم كىيگەن بولۇپ ، شەھەرنىڭ قىز ـ چوكانلىرىدىن پەرقلەنمەيتتى . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ئاۋۇ ئىككى ئايالنىڭ ئارقىسىدا قورۇنۇپراق تۇراتتى . كۆزلىرى ئاسقۇلارغا ئەمەس پەشتاختىغا ، پەشتاختىدىكى كىيىملەرگە تىكىلەتتى . تۇيۇقسىز ، ئۇ كەينىگە قىيا بۇرۇلۇپ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان تاشمەتخان ئۇستامنى كۆرۈپلا «ۋاللىدە» قىزىرىپ ئالدىغا قارىدى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇنى يېگىرمە ياشلاردا قىياس قىلىدى ، ھەتتا ئۇنىڭ تويى بولۇش ئالدىدا تۇرغان قىز ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى...

تاشمەتخان ئۇستامغا ئايان : ھازىر دېھقانلارمۇ خېلى ھاللىـ

نىپ قالدى . ئۆزىگە ياراشسۇن ـ ياراشمىسۇن ، كىيىم ـ كېـ
چەكنى تاللاپ كىيىدۇ . قىز چىقىرىدىغان ، ئوغۇل ئۆيلەيدىغانـ
لار كېلىن بولغۇسى قىزغا بىر ـ ئىككى قۇر مودا كىيىم
كىيگۈزمىسە ، تويى تويدەك بولمايدۇ . شەھەرلىكلەر مودىلـ
شىشتا ماقامىغا يېتىپ ، ئەسىرلەردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلـ
ۋاتقان ئەنئەنە ـــ تويى بولىدىغان قىزنىڭ رەڭگا رەڭ گۈلدەك
جۈلالىق ياساش ـــ ئەنئەنىسىنى چۆرۈپ تاشلاپ ، ناسارا (خـ
رىستىئان) لاردەك ئاپئاق كىيىندۈرىدىغان ؛ «تۇغۇلغان كۈننى
خاتىرىلەيمىز » دەپ ئىنگلىزچە توۋلاپ ، شامغا سەجدە قىلىدىغان
ئىش چىقتى . پۇل ـ بايلىق ئادەمنى ھەر كويغا باشلايدۇ .
بۇنىڭدىن ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ، توسۇش ـ چەكلەشكە ئۇـ
رۇنۇشمۇ ئەخمەقلىق !... ھەممىدىن يامان بولۇۋاتقىنى ، قىسمەن
ئىمانى بۇلغانغان نا ئەھلى ئېلىپ ـ ساتارلار ئۇرۇمچى ۋە ئىچكى
ئۆلكىلەردە ئۇزاق يىل توپا بېسىپ يېتىپ ، سېسىپ ـ چىرىپ
كاردىن چىقىپ «دوۋىسى پالان پۇل» بولۇپ قالغان سۇپىتى
ناچار ، ماركىسى ساختا كىيىم ـ كېچەكلەرنى تونىلاپ ـ تونىدـ
لاپ ئەكېلىپ تۆكۈپ ، بازارنى پاخال قىلىۋەتتى . شەھەرلىكلەر
ئۇنداقلارنىڭ دامىغا بىر ـ ئىككى قېتىم چۈشۈپلا كۆزى ئېچىدـ
لىپ ، ئۇنداق ئەخلەتلەرنى بىكارغا بەرسىمۇ ئالماس بولۇپ كەتـ
تى . بىچارە سەھرالىقلار يىل بويى قارا يەر باغرىغا ھالال تەر
تۆكۈپ ، پۇڭلاپ ـ كويلاپ يىغقان پۇللىرىنى ئەنە شۇ نائەھلىـ
لەرنىڭ چاڭگىلىغا تۆكۈپ بېرىپ ، قىز ـ كېلىنلىرىنى ئاز ـ
تولا «مودا» لاشتۇرۇۋاتىدۇ ـ يۇ ، بىرەر ئاي ئۆتەر ـ ئۆتمەي
پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا تاپالماي ، شەھەرلىكلەرنى «ئالدامچى»
دەپ تىللاشقا مەجبۇر بولۇشۇۋاتىدۇ . ئېھتىمال ، مۇشۇ خېرىدار ـ
لارمۇ «شەھەرلىكلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كېتىش »تىن
قورقۇپ ، دۇكان ئارىلاپ «كۆرگەزمە كۆرۈپ» يۈرگەن بولسا
كېرەك . بولمىسا ، كۈن پېشىن بولۇپ قالغۇچىمۇ ھېچنەرسە

سېتىۋالماي سۆرىلىپ يۈرەمدۇ ؟ !

«توختا ، مۇشۇ خېرىدارغا مال بېشىدا ئون ـ يىگىرمە كويدىن قويۇپ بېرىپ بولسىمۇ ، ھاجىتىنى راۋا قىلىپ قويايـ چۇ ! ساختا مالغا يولاتمىغىنىمنى بۇلار بىلمىسە ، خۇدايىمغۇ بىلەر··· »

ئەر كەينىگە يېنىشقا تەمشەلدى . ياشانغان ئاياللار بىر ـ بىرىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلىشتى . قىزنىڭ كۆزلىرى تاشمەتـ خان ئۇستام يېقىندىلا لايىھىلەپ تىكىپ ، نۇسخا ئۈچۈن دۇكانغا ئېسىپ قويغان تور چېكەن يوپكا ـ پىلاتىغا قادىلىپ قالغانىدى . ئۇنىڭ جەزمەن شۇنى ئېلىپ كىيگۈسى بار . ئەمما دادىسى···

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ خىيالى ئاياغلاشتى ـ ئاياغلاشمىدى ، ئەر كىيىملەردىن كۆزىنى ئېلىپ ، ئاياللارغا تىكىلدى .

«چىقىپ كېتىپ ، ئوچۇق گۆرگە دەسسەپمۇ سالارمۇ بۇلار ؟ تاشمەتخان ئۇستامنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى . خېرىدار كەينىگە بۇرۇلسىلا دۇكاندىن چىقىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلغانـ دى ، 〈خېرىدارىدا كۆز بولسا ، كاسىپ ئاچ قاپتۇ〉 دەپ ، ئاۋۇ قىز باللا نېمىشقا بۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتمايدۇ ؟ 〈سەھرالىق〉 دەپ كۆزگە ئىلمايۋاتامدۇ يا ؟ !··· » ئەپلەشمەيدۇ ، ئۇنداق قىلسا ھەرگىز ئەپلەشمەيدۇ !··· سەھرالىق كىم ، شەھەرلىك كىم ؟ ھەممىسى بىر بۆزنىڭ ئۇچى ، ھەممىسى خۇدانىڭ بەندىسى··· قېنى ، سەھرالىق بىر يىل يەر تېرىمىسۇنچۇ ، شەھەرلىكنىڭ يېرىمى ئاچلىقتىن ئۆلمىگىنىنى كۆرەي ! 〈خېنىم ـ خېنىم〉 دەپ قويـ سا ، كۆرمەمدىغان بۇ باللىنىڭ ھالىنى !··· پۇلى ئوخشاش ، ئۆزى ئوخشاش ، كىيىمى ئوخشىمايدۇ شۇ !··· ئاۋۇال بۇلار چىقىپ كەتسۇنچۇ ، ئۇ ئىككى خېنىمنىڭ قۇلقىنى راسا چوجاپ قويمىسام··· »

ـــ ھەربىرلىرىگە نېمە لازىمتىكى ؟···

گۈلنىگار خېنىمنىڭ ئاۋازى تاشمەتخان ئۇستامنى خىيال

قۇچىقىدىن تارتىۋالدى . قولىدا بىر كىتابنى كۆتۈرۈۋالغان گۈل-
نىگار خېنىم خېرىدارلارغا روبىرو تۇراتتى .
ـــ مۇشۇ بالىغا بىر - ئىككى قۇر تەييار كىيىم لازىم ئىدى ، ـــ دەپ دۇدۇقلىدى ئەر .
ـــ ئوبدانراق قاراپ بېقىشسىلا... خۇدايىم بۇيرۇسا ، ئۇ خېنىمغا يارىغۇدىكى چىقىپ قالىدۇ . تەييرى يارىمىسا ، بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە يارىغۇدەك قىلىپ تىكىپ بېرىمىز ؟
ـــ بۇ كىيىملەر ئىچكىرىنىڭ ئەمەسما ؟ !
ـــ يوقسۇ ، ھەممىسىنى ئۆزىمىز تىككەن . توپ ئېلىشسىلا توپ ، پارچە ئېلىشسىلا پارچە ساتىمىز . رەختى جىڭ ، تىكىلدىشىنىڭ پۇختىلىقىغا كاپالەتنامە يېزىپ بېرىمىز . بەش كۈنگىچە چەل قىلىۋەتمەي قايتۇرۇپ ئەكېلىپ بېرىشسىلە ، يا يەڭگۈشلەپ بېرىمىز ، يا پۇلىنى قايتۇرۇپ بېرىمىز .
ـــ شۇنداقمۇ ؟... بالام ، ئەنبەرگۈل ، قانداق قىلىمىز ؟ قەشقەردە تىكىلگەن بولسىمۇ ئېلىۋېرەمدۇق ، يا... ؟
ئەنبەرگۈل «ۋىللىدە» قىزىرىپ ، يېنىدىكى سېمىز ئايالغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىدى . ئورۇقراق ئايال جايىدىن قوزغىلىپ ، ئۇلاردىن نېرىراق كەتتى .
ـــ ئېلىۋېرەيلى ، سېكرېتار ! ـــ دەپ ئەر تەرەپكە ماڭدى سېمىز ئايال ، ـــ تەييرى خوپ كەلسە ، ئېلىپلا كېتەرمىز ؛ خوپ كەلمىسە ، ما خېنىم «بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە تىكىپ بېرىمىز » دەۋاتقاندىكىن ، بالىنىڭ بويىغا ئۆلچىتىپ تىكتۇرمەمدۇق !...
ـــ ئوبدان گەپ قىللا بۇۋىرەۋىخان ، ـــ دېدى ئورۇق ئايال سېمىزگە يېقىنلىشىپ ، ـــ كۈلىنىڭكىنى ئالدۇق دەپ جا مالغا ئۇچراپ قېلىشتىن خۇدايىم پاناھ بەرسۇن !... ھازىر نېمە تولا ، جا مال تولا . ياتىككەن ئۇستىسىنى ، يا چىققان زاۋۇتنى تاپقىلى بولمىغان... قانداق دېدىم ، ئەنبەرگۈل !

— توغرا...
— ئەمسە ، ئۆزلىرى تاللىسىلا ، خېنىم...
— ... ...
ئەنبەرگۈل بايانىن كۆز سالغان يوپكا ـ پىلاتىنى ئىشارەت قىلدى . گۈلنىگار خېنىم ئۇنى سىم ئىلمەكلىك ئۇزۇن تاياق بىلەن ئاسقۇدىن ئېلىپ ، ئەنبەرگۈلگە قوش قوللاپ سۇندى . باشقىلار ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئولىشىپ ، يوپكا بىلەن پىلاتىنى ئۆ-رۈپ ـ چۆرۈپ قاراشقىلى تۇردى . قارىغانسېرى چىرايىدىن تەبەسسۇم يېغىپ ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى . بۇ ئوت — خۇشاللىق ئوتى ، رازىمەنلىك ئوتى ئىدى .
سېكرېتار ئەنبەرگۈلدىن سورىدى :
— بولامدىكەن ؟
ئەنبەرگۈل بىلەن بۇۋىرەۋنخان تەڭلا جاۋاب بەردى :
— بولىدىكەن .
سېكرېتار گۈلنىگار خېنىمغا بۇرۇلدى :
— بۇنىڭ نەرخى... ؟
— ئاۋۋال بۇ خېنىم كىيىپ كۆرۈپ باقسۇن ، — دېدى گۈلنىگار خېنىم كۈلۈمسىرەپ ، — خۇپ كېلىپ قالسا ، نەر-خىنى بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا پۈتۈشىمىز . بىزگە رەختى بىلەن سىمكىرىنىڭ پۇلى چىقسىلا بولدى . بۇ يوپكا ـ پىلاتىنى نۇسخا ئۇچۇن تىككەن . قەشقەردە بارىمۇ مۇشۇ بىر... نەرخىنى پۈتۈ-شۇپ قويۇپ ، ماۋۇ خېنىمغا خوپ كەلمەي قالسا سەت تۇرىدۇ ، شەمسىنۇر خېنىم ، مەن ماۋۇ خېنىمنى ئامبارغا باشلاپ كى-رىپ ، يوپكا ـ پىلاتىنى كىيگۈزۈپ سىناپ باقاي .
— ماقۇل .
— ھەربىرلىرىمۇ بىللە كىرىشەملا يا... ؟
گۈلنىگار خېنىمنىڭ سوئالىغا ئورۇق ئايال جاۋاب بەردى :
— كىرمىسەكمۇ بولار .

ـــ سىلە كىرمىسىلە ، مەن بىللە كىرەي ، ـــ دېدى سېمىز ئايال ۋە قىزنى قولىدىن يېتىلەپ پەشتاختىنىڭ ئىچىگە كىرىپ ، گۈلنىگار خېنىمنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى . دۇكاندا قالغان ئىككىيىلەن ئەمەدى ئەركىن ـ ئازادە ھالدا پەشتاختىدىكى ، ئاسقۇلاردىكى بىر ـ بىرىدىن پۇزۇر ، بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق كىيىملەرنى ھەۋەس بىلەن تاماشا قىلىشقا باشلىدى . تېخى شەمشىنۇر خېنىمغا بەزى كىيىملەرنى ئالدۇرۇپ كۆرۈپمۇ بېقىشتى . شۇ ئەسنادا ، سېمىز ئايال ئالدىدا ، ئۇنىڭغا سوغدىشىپلا قىز بىلەن گۈلنىگار خېنىم ئامباردىن كۈلۈمسىرەپ چىقىپ كېلىشتى .

ـــ قانداق ؟ خوپ كەلدىمۇ ؟ ـــ دېدى ئورۇق ئايال ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ . ئەرىنىڭمۇ ئېغىزى ئېچىلدى :

ـــ بولامدىكەن ؟

ـــ بولمامدىغان ، سېكرېتار ! ـــ سېمىز ئايال سايراپلا كەتتى ، ـــ خۇددى ئۆزىگە ئۆلچەپ تىككەندەك كەلدى ! ياراشقىنىنى دېسىلە تېخى !...

نەرىنى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەنلا پۈتۈشۈشتى .

«سودىغا پىشىپ قاپتۇ ئەمەسمۇ بۇ بالىلار ! ـــ تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يۈرىكى سۆيۈنۈپ كەتكەندەك ، ـــ مەن تېخى... بايا تىن ئۇلار خېرىدارلارنى ﴿ ئەركىن ـ ئازادە مال تالىدۇاسۇن﴾ دېيىشىپ ، كىتابتىن باش كۆتۈرمەي ئولتۇرۇشۇپ تىكەن ـ دە ! كامال تېپىكلار خانلىرىم !... مەنمۇغۇ جىق كۆتۈلداپ تۇرىمەن . لېكىن ، كىتابقا يەتمەيمەن... »

تۇرۇپلا ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ بۇ خېرىدارلارغا بويىنى كۆرسىتىپ قويغۇسى ، ئېپى كەلسە ، «مانا بۇ يوپكا ـ پىلاتىنى لايىھىلىگەن ئادەم مەن بولىمەن... » دەۋالغۇسى كەلدى ـ دە ، دۇكانغا كىردى .

ـــ كەلسىلە دادا ، ـــ دېدى ئۇنى بىرىنچى بولۇپ كۆر-

گەن گۈلنىگار خېنىم تەبەسسۇم قىلىپ . ئۇ يوپكا ـ پىلاتىنى چىرايلىق قاتلاپ ، سۈلياۋ خالتىغا سېلىۋاتاتتى . شەمشىنۇر خېنىم ئەر خېرىدار بىلەن پۇل ساناۋاتاتتى . ئۇمۇ كۈلۈمسىرىدى .

ـــ نېمە ساتتىڭلار ؟ ـــ تاشمەتخان ئۇستام قەستەن سوزىدى .

ـــ سىلە لايىھىلىگەن چەچ رەڭ چېكەن يوپكا ـ پىلاتىنى...

شۇ چاغ ، ئەر نەزىرىنى تاشمەتخان ئۇستامغا ئاغدۇردى . كۆزلىرىمۇ ئۇچراشتى . ئايالالار تاشمەتخان ئۇستامنىڭ كەينىدە ئىدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يۈرىكى «پۇلاڭلىدە» ئاغدى .

«شۇمىدۇ ؟ چوقۇم شۇ !... »

تونۇش چىراي ، تونۇش كۆزلەر...

ـــ سېكرېتار !...

ـــ تاشمەتخان ئۇستام !...

ئىككى جۈپ قول جۈپلەشتى . بۇ يەردە ، بۇنداق تاسادىپىي ئۇچرىشىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان تۆلەندى سېكرېتارنىڭ يا تىلى گەپكە كەلگەي ، يا بىرەر ئەزاسىنى مىدىرلىتالىغاي... تاشمەتخان ئۇستامغا تىكىلگىنىچە ھەيكەلدەك قېتىپلا قالغانىدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئالىقىنىدىكى قوللىرى بارغانسېرى بوشىشىپ ، مۇزدەك تەرلەپ كېتىۋاتاتتى . ئايالالار بىر ـ بىرىگە ھەيرانلىق ئىلكىده قارىشىۋالغاندىن كېيىن ئورۇقى :

ـــ ۋىيەي ، تاشمەتخان ئۇستام ئوخشىمامدۇ بۇ ! دېگىنىچە ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى . ئۇ رەنجىنىدى ، ـــ تىنچ تۇرلىمۇ قۇدام ؟ روزىخان تىنچلىقتۇ ؟...

ـــ خۇداغا شۈكۈر ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭغا بۇرۇلدى . تۆلەندى «داجەي» نىڭ قوللىرىنى قويۇۋەتمىدى ، ـــ ھەربىرلىرىمۇ ئوبدان تۇرۇشۇپلا...

ـــ توۋا خۇدايىم ، توۋا... بۇنداق ئۇچرىشىپ قېلىشنى پەقەتلا خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقماپتىكەنمەن...

رەنىخان ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ ئاشۇ بىر جۈملىنى نەچە-چە قېتىم تەكرارلىدى . تۆلەندى «داجەي» مۇ سەل ئېسىگە كېلىپ ، شەلپەردەك قىزىرىپ تۇرۇپ :

— مەنمۇ··· — دەپ دۇدۇقلىغىلى تۇرغانىدى ، تاشمەتخان ئۇستام ئۇنى ئوڭايسىزلىقتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن :

— ۋاي قۇدام ، ۋاي ئوبدان قۇدىلىرىم ، — دەپ گەپ باشلىدى ، — خۇدايىم ئەجەب ئوبدان دىدارلاشتۇردى . سوراپ تۇردۇم ، سوپۇر ئاخۇن بىلەن گۈلزاردىن··· تۇغقانچىلىقنى يەتكۈزۈپ ، گۈلزارنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇشۇپلا··· «بۇگۈن بارمەن ، ئەتە بارىمەن» دەپمۇ ، بىر بېرىش نېسىپ بولمىدى··· ۋاي ، ۋاي··· قانداق قىلىمىز ؟ جاھانسازلىقكەن··· ئىككى بالىنىڭ سىيتقىنى ئالالمىغاچ ، ھەر بىرلىرىنىڭ ئالدىغا يۈزمىزنى كۆتۈرۈپ چىقالماي ، بېشىمىزنى ئېچمىزگە تىقىۋالدۇق··· توۋا ، توۋا ، ما ئىشنى !··· تېخى تۇنۇگۈن بالىنىڭ قەدىمى ئۆيىمىزگە يېتىپ ، ئۆيمىز گۈل ـ گۈلىستان بولاپتى . ئۇلارنى بىر ـ ئىككى كۈن ھاردۇق ئالدۇرۇپ ، ئاندىن بالىلىرى بىلەن قوشۇپ پىكاپقا سېلىپ ئاپىرىپ ، ھەربىرلىرىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، ئاشۇ بالىلارنىڭ گۈناھىنى بىر تىلەي دېسەم ، خۇدايىمنىڭ ھەربىرلىرىنى ئالدىمغا ئەكېلىپ بەرگىنىنى كۆرمەمدىغان !···

— ۋىيەي ، تاشمەتخان ئۇستام··· «باللا كەلدى» دىلىما ؟ !···

— ھەئە ، رەنىخان . تۇنۇگۈن مۇشۇ چاغدا كەلدى···

— ۋاي راستما ؟ !···

— راست بولمامدىغان ، رەنىخان !··· جۇرۇشسىلە ، جۇرۇشسىلە !···

تاشمەتخان ئۇستام يەنە نېمىلەرنىدۇر دېگىنىچە تۆلەندى «داجەي»نى يېتىلىگىنىچە سىرتقا ماڭدى . ئايالىلارمۇ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاشقاچ ئۇلارغا ئەگەشتى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئوڭ

ئايىغى دۇكاننىڭ بوسۇغىسىدىن چىقىپلا توختىدى . تاشمەتخان ئۇستام كەينىگە بۇرۇلۇپ :

— بالام ، — دېدى نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاشقاچ ، ئۆزلىرىنى ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن پەشتاختا كەينىدىن چىقىشۋاتقان كىيىنىلەرگە ، — ئاناڭلىغا تېلېفون بېرىپ : «تۆلەندى سېكرىتار بىلەن رەنىخان قۇدىمىز كەپتىكەن ، دادام ئۆيگە باشلاپ كەتتى» دەپ قويۇڭلار !

— ماقۇل .

ئىككى كىيىن تەڭلا جاۋاب بېرىشتى .

* * *

نىكۇنىكى تاجىگۇل بىلەن سالى غايىب بولدى ، شۇنىڭدىن بېرى تۆلەندى «داجەي» نىڭ ئىشلىرى پەقەت ئىلگىرى باسمىدى . نېمىگىلا تۇتۇش قىلسا ، پايدىسى زىيىنىنى قاپلىيالمايتى . ھەممە ئادەم ئۆزىنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك ، ئىككى ئادەمنىڭ بېشى بىر يەردە بولۇپ قالغىنىنى كۆرسىلا ئۆزىنى تىللاۋاتقان ـ قارغاۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، كۈنلەرنى خۇدۇكسىرەش ئىچىدە ئۆتكۈزىدىغان ؛ كېچىلىرى تېخىمۇ كەم ئۇخلايدىغان بولۇپ كەتتى . شۇنداقتىمۇ داۋاملىق تىرىشتى ، بوشاشمىدى . ھاراق زاۋۇتىنىڭ ھېسابىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ ، «چاشقان» لارنى قۇرۇتقاندىن كېيىن ، پۈتۈن ئۇمىدىنى چوشقا فېرمىسى بىلەن ھاراق زاۋۇتىغا باغلىغانىدى . مەركەزنىڭ مۇسۇلمان مىللەتلەرنى چوشقا بېقىشقا زورلىماسلىق توغرىسىدىكى ھۆججىتى ئاشكارا ئېلان قىلىنىش بىلەن تەڭ ، ۋىلايەت بويىچە دادۇي ، شياۋدۇيلەردە چوشقىنى قۇرۇتۇش دولقۇنى قوزغىلىپ ، چوشقا كاساتچىلىقى يۈز بەردى . چاققانلىق قىلغانلار ناھىيىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى شىركىتى ، جۇملىدىن ، خەنزۇ ئىشچى ـ خىز-

مەتچىلەر كۆپ ئىداره ـ جەمئىيەتلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ ، چوشـ
قىلىرىنى «ژاق ـ ژۇق» سېتىپلا خېلى ئوبدان پۇل قىلىۋالدى .
ۋەزىيەتتىن گۇمانلانغان ياكى تېخىمۇ يۇقىرى باھادا سېتىشنى
كۆزلەپ سۆرەلمىلىك قىلغانلار زىيان ئۈستىگە زىيان تارتتى .
تۆلەندى دەل ئاشۇنداقلارنىڭ بىرى ئىدى . ئۇ : «مەركەز هاراق
زاۋۇتلىرىنى تاقاشنىڭ گېپىنى قىلماپتۇ . بىر جىڭ قوناقتا
ئىشلەنگەن هاراق ئۈن جىڭ قوناقنىڭ پۇلىغا يارايدۇ . هاراق
تىلىپى چوشقىلارنىڭ ئوزۇقى ، چوشقىلار بىكارغىلا بېقىلىپ
قالىدۇ ، ئوغۇتى تېخى پايدا... هازىر كاساتلىشىپ كەتكەن بىلەن
هەممە خەق سېتىپ ـ سېتىپ بىكار بولسۇنچۇ ، يەنە ئالتە كۈندە
چوشقا دېگەن قەنت بولۇپ كېتىدۇ ، قەنت !... ئىلگىرى ، مەتكە-
رىم دېگەن نائەھلىگە دادامغا ئىشەنگەندەك ئىشىنىپ كەتكەچ ،
هاراق ئىشلەپچىقىرىشنىلا بىلىپ ، قانداق سېتىشنى بىلمەي ئون
كوي پايدا تېگىدىغان ئىشتا بىر كوي تەگسىمۇ خۇش بولۇپ
يۈرۈپتىمەن... مانا ئەمدى كۆزۈم ئېچىلىپ كەتتى . ئىشلەنگەن
هاراقمۇ ، كىرىممۇ ئىلگىرىكىدىن بىر هەسسە كۆپىيىۋاتىدۇ .
ئەگەر چوشقىلارنى تېخىمۇ ئوبدان بېقىپ كۆپەيتىپ ، هاراق
ئېچىتىدىغان قازاندىن بىر ـ ئىككىنى كۆپەيتىدىغان بولساق ،
كىرىم يەنە بىر ـ ئىككى هەسسە ئاشىدۇ . ئۇ چاغدا ، بۈرۈن
ئالدى ـ كەينىمده تىللاپ يۈرگەنلەرنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ ، ئۆزد-
نىڭ قىلغانلىرىغا پۇشايمان قىلىشىدۇ . ئەگەر هازىرلا چوشقـ
لارنى سېتىپ تۈگىتىپ ، هاراق زاۋۇتىنى تاقىۋەتسەم ، سىنـ
پىي دۇشمەنلەر يېڭىۋاشتىن قۇتراپ ، نۇرغۇن ئادەمنى ماڭا ،
پارتىيىگە ئىشەنمەس قىلىپ قويىدۇ ... مەركەزمۇ 〈
مەجبۇرلىماسلىق كېرەك〉 دەپتۇ . بۇ دېگەنلىك 〈باقسىمۇ ، باق-
مىسىمۇ ئۆزىنىڭ ئىختىيارى〉 دېگەنلىك . هەمكارلىق گۈرۈپپا
قۇرۇلغاندىن تارتىپ هازىرغىچە چۈشۈرۈلگەن هۆججەتلەرنىڭ
هەممىسىده مۇشۇنداق گەپ بار ئىدى . كېيىن قانداق بولدى ؟

هەممىسى مەجبۇرىي ئىجرا قىلدۇرۇلدى .〈ئىختىيارىي〉 دېگەن گەپكە ئېسىلىۋالغانلارنىڭ هەممىسى بېشىنى يېدى . مۇشۇ قېتىمقى هۆججەتمۇ هەقىقىي كومىتېنىستلار بىلەن يالغان كومىتېنىستلارنى ئايرىشتىكى بىر ۋاستە بولۇپ قالسا قانداق بولىدۇ ؟ ! مەن كىچىك ئادەم بولمىسام... » دەپ ئويلىدى ـ دە ، چوشقا قوتانلىرىنى تېخىمۇ كۆپەيتتى ، ياخشىلىدى . هاراق زاۋۇتىنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇپ ، ئوبدان باشقۇردى . گۇڭشې ئەزالىرىغا : «بۇنىڭدىن كېيىن هېچكىمنى چوشقا بېقىشقا زورلىمايمىز . بېقىش ـ باقماسلىق ئۆزۇڭلارنىڭ ئىختىيارى » دەپ «يولىورۇق» بەردى . بۇ «يولىورۇق»نى هەركىم هەرخىل چۈشەندى ، هەرخىل «ئىجرا» قىلدى... شۇ يىلى تومۇزدا تارقالغان چوشقا ۋاباسى ئىشلەپچىقىرىش دۈيلىرى بىلەن ئاز بىر قىسىم گۇڭشې ئەزالىرى بېقىۋاتقان چوشقىلارنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتۇۋەتتى . داۋي چوشقا فېرمىسىدىكى چوشقىلارنىڭ يېرىمى ئاران قۇتقۇزۇپ قېلىندى . بۇنى ئاز دەپ ، ناهىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت چوشقىلارغا يەم ـ بوغۇز يېرى قالدۇرۇش سىياسىتىنى ئەمەلدىن قالدۇردى . يەر قولدىن كەتتى دېگەن گەپ ـــ ئاشلىق قولدىن كەتتى دېگەن گەپ . يېتەرلىك ئاشلىق بولمىسا ، چوشقىلارنى بىر كۈنمۇ باققىلى بولمايدۇ ، هاراق زاۋۇتىنىمۇ چۆرىگەلى بولمايدۇ . تۆلەندى ئۆزىنىڭ «يۈزى»نى سېتىش بەدىلىگە چوشقا يېرىنى ساقلاپ قېلىش غەرىزىدە گۇڭشې مەسئۇللىرىغا تۈيدۇرماستىن ۋاڭ بىيلەينىڭ ئىشخانىسىغا ئۇسسۇپ كىردى .

ـــ ۋاڭ شۇجى ، ـــ دېدى ئۇ ، ئۇيان ـ بۇيانىدىن بىر مۇنچە «دوكلات» قىلغاندىن كېيىن ، ـــ سىلىمۇ بىلىدۇ ، نېگى ـ نېگىما ، ئەزالاردا چوشقا يېرى يوق . دادۇينىڭ چوشقا يېرىنى يېغىۋالساق ، جېگى ـ جېگا هاراق زاۋۇتى توختاڭ يېخا... مەن دەيدۇ : چوشقا يېرىنى هاراق زاۋۇتىنىڭ خام ئەشيا يېرىگە ئۆزگەرتسەك دەيدۇ . جېگى ياڭزا قىلساق ، چوشقا باقمىساقمۇ ،

هاراق زاۋۇتى توختاپ قالمايدۇ . جىگى - جىگىما ، ئىگى - ئىگىما...

— بۇرۇك : «چوشكا باكا ، يەر بەرە» جۇڭياڭدى گەپۇ ، — ۋاك بىيلەي ئۇنىڭ «ئۇلۇغۋار پىلان ، يۈكسەك غايە» لىرىنى كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرۇپ ، سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن كېسىپلا دېدى ، — ئازىر «باكىمەيدۇ» ما يانا جۇڭياڭدى گەپۇ... جۇڭياك : «هالاكې زاۋۇتى كۈسۈك» دېيمىيدي ، تۇڭ-گۈزى باكاك دادۇي يۆزى كۈەي دەيۋۇلەيتى ئاشلىك بەيمەيدۇ ، بىيزى توڭگۈزى يىئەر هالاكى زاۋۇتى بەيسە ، جۇڭياڭدى گەپۇ خىلاپۇ... گەپ تۇگىدى : دادۇيلەر ئۆزى قۇرۇۋالغان هاراق زاۋۇتلىرىنى دۇلەت خام ئەشيا بىلەن تەمىنلىمەيدۇ . خام ئەشيا ئىشلەپچىقىرىشقا يەرمۇ ئاجرىتىپ بەرمەيدۇ . چوشقىنىك يەم - خەشەك يېرىنى خامئەشيا يېرى قىلىۋېلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ . سىياسەت ئېنىق . ۋاك بىيلەي مەركەز «قىل» دېگەننى قىلىدۇ-غان ، «قىلما» دېگەننى قىلمايدىغان ئادەم...

تۆلەندى «داجەي» نىك «چوشقا فېرمىسى بىلەن هاراق زا-ۋۇتىغا تايىنىپ دادۇينىك قىياپىتىنى يېڭىلاش — مەڭگۈ ئىل-غارلىقنى قولدىن بەرمەسلىك» شېرىن چۈشى توزغاقتەك تو-زۇپ ، بېشى ساڭگىلاپلا كەتتى . رەئىس ماۋ زېدۇڭنىك ماتەم مۇراسىمى كۈنى باشلامچىلىق بىلەن قارىلىق كىيىپ ، ئىككى مىڭدەك ئادەمنى كەينىگە سېلىپ دادۇيدىن گۈڭشېگە يېتىپ بارغۇچە بىر تەرەپتىن بار ئاۋازى بىلەن «ۋاي دادام !...» دەپ يىغلاپ ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىنى كاچاتلاۋېرىپ هېرىپ كەتكەن-مۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ؟ ماتەم مۇراسىمى مەيدانغا يېقىنلاش-قاندا تۇيۇقسىز هۇشىدىن كېتىپ يىقىلىپ ، گۈڭشې دوختۇرخا-نىسىدا جىددي قۇتقۇزۇشقا ئاران ئۇلگۈردى . ئاردىدىن يىگىرمە نەچچە كۈن ئۆتۈپ ، رادىئودىن 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ رەپىقىسى جيائېچىڭ خانىم قاتارلىق تۆت نەپەر

ئەڭ يېقىن قول ـ قانىتىنىڭ «تۆت كىشىلىك گۈرۇھ» بولۇۋېـ
لىپ ، ئۇنىڭ نامىنى سېتىپ نۇرغۇن ئەسكى ئىشلارنى قىلغانلـ
قى ئۈچۈن ، 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى قانۇن بويىچە قولغا
ئېلىنغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندا قۇلاقلىرىغا ئـ
شەنگۈسى كەلمەي ، كۈن بويى رادىئو يېنىدىن قوپمىدى . كۆڭـ
لىدە مۇشۇ خەۋەرنىڭ يالغان بولۇپ چىقىشىنى تىلەيتتى . بـ
راق ، رادىئو كۈن بويى ئوخشاشلا بىرگەپنى تەكرارلاۋېرىپ ،
ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ غەش قىلدى . ئەتىسىمۇ ، ئۆگۈنىمۇ…
تۆلەندى نەچچە كۈنگىچە ئېسىنى يىغالمىدى . كۈندۈزى
قاپىقى ئېچىلمايتتى ، ناھايىتى ئاز گەپ قىلاتتى ياكى كۈن بويى
ئېغىز ئاچمايتتى . كېچىلىرى بېشى تەكىيىگە تېگىپ ، چىراغ
ئۆچۈرۈلۈش بىلەنلا كۆزلىرى ياشلىناتتى… ئۇنداق ئويلىنىپ ،
مۇنداق ئويلىنىپ ، بۇ ئىشنى : «بىر قىسىم قارا نىيەتلەرنىڭ
ماۋجۇشى سىلكىنۇسىدىن ھوقۇق تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئويىنىغان
ئويۇنى بولۇشى مۇمكىن… » دەپ قىياس قىلدى . شۇنىڭ بىلەن
بىر چاغدا ، رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن جۇ ئېنـ
لەينىڭ ئورنىغا زۇڭلى بولغان خۇا گوفېڭنىڭ رەئىس بولغانلـ
قىنى ئويلاپ كۆڭلى خاتىرجەم بولدى . بۇ چاغدا ، ھاراق زاۋۇتـ
نىڭ پەيكىرى كېتىپ ، چوشقا بېقىش كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز ئېغىر
يۈك بولۇپ قالغانىدى .

قانداق قىلغۇلۇق ؟

تۆلەندى بۇنىڭغىمۇ ئامال تاپتى : تەرەپ ـ تەرەپكە پالاقلاپ ،
ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا يالۋۇرۇپ ، تاغار ـ تاغار گۈرۈچ سوۋغا قىلىپ
يۈرۈپ ، بىر قىسىم چوشقىغا خېرىدار تېپىپ پۇل قىلدى .
ساتالمىغىنىنى بەشتىن ـ ئوندىن ھارۋىلارغا بېسىپ ، ئازادلىق
ئارمىيىدىن ھال سوراش باھانىسىدە لىيەندۈيلەرگە تەقدىم قىلـ
دى . لىيەندۈيلەرمۇ ئۇنىڭ «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش روھى»
غا ئاپىرىن ئوقۇش بىلەن بىر چاغدا ، ئۇنى قۇرۇق قول قايتۇرـ

مىدى . شۇنداق قىلىپ ، «يۆجىمەك» دادۇي تۆلەندى «داجەي»نىڭ يېتەكچىلىكىدە سەككىز يىل چوشقىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ئېرىشكىنى بىر دانە «يىگىرمە سەككىز تىپلىق» تراكتور بولىدى . گەرچە بۇ چوشقا بېقىشقا سەرپ قىلىنغان مەبلەغ ۋە ئاشلىقنىڭ قىممىتىدىن نەچچە ھەسسە كىچىك بولسىمۇ ، گۇڭشي ئەزالىرىنى قالتىس خۇشال قىلدى . چۈنكى ، بۇ بۇ دادۇيدە تراكتور بىلەن يەر ئاغدۇرۇشنىڭ تۈنجى سەھىپىسى ئېچىلغانلىقىدىن بېشارەت ئىدى...

مەركەزنىڭ تېرىلغۇ يەرلەرنى ئائىلىلەرگىچە ھۆددە بېرىش ، پايدا ـ زىيانغا گۇڭشي ئەزالىرى ئۆزلىرى ئىگە بولۇش توغرىسىدىكى بىرىنچى نومۇرلۇق ھۆججىتى يېتىپ كەلگەندە ، تۆلەندى «داجەي»نىڭ ئېسىگە لىيۇ شاۋچىنىڭ خوتۇنى ۋاڭ گۇاڭمېي يارانقان «تاۋيۈەن تەجرىبىسى» ۋە لىيۇ شاۋچى بازارغا سالغان «ئۇچ ئۆز ، بىر كۆتۈر» نى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش ۋە ئۇزاق ئۆتمەي يېتىپ كەلگەن مەدەنىيەت زور ئىنقىلابنى بىدا يۈرگۈزۈلگەن دەھشەتلىك پىپەن ئېسىگە كەلدى ـ دە ، پۇت ـ قولى لايدەك بوشىشىپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، دېڭ شياۋپىڭ بىلەن لىيۇ شاۋچى بىر نىيەتتىكى ئادەملەر . ئەسلى ماۋ زېدۇڭ ئاشۇ ئىككىيلەننى يوقىتىش ئۈچۈنلا مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى قوزغىغان . گەرچە لىيۇ شاۋچى ئۆلگەن بولسىمۇ ، دېڭ شياۋپىڭنى يوقىتالماي ھەسرەت بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى . مانا ئەمدى دېڭ شياۋپىڭ ئەسلى ماۋ زېدۇڭنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ ، مەركىزىي كومىتېت نامىدىن ھۆججەت چۈشۈرۈۋاتىدۇ . ئەسلى ماۋ زېدۇڭ بىر چاغدا ئېيتقاندەك : «شيۇ جېڭجۇيى ۋە كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ» تېرىلغۇ يەرلەرنى ئائىلىلەرگىچە ھۆددە بېرىش (يەنە كېلىپ يىگىرمە يىللىق) ــ ئىلگىرى پىپەن قىلىپ سېستىۋېتىلگەن «ئۇچ ئۆز ، بىر كۆتۈرە»نىڭ دەل ئۆزى !... بىر پارتىيە

ئەزاسى ، يەنە كېلىپ ، رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن دىدارلاشقان «داجەي» قاراپ تۇرۇپ ماۋ زېدۇڭنىڭ دۇشمەنلىرى بىلەن بىر ئېقىندا ئاقسا ، ئۇلارنىڭ كاپىتالىزمنى تىرىلدۇرۇش سۇيىقەستى ئۇچۇن خىزمەت قىلسا قانداق بولىدۇ ؟ !

تۆلەندى قاتتىق دېلىغۇل بولدى . رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدىكى بايانلىرىنى قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چىقتى . ئوقۇغانسېرى گۇمانى چوڭقۇرلىشىپ ، كاپىتالىزمنىڭ «تىرىلىۋاتقان» لىقىدىن قىلچە گۇمانلانمىدى . بىراق…

بىراق ، پۈتۈن مەملىكەت تەۋرەپ كەتكەنىدى ، گۇڭشې ئەزالىرى خۇشاللىقتىن بايرام تەنتەنىسىگە چۆمگەن ، بۇلۇپمۇ شايۇنۇس ئاكا بۆلەكچە جانلىنىپ كەتكەن بولۇپ ، قارىماققا ئون ياش ياشىرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى . ياچېيكا يىغىنلىرىنى بېشىغا كىيىپ سۆزلىگىنى ئاز كەلگەندەك ، گۇڭشې ئەزالىرىنى گۇڭشېنى چۇۋۇپ ، يەككە ئىشلەشكە قۇتراتىپ يۈرەتتى . ۋاڭ بىيلەي گۇڭشېمۇ گۇڭشې چېپىپ يۈرۈپ ، بىرىنچى نومۇرلۇق ھۆججەتنىڭ ئىجراسىنى سۈيلەيتتى . توختى تۇر بىلەن ئىسلام موللاق تېخىمۇ قىزغىن بولۇپ ، كېچىلىرى ئۆز ئۆيىدە قونمىدى . غان چاغلىرى ئىنتايىن ئاز ئىدى !

بولمىدى ، ئەمدى ئانى قىلغىلى بولمىدى . توختى تۇر بەلەن ئىسمائىل موللاق ئۇنىڭ دادۇيىگە كېلىپلا قالسا ، چوقۇم ئۇنى تەنقىد قىلىپ ئىككى پۇللۇقنى قويمايدۇ… تىركىشىپ ، ئارقىغا سۆرەپ نېمە قىلىدۇ ؟ قولىدا ھۆججەت بولغاندىكىن ، ۋاقتانىۋاخ كېلىپ مەسئۇلىيەت سۈرۈشتە قىلىنىپ قالغۇدەك بولسا ، ئاشۇ ھۆججەت بىلەن ۋاڭ بىيلەي ، توختى تۇرلارنىڭ ئۆزىنى قانداق قىستىغانلىقىنى سۆزلىسىلا بولمىدىمۇ ! ؟ ھۇ ئەخمەق !…

تۆلەندى ئاخىر ئەقىل تاپقاندەك بولۇپ ، ھەپتە ئىچىدىلا تېرىلغۇ يەرلەرنى گۇڭشې ئەزالىرىغا بۆلۈپ بېرىۋەتتى . ھۆددە

كۆرسەتكۈچىنى قوشنا دادۇيلەرنىڭكىدىن خېلى يۇقىرى بېكىتىتى . ئۆزى باشقىلار ياراتمىغان ئەڭ ناچار يەردىن ئازغىنا ھۆددە ئالدى . كۈزدە باشقىلارنىڭ قازىنىمۇ ياغ ، چۆمۈچىمۇ ياغ بولدى ـ يۇ ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلەر يىلى ئومىغا ئۇلاشقىچە يەپ تۈرغۇدەك ئاشلىقمۇ كىرمىدى...

ـــ ھۇ سارائ !... ـــ دەپ چېچىلدى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم گېزىتخانىدا ئىشلەۋاتقان ئوغلى شىرمەت مۇخبىرلىق بىلەن قەشقەرگە كېلىپ ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ كەلگەن ئاخشىمى ئەھۋالنى ئۇقۇپ ، ـــ مەن تېخى سېنى بۇ قېتىممۇ ۋىلايەت بويىچە ھەممىنىڭ ئالدىدا مېڭىپ ، يۇرتىمىزنىڭ قىياپىتىنى يېڭىلىغان بولسا ، گېزىتتە سۈرىتىنى بىلەن بىر تونۇشتۇرۇۋېتەي دەپتىكەنمەن... بىرەر پارچە خېتىنى نېمە قىلىپ يۇرگىنىڭنى يېزىۋەتكەن بولساڭمۇ...

تۆلەندىنىڭ نەزىرىدە ، شىرمەت ھامان كىچىك بالا ئىدى . ئۇنىڭغا ھال ئېيتىش ، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراش ، ئېنىقكى ، ئۆزىنى ئۆزى كەمسىتكەنلىك بولاتتى . ئۇنىڭغا يازغان خەتلىرىدە سىياسەت ، ۋەزىيەت توغرىسىدا ھېچنەرسە دېمىدى . مانا ئەمدى كۆردىكى ، شىرمەت باشقىلا بىر ئادەم بولۇپ قاپتۇ . ئۆزىدىن كۆپ ئەقىللىق ۋە بىلىملىك ئىكەن . ئاڭلاڭ ئۇنىڭ گەپلىرىنى :

ـــ جۇڭگودا قىرىق نەچچە مىليون پارتىيە ئەزاسى بار . ھەممىسى گېلىغا ئاش ـ نان يەيدۇ . شۇڭا ھەممىسى قورساق تويمايدىغان نامرات سوتسىيالىزمدىن ۋاز كېچىپ ، باي سوتسىيالىزم قۇرۇشقا بەلباغلىدى... ماۋ جۇشىنىڭ مۇددىئاسىمۇ مۇشۇنداق ئىدى . «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ ، مەملىكەتنى خاتا يولغا باشلىغان... ئەگەر ۋەزىيەتكە ماسلاشمايدىغان بولساڭ ، ھەممە خەق بېيىپ كېتىپ ، قورسىقىڭ ئاچ قالمىسا مانا مەن !...

تۆلەندى كاللىسىنى سىلكىدى . ئۆزىنىڭ ئادەم ، تاماق يەيدى-

غان ، كىيىم كىيىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى . ئۆزدە-
نى دېمىگەندىمۇ ، ئۆزىنىڭ ئوتتۇز يىلدىن بېرى قۇمساراي خەل-
قىنى قىش - ياز كەينىگە سېلىپ كەتمەن چېپىپمۇ ، يا قورسە-
قىنى تويغۇزالمىغانلىقى ، يا ئۇچىسىنى ياپالمىغانلىقى ؛ ئەكسە-
چە ، تېرىلغۇ يەرلەر ھۆددىگە بېرىلىپ بىر يىلدىلا ھەممە ئادەم-
نىڭ قورسىقى تويۇپ ، ئۇچىسى يېپىلغانلىقى ؛ تېخىمۇ مۇھە-
مى ، ئەمگەك سىجىللىقى زور دەرىجىدە يەڭگىللەپ ، يىلنىڭ
يېرىمىدا بىكارچىلىقتا ئاپتاپ سىنىپ ئولتۇغانلىقىنى كۆز ئالدى-
غا كەلتۈرۈپ ، ئۆزىنىڭ نۇرغۇن ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلىۋەتە-
كەنلىكىگە قايىل بولدى .

يەكۈن : كەتمەن ، كەتمەن ، كەتمەن··· پىپەن ، پىپەن ، پىپەن···

زور نەتىجە : يەرلەرنى سالالاشتۇرۇش ، ئاقارتىش ؛ گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ نورما ئاشلىقىنى ئۈچ يۈز ئاتمىش جىڭغا يەتكۈزۈش···

ئۆزىگە قالغىنى : مۈكچەيگەن بەل ، ئاقارغان چاچ - ساقال···

ئوغلى كەتكەندىن كېيىن ، تۆلەندى بەزىلەر ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالماي قايتۇرۇۋەتكەن يەردىن ئون مو ھۆددە ئالدى . ئۇلاپلا ، دەريا بويىدىن ئەللىك مودەك بىنام ئېچىپ ، تېرەك قەلەمچىسى پاتۇرۇۋەتتى ھەم باشقىلارنىمۇ شۇنداق قىلىشقا رىغە-بەتلەندۈردى . «ئورمان يېرىگە باجمۇ ، سېلىقمۇ ئېلىنمايدۇ ، ـــ دەپ چۈشەندۈردى كۆپچىلىككە ، ـــ تۇتقۇزۇۋىلا ئالساق ، بىكارلىق سۇ ، بىكارلىق ئاپتاپتا تۇيمايلا چوڭ بولۇپ قالىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ، بانكىدىكى پۇلدەك ، دەردىمىزگە دەرمان بولىدۇ··· »

تۆلەندى تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ ، ئاخىر «پىتىلدە-
نىپ» قالدى . ئون مىڭ تۇپتەك تېرەكنى ئەي قىلىپ ، پاچاق-
تەك ، كەتمەن سېپىدەك قىلىۋالدى . بانكىدا بەش مىڭ يۈەندەك پۇلى بار . كونىراق بىر «سوپەك» سېتىۋېلىپ «ماشىنىلاشتى» .

قىسقىسى ، تۆلەندى ئۆزگەردى ، قۇمساراي ئۆزگەردى . تۆلەندى هازىر يەنىلا سېكرېتار ، يەنىلا باشلامچى ، لەقىمى «داجەي» . شوئارى : «پارتىيە نەگە باشلىسا شۇ يەرگە بارىمەن ، نېمىگە بۇيرۇسا شۇنى قىلىمەن» بىراق ، ئەمدى ئۇ قانداقتۇر «سىنىپىي كۆرەش» ، «لۇشيەن كۆرىشى» دېگەنلەرنى خىيالىغا كەلتۈرۈشـ تىنمۇ قورقىدۇ . تاجىگۈل يادىغا يېتىپ قالسىلا كۆڭلى بۇزۇلـ ىدۇ . ئۇنىڭ ھەربىر پارچە خېتىنى ئەتىۋارلاپ ساقلايدۇ . تاشمەتـ خان ئۇستامدىن كەچۈرۈم سورىغۇسى ، ئۇنىڭ بىلەن ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق قۇدا بولغۇسى بار ـ يۇ ، قىزى بىلەن كۆيئوغلـ ىنىڭ دېرىكىنى ئالالمىغاچ ، ئۇسسۇپلا تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئالدىغا كىرىشتىن خىجىل . گۈلزار بىلەن سوپۇر ئاخۇننى بېشىـ ىدا كۆتۈرىدۇ... ئۇچ قىزنى ياتلىق قىلىپ ، ئەكرەمنى ئۆيلىۋالـ ىدى . كۆيئوغۇللىرى «هايت» دېسىلا بۇيرۇقىدا . بۇگۈن قەشقەرـ گە كېلىشى ـــ شىرمەتنىڭ بولغۇسى خوتۇنىغا تويلۇق زىبۇ ـ زىننەت ۋە كىيىم ـ كېچەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن . شىرمەتنىڭ يېشى ئوتتۇزغا تاقاپ قالغان بولسىمۇ ، بۇ يىل ئۆيلىنىش نىيـ ىتىگە كەپتۇ . بۇۋىرەۋنخان ئۇنىڭ بولغۇسى قېينانىسى ، تۇغمەن بېشى (بۇرۇنقى 5 ـ دادۇي)لىك . ئەنبەرگۈل ئالدىنقى يىلى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، شىرمەتنىڭ ئىدارىسىگە تەقسىم قىلىنىپتىكەن ، ئۇنىڭ بىلەن ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قاپتۇ .

*　　*　　*

تۆلەندى «داجەي» بىلەن رەنىخان مانا مۇشۇنداق بىر پەيتـ ىتە ، تاشمەتخان ئۇستام بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ بېقىشمىغاندى . يول بويى تاشمەتخان ئۇستامنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالغاچ خىيال سۈرۈپ ماڭغان بۇ ئەر ـ خوتۇن تاشمەتخان ئۇستامنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا قانداق كېلىپ قالغىـ

ننى تۇيمايلا قېلىشتى . پادىشاھنىڭ ئوردىسىدەك ياسداق ، ئازادە ھويلىغا كىرگەندە ، رەنىخانىنىڭ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئويغاق تۇرۇپ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك خامۇش بولۇپ قالدى . ئۇ قىزنىڭ مۇشۇ «ئوردا»دا ياشايدىغانلىقى ، ئۆزىنىڭ مۇشۇ «ئوردا»نىڭ خوجايىنى بىلەن قۇدا ئىكەنلىكىگە پەقەتلا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى...

— ئانا !...

پادىشاھنىڭ مەلىكىسىدەك ئالىپتە كىيىنگەن ، قورسىقى بېسىپ كەتكەن ئاياغلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ ، سەپەرجان بىلەن سارىگۈلنى كەينىگە سالغىنىچە ياندىكى ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن تاجىگۈلنى كۆرگەندىلا ئېسىگە كېلىپ :

— جېنىم بالام !... — دېگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ كېلىپ ، ئۇنى باغرىغا باستى . ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى بۇلا-قىا ئايلانغانمىكىن - تاڭ ، يىغىسىنى پەقەت توختىتالمىدى . نېمىلەرنىدۇر دېيىشەتتى - يۇ ، زادى نېمە دېيىشۇاتقانلىقىنى ئۇققىلى بولمايتتى...

كېلىنلەر تېلېفوندا خەۋەر قىلىۋەتكەچ ، روزىخان مېھمانلا-رنىڭ كېلىشىگە ئۇلگۈرتۇپ سېمىز قوينىڭ قۇيرۇق يېغىدا يىپەكتەك سوزۇلۇپ تۇرىدىغان ھالۋا تەييارلاپ قويغانىدى . مېھ-مانلار كاسىسىنى يېكەندازغا تەگكۈزۈپ بولغۇچە قولىغا سۇ بېرىلىپ ، ئالدىغا چاي - مەزە كەلتۈرۈلدى . تۇنجى پىيالە چاي «ئالسىلا ، باقسىلا ، خوش ، ئوبدان باقتۇق...» دېگەندەك تەك-لىپ - تەكەللۇپ سادالىرى ئىچىدە تولىمۇ تەسلىكتە ئىچىلدى . سەپەرجان بىلەن سارىگۈل چوڭ ئانىسى بىلەن چوڭ دادىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇپ ، ھېلى ئۇلارنىڭ پىيالىسىگە قەنت سې-لىپ قويسا ، ھېلى مەزەگە زورلاپ ، ئۆتەكىدە كۆرگەن ، ئاڭلى-غانلىرىنى بەس - بەس بىلەن قالىغاچتەك ۋېچىرلاپ بىر سۆزلە-گىلى تۇرۇۋېدى ، ھەممەيلەننىڭ تاۋى يېشىلىپ ، ئارىدىكى قو-

رۇنۇش ـ جىددىيلىك پۇتۇنلەي بېسىلىپ ، چىرايلار گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى . گەپ ـ سۆزلەر ئېقىن سۈدەك راۋانلىشىپ ، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمگە گەپ بەرگۈسى كەلمەي قالدى . سالى مېھمانلار بىلەن كۆرۈشۈپ قويۇپلا چىقىپ كەتكەنچە داستىخانغا كىرمىدى . ئون بىر يىلدىن بېرى كارىۋاتتا ، ئورۇندۇقتا ئولتۇ-رۇپ ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالغان تاجىگۈل ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۈدۈلىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ بەكمۇ ئارامسىزلىنىپ ، ۋاقتان بولسىمۇ قىلچە چاندۇرماي ، ئىللىق تەبەسسۇمى بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى . ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ، بالىلىرىنىڭ گەپلىرىگە گەپ قىستۇرۇپ ـ تولۇقلاپ ، ئۇلارنى تېخىمۇ كۆپرەك گەپ قىلىشقا ئىلھاملاندۇراتتى . ئۇ ئايالىلار-نىڭ ، تاشمەتخان ئۇستام ، تۆلەندى «داجەي»نىڭ پىيالىسىگە چاي قۇيۇپ تۇرۇش ياكى يىلمان بولۇپ قالغان چاينى قىزىق چاي بىلەن يەڭگۈشلەپ تۇرۇشنى ئۇنۇتمايتتى . بالىلار «ھېكايە» سىنى ئايىغلاشتۇرۇپ سەل بېسىقىغا چۈشۈۋېدى ، تاشمەتخان ئۇستام گەپ باشلاپ ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈپ تېلىقتۇرۇۋەتتى . تۆلەندى «داجەي» ئۆزىنىڭ نەدە ، كىم بىلەن بىللە ئولتۇرۇۋاتقىنىنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ ياكى تاسادىپىي داخىل بولۇپ قالغان بۇ داستىخان ئېسىنى ئوغرىلاپ ئۆزگىچە تىل چىقىرىۋەتتىمۇ ؟ بۇرۇنقى ـ سۇرۇنقى ئىشلاردىن گەپ باشلاپ ، بۈگۈنكى تاسادىپىي ئۇچرىشىشقا كەلگەندە توختاتتى . بىر چاغلاردىكى جاھالەت-لىك سىياسەتنى چۈشىنىپ ـ چۈشەنمەي ئىجرا قىلىپ ، نۇرغۇن ئادەمگە بىھۇدە ئازار بېرىپ قويغانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈنىدىغانلى-قى ؛ ئۇلارنى كۆرۈش تۈگۈل ، ئۇلار يادىغا يەتمىسىمۇ خىجالەت-چىلىكتە يۈزى قىزىرىدىغانلىقىنى سۆزلەشكە باشلىغاندا :

ـــ نېمىگە خىجىل بولىلا ؟ ـــ تۆلەندى «داجەي» گەرچە ئۇنىڭ ئېتىنى چىقارمىغان بولسىمۇ ، گەپنىڭ ئۆزى ئۇستىدە كېتىۋاتقىنىنى سېزىپ ئۇلگۈرگەن تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ

سۆزنى كەسكىن بۆلدى ، ـــ «سىياسەتنى ئىجرا قىلىمەن» دەپ بىرمۇنچە بىگۇناھ ئادەمنى ناھەق ئۆلتۈرۈۋەتكەنلەرمۇ يەنە ئۆرە يۈرۈشمەمدۇ ؟ ! تازا كىشىكەنلا !... ئۇ چاغدا كىم كىمگە ئازار بەرمىگەن ؟ كىم كىمدىن رەنجىمىگەن ! ؟ ئادەم ئۇ كۈنلەر-دىكى ئازازلىقنى ئويلىسا ، يا ئاتا بالىدىن ، قېرىنداش قېرىندىشىدىن كەچسە بولىدۇ ؛ يا بۇ دۇنيادا ياشىغاندىن كۆرە ، تاختا كۆۋرۈككە چىقىپ ئوچۇق گۆرگە كىرىپ ، ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتسا بولىدۇ !... بۇنچە نازۇك بولۇپ كەتمىسىلە ، سېكرېتار ! ھەممىسى قاباھاتلىك سىياسەتنىڭ كاساپىتى !... مانا كۆرسىلە : سىياسەت شۇنداقلا ئوڭلىنىۋىدى ، ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلى خۇش ، يېگىنى ئالدىدا ، يېمىگىنى كەينىدە بولۇپ كېتىۋاتامدۇ ؟ ! بۇنداق ياخشى كۈندە ، ھەرگىزمۇ ئۆتكەننى ئويلاپ كۆڭۈللىرىنى غەش قىلماي ، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشنى ئويلىسىلا ! قانداق دېدىم ، رەنجىخان ؟

ـــ تازا كۆڭلىمدىكى گەپنى قىللا ، قۇدام !... ـــ رەنجىخان سايراپلا كەتتى ، ـــ مەنلا شۇنداق دەمدىكەنمەن ، يا باشقىلارمۇ شۇنداق دەمدىكەن ؟ ـــ رەنجىخان ئېرىگە قاراپ قويدى ، ـــ ۋاي بۇ ئادەمنى ، ۋاي بۇ ئادەمنى... جاھاندىكى ھەممە ئەسكى ئىشنى ئۆزى قىلىپ ، ئۆمرىدە كىچىككىنە ياخشى ئىش قىلمىغاندەك ئۆزىنى ئەيىبلەپلا يۈرىدۇ !... يا گەپ قىلسا ئادەمنىڭ گېپىنى يېمىگەن ، يا قاپىقى ئېچىلمىغان... بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئادەمنىڭ قۇلقىنى پات ـ پات تولغاپ ، كۆزىنى ئېچىپ قويسىلا جۇما ، ئوبدان قۇدام !...

ـــ خاتىرجەم بولسىلا . خۇدايىم بۇيرۇسا...

گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ ، داستىخان ئىككى قېتىم يىغىلىپ ، ئىككى قېتىم سېلىنغىنىنى تۈيمايلا قېلىشتى . قورساقلارغا بىر يۈتۈم سۇمۇ پاتمايتتى . ئۇچىنچى داستىخان سېلىنىش ئالدىدا تۇرغاندا ، بۇۋىرەۋنخان دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ تېپىرلاپ

ئولتۇرالماي قالدى . كۇن ئولتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى . رەنىخانمۇ ئېرىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىغىلى تۇردى . ئاخىر تۆلەندى «داجەي» :

— ئاپتوبۇس توختاشقا ئاز قالدى . كېچىكىپ قالساق... —

دەپ دۇدۇقلىۋىدى ، تاشمەتخان ئۇستام :

— «خۇدايا توۋا» دېسىلە ، قۇدام !... بۇگۈن كېچىچە بىللە مۇڭدىشىپ يېتىپ ، ئەتە تىنچ ـ ئامان قوپساق ، ھەممىمىز بىللە بازار ئايلىنىپ ، ئەنبەرگۈل خېنىمغا ئالىدىغان لازىمەتلىكلەرنى بىللە ئالىمىز . تىكىدىغان كىيىملەرنى ئۆز قولۇم بىلەن بويىغا ئۆلچەپ پىچىپ... — دەپ بىر ھازا چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ ، بۇۋىرەۋىخان زادى گەپ يېمىدى . بىرى بىرىدىن ئۇرۇلۇق سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ تەكلىپىنى چىرايلىق رەت قىلدى . رەنىخان بىلەن تۆلەندى «داجەي»مۇ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ بەردى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، تېخى تويلاشمىغان قۇدىلارنىڭ بىر ـ بىرىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ تۇنۇشى ئۆرپ ـ ئادەتكىمۇ شەرىئەتكىمۇ خىلاپ . تۆلەندى «داجەي» ھەرقانچە چاندۇرماسلىققا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ ، تىكەننىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك بىئارام بولۇۋاتقىنى ئېنىق . ئۇنى قونۇپ قېلىشقا زورلاش ، شۇبھىسىزكى ، ئۇنى تېخىمۇ خىجىل قىلىدۇ ، كۆڭلىنى بۇزۇدۇ...

— ماقۇل ، ھەربىرلىرىنىڭ دېگىنىچە بولسۇن ، — دېدى تاشمەتخان ئۇستام رازىمەنلىك بىلەن ، — ئون بىر يىلدا ئاران بىر قېتىم جەم بولغىنىمىزدا ، يەنە جىنىدەك مۇڭدىشىۋالايلى . سەل تۇرۇپ تاجىگۇلنى باللىرى بىلەن ھەربىرلىرىگە قوشۇپ چىرايلىق يولغا سېلىپ قويىمەن... بالام تاجىگۇل ، جابدۇغاچ تۇرامىلا ؟

— ماقۇل .

تۆلەندى «داجەي» تاجىگۇلنى بىللە ئېلىپ كېتىش توغرىسىدا ئېغىز ئاچالماي ، ئىچ ـ ئىچىدىن بوغنۇقۇپ كېتىۋاتاتتى .

قۇدىسىنىڭ بۇ گېپى ئۇنى ئاسمانغا چىققاندەك خۇشال قىلىۋەتتى . رەنىخانمۇ دەمدارەك ئۇنلەپ ، نەۋرىلىرىنى باغرىغا باستى...

گۈرۈچ ئاشنىڭ داستىخىنىغا دۇئا قىلىنىپ ، مېھمانلار ئۇزاش ئۈچۈن دەرۋازا ئالدىغا چىققاندا ، بىر جۈپ پىكاپ ئۇلارنى كۈتۈپ تۇراتتى . ئۆمرىدە پىكاپ تۈگۈل خادىكتىمۇ ئولتۇرۇپ بېقىش نېسىپ بولمىغان رەنىخان هودۇققان - هاياجانلانغىنىدىن ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولىشىپ ، هەممە ئەزاسى چېپىلداپ تەرلەپ كەتتى . ئۆزىنى سەللا تۇتمىسا ، هۆكۈرەپ يىغلىغىنىچە ئۆزىنى تاشمەتخان ئۇستام بىلەن روزىخانىنىڭ ئايىغىغا ئاتقان بولاتتى . تۆلەندى «داجەي»نىڭ روهىي هالىتىمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايتى . پەقەت سەپەرجان بىلەن سارىگۈللا هېچ ئىشتىن بىخەۋەر ، پىكاپقا بالدۇررىاق چىقىش ، ئانىسىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىنى بالدۇررىاق كۆرۈش غېمىدە ئىدى...

تاجىگۈلنى ئېلىپ چىقماقچى بولغان سالى ئۆزى يالغۇز پەيدا بولۇپ ، روزىخانىنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىغاندا ، روزىخان :

— هە !... ۋاي خۇدايىم !... — دېگىنىچە ئۆزىنى ئىچكىرىگە ئاتتى . باشقىلارنىڭ هەيرانلىقتىن چەكچەيگەن كۆزلىرى ئۇنىڭغا ئەگەشتى .

تاجىگۈلنى تولغاق تۇتقانكەن .

بىر پىكاپ بۇۋىرەۋنخان بىلەن ئەنبەرگۈلنى ئېلىپ قۇمسارىنىڭ يولىغا چۈشكەندە ، تاجىگۈل دوختۇرخانىنىڭ تۇغۇت كارىۋىتىغا چىقىپ بولغاندى...

تۆلەندى «داجەي»لەر كېتەلمىدى . ئىلاهى قىسمەت ئۆزلىرىنى قىزىنىڭ تۇغۇتى ئۈستىدە تۇرغۇزغانلىقىدىن چەكسىز خۇشاللىنىپ ، تاشمەتخان ئۇستاملار بىلەن كاردىورىدا مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ، تاڭنىڭ قانداق ئاتقىنىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى . دوختۇر - سېستىرالار نۆۋەت ئالمىشۇاتقاندا ، بوۋاقنىڭ قىرقىراپ

يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . بوۋاق ئوغۇل ئىدى . زەرىپە خانىم ئاكۇشېركىغا ئىشەنمىگەندەك ، ئۇنىڭ كىندىكىنى ئۆزى كېسىپ ، ئۆز قولى بىلەن زاكىلىدى . چۈنكى ، زەرىپە خانىم گۈلزارنىمۇ ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىمۇ تاشلىۋەتمىگەنىدى . ئۇلار بىلەن قويۇق باردى ـ كەلدى قىلىشىپ تۇراتتى . ھەر يىلى ياز دا ، باللا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ قۇمسارايغا بېرىپ گۈلزارلارنى يوقلايتتى . يېڭى چىققان ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەپ ، گۈلزار ـ نى تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكلەشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى . گۈلزارلارمۇ قەشقەر تەرەپكە ئۆتسىلا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشماي قالمايتتى . بېغىنىڭ مېۋىلىرىنىڭ باش ـ بۇرنىغا ئاتا ـ ئانىسى بىلەن زەرىپە خانىمنى ئېغىز تەگكۈزمىسە كۆڭلى ئارام تاپمايتتى...

زەرىپە خانىم «كۆزىتىش» باھانىسى بىلەن تاجىگۈلنى ئۇچ كۈنگىچە ياتاقتىن چىقارمىدى . تۆلەندى «داجەي» لەرمۇ كېچىسى قۇدىلىرىنىڭكىدە قونۇپ ، كۈندۈزى تاجىگۈلنىڭ چۆرىسىدە پايـ پېتەك بولۇشتى . تاجىگۈل ياتاقتىن چىقىدىغان چاغدا ، تۆلەندى «داجەي» قورۇنۇپراق :

ـــ بالىلارنى نەگە يۆتكەيمىز ؟ ـــ دەپ سورىغانىدى .

تاشمەتخان ئۇستام :

ـــ ...ھەربىرلىرىنىڭ ئاغزىغا قارايمىز ، ـــ دېدى كېـ سىپلا .

ـــ بىز... بىزنىڭچە ، قۇمسارايغا ئېلىپ كېتىپ...

ـــ ئوبدان ئويلىشىپلا . شۇنداق قىلايلى ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام يۇرىكىدىكىنى دەۋەتتى ، ـــ تاجىگۈل بىلەن سالى نـ كاھلانغىلى ئون نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ ، جاھاننىڭ زالالـ تىدىن ، يۇرتقا توي ئېشى بېرەلمىدۇق... بۇ قېتىم ئېزىزجان (بوۋاقتا ئاشۇنداق ئات قويۇشقانىدى)نىڭ قىرقىنى قۇمسارايدا چىقىرىپ ، بۆشۈك تويىنى تۇغقانلىرىدىن كېيىن ئىززىتى بىلەن يۆتكەپ كېلەيلى...

تۆله‌ندى «داجه‌ي» نىڭ نىداسى

بىر يىل بىلىنمه‌يلا ئۆتۈپ كه‌تتى .

ئاده‌مگه ـــ ئۇسساپ يۈرىكى قاغجىراپ كه‌تكه‌ن ئاده‌مگه ـــ به‌له‌ن ده‌مله‌نگه‌ن بىر پىياله چاينى هۇزۇرلىنىپ ئىچىپ بولغان چاغچىلىكمۇ تۈيۈلماي ئۆتۈپ كه‌تتى . بۇ بىر يىلدا تۆمۈر قارىم سه‌ئۇدى ئه‌ره‌بىستاندىكى قەبرىنداشلىرى بىله‌ن دىدارلىشىپ ، ئاتا مىراسىنى بىر ته‌ره‌پ قىلىش بىله‌ن بىر چاغدا ، دۇنيانىڭ يېرى- مىنى ساياھه‌ت قىلىپ ، نه‌زه‌ر دائىرىسىنى هه‌سسىله‌پ كېڭه‌يتى- ۋالدى . پۇلدىن پۇل تۇغدۇردى . باشقىسىنى تىلغا ئالمىغاندا- مۇ ، «يۈرتۇمغا قۇرۇق قايتماي» ده‌پ ئېلىۋالغان مېلىنى ۋه‌تە- نىڭ چېگرىسىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۆيىگه ئه‌كىرىشكه ئۇلگۈرمه‌يلا ، ئالدىغا چىققان سودىگه‌رله‌رگه ئۆتكۈزۈپ بېرىپ نه‌چچه مىليون يۇه‌ن هايان ئالدى . بۇ پۇل ئۇنىڭ دادىسىدىن مىراس قالغان به‌ش مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئالدىدا بىر قازان ئاشنىڭ قۇ- رۇق ئۇنى ئىدى ، خالاس . تۆمۈر قارىم ده‌ل ئاشۇ به‌ش مىليون دوللارنى قانداق «ئايلاندۇرۇش» غېمىده . نىكۇنىكى ئۇنىڭ قە- دىمى ئۆيىگه يه‌تتى ، هۆكۈمه‌تمۇ ، شىركه‌تله‌رمۇ ، پۇلدار بايلارمۇ ئۇنى ئىزدىگىنى ئىزدىگه‌ن . هه‌مىسىنىڭ غه‌رىزى ئۇنىڭ دوللـ- رىدىن نه‌پ ئېلىش ... چه‌ت ئه‌لدىمۇ شۇنداق . هۆكۈمه‌تله‌رمۇ ، مىليونېر ـ مىليادىرلارمۇ ئۇنىڭ قۇيرۇقىغا كىرىۋېلىپ ، ئۇنى ئۇ ئه‌للەرده تۇرۇپ قېلىپ تېخىمۇ جىق پۇل تېپىشقا ، هه‌تتا ئۇرۇق ـ ئه‌ۋلادلىرىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ماكانلىشىپ ، ئۇ ئه‌للەرنىڭ ته‌ڭداشسىز ماددىي ۋه مه‌نىۋى مه‌ده‌نىيىتىدىن ئۆمۈر-

ۋايەت بەھرىمەن بولۇشقا دەۋەت قىلغان ؛ ھېچبولمىسا ، ئاشۇ پۇلنى يىلىغا يىگىرمە پىرسەنت ئۆسۈم ئېلىش شەرتى بىلەن قالدۇرۇپ كېتىشنى ئىلتىماس قىلغان . لېكىن ، ئۇ ھەممىسى- نى چىرايلىق رەت قىلدى . ئىچىدە ھېسابلاپ كۆرۈۋۈندى ، ئۇنىڭ يىگىرمە پىرسەنت ئۆسۈم بېرىش بەدىلىگە ئۇنىڭ پۇلىغا ئېرىش- كەنلەر بىر يىلدا ئۇنىڭغا بېرىدىغىنىدىن ئون ھەسسىدىن ئارتۇق نەپكە ئېرىشىدىكەن . توۋا ، نېمىدېگەن ئۇستىلىق بۇ ؟ سېنىڭ پۇلۇڭ ئۇنىڭ «كاتەك»دە ئون تۇغسا ، توققۇز نى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ ، بىرنى ساڭا «سەدىقە» قىلىدىكەن !... تۆمۈر قارىم ئۆز نەپسىنى دەپ ياتلارنى سەمرىتىپ ، قوۋۇم - قېرىنداشلىرىنىڭ ئۆلۈش - تىرىلىشى بىلەن كارى بولمايدىغان بەد نەپسىلەردىن ئەمەس ! جىمى پۇلنى يۇرتىغا ئېلىپ كېتىپ يوغان ئىش تەۋرە- تىپ ، ئىش - ئوقەتسىز بىكار يۇرگەن بىرمۇنچە قېرىندىشىنىڭ قولىنى ئىشقا ، ئاغزىنى ئاشقا تەگكۈزىدۇ . بۇنى ئەپلەشتۇرەلمە- سە ، پۇلىنى بانكىدا ئامانەت قويۇپ ، ئۆسۈمىنى زاكاتقا ئاتاپ قويۇپ ، نۇرغۇن نامراتنى ئاچ - يالىڭاچلىقتىن قۇتقۇزىدۇ . «پۇل تاپ ، ساۋاب تاپ» دېگەن مۇشۇ !...

تۆمۈر قارىم مۇشۇ نىيەت بىلەن قەشقەرگە قايتتى . ئون بەش كۈننىڭىزى «ئۇھ» دېيىشكىمۇ پۇرسەت بولمىدى . تەلەپ- كارلارنى «ئويلىنىپ باقاي» دەپ يولغا سېلىۋەردى . «ئويلىنىپ بېقىش»نىڭ چېكى بولمايدۇ . بىر كۈن ئويلىنامدۇ ، بىر يىل ئويلىنامدۇ ، ئۆزىنىڭ ئىشى... تۆمۈر قارىم ئويلىنىپ بولغان ، بۇرۇنلا ئويلىنىپ قويغان . ئاغزىدىن چىقارمىدى ، خالاس . تۇنۇ- گۈن بىر كالىنىڭ بېشىنى كېسىپ ، ئۇرۇق - تۇغقان ، يار - بۇرادەر ، ئەھلى مەھەللىگە نەزىر بەردى . بۈگۈن ئەڭ يېقىن ، «ھەممە سالادا بار» قېرىنداشلىرى بىلەن قۇدا - باجىلىرىغا «تۇغقان چېيى» بېرىۋاتىدۇ . ھەممىسى ئون بەش ئادەم . ئۇلار ئارىسىدا بىر كىشى ـــ تۆلەندى «داجەي»لا سەل يىراق تۇغ-

قان . تۇنۇگۈنكى نەزىرگە كەلگەن ئىكەن ، مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلگىچە قول باغلاپ تۇرۇپ بەردى . تاشمەتخان ئۇستامغا بۈگۈنكى چاينى خەۋەر قىلىدىغان چاغدا ئۇمۇ بىللە ئىدى ، دەپ قويدى . مۇھىمى ، ئۇنى «قۇدا ـ باجىلارغا تېخىمۇ يېقىنلاشـ سۇن ، ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە داخىل بولۇپ كۆزى ئېچىلسۇن ، نەزەر دائىرىسى كېڭەيسۇن...» دېدى .

داستىخان بىلەن داستىخان ئارىلىقىدىكى بوشلۇق ـــ ھەمـ داستىخان سۆھبەتداشلار ئۈچۈن تېپىلماس پۇرسەت . ھېچكىمـ نىڭ ئاغزى شۇك تۇرغۇسى كەلمەي ، كۆڭۈلدە نېمە بولسا شۇنى دېدى . جەمئىيەت ، ۋەزىيەت ، سىياسەت ، ئېلىم ـ سېتىمدىن ئارتىپ ئۆز ئائىلىسى ، بالا ـ چاقىسىنىڭ ئوقۇش ، خىزمەتكە ئورۇنلىشىش ، تاپاۋەت... ئەھۋالىغىچە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشتى . بىرەيلەن گەپنى ئۆي ـ جاي سودىسىغا بۇرىغاندى . تۆمۇر قارىم :

ـــ بىر يەردىن تۆت ـ بەشيۈز پىكۇپاك[1] كەلگۈدەك جاي سېتىۋالغىلى بولسىمۇ... ـــ دېيىشىگە ، بىرەيلەن :

ـــ شۇنچە يوغان ھويلا تارلىق قىلىۋاتامدۇ ؟ ـــ دەپ چاقچاق قىلدى .

ـــ يوقسۇ ، ـــ دېدى تۆمۈر قارىم كۈلۈپ ، ـــ تۆت ـ بەشيۈز ئادەم ئىشلىيەلىگۈدەك بىر كارخانا قۇرۇپ سىناپ كۆرەي دەپتىم .

ـــ نېمە كارخانىسى قۇراي دەيلا ؟

ـــ نېمە كارخانىسى قۇرۇشنى تېخى ئويلانمىدىم . ئاۋۋال جايىنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىپ ئىمارەتنى قوپۇرۇۋالسام ، ئىمارەت پۈتكۈچە ، نېمە كارخانىسى قۇرۇشنى ھەربىرلىرى بىلەن بار مەسلىھەت ئويلىشىپ بىر يەرگە كېلەرمىز دەيمەن...

---

① پىكۇپاك — خەنزۇچە «پىكىفالك (كۇادراتمېتىر)» نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى .

ـــ ئوبدان مۇددىئا ئىكەن... ھازىر شەھەردىن ئۇنداق يوغان جاينى تاپقىلى بولماسمىكىن...

ـــ شۇنداق... بىر چاغلاردا ، خانىقادەك ھەر يوغان ـ ھەر يوغان ھويلىلار ئۇيان بۆلۈنۈپ ، بۇيان بۆلۈنۈپ توخۇنىڭ كاتەكىدەك بولۇپ قالدى . ھەممە ئادەم «ئالسام»لا دەيدۇ ، ساتىدىغان ئادەمنىڭ تايىنى يوق . ئالغىلىسام ، چوڭ كوچا بويىدىكى ئۆيلەرنىڭ پىكىپىكى بىر يېرىم مىڭ كويغا چىقىپتىمىش... بۇمۇغۇ مەيلى ، «ئالسمەن» دېگەن ئادەم پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرمايدۇ... «ھازىرقىدەك ئادەم بېسىقچىلىقى بولۇۋېرسە ، يەنە ئون ـ يىگىرمە يىلدىن كېيىن ، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىم ئۆزى تۇغۇلغان شەھەردە باش تىققۇدەك كامار تاپالماي قالارمىكىن... » دەپ ئەنسىرەيمەن .

ـــ ئەنسىرىمىسىلە ! خۇدايىم ھېچقانداق بەندىسىنى ئۆيسىز ، گۆرسىز قويمايدۇ... ھۆكۈمەتمۇ شۇغەمنى يەپ ، پۇقرالارنى شەھەر ئەتراپىغا ئۆي سېلىشقا دەۋەت قىلىۋاتىدۇ... ئەگەر تۆمۈر قارى ھاجىم گېپىمنى خاتا چۈشىنىپ قالمىسا ، كۆزىنى ھەرىنىڭ كۆنكىدەك شەھەر كوچىلىرىغا تىكىۋالماي ، شامال ـ باغ ، قىزىلدۆۋە تەرەپلەرگە قاراپ باقسۇنمىكىن دەيمەن...

ـــ بۇمۇ ئوبدان گەپ بولدى . تۆمۈر قارى ھاجىم نېمە دەيدىكىن ؟...

ـــ نېمە دەيتتىم ، «قۇللۇق» دەيمەن ، ـــ تۆمۈر قارىم ئۇلاپلا دېدى ، ـــ ھەربىرلىرىدىن خۇش بولۇپ كېتەي ، مېنى «ھاجىم ، پاجىم» دېيىشمىسىلە !...

ـــ نېمە !... «ھاجىم» دېسەك بىر يەرلىرى خوراپ كېتەمدىكەن ؟... يا بىرەر يىلنىڭىزى پۇل ـ مالىنىڭ كويىدا يۈرۈپ ، بەيتىللادىن «ھاجى» بولماي قايتقانمىدىلە ؟ !

بۇ چاقچاق ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى . تۆمۈر قارىم ھەمەيلەندىن بەكرەك كۈلدى .

— يوقسۇ ، ئۇنداق پوقنىمۇ يەمدىغان ! — تۆمۈر قارىم كۈلكىسىنى توختىتىپ ، جىددىي تەلەپپۇزدا سۆزلىدى ، — تۇنۇگۈن ئاڭلىسام ، مەن بىلەن بىللە ھەج قىلغان بىرەيلەن : «مېنى 〈 ھاجىم〉 دېمەي ئىسمىمنى ئاتىدىك» دەپ بىر قوشنىسى بىلەن ئۇرۇشۇپ قان بولۇشۇپ كېتىپتۇ...

— ھە... «مەنمۇ شۇ ھاجىمدەك كۈنگە قالماي» دەپ قورققان ئوخشىماملا ؟ !

— ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

كۈلكە سەل بېسىققاندا ، تۆمۈر قارىم دېدى :

— ئۇنىڭدەك بولۇپ قېلىشتىنغۇ قورقمايمەن . قورقىدىغىنىم ، ئۆز يۇرتۇمدا مۇساپىر بولۇپ قېلىش...

— نېمە !...

ھەممەيلەن ھەيران بولغىنىدىن رەڭگى ئۆڭۈپ ، تۆمۈر قارىمنىڭ ئاغزىغا تىكىلىپلا قېلىشتى .

— ھەر بىرىلىرىمۇ بىلىشىلا ، — دېدى تۆمۈر قارىم سوزۇپ بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېلىپ ، — «ھاجى» ئەرەب تىلىدا «مۇساپىر» دېگەن بولىدۇ . خۇددى بىز باشقا يۇرتتىن كېلىپ قالغانلارنى «مۇساپىر» ، «ماكانسىز» ، «كەلگىندى» دېگەنگە ئوخشاش ، ئەرەبلەرمۇ ئەرەبىستانغا كېلىپ قالغانلارنىڭ ھەممىسىنى «ھاجى» دەيدۇ . مېنىڭ ئەرەبىستانغا مۇساپىر بولۇپ بېرىپ ، بەيتىللانى تاۋاپ قىلغىنىم راست... «ھاجى»نىڭ مەنىسىنى بىلمىسەمغۇ بىر نۆرى ، بىلىپ تۇرۇپمۇ ئۆز يۇرتۇمدا مۇساپىر ئاتالسام بەكمۇ سەت تۇرىدىكەن...

— ھە ، مۇنداق دېسىلە ، — ئىسلام ھاجىم چاقچاق قىلدى ، — سىلىغۇ مۇساپىر بولۇپ ، ئەرەبىستانغا بېرىپ كەلگەن . «ھاجى» دېسىمۇ ، دېمىسىمۇ بولىۋېرىدۇ . مېنىڭ ئىشىم تەس ـ دە !...

— ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

— ئاپلا ، مۇشۇ ئاغزىمنى - زە ، — تۆمۈر قارىم كۈلۈپ تۇرۇپ ، چاقچاق تەلەپپۇزىدا سۆزلەيتتى ، — گېپىمنىڭ سىلە- گە تېگىپ كېتىشىنى پەقەت ئويلىماپتىمەن...

— ھا - ھا - ھا - ھا !...

— خاتىرجەم بولسىلا... چوڭ دادام سىلىنى ئارزۇلاپ «ئىسلام ھاجىم» دەپ ئات قويۇپتىكەن . خۇدايىم بۇيرۇسا ، كېلەر يىلى بەيتىللاغا بېرىپ كەلگەنلىرىدىن كېيىن «ھاجىم» دېيىش دېمەسلىكنى ئويلاشساقمۇ كېچىكمەيمىز !... قانداق دېدىم تۇغقانلار ؟

— توغرا دېدىلە !...

— ئەمما مېنى «تۆمۈر قارىم» دېيىشمىسىلە كۆڭلۈمگە كېلىدۇ . «نېمىشقا» دېيىشسىلە ، مەن «قارى» لىققا ئىرشاتنامە ئالغۇچە ، سەككىز يىل مەدرىسە كۆنۈم كەتكەن !...

— ھا - ھا - ھا - ھا !...

كۆلكە - چاقچاق خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغاندىن كېيىن ، گەپ يەنە قۇرۇلغۇسى كارخانا يەر سېتىۋېلىش ئۇستىگە كۆچتى . بىرى بىر يەرنى سايى قىلسا ، يەنە بىرى باشقا بىر يەرنىڭ گېپىنى قىلاتتى . تۆمۈر قارىمنىڭ «نەپسى» بارغانسېرى يوغۇ- ناپ ، بەش - ئون مو يەرنى قولغا چۈشۈرۈش مۇمكىنچىلىكى بار - يوقلۇقىنى كۆپچىلىكنىڭ سەمىگە سالغانىدى . ھەممەيلەن بېشىنى قاشلاشتى . چۈنكى ، ھازىر شەھەر ئەتراپىدىن بىر مو يەر سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ ۋىلايەتتىن ئاپتونوم رايونغىچە يول مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . ھەل بولغان تەقدىردىمۇ ، تۆمۈر قارى- نىڭ «خامىنى يۇمشىمايتتى» . ئۇنىڭچە بولسا كەم دېگەندىمۇ بەش مو يەرگە ئېرىشەلىسە ، ئاندىن كەلگۈسىدىكى پىلانلىرىنىڭ ئوندىن بىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولاتتى...

— ئارىلىقنى يىراق كۆرۈشمىسىلە ، — دەپ ئارىغا قىس- تۇرۇلدى ئەتىگەندىن بېرى تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يېنىدا ئەدەب

بىلەن جەمجەت ئولتۇرغان تۆلەندى «داجەي» . ھەممەيلەننىڭ نەزىرى ئۇنىڭغا ئاغدى ، ـــ بىز تەرەپتىن قانچىلىك يەر لازىم بولسا ھەل قىلغىلى بولاتتى...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ ـــ ئىسلام ھاجىم سورىدى ، ـــ ئۇ يەردە يەر شۇنداق كەڭرىمۇ ؟

ـــ ئۇنچىلا كەڭرىمۇ ئەمەس... تۆمۈر قارىمغا لازىم بولسا ، ئون ـ يىگىرمە مو ھەل قىلغىلى بولىدۇ...

ـــ ما ئوبدانچىلىقنى !... شۇنداق قىلاملىيا ، تۆمۈر قارىم ؟

ـــ توغرا ، شۇنداق قىلسىمۇ بولىدىكەن .

ـــ قويسىلا ، شۇ سەھرايىقىيامەتنىڭ گېپىنى ! ... سەھرانىڭ ئادەملىرى ھەدەپ شەھەرگە ئېقىۋاتسا...

ـــ ھازىر ئاققان بىلەن كېيىن پۇشايمان قىلىدۇ ! ـــ تاشمەتخان ئۇستام گەپنى بۆلدى . تۆلەندى «داجەي» سەل ئوڭايسىزلىنىپ قالغاندەك تۇراتتى ، ـــ گۇڭسەندالىڭ كېلىشتىن بۇرۇن ، سېپىلنىڭ ئىچىدە ئاران ئون مىڭدەك ئادەم بار ئىدى . ھازىرچۇ ؟ ئادەم ئادەمنىڭ تۇكىنى يەيدۇ... يەكشەنبە كۈنىغۇ ئەسلى ، مىنھەپتە كۈنلىرىمۇ بەزى كوچىلاردا ئىتتىكرەك ماڭغىلى بولمايدىغان بولۇپ كەتتى . مەن ئويلىسام ئادەم تۇغۇدىكەن ، يەر تۇغمايدىكەن . ئادەم قانچە كۆپەيسە ، يەرمۇ شۇنچە ئازىيىدىكەن... شامالباغدىن يەر ئالدى نېمە بولدى ، قۇمسارايدىن ئالدى نېمە بولدى ؟ يەرلا بولسا ، نېمىلا قۇرۇمەن دېسە قۇرغىلى بولىدۇ...

ـــ سەھراغا كارخانا قۇرۇپ قويسا ئىشلەيدىغان ئادەمنى نەدىن تاپىدۇ ؟ كارخانا دېگەن ئادەم بىلەن ئاقىدىغان تۇرسا... ئۇنداق يىراق يەرگە كىم بېرىپ ئىشلەيدۇ ؟ !

ـــ ماشىنىچۇ ! ئۇ يەرنىڭ يولى ئوبدان . بەلەن ئاپتوبۇستىن ئىككىنى دەسمايە سېلىپ ، ئىشچىلارنى ئەتىگىنى ئاپىرىپ ،

ئاخشىمى ئەكېلىپ قويسا بولمامدۇ ! ؟... ئۇرۇمچىنىڭ ئۇ چېتى بىلەن بۇ چېتى نەچچە سائەتلىك يول . ئۇرۇمچىلىكلەر ئۆيى بىلەن ئىدارىسى ئارىلىقىدا نەچچە ئاپتوبۇس ئالمىشىپ ، نەچچە سائەت يول مېڭىپ ئىشلەيدىكەنغۇ !...

ـــ تاشمەتخان ئۇستام ئوبدان گەپ قىلدى ، ـــ تۆلەندى «داجەي» تۈيۇقسىز جانلىنىپ كەتتى ، ـــ ماشىنا بولسىلا ، قۇمسارايغا يېرىم سائەتكە قالماي بارغىلى بولىدۇ . ئەگەر شەھەردىن ئادەم تاپقىلى بولمىسا ، بىزنىڭ ئۇ يەردە نېمە تولا ، ئادەم تولا . گۈڭشې بۇزۇۋېتىلگەندىن كېيىن ، دېھقانلار يىلدا ئۈچ - تۆت ئاي ئېتىزدا ئىشلىسە ، باشقا چاغدا ئاپتاپ سىنىپ ئولتۇرۇپ كۈننى كەچ قىلىدۇ... بولۇپمۇ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ياش باللار بىكارچىلىقتا ئىچى پۈشۈپ قىمار ئويناپ ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ كۈندىن - كۈنگە بۇزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ . ئەگەر ئۇيەردە بىركىم زاۋۇت قۇرۇپ قالسا ، قانچىلىك ئادەم لازىم بولسا مانا مەن تېپىپ بېرىمەن... شەھەردىن تازا قابىل ئۇستىدىن ئون - يىگىرمىنى ئاچىققىلى بولسىلا ، ھەرقانداق چوڭ زاۋۇتنىمۇ چۆرىگىلى بولىدۇ...

ـــ راست ، بۇمۇ بولىدىغان گەپتەك تۇرىدۇ... دېھقان باللىرى شەھەرنىڭ بەزى نانقېپىللىرىدىن مىڭ ياخشى . ئۆگەتكۈدەك ئادەم بولۇپ ، پۇللا بەرسە ھەرقانداق ئېغىر ئىشقىمۇ چىدايدۇ .

ـــ توغرا دېدىلە . گۈڭسەندەك يېڭى كەلگەن چاغدا ، ساپلا دېھقان باللىرىنى ئىشچىلىققا ، كادىرلىققا قوبۇل قىلغان . ھازىر شەھەر سوراۋاتقانلارمۇ ، شەھەرنى ئاۋۇات قىلىۋاتقانلارمۇ مۇشۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى .

ـــ ئەگەر مېنىڭ قولۇم ئۇزۇنراق بولسا ، ئاللىقاچان ئۇ يەردە بىر زاۋۇت قۇرۇپ ، ياشلىرىمىزنىڭ قولىنى ئىشقا تەگكۈزۈپ ، يامان يولدىن توسۇپ قالاتتىم . مەن تېخى تاشمەتخان

ئۇستامغا مۇشۇ مەسلىھەتنى بېرىپ ، تومۇرىنى بىر تۇتۇپ باقاي دېگەن نىيەتكە كەلگەن··· مەن ناماز ئوقۇيالمىسامۇ ، بىكارچە- لىقتىن بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقان ياشلارنى بىرەر ئىشقا باغلاپ ، يامان يولدىن تارتىۋېلىشنىڭ كاتتا ساۋابلىقىنى بىلىمەن . ئەما ، قانداق ئىشقا باغلاشنى بىلەلمەي ، بېشىمدا مىڭ تاغار غەم··· مۇنداق دېسەم تۆلەندى ئاخۇننىڭ «〈 داجەي〉لىك كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالدىمىكىن» دېيىشمىسىلە .

— ھا - ھا - ھا !···

ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ ، ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇۋېتى . تۆمۈر قارىم ھەممىدىن بەك كۈلدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ چىرايى ئۆڭدى . كۈلكە بېسىققاندىن كېيىن :

— مەن مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ناھىيىگە ، ۋىلايەتكە نەچچە قېتىم باردىم ، — دەپ داۋام قىلدى تۆلەندى 〈 داجەي〉 مەيۈس قىياپەتتە ، — ھەر قېتىم بارغىنىمدا : «ئۆز كۈچۈڭلەرگە تايىنىڭلار··· » دېگەن گەپتىن بۆلەك ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىدىم . قايتىپ كېلىپ تازا ئويلانسام ، ھۆكۈمەت ئوتتۇز يىل كۈچەپمۇ باي - كەمبەغەلنى تەڭ قىلىپ بولالماي زېرىكتىمۇ ، يا باينىمۇ كەمبەغەل ، كەمبەغەلنى تېخىمۇ كەمبەغەل قىلىۋەتكە- نىدىن ئىزاتارتىپ قالدىمۇ ؟ بازارنى سودىگەرگە ، يەرلەرنى پار- چىلاپ دېھقانغا بېرىۋېتىپلا قۇتۇلدى . مانا ئەمدى قارىسام ، ئۇيان ئۆتۈپمۇ «بەر» دەيدۇ ، بۇيان ئۆتۈپمۇ «بەر» دەيدۇ . خۇدا دېھ- قانغا يەرگە چاچقان ئۇرۇقنىمۇ بەرمەيۋاتسا ، دېھقان ماڭا نېمە- سىنى بېرىدۇ ؟··· دېگەننى ئويلاپمۇ قويمايدۇ··· ھەربىرلىرى بىلىشمەيلا ، بىزنىڭ قۇمسارايدا گۇڭشىدىن قەرزدار بولمىغان بىرمۇ ئادەم يوق . نەچچە يىلنىڭزى ئاشۇ قەرزلىرىنى تۆلەپ بولالماي ، نەچچىسى ئىككى ئېغىز ئۆيىنىڭ بىرىنى ئېچىپ ساتـ سا ، نەچچىسى كىگىز - كېچىكىنى سېتىپ ، داق يەرده قالدى . بۇنداق قىلمىغانلارنىڭ قولغا چىققۇدەكلا بىرنېمىسىنى تارتىۋې-

لىپ يالىڭاچلاپ قويدۇق... ھەربىرلىرىنىڭ كۆڭلىگە كىرىپ چىقسام «بۇنداق رەھىمسىزلىكنى كىم قىلغاندۇ؟...» دەيىشۈا-تىلىغۇ ھەقىچان؟

تۆلەندى تۈيۈقسىز گېلىنى بىر نەرسە بوغقاندەك گەپتىن توختاپ، كۆپچىلىككە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. ھەممەيلەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قېچىشتى. ئۆي ئىچى چوڭقۇر جىملىققا چۆككەندى. تۆلەندى سوزۇپ بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋېلىپ، گېپىنى داۋام قىلدى:

— كىم قىلاتتى؟ مانا مەن قىلدىم! تۆلەندى «داجەي» قىلدى!! «فرانسىسكۇ»[1] قىلدى!!! — تۆلەندىنىڭ چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرىدىن ياش كەتتى. ئاۋازى تىترەپ، گەپ ئارد-سىدا، بەزى ئۇلۇغ - كىچىك تىنسا، بەزى دۇدۇقلاپ خىرتىل-دايىتتى. ئۇنى ھېچقاچان بۇنداق بىچارە ھالەتتە كۆرۈش تۇگۈل، خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان تاشمەتخان ئۇستامنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆز چاناقلىرىغا ياش قاپلاشتى. باشقىلارمۇ قىزد-قىش، ھېسسىداشلىق تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇنىڭ ئاغزىغا يەر ئاس-تىدىن تىكىلىپ، ئۇن - تىنسىز ئولتۈرۈشاتتى.

— مەنمۇ ئادەم، قولۇمنى يۇيۇپ نان يەيمەن! تۆلەندى مەڭزىدىكى ياشنى سۈرتۈۋېتىپ، ئاۋازىنى كۆتۈردى، — لې-كىن ئامال بولمىدى. ئاجىز كەلدىم... يۇقىرىدىن «قىل» دېگەننى «قىلمايمەن» دېيەلمىدىم. مەن قىلمىسام، چوقۇم باشقا بىرى قىلاتتى... شۇڭا، لېۋىمنى چىشلەپ تۇرۇپ، قىش - ياز كەتمەننى دولامدىن چۈشۈرمەي، ئەجرىمنى قارا يەرنىڭ باغرىدىن تاپماقچى بولدۇم. «ھەممە ئادەم ماڭا ئوخشاش جان تىكىپ ئىشلىسە، يۇرتۇم گۈللىنىپ، يۇرتداشلىرىمنىڭ قورسىقى تو-يۇپ، ئەگىنى پۈتۈن بولار» دەپ، كېچە - كۈندۈز ئارام بەرمەي

---

① فرانسىسكو — بىرازىلىيە كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە فىلىمى «قۇل قىز ئىسائورا» دىكى زالىم غوجىدار.

ئىشلىتىپ ، ئويىنى دۆڭگە ، دۆڭنى ئويغا تارتقۇزدۇم . بۇمۇ ئاق-مىغاندىن كېيىن چوشقا باقتىم هاراق زاۋۇتى قۇردۇم .

تۆله‌ندى بىرده‌م خىرتىلدىغاندىن كېيىن سوزۇپ بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، داستىخاندىكى پىيالىنى قوش قوللاپ ئالدى - ده ، ئىككى - ئۇچ يۇتۇم ئوتلاپ ، شىلىمشىپ كه‌تكه‌ن ئاغزىنى نه‌مدىۋالدى . قوللىرى تىترىگىنىدىن پاكىز قىرىلغان ئېڭىكى بىله‌ن نىل ره‌ڭ سارجا كه‌مزۇلىنىڭ مه‌يدىسىمۇ چاي بىله‌ن نه‌مده‌لگىنىنى تۇيمىدى .

ـــ سىياسه‌ت شۇنداقلا ئۆزگىرىۋىدى ، «بۇ دۇنيادىكى جه‌ننه‌ت ـــ گۇڭشې»نىڭ ۋه‌تىۋه‌رىكى چىقىپ ، ماڭا قالغىنى «داجه‌ي» دېگه‌ن له‌قه‌م ، ئه‌زالارغا قالغىنى تاغاردا بىر قه‌رز بولدى...

تۆله‌ندىنىڭ دېگه‌نلىرى پۈتۈنله‌ي راست ئىدى . ئۇلار ئه‌-مه‌س ، كۇر مىڭلىغان «تۆله‌ندى»له‌ر بىله‌ن مىليونلىغان جاپا-كه‌ش دېهقانىنىڭ مۇشۇنداق كۇنگه قالغىنىمۇ راست ئىدى ! ئۇلار-نى مۇشۇنداق كۇنگه قويغان نه‌رسه ـــ ئانا يه‌رنىڭ ئۆز په‌رزه‌نت-لىرىگه هه‌مه نه‌رسىنى «چاغلاپ بېرىدىغان خۇيى» ، ته‌بىئه‌تنىڭ ئارا كۇنده ئالته قېتىم بارلىق مه‌خلۇقات ۋه مه‌ۋجۇداتلارغا «ئۆز كۇچىنى كۆرسىتىپ قويىدىغان ئادىتى»نى ئۆزگه‌رتىش مۇمكىن بولمىغاندىن تاشقىرى ، ئه‌ڭ مۇهىمى ، «كوممۇنىست» تونىغا ئورىلىۋېلىپ ، پارتىيه - هۆكۇمه‌تنىڭ يۇقىرى ده‌رىجىلىك ئور-گانلىرىدا چوڭ هوقۇقلارنى ئىگىلىۋالغان لىن بياۋ ، جيانڭ چىڭ قاتارلىق قارا نىيه‌ت سىياسىي بېدىكله‌رنىڭ دوقمۇش - دوقمۇ-شىنى تا قۇرغان «قاپقان»لىرىغا «يه‌مچۇك» بولۇپ كه‌لگه‌نلىكىنى په‌قه‌ت بىله‌لمىگه‌نىدى !...

سىياسىي ـــ ره‌خمان بىله‌ن شه‌يتاننىڭ بىرىكىشىدىن ها-سىل بولغان ، قان چىقارماي جان ئالىدىغان ئه‌پسۇندىن ئىباره‌ت بولۇپ ، ئۇ ده‌سله‌پ مه‌لۇم قه‌بىله - مىللە‌تنىڭ جانجان مه‌نپه‌ئىتىنى

قوغداش نامى بىلەن مەيدانغا چىقىپ ، ھەرقايسى قەبىلە ـ مىل-
لەتلەر ئارىسىدا نۇرغۇن قانلىق جەڭلەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى ،
ھەتتا نۇرغۇن قەبىلە ـ مىللەتلەرنىڭ ئۇرۇقىنى يەر يۈزىدىن
قۇرۇتۇۋەتتى . دىن ، دىنىي گۇرۇھ ـ مەزھەپلەرنىڭ شەكىللە-
نىشى ، سىياسىيغا يېڭىچە تۈس بېرىپ ، ئۇنى مەلۇم دىن ياكى
مەلۇم دىنىي مەزھەپنىڭ نۇرغۇن قەبىلە ـ مىللەتلەرنى بىرىدىن ،
بىر بايراق ئاستىغا ئۇيۇشتۇرىدىغان كۈچلۈك مەنىۋى قورالغا
ئايلاندۇردى . سىنىپ ۋە سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ شەكىللىنىش
نەتىجىسىدە ، پۈتكۈل ئىنسانىيەت دىن ، مىللەت دېگەن كونا
ئەقىدىلەرنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، ئىككى سىنىپ ، ئىككى
تەبىقىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىككى چوڭ بايراق
ئاستىغا ئۇيۇشۇپ ، تېخىمۇ چوڭ ، تېخىمۇ قانلىق جەڭلەرنى
قانات يايدۇرۇۋەتتى . بۇ جەڭلەر نۇرغۇن يېڭى سىياسىيون ،
يېڭى باشلامچى ، يېڭى ھۆكۈمرانلارنى تۇغدى . مۇنداقچە ئېيت-
ساق ، ئىنسانىيەت نەچچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت تارىخى ـــ
مەلۇم سىياسىي مەقسەتنى چىقىش قىلغان خىلمۇ خىل سىياسىي
كۈچلەرنىڭ مەلۇم سىياسىيونىنىڭ باشلامچىلىقىدا يەر شارىنى
مىليون ـ مىليون كاللىسى ئاددىي ئادەملەرنىڭ ئىسىسىق قېنى
بىلەن بويىغان ئېچىنىشلىق جەريان . تېخىمۇ ئېنىقراقى «تارىخ»
دېگەن بۇ ئۇقۇم ـــ مەشھۇر سىياسىيونلار ـ ھۆكۈمرانلار
ئۈچۈن تىكلەنگەن مەڭگۈلۈك ئابىدە ، ئاشۇ سىياسىيون ـــ
ھۆكۈمرانلارنى تەختكە چىقىرىش بەدىلىگە ، مەۋجۇت رېئاللىقنى
ئۆزگەرتىش يولىدا جان پىدالىق كۆرسەتكەن سان ـ ساناقسىز
مەزلۇملارغا ئوقۇلغان مەرسىيە ، خالاس !...

ئېلىمىزنىڭ تارىخىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ، ئەلۋەتتە .

ئېتىراپ قىلىش كېرەككى ، 1949 ـ يىلى ئېچىلغان يېڭى
سەھىپە ـــ ئېلىمىز تارىخىنىڭ يېڭى بېتى ـــ پۈتۈن مەملە-
كەت مىقياسىدا «ئېتەكلەرنى ياقا ، ياقىلارنى ئېتەك قىلىپ» ،

ئەسىرلەردىن بېرى زۇلۇم - زۇلمەت دەستىدىن قاتقىنر قاقشىغانلارنى كۆلدۈرۈپ ، راھەت - پاراغەتتە سېسىق كېكىرىپ يۇرگەنلەرنى پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا ، چىقىۋالغىلى ئاچا تاپالماس قىلىپ قويغانىدى . بۇنداق مۇھىت كۈرمىكىلىغان «تۆلەندى» لەرنىڭ غەيرىتىگە غەيرەت قوشۇپ ، پۈتكۈل جەمئىيەتنى مەمۇرىي چىلىق ، خاتىرجەملىك - ئاسايىشلىق قاپلىدى . قىسقىسى ، جەمئىيەت بىر ئەزىم دەريا ، پۇقرالار ئاشۇ دەريادا بەھۇزۇر ياىرغۇچى بېلىق توپىغا ئايلاندى . بىراق ، كەينى - كەينىدىن ئۇلىشىپ كەلگەن ئايىغى چىقماس سىياسىي ھەرىكەتلەر ، ئاتالمىش «خەلق گۇشىسى» نىڭ قۇرۇلۇشى ، بولۇپمۇ «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئۇلۇغ پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئاتالغان فاشىستىك زوراۋانلىق ھەرىكەت يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە جىمى ئادەمنى سارالىڭ قىلىۋەتتىمۇ - قانداق ؟ ھېچقانداق بىر ئىش ئوڭغا تارتمىدى . ھەممە يەرنى ۋەسۋەسە ، ھەممە يەرنى نامراتلىق قاپلاپ ، «800 مىليون ئەجدىھا - يولۋاس» ھالسىراپ ، قانسىراپ ، «ئۆھۆ» دېسە ئۆپكىسى ئاغزىدىن چاچراپ چىققۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالدى .

قۇمسارايلىقلارنىڭ كۈنى تېخىمۇ بەتتەر ئىدى !

تۆلەندى مىڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكۈچە ئويلاپمۇ بۇنىڭدىكى سىرنى تاپالمىدى . «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلغان چاغدىمۇ ، ئۇ تېخى «داجەي» چۈشىنى كۆرۈۋاتاتتى . ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ ، تېرىلغۇ يەرلەر شەخسلەرگە بۆلۈپ بېرىلىدىغان چاغدا ، «سوتسىيالىزم تۈزۈمى غۇلاپ ، كاپىتالىزم تىرىلگەن» دەك تۇيۇلۇپ ، قىشلىقى ئۆچەككە كىرگەن نىمجان قۇرتتەك تۇگۈلۈپلا قالدى . ھەيۋىسى سۇنۇپ ، غەيرىتى سۇغا چىلاشتى . ئەكسىچە ، شايۇنۇس ئاكا بۆلەكچە جانلىنىپ ، «كاپىتالىزم يولغا بېشىچە كىرىپ كەتتى» . باشقىلارنىڭمۇ ئۇنىڭ كەينىدە قالغۇسى كەلمىدى...

«كۆرۈمىز...» دېدى تۆلەندى ئىچىدە چىشلىرىنى غۇچۇر-لىتىپ. لېكىن، كۆرگىنى كۈتكىنىنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسى بول-دى. مانا شۇ چاغدىلا ئۇ، ئۆزى ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى ھەر دەرىجىلىك يىغىنلاردا ئاڭلىغان، گېزىت - ژۇرناللاردىن ئوقۇغان، دەپتىرىگە پۈتكەن، مېڭىسىگە «قاچىلىغان» سىياسەت خاراكتېرلىك «ئەنگۈشتەر» لەرنى بىر - بىرلەپ ئالدىغا تە-زىپ، نۆۋەتتىكى مەۋجۇت رېئاللىق بىلەن شۇنداقلا سېلىشتۇ-رۇپ كۆرۈۋىدى، تۈيۈپ - تۈيمايلا توققۇز بالىغا ئاتا بولۇپ قالغاندىن بۆلەك ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىگەندىن تاشقىرى، يۈرت-داشلىرىنى تالجىقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا تاس قالغىنىنى تۇنجى قېتىم سەزدى - دە، قاتتىق چۆچۈدى. گۇڭشىدىن قالغان قەرزلەرنى يىغىش ـــ ئۇنى مىڭ قېتىم ئۆلتۈرۈپ، مىڭ قېتىم تىرىلدۈردى. چاپارمەنلەر كىملەرنىڭدۇر ئۆيىنى چېقىپ، ياغاچ - تېشىنى قەرزگە ھېسابلاپ، ئەترەتنىڭ ھويلىسىغا دۆۋىلىگەن؛ كىمنىڭدۇ كىگىز - كېچىكىنى سۆرەپ چىقىپ، ئۆيلىرىنى يالىڭاچلاپ قويغاندا يۈرىكى ئېچىشىپ، كۆز چاناقلىرىغا ياش قاپلاشسىمۇ چىداپ تۇرۇپ چاندۇرمىدى.

«ئىسلاھات - ئېچۇۋېتىش» دېگىنى مۇشۇنداق ئىش ئىكەن - ده! ـــ دەيتتى ئۇ، ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ، ـــ يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە، ئاۋۋال بايلارنىڭ يەر - زېمىنلىرىنى تارتىۋېلىپ، كەمبەغەللەرگە تەڭمۇ تەڭ بۆلۈپ بەرگەن. ئاد-دىن، ھەمكارلىق گۇرۇپپا قۇرۇپ، سەككىز - ئون ئائىلىنىڭ يېرىنى بىر يەرگە يىغقان. ھوسۇلىنىمۇ ھەممەيلەنگە تەڭ بۆلۈپ بېرىپ، ھەممە ئادەمنى تەڭ قىلغان. ئۇ چاغدا قورساق توق، كىيىم پۈتۈن، كۆڭۈل خۇش ئىدى. ئادەمنىڭ ئىشلىگەنسېرى ئىشلىگۈسى كېلەتتى. كېيىن باشلانغۇچ كوپېراتىپ، ئالىي كوپېراتىپ قۇرۇلغان چاغدىمۇ، ھېچكىمنىڭ چۆچى چەتىنىمە-گەن. نىكۇنىكى گۇڭشي قۇرۇلدى، دېھقانىنىڭ قولىدىكى يەر

تۇگۈل ، قازان ـقۇمۇچىمۇ يىغىۋېلىنىپ ، موربىسىدىن تۇتۇنمۇ چىقمايدىغان بولدى . كىمنىڭ موربىسىدىن تاسادىپىي تۇتۇن چىقىپ ، بىرەر يۇتۇم ئاق ئۇششاق قاينىتقىنى سېزىلىپ قالسا ، كۆرگۈلۈكىنى كۆردى . ئەترەت ئاشخانىسىنىڭ داش ـ قازىنى ، كېيىنكى چاغلاردا بىر شائىر مەسخىرە قىلىپ :

قازان تار كەلمىگەي ، ئوتتۇز كىشى لەيلەپ ـ چۆكۈپ ئۇزسە ،
تۇمۇچۇق دانچۇقى تولماس ، چۆپنى تور سېلىپ سۇزسە .

دەپ يازغاندەك يوغان بولۇپ ، ئوتتۇز نەچچە ئۆيلۈك ئادەم قاچامغا نېمە چىقاركىن دەپ تەلمۈرۈپ ، ئۇنىڭ چۆرىسىدە غاز قانىتى بولۇپ سائەتلەپ تىزىلىپ تۇرۇپ ، بىرەر ئادەم قورسىقى تويۇپ كارىدە بىرنى كېكىرەلمەي نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى . ئادەمغۇ ئادەم ، داشمۇ پۇتۇن يۇرتنىڭ دەل ـ دەرىخىنى يالماپ تۇگىتىپ مۇ قورسىقى تويماي ھالسىراپ ، قاينىشتىن توختىدى ... ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر ـ بىرىدىن جاپالىق ، بىر ـ بىرىدىن مۇدھىش ئايلار ، يىللار... گۇڭشې بەربات بولغاندىن كېيىنكى قىسقىغىنا خاتىرجەملىك... ئۇلىشىپلا يېتىپ كەلگەن قەرز سۈيەلەپ دېھقانلارنى يالىڭاچلاش... ئاھ... بۇ «ئىسلاھات»نىڭ ئايغى نەدىن چىقار ؟ بۇرۇنغۇ گۇڭشېغا ئىشلەيتتۇق . بۇنىڭدىن كېيىن شەھەردىكى ئىشچى ـ كادىرلارغا ئوخشاش ئايلىقچى ـ مائاشچى بولۇپ كېتەرمىزمۇ ؟ ياق ، ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ ! ھۆكۈمەت دېھقانلاردىكى قەرزنى يىغىۋېلىشقا كۆزى يەتمەي ، يەر ـ لەرنى ئۇلارغا ۋاقتىلىق تەقسىملەپ بەرگەن گەپ . قەرزنى يىغىپ بولۇپلا ، يەرلەرنىمۇ يىغىۋالىدۇ . ئۇ چاغدا...

تۆلەندى ئويلىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ، ۋاڭ بىيلەينىڭ ئىشىكىنى قاقتى . كۆڭلىگە كەلگەننىڭ بىرىنىمۇ يوشۇرماي ئۇنىڭغا دېدى .

دەسلەپ ئۇنىڭ گەپلىرىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلاپ ئولـ
تۇرغان ۋاقىت بىيلەي كېيىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . كۈلۈپ
تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ خەيمەسى لىن بياۋ ، سىرىنباڭدى يىشى . ماۋجۇشى
بىلمەيدۇ... جياڭ چىڭ ماۋجۇشىنى ئالىدەيدۇ... بۇنى دېگە
شياۋپىڭ بىلەي... سىيزى ئەنسىرىمىسۇڭ . دېيخەنگې يىئەر
بەيدىما ، يىگىيمە يىلى يۈزى تېرىك ، يۈزى يەڭ . سىزمىا كارى
بومىسۇڭ... باشكا يىشى كىيىسمۇ مەيلى . دېيخەن خەيمەيسى باي
بوسۇڭ... دېگە شياۋپىڭ شيۇڭداكى دىيدى . دېگە شياۋپىڭدى
گەيپۇما ـــ جۇڭياڭدى گەيپۇ...

ـــ شۇنداق ، شۇنداق بولمامدىغان !...

تۆلەندى هاياجانلانغىنىدىن ، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىنـ
مۇ تۇيمىدى . ۋاقىت بىيلەي تۆلەندىگە يەنە بىرمۇنچە سىياسەت
خاراكتېرلىك ئىشلارنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ، خىزمەت شىـ
رەسى ئۈستىدە دەستىلەكلىك تۇرغان قەغەزلەر ئارىسىدىن مەرـ
كەزنىڭ قىزىل باش ، قىزىل تامغىلىق بىر پارچە هۆججەتنى
ئايرىپ ئېلىپ :

ـــ مانى كۆرۈپ باكسۇڭ . جۇڭياڭ يېڭى كېلەي ، ـــ
دەپ تۆلەندىگە ئۇزاتتى .

تۆلەندى چاچراپ ئورنىدىن قوپتى ـ دە ، هۆججەتنى ئۇنىڭـ
دىن ئىككى قوللاپ ئالدى ، ياندۇرۇپ ـ ياندۇرۇپ ئوقۇپ
چىقتى . ئۇنىڭدا يېزىلغىنى ـــ دېهقانلارنى ئورتاق باي قىلىش
توغرىسىدىكى گەپلەر بولۇپ ، دېهقانلارنىڭ شىللىسىدىكى قەرزـ
لەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا هېچنەرسە دېيىلمىگەـ
نىدى . تۆلەندى روهلىنىش ئورنىغا ، سولامسىيىپ كەتتى . چۈنـ
كى ئۇ ، ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى «ئورتاق بېيىش» دېگەن
گەپنى تولا ئاڭلاپ قۇلىقى پاڭ بولۇپ كەتكەن ؛ مۇشۇ مەقسەتنى
ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قولىدىن كېلىدىغانلىقىنى هەممىسىنى قىلـ

غان ، هەمە ئادەمنى ئۆزىگە ئوخشاش بولۇشقا زورلىغان . هېچ-
كىمنى ئاچلىقتا ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولسىمۇ ، هېچكىمنى باي
قىلالمىغان . تېخى ئۇ چاغدا ، تېرىلغۇ يەرلەر ئۇنىڭ قولىدا
ئىدى . نېمە تېرىش - نېمە ئېكىشنى ئۇنىڭ ئۆزى بەلگىلەيتتى .
ئۇ چاغدىكى ئالتە ئىشلەپچىقىرىش دۇيى هازىر 300 نەچچە
ئائىلىگە بۆلۈنۈپ كەتتى ، يەرلەرمۇ شۇنداق . هەمە ئادەم ئۆزىگە
ئۆزى خوجايىن . كىمنىڭ نېمە تېرىغۇسى كەلسە شۇنى تېرىيدۇ .
هوسۇلمۇ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ ئامبىرىغا ئەمەس ، بەلكى
هەر كىمنىڭ ئۆز ئۆيىگە كىرىدۇ . ئۆزىنىڭ سېخىيلىقى تۇتۇپ
كەتمىسە ، هېچكىمدىن هېچكىمگە بىر تال دان ئېلىپ بېرىپ ،
«تەڭ بېيىتقىلى» بولمايدۇ .

« ‹ئورتاق باي › قىلىمىش ! قۇرۇق گەپ !... ئوتتۇز نەچچە
يىلىنىڭىزى ئاز ئاڭلىدۇقمۇ بۇ گەپنى ! ؟ يەرنى ئورتاق باشقۇ-
رۇپ ، ئورتاق تېرىغان چاغدا باي قىلالمىغان خەقنى ئەمدى
قوپۇپ باشقىلارنىڭ تاغىرىدىكى داننى ، ئاغزىدىكى نانىنى تارتىۋې-
لىپ باي قىلىمىزمۇ ؟ ! ‹گۇڭشېدىن قالغان قەرزىڭنى تۆلە !... ›
دەپ ، خەقنىڭ قوڭىدىكى ئىشتاننىمۇ سالدۇرۇۋېلىۋاتقان تۇرۇق-
لۇق ، ‹ئورتاق بېيىش › توغرۇلۇق گەپ سېتىپتۇ تېخى !
...نوچى بولسا ، مۇشۇ هۆججەتنى چۈشۈرگەنلەر ئاۋۋال بىرەر يىل
دېهقان بولۇپ ، دېهقان قىلغانىنى قىلىپ ، دېهقان يېگەننى يەپ ،
دېهقان يانقان پاخالدا بىر يېتىپ باقسۇنچۇ !... كۈنلۈكى ئادەم
يىلىكىدىن بۆلەكنى يەپ ، لۆم - لۆم كارىۋاتتا ئېغىناپ يېتىپ ،
جەننەتتەك ئېسىل ئىشخانا ، لۆم - لۆم ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ
قەلەمنى كىتىرلىتىپ ، بىچارە پۇقراغا ‹ئۇنى قىل ، بۇنى
قىل › دەپ يازماق تەسمۇ ! ؟ كاشكى ، گۇڭشېنى چۈۋۈۋۈەتكەن
خەق ‹گۇڭشېدىن قالغان شالتاقنى ئۆزىمىز تازىلاپ ، دېهقانىنىڭ
بېشىدىكى تۇگمەن تېشىنى ئېلىۋېتىمىز... › ، دېگەن بولسا كىم-
نىڭ دەردى ! ؟ »

تۆلەندىنىڭ كۈتكىنىمۇ ، ۋاڭ بىيلەينى ئىزدەپ كېلىشتىكى مەقسىتىمۇ مۇشۇ ئىدى . ۋاڭ بىيلەينىڭ «يىگىرمە يىلغىچە سىياسەت ئۆزگەرمەيدۇ···» دېگەن گېپى ئۇنىڭ كۆڭلىنى يايرىتىپ ، يۈرىكىنى توختاتقان بولسىمۇ ، قولىدىكى ھۆججەت ئۇنىڭ كۆزلىرىگە داش قازاننى كۆرسىتىپ ، قەرزلەر يىغىلىپ بولۇشى غىلا ھەممە ئادەم قوي پادىسىدەك بىر «قوتان»غا سولىنىپ ، «پادىچى» بەرسە يەپ ، بەرمىسە چىشىنىڭ كىرىنى شۈمۈپ ، «ئورتاق بېيىش» يولىدا تېخىمۇ مۇشكۈل ، تېخىمۇ جاپالىق كۈنگە قالىدىغاندەك تۇيۇلۇپ ، قول ـ ئايىغىدىن ماغدۇر كەتتى . يۈرىكى توختاپ قېلىۋاتقاندەك ، دېمى كېسىلىپ كېتىپ باراتتى . چۈنكى «گۇڭشې» ، «دادۇي» دېگەن نامىلارنىڭ ئورنىنى كىشىلەر ئالقاچان ئۇنتۇپ كېتىشكە باشلىغان ، بەزى ياشلار ئاڭلاپمۇ باقمىغان «يېزا» ، «كەنت» دېگەن نامىلار ئىگىلىشى ، تۆلەندىنىڭ ئەزىزىدە ، جىمى ئادەمنى بىزار قىلغان سېپىق نامنى يەڭگۈشلەش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ كۆزىنى باغلاپ ، «گۇڭشې-لىشىش»تىنمۇ چوڭراق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىشنىڭ سىگنالى قەرز يىغىش ـــ ئىش باشلاشنىڭ دەسلەپكى تەييارلىقى ئىدى ، خالاس···

تۆلەندى ئۈچ يۈز نەچچە ئائىلىلىك دېھقانغا «ئاتا» بولغان ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى ، مۇنداق «ئويۇن»لارنى جىق كۆرگەن . تۇنۇگۈن ئۆزى «توغرا» دەپ جار سالغان نەرسىنى بۈگۈن «خاتا» دەپ كارکىراپ ، ئىككى پۇلغا ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ ، مىڭلىغان ئون مىڭلىغان ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولسىمۇ يا يۈزى قىزارمايدىغان ، يا تەختى تەۋرىمەيدىغان لىن بياۋ ، جيالڭ چىڭغا ئوخشاش سىياسىي بېدىكلەرنىڭ ئالدام خالـ-تىسىغا تولا چۈشۈپ ، ئۇلار ئوقۇغان «ئەپسۇن» بىلەن ئۆزىنى-مۇ ، ئۆزگىلەرنىمۇ ئالداپ ، ئاخىرقى ھېسابتا ، «داجەي» دېگەن قۇرۇق نامدىن بۆلەك ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىگەن تۆلەندى ،

ئەمدىلىكتە ھاكىم ، شۇجىلارنىڭ بىرى بىرىدىن تەسىرلىك نۇ-
تۇق - يولىيورۇقلىرى تۇرماق ، تېخىمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك
ئورگانلارنىڭ قىزىل باشلىق ھۆججەتلىرىدىنمۇ گۇمانلىنىدىغان
بولۇپ قالغانىدى . ئۇ بۇنى ئىچىدە بىلەتتى . ھەرگىزمۇ خىيالىغا
كەلگەننى سۆزلەپ چاندۇرۇپ قويمايتتى . بۇنى پاكىت ئۆگەتتى ،
ئەمەلىيەت ئۆگەتتى ، ئۆزى ئۆمۈر بويى ئىخلاس قىلغان قارار-
يەت سىياسىي بېدىكلەر ئۆگەتتى . ئۇ بىر مەزگىل «ئاغزىنى
تىكىۋېتىش» نىيىتىگە كەلگەنىدى . بولمىدى ، قەرز تۆلەپ ئۆي-
لىرىنىڭ ئۆگزىسى ئېچىلىپ كەتكەن ، كىگىز - كېچەكلىرى
پاخال بىلەن ئالماشقان يۇرتداشلىرى بۇ سورۇقچىلىقنى پۈتۈنلەي
ئۇنتۇدىن كۆردى . بەزىسى ساغدىغىنى ئېسىپ ئالدىغا دېۋىلە-
سە ، بەزىسى كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قادىلىپ تۇرۇپ قارغىدى .
خوتۇن - بالىلىرىنى قوشۇپ - قارماپ تىللىدى . ئۇنىڭ چۈشە-
دۇرۇشلىرى ھېچكىمگە كار قىلمىدى . ئەمدى يەنە گەپ قىلمە-
سا ، تىل - قارغىش ئاستىدا ياشايدىغان گەپ .

ئەزالارنىڭ مۇئ - زارىنى يېزىغا — توختى تۇرلارغا
يەتكۈزۈپ ، ئۇلاردىن ئازراق رەھىم - شەپقەت تىلەپ باقسىچۇ ؟
بۇنىڭلىقتا ، ئۇلار ئۇنى «سىياسەتكە قارشى تۇردۇڭ» دەپ بىر-
نېمە قىلىۋەتمەس ؟ ! ياق ، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ : ئۇلارمۇ
سىياسەتنىڭ قۇلى — سىياسەتنى ئىجرا قىلغۇچى . ئۇلاردىن
ئۇنى قانائەتلەندۈرگۈدەك ، يۇرتداشلىرىنىڭ كۆز ياشلىرىنى قۇ-
رۇتقىدەك جاۋابمۇ ، تەدبىرمۇ چىقمايدۇ . سىياسەت ناھىيىدىن
كەلگەن . ئۇنى تۇزگەن ئادەم ۋاڭ بىيلەي . ئەڭ چوڭ «دادخا»
مۇشۇ . ھامان باردىغان ئىش بولغاندىكىن ، ئۇدۇللا شۇنىڭ
قېشىغا بېرىپ ، دەيدىغاننى دەپ - دېۋەتسە ، يا ئۆزىنىڭ يۇزىنى
قىلىپ بولسىمۇ ، قەرز سۈيلەشنى سەل بوشاشتۇرار ، يا بولمە-
سا ، بىر قىسىم نامرات - ئاجىزلارنىڭ قەرزىنى كۆتۈرۈۋېتىشكە
ئاتىدارچىلىق قىلار . ئەگەر ئۇمۇ تىلىنى چاينىسا ، تۆلەندى

ئاپتونوم رايونغا ، مەركەزگە بارالمىسمۇ ، دادۇينىڭ تراكتورىغا ئولتۇرۇپلا ۋىلايەتكە بارالايدۇ . ئۇ يەردە ئۇنى تونۇيدىغان ، ئىشەكىدىن كىرىپ بولغۇچە ئورنىدىن قوپۇپ ، ئىشخانىسىنىڭ تۆردىگە باشلايدىغان ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى بار . ئەنە شۇلار...

تۆلەندى بىرىنچى قەدەمنى باستى . ۋاڭ بىيلەي ناھايىتى قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ ، قىزىل باشلىق ھۆججەتنىمۇ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى . قەرز توغرۇلۇق نېمە دەر ؟

— بۇ ھۆججەت بەك ياخشى ، بەك خودىخىنىكەن ، — دەپ ھىجايدى تۆلەندى ، — ھەممە ئادەم ئورتاق بېيىسا ، مەندى ئارزۇشۇ !... ھازىر بىزنىڭ گۈڭشېدا ، ياق ، يېزىدا ، «گۈڭشې-دىن قالغان قەرزنى تۆلە» دەپ ، ئەزالارنىڭ پاڭزىسىنىڭ ئۆگزىسىنى ئېچىۋېتىڭىيىخا... ھەممە ئادەم يىغلاڭىيىخا ، مېنىمۇ ، سىلىنىمۇ تىللاڭىيىخا... سىلە بىلەمدۇ ؟

— مەن بىلىمدۇ ، — ۋاڭ بىيلەي قولىدىكى كۈلدانىنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويدى ، — سىزنىگە دېيىمىيدى ، مۇڭداكې يىشى توخۇلا ئەيمەيسى... دېخەندا پۇلۇ ياۋكې ، ئۆيمۇ ياۋكې بوسا كاڭدا كىلا ؟ — تۆلەندى تۇيۇپ - تۇيمايلا كۈلۈمسىرىدى . كۆزلىرى ۋاڭ بىيلەينىڭ ئاغزىدا ئىدى ، — كەيىز يىگىشى جۇڭياڭدى گەپىۋ . پۇلۇ بوسا ئازىر بەيسۇك ، بومۇسا كەيىيىك بەيسە بودى ئەيمەسما ؟ !

— دۇي - دۇي ، توغرا دېدىلە !

تۆلەندى جانلىنىپ كەتتى . ۋاڭ بىيلەي تەمكىن قىياپەتتە گەپنى داۋام قىلدى :

— سىزى شيۇڭداكې كىيسۇك...

— ماقۇل . شىك ، شىك !

— مەن بىير باۋگاۋ يازدى . چاڭۋېي مۇزاكىرە كىلا . دېۋېگە يوللەيدۇ . دېۋېي تەستىكلەيدۇما ، كەيمۇ بەيخەلىدىن كەيزى ئامەيدۇ...

ـــ ئەجەب ئوبدان قىپلا ، ۋاڭ شۇجى ! مىڭ يىل ياشاپ كەتسىلە !

ـــ ۋېنداكې دېيمىسۇڭ ! خەيمەيسى مەندە خاتا... دېيخەن جېيكى زىياڭ بودى ، مەن يىزا تاتا...

ۋاڭ بىيلەي نۆۋەتتىكى سىياسىي ۋەزىيەت ، يېزىلارغا ئائىت سىياسەتلەرنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا سادىر بولۇۋاتقان خاتالىقلار ۋە بۇ خاتالىقلارنى تۈزىتىش يۈزىسىدىن تۈزۈلگەن چارە - تەدبىرلەرنى تۆلەندىنىڭ قۇلىقىغا بىر - بىرلەپ «قۇيدى» ۋە ئۇنى تېخىمۇ دادىل ئىشلەشكە رىغبەتلەندۈردى . تۆلەندى «ئور-تاق بېيىش» دېگەن ئۇقۇمنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى سورىغاندا ، ۋاڭ بىيلەي بىرمۇنچە گەپ ئەگىتكەندىن كېيىن «ئورتاق بېيىش» ئۇچۇن بىر قىسىم ئائىلىلەرنى ئالدىن بېيىتىپ ، كۆپچىلىكنى ئۇلار ماڭغان يولغا يېتەكلەش ئارقىلىق ، ئۇلارنىڭ غەيرىتىنى ئۇرغۇتۇپ ، ھەممە ئادەمنى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ باي بولۇشقا ئىنتىلدىغان قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردى . بۇ ئەمەلىيەتتە ، «ھەممە ئادەم ئۆز جېنىنى باقىدۇ . ھۆكۈمەت ئۇلاردىن ئالىدىغان سېلىقتىن بۆلەك ھېچكىم نەرسىگە ئىگە بولمايدۇ...» دېگەنلىك ئىدى .

تۆلەندى بۇنىڭ بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇنقى «يەر ئىسلاھاتى» دىن كېيىن بىر مەزگىل داۋام قىلغان سىياسەتنىڭ باشقىچە شەكىل بىلەن تەكرارلىنىشى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى - دە ، كۆڭلى خېلىلا ئەمىن تېپىپ ، ۋاڭ بىيلەينى ئىزدەپ خاتا قىلمىغانلىقىدىن سۆيۈندى . قايتىش ئالدىدا :

ـــ نىگا ، نىگا ، تۆلىگۈدەك پۇلى يوق نامرات دېھقانلاردىن قەرزنى يىغمائىيىخا قىلسا بولامدۇ ؟ ـــ دېگەندى . ۋاڭ بىيلەي :

ـــ بولىدۇ ، شىيۇئىداكې كىيسۇڭ . مەن تو شۇجىغا دېيەنخۇا بېرەي . سىزنىڭ كوللىسۇڭ...

ـــ خو ، خو... رەھمەت ۋاڭ شۇجى ! شەشە !...

دېگەندەك ، گۇڭشې «توخۇغا دان چوقۇتقاندەك» چاغلاپ بەرگەن «يەم» بىلەن يا ئۆزىنى ، يا كۆزى تويماي ئېچىرقاپ كەتكەن قۇمسارايلىقلارنى تۆلەندى «داجەي» ئەمەس ، بەلكى ھەركىمنىڭ ئۆز نەپسى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ يۈرۈپ ، بەزىلەر-نى ئىككى - ئۈچ يىلدىلا «يامبۇدا ئىشىك تاقايدىغان» بايلارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى . يەنە بەزىلەرنى كەپسەنگە ، زاكاتقا تايانمىسا ، موريسىدىن تۇتۇن چىقىرالمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى . ئەڭ بېيىغان ئادەملەر سوپۇر ئاخۇن بىلەن شايۇنۇس ئاكا ئىدى . ئۇلار ھەر يىلى تاپقىنىنىڭ يېرىمىنى نامراتلارغا بېرىپمۇ ئۇلارنى «تىرىلدۈرۈپ» بولالمىدى . باشقا بايلارمۇ ئۇلارنى دوراپ بېقىپ زېرىكتى . قىسقىسى ، «ئورتاق بېيىش» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چۈشمىسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە بايلار تېخىمۇ بە-يىپ ، نامراتلار تېخىمۇ نامراتلىشىۋەردى . بۇ ھال ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسى «باي كەمبەغەلنى تەڭ قىلىش» غېمىدە چېچى ئاقىرىپ ، چىشلىرى سارغىيىپ كەتكەن بولسىمۇ باشقىلار تۈ-گۈل ئۆزىنىڭ بىر چاپىنىنى ئىككى قىلالمىغان تۆلەندىنىڭ ئۈيقۇسىنى ھارام قىلدى . يېگىنى چىرايىغا چىقمىدى . خىيالـ-دىن تاشمەتخان ئۇستام بىردەممۇ نېرى بولمايتتى . راست ئە-مەسمۇ ؟ قۇمسارايدىن ئىككى پارچە ئەسكى كىگىز ، يوتقان - كۆرپە بىلەن توققۇز جان ئادەمنى كەينىگە سېلىپ قېچىپ كەتـ-كەن بۇ ئادەم شەھەر كوچىلىرىدا ئات - ئېشەك ئورنىدا ھارۋا سۆرەپ ؛ خوتۇن - بالىلىرى تىلەمچىلىك ،قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلىپ ، نەچچە يىل ئاچ - يالىڭاچ ئۆتۈپ ، بۇ كۈنگە كەلگەندە ، ئەللىك - ئاتمىش ئادەمنى ئىش بىلەن ، «ئاش» بىلەن تەمىنـ-لەپ ، شەھەردە «تۆتىنىڭ بىرى» بولۇپ يۈرمەمدۇ ؟ ! سالى بىلەن تاجىگۈلچۇ ؟ ئۇلار ئون نەچچە يىل ئۇيانمىدىن بۇيانغا قېچىپ يۈرۈپ ، پۇڭلاپ - كويلاپ يىغقان پۇللىرىنى دەسمايە قىلىپ ،

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئازغىنا يول مېڭىشى بىلەن شەھەرنىڭ كىندىكىدە ئاشخانا ئېچىپ ، ئونلاپ ئۇستا ـ نىمكارغا خوجايىن بولۇپ ، ئاغزىنىڭ يېلى بىلەنلا كۈنلۈكى بىرەر مىڭ كوي تېپىـ ۋاتىدۇ . قۇمسارايغا كېلىپ ـ كېتىشتە ، ئاپتوبۇسنى ياراتماي پىكاپ بىلەن مېڭىشىدۇ . ئەگەر ئۇ ئادەملەر شۇ چاغدا قۇمسارايـ دىن قېچىپ كەتمەي ، باشقا «ئۇنسۇر »لارغا ئوخشاش كەتمەنىڭ قۇلى بولۇۋېرىدىغان بولسا ، ئۇلارغا بۇگۈنكىدەك «كەل ـ كەلـ چىلىك » نەدە تۇرۇپتۇ ؟ ! ھازىر قۇمسارايىنىڭ ئەڭ يوغان يېڭى بايلىرىدىن بىرى سانىلىدىغان شايۇنۇس ئاكا دادۇيىنىڭ توك تۇگـ مىنى بىلەن توك سوقمىسى ، توك جۇۋىزىنى ھۆددە ئېلىپ ، يەتتە ـ سەككىز نامرات يىگىتنى يېنىغا تارتمىغان بولسا ، ئۇمۇ «يەر چاغلاپ بەرگەن » نى يەپ يۈرمەسمىدى ! ؟ سوپۇر ئاخۇنچۇ ؟... سوپۇر ئاخۇننى گۈلزار خانىم ، ياق ، تاشمەتخان ئۇستام بېيىتـ تى !...

«تاشمەتخان ئۇستامدا نېمە سىر باردۇ ؟ يۈزۈمنى قېلىن قىلىپ ، ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، قۇمسارايدا قىلغان ، كۆرگەن ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى دەپ تازا ئىچ ـ قارنىمنى تۆكۈپ ، ئاندىن يۈرتداشلىرىمنى نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇش يولـ نى كۆرسىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ باقسام قانداق بولار ؟... قۇدا ـ باجىلىقنىڭ يۈزىنى قىلىپ ، ئىككى ئېغىز ئوبدان مەسـ لىھەت بەرسىغۇ بەردى ، بىر چاغدا قىلغان ئەسكىلىكلىرىمنى يادىغا ئېلىپ : 〈 قانداق ، تۆلەندى ئاخۇن ؟ ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ ، ئون بەشى قاراڭغۇ بولىدىغانلىقىنى بالدۇرراق ئويلىغان بولسىلا ، ئۆزلىرىگە مۇشۇ كۈن يوق... خۇدايىم بىر ئادەمنىڭ بەش بارمىقىنى بەش خىل يارىتقان تۇرسا ، سىلىدەك بىر ئادەم نەچچە يۈز ئۆيلۈك دېھقاننى ئورتاق بېيىتىپ ، باي ـ كەمبەغەلنى قانداق تەڭ-قىلالايلا ؟ ئۇنداق قۇرۇق گەپلەرگە ئالدىنىۋەرمەي ، ئۆزلىرىنىڭ غېمىنى يېسىلە ئەمدى !〉 دېسە قانداق قىلار ـ

مەن ؟... ئارىغا گۈلزار خانىم بىلەن سوپۇر ئاخۇننى قويۇپ باقايمۇ يا ؟... »

تۆلەندى مۇشۇنداق خىياللار بىلەن نەچچە ئۈمىدلىنىپ ، نەچچە خىمىغا يېنىپ ، تاشمەتخان ئۈستامغا ئىچ ـ قارىننى تۆكۈۋالىدىغان نى ـ نى ياخشى پۇرسەتلەرنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتـ تى ، ھەتتا تاشمەتخان ئۈستام قۇمسارايدا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن قىلغىلى ئىش يوق ، بىكارچىلىقتا لەلەڭـ شىپ يۈرگەن ياشلاردىن يىگىرمە ـ ئوتتۇزنى ئىشلىق قىلىپ قويۇش نىيىتى بارلىقىنى پۇراتقاندىمۇ تىلىنى چايناپ ، كېسىپلا بىر نەرسە دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىدى . ئۇنىڭ تېلى كېسىك ، يۈرىكى پۇشايماندىن ئۆرتىنەتتى . چۈنكى ، باشقىسىغۇ بىر نۆـ رى ، ھېلىقى تىرنا ئۈستىگە يىقىلىپ ئۆلگەن جەدە ئايغىرنى باھانە قىلىپ ، تاشمەتخان ئۈستامنى ئۇرۇپ ـ دەسسەپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغىنى پەقەتلا ئېسىدىن چىقمايتتى . شۇنداقلا ئېغىز ئاچاي دېسە ، ئاشۇ ئىش كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، تىلىنى باغلايتتى . يۈزلىرىنى قىزارتىپ ، يۈرىكىنى داغلايتتى . ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپلا ، دوزاخ ئوتىدا كۆيگەندەك ئازابلىناتتى . لې ـ كىن ، نېمە ئۈچۈندۇ ئۇنى ئۆزىنى ، يۈرتداشلىرىنى نامراتلىقتىن قۇتقۇزغۇچى «ئەۋلىيا» قىياس قىلىپ ، ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزەلمەيتتى . پۇرسەت كۈتەتتى...

ئاخىر پۇرسەت كەلدى ، مانا بۈگۈن تۈيۇپ ـ تۈيمايلا ئۇنىڭـ غا دېيىشكە پېتىنالماي ، يۈرەك سىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇـ نىڭغىلا ئەمەس ، ئۇنىڭ قۇدا ـ باجىلىرى ئالدىدا بىراقلا تۆكۈـ ۋەتتى . بۇنىڭ سەۋەبچىسى ـــ تۆمۈر قارىمىنىڭ يەر سېتىۋېـ لىپ ، چوڭراق زاۋۇت قۇرۇپ ، جەمئىيەتتە ئىشسىز لاغايلاپ يۈرگەن بىر تۈركۈم ياشلارنى ئىشلىق قىلىپ قويۇش ئارزۇسىنى ئاشكارىلىشى بولدى .

ئويلاپ بېقىشسىلا ، ـــ دېدى تۆلەندى گېپىنى داۋام قىـ

لمپ ، ـــ دېھقاندا نېمە تولا ؟ قارا كۈچ تولا ! «كۈچۈم بار» دەپ ، بىر چاغدىكىدەك كېچە ـ كۈندۈز بىكار تۇرماي كەتمەن چاپساقمۇ ، يەرنىڭ بېرىدىغىنى «ئاتام ئېيتقان بايىقى» . يىلدا ئىككى ـ ئۈچ كەتمەن چېپىپ ، توققۇز ـ ئون ئاي ئوڭدا ياتساقمۇ بېرىدىغىنى شۇ تۇرسا ، ئاشقان كۈچنى نېمىگە ئىشلىتىمىز ؟ ! ـــ تۆلەندى ھاياجانلىنىپ كەتكەچكىمىكىن ، كۆزلىرىگە «غىل ـ غىل ياش ئېلىپ ، پۈشۈقۇنۇپ سۆزلەيتتى . ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى بۇزۇلغان ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ھېسداش-لىق قىلىۋاتقاندەك ئىدى . كۆزلىرى ئۇنىڭدا ئىدى ، ـــ شۇڭا ھازىر بوش ۋاقىتلىرىدا شەھەرلەرگە كىرىپ ، دۇم يېتىپ ـ دۇم قوپۇپ مەدىكار ئىشلەپ ، ئاز ـ تولا پۇل تېپىپ كېلىۋاتقانلارمۇ ؛ مەدىكار ئىشلەپ تاپقان پۇلى بىلەن شەھەردە ئۇششاق ـ چۈشەك تىجارەت قىلىپ جان بېقىپ ، ھۆددە ئالغان يېرىنىمۇ ، خوتۇن ـ بالىلىرىنىمۇ تاشلىۋېتىۋاتقانلارمۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئاۋۇۋاتىدۇ . مۇشۇنداق بولۇۋېرسە ، يەنە نەچچە يىلدا ھەممە ئادەم شەھەرگە قاپلىشىۋېلىپ ، سەھرادا قېرى ـ چۈرىلەرلا قالامدىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن...

ـــ توغرا ، بۇ گەپمۇ بار ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام گەپ قىستۇردى ، ـــ «تېرىيدىغان ئادەم بولمىسا ، يەرلەر ئاق قالىدۇ» دېسىلە !...

ـــ شۇنداق ، ـــ تۆلەندى «داجەي»نىڭ كۆز چاناقلىرىدىن ئىككى تامچە ياش مەڭزىنى بويلاپ تۆۋەنگە سىرغىپ ، بۇرۇتلىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى . ئۆي ئىچى تېخىمۇ جىملىققا چۆكتى . داستىخاندىكى بەيتىللانىڭ تەۋەررۈكى ـــ خورما ، زەمزەم... لەرگە ھېچكىم قول ئۇزاتمىدى ، ـــ دادۇيىمىزدىكى ئۇچ يۇز نەچچە ئۆيلۈك ئەزانىڭ كۈنى گۈڭشې بويىچە ھەممە دادۇيلەرنىڭكىدىن ياخشى . ئۆزۈمنى ئالسام ، قولۇمنى نەگە ئۇ-زاتسام شۇ يەرگە يېتىدۇ... ھەربىرلىرىگە سېلىشتۇرسام ، ئۆ-

زۇمنى تەھتى ئەسىرادا كۆرۈمەن . شۇنچە يىل ماڭا ئەگىشىپ داجەيدىن ئۆگەنگەن بولسىمۇ ، چاپىنى تىزىدىن ئاشمىغان ئەزالارنى كۆرسەم كۆڭلۈم بۇزۇلۇدۇ... بايا تىن تاشمەتخان ئۇستام ناھايى- تى بەلەن بىر گەپنى قىلدى ، يەر تۇغمايدۇ ، ئادەم تۇغۇدۇ . ئادەم قانچە كۆپەيسە ، يەر شۇنچە ئازىيىدۇ... ھەربىرلىرىدە پۇل بار ، بىزدە يەر بىلەن ئادەم بار . ئەگەر : «بىزنىڭ پۇلىمىزنىڭ سايىسىدە ئاشۇ نامرات دېھقان قېرىنداشلىرىمىز ئاز - تولا پىتىلىنىپ قالسۇن ، بىزمۇ ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيالىق ساۋاب تاپايلى» دېيىشسىلە ، قۇمسارايدا چوڭراق بىر زاۋۇت قۇرۇپ ، بىكار لەلەڭلەپ يۈرۈۋاتقان ياشلىرىمىزنىڭ قولىنى ئىشقا تەگكۈ- زۇشسىلە...

تۆلەندى «داجەي» سوزۇپ بىر تىنىۋېلىپ ، قولىنىڭ دۈمـ- بىسى بىلەن يۈز - كۆزلىرىنى سۈرتتى . ئاندىن ، ئەتراپىغا غىل - پاللا قارىۋېتىپ ، گېپىنى مۇنداق تۇگەتتى :

— بايا تىن بىر پىڭپاڭ يەرنىڭ باھاسى مىڭ بەشيۈز يۈەننىڭ گېپى بولدى . مەن ئاشۇ پۇلغا بىرمو يەر ئەپىبەرەلمىسەم ئىككىنچى دىدارىمغا قاراشمىسىلا !...

ئۇ شۇنداق دەپلا يۈزلىرىنى تۇتۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى . ئۇنىڭ بۇ ئىشى ھەممەيلەننىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ ، تىنىقىنى كېسىۋەتتى . ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە كەينى كەينىدىن «ئۇھ» تارتىشتى . ھەممەيلەننىڭ چىرايى ئۆڭگەن ، كۆزلىرىدە مۇڭ . ئۆي ئىچى شۇنداق جىمجىتكى ، تۆلەندى «داجەي»نىڭ خىرتىلدىشىدىن بۆلەك ھېچقانداق سادا ئاڭلانمايدۇ...

ئىسلام ھاجىم سوزۇپ بىر تىنىپ ، نېمىدۇر دېيىشكە تەمـ- شەلگەنىدى ، تاشمەتخان ئۇستام چاققان كەلدى :

— بولدى ، قۇدام ، مۇشۇ گەپلىرى يەتتى . سىلە زاۋۇت قۇرۇدىغان يەرنى ھەل قىلىپ بېرەلىسىلا ، قولۇمدىكى نەق پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلىرىگە تۇتتۇم . ئاشۇ نامرات دېھقان

بالىلىرىنى ياماڭ يولدىن ياندۇرۇپ ، قولىنى ئىشلىق قىلىپ قويۇدىغان ئىش بولسا ، پۇلۇمنىڭ دىرى يوقىلىپ كەتسىمۇ مەن رازى ! ـــ دەپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى تاشمەتخان ئۇستام . ئۇ بىراقلا نەچچە ياش قېرىپ كەتكەندەك بوشىشىپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . ئاۋازى تىترەيتتى ، ـــ بىر چاغلاردا ، ئۇچەمىزغا كىيگۈلۈكنىڭ تېخى تايىنى يوق ، سېرىق قوناقنىڭ زاغ-رىسىنىمۇ تويغۇدەك يېيىشكە قادىر بولالمىغانلار سىلە بىلەن بىز ئەمەسمۇ ! ؟ مەيلى ، گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ . كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا دېگىنىم ھېساب . يەر بۇگۈنى ھەل بولسا ، ئەتىسىلا قۇرۇلۇشقا تۇتۇش قىلىپ ، كىيىم - كېچەك كارخانىسى قۇرايلى...

تاشمەتخان ئۇستاممۇ خېلى بۇرۇنلا قىستىلاڭچىلىقتىن قۇ-تۇلۇشنىڭ غېمىدە قالغان ئىكەن . تۆلەندى «داجەي»نىڭ گەپلە-رى ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىپ بېرىپتۇ . يەرنى ھەل قىلالىسىلا ، قول ئاستىدىكىلەرنى قۇمسارايغا ئېلىپ بېرىپ ، ئۇ يەردىكى بىكار ئەمگەك كۈچلىرىنى يېنىغا تارتىپ ، ئىككى ئالەملىك ساۋاب تاپىدىكەن...

ئۇنىڭ گېپى ئاياغلاشقاندا ، كۆپچىلىك باركاللا ئېيتىشتى . بايا «سەھرايىقىيامەت»نى تىلغا ئالغان كىشى تۆلەندى «داجەي» دىن كەچۈرۈم سورىدى . تۆمۈر قارىم يا «ئاق» ، «يا كۆك» دېمەي ، كۈلۈمسىرەپلا تۇردى . يەر سېتىۋېلىش توغرىسىدىكى گەپنىمۇ قايتا تىلغا ئالمىدى ، باشقىلارمۇ ئەڭگايان قىلىپ يۈر-مىدى...

قۇدىلار كۆڭلى

كۇتۇلمىگەن ئىشلار كۆڭۈپىنچە ، كۇتۇلمىگەن پەيتتە يۈز بېرىدۇ . ئادەم بەزىدە نەچچە ئاي ، ھەتتا نەچچە يىل باش قاتۇرۇپ ، نەچچە ئاي ، نەچچە يىل يول مېڭىپ يېتەلمىگەن مەقسەت ـــ ئارزۇ-لىرىغا بىر پەستىلا يېتىپ قالىدۇ . بەزىلەر بۇنى «تاسادىپىي كەلگەن ئامەت» دەپ چۈشەنسە ، يەنە بەزىلەر «پېشانەمگە پۈتۈل-گەن ئىلاھى قىسمەت» دەپ چۈشىنىدۇ . لېكىن ، نۇرغۇن كى-شىلەر كىچىككىنە تاسادىپىيلىق ئىچىگە نۇرغۇن مۇقەررەرلىك يوشۇرۇنۇپ تۇرىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمەيدۇ . شۇ-ڭا ، كۆڭۈپىنچە كىشىلەر «تاسادىپىيلىق» دېگەن بۇ ئۇقۇمغا ئەزەل-دىن سەل قاراپ كەلگەن . مەۋجۇت رېئاللىق بىلەنلا ھەپىلە-شىپ ، كىچىككىنە تاسادىپىيلىق ئىچىدىكى ئالەمچە مۇقەررەر-لىكنى كۆرەلمەي ، ھەددى ـ ھېسابسىز زىيان تارتقان ، ئۆمۈر بويى مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكۈچە ئويلىنىپ ، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئىشلەپ ـــ يول مېڭىپمۇ مەقسىتىگە يېتەلمەي ، ھەسرەت ـ نادامەت ئىچىدە ئالەمدىن ئۆتكەن . ئالايلۇق ، ھەممە ئادەمنىڭ ئۆيىدە چوگۇن بار . ھەممە ئادەم چاي قاينىتىدۇ . چاي قاينىغاندا ھور چىقىدىغانلىقى كىچىك بالىغىمۇ سىر ئەمەس . شۇڭا ، تارىختىن بۇيان ھوردىن ئىبارەت بۇ ئاددىي نەرسىدە غايەت زور كۈچ ـ قۇۋۋەت يوشۇرۇنغانلىقىنى ھېچكىم بايقىمى-دى . پەقەت XVIII ئەسىرگە كەلگەندىلا ، ئەنگلىيىلىك ۋات قاينى-غان سۇدىن كۆتۈرۈلگەن ھورنىڭ چوگۇننىڭ ئاغزىنى كۆتۈ-رۈپ ، توختىماي تىرىقلاتقىنىغا قاراپ ئولتۇرۇپ ، ئۆزىگە : «نېـ

مه ئۇچۇن شۇنداق بولىدۇ؟» دېگەن سوئالنى قويدى ـ ده ، قايتا ـ قايتا كۆزىتىش ، سىناق قىلىش ئارقىلىق ، هورۇنلۇك غايەت زور ئىتتىرىش كۈچىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۇردى ۋە دۇنيا بويىچە تۇنجى هور كۈچى بىلەن ماگنىدىغان قېيىقنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ ، كېيىنكى چاغلاردا پاراۋۇزلارنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە ئاساس سالدى . دېمەك ، مۇشۇ بايقاش ، ئەنگىلىيىنى سانائەت ئىنقىلابى دەۋرىگە باشلاپ كىرىپلا قالماي ، دۇنيادا زامانىۋى تېخنىكا ـ زامانىۋى سانائەتنىڭ ئومۇملىشىشىدا غايەت زور تۈرتكىلىك رول ئويناندى . كېيىنكى چاغلاردىكى پېنسىلىن قاتارلىق نۇرغۇن كەشپىيات ـ ئىختىرالارمۇ دەل ئاشۇنداق تاسادىپىيلىقلار ئىچىگە يوشۇرۇنغان مۇقەررەرلىكنى بايقاش نەتىجىسىدە بارلىققا كېلىپ ، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى بۇگۈنكى ئۆزگىچە تەرەققىيات دەۋرىگە باشلاپ كەلگەن...

كۆڭلىگە ناهايىتى زور ئارزۇ ـ ئۇمىدلەرنى پۈكۈپ ، ئانا ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن تۇنجى ئەلچى زور مەقسەت ـ مەتلۇبى ـ مەرهۇم دادىسىدىن مىراس قالغان ئاشۇ پۇللارنى دەسمايە سېلىپ ، ئۆزى كۆرگەن ئەللەردىكىگە ئوخشاش ، ئۇسكۇنىلىرى ، ئىش تەرتىپلىرى يۇرۇشلەشكەن كاتتا بىر زاۋۇت قۇرۇپ ، ئىشسىزلىق ـ بىكارچىلىقتىن كۈن بويى كوچا چىڭداپ ، هەم ئاتا ـ ئانىسىغا ، هەم جەمئىيەتكە ئاۋۇارىچىلىق تېپىپ بېرىۋاتقان مىڭلىغان ، تۇمەنلىگەن ياشلارنىڭ قولىنى ئىشقا ، ئاغزىنى ئاشقا تەگكۈزۈش بەدىلىگە ئۆزىمۇ ئاز ـ تولا نەپكە ئېرىشىش ؛ نەپكە ئېرىشەلمىسە ، زىيان تارتىش بەدىلىگە بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ساۋابقا ئېرىشىش ئىدى . لېكىن ، قەشقەرگە كېلىپلا «چۇشى بۇزۇلدى» . شەهەر ئىچىدىن زاۋۇت قۇرغۇدەك يەر هەل قىلىش بەسىيمۇشكۈل ئىكەن . شەهەر ئەترابىدىكى يېزىلارغا قۇرۇش ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىدى . شۇڭا ، دەرمەهەللىككە شەهەر ئىچىدىن تۆت ـ بەش يۈز كۋادراتمېتىر

كەلگۈدەك هويلا سېتىۋېلىپ ، چېقىپلا ئورنىغا تۆت ـ بەش قەۋەتلىك ئىمارەت ياساپ ، بىرەر يۈز ئادەمنى چۆرىسىگە يىغىپلا سىناق تەرىقىسىدە ئىش باشلىماقچى ؛ ئاندىن ئۇ يەرگە بىر سېخ ، بۇ يەرگە بىر سېخ قۇرۇپ ، ئاخىردا بىرەر مىك ئادەمنى ئىشلىق قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى .

« ‹بىسمىللا › دەپ ئىشنى باشلىۋالسام ، ـــ دەيتتى ئۇ ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ ، ـــ قالغىنىغا خۇدايىم يار ئەمەسمۇ ! ؟ ‹ياخشى نىيەت يېرىم دۆلەت › دەپتىكەن . نىيىتىم دۇرۇس بولغاندىكىن ، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى خۇدايىم چوقۇم مەقسىتىمگە يەتكۈزىدۇ··· توغرا ، هازىر هۆكۈمەتنىڭ هەر يوغان ـ هەر يوغان كارخانىلىرى ۋەيران بولۇۋاتىدۇ . پەيت كۈتۈپ ، ئاشۇنداق كارخانىلاردىن بىرەرنى تېگى بىلەن سېتىۋالسام··· »

لېكىن ، بۇگۈن تۆلەندى «داجەي »نىڭ ئاغزىدىن تاسادىپىي چىقىپ كەتكەن بىر ئېغىز گەپ ئۇنىڭ بارلىق پىلانلىرىنى پۈتۈنلەي ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتتى ؛ ئۇنىڭ كاللىسىدا باشقىچە بىر پىلان ، كۆز ئالدىدا باشقىچە بىر مەنزىرە هاسىل بولغانىدى . ئۇ ئەمدىلا تۆلەندىگە بەزى سوئاللارنى قويۇپ ، بەزى تەپسىلاتلارنى سۈرۈشتۈرۈپ بېقىشقا ئاغزىنى ئۆمەللەۋاتقاندا ، تاشمەتخان ئۈستام مەيدىسىگە مۇشتلاپ «ئىشنى بۇزدى » . ئەمدى تۆمۈر قارىمغا ئېغىز ئېچىش بىلەپ ئىدى . لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ ، باشقىلار قاتارى «هە ـ هۇ » دېيىشىپ بەردى··· مېهمانلارنى ئۇزىتىپ تاكى تاڭ ئاتقۇچە تۆلەندىنىڭ گەپلىرى قۇلىقىدىن كەتمەي ، پۈتۈن كېچە كىرپىك قاقمىدى . «تۆلەندى ئاخۇننى ‹ئۆتۈپ كەتكەن بىر ناكەس › دەپ يۈرسەم ، خېلى تۈزۈك ئادەمدەك قىلامدۇ نېمە ! ؟ » دەيتتى ئۇ پات ـ پات···

ئەتىسى چاشگاھ مەهەلدە ، تاشمەتخان ئۈستامنىڭ هويلىسىدا تۈيۇقسىز تۆمۈر قارىم پەيدا بولۇپ قالدى . بۇ ئۇنىڭ بەيتىللا ـ

دىن قايتقاندىن بېرى بۇ ھويلىغا تۇنجى قېتىم ئاياغ بېسىشى ئىدى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇنى مېھمانخانىغا باشلاپ ، ئالدىغا چاي ـ مەزە قويدى . روزىخان تاماققا تۇتۇش قىلدى . تاشمەتخان ئۇستام ئۇياندىن ـ بۇياندىن گەپ ئەگىتىپ يۇرۇپ ، ئۇنىڭ نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى سوراپ باقماقچى بولدى ـ يۇ ، سورىمىدى . بىرىنچى پىيالە بىكار بولۇپ ، ئىككىنچى پىيالە چاي قولىغا چىققاندا ، تۆمۈر قارىم «توڭدىن پوك چىققاندەك»لا سورىدى :

ـــ سىلىنىڭ ھېلىقى قۇدىلىرىغا ئىشەنگىلى بولارمۇ ؟

ـــ قايسى قۇدامنى دەيلا ؟

تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلگەنىدى . ئۇ :

ـــ تۆلەندى ئاخۇننى دەيمەن ، ـــ دېدى .

ـــ قانداق دەيلا ؟

ـــ ئۇ كىشى تۇنۇگۈن گەپنى بەك يوغان قىلىۋەتتى . سىلىمۇ چاپاننى سېلىپلا ئوتتۇرىغا چۈشۈپ «قۇمسارايدا كارخانا قۇرۇمەن» دەپ لەۋزى قىللا... كېچىچە : «مۇشۇ گەپ يىراق ـ يېقىنغا تارقىلىپ كېتىپ ، كېيىن ئاقمايدىغان ئىش بولۇپ قالسا قانداق بولار ؟» دەپ ئويلاپ پەقەت ئۇخلىيالمىدىم...

ـــ مۇشۇ گەپمىدى ؟ خاتىرجەم بولسىلا !... تۆلەندى ئاخۇننى سىلە بىلمەيلا ، ئۇ دېگەن «قىلىمەن» دېگەن ئىشنى قىلماي قويمايدىغان ئادەم... ئۇنىڭ يۇرتلۇقلىرىغا چوڭراق بىر ئىش قىلىپ بەرگۈسى بار ئەمما قولى قىسقا... ھۆكۈمەت : «ئۇنداق قىل ، مۇنداق قىل» دەپلا قويۇپ يانچۇق كولىمىغاچ ، ئۇ بىچارىنىڭ ئىچى خۇن . ئۇ يانچۇقىدىن بىر ەر يۈزمىڭ كوينى «گاچچىدا» سۇغۇرۇپ ئالالمىغاچ ، پۇتۇن كۈچى بىلەن سوپۇر ئاخۇننى يۆلەپ بېيىتىپ ، خەققە : «باي بولغۇڭ بولسا گېپىمنى ئاڭلاپ ، سوپۇر ئاخۇن ماڭغان يولدا ماڭ !... » دېگەننى ئۇقتۇر-

ماقچى بولۇۋاتىدۇ... تۇنۇگۈن كۆڭلىدىكى گېپىنى ئاغزىدىن چىقىرىپ تاشلاپتى ، مەنمۇ : «دەتتىكەم» دەپ بىر ئېتىپ ، تۆت ـ بەش يۈزمىڭ كويىنىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقىپ باقاي دېگەن يەرگە كەلدىم . تازا كىشىكەنلە ، ئەپلىشىپ قالسا ، تۆت ـ بەش يۈز كىشىنى ئىشلىق قىلىپ قويغىنىمىنىڭ ساۋابىنى كۆرۈمەن ؛ ئەپلەشمىسە ، تۆت تامنى تاشلىۋېتىپ قايتىپ كەلسەم ، يەر دېگەن ئالتۇن قوزۇق ئەمەسمۇ ؟ تۇرۇۋېرىدۇ !... ۋاقتانىۋاخ كېلىپ ، بالىلىرىمغا ، ئۇلارغا بولمىسا نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمگە لازىم بولماي قالمايدۇ... ئۇ چاغقا بارغاندا ، ئۇ يەرنىڭ توپىسىنىڭ مىسقىلى مىڭ تەڭگە بولىدۇ دېسىلە !...

تاشمەتخان ئۇستام قىزىشىپ كەتكەنىدى . بالىلىرى ، بالىلىرىنىڭ بالىلىرىغا قىلىدىغان ۋەسىيەتلىرىنىمۇ چالا قويماي سۆزلەپ بولدى . گېپىنى يىغىنچاقلىسا : «ئەۋلادلىرىم ئوبدان ياراق كۈن كۆرسۇن دېسەك ، ئارىلىقنى يىراق ـ يېقىن دېمەي يەر ئىگىلەپ قوي . پۇل خورايدۇ ، تۇگەيدۇ . يەر دېگەننى ئۆزۈك خەققە بېرىۋەتمىسەڭلا خورىمايدۇ ، تۇگىمەيدۇ... » دېگەندىن ئىبارەت ئىدى . ئۇ گېپىنىڭ ئايىغىنى مۇنداق تۇگەتتى :

ـــ تۆلەندى ئاخۇننىڭ قەھرىمۇ ، زەھرىمۇ بار ئادەم . ئەقلىمۇ بار ، قولىدىن ئىشمۇ كېلىدۇ... بۇرۇن بىلمەپتىكەن ، مەن ، گۈلزار دەپ بەرگەندىن كېيىن ئۇقتۇم...

ـــ گۈلزار نېمە دەيدۇ ؟

ـــ ئەينى چاغدا ، تۆلەندى ئاخۇن كۈچىمگەن بولسا ، گۈلزار تېببىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بارالمايدىكەن...

ـــ شۇنداقمۇ ؟

ـــ شۇنداق بولمامدىغان ، قارىم !... شۇ چاغدا ، تاجىگۈلمۇ تولۇقنى پۈتتۈرگەن ، ئۇنىڭدىن بۆلەك يەنە بىرمۇنچە بالا تۇرسا ئوقۇشقا ئەۋەتمەي ، مەندەك بىر «ئۇنسۇر»نىڭ قىزىنى ئەۋەتكىنىدىنمۇ بىر نەرسە چۈشەنمەپتىكەنمەن . ھازىر ئۇنى كۆرسەملا

يۇزۇم قىزىرىدۇ ، ئۇمۇ مەندىن ئۆتە...
ـــ ئادەم دېگەن ھەقىقەتەن غەلىتە مەخلۇق ، پەقەت چۇ-
شەنگىلى بولمايدۇ... تۇنۇگۈن ئۇنىڭ : «ئەلدىن ئەلگە نەپ» دېگەن گەپنىڭ مەنىسىنى ئويلاپ قويۇشسىلا... » دېگەن گېپى يۇرىكىمگە بەكلا تەگدى... مەن ئۆزۇمنى ئوڭلاپ بىر نەرسە دەپ بولغۇچە ، سىلە مەيدىلىرىگە بىر مۇشتلاپ ، ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ ، «غىڭ» قىلالماس قىلىۋەتلە...
ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...
ـــ ئويلاپ باقسىلا : بىز «ساۋاب تاپمىز» دەپ ھەر قانچە جىق زاكات ، سەدىقە بەرگىنىمىز بىلەن ھېچكىمنى باي قىلالماي-مىز . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ھەممە ئادەمگە قولىمىزچە بېرىپ بولال-مايمىز . بەزىلەرگە قانچە جىق بەرگەنسېرى ، شۇنچە ھۇرۇن ، شۇنچە نامراتلىشىپ كېتىدىكەن... ئىنسانىگە بەرگەن پۇللىرىمىز-نىمۇ ئۇ يونۇپ ، بۇ چاتاپ ، لازىملىق يەرگە يېتىپ بارغۇچە يېرىمىمۇ قالمايدىكەن... شۇڭا ، تۆلەندى ئاخۇنۇمنىڭ تەكلىپىگە قىزىقىپ قالدىم...
ـــ ئۇ ـ ھ ـ ھ... مۇنداق دېسىلە ! ـــ تاشمەتخان ئۈستام سوزۇپ بىر تىنىۋېلىپ كۈلۈمسىرىدى ، ـــ مەن تېخى : «تۇنۇگۈن مەيدەمگە مۇشتلاپ خاتا ئىش قىلىپ قويغان ئوخشايمەن» دەپ ئويلاپ...
ـــ ناھايىتى ئوبدان ئىش قىللا ! ئۆزلىرىدىن نەچچە ھەسسە كاتتا بايلار تۇگۈلۈپ ئولتۇرغان يەردە ، تۆلەندى ئاخۇنۇمنىڭ قەددىنى كۆتۈرۈپ بەك ئوبدان قىللا !... تۆلەندى ئاخۇن ئۆزىنىڭ نەپسىنىلا كۆزلەيدىغان بولسا ، قولىدىكى ھوقۇقى ، يۇز ـ ئابرۇ-يىغا تايىنىپ ، سىلە بىلەن بىزدىن بەكرەك بېيىپ كەتمەمدۇ ؟ !
ـــ توغرا...
ـــ مەن ئۇنىڭغا قول قويدۇم . ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى . ئادەمنىڭ ئادىمى ئىكەن !... مەن كېچىچە جىق ئويلاڼ-

دىم ، ئەگەر بايلارنىڭ ھەممىسى شەھەرگە قاپلىشىۋېلىپ ، سەھـ
رادىكى قېرىنداشلىرىنىڭ ئۆلەر - تىرىلىشى بىلەن كارى بولـ
مايدىغان بولسا ، بېرىپ - بېرىپ ، نەۋرە - چەۋرىلىرىگە شەھەرـ
دە باش تىققۇدەك كامارمۇ قالمايدۇ !... تۇنۇگۈن ئاڭلىلىغۇ ، بىر
پىڭپاڭ ئۆي مىڭ بەش يۈز كويغا چىقىپتۇ . ھۆكۈمەت بىر چاغدا
تۆشۈك دەرۋازا پىلالدىكى يەرنىڭ پىڭپىڭىنى پۈقرالارغا بىر
كويدىن سېتىپ بەرگەن ئەمەسما ؟ !

— شۇنداق ...

— مېنىڭ بۇگۈن كېلىشىم ، تۆلەندى ئاخۇن سۆرىگەن
قاينامغا سىلە بىلەن بىللە چۈشۈپ بېقىش ...

— ۋاي ، ۋاي ، ۋاي ... ئەجەب يۇرىكىمدىكى گەپنى قىللا !
ئەكەلسىلە قوللىرىنى ! بىر سۆيۈپ قويايي... — تاشمەتخان
ئۇستام قۇدىسىنىڭ قولىغا سۆيدى . بۇ ئۇنىڭ ئۆمرىدە تۇنجى
قېتىم بىر ئادەمنىڭ قولىنى سۆيۈشى ئىدى . كۆزلىرىمۇ ياشلاـ
دى...

تاشمەتخان ئۇستام قۇمسارايدا كىيىم - كېچەك فابرىكىسى
قۇرۇپ ، بىر - ئىككى يۈز دېھقان بالىسىنى ئىشلىق قىلىپ
قويۇش نىيىتىگە كەلگەندى . ئەمما ، تۆمۈر قارىمىنىڭ قانداق
«قاينامغا كىرمەكچى» بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ
قۇمسارايدا نېمە ئىش قىلىشىنى نىيەت قىلغانلىقىنى يېپىدىن
يىڭنىسىگە سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن :

— ئۆزلىرى «تۆلەندى ئاخۇن سۆرىگەن» قايسى «قاينام»
غا كىرەي دەيلا ؟ — دەپ چاقچاق ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ ،
ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى .

— قايسى «قاينام»غا كىرەتتىم ؟ ئۆزلىرىگە ھەمراھ بو-
لۇپ قۇمسارايغا بېرىپ ، سىلە ئۇزگەن «قاينام»دا بىللە ئۇزۇپ
باقاي دەيمەن...

— ياشاپ كەتسىلە قۇدام ، ياشاپ كەتسىلە ! مەن تېخى

ئۆزلىرىنى بىر چاغدا شەھەردىن مەكتىكە سۈرگۈن قىلىنىپ ، ئۇ يەرگىمۇ پاتماي ئوتانلىقتا گەمىدە ياشاپ يۈرەكلىرى خۇناپ بولۇپ كەتكەچ ، «ئۆلسەممۇ شەھىرىمدە ئۆلۈپ ، تىرىلسەممۇ شەھەردە تىرىلىمەن» دەپ ئويلايدۇ ، دەپ يۈرۈپتىكەنمەن !...

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا !... ئەجەب موللا تاپقاق ئادەم جۇمۇ ، قۇدام سىلە ! ھا ـ ھا ـ ھا !... مەن راستتىنلا تېخى تۇنۇگۈنگىچە شۇنداق ئويدا بولغان ! ھا ـ ھا ـ ھا ! تۆلەندى ئاخۇن بىلەن سىلە ماڭا باشقىچە ئەقىل بېرىشتىلە ئۆزلىرى دېگەندەك بارغانسېرى ھەرە كۆنىكمدەك قىستاڭچىلىق بولۇپ كېتىۋاتقان بۇ شەھەردە چوڭراق ئىش تەۋرەتكىلى بولمايدىكەن . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ھازىر ھەممە ئادەم سودىگەر بولۇپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ . قوپالراق ئېيتسام ، ئىسمى ـ جىسمىمىزغا لايىق «ناخشا ـ ئۇسسۇل مىللىتى» ، «سودىگەر مىللەت» بولۇپ قاپتۇ . پۇل تېپىشنىلا كۆزلەپ سودا بىلەنلا شۇغۇللىنىپ ، ئۆز يۈرتىمىزنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ، ھۆكۈمەتكە يارەملىشىپ ئىشسىزلىقنى تۇگىتىش ، بولۇپمۇ يۈرتىمىزنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۈستىدە باش قاتۇرۇدىغانلار ئازلاپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ... مەن بۇ قېتىم نۇرغۇن ئەللەرنى كەزدىم . شۇنداق غەلىتە ئىشلارنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ سۆزلەپ بەرسىلە ، بىر ئاڭلاپ باقاي !

ـــ بىرىنچىسى ، شەھەردە كەمبەغەل كۆپ يېزىدا باي كۆپ ئىكەن...

ـــ ھە ! توۋا خۇدايىم ، غەلىتە گەپقۇ بۇ ؟...

ـــ شۇنداق ، ھەقىقەتەن غەلىتە گەپ ! «غەلىتىلىكى نەدە ؟» دېسىلە ، شەھەردىكى كەمبەغەللەر يېزىلارغا بېرىپ مەدىكار ئىشلەپ ، زاۋۇت ـ كارخانا خوجايىنلىرىغا يالىنىپ ئىشلەپ ، پۇل تېپىپ ، شەھەردىكى خوتۇن ـ بالىلىرىنى باقىدىكەن...

ـــ نېمىشقا ئەمدى ؟...

ـــ ئۇ ئەللەرنىڭ بايلىرى بىزگە ئوخشاش شەھەرگە قاپلىـ
شىپ يېتىۋالماي ، قايسى يېزا ، قايسى چۆل ـ جەزىرىدە نېمە
كۆپ چىقسا ، شۇ يەرگە ئاشۇ نەرسىلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش
زاۋۇتلىرىنى قۇرۇپ ، شەھەردىكى ئىشسىزلارنى يېنىغا تارتىدىـ
كەن ھەم ئۆزلىرىمۇ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ئون ھەسسە ئارتۇق
پۇل تاپىدىكەن... يېزىدا يەر كەڭرى ھەم ئەرزان بولغاچ ، زاۋۇت ـ
فابرىكىلارنى كېڭەيتىش بەكمۇ ئاسان ئىكەن . شۇڭا ، بۇنىڭدىن
ئون ـ يىگىرمە يىل بۇرۇنقى كىچىككىنە كەنت ـ بازارلار بىلەن
ئادەم ئاياغ باسمىغان چۆل ـ بایاۋانلار ھازىر نەچچە يۈز مىڭ
نوپۇسلۇق زامانىۋى سانائەت شەھەرلىرىگە ئايلىنىپ كېتىپتۇ...

ـــ ما خەقنىڭ ئەقلىنى !... نەدە گۈل بولسا ، ھەسەل
ھەرىسى شۇ يەرگە ئۆزىنى ئاتىدۇ . نەدە ئوبدان ئىش بولسا ،
ئادەمىمۇ شۇ يەرگە چاپىدۇ . ئىش قىلغان ئىكەن ، پۇلىمۇ تاپىدۇ...
ئەجنەبىيلەر شۇڭا باي ئىكەن ـ دە ! ؟

ـــ شۇنداق... ئۆزىمىزنى ئالساق ، ھەممە تۇتقان يولىمىز
ئۇلارنىڭ تەتۇرىچە...

ـــ توغرا گەپ قىللا ! ھازىر بىز بىر تال ناننىڭ ئۇۋىقىنى
تالىشىپ ـ تارتىشىپ يۈرگەن چۈمۈلە توپىغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدىـ
مىز...

ـــ باركاللا ! مەن ئاغزىمدىن چىقىرالماي يۈرگەن گەپنى
قىللا !... ئويلاپ باقسىلا ، يېزىلاردا نېمە كەڭرى ، يەر كەڭرى
ھەم ئەرزان . شەھەردە نېمە جىق ، ئادەم جىق . توخۇنىڭ كاتىدىـ
كىدەك ئۆي ئات بېشىدەك ئالتۇنغا كېلىدۇ . مۇشۇنداق «كا-
تەك »تە جىقراق پۇل دەسمايە سېلىپ ، چوڭراق زاۋۇت ـ فابرىكا
قۇرغىلى ، كېيىنچە ئۇنى تېخىمۇ كېڭەيتكىلى بولامدۇ ؟ مېنىڭچە
پەقەتلا بولمايدۇ !... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ
ئوندىن توققۇزى دېھقان ـــ «كەتمەننىڭ قۇلى !» ئۇ يىلدىن

بۇ يىلغا تېرىپ ـ تىككىنى گېلى بىلەن ئۇچىسىغا ئاران يېتىدۇ... ئەگەر بىز ھۆكۈمەتنىڭ «يېزىلارنى شەھەرلەشتۈرۈش» ، «نامـ راتلارنى يۆلەش» چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ساۋاب تاپمىساق دەيدىـ كەنمىز ، ئەجنەبىيلەرنى ئۈلگە قىلىپ ، يېزىلاردىن كۆپلەپ يەر ئىگىلەپ ، زاۋۇت ـ فابرىكا قۇرۇشمىساق كېرەك . ھازىرقى ياخشى پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويساق ، كېيىن باشقىلار ئىگىـ لەپ كەتسە ، «ئېسىت» دەپ لېۋىمىزنى چىشلەپ قالىمىز...

ـــ ياۋاللا... دەل مەن ئويلىغاندەك ئويلاپلا !...

ـــ نىيىتى بىر ئادەملەرنىڭ كۆرگەن چۈشىمۇ ئوخشاش بولىدۇ ئەمەسما ؟ !

ـــ شۇنداق ، شۇنداق بولمامدىغان !...

ئۇلار بىردەم چاقچاقلىشىپ ، قانغۇدەك كۈلۈۋېلىشتى . بۇ ئۇلارنىڭ قۇدا بولۇشقاندىن بۇيان ، تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق ئېـ چىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرۇپ چاقچاقلىشىشى ئىدى .

كۈلكە ـ چاقچاق سەل بېسىققاندىن كېيىن تاشمەتخان ئۇسـ تام سورىدى :

ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئىككىمىز شېرىكلىشىپ ، قۇمسارايدا كىنىم ـ كېچەك فابرىكىسى قۇرامدۇق ؟

ـــ ئۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ ، ـــ تۆمۈر قارىم سەل ئويلىنىۋېلىپ ، بىر قارىسا چاقچاق قىلىۋاتقاندەك ، بىر قارىسا راستتەك تەلەپپۇزدا دېدى ، ـــ مېنىڭ تېخىمۇ چوڭراق ئىش تەۋرەتكۈم بار...

ـــ شۇنداقمۇ ؟ دەپ باقسىلا قېنى . بىر ئاڭلاپ باقاي !...

ـــ دېمىسەممۇ بىلىلا ، ئادەمگە ئىككى نەرسە ھەممىدىن زۆرۈر ، ـــ دېدى تۆمۈر قارىم گەپ ئەگدىتىپ ، ـــ بىرى ئاش ـ نان ، يەنە بىرى كىنىم ـ كېچەك . ئاشپەز ـ ناۋايلىق بىلەن ماشىنىچىلىق ئۆلمەس كەسىپ . شۇڭا ، كىنىم ـ كېچەك فابرىكىسى قۇرساق ھەرگىز زىيان تارتمايمىز ، زىيان تارتساقمۇ

ژەيران بولمايمىز...
— مەنمۇ مۇشۇنداق ئويلىغان...
— ئەمما ، — تۆمۈر قارىم قۇدىسىنىڭ گېپىنى بۆلدى ، — هازىر كىيىم — كېچەك فابرىكىلىرى بەك كۆپىيىپ كەتتى...
— شۇنداق .
— ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئىچكىرىدىكى چوڭ - چوڭ فابرىكىلار شىيائگاڭ ژە چەت ئەللەردىكى داڭلىق فابرىكىلار بىلەن شېرىكلىشىپ ، مەخسۇس چەت ئەللىكلەرگە باپ كىيىملەرنى تىكىپ ، دۇنيا بازىرىنى ئىگىلەۋاتىدۇ...
— بۇنىڭدىن يېقىندا خەۋەر تاپتىم .
— هازىر قەشقەردە سېتىلىۋاتقان مودا كىيىملەرنىڭ تولىسى چەت ئەللىكلەرگە ياراماي ، پېرىيومدىن ئۆتەلمىگەن كىيىملەر...
— مۇنداق دېسىلە ! توۋا... مەن تېخى...
— شۇڭا ، بۈگۈن مىڭ كويغا تالاش - تالاشتا سېتىلغان كىيىمنى بىر ئايدىن كېيىن قارىسىلا يۈز كويغىمۇ ئالىدىغان خېرىدار يوق ، كىيىم تىجارىتى قىلىدىغان سودىگەرلەر زىيان ئۈستىگە زىيان تارتىۋاتىدۇ . بەزىسى ساختا مالغا ئۇچراپ قېلىپ ، هۆكۈمەتتىن ئەدىپىنى يەۋاتىدۇ...
— شۇنداق !... بەزىسى زىيانغا چىدىماي مىڭىسىگە قان چۈشۈپ ، ئەجىلىدىن بالدۇر ئۆلۈپ كەتتى دېسىلە !...
— توغرا گەپ قىللا... شۇڭا مېنىڭ دېمىكىم : خەنزۇ دېگەن جىق خەق . پۇلىمۇ بار ، يولىمۇ كەڭ ، ئۆزى توقۇغان رەختتە ئۆزى كىيىم تىكىدۇ . ئۆزىنىڭكى بازار تاپمىسا ، يا رەختلەرنىڭ تۈرىنى ، گۈلىنى ، رەڭگىنى ئۆزگەرتىپ بولسىمۇ بازارغا ماسلاشتۇرىدۇ ، يا بولمىسا چەت ئەلدىن كىرگۈزۈپ ، فابرىكىنى ئاقسىتىپ قويمايدۇ ، بازىرىمۇ ئۆلمەيدۇ . قەشقەردە كىيىم - كېچەك باهاسىنىڭ هېلى ئۆرلەپ ، هېلى نەچچە هەسسە

تۆۋەنلەپ كېتىشىدىكى سەۋەب مۇشۇنىڭدىن كېلىپ چىققان...
— مۇنداق دېسىلە... — تاشمەتخان ئۇستام سوزۇپ بىر تىنىپ ، چىرايىنى بىلىنەر - بىلىنمەس پۇرۇشتۇردى - دە ، ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىۋاتقاندەك سۆزلەپلا كەتتى ، — «دۆغبرىنى ئۇرار ، ئۆمىچۈك مۇساپىرنى» دېگەندەك ئىش ئىكەن - دە ، بۇ !... مەن تېخى «قەشقەردە ساختا مال نېمانچە كۆپىيىپ كېتىدىغاندۇ» دېسەم...
— ئويلاپ باقسىلا ، هازىر ئۇچىمىزدىكى رەختتىن تارتىپ ، تاماق يەيدىغان چىنە - قاچىمىزغىچە ، مىنىدىغان شەيتان هارۋىمىزدىن ، چۈن ئۆلتۈرىدىغان پالىقمىزغىچە ... هەممىسىنى خەنزۇلار ياساپ بېرىۋاتىدۇ . ئەگەر ئۇلار يېڭىنە ياساش زاۋۇتلىرىنى ئېككى - ئۈچ يىل ئىشتىن توختىتىپ قويسۇنچۇ ، شۇ چاغدا سىلىنىڭ ماشىنىلىرىمۇ ئىشتىن توختايدۇ ؛ ئىشتىنىمىزنىڭ ئېغى يىرتىلىپ كەتسە ، ئىلىپ قويغىلى جىگدە شوخىسى ئىزدەپ نەچچە كۈن پالاقلىمىساق هېساب ئە - مەس ! — ئۇنىڭ ئاخىرقى گەپلىرى تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قاتتىق كۈلكىسىنى قىستىغاندى كۈلمىدى . ئەكسىچە ، پۈتۈن زېهنىنى يىغىپ ، ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلدى . چۈنكى ئۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزى هازىرغىچە خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان ئاجايىپ بىر هەقىقەتنى بايقىغانىدى .
— تۈنۈگۈن ، تۆلەندى ئاخۇن بىر گەپنى ناهايىتى ئوبدان قىلدى ...
— قايسى گەپنى دەيلا ؟
— هېلىقى نىلۇڭ رەخت توغرىسىدىكى گەپنىچۇ ! ؟
— توغرا ، توغرا... شۇنداق دېگەن .
— نېمە مەقسەت بىلەن شۇنداق دېگەنلىكىنى ئويلاپ باقلا-مۇ ؟
— ياق ، — تاشمەتخان ئۇستام قىزىرىپ كەتتى ، —

پەقەت ئويلاپ باقماپتىمەن...

— مۇنداق دېسىلە... — تۆمۈر قارىم مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ چۈشەندۈردى، — ئۇ دېدىكى: «ئەگەر نىلۇك رەخت دېگەن نەرسە دۇنياغا ئاپىرىدە بولماي، ئادەملەر بۇرۇنقىدەك پاختا، يۇك، يىپەكتىن كىيىم كىيىدىغان بولسا، دېھقان خەقـ نىڭ قورسىقى تويغىنى بىلەن بىر چاپىنى ئىككى بولمىقى تەس ئىكەن...» ئويلاپ باقسىلا، مۇشۇ كۈنلەردە، بۇنداق گەپ كىمـ نىڭ خىيالىغا كېلىدۇ؟

— مېنىڭمۇ خىيالىمغا كەلمەپتۇ، دېسىلە!...

— ئەسلىدە بارمىكىن، بىر چاغدا دىكا، دېچۆليالىك، نىلۇك دېگەن رەختلەر يېڭى پەيدا بولغاندا، سارجا ـ باستون، خاكدەن، دۇردۇندىن نەچچە ھەسسە قىممەت ئىدى. ئۇلارنى تېخى ۋالىي، شۇجى، ھاكىملارغىلا سېتىپ بېرەتتى...

— شۇنداق بولمامدىغان! ئادەتتىكى پۇقرانىڭ ھەرقانچە جىق پۇلى بولغان بىلەن ئۇنداق رەختلەرنىڭ پۇرۇچىنىمۇ سېتىـ ۋالالمايتتى...

— ھازىر قارايدىغان بولساق، بۇنداق رەختلەرنىڭ كۆشۈـ كى ئىككى پۇل! ئون يىل كىسىمۇ، يا رەڭگى ئۆچمەيدۇ، يا يىرتىلمايدۇ؛ تىكىشىدىن سۆكۈلۈپ كەتمىسىلا، پېتى بۇزۇلماي يېپىيېڭى تۇرۇۋېرىدۇ. دېھقانلارنى يالىڭاچ قالدۇرمايۋاتقان نەرـ سىمۇ دەل مۇشۇ، ئاندىن قالسا، سىياسەتنىڭ كەڭلىكى...

— توغرا، توغرا.

— مېنى تۆلەندى ئاخۇننىڭ ئەقىللىقلىقىغا قايىل قىلغان نەرسىنىڭ بىرى دەل مۇشۇ!

— مۇنداق دېسىلە...

— ئەمدى ئۆز گېپىمگە كەلسەم، بايا دېدىم، ئىچكىرىدىن چىقىدىغان رەختلەرگىلا تايىنىپ چوڭراق كىيىم ـ كېچەك فابـ رىكىسى چۆرۈيمىز دېسەك، ئىچكىرىدىكى بىرى بىرىدىن چوڭ،

ئۇسكۇنىلىرى زامانىۋىلاشقان فابرىكىلارنىڭ رىقابىتىگە دۇچ كەـ
لىپ ، بازىرىمىز تارىيىدۇ . يەنە بىرى ، بىز ئۇيغۇرنىڭ كۆپچەـ
لىكى «تۇركىيە» ، «لوندۇن» ، «بېيجىڭ» ، «شائخەي» دەـ
گەن ماركا چاپلانغان چويونىنى ئۆز يۇرتىمىزدىن چىقىدىغان ئالـ
تۇندىن ئەلا بىلىدىغان خەق...

— شۇنداق... ھازىر تېخىمۇ شۇنداق بولۇپ كەتتى . بۇـ
لۇپمۇ بىز قەشقەرلىق شۇنداق !

— مۇشۇ سەۋەبتىن ، بىر چاغدا تازا داڭق چىقارغان موزدۇزلۇق كارخانىلىرى تاقىلىپ ، خوجايىنلىرى ئىچكىرىنىڭ خوراز تېرىسىدە تىكىلگەن تېشى پال ـ پال ، ئىچى غال ـ غال ساختا ئاياغ كىيىملىرىنى ئېلىپ ساتىدىغان ۋا پۇرۇش بولۇپ جان بېقىۋاتىدۇ...

— ئۇنى بىر دېمىسىلە !...

— ئەگەر بىز قۇمسارايدا چوڭراق فابرىكا قۇرۇپ ، تىكـ
كەن كىيىملىرىمىزگە «قەشقەر» دېگەن ماركىنى ئاسىدىغان بولساق ، خېرىدا قاراپمۇ قويمايدۇ . ئۇ چاغدا...

— تازا كىشكەنلە ! شۇنىڭدىنمۇ غەم قىلامدىغان ؟ ! — تاشمەتخان ئۇستام گەپنى تارتىۋالدى . دەل مۇشۇ گەپنىڭ چىقىـ
شىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ، ئېچىلىپ ـ يېيىپ ئولتۇرۇپ ، دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان خىرىسلار ۋە ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش تەدبىرلىرىنى تاغاردىن تېرىق تۆككەندەك تۆكۈۋەتتى . ئاندىن كېسىپلا مۇنداق دېدى ، — بىر ـ ئىككى يىل كۈچىمىزنىڭ يېتىشچە تىرىشىپ باقمىز . ئەگەر پەقەت ئەپلەشمەيدىغان يېرى كەلسە ، فابرىكىنى تاقايمىز ـ دە ، قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ ، خۇدايىم پېشانىمىزگە نېمىنى پۈتكەن بولسا شۇنى كۆرۈمىز...

ئۇنىڭ كېيىنكى گەپلىرى تېخىمۇ غەلىتە ، تېخىمۇ كۈلكىـ
لىك ئىدى . تۆمۈر قارىم سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلىدى . گېپىـ
نىڭ تۈگىشىگە ئۇلاپلا سورىدى :

— ئىشچىلارنى قانداق قىلىمىز؟

— بۇنىمۇ ئويلاپ قويغان، — دېدى تاشمەتخان ئۇستام ئىشەنچ بىلەن، — ئاۋۋال ئەھۋالنى چىرايلىق چۈشەندۈرۈپ، ھېساب ـ كىتابنى ئۈزۈمىز. ئاندىن ھەركىمگە ئۆزى ئىشلىتىۋاتقان ماشىنىنى ھەدىيە قىلىپ ئۈزىتىپ قويۇمىز. قولىدا ماشىنا بولغاندىكىن ھەركىم ئۆز ئۆيىدە ئىش قىلىپ، ھازىرقىدىن ئوبدانراق كۈن كەچۈرەلەيدۇ. قانداق دېدىم؟

— ئۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ. مەن باشقىچىراق بىر نەرسىنى ئويلىغان...

— دەپ باقسىلا قېنى؟ مەن بىر ئاڭلاپ باقاي.

— مەن بۇ قېتىمقى ھەج سەپىرىمدە، نۇرغۇن ئەللەرنى كېزىپ، نۇرغۇن زاۋۇت ـ فابرىكىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم. بولۇپمۇ ئاتا كەسپىم — تېرە، ئۇچەيگە مۇناسىۋەتلىك زاۋۇت ـ فابرىكىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلدىم. ھەممىدىن شۇلارنىڭ ئىشى ئوبدان، بازىرى چاپ ـ چاپ ئىكەن...

— ھە، ھە...

— مەن قەشقەرگە كېلىپلا، قەشقەر كۆن ـ خۇرۇم زاۋۇتىنى ھۆددە ئېلىپ، كارامىتىمنى بىر كۆرسىتىش نىيىتىگە كەلگەن...

— تېخى مۇنداق پىلانىمۇ بار دېسىلە!؟ قالتىس بەلەن ئويلاپلا!... «قادىر بەگ ھاجىم[1] نىڭ ئىزىنى باساي» دەپلادە!؟

— دەسلەپ شۇنداق ئويلىغان، — دەپ كۈلۈمسىرىدى تۆمۈر قارىم، — كېيىن پىيىزىم گىچىلداپ قالدى...

— نېمىشقا ئەمدى؟ — تاشمەتخان ئۇستامنىڭ تەبەسسۇملۇق چىرايى تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ، تۆمۈر قارىمنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتكىنىنى ئۆزى تۇيماي قالغانىدى. تۆمۈر قارىم ۋەز-

---

① قادىر بەگ ھاجىم — قەشقەر كۆن ـ خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ ئاساسىنى قۇرغان زات.

مـن تەلەپپۇزدا چۈشەندۈردى :
ـــ سۈرۈشتۈرسەم ، ئۇ زاۋۇتنىڭ ئۇسكۈنىلىرى كونا ، نەق ئىشلەۋاتقان ئىشچىلىرىدىن پېنسىيىچىلىرى تولا ئىكەن . ئۇنى ھۆددە ئالسامغۇ ، دەسلەپ شۇ پېتى ماڭغۇزۇپ ، ئىشچىلار-نى ھازىرقىدىن ئوبدانراق بېقىپ تۇرۇپ ، بارا - بارا ئۇسكۈنىلە-رىنى يەڭگۈشلىۋالغىلىمۇ ، ئاز - تولا پايدا تاپقىلىمۇ بولۇدۇ-كەن . كېيىن ئويلانسام ، «پۇل تاپمەن» دەپ ھۆكۈمەت شۇنداق ئوبدان بېقىۋاتقان بىرمۇنچە ئادەمنى ئالدىمغا تارتىۋېلىپ ، «جەمئىيەتتە ئىشسىز قېلىپ بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقان ياشلىرىمىز-نىڭ قولىنى ئىشقا ، ئاغزىنى ئاشقا تەگكۈزۈپ ، ئىككى دۇنيالىق ساۋاب تاپمەن··· » دېگەن ئارزۇيۇمغا تۆت - بەش يىلسىز يېتەل-مىگۈدەكمەن···
ـــ مۇنداق دېسىلە . مەن تېخى···
ـــ شۇڭا ، قانداق قىلىشنى بىلەلمەي تازا بېشىم قېتىپ تۇرسام ، تۇنۇگۈن تۆلەندى ئاخۇن ئىككى ئېغىز گەپ بىلەنلا كۆڭلۈمنى يورۇتۇپ ، پەقەت خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن بىر يولنى تېپىپ بەردى···
ـــ شۇنداق . مەنمۇ شۇڭا···
ـــ گەپلىرى ئارا ، ـــ تۆمۈر قارىم قۇدىسىنىڭ گېپىنى بۆلدى ، ـــ ئەگەر تۆلەندى ئاخۇن ھەقىقەتەن بەش - ئون مو يەر ھەل قىلىپ بېرەلەيدىغان بولسا ، ئىككىمىز بىرلىشىپ ، قۇمسارايدا ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان بىر كاتتا ئىش تەۋرەتسەكمىكىن دەيمەن .
ـــ ئۇنداق نىيەتلىرى بولسا ، بېشىم بىلەن يۈگۈرمەمدە-غان !··· قانداق ئىش تەۋرەتكىلىرى بار ؟
ـــ خۇدا نېسىپ قىلسا ، ھەم ئىچكىرىنىڭ رەختلىرى ، ھەم ئۆزىمىزنىڭ قوي ، كالا تېرىلىرىدىن كىيىم - كېچەك تىكىشنى ئاساس قىلىپ ، قوشۇمچە يۈك بىلەن ئۇچەيگە ئىش

قوشۇدىغان يۇرۇشلەشكەن فابرىكا قۇرساق دەيمەن .
ـــ قالتىس بەلەن مەتلۇب ئىكەن !... بۇنداق قىلساق ، ئىككىلىمىز ئاتا كەسپىمىزگە ۋارىسلىق قىلالايدىكەنمىز !... قانچىلىك دەسمايە سېلىشنىمۇ ئويلاپ قويغانلا ھەقىچان ؟
ـــ ئويلاپ قويدۇم . ھازىر ھۆكۈمەت بازارنى قويۇۋېتىپ بەك ئوبدان قىلدى . كىم قانچە چوڭ ئىش قىلىپ ، قانچە جىق پۇل تاپسا شۇنى بېشىدا كۆتۈرۈۋاتىدۇ . تېخى «يېزىلارنى شەھەرلەشتۈرۈش» دېگەن گەپنىمۇ ھەدەپ تەشۋىق قىلىۋاتىدۇ . مەن دەسلەپ : «ھۆكۈمەت شەھەرلەردىكى قىستا ـ قىستاڭچىلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن ، جىمى يېزا كەنتلەرگە زاۋۇت ـ كارخانا قۇرۇپ ، شەھەردىكى ئىشسىزلار بىلەن دېھقانلارنىڭ يېرىمنى ئىشچى قىلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ يۈرگەن . كېيىن ئۇقسام ، ھۆكۈمەت بۇ ئىشقا بىر پۈتمۇ دەسمايە سالمايدىكەن . «كۈچۈڭ يەتسە ئالساڭچۇ» دېگەندەك ، قايسى يېزا ، قايسى كەنتتە بايلار كۆپىيىپ ، ئۆزى خالىغانچە زاۋۇت ـ كارخانا قۇرۇپ ، دېھقانلارنى ئىشچىلىققا ياللاپ ، ئۇلارنىڭ پۇل تېپىپ باي بولۇشىغا شارائىت يارىتىپ بەرسىلا ، ھۆكۈمەت ئۇنداق ئادەملەرنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاپ ، ھەر جەھەتتىن ئېتىبار بېرىدىكەن . شۇڭا ھازىر يېزىلاردا تۈگمەن ، جۇۋازخانا دېگەنلەر-نىڭ قۇيرۇقىنى قۇم بېسىپ ، ئۇن زاۋۇتى ، ياغ زاۋۇتى يېغىپ كەتتى . ئەمما ، بىرەر يېزىدا بىرەر باي ئوتتۇرىغا چىقىپ ، چوڭراق بىر ئىشقا تۈتۈش قىلغىنىنى زادى ئاڭلاپ باقمىدىم...
ـــ شۇنداق ، مەنمۇ ئاڭلاپ باقمىدىم . يالالىغان ئادەملىرى-مۇ سەپسىن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئىكەن .
ـــ توغرا دېدىلە . شۇڭا مەن ھۆكۈمەت قولىنى مۇشۇنداق كەڭ ئېچىۋېتىۋاتقان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، قۇمسارايدا «يېزىلارنى شەھەرلەشتۈرۈش»نى سىناق قىلىپ باققۇم كېلىپ قالدى .

ـــ ناۋاتتەك گەپ قىللا !... بىز بۇ ئىشتا سەللا ئېغىزغا چىقىپ قالالىساق ، كۆرۈلا ، چۈمۈلىنىڭ ئۇۋىسىدەك قىستىلاڭ بولۇپ كېتىۋاتقان شەھەرگە قاپسىلىپ قېلىپ ، مىليون ـ مىلـ يارد پۇللىرىنى قانداق ئايلاندۇرۇشنى بىلەلمەي ، بېشىغا تەكـ كىر قىلىپ يېتىۋاتقان كاتتا بايلار بىردىن ، ئىككىدىن ئۇيقۇسىـ نى ئېچىپ چۇۋۇلۇپ چىقىپ ، يېزا ـ يېزىدا زاۋۇت ـ فابرىكا قۇرۇپ ، دېھقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى ئىشچى قىلىـ ۋېتەمدۇ تېخى !...

مەنمۇ شۇنداق بولسىكەن دېگەن نىيەتتە . ئۆزلىرىمۇ بىلىـ لا ، بىز قوي مىجەزلىك خەق . بىرسەركە شۇنداقلا ئالدىغا چىـ قىپ ، بېشى قايغان تەرەپنى كۆزلەپ ئون قەدەم ماڭسىلا ، قويـ لارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىدۇ . ئىككىمىز «سەركە» بولۇپ باقساق...

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا !... ئىككىمىز سەركە بولۇپ... ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...

ئىككىيلەن بىر ھازا كۈلۈشتى ، چاقچاقلاشتى . تازا كۈلۈـ ۋاتقان تاشمەتخان ئۇستام تۇيۇقسىز :

ـــ ھە راست ، ـــ دېدى كۆزلىرىنىڭ چۆرىسىنى سۈرتـ كەچ ، ـــ «سەركە» بولۇش ئۈچۈن قانچىلىك بىر نەرسە كېتەر ؟

ئۆزلىرىدىن ھېچنەرسىنى يوشۇرمايمەن ، ـــ دەپ باشلـ دى تۆمۈر قارىم ، ـــ دادامدىن مىراس قالغانغا ئۆزۈمدە بارنى قوشسام ، ئالتە مىليونچە دوللار بولىدىكەن . بۇنىڭغا ئۆزلىرىدە بارنى قوشساق...

ـــ مەندە بارى سىلىدە بارغا قۇرۇق ئۇنمۇ بولمايدۇ !...

ـــ قۇرۇق ئۇن بولمىسا ، ياماققۇ بولار ! ؟

ـــ تازا قىزىق جۈمۈسىلە ، قۇدام ! ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !

... تازا چىڭقىسام ، ئىككى مىليون يۈەن چىقىرالارمەنمىكى...

ـــ بولدىغۇ مانا ! ئىككى مىليون يۇەن دېگەنگە بەش قەۋەتـ
لىك بىنادىن ئىككىسى پۈتىدۇ !...

گەپ فابرىكىنىڭ كۆلىمى ، سېلىنمىدىغان مەبلەغ ، ئۇسكۇنە ـ جابدۇق ، مەھسۇلات تۈرلىرى قاتارلىقلارغا كۆچكەندە ، تۆمۈر قارىم مۇنداق دېدى :

ـــ مەن «ئىچكىرىنىڭ سودىگەرلىرى بىزنىڭ تېرە ـ ئۇچەيلىرىمىزگە نېمانچە ئۆزىنى ئۇرۇدىغاندۇ» دېسەم ، يۈز كۆيـ لۈق بىر تېرىنى ئۇنداق ـ مۇنداق قىلىپلا ئەكېلىپ ئۆزىمىزگە سېتىپ ، نەچچە مىڭ كويىمىزنى سۈزۈپ كېتىدىكەن... سىلىمۇ بىلىلا ، تېرە دېگەننىڭ ھەممە يېرى ئالتۇن . ئۆزىدە كۆن ـ خۇرۇم ، يۈكىدا گىلەم ، بۇرۇچىدا يار يېلىم ئىشلىگىلى بولىدۇ...

ـــ شۇنداق ، شۇنداق بولمامدىغان !...

ئەگەر بىز ئەڭ ئىلغار ، ئەڭ زامانىۋى كۆن ـ خۇرۇم ئىشلەش ماشىنىسىدىن نەچچىنى سېتىۋېلىپ ، «بىسمىللا» دەپ ئۆزىمىزنىڭ تېرىلىرىنى كۆن ـ خۇرۇمغا ئايلاندۇرۇپ باقمايلـ مۇ ، ئۆزلىرىنىڭ جېنى ئامان بولسا ، پادىشاھقا يارىغۇدەك كـ ىيىملەرنى تىكىۋېتىمىز...

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا...

ـــ يۈكىدا گىلەم توقۇتۇپ ، مىڭلىغان دېھقان ئايالنى بىكارچىلىقتىن قۇتقۇزۇمىز...

ـــ خۇدايىم نىيەتلىرىگە يەتكۈزەر !...

ـــ قانداق سېتىشنىڭ گېپىنى سوراپ قاللا . سۇپەتكە كاپالەتلىك قىلىپ ، بازاردا ئېقىۋاتقان باھادىن بەش ـ ئون پىرسەنت ئەرزان سېتىشقا چىدىساقلا ، كۆرۈلا ، خېرىدار ئۆزى ئىزدەپ كېلىدۇ . مەملىكەت ئىچىدە ساتالمىساق ، چەت ئەلگە يۆتكەيمىز...

ـــ مەن بۇ تەرەپلەرنى پەقەت ئويلاپ باقماپتىمەن...

ـــ مەن چەت ئەلدىكى چاغدىلا ئويلاپ ، ئەنجاندىن بىر

گېكتارلىق ، ئالمۇتىدىن بىر گېكتارلىق باغ هويلا سېتىۋېلىپ كەلگەن...

ـــ هه ! ئەجەب خەۋەر تاپماپتىمەن يا ؟... ـــ تاشمەتخان ئۇستام هەيران بولغىنىدىن چىرايى ئۆڭۈپ ، ئاغزىدىن نېمە گەپ چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى ، «ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا ، شۇ ياققا چىقىپ كېتەي» دەپلا ـ دە ؟ !

ـــ «خۇدايا توۋا» دېسىلە قۇدام !... ئىتتىن تۆرەلگەن بولسامۇ ئۇنداق قىلامدىغان ! ـــ تۆمۈر قارىم تېرىكتى . قولى تىترەپ كېتىپ ، پىيالىسىدىكى چاي ئېتىكىگە تۆكۈلۈۋاتقىنىنى تۇيمىدى ، ـــ ئۇنداق نىيىتىم بولمىدىغان بولسا ، هەج سەپىرىمدە پۇتۇن ئائىلەم بىلەن شۇ يەردە قېلىپ دادامنىڭ ئايىغىدا ياتماي ، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن قەشقەرگە قايتىپ كېلەمتىم ! ؟ ـــ ئۇ سەل ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى . تاشمەتخان ئۇستام خىجالەتچىلىكتە يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ ، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن قاچۇرۇۋالغانىدى ، ـــ بايا دېدىمغۇ ، چەت ئەلگە مال يۆتكىسەك ، ئۇ يەردە ياتاق هەققى ، ساقلاش هەققى دېگەنلەرگە تاغاردا بىر پۇل خەجلىمىسەك بولمايدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئەنجان ئوتتۇرا شەرق دۆلەتلىرىگە ، ئالمۇتا روسىيە بىلەن ياۋروپاغا يېقىن . مالالىرىمىزنى شۇ يەرگە بېسىپ قويۇپ ، قايىتىدىن خېرىدار كەلسە شۇنىڭغا ساتىمىز . بولمىسا ، خېرىدار كۈتۈپ يېتىپ تۇرىدۇ... يەنە بىر گەپنىمۇ دەۋېتەي ، هەرەمدىكى ئىنىم بىلەن پۇتۇشۇپ قويدۇم ، مۇشۇ قېتىمقى ئىشىمىز ئەپلىشىپلا قالسا ، ئىككى ـ ئۈچ مىليون دوللار قوشۇپ ، بىز بىلەن شېرىكلىشىدۇ هەم چەت ئەلگە چىقىرىدىغان ، كىرگۈزۈدىغان مالالىرىمىزغا ئىگە بولىدۇ...

ـــ بۇرۇنراق شۇنداق دېسىلىچۇ ! بولدى ، بۇگۈندىن ئېتىبارەن ، ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇ ! ئۆزلىرى ئاققان كېچىكتە ئاققىنىم ئاققان !...

ئۇلار ئەڭ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارغىچە مەسلىھەت قىلىشتى . يەرنى كۆپرەك سېتىۋالسا ، ئىمارەتنى ئىككى قەۋەتـتىن ئاشۇرماسلىق ، ئەكسىچە بولسا «ئاسمانغا يامىشىش» نىيـتىگە كېلىشتى . قۇرۇلۇش قىلىشقىلا بىر مىليون دوللار ئاتىدى...

ئاچقۇچ ـــ تۆلەندى «داجەي» بولۇپ قالغانىدى .

ـــ مەن ئەتىلا قۇمسارايغا بېرىپ ، تۆلەندى ئاخۇنغا پىلانىـمىزنى دەي ، ـــ دېدى خۇشاللىقتا قانات چىقىپ ، ئۇچقۇدەك يەڭگىللەپ كەتكەن تاشمەتخان ئۇستام ، ـــ ئۇ بۇنىڭدىن قالـتىس خۇشال بولىدۇ . ھەممە يولنى ئۆزى مېڭىپ ، بىزگە جوـجىل قويمايلا ، كېرەكلىك يەرنى ھەل قىلىدۇ . تېخى تۇنۇگۈن دېگىنىدىن جىقراق ھەل قىلىۋېتىشىمۇ مۇمكىن .

ـــ ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ياخشى !...

ئۇلار شۇنداق پۇتۇشتى .

* * *

تۆت كىشى ـــ تۆت قۇدا ـــ تاشمەتخان ئۇستام ، مەتنىياز ھاجىم «تۇلكە» ، تۆمۇر قاربىم ، ئىسلام ھاجىملارنىڭ قۇمسارايدا پەيدا بولۇشى سوپۇر ئاخۇنلار ئۈچۈن بايرام بولدى . تۆلەندى «داجەي»نىڭ پۇتى پۇتىغا تەگمىدى . مېھمانلار ئۇنىڭ ئۆيىگە چۈشكەنىدى . تاشمەتخان ئۇستام تاجىگۇلنىڭ تۇغۇتىدىن كېيىن بۇ ئۆيگە كۆپ قېتىم كېلىپ قونۇپ ـ تۇنەپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئاۋۇ ئىككىيلەن ئەكرەمنىڭ تويىدا باشقا تۇغقانلار قاتارىدا بىرلا قېتىم كېلىشكەن ؛ ھەج سەپىرىدە يۈرگەن تۆمۇر قارىمنىڭ بۇ يەرگە تۇنجى قېتىم ئاياغ بېسىشى ئىدى . تۆلەندى «داجەي» ئۇلارنى داستىخانغا باشلاپ قويۇپلا قوتاندىن سېمىز بىر ئېرىك پاقلاننى سۆرەپ چىقىپ ئۆز قولىچە بوغۇزلىدى ـ دە ، كوممۇنا-

ـــ سويۇپ ، ئىچ - باغرىنى ئېلىۋېتىپلا بىر يارتىسىنى قازانغا تىقىۋېتىڭلار ! ـــ دەپ قويۇپ ، مېھمانلارنىڭ قېشىغا كىرىپ كەتتى .

تۆلەندى «داجەي» ھەققەتەن «پىتلىنىپ» قالغاندى . سوپۇر ئاخۇن قاتارلىقلارغا سېلىشتۇرغاندا يەنىلا نامرات ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ھويلا - ئارامىلىرى ئالاھىدە كۆركەم ، ئۆيلىرىمۇ يېڭىلانغان بولۇپ ، بىر ئۆيگە كىرىسلو ، شىرە قويۇپ ، قوپالاراق بولسىمۇ شەھەر نۇسخىسىدا ياساپ قويغانىدى . مېھمانلار كۆپە ئۈستىدە يۇكۇنۇپ ئەمەس ، كىرىسلودا پۇتلىرىنى ئازادە سۇنۇپ بەخىرامان ئولتۇرۇشاتتى . تۆلەندى «داجەي» ئۇلارغا ناۋات سېلىپ دەملەنگەن زەپەرلىك چاينى كەينى - كەينىدىن قۇيۇپ ، ئاغزى بسلماي ئۆزرە ئېيتاتتى :

ـــ بەكمۇ بىتۇيۇق ئولتۇرۇپتىكەنمەن ، ھەربىرلىرىنىڭ ئالدىغا ئۆيده بار قاتتىق - قۇرۇقنى قويۇپ سالدىم ، ـــ دېدى ئۇ خىجالەتمەن قىياپەتته ، ئاۋازى تىترەيتتى . ـــ بىرەر سائەت بۇرۇن خەۋەر تاپالىغان بولسام...

ـــ ئۆزىمىزمۇ مۇشۇنداق بىتۇيۇقلا بېسىپ بارايلى دېيىشىپ قالدۇق ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ ، تۆمۇر قارىم بىلەن ئىسلام ھاجىمغا قاراپ مىيىقىدا تەبەسسۇم قىلىپ قويدى ، ـــ ھەممىمىز قۇدا - باجا ئەمەسمۇ ؟ بىر - بىرىمىزگە تاۋان تاشلاپ نېمە قىلىمىز !...

ـــ شۇنداق بولسىمۇ...

ـــ ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىدىن قانچە پەش - كەش تەمە قىلسا ، ئارىسى شۇنچە يىراقلىشىدۇ ، ـــ تۆمۇر قارىم گەپ قىستۇردى ، ـــ «تېخىمۇ يېقىنلىشايلى» دېگەن ئۇرۇق - تۇغقانلار تۇز - توغرا بولۇپ ، بىر - بىرىنى پات - پات ئىزدەپ تۇرغىنى تۇزۇك . بىر - بىرىنى ئىززەت قىلغان دېگەن مۇشۇ...

ـــ توغرا گەپ قىللا ، ـــ ئىسلام ھاجىمنىڭمۇ شۇك

ئولتۇرغۇسى كەلمىدى ، ـــ ھېلىمۇ ئاز جۇۋۇماپلا...

داستىخان مول ئىدى ، شەھەرلىكلەرنىڭ داستىخىنىغا يې-قىندىلا تىزىلىشقا باشلىغان تاتارلارنىڭ باقالى ، پېچىنە - پىرە-نىكلىرى ئورنىغا خۇۋەينە ئۇرۇكنىڭ گۈلىسى بىلەن مېغىزى تىزىلغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ھەممە نەرسە شەھەر پەدىسىدە ئىدى . ئوچاققا يېقىلغان قايماقلىق قاتلىما شەھەردە بولمايتتى ، ئەلۋەتتە .

ئىشتىها بىلەن ئېغىز تېگىشتى . قايماق چاي بىلەن قېتىقمۇ مېھمانلارغا تازا ياقتى . تۈيۈقسىز ، تازا ھۆسنىگە تولۇپ ، يې-گىتلەرنىڭ يۈرىكىنى تەپكۈچ قىلىپ ئويىنىغۇدەك بولۇپ قالغان خاسىيەت قىز بوسۇغىدا پەيدا بولۇۋىدى ، تۆلەندى «داجەي» ئالدىراش ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ :

ـــ ئۇزمە ؟ مۇشۇ ئاناڭنىزە... ئۇزمىنىمۇ داستىخانغا قويغان بارمۇ ؟ ! ـــ دەپلا كەينىگە ياندى .

ـــ نېمە ! ئۇزمە ؟ ـــ تۆلەندى شۇنچە پەس ئاۋازدا گەپ قىلغان بولسىمۇ ، تۆمۈر قارىم ئاڭلاپ قالغاندى ، ـــ ئەجەب كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپتۇ بۇ بالىلار !... بىرەر يىلنىڭىزى مۇسا-پىرچىلىقتا يۈرۈپ ھەممە نەرسىگە ئېغىز تېگىپتىمە - نۇ ، ئۇزمە دېگەن نېمەتنى كۆرۈپمۇ باقماپتىمەن . قەشقەرگە كېلىپلا نېمە-نىدۇر سېغىنغاندەك قىلىپ قاتلاڭچىلىقتا پەقەت ئېسىمگە ئالال-ماپتىم ، خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن خاسىيەت خېنىم يادىمغا سالدى ئەمەسما !... تۆلەندى ئاخۇن ، بىزنى باشقا نەرسە بىلەن مېھمان قىلىمەن دەپ جۇۋىماي ، ئۇزمىگە بىر تويغۇزسىلا ! ـــ تۆمۈر قارىم ھەمراھلىرىغا سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى ، ـــ قانداق دېدىم ؟

ـــ كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىللا ، قارىم ! ـــ ئىسلام ھاجىم سايراپلا كەتتى ، ـــ ئۇزمە دېگەن يازنىڭ خوۋلۇقى دېسىلە ! سەھراغا كېلىپ ئۇزمە يېمىدىڭ دېگەن گەپ ـــ مەھشەرگاھدا

هاۋزى كەۋسەر ئىچمىدىكى دېگەن گەپ ! ـــ ئۇ تاشمەتخان ئۇستامغا بۇرۇلۇپ چاقچاق قىلدى ، ـــ سىلىنىكى هويلىدىغۇ ، يېسە ـ يېسە تۇگىمەيدىغان ئۇۋۇلىرى بار... بىز يېگىلى تۇرغاندا ئاچلىرىنى سالماي ئولتۇرالا جۇما !...

ـــ هېلىمۇ كۇنلۇكى بىرەر داس نېسۋىلىرىنى ئەۋەتىپ تۇرغىنىم ، بولمىسا...

ـــ چاقچاق قىلىپ قويدۇم ... ئۆزۇممۇ بىلمەيمەن ، نېمە ئۈچۈنكى ، ئۇۋۇلىنىكى ئېتىنى ئاڭلاپ قالسام پەقەت تۇرالمايمەن !

ـــ خاسىيەت ! ـــ تۆلەندى «داجەي» كەيندىگە بۇرۇلدى ، ـــ ئۇۋۇلمەكچى ئىتتىك ئەكەل ، خېنىم ! ...

ئەكى ئاخىرقى پىشىشى بولغاچقىمۇ ، ئۇۋۇلىلەر هەم يوغان ، هەم «ۋىل ـ ۋىل» پارقىرايتتى . ئىشتىها بىلەن يېيىشتى . ئۇۋۇلمە كىرىپ كېتىۋاتقان ئېغىزلاردىن گەپ تۆكۈلگىلى تۇردى :

ـــ مەسلىهەت يەنە ئۆزگىرىپ قالدى ، ـــ دەپ باشلىدى تاشمەتخان ئۇستام . «ئاپلا !... بۇلار نىيىتىدىن يېنىۋاپتۇ ـ دە !... » دېدى تۆلەندى ئىچىدە پىچىرلاپ . ئىچىنى مۇشۇك تاتىلاۋاتقاندەك بىئارام بولۇۋاتقان بولسىمۇ چاندۇرمىدى ، ـــ ئىسلام هاجىم بىلەن مەتنىياز هاجىممۇ «شېرىك بولساق» دەپ چاپلىشىۋېلىۋاتىدۇ .

ـــ هە ! ـــ تۆلەندى «داجەي»نىكى يۇرىكى قىنىغا چۈشۈپ ، كۆزلىرى بۆلەكچە نۇرلىنىپ كەتتى . ئىسلام هاجىم بىلەن مەتنىياز هاجىم بىر ـ بىرىگە قاراپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەيتتى ، ـــ قالتىس بەلەن ئىش بولاپتۇ !... مەن تېخى... توۋا ... هەر بىرلىرىنى نىيىتىدىن يېنىۋالدىمىكىن دەپ ...

ـــ ها ـ ها ـ ها ـ ها...

تۆلەندى «داجەي»دىن باشقىلار بىر هازا قاقاقلاپ كۈلۈشتى . كۈلكە سەل بېسىققاندا ، تاشمەتخان ئۇستام :

ـــ «گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ» دەپ ، ھەرقانچە بولسىمۇ ئۇنداق قىلامدىغان !... ئەگەر بۇلار يېنىۋالسىمۇ ، مەن يېنىۋالمايمەن ! ـــ دېگەچ ، ئۇچەيلەنگە مەنىلىك قاراپ قويدى . ئۇلار بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرەشتى . بۇ كۈلۈمسىرەشكە قايىللىق ، ئىشەنچ يوشۇرۇنغانىدى ، ـــ مەن قايسى كۈنى ئۆزلىرى بىلەن خوشلىشىپ ، بوسۇغامنىڭ ئالدىدا پىكاپتىن چۈشۈشۈمگە ، ئىسلام ھاجىم يېنىمدا پەيدا بولۇپ قالدى ، ـــ تاشمەتخان ئۇستام ئەھۋال چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ، ـــ سالام ـ سەھەتتىن كېيىن ئۆيگە باشلاپ ، تۆمۈر قارىم بىلەن ئىككىمىز قىلماقچى بولغان ئىشنى ئاغزىمدىن چەقىرىپ تاشلىغىنىمنى بىلمەن ، خۇدايىم بار ، «بىزنىڭ نەرىمىز تۇغقان ؟ جىمى ساۋابنى ئىككىڭلار تېپىپ ، جىمى گۇناھنى بىزگە قويۇدىغان ئىشمىكەن بۇ ! ؟... مېنىڭ بوۋاممۇ يېزىدىن كەپتىكەن... دېھقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تېخىچە كەتمەنىنىڭ قۇلى بولۇپ يۈرگىنىنى ئويلىسام ، يۈرىكىم قان يىغلاپ كېتىدۇ . شۇڭا ھەر يىلى رامىزاندا بېرىدىغان ئەللىك ـ ئاتمىش مىڭ يۈەن زاكاتنىمۇ دېھقانلارغا بېرىۋاتىمەن... » دەپ بىر چېچىلىپ كەتمەسمۇ ، بالىلارنىڭ ئانىسى كىرىپ قالمىغان بولسا ، ئىزادىن ئۆلەرمەنمىكىن... كېيىن مەتنىياز ھاجىممۇ بۇنى ئاڭلاپ قوپقال-جىپ تۇرالماي قالدى...

ـــ بەك ئوبدان بولاپتۇ ! كۆڭلۈمدىكىدەك ئىش بولاپتۇ ! ھاياجانلىنىپ كەتكەن تۆلەندى گېپىنىڭ ئايىغىنى تېپىپ بولغۇچە ، تاشمەتخان. ئۇستام ئېغىز ئاچتى :

ـــ تۇنۇگۈن ئۆزلىرى كوممۇناجاندىن بەرگەن ئۇچۇرنى بۇ ئۇچەيلەنگە يەتكۈزسەم ، «ئەتىلا قۇمسارايغا بېرىپ ، تۆلەندى ئاخۇنۇمنىڭ ئاغزىدىن گەپ ئاڭلىغاچ ، ئۇ يەر ـ بۇيەرنى كۆرۈپ دىتلاپ باقايلى» دەپ تۇرۇۋېلىشتى . شۇڭا ، ئۆزلىرىگە خەۋەر بەرمەيلا كېلىۋەردۇق...

— بەك ئوبدان قىلىشپلا . بەك خۇش بولدۇم... مەن تېخى ئەتىگىچە قاشلىرىغا بارماقچى بولۇپ تۇرغان...
— ئىشىمىز چىگىت چاقىرىغاندۇ ؟ !
— ياق ! — تۆلەندى «داجەي» مەغرۇر كۈلۈمسىرىدى ، بۇ ئىشتىن ۋاقىت شۇجى خەۋەر تېپىپ ، «يۈزدە يۈز قوللايمەن» دەپ پوزىتسىيە بىلدۈرۈپتۇ !...
— «ۋاقىت شۇجى ؟» قايسى ۋاقىت شۇجى ؟
— بۇرۇنقى ناھىيىلىك گېۋېيخۇينىڭ جۇرېنى ۋاقىت جۇ-رېنچۇ !... گېۋېيخۇي ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن ناھىيىگە شۇ-جى بولغان...
— ئۇ قانداق ئۇققاندۇ ؟ ئۆزلىرى كۆرۈشكەنمۇ يا ؟
— ياق . تو شۇجى كۆرۈشۈپتۇ .
— توختى تۇرمۇ ؟
— ھەئە .
— ھە ، ھە... قانداق بولۇپ... ؟
— تۈنۈگۈن كوممۇنانى قاشلىرىغا يولغا سېلىۋېتىپ تۇر-سام ، تو شۇجى تېلېفون بېرىپ قالدى...
تۆلەندى «داجەي»نىڭ دېيىشىچە ئۇ تۆمۈر قارىمىنىڭ ئۆيى-دىن يېنىپ ئەتىسى يېزىلىق پارتكومغا بېرىپ ، توختى تۇر ، ئىسلام موللاقلار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . ئۇلار تاشمەتخان ئۇستام جەزمەن قۇمسارايغا كېلىپ زاۋۇت ـ كارخانا قۇرۇپ ، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولسا ، پۈتۈن كۈچى بىلەن يول مېڭىپ ، ئەڭ يۇقىرى ئۆلچەمدە يەر ھەل قىلىپ بېرىشنى ۋەدە قىپتۇ . تۈنۈگۈنكى تېلېفوندا دېيىش-چە ، ئۇلۇشكۇن بىر ئىش بىلەن ناھىيىگە بېرىپ ، تۆلەندى «داجەي»گە بەرگەن ۋەدىسىنى ۋاقىت بىيلەيگە ئېيتقان ئىكەن . ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ : «شەھەرلىك بايلار يېزاڭلاردا زاۋۇت ـ كارخانا قۇرماقچى بولسا قەتئىي قوللاپ ، قىزغىن قارشى ئېلىڭ-

لار . ئەگەر ئۇلارغا ئېھتىياجلىق يەر ناھىيىنىڭ تەستىقلاش چېكىدىن ئېقىشىپ كەتسە ، ۋىلايەتنىڭ يولىنى ئۆزۈم مېڭىپ ، ئۇلارنىڭ تەلىپىنى چوقۇم قاندۇرىمەن» دەپتۇ .

ـــ بۇ ئىشتا تو شۇجىنىڭمۇ ، ۋالك شۇجىنىڭمۇ بېلى مەھكەم ، ـــ دەپ گېپىنى تۈگەتتى تۆلەندى ، ـــ ھەربىرلىرى بەل باغلاپ چىقىپ «ھايت»لا دېۋېتىشسىلە ، ھەپتىگە قالماي بەش - ئون مو يەر ھەل بولىدۇ...

ـــ قانداق ، دېگىنىم راستمىكەن ؟

تاشمەتخان ئۇستام مەغرۇر ھىجىيىپ ھەمراھلىرىغا قارىغا-نىدى . ئۇلار سەل خىجىل بولغاندەك ئۇيان - بۇيان مىدىرلاپ قويۇشتى ھەم زورلاپ كۈلۈمسىرەشتى... خۇشاللىقتا تۆلەندىنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك بولۇپ ، ئۆزىنى قويغۇدەك يەر تاپالماي-ۋاتاتتى .

ـــ مۇشۇ ئىشىمىز ئەپلىشىپ قالسا ، ـــ دېدى ئۇ مېھ-مانلارغا شورپا تارتىۋېتىپ ، ـــ كەنتىمىزدىكى ھەممە ئادەمنىڭ قولى ئىشقا ، ئاغزى ئاشقا تېگىدىكەن !...

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا ئەپلىشىدۇ ! ـــ تۆمۈر قارىم گەپ قاتتى ، ـــ «كىشىنىڭ قولىدا قۇش تويماس» دېگەندەك ، بەندە-نىڭ بەرگىنى بىر كۈنلۈك ، خۇدانىڭ بەرگىنى مىڭ كۈنلۈك بولىدۇ... ئەگەر بۇ يەردىكى قېرىنداشلار ئۇلۇغ پەرۋەردىگارى ئالەم : «ھالال ئىشلەپ تېپىپ يە» دەپ يارلىقان ئىككى قولىنى مىدىرلىتىشقا ئېرىنمىسىلا ، خۇدايىم بۇيرۇسا ، ئىش دېگەنگە كۆمۈۋېتىمىز . «پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى» دېگەن گەپنىڭ مەنىسىنىمۇ چۈشىنىۋالىدۇ...

شورپىغا سېلىنغان ئۈگرە ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن ، تۆلەندى ئۇلارنى باشلاپ ، ئەتىلا قۇرۇلۇش باشلىۋېتىشكە بولىدە-غان ، مەھەللىگە يېقىن ، ئاسفالت يول بويىدىكى تاۋارنىڭ كې-سىكىدەك ئېسىل يەرلەرنى بىرمۇ بىر كۆرسەتتى ، ھەتتا ئۇ

يەرلەرنىڭ كىملەرنىڭ ئېگىدارچىلىقىدا ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇ-
رۇشنىمۇ ئېسىدىن چىقارمىدى . ئاخىردا :
— ئەگەر ھەربىرلىرى قەيەرنى مۇڭاپىق كۆرۈشسىلە ، ئۇ
يەرلەرنىڭ ئىگىلىرىگە كەنتنىڭ ئىلكىدىكى يەرلەرنى ئالماشتۇ-
رۇپ بېرىپ رازى قىلىمىز ، — دېگەنىدى . تۆمۈر قارىم :
— ئالماشتۇرۇپ يۈرمەي ، دادۇي ئىلكىدىكى يەردىن سې-
تىپ بېرىشسىلە بولمامدۇ ؟ — دېدى .
— ئۇنداق قىلساق ئوڭاي بولاتتى . ئەمما ، ئۇ يەرلەر
ساستا ، يولنىڭ تايىنى يوق ، مەھەللىگىمۇ يىراق . ئۇ يەرگە
زاۋۇت قۇرساق ، سالا ئېتىزلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ قالىدۇ...
— ھەم... — دەپ قايىل بولغان ھالدا ئۇنىڭدىن كۆز
ئۇزۇشتى قۇدىلار . كېتىپ بېرىپ ، تۆمۈر قارىم يەنە سورىدى :
— بۇ يەردە بىنام يوقمۇ ؟
— بار ، بولمامدىغان ! — تۆلەندى داجەي جانلىنىپ
كەتتى ، — مىشەدىن ئىككى كىلومېتىرچە ماڭساق ، دەريا
بويىدا ئەزەلدىن كەتمەن كۆرمىگەن نەچچە يۈز مو بىنام بار .
— كۆرۈپ باقامدۇق ؟
تۆمۈر قارىمنىڭ تەكلىپىگە ئىككىيلەن ئۇن قاتتى :
— كۆرسەك كۆردۇق . بىزدىن نېمە كېتەتتى ! ؟
.....

قارا قىشتا قار بىلەن چۈمكەلگەندەك ئاپئاق شور قاپلىغان
بىپايان دۆڭلۇك . ئاياغلارنى بىر قەدەم يۆتكىگەندە «غاراچ -
غۇرۇچ» ئاۋاز چىقىدۇ . ئۇ يەر - بۇ يەردە ئاقيانتاق بىلەن
قامغاق ، ئانچە - مۇنچە يۇلغۇن نوتىلىرىمۇ كۆزگە چېلىقىپ
قالىدۇ . بۇ يەرنىڭ نامى «ئاقدۆڭ» . دەريادىن نەچچە غۇلاچ ،
ئېكىنگە تۇتىشىدىغان ئاۋۇ زەيلىك — بوزلۇقتىن بىر - ئىككى
غۇلاچ ئېگىز . ئەسىرلەردىن بۇيان سۇ دىدارى كۆرمىگەچ ، بۇ
يەرنىڭ شورى يىراق - يېقىنغا داڭلىق . ئوچاق ، تونۇر سالىدە-

غانلار نه ـ نەلەردىن كېيىنچە ، بۇ يەردىن شور ئېلىپ كېتىشىدۇ...
— ئەگەر بۇ يەردە توك بولۇپ قالىدىغان بولسا ، ھەممە يېرىنى ئەينەكتەك تۈزلەپ ، ئېنى ئىككى مېتىر ، ئېگىزلىكى بىر مېتىر كەلگۈدەك تېگەن سوقۇپ ، دەريادىن سۇ پومپىسى بىلەن سۇ تارتىپ ، راسا ئىككى يىل سۇغا باسۇرۇپ شورنى ئولتارغۇزۇۋېتىدىغان بولسا ، ئادەم تېرىسا ئۈنگۈدەك يەر بولىدۇ دېيىشسىلە ، بۇ ! — تۆلەندى «داجەي» ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشۋاتقاندەك ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئىچىنى ئۇردى ، — مەن داجەيدە چاپانىنىڭ پېشىچىلىك تاغ ئۇستىگە نەچچە كىلومېتىر نېرىدىن سېۋەت بىلەن توپا توشۇپ چىقىپ يەر قىلغانىنى كۆرگەن... ئۇ خەقنىڭ كۆرگەن كۈنىنى خۇدا بەندىسىگە كۆرسەتمىسۇن !... ئۇ كۈنلەر ئادەمنىڭ ئېسىگە كەلسىمۇ يۈرىكى جىغىلدايدۇ... قېنى ، بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ ئادەم مۇشۇنداق كۆپەيسۇنچۇ ، خەق بۇ يەرنى ئاغزىدا سۇ توشۇپ بولسىمۇ تېرەتمىسا مانا مەن !...
— مۇشۇ يەر قانچىلىك كېلەر ؟
— يۈز مودىن كەم كەلمەيدۇ ، — دېدى تۆلەندى «داجەي» تۆمۈر قارىمىنىڭ سوئالىغا جاۋابەن .
تۆمۈر قارىم سوراشنى داۋام قىلدى . تۆلەندى «داجەي» يولى ـ يولىدا جاۋاب بېرەتتى :
— بورۇايدا كولىسا سۇ چىقارمۇ ؟
— چىقىدۇ . دەريانىڭ ئۇ يېنىدىكى جاڭگالغا بېكىتۇەننىڭ ئادەملىرى ئىككى قۇدۇق كولىتىپتىكەن ، ئىككىلىسىدىن سۇ ئېتىلىپ چىقىپتۇ . بۇ يەردىنمۇ شۇنداق سۇ چىقىدۇ .
— مۇشۇ يەرنى ئالساق قانداق ؟
— نېمە ! راستمۇ ؟
تۆلەندى «داجەي»نىڭ قۇلاقلىرىغا ئىشەنگۈسى كەلمىدى . ئىسلام ھاجىمنىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى . تاشمەتخان

ئۇستام :
— يولى بولسىغۇ بۇ يەرمۇ بولىدىكەن ، — دېگەنىدى ، ئىسلام هاجىم دەرهال تىلغا كىردى :
— مەنمۇ شۇنى دەيمەن...
— ماۋۇ جىلغىغا بىر كۆۋرۈك سېلىپ ، — دېدى تۆمۈر قارىم ئىشەنچ بىلەن ، ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر يول ياسىساقمۇ - كىن دەيمىنا...
تۆلەندى : ئۇنداق بولسىغۇ...
تاشمەتخان ئۇستام : يول ياساشمىغۇ ساۋابلىق ئىش...
ئىسلام هاجىم ، بايا ئېسىمگە كەلمەپتۇ... بۇمۇ بولىدىغان گەپ !... مۇشۇ يەرنى قولغا چۈشۈرگىلى بولامدۇ - بولمامدۇ ؟ ئاۋۋال شۇنىڭ گېپىنى قىلىشايلى !...
تۆلەندى «داجەي» نىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ ، ئاغزى ئاغ - زىغا تەگمەي سايراپلا كەتتى . هەتتا ئۇ قىزىشىپ كېتىپ ، بۇ يەرنى بىر تىيىن خەجلىمەي قولغا چۈشۈرۈشكە كاپالەتلىك قىلى - دىغانلىقىنى بىلدۈردى .
— هەرگىز بىكارغا ئالىدىغانىنىڭ گېپىنى قىلمىسىلا ، تۆلەندى ئاخۇن ! — مەتنىياز هاجىم بىرىنچى بولۇپ ئۆكتە قوپتى ، — ئات بېشىدەك ئالتۇنغا بەرسىمۇ ، نەق پۇلغا ئالىدى - غانىنىڭ يولىنى ماڭسىلا... بىكارغا ئالىدىغانىنىڭ گېپى چىقسا ، بىر كۈندە پۈتۈدىغان ئىش بىر يىلغا سوزۇلۇپ كېتىدۇ . قانداق دېدىم ؟
— ياڭىللا ، ياڭىللا... هۆكۈمەتنىڭ نەرسىسىنى بىكارغا ئالامدىغان ! — تاشمەتخان ئۇستام ئۇنى قوللىدى ، — بۇگۈن بىر باشلىق بىر تال تېرىقنى بىكارغا بېرىۋېتىپ شۇنداقلا ئوڭدا بولسا ، ئەتە يەنە بىر باشلىق «خاتالىقنى تۈزىتىمەن» دەپ ، تې - رىققا تاۋۇزنى قوشۇپ تارتىۋالىدۇ...
— ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەس ، — تۆمۈر قارىم سۆز

قاتتى ، ـــ ھۆكۈمەت بىلەن بولغان ئالغۇ ـ بەرگۈدە رەقەم بەك مۇھىم . مەيلى بىر موسىغا بىر پۇك ئالسۇن ياكى ئونمىك كوي ئالسۇن ، بۇ قولدىن پۇلنى بېرىپ ، ئۇ قولدىن ھۆججەت ئالدىغانىنىڭ ئىشىنى قىلمىساق ، بىز ھاياتقۇ ھېچگەپ بولماس ، بىزدىن كېيىن قالغاندا بالىلىرىمىزغا تەس بولىدۇ... ئالماقنىڭ ساتمىقى بار ئەمەسمۇ...

ـــ ھازىر ھۆكۈمەت يەر ئېلىم ـ سېتىم قىلىشنى ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ : «يەر ئۆتۈنۈپ بېرىش» دەپ ئاتاۋاتىدۇ . بىزمۇ ۋاقتى كەلگەندە بالىلىرىمىز ئىشلەتسە «مېنىڭ» دەپ يۈرەكلىك ئىشلىتەلەيدىغان ، ئىشلەتمىسە باشقا بىر كىمگە ئەركىن «ئۆتۈنۈپ» بېرەلەيدىغان قىلىپ پۈختا رەسمىيەت ئۆتەيدىغانىنىڭ ئىشىنى قىلايلى...

ـــ توغرا .

بۇ ئاخىرقى مەسلىھەت بولدى . ئەلۋەتتە ، بۇنىڭ ئىچىدە : «نەچچە پۇل كېتىشىدىن قەتئىينەزەر ، يەرنى كۆپرەك سېتىۋېلىش» دېگەن ئارزۇمۇ بار ئىدى . گەرچە ئۇلار قەسەم ئىچىشمەگەن بولسىمۇ ، بۇ مەسلىھەتنى ھېچكىمگە تىنماسلىق ؛ تاكى ھەممە رەسمىيەتلەر تولۇق ئۆتىلىپ ، ھۆكۈمەت : «مانا ماۋۇ يەر سېنىڭ» دېمىگىچە ، بۇ يەردىن يەر سېتىۋېلىش گېپىنى مۇشۇ بەشەيلەندىن باشقىلاردىن قەتئىي سىر تۇتماقچى بولۇشتى . چۈنكى ، «ئوتتۇرىدا قائىشار بولمىسا ، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ» ياكى «ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرۈپ ئالا بولىدۇ» . تېخىمۇ مۇھىمى ، گەپ كۆپەيسە ، ئىش بۇزۇلىدۇ...

ئۇلار كەچلىك تاماقنى گۈلزارلارنىڭكىدە يەپ ، تاشمەتخان ئۈستامنىڭ باغلىق ھويلىسىدا قوندى .

ـــ نېمە ! بۇ... ؟

بىر گەپنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتۇق ، تاشمەتخان ئۈستامىلار باغ ھويلىسىنى تاشلاپ قېچىپ كەتكەندىن كېيىن ، بەزد-

لەر دەرھال ئىشكىنىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ ، ئۆيلىرى كونىراپ كەتكەن «بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە»دىن بىر - ئىككىنى كۆچۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇۋېتىش قىلدى . بۇ تەكلىپ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان باھانە سەۋەب تاپالمايلا يۈرگەن تۆلەندى «داجەي»گە خوپ ياقتى . چۈنكى ، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» يىللىرىدا بىنا قىلىنغان دادۇينىڭ بېغىنى ھېسابقا ئالماغاندا ، بۇ يۈرتتىكى بىردىنبىر باغ ھويلا ئاشۇ بولۇپ ، ئۆيلىرى يېڭى ھەم كۆركەم ئىدى . تۆلەندى «داجەي» ئەمدىلا ئىككى ئائىلىنى كۆچۈلگە پۈكۈپ ، ئاغزىدىن چىقىرىشقا ئۇلگۈرمەستىن ، «بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە»لەر بىر ياندا قېلىپ ، ئۆيلىرى شورىداپ ، قاتتىقراق بوران چىقسا ئۆرۈلۈپ كەتكۈدەك بولۇپ قالغان بەزى كەمبەغەل دېھقانلار تۆلەندىنىڭ قۇيرۇقىغا كىرىۋالىدى . ھويلا بىر ، كۆچۈپ كىرىپ ئولتۇرۇش تەمەسىدىكىلەر ئون نەچچە ئائىلە ئىدى . مەيلى ئۇ كىمنىلا ئولتۇرغۇزۇۋېتىش قويسۇن ، باشقىلار چوقۇم ئۇنى تىللايتتى . مۇنداقچە ئېيتساق ، بىرنى خۇش قىلمەن دەپ ئوننى خاپا قىلاتتى . بۇنىڭسىزمۇ ، تاجىگۈلىنىڭ ئىز - دېرىكى بولمىغانسېرى ، تۆلەندىنىڭ روھي ئازابى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتاتتى . ئەگەر بۇ ئىشمۇ قوشۇلسا ، ئۇ ھالدا ، تۆلەندىنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ يۈرمىكى تېخىمۇ تەس بولاتتى . شۇڭا ئۇ دادۇي ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ يىغىنىنى ئېچىپ ، بۇ ئىشنى مۇزاكىرىگە قويدى . مۇنداق قىلغاندا ، ھېچكىممۇ ئۇنىڭدىن ئاغرىنىپ يۈرمەيتتى . بىراق ، مۇزاكىرە جەريانىدا ھەممەيلەن دېگۈدەك ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرى ياكى يېقىنلىرىنى تىلغا ئېلىپ ، تۆلەندى «داجەي»نىڭ كۆڭۈلدىكى كىشىلەر ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىدى . ئۇ ئەمدىلا ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللىشىگە :

— توۋا ، ما ئىشنى... شۇنچە جىق ئادەمنىڭ ئاشۇ ھويلىدا ئولتارغۇسى بارمىكەن ؟ — دېدى شايۇنۇس ئاكا ھېچكىم كۈت-

مىگەن يەردىن چىقىپ ، ـــ ئۆزىنىسكى ، تاشمەتخان ئۇنسۇر قەشقەرچە يەردىن كېلىپ ئاشۇ ئۆيىنى سالمىغان بولسا ، ئۇ خەق نەدە ئولتۇراتتىكىن ؟ !... مۇشۇ تۇرقى بەشىكىلار ئون ئائىلىنى كۆرسەتتىكىلار . ئۆزىنىسكى ، تۆلەندى سېكرىتارنىڭ كۆڭلىگە پۇككىنىمۇ خېلى بادۇ ھەقىچان... ئۆزۈمنى قوشسام ، لېكىدوشو-زۇدىكى يەتتە ئادەم يەتتە خىل چۈش كۆرگەن بولىدىكەنمىز . سەن كۆرسەتكەنگە مەن قوشۇلمىسام سەن خاپا بولىسەن ، مەن كۆرسەتكەنگە سەن قوشۇلمىسامىڭ مەن خاپا بولىمەن ... ئۆزىنىسكى ، تازا بىر باش ئاغرىتىدىغان ئىش بولدىغۇ بۇ !...

ـــ نېمىشقا بېشىمىز ئاغرىيدىكەن ؟ نامزاتلارنى قول كۆ-تۈرۈپ بېكىتسەك بولمۇيدۇغۇ !...

ـــ قول كۆتۈرۈپ بېكىتىش بىئەپ بولسا ، «تەلەيدە بوڭ-بوك» دەپ چەك تاشلىساق ، تەلىيى بارغا چىقىدۇ ، تەلىيى يوقلار قېلىۋېرىدۇ...

ـــ ئۆزىنىسكى ، چەك چىققانلارنىڭ ئۆيى ئوبدان ، چىقمە-غانلارنىڭ ئۆيى ناچار بولسا قانداق قىلىمىز ؟

ـــ قانداق قىلاتتۇق ، ھەركىم ئۆز پېشانىسىدىن كۆرىدۇ شۇ !...

ـــ بەللى ، بەللى ، ماگەپنى... ئۆزىنىسكى ، لېكىدوشوزۇ-نىڭ يىغىندا خەقنىڭ پېشانىسىنى سىنايمىز دەڭلا... خۇددى تاۋىكادا «دەتتىكەم» دەپ ھوشۇق ئاتقاندەك... شۇنداقمۇ ؟

ھەممەيلەننىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەت-تى . ھېچكىممۇ شايۇنۇس ئاكىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قارىيال-مىدى . تۆلەندى ئىچىدە خۇش بولۇۋاتقان ، ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، سوزۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ جىم بولۇۋالدى .

ـــ بولمايدۇ ئۇكىلىرىم ، بولمايدۇ ! ـــ شايۇنۇس ئاكا ھەممەيلەنگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈۋېتىپ داۋام قىلدى ، ـــ

سىلىمۇ بىلىسىلەر ، تاشمەتخان ئۇنسۇر قەشقەردىكى ئۆيىنى ھۆ-
كۈمەتكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ، مۇشۇ ئۆينى سالغان . نوپۇس -
نورمىسىمۇ بىزنىڭ مەشەدە . قەشقەردىكى تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە
نېرىسى ئىككى ئاي ، بېرىسى بىرەر ئاي ئاران پاتىدۇ ، يا بولمە-
سا ، جيۇچادۇي تۇتۇپ بۇ يەرگە ئەكېلىپ بېرىدۇ . ئۇ چاغدا
ئۇلارغا نەدىن ئۆي تېپىپ بېرىمىز ؟ ئەگەر ئۇنىڭ ئۆيىنى زادى
مۇسادىرە قىلماي كۆڭلۈڭلار تىنمىسا ، ئاۋۋال گۇڭشېدىن سو-
راڭلار . گۇڭشې قوشۇلسا ، مېنىڭ پىكرىم يوق...

توختى تۇر قوشۇلمىدى . تېخى ئۇ ھويلىنى سوپۇر ئاخۇن-
نىڭ خەۋەر ئېلىشىغا تاپشۇردى . مانا شۇنىڭدىن بېرى ، سوپۇر
ئاخۇن بىلەن گۈلزار ئۆيلەرنى شورىداتماي خەۋەر ئالغاندىن
تاشقىرى ، مېۋىلەرنىڭ ئۇلايدىغىنىنى ئۇلاپ ، ناچارلىرىنىڭ
ئورنىغا ياخشىلىرىنى قويۇپ ، ناھايىتى كۆجۇم باغقا ئايلاندۇرۇ-
ۋەتتى . بۇنى كۆرگەن قۇمسارايلىقلار ھويلا - ئارامىلىرىغا مېۋە-
لىك كۆچەت تىكىپ تۇتقۇزۇپ ، مېۋە - چېۋىنى بازاردىن سېتە-
ۋېلىپ يېيىش ھالىتىگە خاتىمە بەردى . تەبىئىكى ، بۇ ئىشتا
تۆلەندى «داجەي» باشلامچى بولدى...

سالى بىلەن تاجىگۇل قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تاشمەتخان
ئۇستام ئۆيلەرنى ۋاساجۇپ قىلىپ يېپىپ ، شەھەر نۇسخىسىدا
پېشايۋان چىقىرىپ گەجگا قىلدۇرۇپ ، بىسات - كېچەك سېلىپ
قويدى . يازنىڭ تازا ئىسسىق كۈنلىرىدە روزىخانىنى ھەمراھ قە-
لىپ كېلىپ ، ھەپتە - ئون كۈن تۇرۇپ كېتەتتى . سالى بىلەن
تاجىگۇل ئازنا - شەنبە قىلىپ كەلسە ، مۇشۇ ئۆيدە يېتىپ -
قوپاتتى . راستىنى ئېيتقاندا ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ بۇ باغ
ھويلىنى قولىدا مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇشى ، كەلگۈسى ئۈچۈن ،
بالىلىرىنىڭ بالىلىرى ئۈچۈن «ئۇۋا» تۇتۇپ قويۇش ئىدى .
بۇنى بىر ئۆزى ، بىر تەڭرىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتى...

* * *

ئەتىسى ، ئۇلار يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بېرىپ ، توختى تۇر ، ئىسمائىل موللاق قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشتى . ئۇلار ئاقدۆڭدە قىلىشقان مەسلىھەتنى ئۇلارغا دېمىدى . نەچچە سائەت داۋاملاش-قان سۆھبەتتىن كېيىن ، توختى تۇرلار ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن ئاقدۆڭنى ئۇلارغا چوقۇم ئېلىپ بېرىشنى ۋەدە قىلدى .

— بۇ بەك ئوبدان ئىش بولدى ، — دېدى توختى تۇر ئاخىردا ، — ۋاك شۇجى چوقۇم خۇش بولىدۇ... ئەگەر مالال كەلمىسە ، بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە بىر پارچە ئىلتىماس بىلەن فابرىكا توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنى دوكلات شەكلىدە يېزىپ تاپشۇرۇشسىلا ، بىزنىك ناھىيە مەسئۇللىرى بىلەن سۆزلىشىش-مىزگە تېخىمۇ ئوڭاي بولاتتى...

— ماقۇل ، بىز قايتىپ بېرىپ مەسلىھەتىمىزنى تېخىمۇ پىشۇرۇپ ، ئىلتىماسىمىز بىلەن پىلانىمىزنى يېزىپ ئەكېلىپ ھەربىرلىرىگە تاپشۇرايلى...

— سىلىنىك پىشمىغان بولسا ، بىزنىك مەسلىھەتىمىز ئاللىقاچان پىشىپ بولغان ، — تۆمۇر قارىم تاشمەتخان ئۇستام-نىك گېپىنى بۆلدى ، — بۇ يەردە يەنە بىر كېچە قونۇپ ئەتە ئەتىگەندە ئىلتىماسىمىز بىلەن پىلانىمىزنى ھەربىرلىرىگە تاپشۇ-رايلى . قانداق دېدىم ، ئىسلام ھاجىم ؟

— كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىللا ، — ئىسلام ھاجىم كۈل-دى ، غۇلا سانەك تۆت ئەركەك تەخ تۇرۇپ ، يەنە نېمىنى مەسلىھەت قىلىمىز ؟ !...

تاشمەتخان ئۇستامغا كېرىكسىمۇ مۇشۇ ئىدى .

— نېمە دەيتتىم ، — دەپ ئۆزىنى ئوڭايسىزلانغاندەك كۆرسەتتى ئۇ ، — ھەربىرلىرى نېمە دېيىشسىلە شۇ !...

ئىش ئاشۇنداق بولدى . ئۇلارغا ۋاكالىتەن يول مېڭىشنى تۆلەندى «داجەي» خۇشاللىق بىلەن ئۇستىگە ئالدى .

تەۋرەش

«بۇ كۈننىڭ ئاي ـ يللىرى توشقانىنىڭ قۇيرۇقىدىنمۇ قىسقا» دەپ كىم ئېيتىپتىكىن ـ تاك ، «ئۆھۆ» دەپ بولغۇچە بىر ياز ، بىر قىش چىقىپ كەتتى . پۈتۈن ناھىيە مەسئۇللىرى مەيدە قاققان ئىشىنىڭ تېخىچە ئېغى بىلەن بېغى يوق . تۆلەندى «داجەي» خىجالەتچىلىكتە تاشمەتخان ئۇستامنىڭ دىدارىغا قاراش-تىنمۇ خىجىل . ناھىيىنىڭ يولىنى تولا مېڭىپ كەشىنىڭ چەمى تېشىلگىلى تۇردى .

ـــ سىزنىما ئادىرىمىسۇك ، مەن ھەيلى كىلا ، ـــ دەيدۇ ۋاك بىيلەي ھەر قېتىم ئۇنى ئىشخانىسىدا ياكى ئۆيىدە كۆرگەن-دە ، ـــ دىۋېيدى مۇزاكىرە تۈگەيدىما ، يەر بېرە...

بۇنداق تەسەللى زادى قانچە قېتىم ئېيتىلدى؟ تۆلەندى «داجەي» ساناپمۇ بېرەلمەيدۇ . بۇنىڭدىن 10 — 15 يىل ئىلگە-رى تۆلەندى «داجەي» ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ ئىشىكىنى قې-قىپ ـ قاقمايلا ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۇسسۇپلا كىرىۋېرەتتى . ھازىر ئۇنىڭ ئۆزى تۈگۈل ، داجەي دادۇيمۇ پەگاغا چۈشۈپ قالدى . ئەمدى قۇرۇق شوئار بىلەن ، داۋراڭ بىلەن باشلىقلارنى ئېرىتە-كىلى ، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ . شۇنداق ئە-كەن ، ئۇلارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمىگەن تۈزۈك .

تۆلەندى نەچچە ـ نەچچە قېتىم ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ ئىشىكىنى قاقماقچى بولدى ـ يۇ ، خىجىل بولدى . ۋاك بىيلەي-دىن خىجىل بولمايتتى ، بەلكى ئۇنى ئۆزىدىن قەرزدار دەپ بىلەتتى . چۈنكى ئۇ ۋاك بىيلەي نېمىگە بۇيرۇسا شۇنى قىلدى .

ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ۋالڭ بىيلەي ھېلىمۇ «پارتىيە» ، ئۇنىڭ گېپى-نى ئاڭلىسىلا زىيان تارتمايدۇ . ئۇ «ماقۇل» دېگەن ئىش چوقۇم ۋۇجۇدقا چىقىدۇ . بىراق ، قاچان ۋۇجۇدقا چىقىشنى مۆلچەرلە-مەك تەس . سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈشكە توغرا كېلىدۇ . بىراق ، تاشمەتخان ئۇستاملار كۈتەلەمدۇ ؟

تۆلەندى مۇشۇنداق غەم بىلەن يۈرگەن ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئۆيىدە سوپۇر ئاخۇن پەيدا بولۇپ قالدى .

ـــ دادا ، ـــ دېدى ئۇ سىنچاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ ، ـــ ئۆزلىرىگە بىر ئىشنى مەسلىھەت سالاي دەپ كەلگەنىدىم...

ـــ نېمانداق تۇيۇقسىز ؟ ـــ تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدى ، ـــ دېسىلە قېنى ، ئاڭلاپ باقاي .

ـــ قايسى كۈنى تېلېۋىزوردا بىر ئېلاننى ئاڭلاپ قالدىم...

ـــ ھە ، ھە...

ـــ ھۆكۈمەت تۆشۈك دەرۋازىسىغا سالغان ئىمارەتنى سې-تىۋالغۇچىلارنىڭ نوپۇسىنى شەھەرگە ئالىدىكەن...

ـــ توغرا ، مەنمۇ ئاڭلىغان... قانداق دەيلا ؟

ـــ شۇ بىنادىن بىر يۈرۈش ئۆي سېتىۋېلىپ كۆچۈپ كەلسەكمىكىن دەيمەن .

ـــ نېمە !... بۇ گۈلزارنىڭ مۇددىئاسىمۇ ، يا ئۆزلىرىنىڭ-مۇ ؟

ـــ تېخى گۈلزارغا دېمىدىم...

ـــ ما ئىشنى... نېمىشقا دېمىلە ؟

ـــ ئاۋۋال ئۆزلىرىنىڭ سەمىگە سېلىپ ئاندىن دەي دەپ...

ـــ بالام ، قانداق بولۇپ مۇشۇ ئويغا كېلىپ قالغانلا ؟

ـــ مۇنداق قارىسام ، سەھرادا پۇل تېپىپ بېيىغانلار شە-ھەردىن ئۆي سېتىۋېلىپ كۆچۈپ كېلىپ ، تېخىمۇ بېيىغىلى تۇرۇپتۇ . شۇڭا مەنمۇ ؟...

— مۇنداق دېسىلە... نېمە ئۇقەت قىلاي دەيلا؟
— ئىككى - ئۈچ پىكاپ سېتىۋېلىپ كىراغا سالاي دەيمەن.
— باغ بىلەن بېلىق كۆلىنى قانداق قىلىلا؟
— تۆلەندى سېكرېتارنىڭ ئوغلى كومموناغا ئۆتكۈزۈپ بېرەي دەيمەن.
— ئاشۇنداق پۈتۈشتۈكلىمۇ؟
— ياق. بۇ مېنىڭ ئويۇم. سىلە قوشۇلسىلا...

سوپۇر ئاخۇن باغنى هۆددە ئېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي گۈشىنىڭ بېلىق كۆلىنى هۆددە بېرىشنىڭ گېپى چىقتى. نەچچە مىڭ ئەمگەك كۈچى، نەچچە ئون مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ ياسالغان بۇ كۆل يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى هېچكىمگە بىر تىيىن نەپ بەرمىدى. «نەپ بەردى» دېيىلسە، يىلدا بىر - ئىككى قېتىم ئېچىلىدىغان «داجەيدىن ئۆگىنىش نەق مەيدان يىغىنى»غا قاتنىشىش ئۈچۈن هەر يەر - هەر يەردىن كېلىدىغان مېهمانلار بىلەن ئېكسكۇرسىيىچىلەر ۋە هەرخىل نام، هەرخىل ۋەزنپە بىلەن كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان خىزمەت گۇرۇپپىسى خادىملىرىغا ئەرزان باهالىق ئوزۇق مەنبەيى بولدى. تويۇپ سېيىق كېكىرىپ كەتكۈچە يېگىنى ئاز كەلگەندەك، كۆتۈرەلمىشچە ئېلىپ كېتىشتى. ۋىلايەتنىڭ پىكاپلىرى، ناهىيىنىڭ خادىكلىرى قىش - ياز كۆل بويىدىن ئۈزۈلمىدى. كىم قانچىلىك پۇل تۆلىدى، كىم تۆلىمىدى؟ بۇنىمۇ تەكشۈرۈپ بىلىدۇ. بولۇپمۇ مەتكېرىم «يۇرت سورىغان» كۈنلەردە، بېلىقتىن ئىبارەت بۇ ئوزۇق كۈندىن - كۈنگە ئازىيىپ، بېلىق كۆلى پاقا بىلەن يىلانغا ماكان بولۇپ قالغانىدى. ئىسلام موللاق يەنە بىرمۇنچە پۇلغا بېلىجان سېتىۋېلىپ، سالغان بولسىمۇ، بىچارە بېلىجانلار بېلىق بولۇپ بولغۇچە پىكاپلارغا «كۆچۈپ» كېتىۋەردى. تېخى ئۇلار ئېلىپ كەلگەن كۆكۈل ئاغرىقىنى دېمەمسىز!...

ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش دولقۇنى ئۇ كۆلىنىمۇ داۋالغۇتتى ، يۈرەك ئالدى بولۇپ كەتكەن بېلىق باققۇچى ھۆددە ئېلىشتىن باش تارتتى . باشقىلار يېقىن كېلىشتىن قورقتى . ناھىيىگە ئىلتىماس سۇنۇپ ، خېرىدار چاقىرىشتىن بۆلەك يول قالمىغاندى . بۇ خەۋەر تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە :

ـــ سوپۇر ئاخۇن ، ـــ دېدى ئۇ كەسكىن بۇيرۇق تەلەپ ـ پۈزىدا ، ـــ بېلىق كۆلىنى قورقماي ھۆددە ئالسىلا . پۇل مەندە بار ، ئۆزۈم ئالاي دېسەم ئەپلەشمەيدۇ... «ئەمەلدارلار يەپ كېتىدۇ» دەپ ئەنسىرەملا ؟ ئەنسىرىمىسىلە !... بۇرۇن «كول ـ لېكتىپ» دەپ ئاتالغان بىر پادا قويغا نەچچە بۆرە «پادىچى» بولۇۋېلىپ ، خالىغانچە يەپ تالان ـ تاراج قىلغان بولسا ، ئەمدى ھۆكۈمەت ھەممە پۇقرانىڭ قولىغا «ھۆددە» دېگەن كالتەكنى تۇتقۇزدى . بۇ «ئۆز رىزقىڭنى ئۆزۈڭ تۇتۇپ يەي دېسەڭ ، 〈 بۆرە〉 لەرنىڭ چىشىنى چاق... » دېگەنلىك... باغنى ھۆددە ئاپتە ـ لە ، دادۇيگىمۇ ، سىلىگىمۇ نۇرغۇن نەپ تەگدى . بېلىق كۆلىمۇ شۇنداق بولىدۇ...

تاشمەتخان ئۇستام نەچچە سائەت «دەرس» ئۆتكەندىن كې ـ يىن ، سوپۇر ئاخۇن نائىلاج قايىل بولدى . ھەممە رەسمىيەتلەر ئۆتىلىپ ، ناھىيىگە گۇۋاھلىق تامغىسى باستۇرۇلىدىغان چاغدا ، مۇنداق بىر ئىش ئاشكارىلاندى ، ۋاڭ بىيلەي بېلىق كۆلىنى ئۆز نامىدا ھۆددە ئېلىشنى بىئەپ كۆرۈپ ، يۈرتىدىن تاغىسىنىڭ ئوغلى ۋاڭ يىرەننى خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن چاقىرتىپ كې ـ لىپ ، شۇلارنىڭ نامىدا ھۆددە ئېلىپ ، ئۇلارنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرماقچى بولغانىكەن . ئۇ بۇ گەپنى تۆلەندى «داجەي» گە دېگەندە ، تۆلەندى تولىمۇ ئوڭايسىزلاندى ۋە بېلىق كۆلىنى سو ـ پۇر ئاخۇن بىلەن شېرىك ھۆددە ئېلىشنى تەكلىپ قىلغانىدى ، ۋاڭ بىيلەي كەسكىن رەت قىلدى ھەم ۋاڭ يىرەنلەرنىڭ ھازىر يول ئۈستىدە ئىكەنلىكى ، ئەگەر سوپۇر ئاخۇن قوشۇلسا ، ئۇلار ـ

نى ياللاپ ئىشلىتىشنى ؛ قوشۇلمىسا ، تۆلەندى «داجەي» مەسـ
ئۇل بولۇپ ئۇلارغا ئۆيلۈك يەر كۆرسىتىپ بېرىش بىلەن بىر
چاغدا ، ئازراق تېرىلغۇ يەر ھۆددە بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى .
تەييار خىزمەتكار ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، بېلىقچىلىقنىڭ تىلىنى بـ
لىدىغان ئادەم بوسۇغىسىغا كەلسە ، كىممۇ ئۇنى رەت قىلسۇن ؟
تېخى سوپۇر ئاخۇن بۇرۇنقى بېلىق باققۇچىنىڭ قۇيرۇقىدا يالـ
ۋۇرۇپ يۇرگەن مۇشۇ پەيتتە !...

تۆلەندى «داجەي» سوپۇر ئاخۇن نامىدا مەيدە قاقتى ھەم ۋاڭ يىرەنلەر يېتىپ كەلگۈچە بېلىق كۆلى بويىدىكى كونا ئۆينى چېقىپ يېڭىلاپ ، تاۋارنىڭ كېسىكىدەك يەردىن ئون مو ئاجرىـ تىپ قويدى... مانا ھازىر ئون يىل ئۆتتى . سوپۇر ئاخۇننىڭ دەسمايىسى نەچچە ئون قاتلىنىپ كەتتى . ۋاڭ يىرەنمۇ بېيىپ كەتتى . لېكىن ، ئۇ يەنىلا سوپۇر ئاخۇننىڭ بۇيرۇقىدا... تېخى ، سوپۇر ئاخۇن دادۇينىڭ تراكتورىنىمۇ ھۆددە ئېلىۋالغاندى . چاقلىرى يىل بويى «پۇل - پۇل» دەپ ئايلىنىدۇ . يىل بويى قولىنى ئەگرى قىلماي يۇرۇپمۇ بىرەر يۇز مىڭ يۇەننى چۆنتىكىدـ گە ئۇرىدۇ . ئۇنىڭ سايىسىدا نەچچە ئون ئادەم جان باقىدۇ . بېغى جەننەتنىڭ ئۆزى ـــ قەشقەردە بار مېۋىلەرنىڭ ھەممە تۈرى تېپىلىدۇ . بۇلتۇر رامىزاندا تاشمەتخان ئۇستام بىلەن بىرلىشىپ ، دادۇي باشلانغۇچ مەكتىپىنى يېڭىلاپ بېرىپ ، گېـ زىتتە نامى چىقتى ، تېخىمۇ يۇز تاپتى . «بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە»لەر ئۇنىڭ ھامىيلىقىدا... ئەگەر ئۇنى «ئىشلەيدۇ» دېـ يىلسە ، ئۆزىنىڭ پىكىپىنى ھەيدەپ ئۇيان ـ بۇيان چېپىپ يۇرىدۇ . كىچىككىنە گەپ تاپسا ، تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قېشىغا ئۇنىدۇ . بۇگۈنمۇ ئاشۇنداق مەقسەت بىلەن كەلگەن . پىكاپى دەرۋازا تۈۋىدە...

تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ ئۈچەي ـ باغرىدىكى ھەممە گەپنى ئېلىپ بولدى . مۇددىئاسى ياخشى ، پىلانىغىمۇ سۇ كىرمەيدۇ .

شۇنچه يىل سەھرادا توپا كەچكەن گۈلزار كىندىك قېنى تۆكۈل-گەن شەھەرگە قايتىپ كېلىپ ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىدەك ئازادە ئۆيلەردە ئولتۇرىدۇ . زەربە خانىم بىلەن دوختۇرخانا ئېچىپ ، پېنسىيىگە چىققان بىرمۇنچە دوختۇر - سېستىرانى يالالاپ كېسەل داۋالايدۇ ، پۇل تاپىدۇ . ھەممىدىن مۇھىمى ، ئاتا - ئانىسى بىلەن دەرقەمتى ياشاپ «بالىلىقنى يەتكۈزىدۇ» . بۇ سوپۇر ئاخۇن بىلەن گۈلزارنىڭ ئۇزاق يىللىق ئارزۇسى . مۇبادا ، گۈلزار مائاشقىلا قاراشلىق ، سوپۇرئاخۇن خادىككە «شوپۇر» بولۇپ ياشاۋاتقان ھېلىقى چاغلار بولغان بولسا ئىدى ، تاشمەتخان ئۇس-تام سوپۇر ئاخۇنغا ئاپىرىن ئوقۇغان ، قولىدىن كېلىشىچە يول مېڭىپ ، ئۇلارنى شەھەرگە كۆچۈرۈپ كەلگەن بولاتتى . بىراق ، ھازىر زامانمۇ ، شارائىتمۇ ئوخشىمايدۇ ، شارائىتىنىڭ ئوبدانلە-قىدىن ، قەشقەر بىلەن قۇمساراينىڭ ئارىلىقى «چاقىرسا ئۇن يەتكۈدەك» يېقىنلىشىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سوپۇر ئاخۇن-نى مۇشۇنچىلىك ئادەم قىلغان نەرسە ئۇ يەرنىڭ تۇپرىقى ، سۇ-يى ، ئاپتىپى··· قارغا جېنىدا ئۆزى ئۇۋا سالغان دەرەخ كېسىلىپ كەتمىسىلا ، ھەر يىلى نە - نەلەردىن كېلىپ شۇ ئۇۋىغا تۇخۇم قويۇپ بالا چىقىرىدۇ ، ھەتتا ئۇۋىسىنى ئىگىلىۋالماقچى بولغان قۇشلار بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ ، قانات - قۇيرۇقىنى سۇن-دۇرۇۋالىدۇ . بۇ سوپۇر ئاخۇن - زە··· ياق ، بۇ ھەرگىزمۇ سوپۇر ئاخۇننىڭ مۇددىئاسى ئەمەس . گۈلزار بىلەن ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈنلا مۇشۇ نىيەتكە كەلگەن···

— بالام ، — دېدى تاشمەتخان ئۇستام گەپ ئەگىتىپ ئولتۇرماي ، — ئۆي سېتىۋالماقچى بولساڭلار مېنىڭ پىكرىم يوق . ئۆزۈڭلار كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇرمىساڭلار ، بىر كىمگە ئىجارە قويىساڭلار پۇل تاپقاچ تۇرىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە بالىلارغا ئەسقاتىدۇ··· سوپۇرگە ئاخۇن بۇ يىل ئالىي مەكتەپكە بارىدۇ ، يەنە نەچچە يىلدا ئۆيلەيدىغان گەپ . ئۇنىڭغا بىر ئۆي زۆرۈر .

ئېپى كەلسە ، كىچىكلىرىگە ئاتاپ ئايرىم ـ ئايرىم ئۆي ئېلىپ قويۇمىز... ئەمما باغ بىلەن بېلىق كۆلىنى كوممۇناجانغا ئۆتۈنۈپ بېرىشنىڭ گېپىنى ھەرگىز ئېغىزلىرىدىن چىقارمىسىلا !... بۇنى كوممۇناجانغا دەپ بولغانمۇ يا ؟

ـــ ياق . تېخى گۈلزارمۇ ئۇقمايدۇ...

ـــ ئۇنداق بولسا تېخى ياخشى . بۇ گەپ ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىلا قالسۇن...

ـــ ماقۇل .

ـــ «پۇلۇم بىكار ياتمىسۇن» دەپ كىرا ماشىنىسى ئالماقچى بولغانلىرى بەك ئوبدان بولاپتۇ . بولسا ، شوپۇرنىمۇ قۇمسىرايدىن تاپايلى ، بولمىسا ، يېتىم ـ يېسىر بالىلارنى ئوقۇتۇپ شوپۇر قىلىۋالساق تېخىمۇ ساۋاب بولىدۇ... گۈلزارنىڭ ئىشىغا كەلسەك ، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن بېرى دوختۇرخانىغا تۈزۈك كېسەل كەلمەي ، كۈنلىرى بىكار ئۆتۈۋاتىپتۇ . ئۇنىڭ قەشقەرگە كېلىپ دوختۇرخانا ئاچماقچى بولۇشىمۇ مۇشۇ ۋەجىدىن ئوخشايدۇ...

ـــ توغرا . ئۆتكەندە زەرىپە خانىم بىلەن مۇشۇ گەپنى قىلىشقان .

ـــ ئۇنىڭغا دەپ قويسىلا ، بىر مەزگىل چىداپ تۇرسۇن . كېيىن دىلنۇر ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلسە ، ئۇنى قېشىمىزدا قالدۇرۇش بەك تەس . ئالتە پۇل مائاشىنى دەپ قۇلدەك ئىشلىمىسە جېنىنى باقالمايدۇ... تۆلەندى ئاخۇننىڭ ئېيتىشچە ، يەرنىڭ ئىشى ئۇزۇنغا قالماي ھەل بولىدىغان ئوخشايدۇ . تۆمۈر قارىم بۇيرۇتقان خۇرۇم ئىشلەش ماشىنىسىمۇ يولغا چىقىپتۇ . فابرىكىغا شۇنداقلا ئۇل بېسىۋالساق ، كېچىككەندىمۇ قىشنىڭ بېشىدا ئىشلەپچىقىرىشنى باشلىۋېتىمىز... بىرەر مىڭ ئادەم ئىشلەيدىغان فابرىكىدا دوختۇرخانا بولمىسا ئەپلىشەمدۇ ؟ دوختۇرنى نەدىن تاپىمىز ؟ بىز مەسلىھەتلىشىپ قويغان ، گۈلزار بىلەن دىل

نۇر بىزگە دوختۇر بولىدۇ...
— مۇنداق دېسىلە ! مەن تېخى...
— سالى بىلەن تاجىگۇل فابرىكىنىڭ خوجىلىق ئىشلىرى-
نى باشقۇرىدۇ . باشقا ئىشلارنى باشقۇرۇدىغان ئادەملەرنىمۇ مۆل-
چەرلەپ قويدۇق . ۋاقتى كەلگەندە بىراقلا ئۇقتۇرىمىز... ھە
راست ، زەرىپە خانىم بىزنىڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەشكە ئۇنارمۇ ؟
— ئۇنايدۇ ، — سوپۇر ئاخۇن ئىشەنچ بىلەن سۆزلەيتى -
تى ، — زەرىپە خانىم بۇلتۇر كۈزدە بىزنى يوقلاپ بارغاندا ،
گۈلزارغا : «سىزمۇ پېنسىيىگە چىققان بولسىڭىز ، ئىككىمىز
بىرلىشىپ ، مۇشۇ بېغىڭىزنىڭ ئىچىدە بىر دوختۇرخانا ئېچىپ
ھەقسىز كېسەل كۆرۈپ ، دورىنى توپ باھادا بەرگەن بولساق
نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە !... » دېگەن...
— ما گەپنى... راستمۇ ؟
— راست ، نادىر مۇئەللىممۇ دائىم مۇشۇ گەپنى قىلىدۇ .
— ئۇنداق بولسا ، بېرىپلا گۈلزارغا دېسىلە ، زەرىپە خا-
نىمنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقسۇن . ئۇنىڭ نىيىتى راستتىنلا
شۇنداق بولسا ، دوختۇرخانىنى چوڭراق سېلىشنى ئويلىشايلى .
لازىملىق ئۇسكۇنىلەرنى ئۆزى مەسئۇل بولۇپ سېتىۋالسۇن...
— ماقۇل .
— ئەگەر مېنى دادا ئورنىدا كۆرسىلە ، شەھەرگە كۆچۈپ
كېلىشنىڭ گېپىنى قىلماي ، باغ بىلەن بېلىق كۆلىنى تېخىمۇ
ئوبدان باشقۇرسىلا !... تۆمۇر قارىم بىلەن ئىسلام ھاجىم سىلە-
نى ئىشىمىزغا شېرىك قىلىۋېلىشنى ئېيتقان . مەن ئۇنىمىدىم .
«نېمىشقا ؟» دېسىلە ، فابرىكىغا باغلىنىپلا قالسىلا ، باغ بىلەن
بېلىق كۆلىنى باشقۇرۇشقا يېتىشىپ بولالمايلا . سىلىمۇ بىلگەن-
لا ؟ باغ بىلەن بېلىق كۆلى دېگەن قازسا - قازسا تۇگىمەيدىغان
كان . خۇدايىم بۇيرۇسا ، يەنە نەچچە يىلدىن كېيىن كۆرۈلا ،
بىز بىر كوي تاپقۇچە ، سىلە ئون كوي تېپىپ بولۇلا !...

* * *

كەچ كۈز . بورئۇاينىڭ ، توپا ئىتتىرىش ، يەر چىڭداش ماشىنىلىرىنىڭ ، ئاغدارما ئاپتوموبىللارنىڭ ئاۋازى بىرلەشىپ ، بىرلا دېزىلنىڭ ئاۋازى قالغان ئاقدۆڭدە يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىدىغىنى پار قازىنىنىڭ ئاسمانپەلەك موريسى ئىدى . ئاشۇ مورا بۇ يەردە ئۆزگىچە بىر دۇنيا يارالغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇغان ئەڭ روشەن بەلگە ئىدى . بۇ يەرگە بىرىنچى بولۇپ توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى يېتىپ كەلگەندە ، دەسلەپ ئۇششاق بالىلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلغان بولسا ، بارا - بارا چوڭلارنىڭ كۆرگەزمە كۆرۈش مەيدانىغا ئايلىنىپ قالدى . فابرىكىغا ئۇل سىزىلىش بىلەنلا ، «زېرىككەن مايمۇن مەززە ئالدىلەر» دېگەن دەك ، بۇ يۇرتنىڭ بىكارچىلىقتىن تاۋىكانى ئاۋات قىلىپ يۈرگەن ياش ئەزىمەتلىرى قوللىرىغا بەس - بەس بىلەن گۈرجەك ، زەمبىل ، خىش ئېلىشىپ ، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىدىكى رىزقىنىڭ مەنبەسى بولغان بۇ زېمىنگە ھالال تەر ئاققۇزۇشقا باشلىدى . كۈز ئايلىرى يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ ، پۈتۈن ئاقدۆڭە تۆمۈرژادەك ئىچىگە ئېلىنىپ ، قاتار - قاتار ئازادە يوپيورۇق سېخ ئۆيلىرى «لوڭكىدە» قەد كۆتۈرۈپ بولدى . فابرىكا رايونى بىلەن باغ رايونى ژادەك بىلەن ئايرىۋېتىلگەن بولۇپ ، ئادەم بېلىدەك چوڭلۇقتىكى تۇرۇبىدىن كېچە - كۈندۈز توختىماي ئېتىلىپ چىقىپ تۇرغان قۇدۇق سۇيى باغ رايونىنى كۆلگە ئايلاندۇرۇپ شورنى چايقىغاندىن كېيىن ، ئاسمانپەلەك ئېگىز-لىكتىن دەريا‌غا چۈشۈپ كېتىدۇ . بىر غېرىچ قېلىنلىقتا بېتون بىلەن قاتۇرۇپ چىقىلغان فابرىكا رايونى ئەينەكتەك پارقىرايدۇ . بۇ يەردە بولغۇسى گۈللۈك ، ئۈزۈم تېلى ، زىننەت دەرەخلىرى قويۇلىدىغان يەرلەر ناھايىتى ئىنچىكە پىلانلانغان بولۇپ ، بىرلا

كۆرگەن ئادەم كېلەر يىلى مۇشۇ كۈنلەردە بۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى قانداق بولىدىغانلىقىنى خاتاسىز پەرەز قىلالايدۇ...

مانا هازىر ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەر قۇراشتۇرۇلۇپ بولاي دەپ قالدى . ئامباردا تېرە دېگەن پەۋەس . يۇقىرى ئىش ھەققى بېرىش شەرتى بىلەن خوتەندىن تەكلىپ قىلىپ كېلىنگەن ئون نەپەر ئۇستا خالۋاپ گىلەمچىلىك سېخىغا دەستىگاھلارنى قۇراشتۇ-رۇپ ، يۈز نەپەرگە يېقىن قىز ـ چوكانغا ھۈنەر ئۆگىتىۋاتىدۇ . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ «پىدائى» لىرىنىكىمۇ بېلى چىڭ . فابرد-كىنىڭ ماركىسى ئاپتونوم رايوندىن تەستىقلىنىپ كەلدى . كې-لەر ھەپتە ئىش باشلاش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ . مۇراسىمغا ۋاڭ بىيلەينىڭ ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلماقچى . بەلكى ئەنە شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ، ئەسىرلەردىن بۇيان دەريا شاۋقۇنى ، بوران ـ شامال ۋە گۈلدۈرمامىنىڭ ئاۋازىدىن بۆلەك ئاۋازلارنى ئاڭلاش كەمدىن كەم نېسىپ بولغان بۇ زېمىن دېزىلىنىڭ ۋە باشقا ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئاۋازىدىن مەڭگۈ بىرەر كۈنمۇ خاتىرجەم ئۇخلا-يالماس بولۇپ قالار ؟ مىڭلاپ (بەلكى ئون مىڭلاپ) ئىشسىز قالغان دېھقان ياشلىرى بىلەن شەھەر ياشلىرى ئاشۇ ئاۋازلارغا ھەمراھ بولۇپ ئۆز رىزقىنى تېپىپ يېيىشنىڭ تۈنجى قەدىمىنى باسار ؟ !

ئۇيغۇر ، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ «ئاقدۆڭە كىيىم ـ كېچەك ، تېرە ـ يۇڭ مەھسۇلاتلىرى فابرد-كىسى» دەپ يېزىپ ، چۆرىسى رەڭگا رەڭ زىننەت چىراغلىرى بىلەن بېزەلگەن ھەشەمەتلىك ۋېنېسكا ئاق سۇلياۋ رەخت بىلەن ئورىلىپ ، دەرۋازا تۈۋىدىكى ئىشخانىنىڭ تېمىغا يۆلەكلىك تۇ-رۇپتۇ . خەنزۇچە خەتنى ۋاڭ بىيلەي يېزىپ بەرگەن . ئىش باشلاش مۇراسىمى كۈنى ۋاڭ بىيلەي ۋېنېسكىنى ئۆز قولى بىلەن ئاسماقچى . ۋىلايەت مەسئۇللىرى لېنتا كېسىدىغانلىقى گېپىمۇ بار .

ئاجايىپ ـ ھە؟!

شۇنداق، ھەقىقەتەن ئاجايىپ ئىش. ئىشىنىڭ «بىسمىللا» سىدىلا: «ئاقدۆڭنى چوقۇم سېتىپ بېرىمىز. نېمە قىيىنچىلىقلار بولسا ئۆزۈم يول مېڭىپ ھەل قىلىپ بېرىمەن» دەپ مەيدە قاققان ھەم نۇرغۇن ياخشى مەسلىھەتلەرنى بەرگەن ۋالىڭ بىيلەي كېيىنچە نېمە بولدىكىن ـ تالىڭ: «ئادىرىمىسۇڭ، مەن ھەيلى كىلا» دېگەندىن بۆلەك گەپنى ئانچە قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ياز چىقىپ، كۈزمۇ ئاخىرلىشاي دەپ قالدى. يەنىلا شۇ «ئادىرىمىسۇڭ»...

قاچانغىچە ئالدىرىمايدۇ؟

ئۇ بۇ سوئالغا زادى ئېنىق جاۋاب بەرمىدى.

تۆت قۇدا بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ، بۇ ھەقتە غۇلغۇلا قىلىشتى:

— بۇنىڭ تېگىدە زادى نېمە سىر باردۇ؟

— ۋاي تالىڭ، ۋاي تالىڭ...

— ۋالىڭ شۇجى بىزدىن نەرسە تەمە قىلىۋاتامدۇ يا؟

— بىز تۆلەندى ئاخۇننى قۇرۇق قول چىقىرىپ قويۇپلا، بىخارامان يۇرۇۋەرگەچ، ۋالىڭ شۇجىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قالدىمۇ يا؟

— ياق. ئۇ باشتىلا: «سىلە ئاۋارە بولۇپ مېنى ئىزدەپ يۈرمەڭلار. تۆلەندى ئاخۇن كېلىپ تۇرسىلا بولدى» دېگەن تۇرساۇ... ئەگەر ئۇنىڭ بىر نەرسە تەمە قىلىدىغان نىيىتى بولسا، تۆلەندى ئاخۇن سەزمەي قالماس!؟

— ئۇنىڭغا سەزدۈرمىگەن بولسىچۇ؟

— توغرا، بۇمۇ بار گەپ! تۆلەندى ئاخۇنغا سەزدۈرۈپ قويسا، چاۋىسى چىتقا يېيىلىپ كېتىشىدىن قورقاندۇ بەلكىم...

— ھەممە ئەيىب ئۆزىمىزدە! «قۇرۇق پىلىك كۆيمەيدۇ» دەپ، باشتىلا «چىراغقا ياغ قۇيۇپ» باقماي...

ـــ توغرا ! بۇ كۈننىڭ ئەمەلدارلىرى كۆيمىسە ، دوزاخ-
نىڭ ئوتىنىمۇ يەيدىغان بولۇپ كەتتى !... بىر تال قىلغا ھاجەت
تىڭ چۈشۈپ ئالدىغا بارساڭ ، يوغان بىر پىلىككە ئېرىشمەي
تۇرۇپ ھاجىتىڭنى راۋا قىلمايدۇ !...

ـــ يۈز مو يەردىگەن ئاز گەپمۇ ؟ ھازىر خەق بىر پۇڭ
ئۆيلۈك يەر ھەل قىلىش ئۈچۈن ، ئەمەلدارغا گېپىنى ئۆتكۈزە-
لەيدىغان پوكەيدى ـ دەللالنىڭ گېپىغا نەچچە مىڭ كوي تىقىۋات-
سا !...

ـــ ... ...

تۆتەيلەن مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ ، تۆلەندى ئاخۇنغا شۇنداقلا
دېۋىدى :

ـــ يېمەيدۇ ! ـــ دەپ ھۇرپەيدى ئۇ قۇيقا چاچلىرى تىك
تۇرۇپ ، ـــ ۋاڭ شۇجى بىر پۇڭمۇ يېمەيدۇ !... ئەگەر بىز
ئۇنىڭغا بىر نەرسە تەڭلەيدىغان بولساق ، ھەممە ئىشنى بۇزۇپ
پوق قىلىمىز ، پوق !...

يۈزلەپ يۆگمەننىڭ كويلىسىغا پۈتۈن چۈشۈپ ، پۈتۈن چىق-
قان تۆت قۇدا تۆلەندى «داجەي»نىڭ ۋاڭ بىيلەي توغرىسىدىكى
گەپلىرىگە پەقەت ئىشەنمىدى . ھازىر جەمئىيەتتە بولۇۋاتقان ئا-
جايىپ ـ غارايىپ ئىشلاردىن قاپ ـ تاغاردا نەچچىنى ھېكايە
قىلىپ بېرىپمۇ ئۇنى قايىل قىلالمىدى . ئۇلار قانچە كۆپ «ھې-
كايە» سۆزلىسە ، ئۇمۇ ۋاڭ بىيلەي توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىنى
ئۇلاردىن ئاشۇرۇپراق سۆزلەپ ، ئۇلارغا گەپ بەرمىدى . ئاخىر ،
تۆتەيلەن بىر ـ بىرى بىلەن كۆز ئىشارىسى قىلىشىپ ئۇنىڭ
گەپلىرىگە قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى ـ دە ، سۆھبەتنى
باشقا تېمىغا يۆتكىۋەتتى...

ئۇلار نىيىتىدىن يېنىشمىغانىدى . ئەتىسى يەنە قاق يېرىم
كۈن تالاش ـ تارتىش قىلىپ ۋاڭ بىيلەينىڭ «چىرىغىغا پىلىك
سېلىپ ، ياغ قۇيماقچى» بولۇشتى . بۇ «ۋەزىپە»نى تاشمەتخان

ئۇستام ئۇستىگە ئالدى . چۈنكى ئۇ «ئۇنسۇر» چېغىدىلا ۋاڭ بىيلەي بىلەن تونۇشاتتى . فابرىكا قۇرۇش گېپى چىققاندىن بېرى ، ئۇنىڭ قېشىغا تولا بېرىپ ، خېلى جىق «خو» ئالغان ، ھەتتا ئۇنىڭ ئىشخانىسى تۇرماق ، ئۆيىگىمۇ ئۇسسۇپلا كىرەلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى . بۇ «ۋەزىپە» ئۇنىڭغا خوپ ياقتى . يەكشەنبىنى كۈتۈپ تاقىتى تاق بولدى . يەكشەنبە كېلىۋىدى ، بامداتنى چالا - پۇچۇق ئوقۇپلا ، كىرا پىكاپىغا ئولتۇرۇپ ناھىيىگە يول ئالدى . ئۇ ۋاڭ بىيلەينىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولغاندا ، ئۇ تېخى يۈزىنىمۇ يۇمىغان بولۇپ ، چىشىنى چوتكىلاۋاتقانىكەن . خوتۇنى تاشمەتخان ئۇستامنى قىزغىن قارشى ئېلىپ ، مېھمانخانىسىغا باشلاپ ، ئالدىغا بىر ئىستاكان قايناقسۇ قۇيۇپ قويدى . ھايال ئۆتمەي ، ۋاڭ بىيلەيمۇ لۆكگە بىلەن بويۇن - باشلىرىنى سۈرتكەچ كىرىپ كەلدى - دە ، ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . ئەھۋال سورىدى . گەپ ئاقدۆۋىدىكى يەر مەسىلىسىگە كۆچكەندە :

— مەن سىزگە دېيدى ، ئادىرىمىسۇڭ ، — دېدى ۋاڭ بىيلەي چۈشەندۈرۈپ ، — چاڭۇي مۇزاكىرە كىلدى . خەمەيلەن تۇڭىيى بودى . دۈبىدە پىكىر ياۋكې... سىزى بىلمەيدۇ ، ئازىر... سىزى ماڭا يېشەنسۇڭ . كەشكەر خەيلى بوميسا ، مەن ۋۇرۇمۇچى بارا !... زاۋۇتى يەر بەيمەيدۇ ، مەن شۇجى بومەيدۇ !...

ۋاڭ بىيلەي ناھايىتى ئېچىلىپ سۆزلىدى . ئەڭ يېقىن دوستىغا ئېچ - قارىنىنى تۆكۈۋاتقاندەك ، ھازىر جەمئىيەتتە باش كۆتۈرۈپ قالغان تۆرىچىلىك ، قەغەزۋازلىق ، رەسمىيەتچىلىك ، پارىخورلۇق ؛ مەركەزنىڭ ھۆججەت - يولىيورۇقلىرىنى تەشۋىق قىلىپ قويۇپلا ، ئىجرا قىلىشتا «جايلار ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ... » دېگەن جۈملىگە ئېسىۋېلىپ ، بەزى ھۆججەتلەرنى كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلسا ، بەزىسىنى ئىجرا قىلماي «چاشقانغا يېگۈزۈۋېتىش»... تەك ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتقانلىقىدىن زارلاڭ-

دى ، مۇبادا ، بەش ـ ئون مو يەرنىڭ ئىشى بولىدىغان بولسا ، ھېچكىمنىڭ سەمىگە سېلىپ يۈرمەيلا ئاللىقاچان ئۆزى بىر تە- رەپ قىلىۋېتىدىغانلىقى ؛ يۈز نەچچە مو بىنامنى سېتىشتا ۋىلا- يەت ، ھەتتا ئاپتونوم رايوننىڭ تەستىقىنى ئالماي تۇرۇپ بىر تەرەپ قىلالمايدىغانلىقىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ، قۇمسارايىنى شەھەرگە ئايلاندۇرۇشتا بېسىلغان دادىل قەدەم ـــ ئاقدۆڭدە فابرىكا قۇرۇپ ، دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قۇتقۇزىدە- غان بۇ ئۇلۇغ ئىشتا ، ئۆزىنىڭ باشتىن ئاخىر ئاشۇ «تەۋەككۈل- چى» بايلار تەرەپتە تۇرۇپ ، ھەتتا بېيجىڭگىچە ماڭىدىغان ئىش بولسىمۇ مېڭىپ ، ئۇلارنى مەقسىتىگە يەتكۈزەلمىسە ، مۇددەتتىن بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىش يولى بىلەن ئۇلاردىن كەچۈرۈم سو- رايدىغانلىقىنى بىلدۈردى . ئاخىردا ، ئۆزىنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىل مۇشۇ ناھىيىدە ئىشلەپ ، خەلقنى نامراتلىقتىن قۇتقۇزالمىغا- لىقىدىن قاتتىق خىجىل ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ :

ـــ گۇڭشې كۇدې ، داجەيدىن يۈگەندې ، خەيمەيسى بەيكار بودى... خەلىك باي بومىسا ، دەيۈلەيتى بايى بومەيدۇ... سىزى دېيخەننى بايى كىلا ، مەن كولەيدۇ . سىزمۇ مېنى كولاڭ . ماكىما ؟ دەپ گېپىنى ئۈزدى .

ـــ ماقۇل ، ۋاڭ شۇجى ، ماقۇل ! ـــ كۇرۇكلىرى يېشە- لىپ كەتكەن تاشمەتخان ئۇستام ۋاڭ بېيلەينى بىرمۇنچە ماختاپ كەتتى . ئاندىن ، ـــ ئۆزلىرىگە ئىشەنگەچ ، پەشلىرىگە ئېسىل- دۇق . ئادەم دېگەن خام سۆت ئەمگەك نەرسە ، چىدامسىز كېلە- دىكەن... كېيىنگە سوزۇلغانسېرى ، «ئىشىمىز ئەپلەشمەي قا- لارمىكىن» دەپ ئەنسىرەپ ، ـــ دەپ دۇدۇقلىغانىدى . ۋاڭ بېيلەي :

ـــ ئەنسىرىمىسۇڭ ! مەن با ـــ يىئەر با ، مەن بومىسا ، گۇڭچەندا‌ڭ با . سىزى زاۋۇتى كۇرا ، گۇڭچەندا‌ڭ چوكۇڭ كو - لەيدۇ ! ـــ دەپ كۇلدى .

تاشمەتخان ئۇستام ئۇنىڭ يۇقىرىدىكى پارىخورلۇق ، چەرىكلىك توغرىسىدىكى گەپلىرىدىن پۇتۈن جەمئىيەتتە خىلمۇ خىل ناچار ئىللەتلەر يامراپ كېتىپ ھېچقانداق بىر ئىشنى ئەمەلدارلارغا پارا بەرمەي بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدىغان ئەرد- جىگە يەتكەنلىكىنى چۈشەنگەن بولسا ، ئۇنىڭ «سىزمۇ مېنى قوللاڭ» ، «مەن بار ـ يەر بار» دېگەن گەپلىرى بىلەن ئاخىرقى مەنىلىك كۆلكىسىنى بىرلەشتۈرۈپ ئويلاپ : «ماڭا پارا بەرسەڭ ھەممە ئىشىڭ ھەل بولىدۇ . قەشقەردە ھەل قىلالمىسام ، ئۇرۇمچىگىچە بېرىپ بولسىمۇ ، ساڭا بەرگەن ۋەدەمنى ئەمەلدە كۆر- سەتمەي قويمايمەن . بۇنىڭغا نۇرغۇن پۇل خەجلەشكە توغرا كېلىد- ىدۇ . پۇل خەجلەشتىن قورقساڭ ، نەگە بارساڭ بار !...» دېگەن- ىدىن بېشارەت دېگەن يەرگە كەلدى ـ ده ، تۆلەندى «داجەي» نىڭ گەپلىرىگە گول بولۇپ ، بالدۇرراق «چىراغقا پىلىك سېلىپ ، ياغ قۇيماي» ، ئاللىقاچان ھەل بولىدىغان ئىشنى بىھۇدە كېيىنگە سۈرىگەنلىكىگە قاتتىق ئۆكۈندى . ئاندىن ، دۇنيادا بار چىرايلىق گەپلەر بىلەن ۋاڭ بىيلەينى بىر ھازا ماختاپ ، سومكىسىدىن يېشىل دۇردۇنغا چىرايلىق ئورالغان بىر كالىلەك نەرسىنى ئالدى ـ ده :

ـــ بۇ ، ئۆزلىرىگە كىچىككىنە كۆڭلىمىز ، ـــ دەپ ، ۋاڭ بىيلەينىڭ ئالدىغا قويدى . كۇلۇمسىرەپ ئولتۇرغان ۋاڭ بىيلەينىڭ چىرايى سەل ئۆزگىرىپ :

ـــ بۇ نېمە؟ ـــ دېدى .

ـــ پۇل . لايىقلىرىدا بولمىسىمۇ...

ـــ پۇلۇ ؟... نېيىچە پۇلۇ ؟

ـــ يۈز... يۈز مىڭ كوي .

ـــ ئاراڭ يۈزى مىڭ كۆەي ؟...

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ چىرايىدىن كۈلكە قېچىپ ، تىلى كالۋالاشتى :

— بۇ... بۇنى... بۇنى ئاز كۆرسىلە ، ئۇ... ئۆز... ئۆزلىرى نەچچە پۇل دېسىلە...
— باشكا ئادامۇ نېيچە پۇلۇ بەيدى ؟
— ھېچ ھېچكىمگە بىر پۇتمۇ بەرمىدۇق...
— راسى گەپمۇ كىيسۇك !
— راست ، راست گەپ...
— سىزى راسى گەپمۇ كىمەيدۇ . مەن بىلىدۇ...
— ياق ، ۋاك شۇجى . راست گەپ قىلىۋاتىمەن... ھەممە ئىشقا ئۆزلىرى ئىگە بولۇۋاتسىلا ، باشقىلارغا نېمىشقا پۇل بېرىمىز ؟ !...
— تۆلەندى ئاخۇك شيۇتداكى كىيسۇك دىيدىيما ؟
— يا... ياق... ئۇ... ئۇنىڭغا مەسىلىھەت سالساق ئۇنىمىغان . ئۆ... ئۆزىمىز مۇشۇنداق قىلدۇق...
— نېمىشكا كىلدى ؟
— ئۆ... ئۆزلىرى بىز ئۇچۇن يول مېڭىپ ، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەندە لازىم قىلاردەپ...
— شيۇتداكېما ؟
— شۇنداق ، شۇنداق بولمامدىغان !... يەر قولىمىزغا تەگكەندە ، ئۆزلىرىنىڭ ئىززىتىنى چوتراق قىلماقچى...
— تامادې !... — ۋاك بىيلەينىڭ چىرايى تۆمۈردەك كۆكسرىپ ، ئورۇندۇقتىن چاچراپ قوپۇپ كەتتى . ئاۋازىنىڭ قوپاللىقىنى دېمەمسىز تېخى ، بەئەينى قۇترىغان بۇقىنىڭ ئۆزى ! چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چەكچەيگەن كۆزلىرىنى تاشمەتخان ئۇستامغا بېگىزدەك قاداپ ، ئاقبالداقتەك ئېتىلىپلا كەتتى . گەپ ئارىسىدا ، ئالدىدىكى كاللەك پۇلنى تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يۈزدىگە قارىتىپ ئاتقانىدى . ئۇ ئۆزىنى قاچۇرمەن دەپ ، ئورۇندۇق بىلەن بىللە ئوتتۇرىسىغا چۈشتى . دەل شۇ چاغ ، ۋاك بىيلەينىڭ خوتۇنى تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن ۋاك ـ چۈك ، گۈلدۈر كالاپتىن

كۆڭلى ئۆيگەنمۇ ياكى ناشتىلىق تەييار بولغىنىنى خەۋەر قىلغىلى كىرگەنمۇ؟ ئىشكنى قىيا ئېچىپ، بېشىنى ئىچكىرىگە تىقتىيۇ، چىرايى «لاپپىدە» ئۆڭۈپ كەينىگە ياندى. تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئۇستۇېشى قېلىن بولغاچقىمۇ، ھېچېيېرى زېدە بولماپتۇ. ئۇ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن قوپۇپ، ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىدەك لاغىلداپ تىترىگىنىچە بېشىنى يەردىن ئۇستۇن قىلماي، ۋاڭ بىيلەينىڭ ئۇدۇلىدا قول باغلاپ تۇردى. ئۆزىدىن زادى نېمە گۇنا ئۆتكەنلىكىنى ئويلاش بىلەن بولۇپ كېتىپ ۋاڭ بىيلەينىڭ زادى نېمە دەپ كايىۋاتقانلىقى؛ مەقسىتى نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەلمىدى. شۇنداقتىمۇ، ۋاڭ بىيلەينىڭ ماۋۇ سۆزلىرى قۇلىقىدا قالدى:

— سىزى مېنى نېمە ۋۇيلەيدۇ؟ مەن ئادامۇ! بىلدىما؟!... سىزى پۇلۇ جىيكى بوسا، دېيخەنگې جىيكى - جىيكى بەيسۇڭ... كادېرگې بەيمىسۇڭ!... مەنمۇ كادېر. ۋۇكۇمەيتى جىيكى پۇلۇ بېرە، كۇرساكې توكې. سىزنىڭ پۇلۇ لازىمى ياۋكې!... چۇشەندىما؟

— چۇشەندىم، ۋاڭ شۇجى، چۇشەندىم...

— ھە، ياخشى... پۇلۇ ئاسۇن، كېتىڭ!...

ۋاڭ بىيلەي تەلەپپۇزىنى سەل يۇمشىتىپ، بۇنىڭدىن كېيىن تۆلەندى «داجەي»دىن بۆلەك ھېچكىمنىڭ ئۆزىنى ئىزدىيەمەسلىكىنى تاپىلىدى - يۇ، ئۇنى ئۇزىتىپمۇ قويمىدى...

.....

— ئاپلا، ئىشنى بۇزۇپتۇق - دە! تۆلەندى ئاخۇنۇمنىڭ گېپىگە كىرگەن بولساقمۇ بولاپتىكەن...

— شۇنى دېسىلە!

— ۋاڭ شۇجى مۇشۇ ئاچچىقىدا قولىنى بىر شىلتىسا، «ئالتە ئاي ئانقان پاختام بىر چاپانغا يەتمىدى» دېگەندەك، دوست - دۇشمەنلەر ئالدىدا تازا كۇلكىگە قالىدىغان بولدۇق - دە!...

ـــ ژالگ بىيلەي نىيىتىنى بۇزۇپ : «پالانى مانچە پۇل پارا ئەكەپتىكەن ، ئالماي قايتۇرۇۋەتتىم» دەپ بىر نېمە يېزىپ ، بىزنى «رەھبىرىي كادىرلارغا پارا بېرىپ يولدىن ئازدۇرماقچى بولغان» دەپ جىنايەتچى قىلىپ قويمىسىلا مەيلىغۇ !...

ـــ شۇنداقمۇ قىلارمۇ تېخى ؟...

ـــ ھازىر پارا ئالغۇچىدىن پارا بەرگۈچىنى قاتتىقراق جازالايدىغان سىياسەت چىققانلىقىنى بىلىشمەملا ؟ !

ـــ ئەستا ...

تاشمەتخان ئۇستامنىڭ قانداق خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ، ئۇنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ ئولتۇرۇشقان ئۇچ قۇدا تاشمەتخان ئۇستام بىلەن ژالگ بىيلەي ئوتتۇرىسىدا بولغان ئىشنى ئاڭلاپلا ئومىد چىرىغى ئۆچۈپ ، چىرايىنىڭ قېنى قاچتى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ ئۆره ئولتۇرغۇدەكمۇ مادارى قالمىغان بولۇسىمۇ ، قۇدىلىرىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈنلا پەگاغا يۈكۈنۈپ ، قۇددىلىرىنىڭ غۇلغۇلىسىغا جىمجىت قۇلاق سالدى . گەپ ژالگ بىيلەينىڭ ئۆيىدە بولغان ئىشنى تۆلەندى «داجەي» گە دېيىش - دېمەسلىك ئۇستىگە كۆچكەندە :

ـــ دېمەيلى ، ـــ دېدى ئۇ كېسىپلا ، ـــ شۇ بىچارىنىڭ بولسىمۇ بېشى ئارامىدا تۇرسۇن . ژالگ شۇجى ئۆزى دەپ قالسا ، شۇنىڭدىن ئۇقار .

ـــ ئوبدان مەسلىھەت بولدى . شۇنداق قىلايلى...

شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئىشنى تۆلەندى «داجەي» گە ئۇقتۇرۇشمىدى . ژالگ بىيلەيمۇ دېمىگەنمۇ ياكى دېگەن بولسىمۇ ، تۆلەندى «داجەي» قۇدا - باجىلىرىنىڭ يارىسىغا تۇز سېپىشنى راۋا كۆرمىدىمۇ ؟ ئۇمۇ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىدى . ھەپتە - ئون كۈندە بىرەر قېتىم تاشمەتخان ئۇستامنى يوقلاپ كېلىپ : «ژالگ شۇجى ئۇنى دېدى ، بۇنى دېدى» ، «ژالگ شۇجى پالانى يەرگە يىغىنغا ـــ خىزمەتكە كېتىپتۇ» دېگەنلەرنى يەتكۈزۈپ تۇردى .

ئەمەلىيەتتە ، يەنىلا شۇ كونا گەپ : «ئالدىرىماڭلار» .
زادى قاچانغۇچە ئالدىرىمايدۇ ؟ چېكى قاچان ؟...
ھېچقانداق قىلىپمۇ بۇ سوئالغا جاۋاب تېپىشالمىدى . تۆلەدى «داجەي»نىڭ پات ـ پات ناھىيىگە ـــ ژالڭ بىيلەينىڭ ئىشخانىسىغا ، ھەتتا ئۆيىگە چېپىشىمۇ دەل مۇشۇ سوئالغا جاۋاب تېپىپ ، قۇدا ـ باجىلىرىنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇش ئۈچۈندى . ئەپسۇس ، ژالڭ بىيلەي «قاچان»نىڭ چېكىدىن زادى بېشارەت بەرمىدى . قۇدىلارنىڭ تاقىتى تاق بولغىنىدىن ، بەزىسىنىڭ زىقىسى قوزغىلىپ دوختۇرخانا كارۋىتىدىن جاي ئالغان بولسا ، بەزىسىنىڭ قان بېسىمى ئۆرلەپ ، دەس ئولتۇرۇپ ، دەس قوپالمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۆزىنى يوقاتمىغىنى تۆمۇر قارىم بولسىمۇ ، بايلار ئارىسىدا ئۈچۈپ يۈرگەن ئۇششاق گەپلەر ئۇنىڭمۇ ئارامىنى بۇزغىلى تۇردى ! گەپ يەردە ياتمايدىكەن ، قۇدىلار ئاقدۆڭىده فابرىكا قۇرۇش ئىشىنى شۇنچە قاتتىق سىر تۇتۇپ كەلگەن بولسىمۇ ، شەھەرنىڭ بەزى ئۇزۇن قۇلاق ، «يۇندىسىنى ئىت ، تۇتۇنىنى بۇلۇت كۆرمەيدىغان» مومىسىق بايلىرى «پۇراپ ـ ھىدلاپ يۇرۇپ» ، بۇ ئىشنىڭ تېگى پېيىنى بىلىۋېلىپ ، كۆمەك ئاداشلىرى بىلەن غۇلغۇلا باشلىۋەتكەندى :
ـــ «قەلەندەر ئات مىنسە ، چىقمىغان دۆڭى قالماپتۇ» دېگەندەك ، تۆمۇر قارى دېگەن بۇ سېسىق تېرىچىنىڭ ئىتتىنى باغلاپ قويسا بىر كۈن تۇرمايدىغان جاڭگالغا فابرىكا قۇرۇمەن دەپ پالاقلاپ يۈرگىنىنى كۆرمەمدىغان ! ؟...
ـــ «جاڭگالدا زاۋۇت قۇرۇپ ، نەچچە مىڭ يالاڭتۆش دېھقاننى باقتى... » دېگەن نامنى ئېلىپ ، گېزىت بىلەن تېلېۋىزوردا پۈتۈن دۇنياغا ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كەلگەندۇ ھەقىچان ؟ !...
ـــ بىكاردىن كېلىپ قالغان پۇل مۆرەتكەن گەپ !...
ـــ بەش مىليون ئامېرىكا دوللىرى دېگەن بىزنىڭ پۇلغا قىرىق مىليون يۈەن بولىدۇ . شۇنچە پۇلنى ئاشۇ جاڭگالغا چاچىد-

مەن دەپ يۇرگىچە ، دادىسىنىڭ يولىنى مېڭىپ تىجارەت قىلسا ، ئۇ پۇلنى بىر يىلدا نەچچە قاتلىۋالمامدۇ ؟ !

— شۇنى دېسىلە !...

— بۇ كۈندە زاۋۇت - فابرىكا قۇردۇڭ دېگەن گەپ — بىساتىڭدا بارلىق ھەممىسىنى چوقچايتىپ ئوتتۇرىغا چىقىرىپ ، ۋاقتانى ۋاخ كېلىپ ، ھۆكۈمەتنىڭ شۇنداقلا چۈشى بۇزۇلسا ، ھەممە نېمەڭدىن ئايرىلىپ ، پوستى سويۇلغان پىيازدەك بولۇپ قالدىڭ دېگەن گەپ !...

— ئەجەب كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىللا !... شىك شىسەي «نىسەن» دەپ ئېلىپ ، نەچچە يۈزمىڭ ئادەمنىڭ بېشىنى يەگەن . گۈڭچەندائۇ «ئېچىۋەتتۇق» دەپ بىر مەزگىل جىننى ئۇسسۇلغا سېلىپ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر مۇسادىرە قىلغىلى تۇرسا...

— پۇلىنى مۇسادىرە قىلسىمۇ قىلىپ ،جېنىنى ئامان قويسىغۇ مەيلى ، شىك شىسەيدەك...

— .....

— تېخى ئۇنىڭ بىلەن تاشمەتخان دېگەن زەيپانىمۇ شېرىكلىشىپتىمىش !...

— ئۇغۇ شۇنچىلىكى بار نېمە . دەسمايىسىدىن ئايرىلىپ كەتسىمۇ ، ماشىنىسىنى كىلدىرلىتىپ تېپىپ ، كۈنلۈكى بەش - ئون نان تېپىپ يېيەلەيدۇ... ئىسلام ھاجىم بىلەن ئىسمائىل ھاجىمنىڭ كۆڭلى قارىلىق قىلىپ ، ئۇلارغا ئەگەشكىنىنى كۆرمەمدىغان !...

— شۇنداقما ؟ ما ئىشنى...

— ئەمىسە ، ئۇلارنىمۇ نەس باسىدىكەن - دە ، بىر كۈنى !

.....

بۇ پىتنە - پاساتلار ھەممىدىن بۇرۇن تۆمۈر قارىمىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەنىدى . دىمىغىنى قېقىپ ، ئاچچىق كۈلۈپ قويدى -

ده ، پىسەنت قىلمىدى . كېيىن ، باشقا قۇدىلارنىڭمۇ قۇلىقىغا يېتىپتىكەن ، خېلى بىئارام بولۇشتى . ھەرقايسى ھەرخىل يەكۈن چىقىرىشىپ ، ئۆزىگە تەسەللى بېرىشتى . ئاخىردا ، تۆت قۇدا ئىسلام ھاجىمىنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇپ ، كىم نېمىنى ئاڭلىغان بولسا شۇنى ئوتتۇرىغا تۆكۈشتى . ھېلىقى «بىر پۇللۇق نەپ ئۈچۈن ھارامنى 〈ھالال〉 دەپ قەسەم ئىچىشتىن يانمايدىغان» ، «جىقراق پايدا تېپىشقا كۆزى يەتسە ، ئانىسىنى ھىندىغا گۆرۈگە تۇتۇپ بېرىپ ، نەسلي مال ئالىدىغان نومۇسسىز »لارنى بىر ھازا قارغاشتى . ئاندىن :

— «ياخشى نىيەت — يېرىم دۆلەت» دەپتىكەن . ياخشى نىيەتلىك ئادەملەرنى خۇدايىم ھەرگىز خار قىلمايدۇ . نىيەت قىلغان ئىكەنمىز ، ئاخىرغىچە تىرىشىپ باقايلى . فابرىكىنى قۇرۇپ ، ئىشلەپچىقىرىلغان بىرىنچى تۈركۈم مالنى كۆزىمىز بىلەن بىر كۆرۈپ ، قولىمىز بىلەن بىر تۇتۇۋېلىپ ، ئەتىسلا باقي دۇنياغا كەتسەكمۇ ئارمانىمىز قالمايدۇ··· ھېلىقى ناكەسلەر دېگەندەك ، فابرىكىمىزنى ھۆكۈمەت مۇسادىرە قىلىپ ، كالىلىمىزنى ئالسىمۇ ، فابرىكا جايىدا قالىدۇ . ئىشچىلىرىمىز شۇ يەردە جان باقىدۇ . بىرى بولمىسا بىرى بىزنى ياد ئېتىدۇ . ناممىز ئۆچمەيدۇ ، — دېيىشتى ھەممەيلەن تەڭلا .

بۇ — ئۇلارنىڭ قەسىمى ئىدى !

بىراق··· بىراق ، «ئادىرىمىسۇڭ» !

ئەمەلىيەتتە ، ھەممىدىن بەك ئالدىراۋاتقان ئادەم ژاك بىيلەي ئىدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يۈز مىڭ يۈەن پۇلنى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە ئۇسسۇپ كىرىشى ئۇنى تېخىمۇ ئالدىرىتىۋەتكەنىدى . چۈنكى ئۇ ئالدىغا قويۇلغان ئاشۇ پۇلدىن بۇ شەھەرلىك بايلارنىڭ ئاقدۆڭىدىن ئىبارەت قاقاسلىققا فابرىكا قۇرۇپ ، قۇمسارايىنى شەھەرگە ئايلاندۇرۇشقا چىن يۈرىكىدىن بەلباغلىغان ھەقىقي ساخاۋەتچىلەر ، ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ۋەتەنپەرۋەر ،

ئەلسۆيەر زاتلار ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈپ يەتكەنىدى . ئۇ تاشمەتخان ئۇستامنىڭ يۈزىگە پۇلنى ئېتىپ ، بىرمۇنچە «تىلـلاش» ئارقىلىق ، ئۇلارنىڭ يەنە كىملەرگىدۇر پارا بېرىش يولـنى پۈتۈنلەي توسۇۋېتىش نىيىتىگە كەلگەنىدى . ئەمەلىيەتمۇ ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولدى...

ژالڭ بىيلەي ئەتىسى شۇجى ، ھاكىملارنىڭ جىددىي يىغىنـنى ئېچىپ ، ئاقدۆڭنى تۆمۈر قارىملارغا ئەڭ تۆۋەن باھادا سېتىپ بېرىپ ، ئۇ يەردە فابرىكا قۇرۇشنى «ناھىيە بويىچە يېزىلارنى شەھەرلەشتۈرۈشنىڭ بىرىنچى قەدىمى سۈپىتىدە تۇـتۇش»نى تەكرار ئوتتۇرىغا قويدى . كىم بۇ ئىشنى كېيىنگە تارتىشقا ئۇرۇنسا ياكى ئاڭلىق ـ ئاڭسىز ھالدا پۇتلىكاشاڭ بولسا ، پارتىيە ئىنتىزامى بويىچە جازالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەم كونكرېت ئىشقا كونكرېت ئادەم بەلگىلەپ ئەمەلىيلەشتۈردى ... يىغىندىن كېيىن قەدەمنى تېخىمۇ تېزلىتىش ئۈچۈن ، ئۆزىمۇ بىۋاستە ئاتلىنىپ ژىلايەتنىڭ ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇناسىۋەتلىك مەسئۇللىرى بىلەن ئۇچراشتى . تاشمەتخان ئۇستام كۆتۈرۈپ كەلگەن ھېلىقى پۇلنىڭ گېپىنى باشقىلار تۈگۈل ئوتتۇز نەچچە يىل بىر ياستۇققا باش قويغان خوتۇنىغىمۇ تىنمىدى .

تۆلەندى «داجەي»نىڭ بەخىرامان يۈرۈۋېرىشىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى !...

دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قىش چىقىپ ، چاغان كەلدى . چاغانـنىڭ ئىككىنچى كۈنى تۆلەندى «داجەي» تاشمەتخان ئۇستامـنىڭ ئۆيىگە ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلدى . ئۇششاق سېرىق قار يېغىۋاتاتتى . تاشمەتخان ئۇنى ئۆيگە باشلاپ ، ئالدىغا چاي ـ مەزە قويدى . ئۇيان ـ بۇياندىن مۇڭدىشىشتى . گەپ ئاخىرىدا ، تۆلەنـدى «داجەي» :

ـــ ئەتىگەن ئەمدىلا كەنت ئىشخانىسىغا كېلىپ تۇرسام ، ژالڭ شۇجى تېلېفون بېرىپ : «ئەتە ئەتىگەن سائەت ئوندا ھەربىر-

لىرنىى باشلاپ ناھىيىلىك پارتكومغا كىلىشىمنى تاپىلىدى» ـــ دېگەنىدى . تاشمەتخان ئۇستام :

ـــ نېمە ! ـــ دېدى رەڭگى ئۆڭۈپ ، ـــ ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدىكەنمىز ؟

ـــ ئۇنى دېمىدى .

ـــ سوراپ باقمىلىمۇ ؟

ـــ ئۆزى دېمىگەندىكىن ، سوراشقا تىلىم بارمىدى .

ـــ خەير... ئەمەلدار دېگەنىنىڭغۇ تىلىنىڭ تېگىدە تىلى بار خەق...

ـــ .....

ئاردىدىن يېرىم سائەت ئۆتتى ـ ئۆتمىدى ، باشقا ئۇچ قۇدا ـــ تۆمۈر قارىم ، ئىسمائىل ھاجىم ، ئىسلام ھاجىملارمۇ داستىخاندىن جاي ئېلىشتى . بۇ «تەكلىپ»نىڭ تېگىگە يېتىشەلمەي ، قىلىشمىغان پەرەزلىرى ، دېيىشمىگەن گەپلىرى قالمىدى . ئاخىر ، ناماز دېگەرگە يېقىن ، ئوخشىتىپ ئېتىلگەن پولونىڭ داستىخىنىغا دۇئا قىلىشىپ ، خارامۇش ھالدا ئۆيلىرىگە تارقاشتى .

تۆلەندى «داجەي» قونۇپ قالدى...

ئۇلار ـــ بەش كىشى ـــ ئىككى كىرا ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ ، ژالڭ بىيلەي تاپىلىغان ژاقىتتىن ئون مىنۇت بۇرۇن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە ، ئۇلارنى ئىككى كىشى كۈتۈپ تۇرغانىكەن . ئۇلار بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ، چاغانلىق زىننەتلەنگەن زالغا باشلاپ كىرىشتى . زالنىڭ ئوتتۇرىسىغا توختىتىلغان ئۇچ شىرەنى چۆرىدەپ ، يىگىرمىدەك ئادەم قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىكەن . ئۇلارنى كۆرۈپلا ھەممىسى ئورنىدىن قوپتى ۋە ژالڭ بىيلەي بىرىنچى بولۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلگەندى ، باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ئۇلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول

ئېلىشىپ كۆرۈشتى . بەشەيلەن ئۆزلىرىگە كۆرسىتىلىۋاتقان بۇ كاتتا ئىلتىپاتتىن ئېسەكسىرىگىنىدىن ھودۇقۇپ ، قول - ئايەغىنىڭ ماغدۇرى كېتىپ ، چىرايىنىڭ قېنى قاچقىلى تۇردى . شۇنداقتىمۇ ، زورلاپ كۈلۈمسىرىشىپ ، ۋاڭ بىيلەينىڭ كەينىدىن ئەگەشتى . ۋاڭ بىيلەي ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئولتۇردى . تاشمەتخان ئۇستام بىلەن تۆلەندى «داجەي» ئوڭ يېنىدا ؛ تۆمۈر قارىم ، ئىسلام ھاجىم ، ئىسمائىل ھاجىملار سول يېنىدا ئىدى . باشقىلارمۇ ئۆز مەرتىۋىسى ـــ دەرىجىسى بويىچە ئورۇندۇقلاردىن جاي ئېلىپ ، ئۇچ شىرە ئادەم بىلەن لىق تولدى . بۇلار ناھىيىنىڭ پارتىيە - ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى بىلەن بۇگۈنكى سورۇن بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەرنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرى ئىدى . ۋاڭ بىيلەي ئۇلارنى بىر - بىرلەپ تونۇشتۇرۇشقا باشلىغاندا ، ئۇلار دەرھال ئورنىدىن قوپۇپ «مېھمان»لارغا ئېھتىرام بىلدۈردى . بۇ ھال مېھمانلارنىڭ يۈرىكىنى توختىتىپ ، چىرايىغا قان يۈگۈرتتى . شۇ ئارىلىقتا ، كۈتكۈچى - مۇلازىملار شىرەلەرنى ھەرخىل نازۇ نېمەتلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى . ھاراق - شاراب دېگەن نەرسىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى...

ۋاڭ بىيلەي سورۇن ئەھلىنى تونۇشتۇرۇشنى ئاياغلاشتۇرۇپ ، كۆپچىلىكنى غىزاغا تەكلىپ قىلىش ئالدىدا :

ـــ يولداشلار ، ھۆرمەتلىك قەشقەر شەھىرىدىن ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي كېلىپ ، سورۇنىمىزغا ئىشتىراك ئەتكەن ئەزىز مېھمانلار ! ـــ دېدى ھاياجانلىق تەلەپپۇزدا . تەرجىمان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئەينەن تەرجىمە قىلىپ تۇردى ، ـــ مەن بۇگۈنكى چاغان بايرىمى پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ ، كۆپچىلىككە بەخت تىلەيمەن ! شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ، ئەسىرلەردىن بۇيان ھېچكىمگە نەپ بەرمەي تاشلىنىپ ياتقان ئاقدۆڭنى سېتىۋېلىپ فابرىكا قۇرۇپ ، دېھقان قېرىنداشلارنى نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇشقا

بەل باغلىغان قەشقەرلىق تۆت باي ـــ تۆمۈر قارىم ، ئىسلام هاجىم ، ئىسمائىل هاجىم ، تاشمەتخان ئۇستاملارغا ناھىيىلىك پارتكوم ، خەلق هۆكۈمىتى ۋە پۇتۇن ناھىيە خەلقى نامىدىن سەمىمىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن...

ئۇ بۇ تۆت بايىنى بىر هازا ماختىغاندىن كېيىن ، ئۆزىنىڭ هەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ، بۇ ئىشنى تا بۈگۈنگە قەدەر سۆرىۋەتكەن «گۇناهى» ئۈچۈن ئۇلاردىن قايتا ـ قايتا كەچۈرۈم سورىدى . تۆلەندى «داجەي»نىڭ بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن زېرىكمەي ـ تېرىكمەي يول ماڭغانلىقىنىمۇ تىلغا ئېلىش-نى ئۇنتۇمىدى . ئاخىردا :

ـــ بۈگۈن بىز ئىككى تەرەپ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلى-نىپ ، ئاقدۆڭنى سېتىپ بېرىش ـ سېتىۋېلىش توختامىغا ئىمزا قويۇمىز . توختامدىكى پۇل تاپشۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئاق-دۆڭە هەربىرلىرىنىڭ ئۆتۈدۇ... ئەگەر ناھىيىمىزنىڭ بىناكارلىق ـ قۇرۇلۇش خادىملىرى هەربىرلىرىگە ئەرزىسە ، هەرقانداق زۆرۈر ئىشى بولسا توختىتىپ قويۇپ ، هەربىرلىرى-نىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ . ناھىيىمىزدىن چىقىدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى بازار نەرخىدىن يىگىرمە ـ ئوتتۇز پىرسەنت ئەرزان سېتىپ بېرىمىز ، ـــ دەپ گېپىنى تۈگەتتى .

بۇنىڭدىنمۇ ئوبدان ئىش بولامدۇ ؟ !

«ئادرىمىسۇڭ»...

ئەسلىدە مۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە بۇ !... هەي ۋاڭ بىيلەي !... ۋاڭ بىيلەي !... ئەگەر گۈڭچەندائىنىڭ هەممە ئەمەلدارى سەندەك بولۇدىغان بولسا...

ئىش مۇشۇنداق پۇتتى...

قۇرۇلۇشقا ئىش باشلاشتىن تاكى قۇرۇلۇش ئاياغلاشقۇچە ۋاڭ بىيلەي ئاقدۆڭگە نەچچە قېتىم كېلىپ يوقلىدى ؟ پۇتكەن ياكى پۇتەي دەپ قالغان نەچچە تام ـ تورۇسنى «ئۆلچەمگە

يەتمەپتۇ» دەپ چاقتۇرۇپ ، بۆلەكتىن قوپارغۇزدى؟ بۇنى ھېچ-كىم ھېسابلاپ ئولتۇرمىدى . خوجايىنلار ئۇنى نەچچە - نەچچە قېتىم «بىر پىيالە چاي»غا تەكلىپ قىلىۋىدى ، ئۇ : «چولام يوق» ياكى «كېيىن ئىچەي» دەپ رەت قىلدى . قۇرۇلۇش پۈتۈپ ، ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈنى ، كۆپچىلىك بىلەن بىر ۋاخ تاماق-نى بىللە يېدى ھەم ۋىۋىسكىنىڭ خەنزۇچە خېتىنى ئۆز قولى بىلەن يېزىپ بېرىشنى ۋەدە قىلىپ ، ھەممەيلەننى خۇش قىلىۋەت-تى . ئاندىن ، ئىش باشلاش مۇراسىمى كۈنى تازا چوڭ «چاي» تەييارلاشنى تەلەپ قىلدى . قارىغاندا ئۇ ، مۇراسىمغا قاتنىشىدى-غان ۋىلايەت ، ناھىيە مەسئۇللىرى بىلەن قۇرۇلۇشنى مۇددەتتىن بۇرۇن ھەم سۈپەتلىك پۈتكۈزگەن قۇرۇلۇش خادىملىرىنى كۆزدە تۇتقان بولسا كېرەك...

دەرۋازىدىن كىرگەنلا كىشى ئاۋۋال ئاشۇ ۋىۋىسكا يېنىدا بىر دەم تۇرۇۋالاتتى . خەت تونۇيدىغانلار خەت تونۇمايدىغانلارغا ئۇنلۇك ئوقۇپ بېرەتتى . ئىشىكى جەنۇبقا دەريا تەرەپكە قارىغان بۇ ئىشخانىنىڭ ئىچى ئادەم بىلەن لىق تولغان . بەزىلەرنىڭ قولىدا تۇتام - تۇتام پۇل . سالى بىلەن تاجىكۇلنىڭ ئالدىدا تىزىملاش دەپتىرى ، قولىدا قەلەم . بىرى بىرىدىن ئالدىراش تۆلەندى «داجەي» ئۇلارغا مۇئەككەل ھەم كۆپچىلىككە ئۇنى - بۇنى چۈشەندۈرۈش بىلەن بەنت . ئۇ يېقىندا پېنسىيىگە چىقتى . ھازىر مۇشۇ زاۋۇتنىڭ ئادەم تاللاش ، كۆكەرتىش - مۇھىت ئامانلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل . شۇنداقلا ، قۇمساراي بويىچە ئەڭ چوڭ پايچىك . بۇ يەرگە يىغىلغانلارنىڭ ھەممىسى بولغۇسى پاي-چىكلار . ئىشخانا سىرتىدىكىلەرنىڭ كۆزلىرى ماڭۇ ئېلاندا :

1) فابرىكىمىز شەھەرچىلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان بولۇپ ، پايچىكلىك تۈزۈمى يۈرگۈزۈلىدۇ .

2) بىر پاي چېكى ئون يۈەن . پاي چېكىنى قانچىلىك ئېلىش ئىختىيارىي بولىدۇ . كۆپ ئالسا چەكلەنمەيدۇ ، ئاز ئالسا

مەجبۇرلانمايدۇ .

3) پاي چېكىنىڭ ئۆسۈمى فابرىكىنىڭ ئېرىشكەن پايدىسى ئاساسىدا بېكىتىلىدۇ . زىيان تارتسا ، مەسئۇلىيەتنى خوجايىنلار ئۈستىگە ئالىدۇ ھەم پايچىكلارغا بانكا ئۆسۈمى ئاساسىدا زىيان تولۇقلاپ بېرىلىدۇ .

4) پاي چېكىنى خالىغان چاغدا قايتۇرۇپ بېرىشكە ياكى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىشكە بولىدۇ .

5) فابرىكىمىزنىڭ ئىش تۈزۈمى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ .

6) فابرىكىمىزغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئىشچىلار ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بولۇشى كېرەك . مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار بىرەك قوبۇل قىلىنمايدۇ .

7) شاگىرت ئىشچىلارنىڭ ئۆگىنىش ۋاقتى ئالتە ئاي بولۇپ ، بۇ جەريانىدا ئېيىغا يۈز يۈەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلىدۇ .

8) رەسمىي ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى قىلغان ئىشىنىڭ سانى ، سۈپىتىگە قاراپ بېكىتىلىپ ، «ئىشلىگەن چىشلەش» پرىنسىپى گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ .

9) ئىشچىلار ھەر كۈنى چۈشلۈك تاماق بىلەن ھەقسىز تەمىنلەنگەندىن تاشقىرى ، ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى مەلۇم مىقدارىدا ئىنئامغا ئېرىشىدۇ .

10) داۋاملىق ئىشلەش ياكى ئىشتىن چېكىنىش ئىشچىلارنىڭ ئىختىيارىدا بولىدۇ .

.....

— نېمىدېگەن ئوبدانچىلىق ؟ !

— شۇنى دېسىلە !

— مۇشۇ گەپنىڭ ھەممىسى راستمىدۇ زادى ؟

— راست بولمىسا ، قەشقەرچە يەردىن كېلىپ ، شۇنچە جىق پۇلنى مۇشۇ بايۋاتقا چېچىۋەتكىلى سارالڭ بولۇپ قالمىغاز-

دۇ ، خەق ! ؟
ـــ ئوۋۇش ، تەلىيىمىزنى سىناپ بىرەر يۇز كويلۇق چەك ئېلىپ قويمامدۇق !...
ـــ ۋىيەي ، غوپۇر ھاجىم پوممۇ كېلىۋاتامدۇ نېمە ! ؟
ـــ ۋاي راست ، شۇ ئىكەن . نېمىدەپ كەلگەندۇ ئۇ قېرى !
ـــ .....
غۇلغۇلا تازا قىزىۋاتقاندا ، ساقال ـ بۇرۇتنى چىرايلىق ياستىپ ، پاكىز كىيىنگەن غوپۇر ھاجىم پوم ئون تۆت ـ ئون بەش ياشلاردىكى قىزنەۋرىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا ھاسسىسىنى تو-كۇلداتقىنىچە دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى . سەكسەن ياشنىڭ قا-رىسىنى ئالغان بۇ ئادەم قارىماققا يەتمىش ياشقىمۇ كىرمىگەندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ ھەممەيلەن بىلەن سالاملىشىپ بولغاندىن كې-يىن ، تۆلەندى «داجەي»نى سورىدى .
ـــ ئاينا ، ـــ دېدى بىر ئايال قولى بىلەن ئىشخانىنى كۆرسىتىپ ، ـــ فابرىكىغا پاي قوشۇدىغانلارنى تىزىملاۋاتىدۇ .
ـــ سىلىمۇ پىشكە پاي قوشاي دەپ كەلگەن ئوخشىمامىلا ؟
ـــ ھەئە ، ـــ دېدى غوپۇر ھاجىم بىرەيلەننىڭ چاقچاق ئارىلاش سوئالىغا جاۋابەن ، ـــ تۆلەندى سېكرېتار مېنىڭ پۇ-لۇمنى ھارام دېمىسە ، قوشسام قوشتۇم !...
ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ـ ھا !...
ئۇنىڭ بۇ گېپىى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈەتتى . كۈلكە ئاۋاز-نى ئاڭلىغان تۆلەندى ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ ، ئىشىك ئالدىدا ئۆزىگە قاراپ تۇرغان غوپۇر ھاجىمنى كۆردى ـ دە ، ئىشخانىدىن چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى .
ـــ كېلىپ قاپلىغۇ ھاجىكا ؟ ـــ تۆلەندى «داجەي» ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ، ـــ تاماشا كۆرگىلىرى كەل-گەن ئوخشىمامىلا ! ؟
ـــ تاماشا كۆرگۈممۇ كەلدى ، ـــ غوپۇر ھاجىم مەنىلىك

كۈلۈمسىرەپ ئەتراپىغا قاراپ قويدى ، ـــ ئۆزلىرىدىن سورايدۇ-
غان بىرگەپمۇ چىقىپ قالدى .
ـــ ھە··· مەن تېخى··· سورىسىلا ئەمىسە .
ـــ بۇ يەردە سورىسام···
غوپۇر ھاجىم دۈدۈقلىغانىدى ، تۆلەندى «داجەي» نېمىنە-
دۇ سەزگەندەك بولۇپ ، بۇ ياندىكى قۇلۇپلاقلىق ئىشخانىنىڭ
ئىشىكىنى ئېچىپ ، ئۇنى ئىچكىرىگە باشلىدى ۋە ئىشىكنى ياپقاچ
ئورۇندۇققا باشلىدى .
ـــ مۇنداق ئىش ، ـــ دېدى غوپۇر ھاجىم كۆزلىرىنىڭ
قۇيرۇقىدا دېرىزىگە قارىغاچ . دېرىزە سىرتىدا سەككىز ـ ئون
باش ئۇلارغا قىزىقىپ قاراپ تۇرۇشاتتى ، ـــ ئۆزلىرىمۇ بىلىلا ،
مېنىڭ ئېتىم يامان ئادەم··· ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتا ئۆزلىرى-
دىن يولىورۇق ئالمىسام ، «خاتالىشىپ قالارمەنمۇ ؟» دەپ قور-
قىدىكەنمەن···
ـــ نېمە دەيدىغانلا ھاجىكا ، ـــ غوپۇر ھاجىم ئۇنىڭ
ئۆزىنى «ئاكا» دېگىنىنى تاسادىپىيلىق ھېس قىلدى بولغاي ،
ئۇنىڭغا كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدا غىل ـ پاللا قاراپ قويۇپ ،
ئىتتىك يەرگە قارىۋالدى ، ـــ قاچانقى گەپنى قىلىپ يۈرمىسىلە
ئۇنداق !··· ئۇ چاغدا سىياسەت شۇنداق ئىدى . سىلە «خەلق»
قاتارىغا قوشۇلۇپ كەتكىلى نىكەم . سىلىگە كىم «ھۆرۈت ـ
پۆرۈت» دېسە ، ماڭا بىر كۆرسىتىپ قويسىلا !···
ـــ چېچىلمىسىلا ئۇكام··· مۇشۇ ئاغزىمنى ـ زە··· ماڭا
قارىسىلا ئۇكام ، ئاڭلىسام ، ھەممە ئادەم باي بولۇش كويىدا
مۇشۇ فابرىكىغا پاي قوشۇۋېتىپتىمىش . «پاي» دېگەن نېمە ئۇ ؟
تۆلەندى «داجەي» ئۆزىنىڭ «پاي» توغرىسىدا بىلىدىغانلە-
رىنى قىسقا ھەم چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلەپ بەردى .
ـــ مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە ، بۇ··· مەنمۇ خاتا چۈشەنمەپ-
تىكەنمەن··· پايغا ئېرىغ مال قوشسىمۇ بولامدۇ ؟

— «ئېرىنغ مال؟» بۇ...
— مەسىلەن، ئالتۇن، تىللا دېگەندەك ...
— بولىدۇ. قانداق دەيلا؟
— مەندە پىشكە تىللا بار ئىدى. يۇرتىمىزدا فابرىكا قۇرۇلۇپ، بىرمۇنچە ئادەمنىڭ ئىشلىق بولۇپ قېلىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ، خوشاللىقىمدا نەچچە كېچە ئۇخلىيالمىدىم...

يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە، غوپۇر ھاجىمنىڭ ھەممە نېمىسى مۇسادىرە قىلىنىپ، يۇرت كەمبەغەللىرىگە بۆلۈپ بېرىۋېتىلگەن بولسىمۇ، خوتۇن - بالىلىرىدىنمۇ يوشۇرۇپ ساقلاپ كەلگەن نۇرغۇن ئېرىنغ مېلىغا شامال تەگمىگەنىدى. بىرەر يىلغىچە «قىزىل كالتەكلىك دېكتاتورا دۇيى باستۇرۇپ كىرىپ، ئۇنەرسىلىرىمنى تېپىۋالسا قانداق قىلارمەن؟ ئۇلارنى ئالسىغۇ مەيلى. ‹ئەتكەس مال يوشۇرغان› دەپ تۇتۇپ ئاپىرىپ سولاپ قويسا، يا بولمىسا ‹پاڭكىدە› ئېتىۋەتسە قانداق قىلارمەن؟ ‹ماۋۇ مېنىڭ قەلبىم› دەپ كەنت باشلىقىغا تاپشۇرۇپ بەرسەم قانداق بولار؟ ياق، بولمايدۇ! ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئۆلتۈمگە تۇتۇپ بەرگەندەك ئىش بولىدۇ... مەتقۇناخۇنغا بېرىۋەتسەمچۇ؟ ياق، ياق، بۇمۇ بولمايدۇ!... بىر چاغدا ئۇ، زىۋەرىخانىنىڭ قورسىقىدىكى بالىنى مەندىن گۇمانلىنىپ، مېنى ئانامنىڭ تۆپىسىدىن قەسەم ئىچكىلى سالغان ئەمەسما!؟... ھازىر ئۇ دېگەن مەپكۇرسى ئىلغار، يۇرتتا تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان ئادەم. ئۆزىنىڭ سايىسىدىن قورقۇپ بولسىمۇ مېنى تۇتۇپ بېرىدۇ» دەپ ئويلاپ، كېچىلىرى تۇزۇك ئۇخلىمىدى، كۇندۇزلىرى قولى ئىشقا بارمىدى. ئېرىنغ مالىلىرىنى ھېلى ئۇ يەرگە يوشۇرۇپ، ھېلى بۇ يەرگە كۆمۈپ يۇرۇپ، دەككە - دۇككە ئىچىدە ئون جېنىنىڭ بىرى قالدى. ئاخىرى مەتقۇناخۇنىنىڭ ئېتىزلىقىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى ھۇۋقۇشنىڭ ئۇۋۇسىدەك يەككە - يېگانە، مۇساپىرنىڭ قەبرىسىدەك ۋەيرانە كەپىسىگە كۆچۈپ بېرىپ،

ئېرىغ مالىلىرىنى پۈچۈق ئىۋرىقىقا قاچىلاپ ، ئۈستىنى ئۇششاق شېغىل بىلەن توشقۇزدى ـ ده ، توغراقنىڭ تۈۋىنى يېرىم غۇلاچ-چە كولاپ كۆمۈۋېتىپ كۆڭلى بىرئاز ئارام تاپتى . «كوللېكتىپ-لىشىش» دولقۇنىدا ، گويا ئۇ بۇ يۇرتنىڭ پۇقراسى ئەمەستەك ، ھېچكىمۇ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى . «كوممۇنىزمغا ئېلىپ بارىدىغان ئالتۇن كۆۋرۈك ـــ خەلق گۇڭشېسى» قۇرۇلۇۋاتىدى ، ئۇ پۈتۈن يۇرتنىڭ نەزىرىدىكى ئادەمگە ، تۆۋەندىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا ، «گۇڭشې ئەزالىرىغا ئىبرەت قىلىپ ، ئۇلارنىڭ كۆز-زىنى ئاچىدىغان تىرىك دەرسلىك» كە ؛ «سىنىپىي كۈرەشنىڭ تارىسىنى چىڭىتىپ ، سىنىپىي كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشتا تىرىك نىشان» غا ئايلاندى . مۇبادا ، كىمدۇ بىراۋ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ بىرەر باش قوننقىنى ئوغرىلاپ تۈتۈلۈپ قالغۇدەك بولسا ، غوپۇر ھاجىم چوقۇم ئۇنىڭغا يانداپ كۈرەش ـ پىكىر قىلىناتتى . ھېلىقى ئوغرىدىن بەكرەك ئۇرۇپ سوقۇلاتتى ، قىيىن قىستاققا ئېلىناتتى . ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ ھاشار ـ مەدكارىدىن ، «خالىس ئەمگەك» تىن قۇتۇلالمايتتى . ئۆيىدە ياتقان كۈنلىرىدىن دالىدا ـــ ئېچىق بېشىدا ، سۇ قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدا قونۇپ تۇنەيدىغان كۈنلىرى كۆپ ئىدى . ئۇ بۇنىڭغا كۆنۈپ قالدى . ۋايسىمىدى . ئىچىگە تىنمىدى . «ئىشلە غوپۇر ، ئىشلە . ئىشلىگەنگە ئۆلمەيسەن ! ـــ دەپ ئۆزىنى ئۆزى ھەيدەپ تۇراتتى دائىم ، بىلىكىڭ ئۇزۇلۇپ كەتكۈدەك ئىشلىسەڭمۇ ئۆلۈسەن بىر كۈنى ، ھۇرۇنلۇق قىلىپ يەتتە قات كۆپىدە يېتىۋالساڭمۇ ئۆلۈسەن بىر كۈنى··· ئاتا ـ بوۋىلار : 〈 ئۆزۈڭنى خار قىلغۇچە ، كۈچۈكنى خار قىل〉 دەپ بىكار ئېيتمىغان . ھالال ئىشلەۋەرسەڭ ، خەق كۆرمىسە خۇدايىم كۆرىدۇ . ئەجرىڭنى يەر-دە قويمايدۇ··· »

دېگەندەك ، ئۆزى خورلانسىمۇ ، گېلى خورلانمىدى : بىرىنچى ئەمگەكنىڭ گۈڭفېنى ، ئاشلىق نورمىسى قولىغا ساق تېگىپ

تۇرغاچ ، ئاش ـ نانىڭ غېمىدە قالمىدى . ئايدا ـ يىلدا بىرەر تال «تۇگمە»نى كەشىنىڭ پېتىكى ئاستىغا تىقىپ قەشقەرگە ئاپىرىپ ، قاراڭغۇ بازارچى زەرگەر ـ سەررافلارغا ئېلىشىغا سېتىپ ، كېلىشىگە گۆش ـ ياغ ئېلىپ يەپ ، بەدىنىگە «قۇيۇچ باغلاپ» تۇردى . قىزلىرىغا «يالانچۇق يالتىپ» تۇرۇشنىمۇ ئۇنۇتۇمىدى . يالغۇزلۇقى ـــ بويتاقلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ھېچنەرسىدىن غېمى يوق ئىدى . ياماق ئۈستىگە ياماق چۈشكەن ئەسكى كىيىملىرى بىلەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتىپ ، ھېسداشلىقىنى قوزغايتتى . ئىشتىهاسى ساز ، تېنى ساغلام ؛ ئىش ـ ئەمگەكتە ياشلاردەك بەردەم ئىدى .

يەرلەرنى سالالاشتۇرۇش ، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنى تورلاشتۇرۇش ـ يۇرۇشلەشتۇرۇش دولقۇنى يېتىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ «ئۇۋۇسىغىمۇ سۇ كىردى» كەپىسى چېقىلىپ ، مەھەللە ئىچىدىن ئۆيلۈك يەر كۆرسىتىپ بېرىلدى . ئىككى تەرەپتىكى قوشنىلىرى «قىزىل»لاردىن ئىدى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى كېچە ـ كۈندۈز ئۆزىگىلا تىكىلىۋاتقاندەك ، ھەربىر باسقان قەدىمىنى كۆزىتىۋاتقاندەك ، ساناۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، بىرەر كېچىنىمۇ خاتىرجەم يېتىپ تاڭغا ئۇلىيالماس بولۇپ قالدى . ئېرىغ مالىلىرىنى ھېلى ئۇ يەرگە كۆمسە ، ھېلى بۇ يەرگە يۆتكەيتتى . بەزىدە بۇنىڭغىمۇ خاتىرجەم بولالماي ، كۈندۈزلىرى نەگىدۇر يوشۇرۇپ قويسا ، كېچىلىرى يوتقىنىغا سولاپ ياتاتتى . تۇرۇپلا ، بۆلۈپ ـ بۆلۈپ بالىلىرىغا بېرىۋەتمەكچى بولاتتى ـ يۇ ، كۆڭۈل توختىتالمايتتى . «بالىلار كىچىك ، ﴿ئىش ئوخشىدى﴾ دەپ بىرەرىگە تىنىپ تاشلاپ چاندۇرۇپ قويسا ، مېنىڭمۇ ، ئۆزلىرىنىڭمۇ بېشىغا بالا تېپىۋالىدۇ . ﴿تىنچ كۆڭۈل ـــ تۇزسىز ئۇماچ﴾ دەپتىكەن . بۇنى بەردىم دەپ ئۇلارغىمۇ ، ئۆزۈمگىمۇ ئىش تاپماي... » دەپ نىيىتىدىن يانىتتى . بېرىپ ـ بېرىپ ، ساقلىماقنىڭ تەسلىكىدىن ، ئۇ نەرسىلەردىن شۇنداق زېرىكتىكى ، ئىۋرىق بىلەنلا

كۆتۈرۈپ چىقىپ ئۆستەڭگە ، بۇلاقنىڭ كۆزىگە تاشلىۋېتىپلا قۇتۇلماقچىمۇ بولدى . بىراق چىدىمىدى . ئۇنىڭغا ئايان ، دادىسى ئايلاپ ـ يىللاپ ياقا يۇرتلار ـــ چەت ئەللەر ـــ دە كارۋان تارتىپ يۈرۈپ پۇل تېپىپ ، بىر يىللىق زاكاتقا ئايرىغان پۇلىغا كەنتكە باشلانغۇچ مەكتەپ سېلىپ بەرگەن گۇناھى ئۇچۈن ، چوڭ ئوغلى بىلەن بىرلىكتە شۇڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدە غايىب بولغان . قەشقەر شەھىرىدىكى كارۋان سارىيى نىسەنگە ئېلىنـ غان . ھېلىمۇ ياخشى ، بۇ چاغدا غوپۇر ھاجىم چەت ئەلدە بولۇپ قاپتىكەن . بولمىسا ، ئۇنىڭ گۆرىمۇ دادىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ گۆرى بىلەن بىر بولىدىكەن··· غوپۇر ھاجىم ئۈچ يىل چەت ئەلدە قالۇقىپ يۈرۈپ قەشقەرگە كەلگەندە ، جاھان بىر ئاز «تىنجىپ» قاپتىكەن . قۇمسارايدىكى بېغىغا بېكىنىۋېلىپ ، تىجارەتكە زادى قول تىقمىدى··· 1949 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ، چەت ئەلگە قېچىپ كېتىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى قۇمسارايىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ ، غوپۇر ھاجىمنىڭ تاغىسى مامۇت رىۋەندىنى ھويلىسىدىكى قاپاق تېرەككە ئېسىپ ، «پۇل نەدە؟ ئالتۇن ـ كۈمۈش نەدە؟» دەپ ئۇرۇپ قىينىاپ ، ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن ئۆلتۈرۈۋەتتى . غوپۇر ھاجىم بۇ چاغدىمۇ جاڭگالغا قېچىپ كېتىپ ، «جاھان ئوڭلانغان»دا ئۆيىنى تاپتى . بۇ قېتىم ئۇنى كۈتۈپ تۇرغىنى «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش» بىلەن ئۇلىشىپلا يېتىپ كەلگەن «يەر ئىسلاھاتى» بولدى . بۇ ھەرىكەتلەر ئۇنى بارلىق تەئەللۇقاتىدىن ، ئىككى خوتۇنىدىن ئايرىۋەتكەن بولسىمۇ ، جېنى ئامان قالدى . نۇرغۇن ئېرىق ماللىرىنىمۇ يوشۇرۇپ ساقلاپ قالدى . ئۇ چاغدا ئۇ بۇ ئېرىق ماللارنىڭ كەلگۈسىدە ئۆزىگە شۇنچە بىسەرەمجانلىق تېپىپ بېرىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمەپتىكەن . مانا ئەمدى بۇ نەرسىلەرنى ساقلاش ـــ ئۇنىڭغا جېنىنى ساقلاشتىنمۇ تەسكە توختاۋاتىدۇ . شۇنداقتىمۇ ، ئۇنىڭ بۇ نەرسىلەردىن كەچكۈسى كەلمىدى . چۈنكى ، بۇ نەرسىلەر

ئۇنىڭ دادىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ ئىسسىق قېنى ، ئۆزىنىڭ جاپالىق ئەجرى ، ھالال تەرى بەدىلىگە كەلگەن . ئانا سۈتىدەك پاك ۋە ھالال . بۇلارنى ئۆز قولىچە يوقاتقانلىق ـــ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە ئوت قويغانلىق بىلەن باراۋەر گۇناھ . مۇنداق قىلسا ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ روھىناتى تۇرماق ، ئۇلۇغ تەڭرىمۇ كەچۈرمەيدۇ !...

ئۇ خېمىغا ياندى ، ئۇ نەرسىلەرنى تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدىغىچە مەھكەم ساقلاپ ، جان ئۇزۇش ئالدىدا بالىلىرىنى چۆرىسىگە ئولاشتۇرۇپ (تەڭرى ئاشۇنداق قىلىشقا نېسىپ قىلسا) : «بالىلىرىم ، مەندىن سىلەرگە مىراس قالدىغان نەرسە مۇشۇ . بېشىڭلارغا ئېغىر كۇن چۈشمىگۈچە ، بۇنى جېنىڭلارنى ئاسرىغاندەك ئاسراپ ساقلاڭلار... » دەپ ئۇلارنىڭ قولىغا تۇنۇقۇزماقچى ياكى «پالانى يەرگە كۆمۈكلۈك... » دەپ قويۇپلا كۆزلىرىنى يۇمماقچى بولدى ۋە بىر كۇنى ھاجەتخانىسىدىن قىنغ چىقىرىش باھانىسىدە چوڭقۇر بىر ئازگال كولىدى ـ دە ، ئۇنۇقنى كۆمۈۋەتتى ۋە شۇ كۆمگەن پېتى ئېچىپمۇ باقمىدى ، باشقا يەرگە يۆتكەپمۇ يۇرمىدى .

ئادەمنىڭ كۆڭلى توق ـ خاتىرجەم بولسا ، تېنى ساغلام كۇچتىگگىر ، سالماق بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، غوپۇر ھاجىم كۇندىن ـ كۇنگە تېتىك ـ ئىشچان بولۇپ كەتتى . ئاغرىپ ـ سىلاپمۇ قالمىدى . كىشىلەرگە كۇندىن ـ كۇنگە ياشىرىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۇنەتتى . ھەددىدىن زىيادە ئېغىر ئەمگەك ، ئايىغى ئۇزۇلمەس كۇرەش ـ پىپەنلەر ئۇنىڭغا نىسبەتەن قىلچە غەيرىي تۇيۇلمايدىغان ، بەلكى جەزمەن شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك ئىشتەك بىلىنىدىغان بولدى . ئۇ ھېچقاچان ئېچىگە تىنمايتتى ، ھېچكىمدىن ئاغرىنمايتتى ، ھەممە ئىشنى بەختىدىن ، پېشانىسىدىن كۆرەتتى...

«ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش» بىلەن تەڭ ، ئۇمۇ «خەلق»

بولدى . بولۇپمۇ سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى قولىغا تەككەندە ، خۇشاللىقتىن نەچچە كىچە كىرپىك قاقمىدى . ئاتايىتەن قەشقەرگە بېرىپ ، تونۇش - بىلىش باي - پومېشچىكلارنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى ؛ نەچچە كۈنلەپ قونۇپ - تۈنەپ ھال - مۇڭ بولۇپ ، «جاھاننىڭ چامىسىنى چاغلىدى» . كۆردىكى ، بۇ باي - پومېشچىكلانىڭ ھەممىسى «تۈگكەن تۈگۈچ ، كۆمگەن كۆمۈكلىرى» نى كەينى - كەينىدىن ئېچىپ ، خۇددى ئەگۈز تاشقىنىنى كۆرۈپ - لا ئۇۋا - ئىنلىرىدىن ئۆملەپ چىقىشقا باشلىغان قۇرت - قۇمۇرسقىلاردەك ، بىساتىدا بارنىڭ ھەممىسىنى دەسمايە سې - لىپ ، ئۆزلىرىنى بازار قاينىمىغا ئېتىشىپتۇ . بەزىلىرى بۇرۇن - قىدىن نەچچە ھەسسە بېيىپ كەتسە ، بەزىسى دەسمايىسىنى نەچچە قاتلاپ ، ئىسمى - جىسمىغا لايىق باي بولۇپ قاپتۇ . نى يوغان شىركەتلەرنى قۇرۇپ ، ئونلاپ ئادەمنى يالاپ ئىشلىتىۋاتقاز - لارمۇ ، ئۆيىگە خىزمەتكار يالاپ ، خوتۇن - بالىلىرىنى يەتتە قەۋەت كۆرپىنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈرمەي راھەت كۆرسىتىۋاتقاز - لارمۇ ، ئايروپىلاندا ئۇچۇپ ، پىكاپتا چېپىپ يۈرگەن··· لەرمۇ بار ئىكەن . بىراق ، قۇمسارايدىن بىرەرمۇ تىجارەتچى چىقمىدى . «بار» دېگەندىمۇ ، ھەممىسى باققال ، رەۋەندى ، ياغاچپۇرۇش··· ھەممىسى تۆلەندىنىڭ ئۆزلىرىنى بىر نېمە قىلىۋېتىشىدىن ئەز - سىرەپ ، تازا پۇت - قولىنى «سۈنالمايۋاتىدۇ» مانا بىرلا سوپۇر ئاخۇن ھېچنېمىدىن ئەنسىرىمەيدۇ . كۈندىن - كۈنگە ئىشنى چۈشايتىپ ، قۇمسارايدا «سەن ئەمەس مەن» بولۇپ يۈرۈۋاتىدۇ . بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، گۈڭشېدىن توختى تۇر ، ناھىيىدىن ۋاڭ بىيلەي ئۇنى پۇتۇن كۈچى بىلەن يۆلەۋېتىپتىمىش . تۆلەندى «داجەي»دە ئۇنىڭغا «ھۆرۈت - پۆرۈت» دېگۈدەك ھوقۇق يوق - مىش···

ھەر نېمىدېگەنبىلەن ، قۇمسارايلىقلارمۇ تەۋرەپ كەتتى . ھەممىسى ئۆز ئىشى ، ئۆز غېمى بىلەن . «ھېچقانداق ئىش -

ھەرىكىتى يوق»لارمۇ سەككىز ـ ئون مو يەرنىڭ خوجايىنى . خامانىنى ئۆزى ئېتىپ ، چەشلەنگەن دانىنى ئۈدۈللا ئۆز ئۆيىگە ئەكىرىدۇ . قورسىقى ئاچسا ، خالىتا كۆتۈرۈپ ئەترەتنىڭ ئامبـ ـرىغا بويۇن قىسىپ بارماي ، «بىسمىللا» دەپ ئۆيىدىكى كات ـ تاغار ـ نىڭ ئاغزىنى ئاچمدۇ . نېمە كەڭرى ؟ ئاش ـ نان كەڭرى . كەشى يىرتىلىپ كەتسە كەندىرنىڭ قوۋزۇقىنى سوقۇپ ئېشىپ ياماپ كىيىدىغانلارمۇ ؛ بىر قۇر پاختىلىق ئىشتان ـ چاپان تىكمۇالسا نەچچە يىلغىچە يازدا مېزىنى سۇغۇرۇۋېتىپ ، قىشتا مېزىنى سېلىپ كىيىدىغانلار تېخىمۇ يوق . تېخى بەزىلەر قەشقەرنىڭ «ماڭقىدا يەملىگەن» ئۆتۈك ـ بەتىنكىلىرىنى ياراتماي ، «بېيـ ـجىڭ ـ شاڭخەي»لىشىپ كېتىۋاتىدۇ . خاماندىكى چەش ، ئېتىزدىكى قوغۇن ـ تاۋۇزنى كېچىلىرى بىر كىم ساقلاپ ياتمـ ـىسىمۇ «سوغۇق قول» تەگمەيدۇ . موتو بىلەن ئۇچۇۋاتقانلارمۇ ، «جاھاننەما» ئەينىكى ئالدىدا كۇن بويى دالىيىپ يېتىپ «كۆزدـ ـىڭ پىتىنى ئۆلتۇرۇۋاتقان»لارمۇ ئاز ئەمەس .

قىسقىسى ، قۇمساراي توقچىلىق ـ مەمۇرچىلىق !

غوپۇر ھاجىممۇ توق . ئەمما ، ئۇ بۇنىڭغا قانائەت قىلمايدۇ . بەش مو يەردىكەن قانچىلىك نېمە ئۇ ؟ قولىنى ئەگرى قىلماي بەش يۈز كويىنىڭ مېھرىدىن كەچسىلا ، تېرىشتىن يىغىشقىچە ھەممە ئىشنى خەق پۈتكۈزۈۋېتىدۇ . سۇغىرىش ـ ئوتاش دېگەن ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئەرمەك ، خالاس !

بىكارچىلىق ، بىكارچىلىق ، بىكارچىلىق !...

غوپۇر ھاجىمنى بىكارچىلىق يەپ كېتىۋاتاتتى . بولۇپمۇ ھېلىقى پۇل ـــ ئېرىغ مال ـــ لار بىكار يېتىپ كۈندىن ـ كۈنگە خوراپ كېتىۋاتقاندەك ، داتلىشىپ چىرىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن بىئارام بولاتتى . بەزى كۈنلىرى ئۇلارنى ئالدىغا يېيىۋېلىپ ، سائەتلەپ ـ سائەتلەپ قاراپ ئولتۇـ ـرۇپ كۆزلىرىگە ياش ئالاتتى . ئاشۇ پۇللارنىڭ قىرىق يىللىق

ئايلىنىش ھېسابىنى ھېسابلاپ بەزى كۈلسە ، بەزىدە پۇشۇقۇنۇپ ئىچىگە تىناتتى . راست ئەمەسمۇ ، شۇنچە جىق پۇل قىرىق يىلغىچە توپىنىڭ ، گەندىنىڭ ، سۈيدۈكىنىڭ ئاستىدا يېتىپ سې- سىپ - چىرىپ كەتمىگەن بولسىمۇ ، قىرىق يىلدا قىرىق قېتىم يۇمىلاپ ، ھەم ئۆزىگە ھەم باشقىلارغا نەپ يەتكۈزۈش ئىقتىدارد- ىنى ناماياں قىلالمىدى !... مانا ھازىر بەزىلەرنىڭ مىدىرلىغۇسى ، پۇلدىن پۇل ئۈندۈرگۈسى بار - يۇ ، دەسمايىسى يوق . دەسمايە- سى بالارنىڭمۇ كۆپ ئەمەس . ئاز دەسمايە بىلەن چوڭ ئىشلارنى قىلالمايدۇ . غوپۇر ھاجىمنىڭ شۇنچە جىق پۇلى بار - يۇ ، ماداری يوق ـــ قېرىپ قالدى . ھېلىمۇ ياخشى ، ئىككى نەۋرد- سىنى قېشىغا ئەكېلىۋاپتىكەن ، بولمىسا يالغۇزلۇق - بويتاقلىق دەستىدىن ئۆزى داڭقانىنىڭ تېگىگە دوڭغىيىپ ساقال - بۇرۇتد- ىنى ئۈتلەپ ، خام - خاتىلا بىرنېمىلەر بىلەن جان باقىدىغان كۈنلىرى ئاخىرلاشمايدىكەن . توغرا ، ئۇنىڭغا بىر ھەمراھ لازىم . ئۇنى قېقىتىپ : «جورا بولساق» دەيدىغان تەڭتۇش مو- مايلارمۇ يوق ئەمەس . قىرىق — ئەللىك ياشلىق جۇۋانلارمۇ چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ يۇرۇشىدۇ . قىزلىرىمۇ ئانچە - مۇنچە : «سەن بۇنداق يالغۇز تۇرساڭ ، بىز خاتىرجەم بولالمايدد- كەنمىز . ئاش - تامىقىڭنى ئېتىپ ، كىر - قېتىڭنى يۇيۇپ بەرگىلى ئۆيگە بىر مەزلۇم كىشى ئەكىرىپ بەرسەك» دەپ قويۇ- شىدۇ . غوپۇر ھاجىممۇ : «ئويلىنىپ باقاي» دەپ گەپنى ئۇزد- ىدۇ . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ، خوتۇن بۇۋىسارە خېنىم بىلەن تۇغەپتىكەن . ئۆيلەپ قويۇشنىڭ گېپى چىقسىلا بۇۋىسارە خېنىم كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، نەچچە كۈنگىچە ئۇيقۇ- سى ئۇيقۇ بولمايدۇ . ھەر پەيشەنبە كۈنى بامداتتىن يېنىپلا ئۇنىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىپ ، نەچچە كەلىمە «ئايەت - ئىسلام» ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ . بىدىيان خېنىمنىڭ گېپى چىقسا ، كۆڭلد- ىنىڭ بىر يەرلىرى ئۇنىڭغا تارتىدۇ - يۇ ، ئەلچى قويسا ئۇنىڭدىن

تۇمشۇقىغا يېيىشتىن قورقۇپ تۇگۈلۈۋالمدۇ... ئۇيان ئۆتۈپمۇ ، بۇيان كېلىپمۇ ئويلايدىغىنى يەنىلا ئاشۇ ئېرىنغ مالىلىرىنىڭ غېمى . بۇرۇنمۇ ئانچە ئەمەس ئىدى ، نىكۇنىكى ، سوپۇر ئاخۇن يۇز مىڭ يۇەن چىقىرىپ كەنت باشلانغۇچ مەكتىپى ـــ ئەينى چاغدىكى «ئەسرا هاجىم باشلانغۇچ مەكتىپى» نىڭ سىنىپ ـ ئىشخانىلىرىنى يېڭىلىدى . شۇنىڭدىن بېرى ئۇنىڭغا ئۇيقۇ هارام بولدى . دادىسىدىن قالغان شۇنچە جىق ئېرىنغ مالنى بىكار بېـ سىپ ياتقۇچە ، دادىسى سالغان ئاشۇ مەكتەپنى يېڭىلاپ قويمىغـ نىغا قاتتىق ئۆكۈندى : «هېچبولمىسا ، سوپۇر ئاخۇن بىلەن شېرىكلەشكەن بولسام ئەهلى يۇرتنىمۇ ، دادامنىڭ روهىنىمۇ خۇش قىلىپ ساۋاب تاپىدىكەنمەن . ئەمدى ئەپلەشمەيدۇ... سەت تۇرىدۇ... سەۋر قىلسام ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەن قىلغۇدەك بىرەر ساۋابلىق ئىش چىقىپ قالار... »

چىقمىدى ، ئۇنىڭغا هېچقانداق ساۋاب ئاشمىدى . مەهەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامى جۈمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىدا مەسچىتنى يېڭىلاش توغرىسىدا شۇنداقلا گەپ ئېچىپتى ، جامائەتنىڭ ئالدى مىڭ يۇەن ، ئايىغى بەش يۈز يۇەنگە تىزىملاتتى . غوپۇر هاجىمۇ مىڭ يۇەن پۇل بىلەن ئۆيىنىڭ چۆرىسىدىكى يىگىرمە يىللىق بولغان يىگىرمە نەچچە تۈپ تېرىكنى ئاتىۋېتىپ ، نۇرغۇن دۇئاغا ئېرىشتى . مەسچىت پۇتكەنده ، «رامزاننىڭ پىتىرىسى» دەپ ئوتـ تۇز مېتىر نىلون پالاس سېتىۋېلىپ ، مەسچىتنىڭ خانىقاسىغا سېلىپ بەردى . مەكتەپنىڭ يوللىرى بىلەن سەيناسىنى سېمونتـ لاشتۇرۇپ بەرمەكچى بولغانىدى ، «سوپۇر ئاخۇننىڭ كۆڭلىگه كېلىپ قالمىسۇن... » دەپ دېمىنى ئىچىگه يۇتتى . قىسقىسى ، هېچقانداق ساۋابلىق ئىش قىلالمىدى .

پۇل ـــ جاننىڭ ئاكىسى ، تىلسىزغا تىل ، قارىغۇغا يول ، ئاچقا ئاش ، يالىڭاچقا كىيىم ، خارغا ئەزىزلىك تەختىنى ئاتا قىلغۇچى خاسىيەتلىك ئەنگۈشتەر . شۇنىڭ بىلەن بىللە ، جاننى

ئېكەكلەيدىغان ئېكەك ، ئۇيقۇنى ھارام ، كۆڭۈلنى بىئارام ، مۆ-
مىننى قاتىل ، زاھىدنى شەددات① قىلىۋېتەلەيدىغان ئېزىتقۇ . ئۇ-
نىڭغا ئېرىشەلمىگەنلەرنىڭ ئۆمرى خار ـ زارلىقتا ئۆتسە ، ئې-
رىشكەنلەرنىڭ تاپقانسېرى تاپقۇسى كېلىپ ئارامخۇدا ئۇخلىيال-
مايدۇ . «يەپ ـ يەپ ، خەجلەپ ـ خەجلەپ تۇگىتىۋېتەي» دېسە ،
قورسىقى ئاران بىر . ئۇچىسىمۇ شۇنداق··· «خەققە بېرىۋېتەي»
دېسە ، شەيتان : «بۇگۈن سەن خەققە بېرىۋەتسەڭ ، ئەتە ئىلاھى قىس-
مەت سېنى ئاچ قويسا ، كىم ساڭا بىر ناننى بىكارغا بېرىدۇ ؟··· » دەپ
ۋەسۋەسە سالىدۇ . كېلىنغا نەچچە يەردىن «تاقاق» سېلىپ ، توق ـ
توق ، ئوبدان ـ ئوبدان يېگۈزمەيدۇ ، كىيگۈزمەيدۇ ، ھەتتا ئاچ-
نىڭ قولىدىكى بىر چىشلەم نانىدىن ، نامراتنىڭ ئۇچىسىدىكى
رەزگى چاپانىدىن كۆز ئۈزمەس قىلىپ قويىدۇ . لېكىن ، پۇل
ئالدى بىلەن تىرىشقاق ـ مىدىرلىغاقنىڭ . «ئۇجمە پىش ، ئاغ-
زىمغا چۈش» دەپ سۆڭگىچىنى قاشلاپ ياتىدىغانلارغا پۇل دېگەن
بۇ نەرسە مەڭگۇ ئالدىنى قىلمايدۇ . ئۇنداقلار ئاچلىقتىن ئۆلۈپ
كەتسىمۇ پەرۋايى پەلەك . چۈنكى ، تەڭرى : «ياراتمىشنى مەن
ياراتتىم ، يارالمىشنىڭ ئۆزۈڭنى دېگەن . بۇ مەڭگۇ ئۆزگەر-
مەس قانۇنىيەت . بۇنىڭ مەنىسى : «ھەممە ئادەمنىڭ يەتتە ئەزا-
سى ئوخشاش . ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىپ ، يورۇق دۇنيادا
قانداق ياشىشى ھەر كىمنىڭ ئۆز ئىلكىدە » دېگەنلىك . قانداقتۇر
«ئېچىل داستىخان» ، «تىللا چىچىدىغان ئېشەك» دېگەنلەر رې-
ئاللىقتا مەۋجۇت بولمىغان ۋە مەڭگۇ بولمايدىغان رىۋايەت .
«ئۇنىڭ زۇۋۇلىسى چوڭ ، بۇنىڭ زۇۋۇلىسى كىچىك ئۇزۇل-
گەن» دېگەن سەپسەتىلەرمۇ ئىككى پۇلغا ئەرزىمەيدىغان ئەپسانە ،
خالاس . ئەگەر مۇشۇ گەپ راست بولىدىغان بولسا ، سوپۇر
ئاخۇندەكلەرگە پىكاپ نەدە تۇرۇپتۇ ؟ !

سوپۇر ئاخۇن كۆز ئالدىغا كەلسىلا ، غوپۇر ھاجىمنىڭ

---

① شەددات — شەيتان لەئىنىڭ ئۇستازى .

كۆڭلى سۆيۈنۈپ كېتەتتى . ياشلىقىدا پۇل قوغلاپ ماڭغان يول-لىرى ، قىلغان ئىشلىرى ؛ پۇل تاپقان گۈناھى ئۈچۈن تارتقان دەردلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، بۇ دۇنيادا بارمۇ ، يوقمۇ بولۇپ كېتەتتى . كۈنلۈكى بەش ۋاخ نامىزىدا ، پۇل تېپىۋاتقانلا-رغا ئىنسابى ؛ تاپالمايۋاتقان ، «پۇل تاپاي» دەپ مىدىرلىمايۋات-قانلارغا غەيرەت ـ شىجائەت تىلەيتتى . تۇرۇپلا ، كىمنىدۇر يۆلەپ باي قىلىۋەتكۈسى كېلەتتى ـ يۇ ، دەرھال بۇ نىيىتىدىن ياناتتى . « ‹كىشىنىڭ قولىدا قۇش تۇيماس › ، دەپ ، مېنىڭ بۇ ئىككى تال پۇلۇم بىلەن نەچچە ئادەمنى يۆلىگىنىم بىلەن قالغا-نىنى كىم يۆلەيدۇ ؟ ‹باي ـ كەمبەغەلنى تەڭ قىلمەن › ، دەپ بىر ئۆمۈر تىرىشقان ماۋ زېدۇڭدەك ئۇلۇغ زاتمۇ باي قىلىپ بولالمىغان بۇ خەقنى مەن نېمە قىلالايتتىم ؟ ! ياق ، ئەسلى گەپ ، بۇ يۇرتتا ئەزەلدىن ئاشلىقتىن بۆلەك نەرسە چىقمايدۇ . يەرمۇ چاغلاپ بېرىدۇ ... ئەگەر باشقا يۇرتلاردىكىدەك چوڭ ـ چوڭ زاۋۇتلار بولۇپ ، ھەممە ئادەم تەڭ مىدىرلايدىغان ، قىش ـ ياز بىكار تۇرمايدىغان ئىش بولسا ئىدى . يۇرتتا نامراتلار قالمايتتى . شەھەرلىكلەر نېمىشقا باي ؟ ئۇ يەردە ھۈنەر ـ كەسىپ بار ، زاۋۇت بار ، كارخانا بار . ھېچكىم بىكار تۇرمايدۇ ھەم بىكار تۇرالمايدۇ . ئىش ئۇلارنى ئالدىرىتىدۇ ، مىدىرلىتىدۇ . مىدىر-لىسىلا پۇل ... سوپۇر ئاخۇنۇمنىڭ زادى قانچىلىك پۇلى باردۇ ؟ ئىككىمىز شېرىكلىشىپ بىر زاۋۇت قۇرغان بولساقمۇ ... نېمە دەۋاتىمەن قانداق زاۋۇت ؟ ... »

غوپۇر ھاجىم ئوغلى نادىرنى ئەسلەپ قالدى . ئۇنىڭ ھازىر دادىسىدەك ئون بايىنى سېتىۋالغۇدەك ۋەجى بولغاندىن تاشقىرى ، دوتەي ـ شەنجاڭلاردەك يۈز ـ ئابرۇيى بار . نەچچە يۈز ئادەمگە باش بولۇپ ، پۈتۈن كاننى چۆرۈۋاتىدۇ . ئايدا ، يىلدا دادىسىنى يوقلاپ پىكاپ بىلەن قۇمسارايدا پەيدا بولسا ، تۆلەندى «داجەي» مۇ ئۇنىڭ قوللىرىنى تاۋاپ قىلىدۇ ... مۇنداق بىر ئادەمنى ھۆكۈمەتنىڭ قوينىدىن تارتىۋېلىپ ، قانداقتۇ شەخسىي زاۋۇت

قۇرۇشقا دالالەت قىلىش كويىغا چۈشۈش ، ئېنىقكى «كۈلىنى شويىنىغا تېگىشىش» كە ئۇرۇنغانلىق ، «ئىززىتىنى بىلمىگەن-لىك !»

كۈيئوغۇللىرىنى دەكسەپ كۆرۈۋېدى ، ئۇلاردىنمۇ رايى قايتتى . ئۇلارنى مىڭ يىل ئوقۇتسىمۇ ، كەتمەن چېپىشتىن بۆلەك ھېچنەرسىنى ئۆگىنەلمەيتتى . ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئوت-تۇز مودىن يەر ئىجارىگە ئېلىپ بېرىپلا بولدى قىلدى...

قولىدا بار ئېرىغ مالنىڭ ھەممىسىنى بۆلۈپ - بۆلۈپ بالىلىرىغا بېرىۋېتىپلا قۇتۇلماقچى بولدى - يۇ ، بۇنىڭدىنمۇ ياندى : «دادام رەھمەتلىك مېنى تىجارەتكە سالغاندا 〈 مانا بۇ ساڭا دەسمايە . دىرىنى يوقاتماي ، پايدىسىنىڭ مانچىلىكىنى ئۆزۈڭ خەجلەپ ، قالغىنىنى بىر تىيىنىنى ئۇيان - بۇيان قىلماي ماڭا ئۆتكۈزسەن . ئارتۇق بۇزۇپ - چاچقىنىڭنى ، قارا ساناپ پۇل يوشۇرغىنىڭنى بىلىپ قالسام ، مەندىن ياخشىلىق كۈتمە...〉 دېگەن . مەنمۇ ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىپ روناق تاپقان ، بېيىغان... بالىلىرىم چوڭ بولغاندا ، ماڭا ئۇنداق قىلىش نېسىپ بولمىدى . ئەسلىدە خۇدايىم ئۇلارنىڭ رىزقىنى باشقا تەرەپكە چاچقانىكەن . ئۇلارمۇ ئۆزى ماڭغان يولدا رىزقىنى تېپىپ يەۋەر-سۇن ، مەنمۇ بۇ نەرسىلەرنى بىر ئامال قىلىپ يۇمىلىتىپ تېخى-مۇ ئاۋۇتۇشنىڭ يولىنى قىلاي . ۋاقتى كېلىپ ، خۇدايىم ئامانىتىنى ئالسا ، ھەممىسى ئۆزىگە تېگىشلىكىنى بۆلۈشۈۋې-لىپ ، 〈 ما دادامنى ، يوق - يوق دەپ قاقشاپ يۇرۇپ ، بىزگە شۇنچىلا جىق نەرسە يىغىپ قويۇپتىكەن ئەمەسمۇ ؟ !〉 دەپ قېلىشسۇن !... »

ئاخىر ، غوپۇر ھاجىم مۇشۇ نىيەتكە كەلدى - دە ، ئارا كۈندە ئالتە قېتىم قەشقەر شەھىرىگە پالاقلاپ ، بۇرۇنقى - سۇ-رۇنقى تونۇش سودىگەر چۆپقەتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى تىڭ - تىنچلاپ كۆرۈۋېدى ، بەزىسى كىملەر تەرىپىدىندۇر «قويۇلۇپ» پوستى سويۇلغان پىيازدەك يالىڭاچلىنىپ قاپتۇ ؛ بەزىسى كىملەرنىدۇر «قويۇپ» ، جاھانغا مەشھۇر «قويمىچى» لاردىن بولۇپ قاپتۇ .

بۇنداق ئادەملەر بىلەن شەرىكلىشىپ بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى ، ئۇلارغا ئىشىنىپ «جاننىڭ ئاكىسى»نى خاتىرجەم تاپشۇرغىلى بولامدۇ ؟ ياق !...

غوپۇر ھاجىم بېشىنى ئىچىگە تىقىپ پەيت كۈتۈشكە باشلىدى . دېگەندەك ، پەيتمۇ كەلدى . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ شەھەرنى تاشلاپ ، بۇ يەردە فابرىكا قۇرماقچى بولغانلىقىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىغاندا ، ئانچىلا ئىشىنىپمۇ كەتمىدى ، ھەتتا ھەيران قالدى . كېيىن ئۇنىڭ پۇتۇن ئاقدۆڭىنى سېتىۋالغىنىنى ئاڭلىغاندا ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى . ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ «تومۇرىنى تۇتۇپ» بېقىپ چۆچۈپ كەتتى . ئۇنىڭ فابرىكا قۇرۇلۇشىغا سالىدىغان دەسمايىسىگە ئۆزىنىڭ «كۆمۈك»ى قۇرۇق ئۇنمۇ بولالمايدىكەن !

«خۇدايىم بېرەي دېسە ، ئاجايىپ ـ ھە ! ـــ ئويلىدى ئۇ نەچچە كۈنگىچە ئۇيقۇسى قېچىپ ، ـــ ئادەم ھالال ـ ھارامنى ئايرىپ ، ھالاللىقىنى ئۆزىگە يار قىلسا ، پەرۋەردىگارى ئالەم ئۇنىڭ ئەجرىنى يەردە قويمايدىكەن... ئۇ پاي قوشۇشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ . بۇرۇن مۇنداق ئىش چەت ئەللەردە بولىدىغان . ئەمدى قەشقەرگىمۇ كەلگەن ئوخشايدۇ . تاشمەتخان ئۇستامنىڭ گېپى راست بولسا ، ئاۋۋال فابرىكىغا ئۇل باسسۇن . قاچان پاي قوشۇشنىڭ گېپى چىقسا ، بىرىنچى بولۇپ ھەممە پۇلۇمنى ئۇنىڭغا تاپشۇرمىسام... »

پەيت كەلدى . مانا بۇگۈن ـــ پايچىك تىزىملاشنىڭ تۇنجى كۈنى . تىزىملايدىغان ئادەممۇ ، ئورۇنمۇ ئېنىق . ئەتىگەن بامداتتىن يېنىپلا ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئالدى بىرەر مىڭ يۆەن ، ئاخىرى قىرىق — ئەللىك يۆەننى كۆتۈرۈشۈپ ئاقدۆڭگە قاراپ يولغا چىقىشتى . باشقا كەنتلەردىن كېلىۋاتقانلار تېخىمۇ جىق ئىمىش . ئىشچىلىققا ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتقانلارنىڭ ھۆدۈدى يوق ئىمىش . بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان غوپۇر ھاجىم بىر ھازا ئېسىنى يىغالمىدى . راستىنى ئېيتقاندا ، بۇ يۇرتتا مۇنداق ئۇلۇغ

ئىشنىڭ ژۇجۇدقا چىققانلىقىغا ئىشىنەلمەيۋاتاتتى . لېكىن ، بۇ ئەھمىيەت ئىدى . «تۇغماس ئايال»نىڭ تۇغماي ـ تۇغماي قىرىق ياشقا كىرگەن چاغدا بىراقلا قوشماق ئوغۇل ـ قىز تۇغۇۋەتكىنىدەك پەۋقۇلئاددە خۇشاللىنارلىق ئىش ئىدى ! غوپۇر ھاجىم خۇشاللاندى ، ھودۇقتى ، ئېسەنكىرىدى ، پايغا ئاتىغان تىللالارنى ئايرىپ ئېلىپ ، قالغىنىنى دائىم تۇرۇدىغان جايىغا يىغىشتۇرۇۋ-ژېتىپ ، نەۋرىسى بىلەن «تە ـ تە» ئېتىشىپ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگۈچە مۇشۇ چاغ بولۇپ كەتتى . تاجىگۇل بىلەن سالىغا تەـ-زىملىتىمەن دېسە ، پېشىنگىچە نۆۋەت ساقلىسا بولغۇدەك . «ئارقا ئىشىك» ـــ تۆلەندى «داجەي»گە يېپىشسا ، چوقۇم ئۇنى بالدۇررىاق يولغا سېلىۋېتىدۇ . شائىخوغىمۇ قالمايدۇ .

ـــ يەنە نەچچە كۈنلۈك ئۆمرۈم بار ؟ بۇنىمۇ خۇدايىم بىلىدۇ ، ـــ دېدى غوپۇر ھاجىم جىمى سىرلىرىنى تۆلەندى «داجەي»گە چالا قويماي تۆكۈپ بولغاندىن كېيىن ، ـــ ئۆزۈم مىدىرلىيالمىسامۇ ، پۈلۈم بولسىمۇ مىدىرلاپ ، يۇرتىمىزغا ئاز ـ تولا نەپ تەگكۈزسۇن ، ـــ دەپ قالدىم...

ئۇ سەل توختاپ ، دېرىزە تەرەپكە يەنە بىر قېتىم قارىۋەتكەندىن كېيىن ، ئەستەر ـ تاشلىق سىماۋى نىلۇئك تونىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن كىچىككىنە بىر خالتىنى ئېلىپ شىرە ئۈستىگە قويدى ـ دە ، يەشتى .

«توۋا ، نېمىدېگەن جىق تىللا بۇ ؟ ‹يەنە بار› دەيدۇ تېخى ...زادى قانچىلىك باردۇ ؟ بۇنداقمۇ پۇختا ئادەم بولىدىكەن !...

«

ـــ ھازىرچە ئاتىغىنىم مۇشۇ ، ـــ دېدى ئۇ ، تۆلەندى «داجەي»نىڭ خىيالى ئاياغلاشماستىن ، ـــ ساناپ باقسىلا ، ساقمۇ ساق يۈزدانە . بۇنىڭغا قانچىلىك پاي چېكى كەلسە ، ئۆزـ-لىرى ئىگە بولۇپ ئېلىپ قويسىلا...

ـــ ھازىرغىچە تىللا تىزىملاپ باقمىدۇق . نەرخىنىمۇ بىلـ-مەيمىز . بۇنى ئۆزلىرى...

— ياق ، — غوپۇر هاجىم كېسىپلا دېدى ، — بۇ نەرسىنى ئەمدى تۇتمايمەن . بۇ يەرگە يەنە كەلگۈچىلىكىممۇ يوق . مېنى خۇش قىلاي دېسىلە ، بۇنىڭغا ئۆزلىرى ئىگىدارچىلىق قىلىپ قويسىلا . مەن جىق ئويلاندىم ، قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن . «پوزىنى قوزا قىلىمەن» دېسەم ، قەدىمىم قىسقىراپ كېتىپتۇ . سىلە مەندىن جىق ياش ، تەنلىرىمۇ ساق··· بۇنىڭ پايدىسىنى مەكتەپنىڭ كەم كوتىسىغا ئىشلىتىپ ، دىرىنى مەندىن كېيىن قالغاندا باللىرىمنىڭ قولىغا تەگكۈزسىلە !···

ھاياجاندىن كۆزلىرى ياشلانغان غوپۇر ھاجىم ئۇنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن ، دەس ئورنىدىن قوپتى ـ دە ، سىرتقا چىقتى . ئىشىك تۈۋىدە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان نەۋرىسىنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ : «جۇر» دېگىنىچە ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى .

تۆلەندى «داجەي» نېمىلەرنى ئويلىدى ؟ سىرتتىكىلەر غوپۇر ھاجىم توغرۇلۇق نېمىلەرنى دېيىشتى ؟ بۇلارنى خاتىرلىۋېلىشقا پۇرسەت چىقمىدى . چۈنكى ، بۇ يەرگە يېڭى ـ يېڭى ئادەملەر كېلىپ ـ كېتىپ تۇرۇۋاتاتتى . باشقا كەنتلەردىن كىم كېلىپ ، كىملەر كەلمىدى ؟ بۇنىمۇ بىلەلمىدۇق . قۇمسارايدىن ئىككىلا كىشى — شا يۇنۇس ئاكا بىلەن تەۋەككۈل «پىستەك» كەلمەدى . شا يۇنۇس ئاكا بەندىچىلىك قىلغىلى بىر يىل بولغان ، تەۋەككۈل «پىستەك» ئۆلدىمۇ ، تىرىكمۇ ؟ ھېچقانداق دېرىكى يوق .

.....

كۈن قايرىلارغا يېقىن ، ئوتتۇرا ياشلىق جۇۋانلاردەك پەدىسىنى تۇزگەن بىدىيان خېنىم ئىككى يېنىغا ئىغاڭلىغان پېتى كۈلۈمسىرەپ ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ كەلگەن يېرى ھەممىدىن يىراق بولۇپ ، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى تونۇيتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ لەڭپۇڭىنىڭ تەمى ھەممەيلەننىڭ ئاغزىدا بار . بىدىيان خېنىم ھازىر لەڭپۇڭچىلىق دۇكىنىنىڭ

خوجايىنى . ئىككى ئايال ، بىر ئەر ئۇنىڭ قولىدىن «نان يەيدۇ» . ئۇنىڭ مەتكىرىم بىلەن بولغان ئىشى توختى تۇر بىلەن ئىككىيـ لەننىڭ ئارىسىدىلا قالغاچ ، ئۇنىڭ بىر چاغدىكى رەسۋاچىلىقلىرىدىن ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق . ئۇنىڭ لەقەپلىنىڭ مەزمۇنلىكىدىنمۇ ياكى ئۆزىنى تۇتۇشنىڭ ئۆزگىچىلىكىدىنمۇ ؟ كىشىلەر ئۇنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ ، ئېتىنىڭ ئايىغىغا «خېنىم» نى قوشۇپ قويۇشنى ئۇنتۇمايدۇ . مەتكىرىم قولغا ئېلىنىپ كەتكەندىن كېيىن بىدىيان خېنىم ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ «ھە ـ ھۇ» سى بىلەن بىرەيلەنگە ياتلىق بولغانىدى ، ئىلاھى قىسمەت شۇقـ داقمۇ ياكى ئىلكى شورمۇ ؟ ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا ئۇنى ئاخىرەتكە يولغا سالدى . مانا شۇنىڭدىن بېرى تۇل . ئاشۇ ئەردىن قالغان ئۆگەي ئوغلى بىلەن بىللە ياشاۋاتىدۇ . ئۇ بالا غوپۇر ھاجىمنىڭ نەۋرە قىزى بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ . كېلەر يىلى ھەر ئىككىسى تولۇقسىزنى پۈتتۈرىدۇ .

ئۇ ھەممەيلەن بىلەن ئىللىق سالاملاشتى . ئاندىن خۇددى غوپۇر ھاجىم بىلەن مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ، ئۇمۇ بىر تۇتام پۇلنى تۆلەندى «داجەي»نىڭ ئالدىغا قويدى ۋە :

ـــ قولۇمدا بارى مۇشۇ ئىكەن . ئەل قاتارى ئىسمىمنى خەتلىتىپ قويسىلا ، ـــ دېدى .

ـــ ھازىر پۇل ئالمايمىز ، ـــ دېدى سالى تۆلەندى «داـ جەي» ئاغزىنى ئۆمەللەپ بولغۇچە ، ـــ ئىسىملىرى بىلەن پاي قوشۇدىغان پۇللىرىنى خاتىرىلەپ قويىمىز .

ـــ بۇ گەپنى بالدۇررراق ئۇقسامچۇ··· بىكاردىن بىكار بانكىدىكى پۇلنى قوزغاپ يۇرۇپتىمەن···

ئۇ پۇلنىڭ سانىنى تىزىملىتىپ بولغاندىن كېيىنمۇ كېتىشـ كە ئالدىرىمىدى . كىمنىڭ نەچچە پۇل تىزىملاتقىنىنى سۇرۇشتۇـ رۇپمۇ ئۇلگۈردى . تۆلەندى «داجەي» ھەممەيلەندىن جىق پۇل تىزىملاتقان ئادەم غوپۇر ھاجىم ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندا ، بىدىيان خېنىم ئۇنىڭ گېپىنى چاقچاق دەپ چۈشىنىپ قالدى بولغاي :

ـــ ۋىيەي ، نېمە دەيدىغانلا ؟ ئۇنىڭدا ئۇنچىلا جىق پۇل نېمىش قىلسۇن ! ـــ دەپ قاش ـ كۆزىنى ئويناتتى .

ـــ ئىشەنمەيۋاتاملا ؟ ـــ دەپ كۈلدى تۆلەندى ۋە قولىدىكى تىللا قاچىلانغان خالتىنى كۆرسەتتى ، ـــ مانا مۇشۇ تىللالار غوپۇر ھاجىمنىڭ !...

ـــ ئوۋۇش ، قوۋۇرغامنى ئەگمىسىلە !... ئۇنىڭدا تىللا تۇگۈل ، سېرىق ياماقمۇ قالمىغانلىقىنى بىلمىسەم كاشكى...

ـــ راست !...

ـــ تۆلەندى سېكرېتار راست گەپ قىلىۋاتىدۇ !...

ـــ تىللالارنى بىر كۆرسىتىپ قويسىلا ، سېكرېتار !...

ـــ مانا كۆرسىلە !

تۆلەندى «داجەي» خالتىنى ئۇنىڭغا بەردى . بىدىيان خېنىم خالتىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ـ يۇ ، كۆزلىرىگە ئىشەنگۈسى كەلمەي ، تىللالارغا بىر ھازا چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇپ كەتتى . كېيىن :

ـــ توۋا ، ما ئادەمنىڭ يامانلىقىنى !... شۇنچە يىلنىڭزى بۇنى قانداق ساقلىغان بولغىيدى ؟ ـــ دەپ ئىچىنى ئۇردى .

ـــ قانداق ساقلىدىكىن ، ـــ دەپ كۈلدى تۆلەندى «داجەي» ، ـــ مەن تېخى سىلىنى ساقلىشىپ بەرگەنمىكىن ، دەپتىكەنمەن . بۇ گەپچە سىلىنىڭمۇ خەۋرلىرى يوق ئىكەن ـ دە ! ؟

ـــ قويسىلا سېكرېتار ، جېنىمنى چىقارماي !...

بىدىيان خېنىم يەنە نېمىلەرنىدۇر غۇدۇڭشىغىنىچە چالۋاقاپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى . ھەممە كۆزلەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى ...

ـــ بىدىيان خېنىم ، توختىسىلا !

ئۇنىڭغا سوغۇدىشىپلا ئىشخانىدىن چىققان تۆلەندى «داجەي» ئۇنى دەرۋازىدىن ئون بەش قەدەمچە نېرىدا قوغلاپ يەتتى ۋە :

ـــ سىلىنىڭچە غوپۇر ھاجىم قانداقراق ئادەم ؟ ـــ دەپ سورىدى .

— ۋىيەي ، ئەجەب مەندىن سورايلىيا ، ئۆزلىرى بىلمەيدۇ-
غاندەك !...
— مەنغۇ ئوبدان بىلمەن...
— ئەمىسە نېمىشقا مەندىن سوراپ يۈرۈلا ؟
— ئەگەر كۆڭۈللىرىگە ئەرزىسە ، ياراشتۇرۇپ قويساقمۇ-
كىن دەيمەن ...
— چاقچاق قىلمىسىلا ئۇنداق ... ياراشقۇسى بولسا شۇنچە
يىلنىڭىزى بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرەمدۇ ! ؟
— سىلىگە «شالتىقىم يۇقۇپ قالمىسۇن» دەپ قورقاندۇ...
— سىلىگە شۇنداق دېگەنمۇ ؟
— ماڭمۇ دېمىگەن ...
— «گۈرۈچتە خەۋەر يوق ، سەۋزە دەم يەپتۇ» دەپ ،
ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان ھالىغا دەۋاتقان گېپىنى !...
نېمە ئۈچۈندۇر شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەن بىدىيان خې-
نىم «پىسىڭكىدە» كۈلدى - دە ، ئوۋچىدىن ھۈركىگەن توشقان-
دەك تېز - تېز چامداپ ، تۆلەندى «داجەي» دىن يىراقلاشتى .
تۆلەندى «داجەي» نىڭ كۆزلىرى نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭغا ئەگەش-
تى . تۈپتۈز ، ئەينەكتەك پارقىراپ تۇرغان ئاسفالت يول . بىدىيان
خېنىمنىڭ مېڭىشى شۇنداق چىرايلىق ، بەكمۇ چىرايلىق...
تۆلەندى «داجەي» ئويلىنىپ قالدى . نېمىنى ئويلىدى ؟
ئۆزىمۇ بىلمىدى . بىرلا نەرسە ئېنىق ، بايانىن ئۇ بىدىيان خې-
نىمغا ھېلىقى گەپنى نېمىشقا دېدى ؟ ۋاي تاڭ ، ۋاي تاڭ...
بىدىيان خېنىمنىڭ قارىسى كۆزدىن يىتتى . تۆلەندى «دا-
جەي» تېخىچە ئۆز جايىدا . كۆز ئالدىدا گۈلدۈرلەپ ئايلىنىۋاتقان
ھەرخىل ماشىنا - ئۈسكۈنىلەر ، ئاشۇ ماشىنىلارنى تىلغا كىر-
گۈزەلىگىنىدىن پەخىرلىنىپ چىرايىدىن نۇر يېغىۋاتقان قاۋۇل
دېھقان ئوغۇل - قىزلىرى . سېختىن ئامبارغا ، ئامباردىن يەش-
شىكىلەرگە ؛ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇرۇدىغان
ئاپتوموبىللارغا قاچىلىنىۋاتقان رەڭگا رەڭ رەخت ۋە خۇرۇم

كىيىم ـ كىچەكلەر ؛ باھار پەسلىدە گۈل ـ چېچەككە تولغان باغنى ئەسلىتىدىغان بىر ـ بىرىدىن رەڭدار ، بىر ـ بىرىدىن ئېسىل گىلەملەر... يول بويىدا ـ بىر ـ بىرىگە يانداپ سېلىنغان قاتار ـ قاتار شەھەر نۇسخىسىدىكى ئۆيلەر ، دۇكانلار ، قاياق بازار...

«يېزىلارنى شەھەرلەشتۈرۈش» دېگەن مۇشۇ ئىكەن ـ دە !؟

تۆلەندى «داجەي» ھاياجانلىنىپ كەتكەندى . ئۇ گويا شېرىن ئۇيقۇدا يېتىپ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ، تۇنۇگۈننى ، ئۇلۇش-كۈننى ؛ ئەتىنى ، ئەتىنىڭ ئەتىسىنى بىر ـ بىرلەپ خىيال قىلدى . بولۇپمۇ تۇنۇگۈن ـــ ھېلىقى قىش ـ ياز ئېتىزدىن چىقماي كەتمەن چاپسىمۇ يا قورساق تويماي ، يا ئۇچا يېپىلماي ، لەۋلەرنى گەز باغلاپ ، چىرايلاردىن توپا ئۆرلەپ كەتكەن مۇد-ھىش كۈنلەر ـــ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، يۈرىكىنى چايانداەك چاقاتتى . قېنىنى قاينىتىپ ، ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالاتتى .

«ئۇھ ، ـــ تۆلەندى «داجەي» نىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز ياشلاندى ، ـــ مۇشۇ ئىشلار ئۈن يىل ، بەلكى يېگىرمە يىل بۇرۇن بولغان بولسىمۇ كاشكى... »

ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ يىراقتا ، تولىمۇ يىراقتا ـــ كۆك بىلەن بوي تالىشىۋاتقان پامىر تېغىنىڭ ئاقباش چوققىلىرىغا ـــ مەيۈس تىكىلدى . كۈن ئولتۇرماقتا ، چوققىلاردا كەچكى شەپەق شولىسى . بەكمۇ ، بەكمۇ چىرايلىق ، بەكمۇ جۇلالىق !...

ئەنە ، بىر يېشىل پىكاپ قۇيۇندەك ئۇچۇپ ، ئۇنىڭغا بارغاندا-سېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە . ئۇنىڭدا ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ قۇدىسى بىلەن قۇدىسىنىڭ قۇدىلىرى . ئەنە شۇلار بۇ يەرنى شەھەر بىلەن باغلىغان . يەنە نەچچە يىل ئۆتسە ، مانا مۇشۇ ۋىشىلداپ زەي ئۆرلەپ تۇرغان توقاي ئۇلارنىڭ «ھە ـ ھۇ» سى بىلەن كۆجۇم مەھەللە ـــ ئاۋات بازارغا ، ياق ! بەلكى شەھەرگە ئايلىنىپ كېتەر ؟ ! ئۇ چاغدا...

تۆلەندى «داجەي» پىكاپتىن كۆز ئۇزمەي ، چاپىنىنىڭ يې-

ئۆى بىلەن كۆزلىرىنىڭ جىيىكىنى سۈرتكەچ ، ئالدىراش ئۈستىدىكى تۈزەشتۈرۈپ كۈلۈمسىرىدى . لېكىن بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەن ئەڭ قىران ، ئەڭ جۇشقۇن چاغلىرى تۈيۇقسىز ئېسىگە كېلىپ قېلىپ ، يۈزلىرى خىجالەتچىلىكتە ئوت ئېلىپ ، يۈرىكىنى بىر نەرسە كولاپ يەۋاتقاندەك بىئارام بولۇشقا باشلىدى ھەم : «سىياسەت ھازىرقى پېتى ئون يىل ئۆزگەرمەسلا ، مەنمۇ يۈرتىدا شلىرىم ئالدىدىكى قەرزىمنى چوقۇم تۆلەپ بولىمەن... » دەپ ، ئىچىدە ئۆزىگە تەسەللى بەردى . چۈنكى ئۇ يېقىنقى يىللاردىن بېرى «سىياسىي»نىڭ نېمىلىكىنى بىلگەندىن تاشقىرى ، «سىياسەت ــ ئوخشاشمىغان ماكان ، ئوخشاشمىغان زاماندا ھوقۇق ئىگىلىگەن ئەمەلدار ــ سىياسىيونلارنىڭ ئۆز مەقسەت ــ غايىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ، ئۆز پۇقرالىرىنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن يېتەكلەشتە پايدىلىنىدىغان سېھىر تايىقى» ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى !...

1989 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قەشقەر شەھىرىدە يېزىشقا باشلاپ ، 1999 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ يۇقىرىقى قاقۇللا كەنتىدە تاماملاندى .

1999 ـ يىلى 7 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم ، 2000 ـ يىلى 6 ـ ئايدا 2 ـ قېتىم قاقۇللىدا تۈزىتىلدى .

مەسئۇل مۇھەررىرى : جېلىل مۇھەممەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: جەۋلان جېلىل
مەسئۇل كوررېكتورى: پەرىدە ئەلى

داۋالغۇش
(رومان)
(2)
ئابلا ئەخمەدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يول №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
شىنجاڭ مورتوم (MORTOM) مەتبەئىچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 18.375 قىستۇرما ۋاراقى 4
2001 ـ يىل 9 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2001 ـ يىل 9 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1—3000
ISBN 7 — 228 — 06713 — 4/I.2482
ئومۇمىي باھاسى: 54.50 يۈەن (ئىككى قىسىم)
يەككە باھاسى: 25.70 يۈەن

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جەۋلان جېلىل

ISBN 7-228-06713-4
I.2482 全购册：54.50元

ISBN 7-228-06713-4
9 787228 067138 >